Војни весник — Vojni vjesnik

Месечни часопис за војску и књижевност

Vojaški vestnik

Mesečni časopis za vojsku i književnost

РЕДАКЦИЈА: Београд — Крагујевац.

Адреса: В. Весник. Крагујевац.

АДМИНИСТРАЦИЈА и ПОШТА: Крагујевац.

ПРЕТПЛАТА:

Годишње . . . . Дин. 60

За пола године . . . . . „ 30

За иностранство:

Годишње . . . . „ 70

ОГЛАСИ:

Цела страна . . . . Дин. 200

1/2 стране . . . . „ 100

1/4 стране . . . . „ 50

1/8 стране . . . . „ 25

Војним писцима 25% попуста за књижевне огласе.

Број 1.—2. Крагујевац, јануар—фебруар 1926. Година VI.

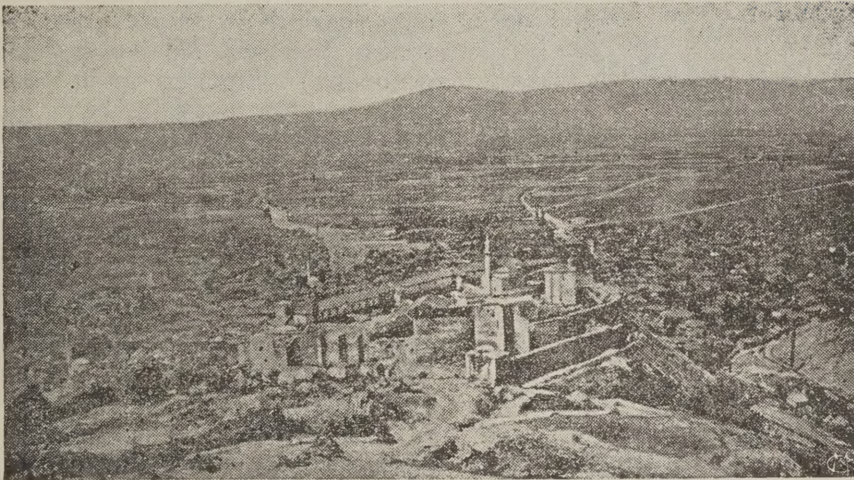

ИЗГЛЕД ПРИЗРЕНА СА ЦАР ДУШАНОВА ГРАДА

Брегалничка Битка.

Обострани Распоред снага пред битком.

I. — Српска војска.

Распоред у коме су наше трупе дочекале бугарски напад 17. јуна, са којим је одпочела Брегалничка битка, заузет је дефинитивно, на основи наређења Врховне Команде од 12. јуна када се сазнало о бугарском нападу на Злетовској реци. Ова наређења Врховне Команде гласе:

1.) О.Бр. 7214. Команданту III армије. Бугари су отпочели јак напад правцем од Злетова и Ратковице. Концентришите Ваше трупе одмах и будите спремни за напад, чим се буде наредило.

2.) О.Бр. 7214. Команданту I армије. Наредите да Шумадиска дивизија I позива одмах похита ка Моравској дивизији II поз. и потпомогне је да напад Бугара сузбију. Овакав налог издат је и коњичкој дивизији, која се ставља, за овај случај, под Вашу команду.

3.) О.Бр. 7214. Команданту коњичке дивизије. Бугари су отпочели јак напад правцем од Злетова и Ратковице. Одмаршујте одмах у том правцу и потпомогните наше трупе. Ставите се за овај случај, под команду команданту I армије.

За извршење ових наређења и довршавање већ предузетих покрета, били су употребљени дани: 12., 13., 14., 15., и 16. јуни (стварно $4^1/_2$ дана), тако да је 16. јуна у вече српска војска заузимала на фронту од Цар Врха до Криволака овакав распоред:

А. — III Армија.

Командант III армије, на основи наређења Врховне Команде О.Бр. 7214. са О.Бр. 3028. од 12. јуна наредио је:

а) Да се Тимочка дивизија II поз. прикупи код села Драгова да може лако прећи у напад на положај: кота 648 — вис с. и. од села Балтали, на десној обали Лакавице, обезбеђујући се од Радовишта поседањем положаја Гарван, са потребном снагом.

б) Да се Дринска дивизија I поз. прикупи на положају кота 319 (на старим картама), с тим, да се 1. пешад. пук са две брдске батерије постави на положају између села Сушева и Тестемелци, затварајући пут за село Богословац а остале борачке трупе на простору: село Криви До — Сирчелер — Варсакли. позади дотадање дивизијске предстраже. Штаб дивизије на коти 319 (крај друма Штип — Велес).

в) Моравска дивизија I поз. да се прикупи на десној обали р. Азмака, сев. од друма Велес — Штип, на простору: с. Хаџи Ахмедли — с. Динлер — с. Бешерли, с тим, да 1. пешад. пук са две батерије буде на положају к. 345 (ј. од с. Караџали).

г) Коњица Моравске и Дринске Дивизије I поз. — 5 ескадрона спаја се у армијску коњицу са задатком осматрања на фронту: Чардакли—Уљарци. — Штаб у селу Сирчелеру.

д) Да се команданти дивизија у предњој линији обезбеде јачим системом предстраже а командант Тимочке дивизије II поз. нарочиту пажњу да обрати на свој десни бок.

ђ) Све трупе држати што прикривеније. Предстражне положаје утврдити и приступити живљем прибирању података о распореду бугарских трупа, земљишних одсека и комуникација. Припремити све потребно за прелаз Брегалнице односно Лакавице.

е) За своје комуникације дивизије ће употребити путеве: Моравска I сеоски пут паралелан и северно од друма Велес —Штип и води преко села: Чарислав—Кумарино - Татарли— Динлер. Дринској дивизији I поз. друм Велес—Штип.

Командант III армије са својим штабом остаје у Велесу.

Према овом наређењу формиран је армиски распоред на Овче Пољском положају и на јужном делу бојишта.

1. Десни армиски одсек.

Тимочка дивизија II позива: 13. пешад. пук са по једном пољском и брдском батеријом на Драговском положају, западно од села Драгова, и то, са два батаљона на предстражи, фронтом према Кривој Лакавици, са обезбеђењем двају батаљона од села Пухче (једна стража) па до Брегалнице, према селу Тестемелце, држећи тамо везу са десним крилом предстражар-

ског распореда Дринске див. I позива. Код потпорнице № 1 (десне), на положају код села Салче, била је 7. брдска батерија. Главнина пука (2 батаљона) на положају западно од с. Драгова, пресецајући Штипски друм.

15. пешад. пук, са $2^1/_2$ батаљона, Тимочки пољски артилер. дивизион и пионирски полубатаљон — на ћувику западно од изворног дела Драговског потока (крај друма).

Штаб коњичког дивизиона са једним ескадроном, митраљеским оделењем и једном четом 15. п.пука, — на положају „Гарван“ (15 км. ј. и. од села Драгова).

Део фронта од села Пухче (десно крило предстражарског распореда 13. п. пука) до села Лесковице осматрала су оделења 15. п. п. Сем тога, 1. чета 15. п. п. држала је, са осматрачким оделењима, фронт од с. Скоруше преко с. Лубнице, до с. Конче. Једна чета 15. пешад. пука била је као стража код понтонског моста на Вардару. 14. пешад. пук, остављајући свој први батаљон са два митраљеза код Пирова (Валандова), са 3 батаљона и 2 митраљеза вршио је наређени му, ноћни покрет кроз Демир Капију у састав дивизије преко Криволака. Дивизиски штаб са 1. ескадроном и телеграфским оделењем био је код карауле „Шоба“. I степен возова — код Неготина; II степен возова код села Марена.

Према наређењу команданта III армије, 14. пешад. пук, без једног батаљона и митраљеског вода, имао је стићи дивизији од Валандова, где је до 16. јуна стајао у заштити жељезничке комуникације. Он се је требао употребити за заштиту дивизиског десног бока, према Радовишту на Гарванском положају, где је требало имати и артиљерију, према чему је 7. брдска батерија имала у току ноћи 16.-17. да иде у Гарвански одред, а њено место, код потпорнице № 1, на положају код села Солче да заузме једна Тимочка батерија.

У саставу Тимочке дивизије II позива био је дошао и пољски артиљериски дивизион Дринске дивизије II позива и то две батерије, које су 18. јуна требале да дођу код карауле Шобе, од Криволака.

Непријатељ је 16. јуна држао осигуравајуће делове у долини Криве Лакавице, према деловима Тимочке див. II позива. Ништа се код њега у току овог дана није опажало, сем, што је командант Гарванског одреда јавио, да је 1 бугарски батаљон дошао од села Габреша и зауставио се према његовом одреду.

2. Леви армиски одсек.

Дринска дивизија I позива: У току 12., 13., 14., 15. и 16. јуна дивизија је заузела овакав распоред: 6. пешад. пук „Краљевића Александра“ са 8. и 9. брдским батеријама, стајао је на положају ј. з. од села Сушева на путу, који од Штипа (и с. Ново Село) води у село Богословац. Предстражарско обезбеђење пука: 1. батаљон (ојачан једном четом четвртог батаљона) са две прихватнице од друма Штип—Велес па низ Брегалницу до према Чифлик—Софилар. На мртвим стражама било је 5 водова, од којих су 3 били на самој чуки, кота 420 (испред Штипа), и око ове, а две мртве страже држале су простор од Новог Села па до Чифлика Софилар. Потпорница јачине две чете, налазила се на коти 414, ближе десном крилу; у лево од друма Штип—Велес било је предстражно обезбеђење 4. пеш. пука „Стевана Немање“, тако да су се линије стражарећих оделења обадва пука сачекавали на самоме друму, испред Штипа и на 500 метара од моста на Брегалници.

Цео предстражни распоред 6. пешад. пука био је закошен, са истакнутим левим крилом на друму и то испред борбеног положаја 4. пешад. пука – одсека „Лојзански Рид“. Дужина линије стражарећих оделења — 5 км.

Главнина пука, — 3 батаљона и брдске батерије, биваковала је позади гребена — положаја: „Корије“ и „Чаушери“, фронтом на ј. и. Овај његов положај био је у потпуној тактичкој зависности од Лојзанског Рида.

4. пешад. пук „Стевана Немање“ држао је одсек: Лојзански Рид—Јежево Брдо, са главнином — 3 батаљона на коти 319 код друма. Код пука је I дивизион Дринског артиљ. пука. Предстража овог пука, 2. батаљон, са потпорницом на Јежевом Брду (к. 496) и са две прихватнице (№ I на Јанковом Риду, према селу Чардаклија и № 2 на Пештери, испод коте 650.) Линија мртвих стража и стражарећих оделења била је дуж Брегалнице, од друма Штип—Велес преко села Чардаклије и Доњег Болвана и даље дуж друма и Брегалнице, до према селу Крупишту. Дужина линије стражарећих оделења — преко 8 км. Леви предстражарски одсек био је закошен и без ослонца на потпор-

ницу. Десни одсек држећи своје крајње десно крило дуж друма, остављао је незаштићен фронт Лојзанског Рида, на случај оштег повлачења предњих делова, јер се предстража 6. пешад. пука имала свити косо, и назад у односу на Лојзански Рид, који је остао тада потпуно незаштићен. У опште, обзиром на дугачак предстражарски фронт 4. пешад. пука (преко 8 км.), једна потпорница била је слаба, на онако испресецаном земљишту и код онакве поделе борбених одсека: због тога је могао бити поуздано заштићен само фронт Јежевог Брда, док су суседни одсеци (Лојзански Рид и Средњи Рид били врло слабо обезбеђени.

Борбени одсеци пука, на случај одбране били су: Лојзански Рид за један батаљон, Јежево Брдо за предстражни батаљон. Лојзански Рид требало је посести довољно благовремено, под заштитом предстражног обезбеђења суседног, 6. пешад. пука.

5. пешад. пук „Краља Милана", био је са главнином 2. и 4. батаљоном и 7. пољ. батеријом у бивaку 2 км. јужно од коте 650 између села Г. и Д. Трогерци.

На предстражи пука била су два батаљона: 3. на десном одсеку постављајући две предстраже на гребене, који се од коте 650 спушта у међупростор села Г. Балван и Пишица. Потпорница № 1 — на положају источно од Трогерачке карауле (Бели Камен) 1. батаљон са двема прихватницама на гребену на северној обали Угљешевачког потока. Од овог батаљона једна чета била је на коти 550 и тамо одржавала везу са коњицом I армије. Потпорница № 2 (једна чета) била је на коти 650.

Фронт обезбеђења овога пука био је дуг 12 км. (заједно са четом на коти 550).

Борбени положај за главнину пука био је на коти 650 врло јак топографски положај али са великим недостатком у томе, што су му нагиби према позадини били врло стрменити те пољска артиљерија не може брзо изаћи на положај; вештачких путева пак за излазак артиљерије није било израђено.

У главнини дивизије стајао је 17. пешад. пук јужно од села Варсакли а Дрински пољски артиљ. пук (II и III дивизион без 7. батерије) бивaковао је код села Сирчелера. Положаји за ове дивизионе били су изабрани (и то за напад на бугарски Штипски положај) на Средњем Риду, испред гребена. Пионирски полубатаљон је код села Сирчелера.

Армиска коњица — 5 ескадрона, извиђала је преко дана наређени јој простор на предстражарском одсеку 4. пешад. пука; штаб ове коњице — у селу Сирчелеру.

Борни део I степена колонске коморе — код села Хадрифакли. Остатак колонске коморе у Велесу.

Штаб дивизије био је на коти 319, у близини главнине 4. пешад пука.

Дух код борачких јединица ове дивизије био је на жељеној висини.

Оваквим распоредом Дринска дивизија заузимала је по фронту 21 км. Овако велики фронт био је необично простран, како за нападни рад тако и за одбрану дивизије, при том, у очекивању наређења за напад, као и због добивеног наређења: да се само предстражни делови утврде, Дринска дивизија није имала иоле солиднијих подигнутих утврђења на главном одбранбеном положају, што је уочљиво код већ укорењене тадашње доктрине наше војске: да се фортификација примењује и у нападима, за стварање полазног положаја.

Одсудна стратегиска и тактичка важност припала је у битци левокрилном одсеку дивизије: коти 650 и њеним гребенима, јер се овлађивањем овим делом положаја тактички командује целом позадином осталог положаја а сем тога врши се одвајање од I армије и у случају даљег успешног непријатељског надирања са овог одсека, III се армија одбацује на југ — Велесу и тиме дефинитивно одваја од I армије. Отуда велика важност левога крила распореда Дринске дивизије I позива, за целу III армију.

Према Дринској дивизији, на Штипским положајима, налазила се цела 8. Тунџанска дивизија на линији од села Љуботена преко Штипа до с. Козјака, закључно.

Бригада 3. Балканске дивизије (11. и 24. пешад. пук) стајала је позади, око села Гобара.

Распоред бугарских јединица по великим округлим шаторима растуреним у групама по западној падини Штипског положаја, био је јасно видан; исто тако су са наше стране осматрани и бугарски фортификациски радови. Према исказима

бугарских бегунаца, војника, у трупама 4. армије владала је колера са знатном смртношћу. Ова околност, као и замореност од рата утицала су те је морална снага бугарских трупа на Брегалници била знатно испод нивоа морала наших трупа; бегства су била многобројна.

На Брегалници је између обостраних стражарских низова био непосредни додир.

Моравска дивизија I позива, задржана је у армиској резерзи, на десној обали Азмака, у простору села: Хаџи Ахмедли—Динлер—Бешерли. Она је удаљена од Дринске дивизије 20 км (кота 650) до 12 км. (положаја 6. пешад. пука).

Прелаз ове дивизије Дринској дивизији лак је, јер је земљиште — Овче Поље — пролазно у свима правцима. Од Тимочке дивизије II позива Моравска дивизија I позива удаљена је 20—30 км., али је прилаз тамо врло тежак а за пољску артилерију и за возове немогућ.

Комуникација је Моравске дивизије сеоски пут северно од друма Штип—Велес, према овоме може се закључити, да је командант III армије намеравао да у предстојећем нападу, употреби компактну армиску резерву, у правцу преко северног, левог, одсека Дринске дивизије.

Велес је био административни ослонац III армије и то са наслоном на Скопље, железницом и путем. Посаду Велеса држао је 1. батаљон 3. п. пука I позива.

Закључак о распореду III *армије.*

Код оваквог распореда III армије, у I реду стајале су две дивизије са укупно 24 пешад. батаљона, 5 ескадрона, 52 топа и 46 митраљеза. Остатак снаге $13^1/_2$ пешад. батаљона, 32 топа и 16 митраљеза у армиској резерви на $^1/_2$ — 1 дана марша од трупа I линије. Од Тимочке дивизије II позива 4 батаљона са 4 митраљеза (14. п. п.) били су јужно од Демир Капије за заштиту граничног фронта према Струмици као и жељезничке пруге према овоме месту у ноћ 16.—17. јуна 3 батаљона са 2 митраљеза требала су да одмаршују кроз Демир Капију Криволаку, у састав дивизије.

Овакав је распоред одговарао нападној идеји но не и одбрандбеном задатку. Дринска дивизија, сувише је развучена за обадве, могуће, своје улоге. Напоредно развијање Дринске и Моравске дивизије, на засебним одсецима: на пр. Моравска од Тестемелаца од друма Велес—Штип закључно и Дринска у лево од ње, са армиском резервом 8—10 батаљона — на Азмаку, изгледа, био би целисходнији начин употребе распореда снага како за нападну, тако и за одбрандбену битку, у вези са суседном I армијом. Оваквим би се распоредом обезбедила јача отпорност дивизија прве линије и то од самога почетка битке; сем тога неби настала мешавина трупа (цепање органских целина), у току битке, што је врло важан услов за успешно извођење битке.

Б. I Армија.

За извршење наређења Врховне Команде О.Бр. 7214 од 12. јуна, Командант I армије наредио је:

1) 12. јуна да Шумадиска дивизија I позива одмах крене од с. Рамановаца ка Моравској Дивизији II позива, која је на положају Градиште — Црни Врх и да је потпомогне у одбијању напада, који је од Злетова на њу управљен. По овоме наређењу дивизија је кренула од села Романоваца, у близини кога је биваковала и маршујући преко Градишта доспела је 14. јуна, у реон: Градиште — Црни Врх и тамо је, 15. јуна, сменила трупе Моравске дивизије II позива.

2) 13. јуна, са О.Бр. 1776, да Моравска дивизија II позива својим трупама поседне положаје, јужно од Кратова Печеница — Плавица, до Ретки Буки, закључно.

3) Коњичка дивизија, која је 12. јуна пошла из долине Пчиње (с. Г. Коњаре — Ново Село и маршујући преко села Кокошиња (12. вече) дошла је 13-ог код села Барбарева са 1. бригадом спремном за наступање, на случај потребе, да се потпомогну предњи пешад. делови, а 2. бригада у дивизијској резерви.

Распоред трупа I армије 16. јуна у вече на бојишту Брегалничке битке, био је:

Шумадиска дивизија I позива, држи предстражом — 19. пешад. пук, и то са две потпорнице, десну обалу Злетовске реке од села Лезова па до Коритнице реке, и то, потпорница № 1 — први батаљон на положају Дренек са три прихватнице, свака са по три мртве страже, на десном претстражном одсеку, између Лезовске (Бабревске) реке и Пештерске реке потпорница № 2 други батаљон — на левом одсеку од Пештерске реке до Коритнице

реке (јужно од села Ратовице) 3. и 4 батаљон, са митраљеским оделењем са три пољске и једном хаубичком батеријом, на положају Црни Врх. Дубина овог предстражног распореда 19-ог пешад. пука била је 14. км. (Злетовска река — Црни Врх).

Шумадиски дивизијски коњички пук I позива истурен је у висину пешадиског предстражног обезбеђења са задатком: извиђање у простору између десног крила пешадиске предстраже, с. Лезово и коте 550, преко које одржава везу са 5. пешад. пуком Дринске дивизије. Позади овог коњичког пука, на коси између села Стројисовци — Барбарева, на десној обали Барбаревске реке, био је истурен 1 батаљон 11. пешад. пука, као прихватница.

Под заштитом ове предстраже главнина дивизија била је распоређена у бивацима, у простору: Градиште (12. пешад. пук са једном опсадном и једном пољском батеријом), — Асаница (11. пешадиски пук са три пољске батерије). Штаб дивизије — на Грамади.

Распоред Шумадиске дивизије I позива био је растегнут од Злетовске реке па до Градишта, на простору 25 км. Ова дивизија није била у могућности да брзо ступи у борбу; она се је морала претходно прикупити. Њено је тежиште снаге било на линији Црни Врх — Асаница — Градиште, где је заустављена, јер није било потребе да наступа, пошто су Бугари са Злетовске реке били, после напада 12. јуна, већ одбачени, те ова дивизија није имала потребе да се даље спушта ка Злетовској реци. Од крила суседне, III армије, главна снага Шумадиске дивизије била је удаљена, позади левог армиског крила, за 22 км., значи, дивизија у таком повученом распореду није била спремна да ступи у битку, свом снагом, истовремено са III армијом.

Моравска дивизија II позива. 3. пешад. пук стигао је код села Дреника. $5^1/_2$ км. западно од Камените Чесме, и својим 3. батаљоном сменио је 4. батаљон 7. пешад. пука I позива на Ретким Букама, (који је требао да иде у Кратово у састав свога пука). Главнина 5. пешад. пука II позива задржала се далеко позади, код с. Дреника раздвојена од Ретких Бука дубоком и тешко пролазном дубодолином.

На положајима Плавица — Печеница био је 2. пешад. пук. Први пешад. пук стигао је 16-ог пред мрак испод Црног Врха, пошто је још 13-ог смењен на коти 650 петим пуком I позива и није успео да истога дана замени предстражно обезбеђење 7. пешад. пука, које се бејаше повукло са Злетовске реке, због тога је фронт Моравске дивизије II позива на Злетовској реци, на делу с. Ратовице па на север, био незаштићен пешадиском предстражом.

Дунавска дивизија I позива. 16. јуна од ове дивизије био је, на Осоговском делу бојишта, одред састава: 8. пешад. пук, 1 брдска батерија и пионирска чета и то на Цар Врху 3 батаљона, 2 брдска топа, 2 митраљеза и пионирска чета и на Каменитој Чесми 1 батаљон са 2 брдска топа и 2 митраљеза (одржава везу са батаљоном на Ретким Букама); у Кратову се прикупљао Кратовски одред, пук (3 батаљона, док је 4-ти батаљон смењен са Р. Буки, требао да дође у састав пука са једном пољском и са 4. брдском батеријом и получетом пионира). Овај је пук требао у јутро 17. јуна да оде на Страцин, у састав Дунавске дивизије I позива.

Дунавски дивизијски коњички пук заостао је био на Злетовској реци, ма да је требао 16-ог у сумрак да оде у Кратово.

9. пешад. пук био је код Криве Паланке, са једном пољском, једном брдском батеријом и получетом пионира. Задатак је овога Кривопаланачког одреда: заштита граничног одсека од карауле Бождерице до карауле Сулејманице а са главним одбранбеним положајима на: Светим Водама и на коси кота 1031.

На Страцину у дивизиској главнини био је 18 пешад. пук, 5 пољских батерија и остатак дивизије.

Штаб Дунавске дивизије I позива у селу Пендаћу, на Страцинском одсеку.

Дунавска је дивизоја I позива са своја 3 пешад. пука и коњицом својом била развијена у I армиској линији, и то са 2 пешад. пука и коњичким пуком на бојишту Брегалничке битке а 1. пешад. пук на Кривопаланачком заштитном одсеку.

Смисао тежишта ове дивизије био је, дакле, на Осоговском делу бојишта; остатак дивизије на Страцину остао је у резерви за употребу где оперативна потреба захте.

Дунавска дивизија II позива имала је свој 7. пешад. пук на граници према Големом Врху (два батаљона; оста-

так дивизије 12 батаљона, 6 батерија и 4 ескадрона) на Страцинском одсеку северно од друма Куманово — Крива Паланка.

Штаб I армије био је у селу Градишту, куда је из Скопља стигао 16. јуна Њ. В. Престолонаследник, Командант I армије. Овога дана отпутовао је железницом за Београд.

О распореду бугарске војске на бојишту Брегалничке битке, а према распореду трупа Прве армије знало се:

а) На одсеку од ушћа Злетовске реке па, узводно, левом обалом исте — стоје делови 7. Рилске дивизије.

б) На шумовитом делу Осоговског одсека је III дивизија, са једном бригадом (3—4 батаљона са 8 брдских топова) на одсеку код Зеленграда а остатак ове дивизије: према Ретким Букама, према Цар Врху, на Китки и на Руену.

Закључак о распореду трупа I армије на бојишту.

Као што се види, I армија имала је 16. јуна у предњој линији, у непосредном додиру са бугарским трупама ове делове: Одред Дунавске дивизије I позива на Цар Врху — Каменитој чесми: $5^1/_4$ батаљона, 4 брдска топа и 4 митраљеза; од Моравске дивизије II позива 1. батаљон (3. пешад. пука) на Ретким Букама, са 3 батаљона позади овог положаја (код села Дреника). На Злетовској реци стајали су: дивизијски коњички пук Дунавске дивизије — 3 ескадрона са 4 митраљеза и од Шумадиске дивизије I позива 2 батаљона (19. пешадиског пука) и 3 ескадрона дивизијске коњице, свега дакле, у предњој линији, од коте 550 до Цар Врха, закључно, на битачном фронту од 36 км. било је 8 пешад. батаљона, 4 брдска топа, 6 ескадрона са 8 митраљеза и једна пионирска чета, да приме борбу у свако доба.

Овакав распоред трупа у I армиској линији био је на своме средњем и јужном делу, слаб за одсудну одбрану. На крајњем левом крилу, на одсеку положаја Цар Врх — Ретки Буки, било је довољно снаге за први моменат, благодарећи топографској јачини земљишта и под условом да се ова снага употреби активно — покретно.

У другој линији армиског распореда, од села Дреника преко Кратова до Градишта, закључно, стајало је, у три трупе:

а) На Осогови: 3 батаљона и 4 митраљеза (3. пешад. пука II позива).

б) У простору: Близански положај — Кратово — Црни Врх — Грамада — с. Барбарева на фронту од 17 километара: 23 пешадиска и један добровољачки батаљон (на путу од Куманова) 2 пионирска полубатаљона, 56 топова, 20 ескадрона и 48 митраљеза.

в) Код Градишта: 4 батаљона, 12 топова и 4 митраљеза.

Свега у другој линији I армије на самоме бојишту и у близини његовој (Градиште) било је: 30 пешад. батаљона; $2^1/_2$ пионирска полубатаљона, 68 топова, 20 ескадрона, и 52 митраљеза.

Ова маса представљала је активну снагу I армије за битку, било нападну или одбранбену. Она је, као што се види, у односу на III армију била повучена за 20 км. те при изненадном непријатељском нападу ова главна снага I армије није могла ступити у битку у исто време када и истакнута III армија, већ би било потребно око 24 часа за прикупљање и покрет ове снаге напред, на висину битачног фронта III армије.

У трећој линији у армиској резерви, на Страцину стајало је 16 батаљона са 20 пољских топова, 4 ескадрона и 20 митраљеза. Од ове снаге један део морао је бити остављен за чување левог бока и позадине армије, на Криворечком операциском правцу, — а један део, могао се употребити за појачање главне армиске групе на попришту Брегалничке битке. За долазак ових појачања до главне армиске снаге требало је 8—10 часова марша (Страцин — Близански положај).

Најзад, као најдубља резерва I армије, четврти степен њене снаге, служила је Црногорска дивизија, која се 16. јуна прикупила у Скопљу и стављена је на расположење I армији.

Тако је целокупан распоред I армије, за разлику од распореда III армије, био:

а) Дубок око 70 км. (Цар Врх — Кратово — Куманово — Скопље) т. ј. $3^1/_2$ дана марша за пристизање најдубље резерве — Црногорске дивизије до предњих положаја армије.

б) Он је био састављен из два фронта: Брегалничког и Криворечког. Саставак је био (раме) на Цар Врху. Тежиште снаге I армије било је 16. јуна на Брегалничком бојишту.

Код стратегиске ситуације каква је била 16. јуна у вече, I армија могла се ангажовати главном снагом другог дана одбранбене битке. До тога времена III армија морала је издржати са својом снагом. Центар I армије био је дакле, повучен иза линије фронта III армије као и свога сопственог левог (Осоговског) крила. Овако повучен центар био је погодан за предузимање офанзиве у времену, када се бугарски велики напад изјасни — одреди, на Брегалници и на Злетовској реци, одговарао је, дакле, идеји стратегиског дочека.

Распоред снаге IV бугарске армије.

Главни задатак, у овоме рату, на страни непријатеља, припао је његовој IV армији, којом је командовао Министар Војни, Ђенерал Ковачев.

Састав и распоред ове армије био је:

Десна група:

1) Македонско Једренско ополчење, 3 бригаде, свака од по 5 батаљона и 18 брдских топова. Овај је одред (ђенерал Генов) држао линију: Китка — Пашаџик.

2) Рилска дивизија, састава 4 своја пешад. пука са другом бригадом 4. Преславске дивизије; свега 24 батаљона са 15 батерија. Ова је дивизија имала предње делове на подножју Рајчанског Рида ка Злетовској реци и дуж ове до утока у Брегалницу. Главнина дивизије стајала је на с. источним падинама Рајчанског Рида и у долини Брегалнице, око села Спанчево — Бања.

Свега у десној групи 39 батаљона са око 90 топова.

Центар — Штипска група:

1) 8. Тунџанска дивизија — 24 батаљона са 15 батерија;

2) 2-га пешад. бригада 3-ће дивизије.

Свега 32 батаљона и 72 топа.

Ова снага била је на положајима изнад и око Штипа, од брда Селце (к. 510) до долине Криве Лакавице.

Лева група:

2. Тракиска дивизија — 24 батаљона са 72 топа. Она је стајала код Радовишта, са предњим трупама дуж десне обале р. Криве Лакавице и према Валандову.

Као армиска резерва — стизала је једна пешадиска бригада 6. дивизије, од Петрича ка Радовишту.

Штаб армије у Радовишту.

Свега је, 16. јуна, било спремно за напад, око 95 батаљона, са близу 230 оруђа.

Десна група требала је, да у главноме, изврши напад на коту 650, садејствујући средњој — Штипској групи у продирању на Овче Поље. У исто време ова десна група штитила је важни Царево Селски правац, који је био опасан за IV армију, на случај нашег наступања по њему. Отуда је и снага ове групе знатна.

Централна Штипска група требала је, у главноме, да изврши фронтални напад на наш распоред на Брегалници (Дринска дивизија I поз.); она је, уз то, требала да непосредно заклања своју комуникацију на Радовиште и да одржава везу између десне и леве групе. Позади ове централне групе сређивала се армиска резерва — код Радовишта, те је ова група могла бити и појачана до близу 40 батаљона.

Лева група повучена, у односу на главни део фронта, изгледа да је и са намером тако постављена, да би се наша деснокрилна — Тимочка дивизија II поз. — навукла што дубље у правцу изворног дела Криве Лакавице, те да се подвргне концентричном нападу: од Штипа и од Радовишта — са Вардаром позади себе.

IV бугарска армија са оваквим распоредом имала је фронт дугачак, око 85 км.

Од комуникациских праваца, ова армија имала је на расположењу два обична пута:

1) За Штипску и левокрилну групу — пут Штип — Радовиште — Струмица — Петрич и даље долином р. Струме за Г. Џумају. Овај правац био је дугачак и у потпуној зависности од држања II армије; од Струмице, па на исток, овај је пут био заједнички и са II армијом.

2) За десну групу, пут Кочане — Царево Село и одавде преко Црне Стене долином реке Јелешнице ка Кадијином мосту у долини Струме. Овај је правац био много краћи и погоднији за комуникацију, при том и боље обезбеђен у оперативном погледу.

Београд. **Војин Ђ. Максимовић**
Артил. пуковник.

Отровно хемиско оружје.

Разноврсне до сада поменуте ратне хемикалије беху само у првим часовима страх и трепет борбеним трупама. Отрови дејствоваху више морално са местимичним осетним губицима, који се дешаваху више мање због недовољне организације у дочекивању напада. Главне команданте није много онеспокојавало ново оружје. Они су после толиких покушаја увидели, да се хемиским оружјем не може добити велика битка. Тако им је исто било јасно, да код трупа у борби мора бити врло јака дисциплина, ред и присебност сваког борца у одбрани. Због тога су хемиске трупе имале поред осталог и врло строгу наредбу да одмах прилагоде маске за одбрану против нових гасова. Обе ратујуће стране утркиваху се тражењем нових опаснијих хемикалија, које ће пробити познате маске и учинити јаче и веће дејство од до сада поменутих.

Фебруара 1916. године Французи бранише Верден пољским гранатима и рововским бомбама, које беху напуњене новим гасом загушљивцем. То је био Фосген (карбонил-хлорид) ($COCl_2$). Лако се производи мешањем једнаких запремина хлора (Cl) и онога отровног гаса што сагорева над жеравицом слабим плавичастим пламеном, који је познат под именом Угљен-моноксид (CO). Спајање настаје утицајем сунчане светлости и постаје отровни гас Фосген, ($COCl_2$). Хлађењем се фосген претвара у течност која кључа 8°C прелазећи у смртоносни гас. Фосген напада слузокоже грла и бронхије, дражи нас на јак кашаљ, гуши и трује. Он се једини са водом из слузокоже, и ствара у плућима, грлу, носу, устима и очима гасовиту сону киселину (HCl), која разорава ткива и загушљиви угљен-диоксид (CO_2). Последње је гасовито тело, $1^1/_2$ пута теже од ваздуха; дисањем се не може избацити из плућа, већ остаје у грудима, те нападнуте угуши. Због овога је фосген осам пута отровнији од хлора (Cl), јер док је за тровање хлором (Cl) потребно 0,05 грама гаса на 1 м³ ваздуха дотле 0,0067 гр. фосгена разређени у кубном метру ваздуха стварају сигурну смрт човека. Поред овога фосген је продирао кроз донде познате маске, које су морали Немци брзо усавршити. Концентрација фосгена у гранатама беше око 40—50%. Овај се проценат знатно повећао у немачким гранатама, које применише децембра 1916. године. Поред фосгена беху у француским гранатама фебруара 1919. године димљиви калај-тетра-хлорид ($Sn\ Cl_4$) и отровни димовни арсен-три-хлорид ($As\ Cl_3$).

Калај-тетра-хлорид ($Sn\ Cl_4$) познат је у хемији као стани-хлорид. Лако се добија загревањем калаја (Sn) у гасовитом хлору (Cl). То је безбојна течност два пута тежа од воде, која кључа на 114°C. а на ваздуху се јако пуши стварајући читаве облаке дима. Дим служи за изазивање суза, за осматрање тачног гађања, прикривање трупа и ратних лађа у опасном положају и т. д.

Арсен-три-хлорид ($As\ Cl_3$) познат је одавно у хемији, јер се лако гради из загрејаног арсена у гасовитом хлору. То је безбојна врло отровна течност два пута тежа од воде, која се јако пуши на ваздуху и подсећа мирисом на бели лук. Гранате фосгена не експлодирају јако; пуцањ је релативно узев доста слаб и по томе се може одмах познати. То су на

фронту приметили Немци и благодарећи јакој дисциплини борачке трупе одмах навлачише маске. Узбуну за маске објављиваху у ланцу хемиски осматрачи.

Појава фосгена на бојноме пољу могла је у оно време имати пресудан утицај. Али није тако било. Французи су фосгеном ућуткали немачку пољску артилерију и хаубицу; тукли непријатељске резерве; брзо избацивали борце из строја и имали врло лепе местимичне успехе; унели у први мах страх у непријатељске редове, о чему се и данас прича и доиста створили велики напредак у ратовању хемиским оружјем. То им данас и Немци признају, али тврде да *нису никад везали јаке гасне нападе са каквом великом тактичком радњом општег значаја.* Французи се задовољаваху фосгеном у одбрани и са местимичним препадима, који Немцима нанесе осетне губитке.

Французи су произвели 1.600 вагона фосгена за време светског рата.

Савезници применише хлор (Cl) у фебруару одмах после употребе фосгена. Из овога се види да Французи нису ни сами тачно познавали дејство фосгена.

Све до месеца јула 1916. године употребљаваху Савезници фосген гранате и таласе хлора. Тада су им на фронт Соме стигле 1. јула гранате и рововске бомбе напуњене врло отровном цијано-водоничном-киселином (HCN). То је течност карактеристичког мириса на горки бадем. Кључа на 27°C, а лако испарава на обичној топлоти. Трагова ове врло опасне киселине има у дувану, неким биљкама и т. д. Њена је пара толико отровна, да изазива наглу смрт. Противотров је разблажени амонијак (NH_3). Има више начина за техничко добијање ове смртоносне киселине. Она гради отровне соли цијаниде од којих се калиум-цијанид (KCN) много примењује за позлату и за вађење фино упрсканог злата из златоносног камења. Пошто лако испарава, а пара јој је лакша од ваздуха, те се пење у вис и сама разређује слабећи дејство, то су је Савезници мешали са разним, од ваздуха тежим, бојним отровима.[1]) Французи су назвали ово хемиско оружје Vincennite.

Оно се показало као непрактично.

[1]) Калај-тетра-хлорид (Sn Cl_4), арсен-три-хлорид $AsCl_3$, титан-тетра-хлорид (Ti Cl_4) и хлороформом ($CHCl_3$).

После прве употребе не јавља се више на бојном пољу и ако му је дејство већином толико смртоносно, да одмах угуши, чим се маске не употребе врло брзо. Фосген и цијано-водонична киселина захтевали су нарочите нове фабрике не само за производњу, већ и за пуњење граната. Они су врло опасни за раднике, а поред тога дејствују и на гранате. Због овога су зрна морала бити изнутра обложена оловом или стаклом. Французи су произвели 400 вагона цијано-водоничне-киселине.

Концем 1916. г. јављају се код Француза још савршенији бојни отрови, који не дејствују брзо смртоносно, али се својим двојним дејством могу практичније применити. О њима ћемо говорити у следећем одељку код вишеструког дејства хемиског оружја, а сада да видимо како су Немци одговорили Французима на њихов фосген.

Немце је доста изненадило код Вердена дејство фосгена 1916. год. јер се баш онда спремаху да усаврше маске. На француски фосген одговорише Немци месеца јула исте године зеленим крстом. Скоро $^1/_4$ артилериске муниције свију калибара беше обележена зеленим крстом. У таквим зрнима беше течни три-хлор-метил-естар-хлорисане мрављe киселине (Cl — $COOCCl_3$) кога Немци назваше Per Stoff. То је отровна течност, која се добија дејством хлора (Cl) на мрављу киселину (H-COOH). Кључа на 127°C, а дејствује смртоносно као и фосген. Постојана је према води а експлозијом граната боље се разбије у врло ситне отровне капљице, које образују гасовити облак као густа магла. Да би имали већи успех хемиског оружја Немци удесише експлозију отровних граната, као и обичних, те се није могао дати знак узбуне за одбрану и правише изненађења код Савезника. Поред овога, благодарећи њиховој огромној хемиској индустрији, они просто заливаху отровном водом сваку стопу земље ратишта. Тактика ватре зеленим крстом тада беше да се туче простор масом зрна како се непријатељ неби могао задржати нити прећи преко отрованог земљишта. Читаве отровне баре створише Немци за неколико сата код Вердена у лето 1916. год., јер за тако кратко време избацише 100.000 отровних зрна из топова свију калибара. И ако су овај напад они извели по свима техничким прописима, ипак га

не искористише тактички нешто због незгодног терена, а више због недовољне густине отровне магле. На неким се тачкама превариише немачке трупе, изврше јуриш, али слабо дејство припреме хемиским оружјем нанесе им губитке и положаје не заузеше. Но и поред свега тога остадоше и даље у употреби гранате са Per Stoff- ом до краја рата. То беше најотровније хемиско оружје немачких трупа и изазиваше смрт код незаштићених савезничких војника, а у разређеном стању тешка оболевања плућа. Неуспех немачког напада на Вердену јула месеца 1916. год. беше изазвао живи разговор не само у Врховној Команди, већ и код свију официра и војника што учествоваху у нападу. Хемиско оружје није дало очекиване резултате после утрошка толике силне муниције за неколико сата. Војска већ почиње да сумња у ново оружје. Оно велико одушевљење и очигледан успех првог напада пре 15 месеца поче да малаксава. Вера у сигуран успех ратних отрова постепено се губи у немачким трупама. То је требало спасавати. Морал је трупа у борби најсилније оружје. Поред овога добро су проучени узроци неуспеха и да би будући напади имали успех, Немци основаше крајем 1916. године Артилериски Штаб Хемиског Оружја. Овоме штабу беше задатак да на фронту држи предавања по свима штабовима и трупама о употреби и дејству хемиског оружја. Да спреми нарочито артилерце у руковању ватром; да доведе у везу примену целокупног наоружања са ратним отровима и створи једну хармоничну целину и сагласност свију команданата при операцијама; да убеди трупе и официре омирисавањем у отровно дејство новог оружја и да докаже свима да ће успех ратним отровима бити потпуно осигуран само онда, ако се тактика хемиског оружја чврсто веже са општом тактиком.

Артилериски Штаб хемиског оружја одржао се код Немаца до краја рата. Он је на фронту предвиђао згодне тачке за гасни напад, бирао је погодан тренутак и одређивао простор напада. Тако је исто предвиђао места са којих су могли Савезници извршити напад хемиским оружјем, па у договору са осталим командантима одсека припремао се за дочек таквог напада.

Гасни је штаб тачно утврдио узроке неуспеха првог напада зеленим крстом и у сагласности са хемиским трупама брзо предузео нова испитивања. При овим опитима на изради, паковању и пробама у земљи било је много пожртвовања како у здравственом тако и у смртном погледу. Усавршени зелени крст беше до краја рата најопасније немачко оружје у гасном препаду, док се не употребе маске, а под маскама дејствује на нервни систем.

Због нове организације о употреби хемиског оружја код артилерије, поправке зеленог крста и разних проучавања многих хемикалија јавља се код Немаца један застој у новим отровним једињењима од године дана. За то време Немци примењују на фронту француски фосген у почетку 1916. г. и у марту исте године опет француски хлоропикрин ($CCl_3—NO_2$) о коме ћемо мало доцније опет говорити.

Гасни је штаб изменио тактику артилерије. Док се раније тукао простор са масом зрна, дотле се сад сваком оруђу додељује само по једно хемиско зрно са задатком гађања циља из свију топова само за неколико секунада. У таквом гасном препаду Савезници платише животом многих војника нову гасну тактику дисциплину и најстрожију приправност. Истакнуте и згодне положаје за гасни напад бираше гасни штаб и тачно обележаваше границе непријатељских положаја, које треба препадом једновремено напасти. Извођење оваквих задатака није више зависило од ватре, кише, сунца и других метеоролошких прилика, као што то беше случај до примене новог прописа. Ради успешног дејства и разумног руковања хемиским оружјем издаде се наредба да артилерија при гасном дејству на циљ у препадима може утрошити следећи број зрна:

100 ком.	топови	од	7,7 см.	калибра
55 „	„	„	10,5 „	„
25 „	„	„	15 „	„
10 „	„	„	21 „	„

Све примењене хемикалије до јесени 1916. год. са обе стране дејствоваху само у једном правцу: једне изазиваху само сузе, друге дражише на кашаљ, треће беху смртоносне. За свако се хемиско оружје после кратког времена ствараху и прилагођаваху маске, те ни једна страна не имађаше некакав велики стратегиски успех новим оружјем. Све је ово изазивало још јаче умно напрезање хемичара на истраживању таквих хемикалија, које ће истовремено дејствовати на очи као и

на грло и плућа. Оваквим двојним или тројним једновременим дејством хемиског оружја маске постадоше недовољне; морала се тражити брза промена и усавршавање и тако се све то протеже до краја рата. Због тога ћемо ово време обележити са

4. Период вишеструког дејства хемиског оружја. Французи су крајем 1916. г. тукли немачке трупе гранатама, које беху напуњене Хлоропикрином ($CCl_3—N0_2$). То је нитро-хлоро-форм, који је у хемији познат од 1848. год.

Ово је једињење добило име хлоро-пикрин по своме постанку, јер се добија дејством хлорног креча (Cl—Ca—O—Cl) на врло јак војнички експлозив пикрит (пикринска киселина—$C_6H_2(NO_2)_3OH$). Хлоропикрин је безбојна уљаста теност, постојана према води, разблаженим киселинама и базама.

Кључа на 112°C., а полако испарава на обичној топлоти. Загађено је земљиште опасно за 5—6 часова, јер ако у један милион делова ваздуха има само два дела паре хлоро-пикрина очи се саме затварају и сузе после пола минута. Знатно му је јаче загушљиво дејство, те га због тога учвршћују у групу фосгена. Поред овога има истовремено и треће дејство, јер дражи на повраћање кад се удише. Нападнуте приморава на скидање маске ради бљувања и тако угуши своје жртве. Хлоропикрин је прво мешан са хлором у размери 1:3 за таласне нападе гасом. Енглези мешаху тада хлоропикрин са јод-ацетатом (CH_3—COOJ) и тиме повећаше сузно дејство хлоро-пикрина.

Французи произведоше 50 вагона хлоропикрина у светском рату.

Упоредо са хлоро-пикрином пунише Французи рововске и ручне бомбе отровним сузавцем акролеином (CH_2—CH—CHO). То је познато једињење у хемији, које се дестилише загревањем масти, лоја или глицерина са фосфор-пентоксидом (P_2O_5) или киселим-калиум-сулфатом ($KHSO_4$). Добијена је течност загушљива мириса, штипа за очи и кључа на 52°C. Мирис акролеина сви познајемо, јер се њиме одмах поквари ваздух у соби кад добро не угасимо лојану свећу. Французи израдише 20 вагона акролеина у рату.

Поред овога Французи пунише гранате крајем 1916. г. мармонитом. То је мешавина од 80% бром-ацетона (CH_3—CO—CH_2 Br) сузавца и 20% хлор-ацетона загушљивца (CH_3—CO—CH_2Cl). Мармонит је врло јак сузавац, а при довољној концентрацији угушује жртву.

Скоро истовремено, при крају 1916. год. уводе Французи у борбу и четврти загушљивац етелин хлор-сулфит: $(SO_2 < {Cl \atop O—C_2H_3} \}$. Њиме су пунили рововске бомбе.

Французи су дакле оперисали у 1916. год. са седам бојних отрова од којих пет први применише а два су узета од Немаца. За то време Немци први пут показују свој оригинални зелени крст јула 1916., ускоро га усавршавају мешајући 75% суперматита, са 25% хлора-пикрина или једнаке делове фосгена са хлоро-пикрином. Поправљеним зеленим крстом, француским фосгеном и хлоро-пикрином туку Немци Савезнике на оба фронта, а у другој половини маја 1917. год. јављају се новим хемиским оружјем. То је кијавац и отровник дихлор-фенил-карбиламин (C_6H_5—N═C═Cl_2) т. зв. K_2—Stoff. Ово је доста постојана течност и добар ратни отров, али се морао месеца јула заменити још бољим.

Немци су месеца јула 1917. год. тукли Савезнике гранатама, које беху напуњене иперитом $(S < {CH_2—CH_2Cl \atop CH_2—CH_2Cl} \}$. Ово је једињење тачно познато у хемији још од 1886. год. под именом дихлор-диетил-сулфид. Пронађен је у Енглеској 1860. г. То је течност налик на петролеум, која врло тешко испарава. Због тога се може задржати на терену 10—15 дана. Добија се по Мајеровом (немачком) и Гитријевом (француском) начину. Први је одавно познат, а други су Французи у рату решили и усвојили марта 1918. год.— Немци га зову Lost а за разлику од других беше обележена жутим крстом муниција. Својим врло слабим и управо безазленим мирисом подсећа на мирис од слачице. По томе би се могао код нас назвати слачичник. Оно прво име иперит добио је по вароши Ypres, где је први пут употребљен 10. јула 1917. год. 1918. год. месеца априла Немци су Армантијер толико тукли гранатама иперита, да су по улицама остале читаве баре и поточићи овога отрова. Савезници (Енглези) се морадоше повући, а Немци су тек после две недеље могли ући у освојену варош. Чудновате особине има ово хемиско о-

ружје. Ми ћемо о његовом дејству на човека говорити подробније а сад истичемо, да се слабим мирисом и не слути, да ће рањеник после неколико сата или дана сузити, убрзати дисање са гушењем и добити пликове по кожи, као да се ватром опекао. Због ове особине можемо га назвати пликавцем. Као што се види ово хемиско оружје има троструко дејство у исти мах. Та особина дала му је преимућство над свима осталим ратним хемикалијама, те га многи зову Краљ Гасова. То је било најопасније хемиско оружје прошлога рата. Експлозијом гранате са пликавцем течност се разнесе у најситније капљице, које образују врло лаку маглу. Једним се удисајем ваздуха са оваквом маглом унесе у плућа сто пута више отрова, него што би се унела дисањем његова пара. На фронту створи велику забуну, јер продираше по мало кроз маску те је учинио тешке губитке нарочито у почетку. После првог напада одмах се приметило да се зрна жутог крста разликују распрскавањем од обичних и због тога се морало трошити маса артилериске муниције да би се маскирао напад новим отровом. Његово се убитачно дејство осећаше после 20 минута дисања ваздуха у коме је 7,000.000 пута разређен. Због тога се не види, а не познаје се ни по мирису ни по укусу. После доброг напада слачичником тешко да се извуче $^1/_4$ људства читава. Но што је још опасније и та четвртина је заражена. Нико и не сања на страхоте, које ће се појавити кроз неколико дана. Не дејствује само на војнике, који су учествовали у зараженој атмосфери, већ и на све остале са којима ови дођу у додир. Кад н. пр. један војник прође поред дрвета и случајно додирне оделом лист на коме има пликавца од пре два-три дана, па оде друговима у земуницу. Нико ништа не примећује по мирису или укусу, а сутра или после неколико дана наступа код свију јако запаљење плућа, болови у грудима, крваво пенушање, пликови по кожи, а по некад и смрт. Према фосгену слабији је отров.

Из овога се види да је опасност од иперита у толико већа према осталом хемиском оружју, што се незна кад су трупе заражене овим отровом све дотле, док не почне његово дејство. Оно се пак јавља одмах само онда, ако је била довољна концентрација слачичника у ваздуху за време напада. Такву је концентрацију врло тешко извести због напред поменутих метеоролошких услова. Лети лакше испарава, али се ипак одржава неколико дана. Зими може одржавати недељама заражен терен. Обично се дешава да се озлеђени разбољевају после 2—5 дана. Ово зависи како од концентрације отрова у ваздуху тако и од годишњег доба. Клима му јако умањује дејство; зима га знатно слаби због лаганог испаравања, а лети је опаснији. Мртваца од пликавца грозно је видети, јер невероватно гадно изгледа. Да би се то спречило потребно је одмах, чим ко осети мирис на слачицу или бели лук, предузети трљање коже сувим хлорним кречем, па мазати катраном или петролеумом. Болесници се одмах свлаче, перу и купају у млакој води са содом бикарбоном.

Као год што заражени војник може нехотице упропастити и себе и своје другове, тако исто доносе смрт у земуницу и животиње својом зараженом длаком или перјем. Због тога их треба опрати кречним млеком и онда узети собом.

Пликавац је дакле својим пробојним дејством кроз одело изазвао потребу нарочито непробојног горњег одела, а због изазивања запаљења коже на рукама са пликовима сваки је борац добио заштитне рукавице. Поред овога морале се и маске мењати, како ради дисања, тако и ради заштите врата и гуше.

Новим хемиским оружјем (пликавцем) заузимаше Немци врло лако неосвојиве положаје Савезника. Бомбардовањем жутим крстом истериваху и последњег савезничког војника из утврђења, којима се жива душа не смеде приближити. Немачке трупе отимаху предње положаје без губитка под новим маскама, али тек после неколико дана, пошто је испаравањем ослабљено дејство опасне течности.

Гранате жутог крста заменише донекле немачко наоружање зеленим крстом. Опет се мења тактика ватре и успех се новог оружја крунише масом зрна. Због тога Немци производише до краја рата око 100 вагона месечно само иперита.[1])

Но, велика је невоља пионир нових изума, као год што је француски фосген почетком фебруара 1916. године изазвао

[1]) Der gaskamph v. gustav Ryla, Teplitz-Schönan 1921. S. 18.

код Немаца жучне разговоре и убрзан рад, тако је исто било у јулу 1917. год. код Савезника. Они честито и не изгубише неке од нападнутих предњих положаја, где се пликавац није још ни потпуно испарио, а неуморна шака француских хемичара тачно утврђује којим су хемиским оружјем тучени Савезници. Брзо се дотерују старе и праве нове маске, те осујећује намера Немаца. У исто време и сами усавршавају рад на производњи пликавца. Добијају га сопственим начином дејством етилена на хлорид сумпора:

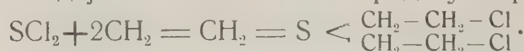

$$SCl_2 + 2CH_2 = CH_2 = S < \begin{matrix} CH_2-CH_2-Cl \\ CH_2-CH_2-Cl \end{matrix}.$$

Посао је ишао 30 пута брже него код Немаца, а сировина је знатно јевтинија.[2]) Французи подижу први међу Савезницима фабрике иперита у марту 1918. године и дају упуства како треба и они да производе ово хемиско оружје. У мају 1918. год. одговарају Немцима гранатама пликавца (иперита) који подсећа мирисом на бели лук. Хемиска индустрија задовољи потребе француске артилерије, јер направи 200 вагона пликавца и стиже да снабде истим хемиским оружјем белгиске, америчке, талијанске и грчке трупе.

У колико је пликавац изненадио Савезнике у толико их је пожурио на рад, да га створе. Француски писци сматрају, да је иперитом потпуно заустављена немачка офанзива и да је француски пликавац изазвао врло велико изненађење код немачких трупа. Због тога су Немци морали делити борбеним трупама нарочито одело и маске. Пликавац се није могао згодно употребити у припреми напада, јер не дејствује брзо. За одбрану је врло подесан, али се при његовој употреби не може прећи у напад. Тако је исто врло добар за заграђивање појединих делова ратишта. Непријатељ се држи у шаху и спречава да изводи своје намере на отрованом земљишту.

Потреба је захтевала да се употреби некакво друго хемиско оружје са брзим дејством. То питање решавају Немци и већ 1917. године туку Савезника гранатама са плавим крстом. Ове се гранате не разликоваху по пуцњу од обичне муниције, као што то беше код жутог крста (Пликавац). Поред овога дејство хемикалије беше осетно јаче, те се и са те стране штедела муниција. Супстанца граната плавога крста позната је у хемији још од 1885. године. То је т. зв. дифенил-арсен-хлорид ($(C_6H_5)_2AsCl$). Чврсто безбојно тело, које се топи око 40°C. Први пут је бацан у раствору, а одмах после тога пуњене су гранате са $^2/_3$ експлозива и $^1/_3$ овог тела у стакленој бочици. Распрскавањем граната претвара се отров у најситнију прашину која продираше кроз сваку маску и одело. Један део опасног тела на 10,000.000 ваздуха показује своје дејство. Врло незнатна количина од 0,003 милиграма довољна је да изазове сигурно голицање носа и ждрела. Услед овог надражаја почиње јако и често кијање, потеку бале из носа и уста. Нападнути се налазе у страху, јер се јавља и гушење. Кожа је пак нападнута сврабом, као кад гусеница опече, па мора да се чеше. Због тога се јавља малаксалост, и губи се моћ кретања и радиности. Све ово траје око пола сата, а после тога, пошто је озлеђени већ у чистом ваздуху, не остају никакве последице. Због овога се сматра да је плави крст најјаче познато дражеће средство и најхуманије хемиско оружје, али само у поменутој разређености. Ако је пак концентрација у ваздуху 1:200—500.000, онда је голицање у ждрелу толико, да изазива јако повраћање без последица. Упоређен са француским фосгеном угуши брже жртву, јер је отровнији од њега.

Немци су у почетку примењивали само плави крст за припрему напада. Он је својим брзим дејством најнезависнији отров од времена и земљишта. Не траје дуго, не троши сувише муниције као жути крст и згодан је за покретну војну.

Плави крст има одличне особине хемиског оружја, али је врло тешко било удесити његову довољну концентрацију. Непријатељ је одмах враћао у ров освежене и излечене војнике после два три сата. Због тога су Немци тукли Савезнике прво плавим крстом. Због његовог пробојног дејства савезнички борци беху принуђени да покрену маске ради кијања, кашљања и чешања. У том тренутку Немци туку загушљивцем из поправљеног зеленог крста и стварају опасно гушење војске са напуштањем положаја. При оваквом руковању ватром Немци прорачунаше колико ће времена тући плавим, а кад ће почети зеленим крстом. Кључ

[2]) La Chimie et la guerre par Ch. Maureu. Paris 1920.

успеха беше увек у паметном руковању артилерије. Она је бирала згодан тренутак за добро дејство хемиског оружја, које још увек ометаше јачи ветар и жарко сунце.

Колика је била употреба плавога крста у борби види се по томе што Немци производише 60 вагона месечно овога оружја. Због тога беху потрошили све резерве арсена у целој земљи.*

Београд.
1926.

Драгиша Марјановић
редовни професор Хемије
Војне Академије.

Iz Psihologije Rata

Tumačenja o nemačkom krahu.

Gustav Le Bon.

Opšte iznenađenje, koje je proizveo nemački poraz.

Razni uzroci, koji su doprineli nemačkom porazu nisu još jasno utvrđeni. Treba da prođe još čitav niz godina dok oni budu definitivno rasvetljeni.

Nemački poraz je ne samo za Nemce, no i za sve ostale narode, računajući tu i Antantu, jedan od najvećih i najnerazumljiviji istorijski dogadjaj.

Nemačka diplomatska Bela Knjiga, koju je objavila nemačka vlada, ne razjašnjava nam mnogo tražene uzroke. Ova knjiga potvrdjuje značaj uloge psiholoških faktora u ishodu ovog rata, koji je bio pre sukob ideja i osećanja, no borba interesa.

Sve ovo pobudilo nas je da napišemo nekoliko stranica o uticaju psiholoških elemenata, čija je dalja studija ostavljena vojnim piscima.

Koliko je bilo teško da se nemački poraz predvidi, videće se odmah, samo ako prelistamo i pročitamo izjave državnika, koje su ovi dali na nekoliko dana pred samo primirje. Iz toga se možemo uveriti, kako se ponekad ne mogu da predvide ni tako bliski dogadjaji.

Medju izjavama, koje će gornje najbolje da posvedoče da citiramo ministra spoljnih poslova u Engleskoj Balfura, državnika najpozvanijeg na celoj zemljanoj kugli za ove stvari. 23. oktobra 1918., a to je na 18 dana pre primirja, on govori:

„Svršetak rata još nije u izgledu. Mi ne možemo da pretpostavimo da će naši neprijatelji, pa i najslabiji medju njima, da popuste pred moralnom i materijalnom snagom antante."

Da bi pak utešio malo slušaoce zbog tako pesimističkog predskazanja, ministar dodaje:

„Pri svem tom, i ako nam treba još velikih napora i imamo još da podnesemo nova požrtvovanja, verujem da se možemo nadati da smo ušli u onu fazu rata, gde nam sreća neće okrenuti ledja, i da ćemo zajednički pobrati plodove pobede."

Ambicije ovog ministra bile su skromne. Njegovo je iznenadjenje bilo veliko kad, samo nekoliko dana docnije, neprijatelj sam priznade da je pobedjen. Svoje Iznenadjenje on razjašnjava ovako:

„Ne verujem da je u svetskoj istoriji bilo tako strahovitije promene, i tako značajnije po sudbinu rata, kao ova koja se desila od marta do oktobra."

Ove izjave ne pokazuju samo koliko je bio nepredvidjen nemački poraz, već svedoče koliko smo malo bili obavešteni o stanju neprijateljske vojske. Jedinstven je to primer koliko smo bili rdjavo obavešteni, jer se na pr. sada zna da je Ludendorf 14. avgusta 1918. priznao Kajzeru da je rat izgubljen.

Opšta nesigurnost o ishodu rata razjašnjava se ratnim dogadjajima početkom 1918. Oni nas potsećaju sa kakvom brzinom pobeda prelazi s jedne strane na drugu.

Preobražaj koji se dogodio samo za nekoliko meseci beše čudnovat, jer čitava jedna serija nesrećnih neuspeha po antantu, završi se sa tako sjajnim uspehom. Nekoliko samo redaka dovoljni su da potsete na ove besmrtne strane naše istorije.

Od 21. marta 1918. Nemci su nas dva puta iznenađili i zadali nam teške udarce. 27. maja nas iznenadiše još strašnije na Šmen de Dam-u, i to onde gde nismo ni predviđali. Tu nam uzeše skoro 100.000 ratnih zarobljenika i dočepaše se ogromnog rezervnog materijala, koji beše nagomilan u tom sektoru, i koji je bio smatran da je u zaklonu od svakog napada.

Posledica ovog nemačkog uspeha, bi da nova njihova navala postade strahovita. 27. maja Nemci pređoše Ezn, 29. zauzeše Soason, 31. već su bili na Marni, 1. juna uđoše u Šato Tijeri.

Pariz beše u takoj opasnosti da vlada, koja je bila več poslala mnoge svoje ustanove u provincije, spremaše se i sama da napusti prestonicu. Situacija izgledaše očajavajuća. U samoj stvari tako opasna situacija nije bila, jer samo nekoliko meseca docnije, nemačka vojska jačine 1,500.000 ljudi potpisa takve uslove mira, kako to čini samo ona vojska, čija je borbena snaga potpuno salomljena.

Zaista, primljeni uslovi primirja behu za pobeđenog strašni: predaja gotovo celokupnog ratnog materijala, ustupanje ogromne pomorske flote i podmornica, koji behu ponos Nemačke, za tim evakuacija Alzasa, za koji se zaklinjahu da ga neće vratiti nikada, primanje okupatorskih garnizona na Rajni, odricanje svih svojih kolonija, koje su tako lagano i po skupu cenu zadobili. Ta Nemačka, koja se zamišljaše u svoj svojoj moći i veličini, pade naglo u ponor poniženja.

Ovako ogromni događaji daju nezaboravimu lekciju onim narodima i vladarima, koji imaju ubeđenja u svoju vlast, i koji snevaju za nova zavojevanja.* Nemačka je verovala u siguran, potpun i brz uspeh. Ona je imala 99 od sto šansa da će biti pobediteljka, a na protiv ona je bila ta, koja je pobeđena.

Treba priznati da u modernom ratovanju gde su svi narodi umešani, nepredviđenost može da pokvari i najbolje račune. U više prilika mi smo srljali u propast i neutralci su samo očekivali kad ćemo se skrhati. Pa ipak mi nismo bili salomljeni, već Nemačka u prkos svih njenih mnogobrojnih pobeda.

Gledajući na opšte zakone, koji odlučuju sudbinu bitaka, može se reći da njihov ishod zavisi: od moralne vrednosti, brojnog stanja vojske, moći vojničkog materijala i kapaciteta vojskovođa.

Ali sva ova predviđanja mogu da se sruše kad naiđu izvesne slučajne okolnosti, koje je naše neznanje prinuđeno da obeleži slučajem.

Ove okolnosti zaslužuju da se nazovu slučajnim i od njih zavisi po nekad vrlo malo te da se ostvare ili obratno.

Ovaj svetski rat ispunjen je ovakvim nepredviđenim okolnostima. Tako na pr. prva bitka na Marni, koja spase Pariz bi odlučena da se primi tek na poslednjem ministarskom savetu u Parizu, a pre njegovog odlaska za Bordo, ministri, posle dugog ustezanja, odlučiše da narede Vrhovnoj Komandi da primi bitku na Marni, ma da je već bila izdata pismena zapovest trupama da se povuku na 100 km. ispod Pariza.

Da je onda ova prestonica tako bila napuštenu, u njoj bi buknuo požar, jedan po jedan kvart izgoreo bi i primorao bi francusku vladu da zaključi odmah mir. Sudbina ove velike varoši zavisila je dakle samo i jedino od nepredviđene okolnosti, koja se i nije morala ostvariti.

Druga slična okolnost desila se 1918, kada su Nemci prešli Marnu posle čitavog niza pobeda, ne usuđujući se da dalje maršuju na Pariz. Oni su to sigurno mogli da izvrše, da su samo imali pri ruci dovoljno rezervnih

---

*) Nemačka vojna organizacija i njeno naoružanje bili su nesravnjeno bolji od naših.

armija, koje oni behu ostavili u Rusiji iz političkih razloga.

Možemo da navedemo još jedan sličan primer, koji je imao odlučavajuću ulogu u ishodu rata, a koji se mogao produžiti još dugo, da je samo đeneral Manžen kao što ćemo to navesti docnije, poslušao savete, da ne produži svoju ofanzivu.

Sve ove razne mogućnosti ne spominju se ni zašta drugo, do da pobiju teoriju o fatalizmu u teoriji. Samo naša nesigurnost i neznanje jesu ti, koji stvaraju tobožnji fatalizam, koga smo mi sami na kraju žrtve.

Uzroci, koje Nemci navode za svoj poraz.

Vojska i narod bili su u Nemačkoj za sve vreme rata dva protivu položena elementa između kojih je bilo trenja.

Danas je očigledno da je ruski narod pre popustio no što je ruska vojska bila satrvena, ali za Nemačku još nije na čisto ko je prvi popustio: vojska ili narod.

Komandanti kajzerovih trupa smatraju da je narod odgovoran za demokralizaciju vojske, neki pak pisci tvrde, da je demokralizacija vojske povukla za sobom naciju.

U koliko se pak može danas da sudi prema najnovijim dokumentima, zaista je bilo jednog momenta kada su i moral vojskovođa i vojske i suviše pali. Ovo se može da sudi i prema depeši Hinderburgovoj prilikom diskusije primirja u Rajhstagu, on javljaše: „da ne može više držati svoje trupe u ruci, da mu se iste izvlače iz ruku, i ako se ne primi primirje, biće pinuđen da kapitulira sa oružjem“.

Ovakav mentalitet nije bio kod Nemaca samo u poslednjem trenutku, jer je još 1. oktobra Ludendorf priznao:

„Mi smo u strašnoj situaciji, svakog trenutka može da nam se probije front“.

Hinderburg je takođe bio pesimist 30. oktobra, on pisaše:

„Nastojavam da se primi odmah mir.“ I zaista njihove armije bile su iscrpljene, đenerali demoralisani, negodovanje i revolucija u narodu, koji bi obmanut u svima datim mu obećanjima i sve to skupa uzroci su njihovog poraza.

Zaista, rezultati rata bili su posledica čitavog niza događaja, koje treba studirati osobeno, da bi se razumela uloga svakog od njih pojedince. Pokušajmo da to sad učinimo.

Razni odlučavajući uzroci u ishodu rata.

Uloga ofanzivnog i defanzivnog duha.

Sudeći po dobivenim obaveštenjima iz poslednjeg rata, može se reći o ofanzivi ono što je Ezop govorio o jeziku da je to jednovremeno i najbolja i najgora stvar. Ofanzivni duh doneo nam je naše prve neuspehe, no opet zato krunisa poslednje uspehe.

U početku samog rata ofanzivni duh oduševljavao je naše vojskovođe, kada su uveravali u siguran uspeh. To je bila i doktrina naše Ratne Škole.

Naši principi ofanzive izgubiše se brzo posle nekoliko uzastopnih neuspeha, oni se izgubiše i za docnije i u prkos naše brojne nadmoćnosti, te usled toga ostasmo nepokretljivi za vreme od četiri godine pred Nemcima, koji hoteći prvo da završe svoje operacije u Rusiji, pre no što bi nas napali, ostadoše u defanzivi. Doktrina o neprobojnosti fronta postade dogma kod naših generala.

Zaista ofanzivni je duh samo jedan od ostalih raznih elemenata, koja samo skupa čine da se postigne uspeh. Ovo nam lepo dokazuje neuspeh nemački u njihovim trima poslednjim napadima, naročito 27. maja 1918. god. koji dovode Ludendorfa do leve obale Rajne, ali se završi sa neuspehom.

Ofanziva je stvarno jedno dragoceno oružje, ali ono samo nije dovoljno. Što je pak naša poslednja ofanziva bila krunisana uspehom. Neprijatelja smo napali prvo s boka, a po tom se napad rasprostre na celoj liniji.

Izgleda da je u opšte nemoguće da se utvrdi u napred koje je bolje: napad ili odbrana. Dobre osobine obojih nisu apsolutne već relativne.

Vojnički duh uzdiže se napadom a opada odbranom. Ali treba da se ima na umu da još više opada posle nesrećne ofanzive.

Ofanziva predstavlja moćnu moralnu snagu, ali ona treba da se oslanja i na dovoljne materijalne snage i da se vešto upravlja — komanduje. Ako ona nije dobro pripremljena, gubitci u ljudstvu biće veliki i to u toliko više u koliko je ofanzivni duh energičniji. Mi smo za vreme ovog rata imali na žalost gorkog iskustva.

Da rezimiramo; vatrena nadmoćnost i taktičke kombinacije prethodne su pogodbe za uspeh u ofanzivi. Ovde još ističemo da su Nemci imali uvek artilerisku nadmoćnost.

Uloga raznih psiholoških elemenata: ideal, poverenje, iznenađenje i t. d.

Pored ofanzivnog duha, koji smo napred istakli, ima i drugih elemenata kao: moralna istrajnost, ideal, iznenađenje, jedinstvo u komandovanju i t. d., čiji se uticaj u povoljan ishod ne da poreći, ali samo pod pogodbom da oni jednovremeno budu kombinovani sa drugim sredstvima.

Eto, s toga je i dopušteno da se kaže. da je predsednik Vilzon preterivao kad je govorio: „neodoljiva duhovna snaga armija Sjedinjenih Američkih Država je ta, koja je uplašila neprijatelja". Moć ove moralne snage bila je zaista velika, ali ona bi bila malog značaja bez znanstvene organizacije američkih vojsaka i njenog broja.

Samopouzdanje predstavlja drugi psihološki elemenat čije je dejstvo takođe znatno. Samo pak ono je ne samo nedovoljno no i opasno. U početku ovog rata naši đenerali računali su u siguran uspeh i ovo njihovo samopouzdanje u mnogome je doprinelo našim neuspesima. Nemački đenerali imali su takođe velikog samopouzdanja i ono je u mnogome doprinelo njihovim uspesima, ali je tako isto doprinelo i krajnjem njihovom neuspehu.

U jednom intervju, maršal Foš objavio je da nikad nije sumnjao u ovakav uspeh rata: „U ratu — dodao je — ko sumnja taj gubi. Nikad ne treba sumnjati u sebe". Tako je. Ali su i Nemci bili ubeđeni u pobedu, pa ipak to ih nije sprečilo da budu salomljeni. Ove sumorne formule nisu ništa drugo do mrvice istine, koje su vrlo često opasne.

Brojna nadmoćnost boraca i uloga rezerava.

Uloga brojne nadmoćnosti je očevidna, ali se ipak ne sme reći da je ona odlučavajuća, jer u toku više godina brojno stanje vojsaka antantinih, kako na francuskom tako i na ruskom frontu, bilo je veće od nemačkih trupa, pa ipak mi nismo mogli, ne samo da oteramo Nemce sa našeg zemljišta, nego i da dobijemo i kakav značajniji počesni uspeh.

A Nemci pak i u prkos svoje malobrojnosti bili su često pobedioci, što je dolazilo usled toga, jer su biii mnogo nadmoćniji u artileriji od nas, a tako isto i u poljskom utvrđivanju kao i u inicijativi.

Za dugo vremena verovali smo da je brojna nadmoćnost značajnija od broja topova, što nas je skupo stalo.

Prema mnogim vojnim piscima, Nemci su angažovali sve svoje snage u velikoj ofanzivi: marta, aprila i maja 1918. i istrošili su svoje rezerve, a mi smo ih imali još dovoljno na raspoloženju. Otuda je i njihov poraz.

Zaista, 1. jula 1918. neprijatelj je imao na francuskom zemljištu više od dva miliona ljudi, zbog čega je i bio relativno slab na tako velikom frontu.

Verovatnoća je bila očigledna, da će naši napadi u masi i na više tačaka probiti taj tanak zastor; ali da se dođe do tog izvršenja trebalo je da se mi prvi odlučimo. Dalje se moglo još zaključiti da se Nemci neće tome nadati, jep za četiri godine mi se nismo smeli usuditi na taku operaciju. Zaista svi naši raniji napadi nisu imali druge ciljeve, do suviše ograničene objekte.

Pored ovoga još nije dokazano da li je bila i kod Brhovne Komande ideja o odsudnom napadu na više tačaka, jer i ova poslednja otpočeta je sa određenim ciljem kao i ranije, i tek kad su prvi uspesi kpunisani potpuno, ona je produžena.

Ova se pretpostavka potvrđuje izjavom đenerala Manžena koja je izašla u Matenu, kojom izjavljuje da je pred njegov napad 18. jula bio opomenut na obazrivost.

„Pazite, govorili su mi, idite polako i nezauzimajte druge položaje do one na kojima možete zimu provesti“.

Prvi napad Manženov uspe preko svih očekivanja, i on se proširi s tačke na tačku na ceo front.

O značaju ekspedicije na Istoku

Evo tek sad dođosmo do glavnog uzroka nemačkog poraza, koga ne navode ni francuski ni strani pisci, ali za koji se može reći, da je možda jedan od najvažnijih.

Bugari i Turci napustiše ratovanje, što je bila posledica uspeha naših (i srpskih), i to učini strahovito dejstvo ne samo na duh nemačkih generala no i na nemačko stanovništvo.

Turci i Bugari u brzo behu izbačeni iz borbe, austrijsko-mađarske trupe behu tučene, putevi ka Beču, pa sledstveno i ka Nemačkoj behu otvoreni.

Kod Nemaza se zače ideja da će sad njihove pokrajine biti opustošene, kao što su to bile naše, i to ih zaplaši toliko, da su požurili da traže mir, i smatrali da ma kakav mir je korisniji od daljeg rata, i primiše primirje pod pomenutim im teškim uslovima.

Najverovatnije je da je pravi uzrok brzog svršetka rata bio naš uspeh na Istoku.

Sada se tek vidi kolika je srećna bila ideja da se pošalje ekspedicija u Solun. Ovu su ideju u njenom početku odbacivali u Francuskoj ne samo neki političari no i generalštab. (Naroćito u Engleskoj — primedba pr.).

Da smo sa zaključenjem primirja pričekali samo nekoliko nedelja mi smo mogli da ga potpišemo u Beču i Berlinu, što bi bilo od većeg moralnog značaja, jer ovako smo ga potpisali na našem zemljištu. Nemci ne bi mogli sad da govore kako nisu vojnički pobeđeni.

Prednje kratke skice pokazuju nam kako su problemi istorije strategije ovog rata zamršeni. Njena psihološka strana takođe je teška za razjašnjenje. Nauka još nije otkrila do danas terazije na kojima bi se moglo da meri sa sigurnošću osećanja i stradanja ljudi i da se tako odredi sudbina nacija.

Prevod
Dragoljuba M. Dinića.

Ваздухопловство.

Општа расматрања.

Шта сачињава ваздухопловство, познато нам је. Техничку страну његову нећемо овде расматрати, тиме нека се баве стручњаци, а нама је намера да се позабавимо једним делом тактичке употребе ваздухопловства у будућем рату, обзиром на до сада постигнуте границе прогреса технике ове врсте.

Сви смо ми војници имали прилике често да чујемо да се ваздухопловство може корисно да употреби у рату као средство за даљно и блиско извиђање, за даљно и блиско бомбардовање, за коректуру артиљериског гађања циљева јако удаљених и добро заклоњених, и сви ми знамо да се ваздухопловство у последњем рату у ову сврху успешно искоришћавало, дакле та нам је могућност посведочена, али то је само један део, један детаљ онога што ваздухопловство треба и може да дâ данас, обзиром још на број и каквоћу као и наоружање авиона данашњег доба.

Наведене улогè ваздухопловства у последњем рату биле су задовољавајуће за оно доба када ваздухопловство, као нов род војске, његова употреба и користи које је могло да пружи оперативној војсци, нису биле довољно испитане и проучене, а производња материјала била ограничена производњом других, такође за рат потребних средстава, али већ данас, не сме се под ваздухопловством разумети један летећи објект или једна летећа јединица већ га сматрати као посебан вид војске који има своју формациску поделу на пукове, бригаде па и дивизије, које ће у рату своје операције водити у неограниченом пољу — ваздуху, у неколико не-

зависно од сухоземне и поморске војне силе, но увек са циљем да овима што више олакша рад и убрза успешан свршетак рата.

Из овога излази да ваздухопловство треба посматрати не као помоћни род војске, који броји неколико десетина авиона и толико исто официра и подофицира, већ га посматрати као засебну ваздушну војску, снабдевену хиљадама авиона, стотинама балона и десетинама дирижабла, наоружаних митраљезима, пушкама, револверима, топовима, бомбама, морским торпиљама и минама, којима ће да рукују и врше нападе не само стално људство ваздухопловства већ и људство копнене војске и ратне морнарице.

Можда ће некоме ово изгледати апсурд, стога ћемо покушати да у границама могућности ово теорно потврдимо, а много штошта је праксом већ доказано.

Сем већ познате користи авиона за везу са пешадијом, који покрете сопствене и непријатељске пешадије, у току операција, јавља своме команданту, ови авиони могу послужити и другим корисним циљевима. Наиме, летећи ниско, до 50 м. висине, они могу несметано у џакове или сандуке, спаковану муницију сопственим трупама дотурати онда, када то бојна комора, услед јаког дејства непријатеља или услед велике удаљености, не буде могла благовремено да учини. Начин на који се ово извршава треба да предвиди наставни план ваздухопловних јединица.

Слично овоме може се трупама дотурати храна у пределе тешко приступачне комори или за време дугочасовне данонођне активне акције.

Исто тако важан задатак ове тако зване „пешачке авијатике“ јесте да ручним бомбама и митраљезима, са мале висине, изврши више узастопних снажних удара на непријатеља, који својим упорним дејством буде спречавао напредак наше пешадије, или који на ма који начин тежи опкољавању наших трупа.

У овом случају дејство ових авиона се може замислити само ако се човек преда оном моралном и душевном осећају, који њиме овлада у дане великих дуговремених решавајућих битака, окршаја, бојева и јуриша, када пушчано и митраљеско зрно непрестано часовима и данима прави фијучући себи пут кроз ваздух, а топовска паљба кршењем дрвећа и цепањем земље и камења до лудила доводи и храбрије борце. Дакле ако се човек пренесе мислима у ову страхоту, лако може појмити колико је користан утицај митраљеске паљбе са авиона и прасак ручних бомби које сваки извиђач са авиона може за кратко време да баци по 100 комада. Ово митраљирање и бомбардовање врше и ловачки авиони — једноместни — као и двоместни.

Морал трупа изнурених ратним тегобама и дуговременом борбом тешко да ће моћи да издржи овај удар. Природно је пак да ће овај поступак позитивно дејствовати на морал сопствених трупа. У осталом задатак је ове авијатике да оваквим нападима, који се могу назвати ваздушним јуришима, дејствује до коначног успешног решења ма и по цену највећих жртава.

Опкољене наше армије или мањи делови, од стране јачег и многобројнијег непријатеља, једини спас имају очекивати од сопствене авијације, која се, наоружана митраљезима и бомбама има да сручи на најосетљивије место непријатеља и да на тај начин отвори пут спасења опкољених, па чак ако у нападу испољи крајњу дрскост, храброст и пожртвовање, да и победу над непријатељем извојује.

Брзи придолазак непријатељских појачања, пешачка авијатика је у стању да омете за извесно време, па и потпуно да спречи, јер ће својом митраљеском паљбом и ручним бомбама имати да изврши напад на ове придолазеће трупе, почев са чела и тако створити ватрени зид између ових и њихових првих борачких редова, или ће их тучењем по дубини растројити тако да ће се тешко моћи да прикупе за дуже време. И за ово су згодни и ловачки авиони.

У гоњењу побеђеног непријатеља, дејство авијатике је неупоредиво. Сама појава непријатељског авиона над трупама које се после изгубљене борбе повлаче и чији је морал већ довољно поколебан, дејствује негативно, а када овај са мале висине отпочне кошење својим митраљезом или бомбама успе да поруши објекте на правцу кретања ових трупа, морал у колико га је остало, исчезава и од трупе постаје растројена гомила.

Ово дејство је недогледно јаче и веће ако дејствује већи број авиона и ако одступајућа трупа има много јахаћих трупа и стоке.

Сопствено пак повлачење најбоље ће заштитити сопствена авијатика, која ће

по цену свога уништења атакирати митраљезима и бомбама на наступајуће трупе, па ако буде потребно и са висине од 5 м.

Појавом великих, џинова авиона, од ваздухопловства се могу очекивати неоцењиве користи у будућем рату. Ови авиони већ сада могу на дуже одстојање да носе 14 па и више људи. Ако место тих људи — путника, за време рата натоваримо наоружане пешаке и са десет тако наоружаних авиона их пребацимо у непријатељску позадину, колике нам користи могу ови „ваздухопловни пешаци" својим герилским ратовањем пружити, а нема спора да ћемо овим акцијама убрзати своју победу и коначан пораз непријатеља.

Да ли би се Солунски фронт раније пребродио, да смо неком срећом имали у оно доба бар 20 оваквих авиона? Вероватно да би, јер примена њихове акције на територији насељеној нашим живљем, (као што је у овом случају била територија Србије од 1915.—1918. год.), успех ових експедиција је више но сигуран. — Ове би експедиције извршиле демолирање свих оних наших мостова и тунела, пре но што су то Бугари и Немци учинили, што би успорило повлачење, нарочито Немаца, а убрзало експлоатацију наше победе. И Немци би, спотичући се на овим препонама, ако не следовали примеру Бугара, оно били у немогућности да евакуишу своју тешку артиљерију и остали материјал којим су на овом фронту располагали.

Сличне експедиције, само у много мањем обиму слате су ваздухом од наше стране са Солунског фронта и резултат истих је била буна у Топлици 1917. године, под вођством Косте Пећанца, који је и сам авионом пребачен у Србију.

Транспортовање сопствених ратних агената (шпијуна) за време рата, најбрже је и врло повољно авионом, што се као такво и у прошлом рату показало. — Ово транспортовање врши се на два начина. Први је просто силажење авиона на земљу у непријатељској позадини и искрцавање агената. Други начин је мало бржи и не излаже ризику пилота и авион. Тај начин се састоји у спуштању агената помоћу падобрана, на згодан реон непријатељске територије, који по паду на земљу агент са себе скида и уништава. У оба случаја, у уговорено време и на одређено место долази авион и прима агенте да би их вратио натраг.

Ми војници, будући смо као борци били на фронту, ретко смо или никако имали прилике да будемо присутни једном ваздушном бомбардовању незаштићених индустриских центара, већих насељених места, већих железничких станица, војних слагалишта и т. сл. — Овакви се објекти бомбардују великим ваздухопловним формацијама, групама, пуковима или бригадама, које броје више десетина па и стотину авиона. Ова бомбардовања су у стању да и најаче морале поколебају. Ко је ово ма и у најмањој мери искусио, истинитост овог тврђења неће порећи.

Данас, када је авион тако рећи усавршено транспортно средство у миру а најстрашније наоружање у рату, данас када је авион успособљен да носи хиљаду и више килограма експлозива и када га свака држава има у својој војсци, задатак ваздухопловства у прве дане рата биће, да својим бомбама поруше и запале политичке центре, индустриска места, важне мостове, веће железничке станице и т. д. и да честим бомбардовањем незаштићених места, морал непријатељског становништва сведе на минимум. У оваквој почетној ратној ситуацији, када вароши и села пламте у огњу, праћени вриском осакаћених и без крова остављених жена и деце, појмљиво је са каквим ће се моралом борци кретати у бој и тући се, јер их помисао да се ове страхоте можда дешавају и са њиховим милим и драгим неће остављати ни онда, када пред собом, на земљи, имају непријатеља бројно и оружјем слабијег.

Од оваквих нас недаћа може спасти само сопствена бројна и квалитативна надмоћ ваздухопловних снага уз припомоћ солидних, многобројних и савремених противавионских средстава копнених.

Енергичним и дрским нападом из ваздуха, могу се на фронту многи артиљериски циљеви порушити, било обичним било запаљивим бомбама, чије је дејство далеко веће од дејства артиљериских зрна.

Као помоћно средство артилерији, за гађање важних, далеко удаљених и дубоко маскираних циљева, авијатика је од неопходне потребе. С правом се може рећи да је авијатика око данашње тешке артилерије. Осматрач са ма кога предмета на земљи или са балона није у стању да се надвиси над циљ јако удаљен и дубоко

заклоњен, као што је то могуће авијону, који ради идентификовања циља или осматрања палих метака, може за врло кратко време да до истога доспе и да се над истим спусти до најмање висине.

Напад на бродове са авијонима такође је могућ и са успехом. Њихова сопствена брзина им омогућава, да у већини случајева избегну успешно дејство контравијонских топова и митраљеза са бродова, јер у најчешће прилика нишанџије нервиране дрскошћу авијатичара нису у стању хладно да рукују нишанским справама и да њима прате брзе покрете ниско летећих нападача.

Противу тенкова употребљавају се нарочити блиндирани авијони, наоружани ручним бомбама и топовима 37 и 50 м.м. калибра. Ови ће напади бити увек успешни ако се изводе са више авијона и са што мање висине, што захтева храбро, хладнокрвно, енергично и умешно летеће особље.

Бомбе са загушљивим и отровним гасовима, бачене из авијана, имају много веће дејство но зрна топовска, јер авијатичари будући над самим непријатељским трупама, позадином и у опште над непријатељском територијом, у могућности су да, у погледу времена, места и природе циља, донесу целисходније одлуке за бомбардовања ове врсте и исто благовремено изврше, као на пр. бомбардовање непријатељских већих резерава у покрету и на месту, већих тренова, аеродрома и т. сл.

Како су савремени авијони снабдевени и бежичним телефоном, то ће главни командант војске или његов начелник штаба у току извођења операција овај корисно употребити за лично летење и усмено телефонско командовање у циљу извођења успешних маневара.

У најскорије време, а у будућем рату више но сигурно, авијони ће се толико усавршити и умножити да ће моћи да служе и брзом транспортовању, из позадине на фронт, малих одреда војске.

Атмосферске прилике на летење авијона утичу врло мало. Летење по ветру и киши не чини велике тешкоће. Опасно је летење по магли а нарочито над непознатим тереном. Но како су по магли и операције у већем обиму немогуће, то се ово ни авијацији не треба да упише у минус. За летење на велике даљине, у циљу бомбардовања дубоке непријатељске позадине, магла не чини велике тешкоће, јер се у тим приликама лети високо изнад магле и помоћу нарочитих компаса. Летење ноћу је такође могуће и са успехом, но ово захтева специјално инсталиране аеродроме и нарочите апарате.

Везани балони се најчешће употребљавају за осматрање бојног поља, за коректуру артиљериског гађања на веће даљине, за праћење покрета сопствене и противничке пешадије а кадкад и за осматрање покрета непријатељских авијона. Французи су их у последњем рату употребљавали и као мамац за уништавање непријатељских авијона, на тај начин што су више оваквих балона међусобом везивали нарочито танко оплетеним мрежама, на које су требали авијони да наиђу и додиром истих да оштете своје елисе и буду принуђени на спуштање. Други начин овог уништавања непријатељских авијона помоћу балона био је и тај, што су их Французи правили од јевтиног материјала и пунили лако запаљивим гасом. Ове балоне, који су били без посаде, подизали су и излагали нападу непријатељских авијона, са циљем да у случају јаког приближења овога, балону, нарочитим спроводником произведу пожар, који би имао да обухвати и блиско летећи авијон.

Оба ова покушаја нису дали повољне резултате и одбачени су.

У будућем рату ови ће везани балони имати исту улогу као и до сада, с том разликом што ће их бити више и што ће се њихова транспортна моћ повећати до брзине лаких аутомобила, наравно док су још празни, на земљи.

Диражабли, као велике и јако скупе летеће машине употребљаваће се као и у прошлом рату, за далека бомбардовања важних политичких, индустријских и војних центара. Ради сопственог обезбеђења као и у циљу постигнућа жељеног успеха ови се дирижабли употребљавају у већем броју, према циљу и задатку, а своје задатке већином извршавају ноћу. Њихово наоружање је пушка, митраљез и бомба слично наоружању аероплана, но само у већем броју. Њихова посада је многобројнија од посаде обичних авијона, а брзина кретања мања.

Овде смо у кратко изнели у главним цртама задатке ваздухопловства у рату а детаљи овога изучавају се у ваздухопловним школама.

Што се тиче прогреса ваздухопловне технике и граница које је она до сада постигла, препоручујемо поштованим читаоцима стручан часопис Аеро Клуба „Наша Крила" који се овим и сличним питањима бави. Лист излази у Београду једанпут месечно.

Један
Ваздухопл. П.пуковник.

Значај радиологије у нашој војсци за време мира и рата.*

Публицисте и историчари пишу свуда, да је европски рат био крвав, јер се много крви пролило. Будући рат биће им за утеху: тај рат неће бити крвав, али ће бити страшнији; он ће бити отрован рат, јер ће се водити помоћу отрова и електрицитета. Тиме ће индустрија оружја бити замењена чисто физичко—хемиском науком; парадокс оригиналан: научар неће бити више само доброчинилац за људе, већ управо истребљивач људи, јер његово знање неће доносити више као пре само добро човечанству, већ и смрт.

О отровним гасовима писано је доста и на то се обраћа велика пажња већ у нашој војсци. О електрицитету се зна, да се помоћу елекричних таласа у Немачкој већ могу зауставити апарати и мотори авиона у ваздуху и аутомобила на земљи. Ради се сада и на томе, да електрична струја може разорити и спалити сва непријатељска утврђења и помоћу струје уништити за један моменат хиљадама људских живота.

Ја ћу се овде задржати и говорити: о корисној примени електричне струје за лечење, преглед и спас наших војника за време мира и рата. Наука, која је узела базу на електризму, зове се: радиологија, и она носи у себи многобројне елементе, што ћемо доцније увидети.

Радиологија подразумева: зраке X—Рентген; радиографију; рентгено радио терапију. Главна база је Рентген—зраци X. Шта су то зраци X? Рентген или зраци X. Физика нам говори: „то су зраци произведени од наглога застоја електрона, масе електричне у покрету, на какву препреку, стакло од електричне ампуле или огледала антикатода односно позитивног пола“. За производство тих зракова потребно је имати електричну струју, ампулу специјалну за ову циљ и најзад екран односно оловно стакло где ће излазити слика као на филмском платну органа кога желимо да испитујемо. Ампула, где помоћу електрике стварамо те зраке, садржи 2 пола: позитивни пол — антикатод и негативни пол — катод. Када зраци пођу са негативног пола у сусрет ка позитивном полу, који је на њихов сусрет намештен у ампули под косим углом у виду једног малог огледала, зраци негативни или катодични се сударају и одбијају и тада у супротном правцу свога пута дају зраке X или Рентгенове зраке.

Ове Рентгенове зраке открио је случајно немачки научар и физичар Рентген 1895. године. Рентген испитујући неке експерименте са оваквом ампулом, случајно је ставио своју руку на путу ових зракова и с изненађењем констатовао, да његова рука је провидна и да кости се виде изврсно у миру и покрету. Објављен његов проналазак, цео је свет примио са одушевљењем. Француска Академија Наука на основу извештаја Ханриа Поенкареа академичара 1896. прихватила је такође са живим интересовањем ове зраке. Рентген ове непознате зраке назвао је зраке X—икс; али тек по открићу настало је истраживање особина ових зракова и нађено је: да они свако тело прозрачују сем олова и живе односно не само она тела чија је атомска тежина велика — тиме је базирана радиоскопија, одељак рентгенологије за испитивање тела на екрану као на филмском платну; зраци X импресионирају фотографску плочу и на томе се оснива ридиографија, одељак рентгенологије да се импресионира или фотографише болестан и нормалан део тела помоћу зрака X. Друге особине рентгенових зракова није потребно више цитирати. Сем за те две потребе, рентгенови зраци употребљавају се за лечење појединих болести упоредо са радијумом и то се зове рентгено и кири—терапија, по именима њихових проналазача Рентгена и г. и г-ђе Кирие за радијум. Поред ових група има још разних начина употребе ових зракова, на разним апаратима као што је: ортодиографија, телерадиографија, радиокинематографија, ендорадиологија и т. д. Све скупа зове се радиологија.

Значај радиологије од великог је значаја за сваку модерну војску, како за време мира, у толико још више за време рата. За време рата постоје у војсци два главна елемента: ратник—борац и ратник—хирург. Борац је наоружан; пушком и метком; хирург наоружан мора бити ножем и рентгеном, први да сече а други да осветљава

* Писац је овај чланак израдио на Рентгенолошком Институту Кантолне Болнице у Лозани (Швајцерска).

и контролира пут, и тако хирург добија божанску моћ: да вида и лечи, као и да проналази у телу човечју разне ствари, што човек голим оком нити са ма каквим дурбинима не може никад видети. И војска која би кренула у рат без рентгена имала би да пређе трновити пут за своје ране и здравље. За време мира Рентген је потребан ради тачног дијагностицирања разних болести; за време рата поред тога још у главном: за истраживање куршума у телу рањеника као и за контролисање прелома костију код истих. То је огромна добит за рањенике, јер многи официри сећаће се колико им је било тешко да се оперишу а да не знају, где је њихов пројектил застао. Данас међутим, кад се има Рентген, хирург може помоћу тих зракова проналазити и извлачити врло лако куршуме. Исто тако и у плућним и у срчаним болестима сваки лекар са сигурношћу може познати болест и помоћу зракова контролисати своје лечење. Колико су од користи Рентгенови зраци сведоче ова два примера: један болесник у Берлину пре проналаска зрака X., досађивао је свима лекарима, да има пројектил у глави и да га страшно глава боли. Стрпан је најзад у лудницу. Када је Рентген пронађен прегледан је и он, и збиља нађен му је пројектил у костима главе; оперисан је и болесник је оздравио.

У Француској један војник рањен је 22. августа 1914. г. код Шарлероа; погрешно је дијагностициран. После 5 година кад се болесник жалио једном лекару на главобољу у глави, констатовао је реуматизам. Стављен на преглед Рентгена нађен му је у потиљку један немачки куршум углављен међу костима главе.

Значај радиологије у миру мора бити такође од велике важности. Свака војна болница мора имати комплетне најмодерније радиолошке инсталације. У њима ће се прегледати и фотографисати сви плућни болесници, од срца, стомака, нервног система, костију и т. д., а ни једна операција без прононсираних симптома несме се без зрака X. оперисати, а ток лечења помоћу њих и опсервирати. За лекарске супер-ревизионе комисије не треба се нико на боловање, ослобођење или preране пензије слати, а да није рентгенолошки прегледан. Најзад за време мира сви радиолози траже, да се регрутација врши помоћу тих рентгенових апарата, а ако се ко од рака због болести одбије, да се изради така још и радиографија — фотографски снимак. Такви снимци служиће регрутној и супер-ревизионој комисији за архиву и документ, да је прегледани доиста болестан.

За време рата улога радиологије још је већа него ли за време мира, јер поред болесних војника ту долазе и рањеници, а без сумње њима треба првенствено помоћи. Пројектили разног оружја налазиће се помоћу радиоскопије, а потом — ако се жели — и радиографије. За преломе — фрактуре напротив радиографија је главна. Радиоскопија је боља из ових разлога по француском радиологу Х. Гијеминату, јер је: веома брза; може се велики број рањеника испитати и тачно обележити на кожи, где је пројектил застао, па ма како био тај пројектил мали или увучен у најдебље делове тела, а исто тако помоћу њих хирург на операционом столу може са сигурношћу контролисати своју операцију.

Мимо радиоскопије и радиографије, рентген може служити за још једну циљ: за испитивање дрвета на аеропланима. Два Енглеза Р. Кноз и Г. Хеј у Лондону на молбу аеропланског оделења Министарства војске за време рата испитали су помоћу рентгена структуру дрвета на аеропланима и могли су тако потпуно контролисати материју од чега су прављени као и да ли је иста дебљина дрвета на симетричним деловима. „Таква је контрола интимна, потпуна и савршена“.

До 1914. године слабо се полагало на радиологију у војсци. Али после балканског рата, кад су неке санитетске европске мисије донеле рентгенове апарате и увиделе, колика је њихова вредност за рањеника, интересовање је у свима европским војскама почело расти све више, тако да је за време европског рата рентген играо важну улогу у свима европским војскама.

У енглеској и американској војсци рентгена је било доста, и у свима местима оснивали су се курсеви за рентгенологе и манипулаторе за апарате. За што брже и боље функционисање ових апарата и да би се рентгенизирање вршило не само у позадини војске већ и на фронту, све војске основале су аутомобилске рентгенолошке стације, тако да се тај аутомобил могао брзо кретати на све стране и у све правце за помоћ хирурзима и спас рањеницима. Талијанска војска такође није много изостала осталим војскама.

Што се тиче аустро-немачке војске за њих је до скоро било мало података. Немачка је била забранила публикацију свих проналазака за лечење ратних рана и болести. Радиолог француски Р. Леду — Лебард с правом поводом тога је написао: „Без „kultur“ немачки нема лечења за рањенике и болеснике, нема добрих нега; изван „kultur“ нема великих медецинских и научних открића!“ Овакав јасан рад немачки показује, колико је та нација ишла далеко и егоистички, да је забрањивала чак спас осталим народима од научних открића, јер је све то требало за њихову „културу“ и за њихов изабрани народ!

За развиће радиологије у Француској војсци имамо велики број података. До 1914. године француска војска није имала много радиолошких одељења. Кад рат изби, рентгенолошки апарати били су у само неколико већих француских сталних болница. Чак по радиологу Беклеру, кад је војска мобилизована специјалисти радиолози послани су у пукове и у амбуланте, а рентгенолошки апарати били су најчешће напуштени и неупотребљени. Али потребни и велики значај радиологије почиње расти, и многобројна добротворна друштва почињу војску снабдевати са радиолошким апаратима. У недостатку специјалиста радиолога све професије бациле су се на рад радиологије: апотекари, професори, инжињери, електричари, свештеници, астрономи, архитекте, сликари, фотографи, новинари и т. д. Међутим показало се брзо да мешање свих ових личности у радиологији донело је често рђавих и негативних резултата. Осећала се све више и више потреба за специјалистима — радиолозима, и у усавршавању лекара у радиологији.

У почетку рата, француска војска имала је свега 10 радиолошких станица у великим војним болницама, 11 станица лако преносљивих, али без аутомобила радиолошких ни персонала специјалног за ову сврху. Свега је било 175 специјалиста — радиолога. Због тога у Вал-де-Грасу основана је учионица за лекаре ради усавршавања у радиологији, а у Паризу образовани су курсеви за болничаре ради обуке у манипулисању радиолошких апарата, а чија управа поверена је Г-ђи Кири-и. Тако кад је рат свршен имало се потпуних: 840 лекара радиолога, 1010 манипулатора и 175 манипулаткиња. Оперативна војска имала је 1918, кад је примирје закључено: 50 радиолошких опрема потпуних, 36 амбуланта хирурших и радиолошких на аутомобилима, 182 радиолошких аутомобила, 120 радиолошких станица полу-утврђених. Позадина војске бројала је тада већ цифру од 450 радилошких станица по целој Француској. Ништа боље, дакле, од тих цифара не говори о прогресу и важности радиологије у рату.

Оно, на чему је инсистирао један велики број чувених француских радиолога као и велики број француских војних лекара, то је: увођење у оперативне јединице две врсте покретне амбуланте: радиолошки аутомобил и хирушко-радиолошки амбулантни аутомобил.

Радиолошки аутомобил представља у ствари 3-4 обичних аутомобила са електромагнетним мотором. Сваки од тих аутомобила носе разне ствари потребне за радиоскопију. Чим се стигне, материјал се брзо скида и склопи, па ако има каква барака или простор за рад тамо, све се тамо слаже и почиње се рад, а ако тога нема сами ти аутомобили могу се удесити за хитан рад у њима. Мотор аутомобила служи уједно и за давање електричне струје и самим електричним апаратима. Поред тога носи се и један електрични бобин-калем и максимум не прелази више од 8 до 10 милиампера; контакт окретљиви избачен је из употребе за ове аутомобиле, јер је тежак за ношење и компликован за инсталирање. У погледу милиампера постоји још известан разилазак погледа код француских и страних радиолога. Ови радиолошки аутомобили имају увек по 1—2 радиолога и 2 манипулатора и довољан број персонала; сваки треба да има замењеника, јер је то врло важна чињеница, кад су аутомобили радиолошки спремни за рад а нема их ко радити, а апарат не сме се свакоме давати за рад, јер ампуле и апарати као и сав материјал силно кошта. Исто тако радиолошки апарати не смеју се свакоме давати у руке. Зато су Французи и тражили, да се у свакој армији образују слагалишта специјална само са радиолошке апарате и потребе, као и радиолошке специјалне радионице, где би се искључиво и брзо оправљали радиолошки апарати. Сви ови аутомобили стајали су под команду начелника санитета или дивизија, и чим се где указала потреба, могло их се тражити телефоном или телеграфом. Седиште тих аутомобила је било максимум на 40 км. даљине, и чим се позову за 2—3 часа

радиолошки преглед могао се извршити.

Друга добра установа радиологије у француској војсци за време рата била је аутомобилска амбуланта за хирургију и радиологију. Таква хирушка амбуланта састојала се из 3 камиона: у првом вршила се стерилизација на пари помоћу радиомотора; на другом вршила се радиографија; на трећем вршили се завоји, електризација и стерилизација хирушких инструмената. Персонал се састојао из: 4 хирурга, 4 лекара, 1 радиографа, 10 студената медецине и 16 болничара, који су за апарате били извежбани као и за шофирање камионима. Сав тај персонал био је подељен у 2 групе и свака је радила по 5 часова. О унутрашњем уређењу камиона писао је опширно лекар Р. Манод у часопису „Paris Médical“ од 5. априла 1916. г. и ја се у опису због простора места овде уздржавам. У главном њихова је корист огромна за рањенике, јер су оне за 4 до 5 часова стизале на место ратних операција и брзо функционисале тако да сваки рањеник био је очишћен, загрејан, радиографисан, оперисан по потреби и брзо превијен. Могло се тако извршити око 40 операција за 24 часа. Колика је таква корист од тога мислим непотребно је говорити, о томе ће најбоље знати рећи наши рањеници из прошлих ратова. Са оваквим радиолошким или хируршко-радиолошким аутомобилима даван је у француској војсци максимум услуга рањеницима, јер се њима осигуравало лечење рањеницима и избегавало се узалудно губљење времена.

Кад је рат отпочео ми нисмо имали скоро ни једног радиолога нити радиолошког одела. Тек у Солуну 1917. године основана је прва радиолошка станица у Престолонаследниковој Болници у Солуну, и за пввог радиолога постављен је вредни пуковник г. Dr Александар Марковић, који и данас је први и најбољи наш војни радиолог. Наше Санитетско Оделење Министарства Војске и Морнарице такође схватило је значај и важност радиологије за време мира и рата, и већ је за сада основало у свима армиским болницама радиолошка оделења и тако исто узело је већи број млађих лекара да се у радиологији усавршавају, акт кога цела војска мора срдачно поздравити.

У главном и за нашу војску, било за мир или за рат, треба да се уреди: што већи број радиолошких станица по војним болницама; што већи број радиолошких аутомобила и камионских аутомобила за хирургију и радиографију; што већи број радиолошких слагалишта са радиолошким радионицама. Најзад, треба оснивати и школе за усавршавање војних лекара у радиологији и за учење болничара и болничарки у манипулисању са радиолошким апаратима. Треба исто тако и повећати плате за радиологе, јер бити радиолог то је опасан посао, пошто је човек изложен увек опасности да погине од електричне струје или да добије разне кожне болести, које прелазе у страшан рак и због чега се руке често ампутирају, па ипак нема спаса, већ умире; о томе постоји велики број примера где су радиолози пали као жртва науке и спаса других.

Војна радиологија је код нас у зачетку, и треба је усавршавати и разграњавати. Ако се тако настави радити за време мира, војни болесници биће благодарни, а за време рата наши хероји и рањеници ће нас благосиљати.

У Лозани — Швајцарска 1926. г.

Санитетски капетан II кл.
Dr Веселин Т. Ћујић.

BEŽIČNA PREDAJA FOTOGRAFSKIH SLIKA.

Predaja rukopisa pomoću žičnoga telegrafa bila je pronađena od strane italijanskog monaha Djovanija Kazeli. Njegovi aparati (pantograf) bili su upotrebljeni na praksi devedesetih godina prošloga veka. Usled sporosti predaje, ovi su aparati brzo izbačeni iz upotrebe i smešteni po muzejima, gde se i sada mogu naći.

Usavršavanju ovih aparata smetala je ta okolnost, što žice, koje vezuju predajni sa prijemnim aparatom, imaju samoindukciju i kapacitet, koji usporavaju brzinu predaje signala i unakažuju ih. Na svome putu isposlata struja toliko se unakažava, da prijemni aparat nije u mogućnosti da proizvede tačno sve finese i nijanse neophodno po-

terbne kao prijema kopije sa originala, koji se predaje. Naročito ako je original crtež, ispunjen senkama ili polu-senkama (osenčen), koji potrebuje s toga pošiljanja ne samo velikoga broja impulsa toka struje, već je pri tome sama jačina struje dužna da se menja odgovarajuće tonovima (nijansama) crteža. Premda poslati pri predavanju govora žičnim telefonom promenljivi tokovi struje imaju isti karakter i na isti način se unakažuju na liniji, ipak kod telefona samo uho koregira na prijemnoj stanici ove nepravilnosti, dopunjava izostavljeno i razvrstava na svoja mesta zadocnjena treperenja, proizvodeći upečatak toga govora, koji se predaje pomoću mikrofona na predajnoj stanici. Stoga imena, cifre i specijalne nazive treba predavati preko žičnoga telefona uslovnim znacima (na pr. selo Bač treba predati: Beograd, Avala, Čačak. Uzevši prva slova ovih reči primamo Bač).

Bežični telefon, kod kojega nema žica za vezu predajnoga sa prijemnim aparatom, daje odlično sredstvo, kojim se ostvaruju predaje slika na rastojanje, jer se jačina struje na prijemnoj stanici, ne savlađujući otpor provodnika, može menjati prema potrebi. Na predajnoj stanici za bežičnu fotografiju treba mesto mikrofona, koji šalje struju proizvedenu govorom, priključiti predajnik, koji bi slao tok struje proizveden crtežom, — a na prijemnoj stanici za bežičnu fotografiju na mesto telefonske slušalice, koja prima tok struje poslatoga govora, treba postaviti specijalni prijemnik koji prima tok struje, koji se predaje pomoću crteža.

U svojstvu predajnika kod bežične fotografije može, na primer, služiti fotografski snimak, napravljen ili neprovodljivom bojom na metalnom cilindru (Korn i Glatcel) ili metalizovanom bojom stavljenom (pomoću naslage) na cilindar izolator, koji okrećući se daje kontakt promenljivoga otpora sa četkom klizećom po crtežu. Ovim kontaktom promenljivoga otpora biće ispunjena uloga mikrofona predajne stanice u delu predaje slika na rastojanje. Kontakt se dobija u jednoj tačci po spiralnoj liniji slično fonografu, kod koga igla dodiruje njegov valjak.

U svojstvu prijemnika Korn je predložio galvanometar, na skazaljci kojega je pričvršćen mali prozorčić, zatvoren u normalnom položaju jednim kapkom, kada prijemna stanica ne dejstvuje. Za vreme rada, kad skazaljka skreće, kroz prozorčić prolazi zrak svetlosti, koji pada na cilindrični film nahodeći se prema kapku i koji se okreće sa istom brzinom kao i cilindar na predajnoj stanici.

U svojstvu prijemnika u bežičnoj fotografiji može takođe služiti cilindar, koji se okreće sa istom brzinom kao i cilindar na predajnoj stanici, pričem je na prijemni cilindar stavljena (utvrđena) vlažna hemiski preparirana hartija, koju dodiruje štift sa kontaktom klizećim po zavijenoj u vidu šrafa liniji cilindra. Ovaj štift, primajući talase stalno pulzirajućeg toka struje različite jačine i provodeći takav tok struje kroz hartiju i cilindar, razlaže odgovarajuće jačini struje elektrohemiski sastav hartije, ispunjava ulogu pisaljke u cilju obnavljanja u tačnosti crteža, koji se predaje na rastojanju.

U sadašnje vreme ovakva predaja fotografija na rastojanje zadovoljavajuće je ostvarena pomoću bežičnoga telefona. Tako na primer, žurnal „Matin“ primio je 19. jula 1924. godine fotografiju generala Ferrié-a u Parizu iz Malmezona.

Predaja portreta predsednika Kulidža iz Londona u Nju-Jork trajala je 20 minuta.

Predaja slika koje se kreću.

Ideja aparata je sledeća: na predajnoj stanici namesti se kamera (mračna komora) koja ima ploču osetljivu na svetlost. Ova kamera upravljena je svojim objektivom ka predmetima, koje treba fotografisati. Slika od predmeta koji se kreću pada kroz objektiv i prekidač u vidu okrećućega se koluta na ploču u tim momentima, kada se na kolutu na putu zraka nahodi otvor. (Kolut ima na sebi red ovakvih otvora). Treperenja (vibracije) toka struje, koja se porađaju u lancu aparata od

promena otpora ploče (od selena) prenose se pomoću žica na predajnu radio stanicu. Ovde negaseća se treperenja, modulirana tokovima struje selenovoga lanca, otpravljaju se u vazdušno prostranstvo kroz antenu.

Na prijemnoj stanici tokovi struje, primljeni antenom i prijemnim aparatom dolaze, mesto u telefonsku slušalicu, u indukcioni kalem i slike obnavljaju se u obratnom poretku, i to: izvor svetlosti baca zrak kroz sočivo na varničak kalema. Ovaj zrak, detektovan varničkom odbacuje se kroz sočivo snabdeveno zaklonom i objektiv sa okrećućom se prizmom na platno. Motor prekidača na predajnoj stanici i motor koji okreće prizmu na prijemnoj stanici idu sinhrono. — Takva je ideja novoga aparata, treba je samo realizovati, a kod ovoga ima još smetnji.

Prošlo je već 20 godina odkako je u Parizu i Trokaderu Branli izvršio opit upravljanja mehanizmima posredstvom relea na rastojanje: palenje lampi, pucanje iz revolvera, puštanje u pokret motora — slanjem bežičnih talasa. U današnje vreme na vojnom aerodromu u Parizu može se posmatrati aeroplan bez putnika i pitota, koji se upravlja u svima pokretima sa rastojanja šiljanjem elektromagnetnih talasa. Aparat se tačno spušta na mestu gde se hoće, baca bombe u napred zadanoj tačci, fotografiše i vraća se obratno i ko zna kakve sve neočekivane stvari možemo dobiti od ovoga aparata u budućnosti.

I tako čovek je održao pobedu i nad vremenom i nad prostranstvom, ne samo u današnjem već i u prošlom vremenu, jer gramofon i kinematograf obnavljaju prošavše događaje: gestove i glasove koji su isčezli, a telefot (aparat za bežičnu fotografiju) sjedinjen sa radio-telefonom daje mogućnost da se vidi i sluša ono što se događa na velikoj daljini. Treba samo dovesti u sinhronizam bežičnu fotografiju sa bežičnom telefonijom — jer slike zadocnjavaju, pa ćemo imati to zadovoljstvo, da ne samo slušamo, već i vidimo sve znamenite opere, koncerte, govore i dr.

Signalizacija puta u moru i vazduhu, bežični: telegraf Morze, brzopišući aparati, telefon i fotografija, bežično upravljanje mehanizma na rastojanje i predaja male količine energije za privođenje u dejstvo časovnika i gorenje sijalica, služeći se elektromagnetnim talasima — već su ostvareni.

Posle ovih etapa pojavljuje se primamljivim dostići dalje usavršavanje, naročito bežično predavanje na veliko rastojanje vrlo znatne energije, k čemu su i današnje vreme i upravljena staranja sviju znamenitih ljudi. — Naš veliki zemljak Nikola Tesla dao je osnov za ovo, te je time u mnogome olakšao posao ostalim stručnjacima.

Beograd.

Inžinjerski pukovnik
Đ. Jorgović.

Кратак преглед развоја и усавршавања пушака.[1]

Прва оруђа, код којих је употребљен барут за терање зрна, појавила су се око 1350. године. То су били топови, који су у почетку избацивали зрна од камена, а доцније зрна од гвожђа.

Прве пушке послуживала су по два човека. Један од послужиоца држао је оруђе и нишанио, а други је опаљивао. Стога су ова оруђа названа ручни топови.

Ова оруђа била су врло нетачна и брзина паљбе била им је врло мала. Добро обучена послуга требала је 3—4 минуте за опалење једног метка.

Развој пушака од њихове прве појаве, па до данас, може се обзиром на начин пуњења поделити у четири доба и то:

Спредпунеће пушке;
Острагуше једнометне;
Брзометне пушке и
Аутоматске пушке.

Спредпунеће пушке.

Једна од најстаријих пушака била је аркебиза која је опаљивана помоћу

[1] Wildt — Renàh: Zvranê Pêchotu, Dil I (Pušku) — Praha 1921; Marshner: der Waffenlehre — Wien 1905.

фитиља. Оваково опаљивање имало је великих недостака. Стрелац је морао бити снабдевен са до 40 м. фитиља, јер је у близини непријатеља фитиљ морао стално да гори. Ноћу се је запаљени фитиљ далеко видео, а по кишном времену било га је тешко заштитити од влаге. Да би се повећао стабилитет при гађању, оруђе се је ослањало на ножице, које су се поболе у земљу.

Слична оруђа била су у XV веку уведена у свима војскама западне и средње Европе.

На почетку XVI века успело је у неколико усавршити начин опаљивања помоћу кремена. Код пушака *кремењача* (сл. 1.) било је упрошћено руковање и повећана брзина паљбе. Чанчић, у који се је сипао барут за опаљивање барута у цеви, био је већ заштићен поклопцем и метак није тако често слагао.

У ово време пада и увођење бајонета.

Француска војска увела је 1630. године пушку кремењачу за пешадију, а од 1635. године била је и њена коњица наоружана карабином са кременом.

У тридесетогодишњем рату (1618.—1648.) аустријска војска је употребљавала такозвану мускету. Ова пушка била је 160 см. дугачка, калибра 18 мм. Оловна зрна од 35 г. избацивала је на даљину од 200—300 корака.

Ова оруђа била су још увек нетачна, пуњење је било незгодно, а у цеви је заостајало доста нечистоће од преосталог барута. Нишани за разна одстојања били су непотребни, јер при пуњењу није употребљавана увек иста количина барута, а барутни гасови у моменту опалења метка нису за сваки метак подједнако излазили у назад на канал за опаљивање.

У XVII веку употребљавани су *фишеци* т. ј. кутијице од хартије, у којима је било зрно и потребна количина барута. При пуњењу (види сл. 1) војник је запео ороз (1) са кременом (2), зубима прегризао и отворио фишек, усуо нешто барута у чанчић (3), затворио чанчић поклопцем (4) и узео пушку к нози. Затим је усуо остатак барута у цев, набио га дрвеном шипком и запушио чепом од картона. После тога је пустио зрно у цев и набио га гвозденом шипком. Пошто је пушка била овако напуњена, требало је нанишанити и окинути повлачењем обараче (5). Ороз са кременом ударио је дејством ударне опруге (6) о поклопац чанчића истовремено издигао поклопац, искра запалила је барут у чанчићу и пламен је кроз канал (7) чанчића запалио барут у цеви.

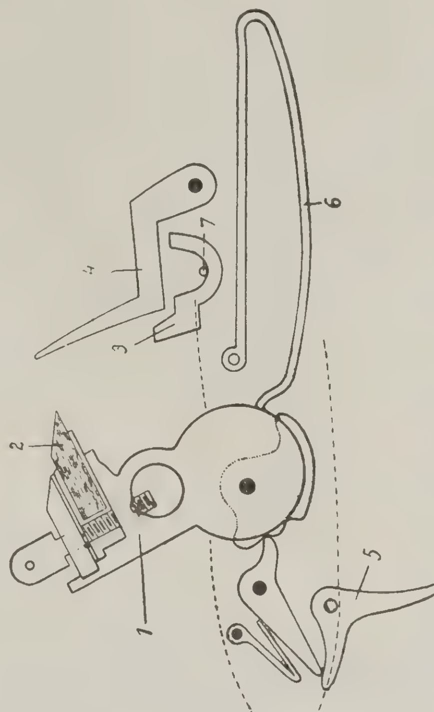

Сл. 1.

На вежбањима по лепом времену од 10—12 метака слагао је по један метак, а у борби је лагање метака било много чешће. По ружном времену дешавало се у неким биткама, да пешадија у опште није могла гађати.

Француска кремењача М. 77 пунила се је и опаљивала на напред описани начин. Домет био јој је до 600 корака, а вероватноћа погађања и пробојност била је већ на 300 корака незнатна. После 30 избачених зрна требало је изменити кремен, а после 60 зрна добро очистити цев.

Трзање ове пушке било је толико јако да је стрелцу отекао, а често и закрвавио образ већ после 10 избачених зрна.

Док су цеви првих пушака биле глатке, почеле су се од XV века појављивати пушке са *ижљебљеним цевима*, Прве ижљебљене пушке имале су праве жљебове, паралелне са осом душе цеви. Ови жљебови имали су само задатак, да прикупљају остатак барута и мазива.

Доцније, кад су израђиване цеви са жљебовима, који су се увијали око осе душе цеви, одмах се је видело, да је тачност погађања код таквих оруђа знатно већа, но код оруђа са глатком цеви. Ме-

ђутим, применом овако ижљебљених цеви настале су веће тешкоће око пунења, јер је требало помоћу гвоздене шипке са дрвеним руковатом тако дуго набијати зрно у цев, док није потпуно налегло на барут и затворило цев. Ово је било могуће само код оруђа са кратком цеви, нарочито код карабина. За пунење требало је сада три до четира пута више времена од пунења код ранијих неижљебљених пушака.

После проналаска праскавог препарата 1786. године примењен је нов начин опаљивања код пушака.

Капсла, која је пронађена 1818. год. заменила је кремен и тако су се појавиле пушке капсларе (сл. 2.). На задњем крају цеви имале су увијен шупаљ наковванчић (1), на који се је насадила капсла (2). Ороз (3) био је тако израђен, да је ударом запалио капслу и пламен је кроз шупљину наковањчића лизнуо у цев, где је запалио барут (4).

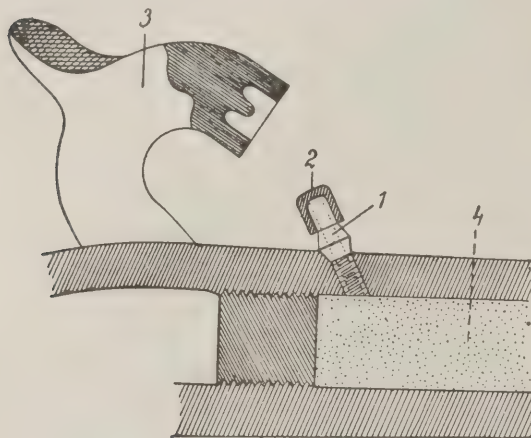

Сл. 2.

У Аустрији била је примљена у наоружање пушка капслара система Лоренц М. 54 и 62, калибра 15 мм. Цев те пушке имала је 4 жљеба. Зрно од 30. 12 г било је ваљчасто са оживалним врхом.

Остраrуше једнометне.

Немачки пушкар Драјзе пронашао је 1835. године пушку, која се је пунила одостраг. У исто време пронашао је и сједињен метак, код којега су зрно, барут и капсла били сједињени помоћу чауре од хартије. Ова пушка је названа пруска иглењача. Калибар био јој је 15.4 мм. Цев је имала 4 жљеба, дубине 0.8 мм. Метак је имао 4.6 г барута. По извршеним опитима овом пушком је наоружана пруска војска.

У Француској је била уведена пушка Шаспо, која је престављала копију пруске иглењаче, али је у конструктивном погледу била већ у неколико савршенија. Метак за ову пушку имао је у почетку чауру од хартије.

Париски пушкар Флоберт дошао је 1845. године на идеју, да досадању чауру од хартије замени бакарном чауром. Тако су настале металне чауре, које су и данас у употреби.

Чауре од еластичног метала имају то преимућство над чаурама од хартије, што у моменту опалења метка потпуно затварају задњи отвор цеви. Стога је употреба оваковиx чаура упростила израду затварача.

После рата 1866. године преправљене су у Аустрији спредпунеће пушке у острагуше система Вензл и уведене су острагуше система Верндл М. 67, калибра 11 мм. Цев им је била бушена и имала је 6 жљебова. Метци били су са месинганом чауром, црним барутом и оловним зрном.

У Србији била је у наоружању острагуша система Маузер-Кока М. 80.

Острагуше са сједињеним метком могле су се пунити у сваком ставу. Количина барута била је за свако зрно иста. Ове пушке пуниле су се брже и простије. Пушчани прибор им је био смањен и лагање метака било је сведено на најмању меру.

Ове особине острагуша дале су им велико преимућство над спредпунећим пушкама.

Брзометне пушке.

У битци код Плевне 1877./8. године претрпели су Руси велике губитке, јер је један део турске војске већ био наоружан пушкама система Анри-Винчестер која се је пунила са више метака. На основу овога искуства увеле су све државе пушке са оваквим или сличним начином пунења. Ово је изазвало извесне тешкоће у питању муниције, јер је настала потреба, да војник понесе већи број метака, а да не буде сувише оптерећен. Ово је омогућено тиме, што се је отпочело са смањивањем калибра пушака.

Прве овакве пушке пуниле су се помоћу добоша, смештеног у усаднику испод цеви. Добош за метке био је израђен као код револвера. У Сједињеним Државама Северне Америке је већ 1866. године конструисана пушка са добошем,

чији проналазач је био Шпиталски. Добош са метцима окретао се је отварањем и затварањем затварача.

Доцније су се појавиле пушке са магацинима у усаднику и најзад пушке са магацином испод сандука.

Магацин у усаднику био је на пр. код пушке Сједињених Држава Северне Америке система Саваж, француске пушке система Лебел М. 86, српског карабина М. 84.

Савремене брзометне пушке са магацином испод сандука пуне се помоћу оквира од лима. Код извесних система овај оквир улази заједно са метцима у магацин, а код других испада одмах при пуњењу.

Аутоматске пушке.

У развоју пушака запажа се стална тежња, да се смањи рад стрелца при пуњењу и повећа брзина паљбе.

Још пре светског рата радиле су неке војске на изради аутоматске пушке, код које би притисак барутних гасова био искоришћен за пуњење следећим метком.

Аутоматске пушке су и данас још у току проучавања и усавршавања, а вероватно ће скора будућност показати, да ли ће и када аутоматске пушке дефинитивно заменити савремене брзометне пушке.

(Види Ратник IV/1925. год. стр. 123.).

Сарајево. Пешадиски капетан I класе
Бранко Т. Вуђан.

Operacije u Rifu i upotreba modernih borbenih srestava.

Oblast Rifa prostire se duž Sredozemnoga mora od Gibraltarskog moreuza pa na istok do ušća reke Muluje istočno od Melile. Veličina ove oblasti je nešto manja od današnje Albanije.

Otporna i buntovna plemena Rifa svojom pobunom zadala su dosta muke i brige Špancima i Francuzima.

Španci su bili prinuđeni da za ugušivanje pobune šalju tamo svoga predsednika vlade đenerala Prima de Revera. Posle mnogobrojnih neuspeha i pretrpljenih poraza ovaj jedva najzad uspeva, da posle silnog bombardovanja udruženih flota Španske i Francuske, zauzme Aždir, glavno mesto Rifa. Ova jedva jedanput dobivena pobeda stvara veliko veselje u Španiji i naimenovanje đenerala Revere za vojvodu od Aždira.

Francuzi šalju maršala Petena da reguliše operacije protiv Rifanaca, čime i sami pridaju veliku važnost malim ali odvažnim i upornim protivnicima.

Rifanci su u početku za dugo vreme imali zratnih uspeha blagodareći gerilskom načinu vođenja rata protiv usamljenih i na velikom prostoru razbacanih straža i posada francuskih, sastavljenih većinom od urođenika. Urođenike raznih rasa iz svojih mnogobrojnih kolonija Francuzi i ovde upotrebljavaju u borbama kao što su radili i u prošlim ratovima. Po čuvenoj izreci đenerala Manžena Francuska ima 100 miliona stanovnika sa svojim kolonijama. Ona ih sve smatra kao Francuze.

U izvesnim prilikama urođenici su pokazali primer izvanrednog požrtvovanja. Vredno je navesti herojsko stradanje francuske posade na straži kod Ain bu Ajše. Komandir posade bio je mladi potporučnik Heze, koji je izišao iz Sen—Sira 1923. god. Sa njime je bilo 2 podoficira 5 artileraca i šest Senegalaca. Neprijatelj je bio mnogobrojan. Uporna borba trajala je dva meseca; krajem jula ogorčenje borbe dostiže vrhunac.

Opsađenima nestaje vode. Rifanci privlače i ukopavaju top na nekoliko metara ispred prepreka od žica, sa kojim tuku zidove blokhauza.

Hrabri potporučnik Heze signalima javlja:

„Ranjen sam, ljudi su mi iznureni; nemam više vode; izdržaću još, ali to će biti teško?“

Za tim kad napadi postaju sve jači, on pita: „Kad ćete mi doći u pomoć?“

Ali pomoć je bila potrebna svima udaljenim posadama, koje su takođe bile napadnute, a pokretne rezerve iscrpljene. Trebalo je stići na sve strane po užasnoj julskoj žezi.

I baš kad je jedan odred hitajući u pomoć po ceni junačkog naprezanja, 30. jula bio već pred vratima Ain bu Ajše, sudbina je htela da tog istog dana neprijateljska granata baci u vazduh municiski magacin i otvori vrata napadaču.

Tek posle četrdeset dana francuske trupe zauzele su Ain bu Ajšu. Našli su dvadeset devet leševa od posade. Oko jednog tela, koje izgleda da je hrabrog potporučnika Hezea, nađeno je osam leševa Senegalaca. Do iza groba ovi hrabri crnci činili su svome starešini vernu i junačku počasnu gardu.

Posle svečane sahrane i sam maršal Peten došao je da se pokloni pred ovim još svežim grobovima.

Svi ovi uspesi Rifanaca u početku pobune prestavljaju samo udaranje glavom o jak zid. Jer posle izvesnog vremena njihovi protivnici uspeli su da pojačaju svoje trupe, privuku potrebna srestva i tako potpuno organizuju i konsoliduju svoje snage.

Udruženim i organizovanim snagama nastupaju Španci i Francuzi i počinju da rastrojavaju Rifance. Već su uspeli da mnoga plemena odvoje i prinude na pokornost. Najzad će i sami Rifanci uvideti koliko je bezumna bila njihova pobuna protiv nadmoćnijih protivnika, koja im je donela samo ogromne gubitke u ljudskim žrtvama i moralnu štetu.

U pogledu organizacije borbenih snaga pored velike razlike koja postoji između ovih protivnika, u karakteru boraca, njihovoj spremi i izvežbanosti, može se reći da se protivne strane razlikuju poglavito u svojoj organizaciji.

Francuske i španske trupe, koje se sada nalaze u operaciskoj zoni organizovane su za upotrebu u masi, tako da je uspeh jednog dela organizacije zavisan od povoljnog funkcionisanja drugog dela.

Rifanska snaga organizovana je po odvojenim delovima i deluje rastureno na širokom frontu u malim jedinicama koristeći se u najvećoj meri pokretljivošću, koja je svojstvena samo malim jedinicama. Iz te pokretljivosti proističe iznenađenje, a elemenat iznenađenja očevidno je bio sasređen u rukama Rifanskih komandanata.

Što se tiče upotrebe modernih borbenih srestava, pojedina borbena srestva, koja su stekla vrlo veliku važnost u toku svetskog rata, kao što su borna kola, avioni i teška artilerija, dok u Francuskoj prestavljaju znatnu moć, nisu sva podesna za borbu protiv Rifanaca ili dobijaju drugčiji značaj.

Borna kola izgleda ne mogu igrati vrlo veliku ulogu zbog toga što nema organizovane odbrane, premda su bila sa uspehom upotrebljena severozapadno od Kuezana.

Vrlo je interesantna primena vazduhoplovnih srestava u ovim operacijama.

Avion za bombardovanje je ofansivno oružje za upotrebu protivu stabilnih ciljeva prostranih dimenzija. Rifanska zona ne pruža takve ciljeve. Avion naoružan mitraljezom može biti upotrebljen protiv trupa u manjoj ili većoj masi. Zbog toga je najkorisniji od sviju savremenih oruđa koja su u upotrebi.

Prema izveštajima koji se imaju sa ratišta francuska avijatika pokazala je uspeh u izvršenju raznih zadataka. Ovi uspesi opravdavaju znatno usavršavanje aviatike za moderno vođenje rata.

Francuzi su svojom vazdušnom snagom uspešno zaštićavali krila svoje pešadije i u nastupanju i u povlačenju.

Glavna upotreba Francuske vazdušne snage sastojala je se u izviđanju. Smatra se da je ova služba u toku ovog rata u mnogim kritičnim slučajevima spasla mnoge francuske jedinice od uništenja.

Avioni su učinili neocenjene usluge istaknutim delovima i malim forticama. Ovi su se i mogli održati, a da se ne predadu neprijatelju, samo zbog toga što su im avioni dodavali municiju i namirnice. U mnogim slučajevima avioni su donosili led istaknutim delovima koji su trpili oskudicu u vodi.

Avioni su vrlo korisno bili upotrebljeni u sanitetskoj službi. Vršili su prenos težih ranjenika, kojima je bila potrebna hitna operacija u dalekoj pozadini, a koji bi bez toga sigurno propali.

Moderna avijatika kao vrlo važno borbeno srestvo nalazi stvarno svoju primenu prvi put u ovome Rifanskom ratu, jer je u svetskom

ratu bila tek u početnome svome razvitku. Podaci, koji se budu dobili o upotrebi avijatike u ovome ratu, poslužiće svima državama kao osnova za stvaranje principa o upotrebi avijatike u borbi pod savremenim ratnim okolnostima.

Teška poljska oruđa ograničena u svojoj pokretljivosti zahtevaju dobre puteve za transportovanje i popunu municijom. To je rod oružja koji stvara velike troškove, zbog toga se upotrebljuje samo kad je potrebno izvesti jake koncentracije vatre na organizovane položaje ili rušenje neprijateljske artilerije. Kod Rifanaca nema organizovanih položaja, niti je protiv njihove artilerije potrebna upotreba teške artilerije. Laki brdski topovi tu se više cene. Za to su Francuzi tamo poslali svoje najmodernije brdske baterije od 75 i 105 mm. model 1919. Šnajder.

Prizren. Milut. I. Stefanović
p-pukovnik

Из Српско-Бугарског рата 1885. године

— До сада необјављена документа. —

Прошло је равно 40 година од овог рата. За оцену овог рата врло су важна два оригинална документа, а која до данас нису изнешена на јавност. То су:

А. Наредба Бр. 1. команданта нишавске војске, ђенерала Хорватовића од 8-XII-1885. године и

Б. Рапорт тадањег команданта IX акт. пеш. пука ђ-штабног пуковника Станојла Стокића, као одговор на питање команданта нишавске војске ђенерала Хорватовића о узроцима наше недаће у томе рату, као и о способности наше војске ради даљег продужења рата.

Оба ова оригинална документа скоро су пронађена и предата Истор. Одељењу Гл. Ђ-штаба.

Цела архива о томе рату, где су били и сви званични податци, и која се је чувала у Историском Одељењу Гл. Ђ-штаба — упропашћена је.

* * *

Од 9-IX-1885. год. као дана када је изашао Краљев Указ о мобилизацији наше војске, Краљ Милан је био Врховни Заповедник целокупне војске и командант главне — нишавске — војске.

Команданти дивизија те главне — нишавске — војске (Моравске, Дринске, Дунавске и Шумадиске и Коњичке Бригаде) добијали су наређења (директиве) непосредно из Врховне Команде.

Начелник штаба Врхов. Команде ђштабни пуковник *Јован Петровић,* био је у исто време и министар војни.

После битке на Сливници, наша се је нишавска војска повукла ка *Пироту* и за начелника штаба Врховне Команде постављен је 10-XI пуковник *Петар Топаловић,* дотадањи командант Моравске дивизије; пуковник Петровић остао је само министар војни.

После неуспеха код Пирота и када је настало примирје, за команданта нишавске војске постављен је ђенерал *Ђура Хорватовић,* који се је налазио у Петрограду као наш посланик (10-XII-1885. г. враћен је ђенерал Хорватовић у активу).

Примив команду над нишавском војском ђенерал Хорватовић, пошто се је у главном упознао са стањем наше војске, одмах је издао напред поменуту наредбу. [Наредба Бр. 1 од 8-XII-1885. год.].

У исто време ђенерал Хорватовић хтео је да сондира мишљење истакнутијих командната и због тога је од њих написмено затражио: узроке неуспеху наше војске у овоме рату, и да ли је наша војска кадра и способна да са успехом и даље продужи рат са Бугарима.

И питани команданти написмено су одговорили. Ти њихови одговори, који су врло важни документи за оцену овог рата нажалост не постоје, једино је пронађен овај одговор ђ-штабног потпуковника *Стокића,* тадањег команданта IX актив. пеш. пука.

Пуковник Стокић сматран је као један између најспремнијих и најспособнијих наших тадањих официра и ова његова оцена о нашој војсци у томе рату, као и о та-

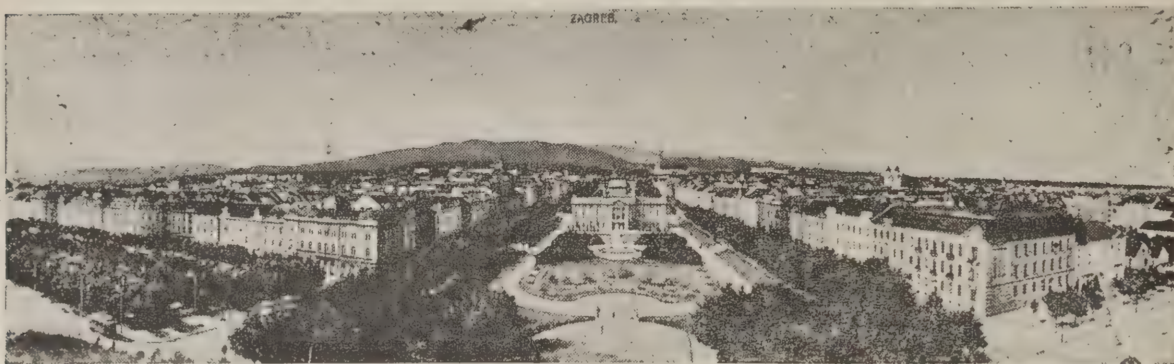

З А Г Р Е Б

дашњим приликама у земљи врло је драгоцен историски податак. Та оцена ппуковника Стокића врло је строга, он је оцртао тадању српску војску, њене старешине, као и прилике у нашој земљи, врло тамним бојама. Ђенерал *Мишковић,* доцније начелник Глав. Ђенералштаба, коме је овај документ дошао до руку, на његовој полеђини ставио је овакву напомену:

„Сувише песимистички престављено стање наше војске, и ако има доста истине....."

Ђенерал је Мијушковић у рату 1885. г. био командант Дринске активне дивизије. Дакле и он, који подлежи овој критици ппуковника Стокића тврди, да у оцени ппуковника Стокића има доста истине.

* * *

А.

НАРЕДБА

КОМАНДАНТА НИШАВСКЕ ВОЈСКЕ 8. ДЕЦЕМБРА 1885. ГОДИНЕ. БЕЛА ПАЛАНКА БР. 1.

И ако сам са неколико досадањих мојих отворених наредаба скренуо пажњу командантима на недостатке, неправилности и грешке, које су се до сада код наше војске појављивале, и ако сам истим наредбама исказао моје гледиште како да се све штетно по могућству поправи и отклони нарећеним мерама строгости, непрекидном савесном и мудром делатношћу одговорних старешина. Ипак због озбиљности догађаја, који се око нас збивају и који нам предстоје а у поглавитој тежњи да се и морални и стручни успех што већма осигура, сматрам за нужно да неке од тих наредаба у главноме повторим и другима допуним, те као целину доставим командантима моје гледиште, како би и сами поимајући важност ситуације у којој се находимо, својски прионули да се што пре учини за јединство и бољитак све, што се јошт учинити даје.

У тој цељи саопштавам командантима следеће:

Неуспесима наше војске у последње време, као да је по општем мнењу у војсци, узрок нарочито у несугласности ратовођења од стране виших команданата. Било да је то тако, или не, о томе ће судити историја садањег рата, и ми смо засењени близином догађаја за праведно изрицање суда тим пре, што је можда при десившим се, недаваше готовност у маси, да налази виновнике у оним сверама, којима је ратоводство поверено а међутим појединац, не стојећи на висини са које би све војне околности могао узети у оцену, често и испод најмање компетентности присваја себи право судије и пророчански даје у цељи истицања и оправдања самога себе.

Од оваквих и подобних оцена општа ствар у садашњости не може имати другог смера до напоменуто, а међутим таквим појавама поколебава се она вера, која нас је у далеко тежим приликама тако узвишено држала да смо са крајње могућности напорима често сјајне резултате постигли, треба и сада да нас одушевљава у напорима овог светског предузећа.

Нарочито од виших команданата захтевам да поверење у енергију с изгледом на успех уливају у потчињене им и да мере речи и изразе које изражавају у приликама од куда се ове даље пренети могу.

С моје стране трудићу се да се подобно ради, тражићу хармоније у предузећима и операцијама у колико сам за то способан и колико би време ово могућим чинило и гди воља, решавајућа јединица по

положају искључиво може место да има, тамо изискује строгу послушност у мери, која свако резонирање и критиковање искључује, јер ово последње могло би само да послужи разврату, којега су последице недогледне, и тако рећи пропаст извесна.

Дух један мора да веје кроз све слојеве војске; дух у честим приликама продире као мућа до у најниже слојеве, и испуни примером одељења.

Међусобно помагање у борби једино је од главних чињеница за успех, и буде ли један командант хладнокрвно гледао док суседно одељење сатрвено буде, можда под изговором да заповест није добио и т. д., тада може такав командант бити уверен, да ће одмах по том и ред на њега да дође.

Одважан противник доводиће у склад своје покрете било са уништеним намерама, било по тренутној нужди, користи се таковом појавом проникне да је несугласица у редовима противника те постоје само тим поводом дрзак и сатире делове један по један, исход је да се победа његовим заставама приљуби. Почем је опште мњење светско вазда на страни победиоца, то се онда и суди по резултату без обзира на мотиве, а оштећени има да претрпи понижење и срам, па чак и зле последице по државу и народ често за столећа.

Држим да о овоме немам нужде да продужујем говорити, почем сам уверен, да ће ме команданти и командири савршено разумети и схватити и да ће у борбама један другога свесрдно и благовремено потпомагати и да ће умети дисхармонију отклонити и у самим оним случајевима, где би се овакова силом околности и без кривице икога наметала.

Интелегенција нашег официрског кора и искуство из два последња рата дружно са опште познатим патриотизмом јемство ми је, да се са овим редовима не обраћам у залуд официрском кору у опште а командантима и командирима на посе.

Позван да водим строга рачуна о заслугама свакога појединца у опште, г. г. који су на вођење, позвати на посе, остајем решен предусретати до најмлађег свакога оном строгошћу, која ће се вазда до крајни и најстрожији размера протезати без икаквог призрења кад дотични не буде вршио службу по дужности у борби и изван борбе.

Услед тога и издао сам налог, нарочито с погледом на борбу, *да за време ове властан је сваки старији млађег да убије на место, било да се овај последњи не повинује било да не врши налог у духу добивеног наређења.*

Његово Величанство Краљ, заповедник војске благоволео ме је овластити, да све мере предузмем које за сходно нађем, ја их бирам по чистој савести и дужности мога положаја и позива без призрења на формалност гњилог мира. Моја је воља, да се мерама строгости, без најмањег попуштања руководе и све остале старешине, никада не искључујући оне савете, које у својим недрима правда носи, па било да жртва мора да падне за љубав реда у маси, или да је поједини виновник погрешио о суштину намере онога духа у војсци без кога се не може победити, ни својој отаџбини услуга учинити.

Смишљени и храбри старешина и јуначки војник наћи ће у мени, па желим и у сваком другом својем предпостављеном, истог судију за награду и охрабрење на нова дела пожртвовања и самопрегоревања.

У тој цељи сам и наредио новчане награде и декорисање и то: да се врши по могућству што скорије по свршеној борби. Заслуге треба одликовати тако, да њин пример утиче на масе. Сваки треба да је проникнут да га награда заслужена не мимоилази, свезе пријатељства, сродства, положај, спољашност и т. д. не утичу. Уверење мора бити, да су сви, официри и војници, од најстаријег до најмлађег проникнути: *да једино заслуга јунаштво има право на награду, одликовања, напредовање, а да је протекција и благоволење ма чије, узалудна бесмислица.*

Команданти и командири расправиће по овоме препису јавно и разбирати за мнење свију у трупи, похваљивати, одликовати и награђивати са лојалном откровношћу да ни сенка сумњивог нема места каквој пристрасности, те да се јунаштво шири и морал узвисује.

У овом смислу све напоменути немогуће ми је, но ја се ослањам на добар такт дотичних старешина, да моју намеру схваћају и да ће у остварењу исте следити истим тежњама које и мене руководе те ове надзоре и изложних, обраћајући се с највећом збиљом свима онима који су по положају позвани да на овај предмет утичу. Почем сам у опште напоменуо у предходећем: согласије и међусобно потпомагање одреда у борби, казне и награде, то прелазим сада на појединости које држим као неопходне за борбу у опште.

Трупа, која уступа испред непријатеља без нарочите заповести вишег команданта т. ј. чета без заповести батаљонског команданта, батаљона без заповести пуковара, пук без заповести дивизијара и т. д. *има сваки пут да се од сопствене артилерије дочека са картечом,* као што сам и ранијом наредбом наредио. За ову цељ има се сходно налог да изда одмах командирима батерија и командир батерије вршиће то на позив дотичног команданта трупе. *Овако се* има да поступа и с трупом, *која добије налог да јуриша или да наступа па се с места не креће.*

У једном самосталном одреду за све је ово меродаван најстарији старешина као н. п. код једног самосталног батаљона са рецимо два топа батаљони командант и т. д. по тој аналогији.

II-го) При јуришању пешадије, и кавалерије командири чета и ескадрона имају бити у првим редовима, при одступању последњи. У једном и другом случају како части једног истог рода оружја тако и разни родови оружја међу се имаду да се потпомажу. За ово је одговоран сваки поједини командир и командант. Случајеви се оваки не могу набројати, они се означују сами собом у борби, а ваљда два случаја неће имати по природи један исти карактер. Дело у истини, ствар је команданата и командира, користити у пољу своје војске дужан је то сваки, а пропусти ли то који, биће без милосрђа кажњен најстрожије мером, при чему ни благо-решивост, ни на устаљено тако много уобичајено адвоцирање за извињење нећу дозволити да се узме у призрење и сматраћу као отежавајуће околности.

III-ће) У случајевима гоњења непријатеља, ово се има вршити по могућој скорости и тако, да се противнику прибирање спречава, зато, што је отпор његов одмах смелији чим се прибере, а поновно предузимање истога изискује нове и умножене жртве. Војник сваки треба да је о овоме проникнут и да рачуна да је у пропасти другога и његова и да су губитци много мањи у наступању но у одступању.

IV-то) Одступање кад се нареди и ако би се наредило, за које једва држим да ће у предстојећим борбама да буде, сем ако би нас провиђење казнило понова; има да се врши полако, хладнокрвно и са пуно такта, борећи се а међутим да се не пропушта никада из вида прелаз у офанзиву. Користење оваковых момената ствар је старешина. Кориштено, ма и привидно, па ма само и на неколико корака, већ улива решпекта противнику, храбри своје и може у многим приликама да придонесе плодове неоцењене користи. Одступање уредно и добро извршено изискује више смишљености са стране старешина но наступање већ зато, што оно долази неочекивано док је наступање обично предрачунато.

Хладнокрвност и храброст ту се показује у потпуном сјају као атрибути добре војске и генијалност војничка има не мање отворено поље но и сама офанзива. Одступање пешадије заклања обично коњица и артилерија, последња употребљујући у честим приликама картеч. Ово су моменти за коњицу да користи хладно оружје баш као и артилерија, што се излаже куршумима за љубав да може картечем да дејствује. Губитак топова у оваквим моментима, служиће артилерији на понос а пешадији и коњици на поругу, па били ови последњи као заштита, или као оближњи одреди у борби.

Код пешадије:

1.) Пуцање да се не врши ради пуцања без цељи. Такво пуцање пре свега деморалише сопствене трупе а храбри противника; муниција се потроши пре времена, војник надаје вику у шанцу, „нема муниције дај" и т. п. С тим ствара се паника у сопственим редовима, и већ самим проношењем оправдава се неким начином бегање и одступање, а непријатељ који то чује, храбри се и осмелује.

Сваки старешина мора настојати да војник никада не пуца без нишањења и док непријатеља и цељ не види и на око не узме, пуцање „са руке" забранити под строгом казно .

У обзир треба узети оружје с којим је трупа наоружана и код оних трупа снабдевених с новим пушкама и мартинкама, све старешине од каплара до десетара навише, морају за време паљбе непрестано напомињати „у колена", да би војник подсећан био, како да нанишани. При паљбама дужност је старешина војницима показати кога и куда да гађају и према овоме и назначивати сваки пут непријатељске старешине, најсмелије у непријатељским редовима који предњаче, тобџије за време напада на шанчеве, а по делу ватрене линије шанца да ни један простор ове не остане да није под ватром нашом. Како за ову цељ, тако и ради гађања на већа одстојања, сваки старешина у строју

мора да има своје најбоље нишанџије, он их употребљује појединце или повише према објекту и одстојању овога.

Таквим стрелцима који су познати као изврсни дужан је сваки други војник на његов захтев да изда половину своје муниције кад год он захтева, а командирима где год је могућност заповедам да настану, да ови стрелци оставе ранце и торбе а међутим да им се изда по нахођењу 60—100 фишека више.

Штабна мунициона кола да су у близини, доношење муниције да је уредно а старешина муниционе колоне ако позиву не одговори да се замени другим и у стрељачки ланац да се постави.

„Прсташе и нагореле“ као и они који муницију у борби бацају, ако би их се нашло, да се стрељају одмах, лако рањени да се у борбу враћају, при наступању код рањеника појединог нико да не остаје, у борби могу рањеника двојица да изнесу но не даље но до први носиоца које сретну, буде ли се придружио трећи или њих више, то их одмах стрељати и то оне који су старешине, или ако су редови по годинама најстарије.

У опште је за време борбе најотежанији преглед старешина код пешадије и најтеже руковање са њеним частима већ за то, што оне сразмерно највећи простор заузимају, а кадар је у тим трупама најограничнији, старешински је положај према задатку отежан, но енергија удружена с могућним прегледом, коју треба сваки старешина да има учиниће, да му се поменуте погрешке не подкраду.

Старешине пешачке не могу према томе никада у заклону налазити се, па ни онда када се њихови војници таковима користе.

Не штедети себе па ни другога, то је она тајна, која се у борби именује са термином „јунаштво“, а то пре свега мора притежавати старешина па га неће оскудевати ни код војника; могућност дао сам на овакав поступак тим пре, што сам наредио изједначење у односу официра и војника, а нижи чинови и онако су стални, те се преставка искључује да наше храбре старешине и официри буду жртва својих везених капа и еполета.

Наређујем да се у борбу улази за будуће вазда у два ланца један за другим на остојању не више од 200—250 корака. Задњи ланац служи, ако је са једнаким пушкама наоружан као предњи, у исто време као неки род потпоре предњему, и ако је са другим којим системом снабдевен користи се за смену.

У оба случаја задњи ланац има дужност да потискује предњи и сваки војник задњег ланца има права да убије онога, који би се из предњега ланца из борбе извлачио.

На ово последње полажем знатну важност и ствар је команданта које ће трупе у један или други ланац да употребе а притом ће у рачун узимати способност једне и друге трупе тако, да вазда најодабраније и опробане трупе позади долазе ради што боље сигурности. Позадњи ланац не производи паљбу преко главе предњег ланца сем случајева где су нагиби у толико стрми да су оба ланца у знатном надвишавању тако, да је повреда паљбом предњих од позадњих искључена.

Најбољи стрелци могу се из предњег ланца истурити на 100—150 корака пред предњи ланац за време док је још непријатељ на повећем одстојању, а постепеним приближавањем овога приближује се њима следујући ланац, и сви укупно образују предњи ланац који отпочиње општу паљбу.

Паљба фронтовима може се давати искључиво при изненађењу и противу кавалерије, и јуришању пак на веће остојање од на 50—70 корака.

Јуриш се има вршити сваки пут изабраним добровољцима, који се поставе на чело колоне, најбољи стрелци и онако су у ланцу, којима старешине непрестано напомињу означавајући део објекта на који ће да стрељају и под ватром да држе: *најпоузданијих неколико војника одреде се позади колоне, којих је задатак да убијају сваког оног, који би без узрока своје место напуштао.* Ножеви или штитови међу се на пушке пре покрета, напредовање мора бити до на 50—80 корака ка објекту, без ларме свију и пуцњаве. Предњој части а као што је напред поменуто, на 50—80 корака одстојања, даје се паљба по команди „готовс“ „нишан“ при којој непосредно следује „ура“ чему борба на доват следује. Наши су се пешаци већ уверили када су се неколико пута на доват борили и у тим приликама обично су противницима варани разним довицима, па или убијани или заробљавани. Овако лаковерје неоправдано је и казни се само собом, те се свети целој војсци и њеном добром имену.

Обавештење пре борбе и полаза на јуриш једино је средство да се овоме на пут стане, зато не могу а да доста озбиљно не напоменем старешинама, да овако

глупо лаковерије искорењавају непрекидним напоменама.

Спремити јуриш, нарочито артилеријом. Тражити по могућству удобно одстојање, те да трупа не стигне изнурена и малаксала баш на оној тачци гди једино слога и смелост решава и т. д. ствар је команданта и командира и ово се не може све напомињати и већ ради краткоће у времену и скучености ових напомена, а знање свега тога и онако предпостављам код свију интелегентних старешина; главно је нашто обраћам пажњу. Под „јуриш“ изложено је у главном све оно што би се имало да каже за нападе на шанчеве, почем се они једино и јуришем узимају, а да је после заузимања, поседање и одбрана или пратња бежећег непријатеља пушчаном и артиљериском ватром, једна од првих дужности једне трупе — разуме се по себи, — особиту пажњу ваља обратити на то да поткрепљења што брже стижу, јер изостанак ових или одуговлачење учинило је већ у честим приликама, да се је опкоп заузет по скупе жртве, морао напуштати ради тога што је противник слабим силама у офанзиву прешао, док ми с једном и истом количином силе утрошавајући је у продужењу подлегнемо, будемо збијени и баш том приликом, претрпимо највеће губитке.

3) Што се тиче одбране шанчева, она је врло проста, већ и по томе што је свако скоро кретање трупе искључено, што се положаји заузимају или пре борбе или за време борбе под заклоном грудобрана, и према томе налазим за излишно пространији да будем по овоме предмету.

У главном обраћам пажњу на то: кад је времена, да се распоред тако удеси, да сваки војник своје место зна при занимању и отимању за време борбе да се овај распоред врши брзо чем и најнижем чину остаје да зна које се за сад има поглавито да брани и у ком правцу бришућа ватра да се производи. Поседне ли се шанац можда дан пре, да се одстојања одмах означе, поглавита пажња обрати на тако зване мртве углове, да се муниција не троши у ветар и на превелика одстојања, да се шанац снабде са истом у довољној количини, и да се при гађању ниско нишани.

Отпор сваког шанца има да буде дурашан; напустили се пре, но што је једна трећина онеспособљена за борбу, командант шанца биће стрељан. Он пак има право над животом појединаца — посаде, зашта одређује као што је при јуришу и казано неколико војника, који се налазе при изласку из шанца и убијају сваког који би хтео шанац напустити.

4) Противу коњице непријатељске само када би се у већим масама појављивала образује се каре по могућству, иначе дочекивати у фронту врстачном паљбом на команду и рачунати више на ефект. При изненађењу не треба искључивати ни пешачки јуриш против коњице.

Коњица.

Намеран сам у првим подесним околностима дати истој прилику да се мери са противником ладним оружјем. Ово налазим за нужно колико у интересу тога рода оружја за основ његовог даљег развитка у будућности, толико за оправдање преваге којом се у мирно време користи. У тој цељи и штедићу њено распарчивање.

Од г. г. официра очекујем, да ће у предстојећим борбама умети да оцене моменте за атаку; да ће водити своје одреде, предњачећи примером истакнутости; да ће снагу коња умети конзервирати до тренутка гди је крајње напрезање нужно и да ће потчињена им трупа борећи се на доват без много размишљавања таманити и гонити што им се на супрот стави. Признајем да борба на доват тражи највише моралне снаге, јер се у непосредној близини води; признајем да официри и команданти морају у тренутку да се решавају на тако одсудну акцују и да је баш избирање тога момента најважније, но зато је дејствителна борба, борба најпростија која се замислити може и која исто толико зависи од снаге коња као и од енергије коњаника; укратко, да се изразим у слици: командант мора бити видра, покрет напред лисичији, а командант у довату орао; с тим је карактерисано дејство коњице од команданта до редова бораца.

Артилерија.

Добар реноме овога рода оружја оправдан је у свакој дојакошњој прилици, у чему су поглавитији узроци довољан број интеленгентнијих официра кадра, олакшан преглед у борби и што при овом роду оружја треба далеко мање моралне снаге, почем се он на већем одстојању бори. Је ли овај род оружја по кад кад принуђен да се бори у пешачком стрељачком низу то је само из разлога, што је томе виновник

пешадије, а с друге што се морамо к непријатељу приближавати ради смањивања одстојања, јер противник располаже са оруђијама која већа одстојања савлађују.

Напомињем, да се по могућству користи артилерија где год је то могуће према формацији терена и осталим деловима и обраћам пажњу на употребу картеча.

Стога као што сам напоменуо напред, дужност ће бити артилерије, да употреби картеч противу својих трупа у приликама ако би ове почеле одступати без наређења или самовољно бегале.

Кметовске разлоге, ма ови и не били сасвим у збиљи, да ће пешаци да пуцају на сопствену артилерију не узимам у обзир, и артилериског официра који би добио налог да ово врши, али не одговори или не употреби, а сам има да очекује, да нећу дозволити ни у колико да се с њиме иначе поступи но са сваким оним, који послушност откаже за време борбе.

Надам се да ћу бити поштеђен од предузимања мера, које не би послужиле на понос тога рода оружја.

Довршујући ове моје назоре и примедбе апелирам на команданте, официре и старешине, да их врше у духу мојих намера и као што су изложене, да не штедећи себе не штеде ни подчињене од они строгих мера које су вазда језгро духа једне војске. Да се у опште за подчињене старају колико је више могуће, што се тиче снабдевања храном, оделом и муницијом. И да без милосрђа изискује све оно од подчињених што у потпуном смислу речи заповест сачињава. Команданти нека из овога наређења учине краће изводе за родове оружја и оделења и ово нека им се чита свако дневно до отпочињања непријатељства. Ја ћу се уверавати сваком могућом приликом, да ли се ово овако ради, а то препоручујем и свима осталим командантима.

Командант, ђенерал

Ђ. Хорватовић, с. р.

— Наставиће се. —

Концентрација Официрских Школа.

Ми до сада имамо две официрске школе старијег датума, управо предратне: Артилериску и Пешадиску у Сарајеву и две новије поратне: Коњичку у Нишу и Инжињерску сада инсталирану у Београду.

Познато нам је са каквим се тешкоћама боре Пешадиска и Артилериска школа у Сарајеву и Калиновику, нарочито у погледу незгода за практичне вежбе на терену, и у колико је немогућ опстанак Коњичке школе у Нишу, размештене за сада привремено у трима касарнама тога гарнизона, где су јој извесни локали уступљени само до доласка рекрута одговарајућих команада, а свакако да ће Инжињерска школа наићи на сличне тешкоће у Београду.

Изгледа да је једино Авијатичка школа и команда у Новом Саду добро смештена са свима потребним инсталацијама.

У опште све тешкоће а нарочито непогодне смештајне прилике, утичу много на правилан развој и рад у овим школама, и то у негативном смислу те је се с тога и појавило опште питање: како би требало устројити и сместити све ове школе, па да би оне дале све највеће користи нашем официрском кору, како се то од њих с правом може очекивати.

По овоме питању „Војни весник" је отворио дискусију једним лепим чланком г. Д. Д. П. у свесци за новембар пр. г., у коме се у главним линијама излаже једна врло примарљива идеја за решење овог важног питања, о устројству управо централизацији и смештају свих наших специјалних школа главних родова војске на име: Коњичке, Пешадиске, Артилериске и Инжињерске, а ми би додали још и Авијатичке, — у једноме гарнизону.

Заиста не би се могло замислити идеалније решење овога питања, од решења које је истакао г. Д. Д. П., т. ј. обједињење свих четири — односно пет школа

у једноме гарнизону —, или да одмах дозволимо једну олакшицу: концентрисати их у два-три блиска гарнизона да би могле сарађивати и заједничким радом узајамно потпомагати се и допуњавати у извршењу свог тешког и важног задатка усавршавања и специјализирања официра за службу којој су се посветили, као и за спровођење јединства доктрина у целој војсци, а од колике је важности извршење ових задатака, којима би требале ове школе одговорити, свакако да није потребно нарочито образложавати.

Налазимо да је из напред наведених разлога, устројство ових школа постављено на погрешној сепаратистичкој основи, по родовима војске, премда се не би могло рећи да није и раније запажена потреба заједничке сарадње њихове.

Ми смо мишљења да би требало напустити идеју досадањег обједињавања школа по родовима војске: официрских, за резервне официре и подофицирских, па приступити концентрацији официрских школа свих четири главна рода сувоземне војске, авијатике па у колико је могуће и морнарице, ради заједничке сарадње, како би се извукле све користи од заједничког и здруженог рада и заједничких инсталација (полигона, музеја, библиотека, амбуланте, службеног особља, командног и административног наставног особља и т. д.)

Такође могле би се концентрисати и све подофицирске школе у истом или блиском гарнизону са официрским школама, да би им послужиле као трупа за практичне задружене вежбе. То је управо и једини разлог којим би се могло правдати обједињење официрских школа са подофицирским и онима за резервне официре. Иначе, ове школе по својим програмима рада немају скоро ничег заједничког, и уједињењем постају гломазне установе, чији је заједнички смештај веома отежан.

Могао би се устројити један велики војни логор са одговарајућим полигоном, кад би се преко лета сакупљале све официрске школе, подофицирске и оне за резервне официре ради практичних здружених вежби, а то би била и јединствена прилика за Главни Ђенералштаб и Министарство Војске и Морнарице за све експерименте у циљу решења разних питања војне хијерархије, које захтевају и практичне опите и пробе.

Изгледа нам да се ипак овоме тако важном и врло крупном питању, устројства ових школа, не поклања довољна пажња, према њиховој знатно увећаној важности и потреби, са обзиром на разноврсност техничких средстава, која су сада у употреби по родовима војске, као и сложености трупне службе и потребе разних специјалиста за поједине гране те службе по родовима војске.

Налазимо дакле, да би наставно одељење Главног Ђенералштаба требало да узме у своје руке решење овог питања и извођење устројства и инсталирања ових школа с тим, да у овоме раду учествују и сви стручно спремни и за поједине специјалне радове нарочито успособљени официри, те да би се једном отклониле све сметње које спречавају правилан рад и развој школе.

За сада ћемо се задржати само на томе: да видимо, на који би начин било могуће обједињење свих пет школа, и на који би се начин решило питање смештаја њиховог; јер нами бар изгледа да баш ово последње, — питање смештаја, ствара највеће тешкоће, да би се ова корисна и лепа идеја привела у дело.

Познавајући добро све гарнизоне који би могли доћи у комбинацију за смештај ових школа могли би рећи следеће:

Идеја г. Д. Д. П. за смештај свих школа у Ћуприји изгледа на први поглед као што смо рекли, врло примамљива, али у Ћуприји имамо као и свуда само терена, — и то је све.

Треба само замислити колико би нам требало времена и можда стотине милијона, па да у томе гарнизону створимо све инсталације, објекте, зграде и т. д. да

би те школе поставили у могуће услове за правилну функцију њихову.

Међутим њима изгледа да би се решење овога питања у многоме олакшало, и већ идуће године могло привести у дело ако би на место начела „централизације“ — усвојили начело *„шире или уже концентрације“* школа у два или три блиска гарнизона, који би одговарали свима потребним условима.

Авијатичка школа захтева многе и скупоцене инсталације којих већ има у Новом Саду.

Петроварадин по нашим информацијама од официра који су служили у томе гарнизону, био би веома повољан гарнизон, са смештај Артилериске Школе; где би имали полигон и за гађање тешким оруђима.

Пешадиска и Коњичка официрска школа могле би се заједно сместити у коњичкој касарни код Земуна, која је привремено уступљена за Инвалидску школу; а оно мало тешких инвалида било би лако сместити у једној другој згради, којих већ има на расположењу, па да ти наши хероји имају удобан и заслужени одмор.

Када се узму у комбинацију касарне у Земуну и оне зграде у Батајници, могла би се сместити и Инжињерска школа са Пешадиском и Коњичком официрском школом заједно.

На тај начин би добили свих пет официрских школа: Пешадиску, Коњичку, Артилериску, Инжињерску и Авијатичку сконцентрисане на линији Земун — Нови Сад.

Према томе кад се узму у обзив наша Војна Академија нижи и виши курс, Главни Ђенералштаб са приправницима и Министарство Војске и Морнарице, у Београду, види се да би све школе биле под руком на домаку ових највиших институција, ради контроле и давања инструкција за рад, посматрањима на лицу места.

Подофицирске школе и школе за резервне официре могле би бити узете у комбинацију за извођење овог принципа „концентрације“ свих школа у блиским гарнизонима, на пример: Руми, Инђији и Београду.

Овим напред изложеним комбинацијама за смештај свих школа, хтели смо дати само једну јаснију слику замисли за решење овога питања којим нам се, што је најглавније, не намећу велике финансиске тешкоће, нити губљење времена.

Оваква или слична дислокација могла би се извести ма на којој просторији. Рецимо по мишљењу г. Д. Д. П. на просторији Ћуприје—Параћин, или ма где, што би имала утврдити нарочито одређена комисија.

Радо би чули и друга мишљења и погледе за решење овога тако опсежног и важног питања: устројства наших официрских школа, које су од огромне важности за знанствену спрему нашег официрског кора, па и војске у опште.

Нарочито очекујемо да ће се инспекције појединих родова Војске и Наставно Одељење Главног Ђенералштаба, заинтересовати за правилно решење овога питања, као и команданти појединих школа, те очекујемо, да чујемо и њихова мишљења по истакнутим питањима.

Не треба заборавити при решавању овога питања, нарочито ако би се приступило инсталирању и устројству ових школа по напред изнетоме гледишту, на васпитни значај и улогу њихову, те их према томе неизоставно поставити у такве услове и тако организовати да оне могу одговорити и овоме своме задатку, од еминентне важности.

Са напред наведеног разлога ове школе морају бити тако уређене да би биле у свакоме погледу за све слушаоце најлепши пример и модел за углед, уређења у свакоме погледу па и пример савршеног реда, правилне функције тачности и дисциплине, са свима хигијенским па и естетичким условима, како би нам се подмладак у првим корацима свог службеног живота сродио и уживео са таковом ситуацијом

ЉУБЉАНА: Трг Краљице Марије.

савршенства у свакоме погледу, те на тај начин био васпитан и тежио, да то савршенство у вршењу службе, свих дужности уређења, пренесе из ових примерних централа и на све команде целокупне војске.

Ако се будемо задовољили полумерама, бојати се је не само, да нам се са правом може рећи: да су школе у том погледу промашиле свој циљ, већ је таково решење, давати неминовне и негативне резултате.

Када би се већ приступило опсежном и озбиљном решењу овог покренутог питања, неби смели такође никако заборавити за устројство и шесте централне школе, чији је значај огроман.

Ми морамо и то што пре установити и нашу *„школу за физичко васпитање подмлатка“*.

Да ли би било и потребно још доказивати и образложавати њену у истини огромну важност.

Зар би још требало понављати оне старе и познате фразе: „да здраво тело даје и здрав дух“, и да са физичком способношћу иде упоредно морална па и интелектуална способност „индивиду-а“, — када се у овоме погледу паметно и стручњачки поступа?

Зар би било потребно на дугачко и широко објашњавати од коликог је утицаја физичка и морална способност маса, на квалитет једне војске, — народне одбране — узданице сигурности и ауторитета Отаџбине наше!?

Да ли према томе решење тога питања не заслужује најозбиљнију пажњу свију државних фактора?

Свакако да заслужује, и то не само благонаклону пажњу, већ захтева и брзо и одлучно решење.

Да би дали потстрека и енергије надлежнима, поменућемо само тај факт: да г. *Мусолини* већ три пуне године ради енергично и са невероватним успехом, по Немачким — Бизмарковим методама, на уз-

дизању националног духа и полета, напоредо са уздизањем физичке и моралне моћи најширих маса.

Тај најеклатантнији пример у нашем суседству брзог препорођења маса, баш средством физичког васпитања, могао је од времена *Мусолинијевог* похода на Рим, па до данас запазити свако, ко има мало психологичког смисла за осећај и студију маса и њихових особина у опште.

Дела! Дела су нам потребна! — И то енергичних, процинавних и увиђавних људи. Ми не смемо заспати на ловорима скорих славних победа; јер ће мо се можда једном прети из сна, али се бојимо да не буде доцкан, те би могли доживети горка разочарења.

Сва разрачунавања доцнија не би дала никакове користи Отаџбини.

Били би веома сретни, ако би се поред Господина Министра Војске и Морнарице за привођење у дело ове наше замисли заинтересовао и Господин Министар Просвете.

Официри, професори — учитељи, сви су они скупа, не само народни просветитељи, већ и васпитници нашег подмлатка, наше узданице, наше свеколике наде. Сви су они активни или резервне вође наше војске, наше народне одбране.

Према томе, физичким васпитањем ових просветитеља и вођа најширих маса народних успећемо најпре, да и цео народ физички, душевно и морално што више оспособимо и васпитамо, да би у случају искушења, могли извршити свој свети задатак, народне одбране; достојно наше славне и светле историје херојства народног из раније и најскорије прошлости, а у славу нашег витешког *Краља и Отаџбине.*

„Нек бојне трубе са Дрине и Драве затрубе збор.

Сви на окуп за народ свој!“

Ниш. Коњички пуковник,

Дим. В. Павловић.

FEUILLETON

Naš blagajnik.

— Uspomenê iz rata. —

I

Administrativni potporučnik, Đura Vasić, blagajnik je u jednom konjičkom puku. Nizak, jedva nešto viši od metra. Večito natmuren — a u stvari uvek veseo — duge obrve mu pokrile oči, pa se i ne vide, brkovi nisko otpušteni, za uši bi se mogli zaviti. I ako u ratu, uvek propisno odeven. Nikad bez čizama koje su mu iznad kolena, od čizama do pojasa jedva jedna ped. Inače zdrav, nezna kad je bolovao, i nezna šta je to bolovati; nizak ali širok, razvijen, koštat. Odaje čoveka koga ratni napori ne zamaraju, ne zadaju mu brige; dužnost predano vrši...

Prvi put sam ga sreo u septembru 1914. Posle dugih i napornih marševa, i borbi, nespavanja, divizija je povučena iz Mačve u Valjevski Okrug, sa zadatkom da brani prelaze na Savi. Pukovi se menjaju na predstraži: jedni stražare, drugi se odmaraju i obavezno, izvode obuku, kod oficira i podoficira, po stoti put ponavljaju pravila. A kiša je nemilostivo padala; čitavih petnaest dana ne prestaje. Prokisli su šatori, probila je odelo, upijala se

u telo, u kosti... Blato do kolena. Konji žalosno izgledaju po ovom vremenu, slabe. Ne pomaže ni hrana. Što god im se da, padne u blato... Za ovih više od mesec dana rata bilo je dosta gubitaka, i u oficirima. S toga je bar njih trebalo izjednačiti po pukovima. Razmeštaj je zakačio i mene... Novu komandu našao sam u Zvezdu, u jednom zabranu koji je tada predstavljao more blata. Stigao sam baš u trenutku kad je pomoćnik komandantov, jedan krupan i ozbiljni major, inače vrlo savestan i hrabar oficir, razlagao, cvokoćući zubima od hladnoće, vodnim oficirima svoga puka, zbijenim u jedan šator, no svoj prilici u pukovskoj kancelariji, planove Austrijanaca posle poraza na Ceru. Možda zbog toga što je čas bio u pukovskoj kancelariji, ali na času se desio i blagajnik. Mora da ga je ratna taktika i strategija austriskih armija mnogo zanimala, i ako nije bilo reči o računskim i novčanim stvarima austriske vojske, jer je on vrlo pažljivo slušao, ili se bar tako činilo, i s vremena na vreme zatezao rukom desni brk i dugim obrvama poklapao lice.. A možda i s njegove strane ima kakve taktike. Trebalo je, možda, još unapred zadobiti pažnju pomoćnikovu, jer se počelo govoriti da će on biti određen za vršioca dužnosti komandanta, a dosadanji komandant će otići u drugi puk... Bilo kako bilo, blagajnik je, bar po izgledu, sa najvećom pažnjom sačekao završetak časa... Kad se čas svršio, prišao sam, pored ostalih, i blagajniku da se prestavim. Kao da je još neprestano u mislima pratio pokrete velikih vojničkih grupa, začkijlao je očima ispod dugih obrva, pogledao me na više, zaboravljajući da kaže ime, zapitao: „A gde su vam novčani podatci?“

II

Potom su došli još grozniji dani. Bije i kiša i neprijateljsko zrno. Stalni pokreti, rokiranja i odstupanja. Da li iz taktičkih, strategiskih razloga, tek odstupamo čitavu noć, nepretiskivani, negonjeni, pa se sutradan rano, zorom, vraćamo da zauzmemo borbom položaje, koje smo u toku noći svojevoljno napustili. Često borba očajna, prsa u prsa, vojnici se za gušu hvataju... Pa onda opet odstupanje, po nekoliko dana metak se ne izbaci. Zamor do iznemoglosti, nespavanje ubija, blato davi, a zima steže. Konji posustali, rđavo hranjeni, već mesec dana nerasedlani, zaudaraju ranama ispod sedala...

Za sve ovo vreme, sve do novembarskih pobeda, blagajnik Vasić viđao se vrlo retko. Sa komorom, on je uvek izmicao za dva-tri sela ispred naše linije koja odstupa. Dolazio je svakog dana, kaljav do guše, da izvesti komandanta o snabdevanju. Dolazio je samo do štaba, pa odmah natrag. Posle je provodio noć veselo, možda bezbrižno, u društvu komordžija... Ne voli on društvo, ali za ljubav društva, šta će... „U društvu se i kaluđer ženi“...

Pošto je zemlja očišćena od neprijatelja, divizija je povučena u pozadinu i razmeštena po selima. Velika i bogata sela Smederevskog Okruga mogla su primiti po čitave pukove... Nastao je pravi odmor. Na polju blato i zima, ne može se ni u selo, ni van njega. Ostalo je jedino, da se posle kancelarije ide u kafanu. Bilo ih je nekoliko. Nikad tako mnogo sveta nije bilo u kafani. Svaka puna. Mehandžije blagosiljaju rat i onoga ko uputi vojsku u njihovo selo. Dok selo proklinje i jedno i drugo... Pije se, peva, igra, lupaju prozori, prskavaju flaše, rasipa piće... Odlazio sam svakoga dana u jednu od tih kafana, u onu u koju su se skupljali obično podoficiri. Imao sam među njima svojih drugova iz građanstva. I gotovo uvek sam tamo zaticao blagajnika Vasića... Iz jednog ugla, kroz zagušljiv kafanski vazduh, pún dima i alkoholnog mirisa, razlegala se nova ratna pesma, tako rado i često pevana:

„Doš'o Švaba čak do Ralje“...

A iz drugog ugla se odgovaralo tiho, melanholično, sa izvesnim bolom i dubokim osećanjem, na tu borbenu pesmu:

„Zar je morala doć'
„Ta crna, nesretna noć!
„Kada si, dragane moj;
„Pošao u krvav boj...“

Vasić je radije prilazio ovoj drugoj grupi. Osećajan, pun čežnje i bola za kućom, ljubitelj ženskog društva, nije mario za rat i ratne pokliče. I ako nikad nije hteo da prizna

mržnju na rat, prema ljudima koji su krivi za to, ipak se to osećalo.., Zamišljen, grickajući debelu, nevešto savijenu cigaretu, uz čašu vina koje se u čaši preliva, poluotvorenih sitnih očiju, čkiljio je zamišljeno kroz razbijen prozor. Ćutljiv, nekih dana osečao je potrebu da govori, da priča, da govori o sebi. Pričao nam je svoju prošlost, kitio, maštao... A društvo ga je katkad ispravljalo, kad bi, možda slučajno, stvari drukše kazivao nego što su...

III

Rodom je iz nekog sela kraj Morave. Iz svešteničke porodice. Kuća siromašna, dece mnogo. Teško se sastavljao kraj s krajem. Da nije bilo slavskih kolača i čestih parastosa, prosto bi se gladovalo. Ni sam nezna kako mu je prošlo detinjstvo, nije osetio nikakve radosti. A osećao je užasnu odvratnost prema školi. Profesori su mu izgledali pravi dželati, sa zadovoljstvom režu dvojke. Kao da nikad nisu bili deca, nisu znali kakvo je zadovoljstvo od krajcarice i cigarice. Ispite nije voleo da polaže, a oni su ga uvek obarali... Zavoleo je vojsku, naročito podoficirsku školu. Otišao je u nju. Bio je „sila". Onako mali, ali srce. Prvi među prvima po spremi. Ali mu „iz inata" ne dadoše prvo mesto u rangu. Nije hteo da laska, da se umiljava... Više se ne seća koji je bio u rangu, ali zna da su povrstali ispred njega sve nekakve tunjavce! Nijedan nije bio ni za njegov malić prst. Ali svejedno. Ipak je dobro bilo. Kad je došao u puk, tek tada se videlo šta znači Vasić. Kod njega je bilo sve pod konac. Ni najsitnija valinka da mu se nađe. I najstrožiji dežurni, kad stupi u sobu u kojoj je Vasić sobni starešina, izađe zadovoljan. Kod njega je vodni oficir gost, nema šta da radi. Običaja radi samo prođe kroz vod. Jer Vasić celog dana kaplje na dužnosti, sav predan, ispravan, svetao kao sunce. Nikad mu se nije reklo... More kako... nikad se nije smelo ni pomisliti, kao na priliku za druge, da uzima od vojnika „na zajam", ni da pušta na dozvolu „za čast"... Jok, to nije smelo da bude... Kad je dužnost — dužnost. A kad padne noć — to je onda nešto drugo... to je njegovo carstvo.. Zbaci svakodnevno odelo, obuče novo i čizme. Čizme lakovane, bez njih ne izlazi u varoš... Udesi se, pa u varoš... Nišava žubori, voda mirno otiče. Mesečina... Divno veče, stvoreno za za šetnju i ljubav. A on prošeta kroz Jagodin malu ili kroz onaj kraj kod stanice. Ide lako, ponosno, isturio prsa, zaturio glavu. Kao da je ceo Niš njegov... Pred kućama posedao svet. Iza kapidžika se podgurkuju, došaptavaju i uzdišu devojke: „Ja ga, ja ga mali Đura, podnarednik!" Pi—ha, samo da je hteo, imao bi na svaki prst po jednu... A još kad je postao narednik. More narednik, znate li šta znači narednik i narednici! Tek je komandir nešto, a vodnici ništa!.. Ali i dosadila mu se obuka. Salome te ratne službe svakog dana, a vrućina da mozak provri... Mnogo je slađa kancelarija. Zato i nije hteo nikako da polaže oficirski ispit. A položio bi ga kâ od šale. Svi su navaljivali, i komandir, i komandant... Aja! On hoće u administrativne. Istina, tu su malo zapleteni računi, ali... položio je on to. Posle je proizveden za administrativnog potporučnika, i oženio se. Venčao se sa jednom od onih što su iza kapidžika uzdisale, kad prođe ulicom. Njegov otac, seoski popa, poručivao mu je da za njega ima bogatih devojaka, ali ljubav je ljubav, šta će mu pare... Tako se on okućio. Sasvim je srećan. Rat mu ne bi bio ni malo težak, da ne misli na kuću. Uvek misli. Ako se malo i proveseli, zapeva, opije, to je da mu odlakne i zbog društva. Tuđe žene za njega ne postoje... Prošao je kroz tolika sela, video bezbroj žena, koje su ga prosto izazivački gledale, ali on je mislio na kuću...

IV

Posle devetomesečnog odmora pokret. Dug i zamoran put, obilazan, do Pirota; pa odatle do Smedereva... Duge jesenje kiše, prolokani putevi, tamne noći. Odstupanje posvednevno. Danju borba, noću nazad. Ni eskadron sa eskadronom se ne sastaje, a kamo li sa komorom. Od Vasića nigde glasa. Revnosno odmiče, nosi kasu da je Nemci ne zarobe. Jedva smo ga stigli u Prizrenu. Tu su se sastali svi koliko je ostalo. Sprema se za Albaniju: pale se kola, razbijaju sanduci, sago-

reva arhiva. Svak odvaja najnužnije, savija mali denjak, kako će ga lakše proneti kroz neprohodne krševe, zatrpane snegom. Blagajnik Vasić, uvek sa istim jandžikom o pojasu, dubokih čizama iznad kolena, zarastao u bradu, sa zbiljom na licu, trči da nađe hleba, svađa se, otima ga, deli. Sleglo se vojske mnogo, svak grabi što više. Hleba nema dovoljno. Grde ga, prete mu. Komandant, salomljen ratnim nedaćama, duševno utučen, zlovoljan, nezadovoljan je Vasićevim radom. A on se brani, odgovara: nije kriv za slom zemlje; hleba nema, ne može da ga sâm mesi i peče... Pa onda se i Vasić sprema, pakuje arhivu. Nabavio je i jedno magare. Ono će sigurnije proneti ove novčane stvari nego i najbolji konj... Kroz Albaniju se mučio kao i svi drugi, mrzao se, gladovao. Bio je nabavio malo konjaka i hrane, da mu se nađe na putu. Ali je posilni, poslednje noći pred polazak, kad je napustio komandu, odneo sobom. Najviše je žalio za konjak. Na ovakvom putu to je pravi lek, zagreva... Mučio se čak i više nego ostali. Svak se brinuo samo za sebe, za svoj život. A Vasić i za račune. Život bez njih ne vredi mu. Bez posilnog, bez sigurnog vojnika, sam je bio i seiz magaretu, i stražar kod kase. Grdan novac je izdao, pa sad ako upropasti račune... Jedanput, kad se sišlo u močvarne i teško prolazne krajeve Albanije, pored primorskih reka, dok se kolona tromo vukla korak po korak, dok se i on, rasparen primorskim suncem, zamoren i iznuren glađu, jedva kretao, prateći mali tovar na magaretu, koji nikako nije ispuštao iz vida, njegovo magare, možda i žedno, i zagrejano, i zamoreno, zaplivalo je u Škumbu. „Nedaj!" uzviknuo je zaprepašćeno Vasić i jurnuo za njim. Zagazio je do pojasa u vodu. Noge su mu tonule u glib, čizme pune vode i mulja, da ih nije mogao izvući. Nije smeo dalje. Nije znao da pliva. Očajno je preklinjao da mu se pomogne, a magare je sve dalje odlazilo. Jedva se našao plivač koji je za dobru nagradu uhvatio magare i doveo ga natrag. Arhiva sva mokra, mastilo se razlilo.. Morao je, posle, po čitave dane da je suši na primorskom suncu...

V

Sa koliko se nade pošlo kroz Albaniju! Nekoliko dana napora, pa smo na moru. A tamo su savezničke stanice za snabdevanje. Potom ćemo u Francusku. Dok se biju krvavi bojevi, dok se rešava sudbina Evrope, odmaraćemo se negde na jugu. A kako su prevarile nade! Albanija se ne može tako brzo proći. Put je bio grozan. Ono što se nadalo preći za nekoliko dana, bio je potreban čitav mesec, dva, tri, više od stotinu dana. Mesec dana se provelo samo na pesku kod Arte, bez vatre, na peksimitu, čežnjivo gledajući zelena drveta oko Valone i katarke lađi koje su neprekidno dolazile i zamicale iza Sasena. Kako je, posle svega toga, divno izgledao Krf, kad smo u martu stigli. Pravi raj! Sve je divno, čak i kinin kojim smo se, svakog jutra, pod kontrolom pričešćivali...

Odmor pod zelenim maslinama, daleko od topovskog dima, bez obuke, pre preformiranja, pravo zadovoljstvo. Proći kroz Albaniju, izbeći sigurnu smrt od gladi i zime, od Arnauta, to je više nego vratiti se iz najkrvavijeg boja.

Drvena baraka postavljena u senkama visokih drveta. U njoj dug sto za oficire, nikad prazan. Kad se sedne za ručak, sačekivala se večera. Vino jevtino pola dinara litar. Pije i ko nikad nije pio. A uz duge pijanke neizbežne su i zdravice, duge, katkad interesantne, često dosadne, sa neizbežnim ponavljanima. Zdravilo se svima, počevši obavezno od komandanta, preko komandira i vodnika, intendanta, zastavnika i vojnika. Nazdravljali su svi redom. Svakom se našlo podviga i zasluga, naširoko se opisivali događaji. Komandantu se pripisivalo mudro vođenje puka, briga za potčinjenim, pravičnost; komandirima smelost i prisebnost; vodnicima junaštvo i veština u vođenju patrola; Intendantu revnosno snabdevanje puka. I jednog dana, još dok su svi sedeli za stolom posle ručka jedan rezervni poručnik inače ćutljiv i povučen, sanjivih očiju, ustade da nazdravi. Svi zaćutaše, jer je to bilo neobično da i on govori. A on, nešto tihim i nesigurnim glasom, započe:

„Napili smo dosada toliko zdravica, i mudrosti komandovanja, i junaštvu, i požrtvovanju i predanosti, i savesnosti. Nazdravili smo svima, od komandanta do redova. Svaki je dobio zaslužno priznanje. Ali smo učinili samo jednu nepravdu — i ja hoću da je zagladim. Zaboravili smo da boj ne bije samo srce u junaka, ni svetlo oružje samo, nego oboje sa novcem... Pare pobeđuju... Što smo dovde došli, imamo da zahvalimo i parama koje nam je blagajnik davao... Dragi Đuro, tebi koji daješ i mas i gas, i so i hleb, i čaj i šećer, i... i... i pare... tebi ovu čašu nazdravljam... Da si nam živ, dok imaš para! Ali ne bilo ti Bogom prosto što meni već dva meseca ne izdaješ platu!“

— Nemaš uverenje! skoči da odgovori Vasić, očevidno dirnut zdravicom. — Kad dobiješ uverenje!...

Doista, poručnik je bio činovnik jednog ministarstva i platu u puku nije mogao primiti dok ne dobije uverenje iz svog ministarstva. A to nije bilo tako lako dobiti. — Zdravicu je pratio urnebesan smeh i povici „I mas i gas“... Potom pesma za dug život blagajnikov.

VI

Za vreme prebacivanja lađom za Solun, Vasić nikako nije skidao pojas. „Nema samarena, skini to Đuro!“ rekao mu je neko. „Neka ga, nije mi težak... Za to je napravljeno... Ne moram ja biti pametniji od ovih Francuza!“ U Solunu užasne vrućine, pa opet nikako odmora. Ili obuka ili ograđivanje logora kamenim zidom. Čitava grčka polja očistiše se od kamena. Ali to je u interesu morala kod vojnika: ne treba im dati vremena da misle na kuću!

Vasić je najbesposleniji. Snabdevanje puka palo je na intendanta, iz slagališta, a blagajniku je ostala samo kasa. „Lakše konju bez samara“, branio se on. Ali za to je činio druge usluge. Odlazio je često u Solun. Onda je nabavljao i drugom što treba. Jednom poručniku kupio je filmove za fotografski aparat. To je bila čitava zaraza u puku. Time se zanimali i oni koji ranije nikad nisu ni videli aparat. Vasić je kupio filmove, ali po svom običaju, da svaku stvar dobro zagleda, otvorio ih. „Đavo su ovi Grci, neće te prevariti samo ako ne mogu“.

— Pih, Boga ti, Đuro, a što si otvorio? ljutio se poručnik.

— E, a šta bi ti hteo, da verujem Grku! Ne kupujem ja mačku u džaku!...

Neprijatelj nije dao da se dugo ostane u Sedesu kraj Soluna. Bugari su napali. Konjica bez konja, kao pešadija, upućena je na front. Imala je zadatak, da zaštiti levo krilo armije i da obezbedi prugu od komita koji se pojavili u Njeguškim planinama. A zatim, kad je neprijatelj odbijen, pošlo se napred, Sve se radilo brzo... U nedostatku drugog, komandant je odredio blagajnika Vasića za komandira bojne komore. „Đurđe, — rekao mu je kratko — ti ćeš povesti bojnu komoru“. „Razumem“, odgovorio je Vasić i pozdravio sitno trepljući ispod dugih obrva — „A kasa?“ — „I kasa s bojnom komorom!“ „Razumem!“ opet je pozdravio... Posle se išlo i danju i noću, drumom, preko sela, kroz planine. Jedne noći, dok je padala dosadna sitna kiša i nesnosno se upijala u odelo, probijala do kože, puk je stigao u selo Zabrdane. Ništa se nije videlo, ništa čulo. Neko gluvo zatišje na celoj liniji. Vojnici se sklonili pod strehe, po kućama, po slamama. Uzbunjeni psi za čas su zaćutali i opet je nastala mrtva tišina. Umor je sve savladao i san oborio... Otkuda je glas došao, svi su se pitali. Niko nije znao, samo se prenosila komanda: „Pokret! Ustaj!“ Bunovno su skakali vojnici, zbunjeno naređivali oficiri, sve se kovitlalo i okretalo po noći tamnoj kao pakao. Eskadroni jedan za drugim gubili su se u noći u pravcu Rosne. Kažu da je neprijatelj probio našu liniju... Dugo se išlo kroz noć, teško orientišući se. Lako su zveckale oficirske sablje, udarajući o uzengije, i odjekivale potmulo vojničke cokule niz kamenitu stazu. Na začelju puka glas blagajnika Vasića: „Na rep!.. Ne kidaj kolonu!..“ A, kao refren, lupanje kuhinjskih kanti bum... bum... bum...

VII

Užasna borba na Crnoj Reci, kod Broda.

Puk je već nekoliko dana u Žovoljiji. Zaklonjen u jaruzi, iza seoskih kuća, čeka trenutak. Čeka da padnu čuke iznad brda, pa da krene napred. U selu je i bojna komora, još uvek pod komandom blagajnika Vasića... Kanonada ne prestaje. Često se razlomi teška nemačka granata i gusti dimovi se dižu visoko u nebo. „Eto je baba-Julka", dobacuje neko sakriven u rovu, duboko ukopanom pod obalu, misleći na tešku nemačku artiljerlju. „A šta ćuti ovaj naš Mandrda?" odvraća drugi i upire pogled na onu stranu odakle dolazi zvuk našeg topa... A jedne noći su došli i ukopali se, odmah pozadi nas, iza jednog brdašca, dva velika francuska topa. Koliko su im se vojnici obradovali! Sad će ovi „Francuzi" da rasteraju neprijatelja sa čuka iznad Broda. Pop-Jova, pukovski sveštenik, često je obilazio poslugu kod ovih topova, i ako ni reči francuske nije znao, sporazumevao se rukama, mimikom. Čak je i imena dao novim prijateljima, topovima. Onaj u strani, malo više istaknut, dobio je ime „Deda", onaj u potoku — „Baba". Naučio je da im razlikuje i glas. Celog dana, sedeći u Žovolji sa blagajnikom i islednikom, besposlen, čudeći se i sam šta će tu, brojao je granate i s jedne i s druge strane, i objašnjavao: „Ovo je Deda, a ovo Baba"... Blagajniku Vasiću nije bilo do toga, brinuo je svoju brigu i nemarno bi odvratio: „Besposlen pop i jariće krsti!... Bre, pope, ja neznam zašto tebe ova država plaća džabe, ništa ne radiš... Nijednog poginulog još nisi opojao. U rov bi ja tebe!"... Jednoga dana javiše da su „Nemci" našli „Francuze" i da je Deda poginuo.

— Idi, pope, opevaj ga, — dobaci mu blagajnik. Bar njega možeš, u pozadini je, ako ne smeš vojnike u rovu.

Ali šala mu je presela. Toga dana kanonada je bila užasna. Granate su neprestano preletale preko sela, kao gavrani, i zarivale se pozadi sela, u potoku. Ako samo skrate odstojanje, naći će puk, razoriće selo i mi ćemo platiti skupo ovu jevtinu predstavu od nekoliko dana... A blagajnik je imao posla. Bio je kraj meseca. Trebalo je srediti račune, spremiti platne spiskove, za dan-dva oficiri će tražiti pare. Morao je da radi. Po zemljanom podu jedne niske seoske sobice rasturene hartije, a on je na vojničkom sanduku, pogrbljen, sedeći na podu, opruženih nogu, sračunavao i pisao... Posle prvih metaka izjutra, artiljerija je bila nešto zaćutala. Ali oko 9 časova otpočela je ponova. Neprekidno fijukanje i strašne eksplozije u potoku. Razbegli su se svi vojnici u zaklone iza seoskih kuća. Pobegao bi i Vasić, ali nije mogao da ostavi kasu i račune. A verovao je da će brzo prestati. Pobegao mu i posilni, i sva njegova pretnja nije pomogla, nije se vratio. Pop i islednik se zavukli u mišiju rupu. Bledi bez kapi krvi u licu. Vasić se odluči da sve ostavi, ali toga trenutka artiljerija zaćuti. Smiri se, sedne ponova da radi, i artiljerija opet počne. Opet ista duševna muka i strah. Ponavljalo se to nekoliko puta. Pred podne nije mogao više da izdrži, zgrabio račune, zgužvao ih, strpao u kasu, zatvorio je, nešto opsovao, „Baš da ne prime platu" dobacio, i jurnuo da potraži popa u rupi, a kasu ostavio u otvorenoj sobi...

Kanonada je trajala celog dana, do u sam mrak. U veče se dahnulo od napete pažnje i straha. U selu nastao mali žagor, neka živost. Hrani se stoka, sprema večera. Celoga dana nikome to nije ni palo na um. A Vasić ulazi ađutantu. Namršten i očajan, rešio je da sve kaže njemu što nije smeo reći komandantu. Ne, bolje je to reći ađutantu. „Gospodine poručniče, — otpočeo je Vasić sasvim zvanično, i ako jé sve dotle zvao ađutanta imenom i tikao ga, — ja ne mogu više da vršim dve dužnosti; blagajnik i komandir bojne komore! To je protiv propisa, to nigde nema. Municija i kasa se ne slaže. Ako neprijatelj zarobi kasu, ko će da odgovara?!.. Komandant mi je ovu dužnost odredio za nekoliko dana samo, a ovo osta večito... Jest večito, više od dva meseca. Ne mogu, ne mogu oba posla... Molim vas, neka komandant naredi kome da predam kasu. Inače... nema prvog pare!... Celog dana nisam mogao da saberem platni spisak. Ja počnem, deset, dvadeset, četrdeset... A preko sela — fiju... gru... Sve zaboravim, zaboravim gde sam

stao... Ne plašim se ja za sebe — dodaje brzo Vasić i pljeska se po prsima — za kasu se bojim... udariće u kasu, pa onda... Počnem opet ispočetka. Doteram do pola. Opet strašan fijuk i eksplozija. Čini mi se pada pod moj prozor. Sve se razbegne, i pop, i sudac, i posilni, i... ja sve zaboravim, zbunim se, jurnem na vrata, pa se vratim.. Ama trideset puta, čini mi se, pokušavao sam i nisam uspeo jednu stranu da saberem. Ne, jednom sam čak i uspeo. Sabrao sam, i kad je sve bilo gotovo, primetio sam da sam sabrao neki stari spisak. Uzeo sam ga pogrešno, u zabuni... Molim vas: ni blagajnik ni komandir bojne komore"!..

Doista, posle nekoliko dana komandant ga je oslobodio ove nove dužnosti i uputio u trupnu komoru.

VIII

Vasić je bio rado priman u društvo u celom puku. S njim se moglo provoditi veselo, čak i na njegov račun šaliti se, po čitave dane. Bio je gostoljubiv. Kad neko iz rova ode do komore, ma kakvim poslom, on ga dočekuje kao najrođenijeg. Gosti ga. Samo se žali da vina retko dobija. Kako su nastali pokreti, ne može da ga kupi. Sve što intendant nabavi u slagalištu šalje na front, komandantu i ađutantu. Onima u komori ne dâ ništa, tobož neće da plaćaju. Žali se Vasić na to gde god stigne. Čuo i komandant, ispričao mu ađutant. I jedne večeri, kad je intendant došao da obavesti komandanta o snabdevanju i doneo veliki balon vina, desio se tu negde i blagajnik. Dozvali su ga.

— Šta ti neprestano protestuješ, šta ti je malo u ovom puku? — pitao ga komandant.

— Nemam vina, gospodine potpukovniče... vina nemam, nikako se ne prima, poručnik Živko neće da nam kupi, a drugom ne daju, — objašnjava Vasić.

— Evo ti ovaj balon, nosi!

I Vasić se obradova pa zgrabi balon.

— Kam pare? — uplaši se intendant.

— Evo, evo... ne boj se, nikom nisam ostao dužan. — I Vasić vadi iz dubokog džepa veliki novčanik i plaća vino.

A posle se nekoliko dana u puku pričalo kako je Vasić jurišem dobio vina.

Pa ipak stari komandant nije bio zadovoljan radom blagajnikovim. Za vreme odstupanja od Smedereva, kažu, da mu je nekoliko puta prebacio; u Prizrenu je došlo do oštrih i krupnih reči. Ali na Krfu je blagajnik svoje račune opravdao i ostao opet u puku... Ali, ipak, Vasić nikako nije mogao postati poručnik. Tolike godine, i mnogo mlađi su ga preskočili... On je to shvatio, i tako prestavjao, kao običnu pakost svoga „prijatelja" intendanta, poručnika Živka, krupnog i ugojenog, kome bi — po sopstvenim rečima — trbuh ovako narastao i da ništa ne jede, da pije samo vodu. Ima sklonosti za gojenje. Njegov otac je sirotovao, pa ipak bio debeo... Blagajnik i intendant nisu se trpeli...

Ali Vasić se nije plašio toga. Njegovi računi su ispravni, savest mirna. Pakosni ljudi ne mogu tako lako ukaljati ga. Propala zemlja, a on da misli na unapređenje. Neka se samo zemlja oslobodi, da se vratim kući živ i zdrav, ne mora on ostati u vojsci. Za njegove dve vredne ruke biće posla koliko god hoćeš. „Dok je leđa, biće i samara!" govorio je. Zaradiće bar koliko sad prima, ali će to slatko uživati, jer mu niko neće smeti baciti ni trunku u lice. A dotle će da trpi i čeka...

I strpljivo je sačekao svršetak rata. Kažu, da je, na iznemoglom i mršavom kljusetu, ponosno prolazio kroz oslobođena mesta naše zemlje. Bio je neobično veseo i srećan: po jednima, jer je računao da će sad moći slobodno i slatko da uživa ono što je u ratu „spečalio", što je uštedio; jer se nadao da će, bar sada, biti zadovoljena pravda, da će moći, unapređen, kao poručnik, kad nije to mogao kad i svi njegovi drugovi u 1914. sada da se pojavi u porodici...

Miloje A. Pavlović.

ЦЕТИЊЕ — Улица Баја Пивљанина

КЊИЖЕВНОСТ

Наши војни листови у 1925. год.

1. Ратник. Месечни војни лист. Издаје Министарство Војске и Морнарице. Уређује Одбор у Главном Ђенералштабу. Уредник Начелник Наставног Одељења Главног Ђенералштаба Дивизијски Ђенерал *Емило Ј. Белић*. Ратник је 1925. године завршио 41 годину излажења. У току године одштампани су чланци:

Црна Гора у Светском Рату (ђенерал П. Пешић).

Моравска дивиз. II позива у рату 1912.—13. (ђенерал Љ. Марић).

Хемиска војна (ђенерал Др. Ч. Ђурђевић).

Организација командовања у артилерији (пуковник Д. Живковић).

Храњење коња (ппуковник В. Павловић.)

Завршна битка у Маћедонији (Ланфрид — превео Ваухник).

Батаљон у ноћној борби (ппуковник Т. К. Милићевић).

Италијанска коњица у битци код Виторијо Венета (пуковник П. Недељковић).

Виторијо Венето (капетан К. А. Плавшић).

Од Скопља до Битоља у рату с Турцима 1912. (ђенерал И. С. Павловић)

Употреба против аеропланских срестава (пуковник Д. М. Стојадиновић).

Планинске операције (Ф. Гоције — превод).

Метод решавања стратегијских и тактичких задатака (ђенерал Д. Кушаковић).

Аустриски ратни план (пуковник Н. Љ. Христић).

Примедбе на Ратну Службу (пуковник М. Г. Обрадовић),

Наш војни санитет и ратна искуства (потпуковник Т. Симић.)

Заштита мобилизације и концентрације (с француског М. П. Чолак—Антић).

Мачков Камен (потпуковник У. Тешановић).

Пред победом (ђенерал П. Пешић).

Примедбе на Ратну Службу (поручник В. М. Павловић).

Аерофотографија (Р. В. Романовски).

Моје успомене из Балканског Рата 1912. (Зеки паша, превео Т. Елезовић).

Знаменовање хемије за нашу културу и народну одбрану (Др. В. Негован),

Наоружање пешадије (Мерис—превео Вахуник).

Друштво Народа (ђенерал Д. Калафатовић).

Бој на Белом Камену (ђенерал Д. Ј. Миленковић).

Улога III Српске Армије код Церске битке (ђенерал Д. Кушаковић).

Бугарска офанзива у Србији 1915. год. (пуковник В. Максимовоћ).

План за напад на Соко 1915. год. (пуковник С. Радовановић).

Прелаз преко Дрине код Бајине Баште 1914 (п. пуковник Д. Пандуровић).

Кратак преглед операција руских армија у Галицији 1914. (ђенерал В. Драгомиров — превео П. Г. Павловић).

Поред горњих штампано је више чланака под рубриком „различности". Редовно су доношене новости и белешке из страних војсака; оцене и прикази наших и страних књига.

Ове године је завршена читуља наших официра из Европског рата.

Обрада листа и у литерарном и техничком погледу примерна.

2. „Војни Весник". — Месечни часопис за војску и књижевност. Редакција: Београд. Администрација Крагујевац. Уређује одбор. Годишња претплата 60 динара.

У току године приказали су га:

Нови Живот. Књ. XXIII, Св. 4:

„Војни Весник", који излази у Крагујевцу а који је ушао у пету годину своју, покренут од једног круга радљивих и интелигентних официра заслужује пажњу. Прве тешкоће које је у почетку имао, у главном је пребродио. Он је сад стекао своје име, глас и постао потребно гласило официрског кора који у њему налази, колико заштитника и тумача својих жеља, толико поред *Ратника,* и лист одакле ће црпсти стручне поуке за свој позив.

Начин уређивања је добар и око листа се прикупио већ леп број сарадника. Весник доноси у сваком броју и претреса разноврсна питања из свих области савремене војне науке и књижевности: тактике, стратегије, фортификације, ратне историје, географије. Не пропушта да о појединим питањима, новим књигама не донесе суд. Заступљене су рубрике вести из гарнизона, личне вести и белешке. Све је писано са познавањем, стручно и објективно. Сам тон третирања заслужује да се нарочито истакне. Једном речи даје све што је потребно официру да би упоредно ишао са развојом војне науке и технике.

Сваким бројем „Војни Весник" све боље одговара свом циљу, проширује како број сарадника тако и питања, проблема који морају интересовати једног савременог официра, па природно и официра наше војске.

Наша Крила Јули 1925. год. Бр 14:

Радо обраћамо пажњу на Војни Весник, овај лепо уређени и модерно опремљени часопис нашим читаоцима. Погодан је и за наше чланове ван војске, а који су у стању да за овај лист одвоје месечно по 5 динара.

Разноврсна, обилна и поучна садржина као и имена познатих сарадника довољно сами препоручују овај национални лист, који се увек сећа и „Наших Крила".

Војнички Гласник. — 14. јула 1925. год.:

Обилном, корисном поучном садржином својом Војни Весник, носећи собом и Заставу Уједињења сва три наша племена, и познавања један другога, заслужује потпуно признање.

Вредни сарадници његови, који су махом наши најспремнији официри, чине га једним од најодличнијих часописа за активне и резервне официре па и подофицире, у њему поред често научних ствари увек се нађе и по која забавна ствар, нарочито лепа сличица из војске наше за време ратова.

Ратнички Гласник. Новембра 1925. год.:

„Војни Весник" долази у ред добро уређених часописа. Ми га топло препоручујемо нашим друговима рез. официрима. Излази месечно у великим свескама на финој хартији уз умерену претплату.

Поред тога приказали су га веома повољно и похвално и дневни листови: „Правда", „Балкан", „Политика", као и „Јадранска Стража" и други листови.

3. Пешадиски Гласник. — Тромесечни Војни Лист. Уређује Команда Пешадиске Официрске Школе. Година излажења 4.

Садржај I *свеске*:

О заједничком раду пешадије и артилерије. — (Пуковник В. Ристић).

Обука официра и подофицира у гађању топовима 37. мм. (мајор Иван Л. Матагић).

О управи ватром (мајор А. Божић).

Гађање аероплана аутоматским оруђима и пушкама (мајор Мирко И. Рајх).

Полемика о начину одржавања везе између пешадије и артилерије у француској војној литератури (мајор Свет. С. Поповић).

Да ли су нам наше пушке добре?

Како пешадиска официрска школа прати савремену стручну књижевност (Евгеније Новицки),

Садржај II *свеске*:

О одредском бојном гађању (пуковник Гргур В Ристић).

Заједничка вежба пешадиске официрске школе и артилериске школе гађања 12.-IX.-1924. год. у Калиновику.

Препади.— (потпуковник Михаило Ст. Голубовић)

Припремно вежбање маневарском муницијом за водно бојно гађање (мајор Иван А. Божић).

Лаки митраљез у борби.

О савременој разноврсности наоружања пешадије (капетан I кл. Бранко Т. Вуђан).

Нови начин побољшања дејства савремене пешад. пушке (Евгеније Новицки).

Садржај III *свеске:*

Шта треба знати о пешадији (пуковник Гргур В. Ристић).

О стварању плана за извршење непосредних бојних гађања митраљезом (потпуковник Мирко И. Рајх).

Испитивање лежишта нишанских справа и нишанских справа за топове 37 мм.— (мајор Иван Л. Матагић).

Упоређење дејства бочне и косе ватре са дејством фронталне ватре.

Нечујни телеграф (Јосип Јаворик).

Поред горњих чланака доноси рубрике: Приказ, Новости и белешке.

Приказ на пешад. гласник већ смо донели у нашој свесци број 9 од пр. год. Часопис се препоручује.

4. „Војнички Гласник“. — Лист за књижевност и забаву за војнике и подофицире. Уређује Одбор. Уредник коњички пуковник Велибор Драгашевић. Издање Министарства Војске и Морнарице. Београд. Ове године завршава шесту годину свога излажења.

Месечно излази 1—2 броја.

Овај се лист веома лепо и подесно уређује садржином са пригодним чланцима, писаним популарним стилом за војнике и подофицире.

Осећа се оскудица што подофицири немају своје засебно издање листа.

5. Ратнички Гласник. — Орган Удружења Резервних Официра и Ратника. Година шеста. Уређује Одбор. Адреса: Милош Велики ул. Бр. 14. Власник за удружење Мил. Ђ. Радосављевић.

Доноси поред пригодних чланака и расправа које интересују резервне официре и потребна обавештења о раду и корацима удружења резервних официра, књижевне приказе и лична обавештења.

Као орган једне врло лепе изведене патриотске организације радо је читан од стране ратника и резервних официра.

6. Службени Војни Лист. — Службени орган и издање Министарства Војске и Морнарице. Уредник вршилац дужности Ђенералштабног Оделења, ђенералштабни пуковник Милорад В. Петровић.

Година излажења 44., излази недељно.

Економист. — Орган друштва за Економију и Социјалну Политику. Главни уредник Др. Милан Тодоровић.

Година V Београд, 1925. Број 10. и 11.

Уредништво и Администрација, Коларчева ул. 1/II.

Свака свеска доноси: Расправе, чланке, Привредну кронику, Оцене, приказе и Вести из Народне економије и Економске Политике.

Како немамо стручног интендантског листа, то обраћамо пажњу свих наших административних официра на овај ваљан, озбиљан и веома интересантан часопис.

D.

КЊИГЕ:

„Историја Српског Војног Санитета“ и **„Наше Ратно Искуство“**, од ппуковника Влад. Станојевића. Београд 1925. г. Цена 200 динара.

Већ се прослављају десетогодишњице последњих ратова. Старија генерација ратника повлачи се или нестаје. Многи драгоцени детаљи нашег ратног искуства предају се забораву или пропадају, јер за њихово објављивање није лако данас, у времену тешке послератне економске кризе наћи средстава, па и времена за рад. Ослањати се на читалачку публику, данас је за издавача оваквих дела један велики ризик. Међутим, ограничени и круто шаблонизирани званични податци, непотпуни су и без живе карактеристике, коју може дати само слободно око стручног посматрача. Такав је случај нарочито са санитетском граном. Велика је заслуга аутора што је својим смелим покушајем, приређујући једно опсежно издање од преко 800 страна, прикупио та наша ратна санитетска искуства и исчупао их из неизбежног заборава.

Наш санитет у рату издржао је тешку пробу, на којој је испољио максимум својих снага под многобројним и најтежим

ратним околностима. Он је имао да бије бој на два фронта, за која није био подједнако спреман и моћан. Припреман у миру, у главном, под сугестијом лаичког схватања, да је главна задаћа санитета и лекара у миру и рату болесник и рањеник, он је мобилисао сва средства и снаге на овај фронт, на коме је дао у жртву толике животе лекара и санитетског особља.

За много тежу и сложенију борбу на другој страни — на заштити здравља наше војске и борбу с епидемијама он је брзо подлегао, јер знање треба претворити у силу, — рад, а она овде није била у слушалици, завоју и лековима, већ у једној широкој и темељној организацији, чији је механизам морао бити испробан и регулисан још у миру.

Признати морамо да за неспремност у овом погледу има нешто кривице и до самих лекара. Они су увек радије неговали своје способности на лечењу болесника. У осталом, на томе послу их и публика једино цени. Организација превентивне, профилактичне медецине захтева извесне жртве на другој страни. — Она је скопчана и са администрацијом, коју наши лекари не волу и радо је скидају са својих леђа коме могу. Они се нису довољно старали, у своје време, да извојују самосталност у организацији и спровођењу санитетске профилактичне службе. У рату, у својим бојевима они нису командовали, нити су имали на расположењу борбена санитетска средства и резерве. То је све и даље остало у туђој, несанитетској надлежности, која, наравно, није била уверена да се обрће и преврће на сваки сигнал хитних санитетских потреба. Разочарења су морала доћи, само скупо плаћена, по цену страховитих катастрофа.

Аутор је правилно схватио описану дисхармонију те је оставио довољно места искуству из ове тужне наше санитетске епопеје. Иначе, велики мемоарни материјал је разноврсан, прикупљен од главних живих ратних сведока. Заступљене су готово све медицинске гране са најбољим њеним представницима из рата. Аутор је, у томе циљу прештампао и по неки већ раније објављени рад, који би остао недовољно примећен у издањима која се више налазе по стручним библиотекама, него у рукама шире лекарске и читалачке публике.

Први део књиге „Историја Српског Војног Санитета“, јесте критичко-историски преглед на развој нашег војног санитета до последњих ратова. Наш војни санитет је овде промотрен и оцењен кроз све његове фазе, уоквирене многобројним економским, политичким, личним и другим околностима, које је писац доста добро истакао и нагласио узрочне везе. Готово, у целој својој историји, наш војни санитет је био у јако подређеном положају и његово развијање је, обично, више зависило од воље и разумевања нестручних лица, представника политичке и војне власти, него од лекара и стварних здравствених потреба. Из доба Карађорђа и Милоша, утонулог у народну медицину и мудрост ећима и видарица, развија се лагано, са пуно траги-комизма, наш модерни санитет; прво и за дуго помоћу лекара странаца без ауторитета и јаке воље и истрајности. Прве фазе стварања нашег војног санитета и даљи његов развој, писац је израдио користећи готово целокупну до сада познату грађу. При овом је спровео анализу целокупног биланса рада, уз интересантну карактеристику главних личности твораца и носиоца санитетске струке.

Овај део књиге занимљива је лектира и за ширу читалачку публику, коју интересира прошлост, у опште; затим, војска и здравствена питања.

Други део књиге: „Наше Ратно Санитетско Искуство“ стручне је природе и управо суштина целокупног дела. Он садржи наше ратно санитетско искуство последњих ратова 1912.—1918., изложено у низу чланака из руку учесника ових ратова. Аутор је, види се, уложио труда, да прикупи искуство из рата наших најбољих војно-санитетских раденика, који су својим положајем или суштином посла били у могућности да посматрају ствари са потребне научне и практичне перспективе, и да пруже важан материјал, који ће унети светлости у историју нашег санитетског рада у последњим ратовима. Сличан покушај је учинио пре неколико година професор пок. D-r Војислав Суботић, но он је остао незавршен, — на усамљеним радовима.

Књига г. D-r Владе Станојевића јесте драгоцена ризница успомена историског значаја. Као таква она има своју трајну вредност, у првом реду за наш војни санитет, а затим за сваког лекара и раденика у санитетској грани. Њен први део несумњиво ће наћи довољан број и шире читалачке публике, нарочито међу нашим официрима.

Ппуковник
Д-р Б. Јанковић.

Наша Тактика. Ђ-Штабни пуковник *Милан Раденковић:* Загреб, штампарија Главног Савеза Српских Земљорадничких Задруга, 1925. године, цена 60 динара.

Познато је свакоме ко иоле прати напредак војне науке да је искуство стечено у недавној прошлости из основа изменило многа, да не кажемо сва, ранија схватања и теорије. И почело се претресање свију питања и проблема те да би се утврдила и извела нова гледишта, да би се поставиле нове теорије и доктрине.

Схватајући ово питање у битности можда је највише у прошлом великом рату на тактику утицала техника. Усавршавање и напредак ове последње производило је још у току рата знатне поремећаје, пертурбације да се је тако рећи примена тактичких начела код свију војсака морала из основа мењати и саображавати новим захтевима. Журило се у том погледу онако како је сама стварност захтевала. Није се ни могла добити онда одређена, дефинитивна слика, није се усталио одређен вид ни једне војне примењене науке, ни тактике, ни фортификације и др. Све је било и све је још у преображају. Докле пак, тешко је за сада рећи.

*

Безброј је питања која се сама намећу једном савременом војничком старешини. Па да би олакшао, да би их управо решио била је намера појави књиге *Наша Тактика* од ђенералштабног пуковника г. Раденковића. Писац је њоме отворио једну корисну и потребну дискусију, која је у неколико и до сада само узгред додиривана. Како је био прошле године и сâм један од учесника на информативном курсу у француској војсци имао је прилике и могућности да упозна из ближе, тако рећи на лицу места, званична схватања преставника француске војне доктрине, да види начин примене њихових тактичких начела. И то му је дало повода да је упореди са нашом званичном доктрином која провејава скроз Ратну службу. Вршећи упоређење, поглавито узимајући неједнакост околности под којима ће се одредбе примењивати, наоружање и остало он је доносио и закључке. У кратко речено, јер ће читалац најбоље сам видети из поменутог дела, књига садржи критичку студију наших званичних прописа из Ратне службе, њену оцену.

За читаоца ће бити најважнија и од највеће важности уводна глава: *Општа карактеристика француске тактике.* Из ње се даје извући највише поуке па се на основу тих излагања, одатле полазећи ближе и јасније у следећим одељцима детаљније дају а критички изнете наше и француске поједине одредбе. Ту је садржано пишчево „вјерују“, на које свакако он највише и полаже. Ту је у главном изнета разлика између наше и француске тактике, ту је јасним излагањем писац дао дефиницију наше и њихове доктрине. Збијено је обухваћено све што је читаоцу потребно за разумевање постављених проблема.

Јер заиста морамо се с њим сложити, па ма колико уважавали оправданост и умесност потребе једне јединствене науке, да примењена тактика зависи од терена, темперамент народа и материјалних средстава. Разликујући се и немајући у тој мери све услова као Французи ми имамо и своју тактику. И ту нашу тактику, њена начела, примену он после на више од три стотине страна износи.

Задржавајући се и пратећи устопце писца у његовом делу ми не сматрамо да ће читаоцу користити ако га опширно наводимо. А пуна је инструктивности, пуна зрелих и критичких погледа ова студија која ће свакако привући пажњу нашим официрима. Макар се с погледима можда, овде онде и не сложили, ми ћемо се имати чему поучити. Јер заиста једна особина нарочито књигу карактерише; запажа се не само у поменутом уводу већ и даље да писац даје важност, превагу не шаблону, не мртвој форми, не централизацији већ духу и иницијативи. Он није с тога да се наша војска, њен рад уоквирује, да се дух, елан, подузетност убијају и угушују. Јер најзад ма колико техника била јака те уоквирујући донекле, смањујући човеку иницијативу, ипак се ни будући рат не може замислити без самосталности, без иницијативе, без духовног оживотворења од стране самог борца. А без сумње постоје неке норме, нека начела, правила која вечито остају и остаће за свагда, чијим се познавањем и умешном применом долази до победе. То је та велика мудрост војсковође да извуче из сваког елемента што њему треба, то је та мера и хармонија у којој морају бити војничке старешине добро упућене да би се у тешком послу могли наћи.

*

Колико остају оправдане замерке упућене од стране писца француској доктрини друго је питање. Њихова је доктрина свакако плод отприлике и потреба њихових. И њихова војна послератна литература пружа у изобиљу материјала јер се сви покренути проблеми после рата исцрпно дискутују и расправљају. Читалац ће једном речи у овом делу, *Наша Тактика*, корисно пратити сва излагања која су, неоспорно, плод размишљања, студије и солидног рада. Јер садржај је богат. Претреса се о ватри, њеној важности о разним видовима оружја офанзивној — дефанзивној акцији, утврђивању, свима родовима оружја, значају њиховом с погледом на усавршавање и напретке у техници, о тактичким радњама у маневарској и рововској војни и још толиким непобројаним овде и за сваког стручњака потребним питањима.

Потпуности ради бацио је поглед на немачке важеће прописе, изнео каква су тамо начела, упоређивајући их са француским прописима да би најзад, као резиме извео закључак како би најбоље то требало да буде код нас. Ни једно, по нашем мишљењу, питање из области тактике није остало а да га се он није опширније дотакао у својој студији. Њему су стајале на расположењу богата искуства и примери баш из наших како светског тако и балканских ратова 1912—1913. године. Он их је узео, користио се њима и на њима је за будућност изводио нужне закључке. С обзиром на наше прилике, расне, народне велике, нашег борца особине, наоружање, технику у колико ћемо њоме располагати он је и закључке доносио.

Дајући сваком роду оружја, и онима који су у рату тако рећи изникли, потребно место и опширност према улози им, бацајући своје погледе на примену, значај у модерном рату, уз критичко расматрање како је то у већим војскама, француској и немачкој, писац олакшава читаоцу студију. Он заступа, то му је намера довољно истиче да се не иде путем који не одговара нашем духу.

Нека су питања из тактике поред тога јаче, знатно јаче истакнута с циљем да се уочи колико су важна. Тако је на пример с ноћним борбама и вежбама. Пешадија, коњица, артилерија, инжињерија, ваздухопловство и све остале струке нашле су у њему праведног тумача и заступника који ће уз разложне реформе, што их је рат ставио, истаћи им значај и вредност.

Наш командни елеменат, виши и нижи старешински кадар, мора да има стално на уму да ће се пред њим увек наћи пуно проблема који у збиљи траже брза и правилна решења. За то они морају бити способни и дорасли и за најтежа питања. Ум се мора из раније привикавати на саморадњу, на иницијативу и рад. Размишљавање, студија о таквим питањима у миру је потребна; с друге стране корисна у толико што се с проблемима који нас чекају још из раније упознајемо и привикавамо. Размишљање, студије, солидан рад су потребни официру па ће тек онда поред осталих услова што их модерни рат поставља он одговорити свом тешком задатку.

Ето те су нам се мисли силом наметале већ по који пут читајући књигу г. Раденковића нашег заиста мисленог и вредног војног писца, који је у последње време дао доста прилога нашој школи — војној литератури. Он је отворио једну потребну дискусију о нашој војној доктрини. А рационалним решењем каква треба да буде *Наша Тактика* придоноси се и припомаже решавању важног питања о стварању *доктрине*, изједначавању јединства мисли официрског и старешинског кора, који ће без сумње најважнију улогу имати и у будућем рату па ма какве форме он, рат добијао услед усавршавања технике и осталих многоструких борбених средстава.[1]

Књигу топло препоручујемо читаоцима В. Весника.

Пуковник,
Ђ. Ћирић.

[1] У чланку *Наша Тактика* објављеном у свесци за август 1922. године ђенерал г. Петар Пешић дотиче се, истина у много збијенијој форми, овог питања, но који ће такође добро доћи читаоцу да се с њим боље упозна. Мисли изнете управо још 1912. године, пре наших ратова, дале су сада повода ђенералу г. Пешићу, да се понова врати на тај проблем, да га накнадно допуни и осветли новим стеченим искуствима и напретком саме војне науке. Чинило му се да нема шта додавати јер у главном предратни чланак садржи све оно што и сада важи. Да не бисмо преписивали његове изнете мисли и понављали што је ту речено ми само упозоравамо на поменуту свеску *„Ратника“*, где је чланак штампан сматрајући да ће се упоређивањем материјала о истој ствари од више аутора добити бољи, јаснији поглед и суд.

Вести из гарнизона.

САРАЈЕВО.

Једна врло лепа свечаност. — Руски кадетски корпус у Сарајеву, прославио је 6-ог децембра 74-то годишњицу од свога постанка, а тако исто и своју славу Св. Благоверног Књаза Александра Невског.

У лепо и скромно намештеној цркви, која је у самој касарни Краља Петра Великог Ослободиоца згодно импровизирана, извршено је богослужење, на чија је јектенија врло складно одговарао хор кадета. Служби Божјој присуствовали су представници цивилних и војних власти на челу са изаслаником Њ. В. Краља.

По свршеном богослужењу поздравио је кадете и честитао им славу командант Армије и изасланик Њ. В. Краља.

Затим је директор корпуса ђенерал Борис В. Адамовић својим звонким гласом замолио Краљевског Изасланика да изручи дубоку захвалност Њ. В. Краљу на старању за пет година живота у краљевини и васпитању руских кадета на београдском и загребачком универзитету као и академијама војној и поморској, поздрављајући цео узвишени Дом Карађорђевића са дуготрајно и громко „Ура“!

После овога обратио се је кадетима у строју и позвао их да се сете и поздраве своју мајку Русију, пред којом не могу они да буду кривци, већ треба да воле своју отаџбину, као што су је волели и њихови оцеви и браћа, који су за њу пролили своју крв и дали своје животе, или који и сада за своју Матушку страдају у туђини, гладни, као сироте избеглице. Зато мајци Русији, Русији православној, Русији Славенској, страшној у гњеву, а великој у захвалности и Руској Армији, — која их је васпитала да воле своју земљу, своју Русију — пошљимо поздраве са громогласно „Ура“, захваљујући свима онима, који прихватише њену децу!

Одмах, после свршеног говора, разлегла се оштра руска команда за парадни марш, који је задивио и одушевио све присутне. Сваки се је питао па када овако одсечно пролази само једна школа, да како ли онда изгледају силне руске армије. — Овоме кад додамо да корпус има и своју музику, која је чак из Јапана доп.ловила и која је овог дана успешно на овој свечаности учествовала, тиме смо допунили како се у корпусу, поред осталих наука, гаје и остале лепе вештине. Јер, најбољи је доказ, укусно удешени музеј у коме се могу видети разни ручни радови кадета и сачуване многобројне успомене из Русије.

Ова лепа свечаност завршена је облигатним послужењем, по руском обичају, шољом чаја.

Ђ. Н. Ђ. Ј.

КРАГУЈЕВАЦ.

Споменик изгинулим борцима Шумадије.[1] — Од увек је било и бива у свету, да се велика дела постижу великим напорима и великим жртвама. Као да и у људском друштву постоји онај исти однос снага и отпора који и у природи. И у социјалној механици влада исти закон сразмере као и у физици, већа кретања потребују веће енергије.

Велики напон наше националне снаге прикупљане за више векова, дао је оне велике резултате 1912. године. Ну права величина и снага наше расе, показала се у пуној мери тек у оним великим напорима и жртвама у светском рату од 1914. —1918. када је довршено његово ослобођење и уједињење. По својој обимности и замашности, ово је највеће народно дело и зато се до њега могло стићи само многобројним жртвама. У стварању његову биле су уложене све народне снаге. Али том се приликом испољила и величина наше расне енергије.

Велике битке на Церу и Колубари обавиле су и допуниле онај низ сјајних борби из устанка и потсетиле на оне величанствене примере из Косовске драме. Падало се и гинуло витешки и без страха. Љубав према Отаџбини давала је овим борцима једну несаломљиву снагу. Поједини призори из ових борби, дижу се у својој херојској лепоти на епску висину и задивљују.

[1] Писац посвећује ове редове: Питомцима: војне и поморске академије, школама за резервне официре и младим подофицирима. Ур.

Наше повлачење и албанске патње, сравњене су по горчини својој са мукама на Голготи. Наша народна душа показала се и у патњама велика као и у херојству. Напуштала се Отаџбина, оне суморне, хладне, мокре и каљаве јесени, када је суро небо квасило ладном кишом прослављене победнике са Цера и Колубаре, а студ ледила и оно мало наде која је загревала ове изгнанике. Корачало се лагано и тужно, као да се Отаџбина сахрањивала, али мисао на повратак и прогонство непријатеља није напуштала ове храбре заточнике слободе. Са стегнутим срцем туговали су за напуштеном домовином. Све је пало, без свега се остало, сем части и наде, која нас је од Косова држала.

Најзад се стигло до крајње тачке повлачења и до рова. Окренута су прса према непријатељу и према Отаџбини. Били су пред њеним вратима и после трогодишњег куцања отворише их и опет једне јесени, али не суморне и тмурне, већ ведре и сунчане, топле и светле, као соколови полетеше са Кајмакчаланских висова и Ветреничких литица, храбри осветници поробљене Отаџбине. Разбише мрског освајача, протераше његове сјајно опремљене чете, оборише међе, које су вековима делиле браћу и срушише у свом бујном налету стару монархију и њеног младог ћесара! Тако се љуто осветише изгнаници и обесмртише наше име у повесници.

Али на овом дугом и мучном путу, по долинама и шумама, по урвинама и кршевима, по мору и у туђини остали су многи врсни синови наше миле и јуначке Шумадије. Остале су њихове снажне мишице, храбра срца и трудне кости, да труну далеко тамо незнано где. Они су падали од глади и умора. или изгинули изрешетани митраљеским зрнима или разнети и искидани на комаде из топовских ждрела, или потопљених са торпиљираних бродова тамо негде око Матапана, Малте и Афричких обала. Сви су они пали за славу Отаџбине и уједињење нације. Ми то знамо, јер смо са њима били, али време иде и нас ће однети, и они ће бити заборављени. А заборав је највећи грех према жртвама. Доцнија покољења треба да имају какав спомен на ову велику и значајну епоху, када су се сва три брата ујединили и створили велику државу од Тимока до Јадрана и од извора Саве до ушћа Вардара. Треба да имају спомен на јунаке који су изгинули стварајући ово велико дело.

Историја ће описати све битке и све остале догађаје из овог знаменитог доба, али она не може рећи све оно што се преживело, осетило и препатило у тим данима, она не може да искаже захвалност која се дугује жртвама. Стога је потребно, да се све то изрази на један нарочити, особен начин, у једном уметничком облику — а то би био Споменик изгинулим Шумадинцима за Ослобођење и Уједињење народа.

Овај споменик треба да прикаже све огромне напоре који су поднети у овим ратовима, да представи све патње претрпљене за то време, да изрази нашу захвалност палим жртвама и најзад да симболички означи наше херојство у његовом завршном — победничком триумфу. Ова уметничка творевина треба да прича будућности и прошлости, потомцима о славним прецима, да идућа покољења свакодневно опомиње на велико дело и велике жртве.

Одбор резервних официра и ратника покренуо је ово питање и ми у прилог тога пишемо ове редове да изазовемо шире интересовање за ово лепо и узвишено дело захвалности.

Ђ. П. Брзаковић,
В. Жупан у пензији.

ЦЕТИЊЕ.

Говор г. ђенерала Крупежевића на рођендану Њ. В. Краља у Официрском Дому — кући где се је родио Њ. В. Краљ.

Господо и госпође,

Неумрли Његош рече: *„У великим народима генију се гњездо вије“*. А ми знамо да на сурим кршевима оро сури гнездо диже.

Пред 37 година, на овоме суром кршу, овде на Цетињу, овде у овој кући, излегао се *Бели Орлић — Александар Карађорђевић*.

Са првим светлосним зраком, са првим удахом овог чистог ваздуха, удахнуо је и идеју слободе и јединства.

Зато *Га* видимо у Турском рату, као команданта I Армије, где нам даје Куманово.

Зато *Га* видимо у Светском рату, као Врховног Заповедника наше војске, где нам даје Добро Поље и незапамћено го-

њење непријатеља до Темишвара, Суботице и Целовца.

Ми *Га* видимо, како вешто, почев од ослобођења, води државни брод јединства преко узбурканог мора пакости и непријатељства неких суседа и кроз велике таласе силних партиских страсти, и ствара нам моћну, силну, богату и срећну Отаџбину.

Историја је већ дужна да забележи још једном *Великог Александра Македонског*.

Да ли је неумрли Његош мислио да ће баш његов потомак делима потврдити његове речи: *„У великим народима ген ју се гњездо вије“*.

Кликнимо: *да Живи Наш Љубљени Врховни Заповедник, Његово Величанство Краљ и Његов Пресветли Дом.*

БЕОГРАД.

Прослава 31. класе Војне Академије. — 14. новембра 1925. прославила је у згради Војне Академије 31. класа двадесетпето-годишњицу од изласка из Војне Академије, којом је приликом открила спомен-плоча у рату изгинулим друговима:

Пешад. капетан I. кл. *Богдан Анђелковић,* командир чете у 5. пешад. пуку I поз. — погинуо 11. (24.) октобра 1912. у битци на Куманову.

Пешад. капетан I кл. *Никола Петровић,* командир чете у 11. пешад. пуку I поз. — погинуо 27. јануара (9. фебруара) 1913. при нападу на Скадар.

Пешадиски мајор *Божидар Стојковић,* командир чете у 6. пешад. пуку I поз. — погинуо 17. (30.) јуна 1913. код Штипа у битци на Брегалници.

Пешад. мајор *Војислав Л. Туфегџић* и пешад. капетан I. кл. *Душан Ђорђевић,* командири чета у 11. пешад. пуку I поз. — погинули 18. јуна (1. јула) 1913. на коти 550 у битци на Брегалници.

Пешад. мајор *Богосав Марјановић,* командир чете у 9. пешад. пуку II поз. — погинуо 26. јуна (9. јула) 1913. на Деве-Баиру код Криве Паланке.

Пешад. мајор *Јордан Миловановић,* командир чете у 2. пешад. пуку I поз. — погинуо 10. (23.) јула 1913. на Грленској Коси у битци на Брегалници.

Пешад. мајор *Антоније Славуј,* командир чете у 17. пешад. пуку I поз. — погинуо 19. јула (1. августа) 1913. при нападу на Говеђарник.

Пешад. мајор *Божидар Атанацковић,* командант батаљона у 14. пешад. пуку I поз. — погинуо 3. (16.) августа 1914. и пешад. мајор *Милутин Петровић,* командант батаљона у 2. пешад. пуку I поз. — погинуо 4. (17.) августа 1914. оба у битци на Церу.

Пешад. мајор *Василије Луковић,* командант батаљона у 4. пешад. пуку I поз. — погинуо 9. (22.) августа 1914. код карауле Цигле (јужно Вардишта) у борбама на р. Увцу.

Артилер. мајор *Драгољуб Нешић,* командир батерије Тимочког арт. пука I поз. — погинуо 24. августа (6. септембра) 1914. на Чеврнтоји (код Митровице) при прелазу у Срем.

Коњички мајор *Јован Н. Јовановић,* командир ескадрона у 3. коњичком пуку — погинуо 5. (18.) септембра у Мачви.

Пешад. мајор *Велимир Чекеревац,* командант батаљона у V. пешад. прекоброј. пуку — погинуо 6. (19) септембра 1914. и пешад. мајор *Бранко Јагодић,* командант батаљона у IV. пешад. прекобројном пуку — погинуо 8. (21.) септембра 1914., оба у крвавим борбама на Мачковом Камену на план. Јагодни (код Крупња).

Пешад. мајор *Михајло — Милија Шевић,* командант батаљона у 14. кадров. п.пуку — погинуо 20. марта (2. априла) 1915. код Валандова приликом подмуклог напада небраће Бугара.

Коњички мајор *Александар Плесничар,* као ађутант шумадијске дивизије II позива добровољно прима команду и као командант батаљона у 14. пешад. пуку III позива — погинуо 28. септембра (11 октобра) 1915. и пешад. мајор *Јован Катанић,* командант батаљона у 5. кадров. пешад. пуку — погинуо 2. (15.) октобра 1915. оба на Кадибогазу.

Пешад. капетан I кл. *Бранислав Вучковић,* командант батаљона у 14. пешад. пуку I поз. — заробљен и нестао 22. октобра (4. новембра) 1915. у борбама код Лесковца.

Резерв. пешад. капетан I кл. *Обрад Лазаревић,* командир чете у 7. пешад. пуку „Краља Петра I.“ погинуо 17. (30.) септембра 1916. при освајању Кајмакчалана.

Пешад. потпуковник *Димитрије Дамјановић,* командант батаљона у 17. пеш. пуку — погинуо 19. децембра 1916. (1. јануара 1917.) у борби на Црној Реци.

Пешад. потпуковник *Светислав Бацевић,* командант батаљона у 6. пешад. пуку погинуо 3. (16.) септембра 1918. год. на

Соколу при нападу на Добро Поље и пробоју Солунског Фронта.

Поред ових жртава у рату 31. *класа* имала је 23 умрла друга у току мира и рата од напорне службе и ратних штрапаца:

Пешад. потпоручник *Владимир Јанићијевић,* Инжињер. потпоручник *Чедомир Станишић,* Пешадиски потпоручник *Милорад Грабовац,* Пешад. потпоручник *Војислав Станић,* Коњички потпоручник *Никодије Лујевица,* Пешад. поручник *Ђорђе Живковић,* Пешад. поручник *Милош Шкекић,* Пешад. поручник *Радомир Давидовић,* Пешад. поручник *Стеван Петковић,* Пешад. поручник *Првослав Ивковић,* Коњички капетан II кл. *Милош Поповић,* Пешад. капетан II кл. *Михајло Ајхингер-Ковачевић,* Пешад. капетан II кл. *Милош Павловић,* Пешад. капетан I кл. *Милан Р. Димитријевић,* Артилер. капетан I кл. *Крста Ђорђевић,* Пешад. потпоручник у оставци *Војислав Костић,* Рез. капетан I кл. *Душан Рељић,* Пешад. мајор *Драгољуб Ђаковић,* Пешад. мајор *Станимир Поповић,* Пешад. потпуковник *Драгољуб Тодоровић,* Пешад. пуковник *Јован Оцокољић.*

Честитајући 31. класи Војне Академије из које су класе најмлађи наши ђенерали, на њеном оданом и истрајном раду за добро и срећу Отаџбине, клањамо се сенима њихових палих другова. Нека је светла успомена међу нама на њихова велика дела. J. Г.

Лепота и богатство Чехословачке и снага чехословачке војске на филму. — 6. децембра 1925. у подне на матинеу била је у великој сали „Луксора“ прикупљена најодабранија београдска публика, међу њима нарочито велики број официра на позив чехословачког посланика г. Шебе, да виде на филму данашњу Чохословачку, да виде њену свест којом она иде ка једноме одређеном циљу, ка бољој будућности.

Лепота Чехословачке изнета је у њеној Татри и Шумави, у дивном Златноме Прагу, у старим замцима и градовима, представницима негдашње славе и величине. Богаство Чехословачке прелетало је испред очију гледалаца у пространим плодним пољима, обрађиваним и искоришћаваним на један савремен начин. Богаство њено је нарочито у многим и огромним фабрикама у индустрији.

Најзад нам је показана и снага Чехословачке, њена војска.

Лепота Чехословачке стара је колико и земљина кора. Богаство Чехословачке, њена индустрија, стара је стотинама година. Па ипак све то задивљава. Али изнад свега задивљава снага Чехословачке, њена војска која је млада, најмлађа међу свима светским војскама.

На филмском платну јуче могло се видети, да је чехословачка војска материјално и технички одлично снабдевена. Њена артилерија има велике калибре које модеран рат тражи. Њена авијатика на путу је да као озбиљан такмац стане према својим будућим непријатељима. Техничким средствима чехословачке војске могла би да позавиди многа старија војска.

Техничка опрема не само контра-авионске артилерије, тенкова, оклопних аутомобила, бацача ватре, авијације, но и аутомобилизма, инжињерских и интендантских трупа, показује са колико је пажње искоришћена савремена војна техника у Чехо-Словачкој војсци.

Није заборављена ни дистракција војника: читаонице, позориште и филм.

Испред приказивања родова оружја и испред вежби и маневара стављени су врло опширни натписи и објашњења. А из њих се јасно и очигледно може закључити да је чехословачка војска постављена на најздравије и најсигурније војничке принципе. Томе треба додати један важан факат, који је јуче приказан, а тај је соколство. У чехословачкој војсци наставља се онај соколски рад, са кога млади регрути и долазе у касарну. А соколство, оној материјално добро опремљеној војсци даје онај силни дух, који ће чехословачку војску учинити непобедном.

Најзад треба истаћи идеју успелу чехословачког Министра Народне Одбране да кроз филм манифестује братство чехословачко-југословенско: „Верност за верност!“

Личне вести.

Нови ђенерали. — На дан прославе 1.-XII-1925. г. народног уједињења Њ. В. Краљ је потписао указ којим је у чин бригадних ђенерала унапредио: пуковнике: пешадиског Николу Ђ. Јоргановића; санитетског др. Жарка Г. Трпковића; пешадиског Јеврема В. Михаиловића; санитетског др. Емила Љ. Јовановића; судске: Милана Мих. Николића, Бранимира В. Гаталовића; артилериске: Војислава У. Поповића, Јована П. Петровића; артилериско-техничког Гојка А. Ђурића; артилериског Радомира Д. Јовановића; пешадиског Стојана Т. Николића; ђенералштабног Александра Ј. Пешића; артилериског Миливоја А. Стевановића; пешадиског Ђорђа И. Радисављевића; артилериског Михаила М. Ненадовића; пешадиског Ћиру К. Даскаловића; артилериског Војислава Ј. Вуковића; пешадиске: Гргура В. Ристића, Косту Ј. Вујичића; инжињерског Николу Ј. Аранђеловића; пешадиске: Владимира В. Милојковића, Стевана М. Радовановића, Јована П. Рекалића; артилериског Илију П. Петковића; пешадиске: Милоја В. Јелисијевића, Милутина П. Влајића, Михаила В. Ковачевића, Мирослава П. Томића, Живана Ј. Ранковића; ђенералштабног Душана Т. Симовића; пешадиског Ивана М. Таназевића; артилериског Владимира Н. Митића; инжињерског Владимира А. Павловића; пешадиског Владимира В. Скубица; артилериског Ђорђа Г. Видојковића; санитетског др. Милана Ђ. Димитријевића; пешадиске: Михаила Ј. Милићевића, Петра А. Радивојевића; артилериског Александра С. Вуковића; пешадиског Василија С. Мунџића; артилериског Пантелију В. Ђукића; пешадиског Драгомира М. Поповића; артилериске: Лазара Т. Миловановића, Лазара Д. Радосављевића; пешадиског Милана И. Радосављевића; ђенералштабног Богољуба С. Илића; артилериске: Милана Ј. Атанацковића, Чедомира Ж. Дуњића; пешадиског Драгољуба А. Петровића; артилериског Милана Т. Пешића; ђенералштабног Петра В. Косића; пешадиске: Јоксима П. Гајића, Милутина М. Станојевића, Милана А. Радосављевића, Милана И. Плесничара, Драгољуба М. Тодорчевића; санитетског др. Драгослава Ј. Поповића; пешадиског Александра К. Даскаловића; санитетског др. Жарка М. Рувидића; ђенералштабне: Милутина Ђ. Недића, Драгољуба Д. Тасића, Светислава Т. Милосављевића и Живка М. Станисављевића.

Војни Весник честита унапређење новопроизведеним г. г. ђенералима.

НОВОСТИ И БЕЛЕШКЕ

ЈОШ НЕШТО О ЧАСОПИСУ ПОДОФИЦИРА. — Читајући наш часопис „Војни Весник“ прочитао сам чланак наредника г. Сапунџића о потреби једног часописа за подофицире. Ова идеја наредника Сапунџића је врло похвална али, по моме мишљењу бар за сада неостварљива.

Наредник г. Сапунџић тражи да се покрене један часопис који би служио искључиво за подофицире, на коме би они ако не искључиво а оно поглавито сарађивали. Ово тражи ради тога да се степен подофицирскога образовања подигне на већу висину него што је сада. Међутим у своме чланку и сам каже да је степен образовања садањег подофицирског кадра слаб, нарочито у сравњењу са подофицирским кадром од пре рата.

И заиста када се прочитају наша два војничка часописа (Војни Весник и Војнички Гласник) видеће се да је врло мали број подофицира — сарадника на њима; па и тај мали број не даје много од себе. А да би се могао један часопис какав замишља наредник г. Сапунџић не само покренути но и одржавати, неопходно је потребно да се око таквог посла ангажују људи који су за њега способни и да у маси подофицира имају подржке т. ј. да их подофицири својом сарадњом својски помогну у овом послу. Да би их ови могли помоћи како треба потребно је да се спреме за овај посао.

Та би се спрема састојала у непрекидном читању и личном усавршавању појединаца а затим у писању чланака у часописима чији су ступци отворени подофицирима, а то су „Војни Весник“ и „Војнички Гласник“. А када се таквим радом подигне степен спреме и начитаности подофицира и од њих створи довољан и добар кадар, способан да покрене

и одржава један часопис, онда би се тек могло приступити његовом издању.

Дотле, на посао, другови.

Куманово. Наредник

Бор. Н. Николић.

ШТА ЈЕ НЕГДА БИЛО (пабирци из прошлости наше војске). — У народу постоји предање да је код нас у првој половини XIX века вредела једна овца два гроша, крава један талир а кола дрва грош. На данашњој скупоћи изгледају нам неверовантно да вам је могао некад сељак дотерати за грош пуна кола дрва. Нисам ни ја много веровао до пре 4 године када из званичних докумената прочитах да је негда плата потпоручникова износила 220 талира годишње а служитељска 48—60 талира. Замислите данас потпоручника са месечном платом од 18^{33} а слугу (без хране) имати за 4 динара цео месец.[1]

Ево једног платног списка из 1845. године који је дао пострека на упоређење некадашњих и садашњих потреба и плата.

ПЛАТНИ СПИСАК

чиновника и служитеља служећи при барутани Страгарској за месец август 1845. године

	Имена и презимена	Звање	Плата годишња у талирима	Плата месечна Добили гроша	пара	Примједаније
1	Мића Аћимовић п-пор.	надзоритељ барутана	220	183	13 1/3	
2	Стојан Петковић	одграђења барута мајстор	432	360	—	
3	Иван Адамовић	пандури	60	50	—	
4	Дмитрије Симић		48	40	—	
5	Дамјан Гужвић		48	40	—	
		Свега сума		673	13 1/3	

К№ 115. 25. августа 1845. г. у Страгарима.

Надзиритељ барутана страгарских подпоручник Мића Аћимовић.

Овај нам списак саопштава да је једина државна барутана у Србији (у Страгарима) имала свега пет људи: једнога управитеља, једног мајстора—баруџију и три проста радника. За ондашњу Србију доста је било четири човека за израду барута.

*

За илустрацију цена животних намирница 1854. године у Крагујевцу навешћемо неколико речи из писма управитеља крагујевачке тополивнице, Шарла Лубрија, од 18. априла 1854. године упућеног Попечитељу Внутренијех Дела под којим је и војска била, које гласе:

„....Међутим морам вам приметити да сте за храну дали два гроша дневно, јер од те суме треба купити: месо, маст, поврће, со и бибер за дванаест дечака, а то није довољно за добру храну.."

Ово се писмо односи на дечаке — ученике тополивничке школе, коју је организовао и у Крагујевцу отворио, неуморни инструктор и организатор и велики пријатељ ондашње Србије, Белгијанац Шарл Лубри, о коме ће бити више речи у посебном напису.

Крагујевац. Саопштава

Витомир Јовановић

капетан I класе.

[1] Није давно било, пре тридесет година, куповало се јагње у Шумадији за 2—2 1/2 динара, а кожа од истог јагњета продавала 2^{20}—2^{80} динара. Кад се плати клање јагњета обично је остајало месо бадава.

FRANCUKA.

REORGANIZACIJA NARODNE ODBRANE. — Najglavnije odredbe zakonskog projekta o opštoj organizaciji naroda u ratno doba, koje su podnete Francuskoj narodnoj skupštini, odnose se prvo na uzimanje svih lica i svih opštinskih dobara u korist narodne odbrane drugo, na pravo, da se svi pomoćni izvori zemlje, ne samo materijalni, već i intelektualni i ekonomski rekviriraju, treće, na metod organizacije javne uprave za slučaj rata i priprema mobilizacije od strane svakog ministarstva u svakoj grani još za vreme mira, četvrto, na naročite mere za racionalno korišćenje radnih snaga i priprema ratne industrije, kao i organizacija transportnih srestava svih vrsta. Ova reforma je, tako se navodi u objašnjenjima uz projekat zakona, jedan najvažniji elemenat za reorganizaciju narodne odbrane, koji će dopuštati, da se rok službe u kadru smanji i da se ipak sigurnost zemlje ogarantuje na čvrstoj osnovi.

GRADNJA RATNIH BRODOVA. — Francuski senat usvojio je jednoglasno projekat zakona, kojim se za budžetsku godinu 1925. otvara kredit za gradnju ratnih brodova koji obrazuju ostatak drugog dela programa za gradnju flote.

NOVA ORGANIZACIJA BORNIH KOLA. — Namerava se, da se svakoj pešadijskoj brigadi podčini jedan puk teških bornih kola. Taj puk sastojaće se iz 6 četa, svaka po 4 borna kola. Naoružanje ovih bornih kola biće sa 2 topa (kalibra 8 sm) i 2 mitraljeza.

RAT U MAROKU. — Je li to zacelo rat? Reč izgleda vrlo krupna, ako se primeni na dogadjaje, koji se odigravaju od pre 6 meseca u Maroku, jer ova ista reč izaziva u svima duhovima ozbiljne do

gadjaje od 1914. do 1918. Medjutim ovde nije više reč o kolonijalnoj ekspediciji, o ekspedicij koja pro uzrokuje nespokojstva, pa čak i neke plašnje, ali čiji je rezultat očevidan i uspešno silom svršen, jer se u Maroku Abd-el Krimu pridružuju drugi neprijatelji, koje će teže biti pobediti, te i operacije ne teku tako lako. Ne govori se ovde o unutrašnjim Francuskim neprijateljima, t j. komunistima, koji će se lako odstraniti i nevojničkim sredstvima. Ali ima u Maroku i drugih neprijatelja, došlih iz Evrope, koji su otvoreno ili tajno stupili pod rifsku zastavu Ti neprijatelji uobražavaju, da je ujed u petu dovoljan da Francuze odvrate od njihovih drugih preduzeća. Oni su vrlo brzo zaboravili sve izvore energije i delovanja, čvrstine i volje o kojima je Francuska dala dokaza za vreme Svetskog rata. Oni smatraju Francuze zamorene i istrošene. Ali sadanje Marokansko pitanje je tačno nacionalno pitanje, iz koga će francuski narodni duh i francuska vojska izaći preporodjeni. Ovako posmatrana, marokanska stvar se pojavljuje ozbiljna. Kao nekad Emir Abd-el Kader, sad se javlja veliki i opasan Abd-el Krim, koji je postao veliki na račun Španije. Otuda mu i dolazi njegova moralna snaga. Izdajući postepeno Rifska plemena, koja je špionirao u korist komandanta mesta Melila, potom izdajući ove iste Španjolce kojima je služio, Abd-el Krim je tako mogao brzo dominirati teško pristupnom zemljom, koja je sa malo izvora i sa pljačkaškim i ratničkim stanovištvom.

Nameštten u centralnom položaju, Abd-el Krim je igrao klasičnu igru: on se oslobodio jednog neprijatelja — Španaca — pre nego što se približio drugi: Francuzi. Ova se igra osnivala ovde ne samo na odnosnim težnjama sa najmanje napora prema svakom neprijatelju, nego još na prirodi jedne veštačke granice, koju je on jedino umeo da ne poštuje

Kažu, da se maršal Liotej dao iznenaditi naglim prolomom u maju ove godine. Ako sa taktičkog gledišta Francuska obaveštajna služba nije mogla otkriti dan i oblik napada, to je sa strategiskog gledišta francusko komandovanje odavno očekivalo napad. Možda komandovanje nije predvidjalo jačinu i obim ovog napada da je bilo rdjavo izvešteno o snazi svog neprijatelja, jer raspored ešaloniranih straža na njegovom frontu ličio je mnogo više na policijsku mrežu, nego na stvarne predstraže odredjene da sadejstvuju u ratnoj operaciji. Tako je Francuska vojna komanda potcenjivala neprijateljske mogućnosti, u čemu je ležao glavni uzrok neprijatnog preokreta u prvim borbama Ali zbog opasnosti organizovan je s čvrstom voljom pravi odbranbeni front, prema severu, koji zaštićava hodnik koji preko Feza i Taze vodi sa Atlantika u Oran. Ne može se reći, da su sad Francuzi potpuno zaštićeni. Ali ni Abd-el Krim nije ostvario obećanje koje je dao svojim pristalicama da udju u Fez 3. jula, na dan velikog muslimanskog praznika Adi-el-Kebira. Zbog toga je Abd-el Krimov prestiž oslabio i iz potčinjenih mu plemena mnogi disidiraju. Medjutim, popunjavanje i ojačavanje francuskog fronta produžava se, i on je snabdeven svima savremenim orudjima, koje nauka i industrija stavljaju u službu boraca. Na Uerga ništa ne oskudeva od materijala i žurno se radi, da se mogu brzo izvršiti svi potrebni pokreti, premeštanje trupa i snabdevanje. Maršal Litej drži sad 300 km. fronta. Za trenutak ove operacije mogu imati samo karakter strategiske defanzive. I ona će dopustiti Abd-el-Krimu da još vod rat. Protiv njega treba izazvati trošenje njegovih sredstava, trošenje koje će u veliko ubrzati efikasna blokada marokanskih obala. Francuska diplomacija dala se na posao da ostvari ovu prvu etapu, a potom ima da predje na etapu saradnje neprijatelja Abd-el-Krima. Može se zaključiti, da će marokonska stvar ostati za dugo vreme problem medjunarodne politike, jer se još ne može za sad predvideti njen svršetak.

Sa vojničkog gledišta, francuske trupe držaće se čvrsto na svojim položajima; one će biti nepokolebljive, ma kakvi napori bili Abd-el-Krima. I može biti ovaj će se umoriti napadajući Francuze, a ovi se neće umoriti braneći se

FLOTNA PARADA. — Na jumkoj flotnoj par di, koja je održata kod Šerbura, učestvovali su šest bojnih brodova i krstarica, kao i torpednjače i podmornice. Na banketu držao je govor ministar mornarice, u kome je jako naglasio miroljubivost Francuske. On je doslovno kazao ovo: „Francuska je politika van sumnje orijentisana ka savezu naroda, ka ugovorima o arbitraži, bezbednosti i smanjivanju naoružanja i nije upravljena protiv nikoga. Ali onog dana, kad bude ugrožena sigurnost naše otadžbine, admiralitet, oficiri i vojnici flote pokazali bi se dostojni tradicije naše mornarice". Predsednik republike Dumerg uzeo je reč posle ministra, da pozdravi mornaricu u ime vlade. On označava kao želju, ako bi se francuska mornarica, „po meri sredstava koja stoje na raspoloženju a u okviru medjunarodnih sporazuma", stavila u stanje, da zaštiti sigurnost Francuske „zbog prošlosti". Ovo je jedna sa svim opravdana želja, koju niko u Francuskoj „bez nepravičnosti" ne može uzeti za zlo, pošto je francuski narod dao mnogo nepobitnih dokaza svoje miroljubivosti Potom je naglasio, da Francuska u svojoj miroljubivosti „mora naći presudne razloge za održanje svoje flote u okviru koji odgovara njenom položaju velesile".

OBJEDINJENOST KOMANDE U MAROKU. — Francuski ministarski savet odobrio je odluke predsednika ministarskog saveta Penlevea, koje se odnose na jedinstvenu komandu za vojne operacije u Maroku pod komandom maršala Petena Pošto se cela vojna akcija u Maroku mora potpuno prilagoditi političkoj akciji, da se plemena pod francuskim protektoratom drže u ruci ili ih naterati na njihove dužnosti, Peten će imati najvišu upravu vojnih operacija. Guverner maršal Liotej će u sporazumu sa

Petenom i vladom imati misiju, da svojim celim autoritetom odlučno utiče na plemena

UPOTREBA BORNIH KOLA U MAROKU. — U poslednjim borbama upotrebljavali su Francuzi borna kola sa velikim uspehom i to, osim poznatih lakih Renolovih bornih kola, još i novije tipove Verovatno, da je to tip Sitroenovih kola. U napadu sa 13 bornih kola, posle prethodne artilerijske pripremne vatre, osvojenisu neprijateljski položaji kod Aczena i time stvorena mogućnost, da se dalje prodire u pravcu Mecufruna

NOVO GORIVO ZA MOTORE — Da se uslučaju rata bude nezavisno od inostranstva za gorivo potrebno: mornarici, vazduhoplovstvu i motornim kolima, pobrinuli su se za upotrebu teških mesto lakih ulja. Sad se ide dalje i prave se opiti, da se ugalj a naročito ter karbonizira. U tom cilju postoji u Francuskoj naročita komisija sa zadatkom da prouči mere, koje su pogodne, da se proizvodnja goriva poveća iz tečnih goriva pomoću ugljenog karboniziranja.

Ruski inžinjer Makhonin pronašao je jedno sredstvo i stavio ga na raspoloženje Francuskoj državi za potrebe narodne odbrane. Gorivo Makhonina može se dobiti iz svakog teškog ulja, kao i iz svake odgovarajuće mineralne ili biljne substance. Postupak je prost; 80 procenata je jevtiniji a osim toga bolji od upotrebe lakog ulja a materije su mnogo manje zapaljive. Opiti u vojnoj laboratoriji u Vensenu ispali su vrlo dobro. I ako ima protivnika ovom pronalasku, ipak se nadaju da će merodavna mesta potpuno shvatiti ovo nacionalno životno pitanje.

I u Šnajderovim fabrikama u Le Havru ispituje se novo gorivo „Irolin" na Dio-motoru od 40 konjskih snaga, koje je osposobio za upotrebu hemičar Kamil Loran i njegova ćerka. Irolin je rastvor čvrste eksplozivne materije „Irol", koju je pronašao u 1893. godini francuski hemičar Miler. U tečnom stanju upotrebila se eksplozivna materija kao gorivo. Irolin se u tečnom stanju ne može upaliti, on eksplodira samo u gasnom stanju. Da se upotrebi u automobilskom motoru, mora se tečni irolin zagrejati. a to biva na taj način, što se cev sa gorivom sprovodi kroz cev za paru; potom se sprovodi kroz rezervoar sa metalnim kuglicama, koje tečno gorivo pretvaraju u gas i tek u gasnom stanju dolazi u karbonizator. Pola litra Irolina ravna se s jednom litrom benzina a cena mu je vanredno niska. To gorivo zaslužuje pažnju u svakom slučaju, jer je ono rešenje pitanja nacionalnog goriva koje se grozničavo traži u Francuskoj.

ŠVAICARSKA.

KREDIT ZA IZRADU NOVIH MITRLjEZA. — Narodni savet odobrio je uvodjnje novih mitraljeza, koje će se izvršiti u roku 4 do 5 godina. Za izradu tih novih mitraljeza i municije potreban je kredit od 16,5 miliona švaj-carskih franaka.

JAČINA VAZDUŠNE SILE — Sad postoje 5 eskadrila; po jedna eskadrila nalazi se u: Pavernu; Lucernu, Dibendorfu i Frauenfeldu. Glavni aerodrom i nastavni centar je u Dibendorfu kod Ciriha. Sad ima po broju: 79 izvidjačkih i 90 školskih aeroplana. Projektovano je, da ostane 5 eskadrila, ali svaka da ima po 6 četa, a svaka četa po 12 sprava (svega 360 aeroplana).

NOVI „OPŠTI UPUT O VOĐENjU TRUPA i BORBI" — On je kao projekat od 1924. god. dat na ocenu i ispitivanje komandantima trupa. Komisija narodne odbrane cenila je oportuno, da reformu švajcarskih taktičkih pravila zameni ovom instrukcijom, koja treba da položi glavna načela upotrebe vojske, u vezi rodova vojske Potom će se izraditi pravila, sa detaljisanom i specijalisanom primenom rečenih načela, za svaki rod vojske tako, da se postigne jedinstvo doktrine. Ovaj način izrade pravila je logičan. On nameće opštu obavezu, da se sa pažnjom ispita i oceni osnova, a to je novi uput. O svakom rodu vojske govoreno je u tome uputu.

VELIKA BRITANIJA.

UŠSDE NA VOJSCI — Novine donose, da će doći do kompromisa, po kome će se izbeći kriza u vladi i po kome će se moći uštediti na vazduhoplovstvu 10 na vojsci 20 i mornarici 15 od sto. Gradnja krstarica, koju admiralitet traži, mogla bi se tada izvršiti.

NEMAČKI HEMIČARI I RUSKI ĐENERALŠTABNI OFICIRI U SLUŽBI KINE — Engleski državni sekretar ministarstva vojske intepeliran je, da li su doista kineske trupe uzele u službu nemačke hemičare za izradu otrovnih gasova i ruske stručnjake za sastavljanje operacijskih planova? Ministar je potvrdno odgovorio na ova pitanja.

VOJNE SPORTSKE VEŽBE — Ovogodišnjim sportskim vežbama britanske vojske, mornarice vazduhoplovstva, u kojima su pokazane sve vrste vojnih sportova, jahanja, gadjanja i manevarske utakmice, prisustvovali su osim kralja najviše vojne ličnosti, diplomate i mnogi članovi nemačkog poslnstva.

JOŠ O SINGAPURU. — U donjem domu je objašnjeno, da se Singapur neće izgraditi za flotnu stanicu kao Protsmaut ili Devonport, ali da je podizanje novog doka jevtinije od izgradnje starog, i da je Singapur isto tako mala opasnost protiv Japana, kao i opasnost Japana protiv Australije.

Saopštio
Miloš Đ. Stanković
pukovnik.

НАША ПОШТА

Наша топла захвалност нашем сараднику и пријатељу пешадиском потпуковнику господину Пантелији Миљковићу, који је 1.-I-1926. године прикупио 25 претплатника и положио нашој Администрацији 1500.— динара док је био на служби у Румском Војном Округу. Он је прикупио још и 8 претплатника, који ће накнадно положити претплату.

Овај дивни пример на раду на културном пољу истичемо поред нашег најревноснијег прикупљача п-пуковника г. Александар Околичанин раније помоћника К. Сремско Митровачком Војног Округа, а сада Велешког Војног Округа.

Ако би нас другови и пријатељи потпомогли и у другим Војним Окрузима на овај начин, наш би лист заиста ушао у народ у наше најудаљеније општине и тиме би створио свој циљ и идеал да га читају и у касарни и на дому сви који делају за добро Краља, Отаџбине и Војске.

Уредништву

Календара Војног Весника.

Послатих (44) четрдесет и четири календара Војног Весника претплатницима овог ескадрона, предати су им.

Приложених 6 календара Војног Весника раздати су најбољим и сиромашним војницима овог ескадрона, који су Вам веома захвални.

Календар Војног Весника веома је омиљен свима војницима и сви су ми изјавили да су га са радошћу прочитали.

Вр. дужн. Командира
3. ескадр. 2. коњичког пука
„Краљеве Гарде"
капетан I кл.
Станоје Д. Перић с. р.

ВАЖНО ЗА ЧИТАОЦЕ И ПРЕТПЛАТНИКЕ!!!

НАША НОВА АДРЕСА

ВОЈНИ ВЕСНИК — БЕОГРАД

Главна Пошта фах 279.

Примају се нови претплатници.

Молимо све претплатнике да нам пошаљу претплату за ову годину (или бар полугодишњу) чим добију овај број.

Претплата се полаже на свакој пошти (без трошкова) на наш чековни рачун број 53302 (Поштанска Штедионица — Београд), а може се положити и на свакој војној благајни.

Рукописе и писма слати на адресу:

ВОЈНИ ВЕСНИК — БЕОГРАД

Главна Пошта фах 279.

Издавачи: Михајло Динић, Крагујевац, и Мартин Петринчић, Зидани Мост и наследници.
Уредник: пуковник у пензији Димитрије Булић, Крагујевац.
Нова Штампарија „Шумадија" А. Јовановића — Крагујевац, Београдска 54.

Војни весник -- Vojni vjesnik

Vojaški vestnik

Месечни часопис за војску и књижевност

Mesečni časopis za vojsku i književnost

РЕДАКЦИЈА, АДМИНИСТРАЦИЈА И ПОШТА
Београд, Поштански фах 279.

ПРЕТПЛАТА:
Годишње . . . Дин. 60·—
За пола године . „ 30·—
ЗА ИНОСТРАНСТВО:
Годишње . . . Дин. 80·—

ОГЛАСИ:
Цела страна . . . . . . Дин. 200·—
пола страна . . . . . . „ 100·—
четврт страна . . . . . „ 50·—
трећина стране . . . . . „ 25·—
Војним писцима 25 од сто попуста за књижевне огласе.

Број 3. Београд, март 1926. Година VI.

Краљева вила „СУВОБОР“ на Бледу

Практичне школе и добра метода.

У француској војсци у Версају постоји такозвани Centre d'Etudes, где официри разних родова војске добијају стручне информације те на тај начин допуњују своје чисто војничко образовање.

На челу тих појединих центара налазе се или професори ратне академије или најбољи војнички стручњаци своје врсте. Поред ових центара налазе се читаве лабораторије и радионице (као што је то случај код ваздухопловног и телеграфског центра), где се слушаоцима изводе предавања у пуној мери потпуне практичности.

Саме пак учионице — слушаонице — су амфитеатралне и снабдевене скоро без изузетка пројекционим и биоскопским апаратима, великим покретним таблама, топографским картама израђеним у великој размери. Сва ова средства толико олакшавају начин предавања професорима и предавачима, да их они без икаквог натезања и препреке изводе врло лако. Овакав метод извођења предавања за слушаоце је још практичнији јер их они уз гледање на пројекционим и биоскопском платну прате као на каквој вежби или маневру у пољу а не у соби.

Што ова предавања испадају врло практична и поучна има се донекле захвалити тој околности, што се за њих избирају или одлични професори или најбољи стручни официри, који их изводе једним особитим методом у коме је употребљен нарочити начин практичног излагања, које само по себи постаје врло импресивно и поучно.

Прошле године (1925) кроз све ове центре прошао је један известан број француских генерала и пуковника, као и извесних страних војсака, међу којима је било и наших (6 официра из сваког рода војске.) Они су имали један курс у конференцијама, који су Французи назвали Cycle d' Information des génereaux et colonels en 1925.

На челу овог курса био је корпусни генерал La Capella.

Курс је трајао 6 недеља за које су време била предавања и нарочите конференције приликом нарочитих тактичких задатака о употреби пешадије, коњице, артиљерије, борних кола, утврђивања, свих врста веза, железница и ваздухопловних средстава: балона и аероплана.

Овај је курс устаљен у циљу успособљавања генерала и виших официра за виша командовања.

Свако је питање до ситница расправљано са потпуном тактичком ситуацијом и стручном компетентношћу, да су официри страних војсака са уживањем пратили ова предавања извођена убедљиво и стручно, расправљана практично са благом дискусијом без жестине и горчине.

При овим конференцијама могла се је приметити и констатовати солидна спрема француских официра, који су ратом стечена искуства, у вези са теоријом и својим правилима и прописима, умели да износе своја гледишта на један не само практичан и убедљив, већ и потпуно поучан начин.

Због оваквог начина конферисања и предавања код појединих родова војске се могло и с правом очекивати допуна вишег образовања и успособљавања француских официра за више командне положаје (команданата бригада, дивизија и корпуса.)

Страним официрима дала се и једна згодна прилика да лично виде и француска војишта.

Како је северна и источна Француска била ратно поприште крвавих догађаја 1914.—18. г. то је страним официрима указана особита пажња, поред свеколике познате предусретљивости француске душе и тиме, што су имали срећу да обиђу скоро сва војишта: Верденско, Шалонско и оно у Пикардији.

Овом приликом страни су официри на лицу места разгледали ратно поприште и уверили се о исполинским надчовечанским напорима и борбама Француза и Енглеза а доцније и Американаца против — насртљивога лафа германскога који се пред Верденом скрхао и клонуо — лежи пред Фором Сувиљским а на самој раскрсници путова код села Сувиља. Ово село се управо и не види, јер су га гранате избрисале не оставивши му ни темеља.

Под Верденом и око његових форова на источној страни ништа се не може видети до сама пустош, испревртана земља, упропашћена села, погореле и уништене шуме, силна гробља повртстаних див-јунака Француза, међу којима у највећем, и у самом Вердену, поред стотине хиљада крстова познатих и уписаних јунака вире 7 крстача незнаних јунака, одакле је осми непознати пренет у Париз и сахрањен испред чувене Наполеонове Триумфалне капије, где му чело главе стално гори ватра а свакодневно побожан и захвалан народ доноси

цвећа, скидајући му капу и клањајући се његовој неумрлој сени.

На великом гробљу у самом Вердену, где у средини његовој почивају и ових 7 незнаних хероја, једном од страних официра, нашем генералу Г. Милошу Јовановићу, пала је у део ретка част и срећа, да у име свих страних официра положи лаворов сребрни венац на њихов гроб у присуству председника општине, команданта генерала Верденског гарнизона и шефа II. бироа француског Министарства Војске. На овој пажњи симпатични председник општине Верденске, који је као резервни мајор командовао батаљоном на самом Вердену, одговорио је дирљивом срдачношћу, која је као и говор генерала Г. Јовановића изазвала сузу на око присутних грађанки и грађана.

На Шалонском војишту као и ономе у Пикардији страни су официри имали срећу да чују чувеног професора на француској ратној академији, потпуковника Daill-а, који је са таквом убедљивошћу професорских ерудиција и стручним излагањем на лицу места износио све планове, распореде и догађаје француских и енглеских трупа, да би му многи и многи од професора и француских и страних не само требали честитати већ и позавидети.

Овакав се професор може ретко да нађе и да чује. Свака му је реч на своме месту, свака му је мисао читава књига, свака изрека права и јеванђељска. Кандидатима француске ратне академије може се само завидети на томе, да су сретни да оваквога професора слушају читаве две године.

Инж. Бриг.-Ђенерал *Н. Ј. Аранђеловић*
редовни професор Вој. Академије

Овај је чланак моје лично опажање приликом бављења мога на конференцијама и путу по Француској. Износим га на молбу Уредника са тежњом, да се и код нас у томе правцу нешто предузме, ма да не спорим, да у погледу разних школа и курсева, ми рђаво не стојимо. Моја опажања из мога чланка можда би требала да буду једна практична допуна за те наше школе.

Чланак је кратак и само информативан, а не и детаљан. У овом би случају био дужи. А циљ је В. Весника, као што у опште из његове садржине видим, да не штампа сувише дугачке ствари. Оваквих часописа има прилично у страним војскама, па је вероватно и В. Весник према њима поставио себи задатак.

Артилерац о тактици.

(*Ђенералштабни потпуковник Лазар А. Милосављевић, професор тактике у Војној Академији: ТАКТИКА по програму за нижу школу Војне Академије* I. *део*, II. *део, Београд; штампарија Павловић и Комп., Господар Јованова* 41. 1924. *год.*)

После свршеног рата, у релативно кратком времену, благодарећи енергичности и и труду наших ђ-штабних официра, изашле су из штампе три опште Тактике. Последња је изашла из штампе под горњим насловом.

Како су дела овакве врсте за наше прилике врло потребна и корисна то појава и ове треће Тактике јесте очигледно велика добит за нашу војну књижевност и наш официрски кор. Написана са пуно ерудиције, и прикупивши синтетичким путем све новине које нам је пружио последњи рат, она нам расветљава многа питања из опште тактике и тако допуњава празнине из области нашег знања теорије Тактике.

Ми ћемо овде изнети своје мишљење по питањима чисто артилериским у колико су она обухваћена овом књигом.

Разумљиво је, у којим границама се општа Тактика сме упуштати у теориска разлагања техничких радњи појединих родова војске па да остане строго у границама опште Тактике, а да својом обрадом буде и разумљива и привлачна а својом целином потпуна. Овде морамо да напоменемо — кад хоћемо парцијално да изложимо своја критичка расматрања — да ћемо се у својим разматрањима задржати само на ономе и онолико, колико су овом књигом обрађена чисто артилериска питања.

Како књига садржи два дела, то ћемо почети са првим делом.

У одељку: *Главни родови војске*, изнета је и карактеристика артилерије као преставника ватрене моћи војске. Важност артилерије као рода војске издигнута је на достојну висину, и у сравњењу са пешадијом дато јој је заслужено и право место. За овим је писац изнео главне особине и мане овог рода војске и по том и јачину у односу на пешадију.

Све наведено, изнето је кра̀тким, убедљивим и разумљивим стилом, те се према томе — а обзиром на одређен обим ове књиге — неби имало ништа више додати у погледу доктринарном.

У истом одељку на страни 28. изложено је: о *видовима артилерије.*

У расматрање овога питања ми смо се упустили у разлагање из два разлога: прво, што налазимо да је овим начином обраде само питање прво усложено а друго и на погрешну основу стављено.

Пошто је писац образложио потребу разних видова артилерије, то је приступио и класификацији видова артилерије и то обзиром на моћност дејства, начин дејства и начин преноса. У погледу моћности дејства наведено је три вида артилерије: *лака, средња и тешка артилерија:* у погледу начина дејства: *топове са положеном путањом, хаубице са кривом путањом и мерзере са убацном путањом:* најпосле у погледу начина преноса на артилерију која се вуче *сточном запрегом,* по том која се преноси *товарном стоком* и најпосле на артилерију која се преноси *механичном* вучом.

Према овоме излази да имамо неких девет видова артилерије, а што је произашло отуда, што је писац при подели на видове узео за основу три особине: моћност, начин дејства и начин преноса.

Ако останемо при томе да је логичан начин излагања од преко потребних услова за науку а да је јасноћа први услов за писање и излагања, онда неможемо да оста немо при ономе што је писац навео. Узимамо на пр. хаубичку артилерију и посматрајмо је са гледишта моћности, начина дејства и начина преноса, увидећемо, да је можемо уврстити у ма коју и у ове три групе наведених видова?

Познато је да хаубичка артилерија јесте један јединствен вид артилерије па откуда сад он може да се урачуна у три вида? — Сем ако се поједини калибри хаубичке артилерије могу сматрати као засебни видови артилерије.

Да покушамо да ствар упростимо и изведемо на чистину. При овоме потребно је пре свега да будемо начисто са тим: шта треба подразумевати под видом артилерије? Одговор ћемо добити ако истакнемо ону маркантну одлику дотичне артилерије, која се јасно издваја од остале а то је несумљиво балистичка одлика. Балистика је полазна тачка кад год је у питању: особна путања оруђа за гађање и дејство, а са свим друго питање је класификација оруђа разних балистичких особина обзиром на њихову тактичку употребу. Према реченом излази, да под видом артилерије треба подразумевати сву артилерију истих балистичких особина. Разуме се да један вид артилерије има разних калибра, на пр. вид хаубичке артилерије има калибра величине а—б, од којих калибра, обзиром на тактичку употребу, увршћујемо неку у лаку, неку у средњу а неку у тешку артилерију што зависи од покретљивости, а покретљивост је функција калибра, али при овоме увек имајмо на уму, да хаубица остаје хаубица па ма била возећа или се товарила на товарну стоку, или се вукла трактером, аутомобилом или била на железничком возу или броду и т. д.

Према овоме , ми разликујемо следеће видове артилерије:

а) Вид пољске артилерије (положена путања),[1])

б) вид хаубичке и мерзерске артилерије (стрма путања),

в) вид противавијонске артилерије,

г) вид рововске артилерије,

д) видови специјалне артилерије и т. д.[2])

Од поменутих видова артилерије одређени калибри групишу се једни у лаку, други у средњу и трећи у тешку артилерију, а ове улазе у састав или пољске — маневарске војне или налазе примене у позицијском — рововском рату. Дакле како што се види, не може се узети за вид артилерије на пр. лака или тешка артилерија, то би била аномалија пошто се свака од ових састоји из разних видова.[3])

Са овим мислимо да је правилно решено питање видова артилерије.

Уз ово морамо напоменути и неке грешке у стилизацији које су се писцу промакле а тичу се чисто наше артилериске терми-

[1]) За разлику од појма пољска-маневарска артилерија коју сачињавају разни видови одређених калибра.

[2]) Можда ће нам се применити што не поменусмо брдску артилерију: то нисмо учинили, јер брдска артилерија није вид артилерије, ову сачињавају два вида: топ и хаубица.

[3]) Можда ће нам се замерити, и рећи да се при деоби на видове артилерије за основу узима покретљивост, а то неможе бити, јер пре свега покретљивост је релативна ствар а друго овај начин би нас опет одвео на оно, да један исти вид можемо уврстити у све могуће видове одабирајући их по калибрима.

нологије. Тако на страни 29. у првом реду навод: „хаубица са кривом путањом (дужина цеви 8—12 калибра) и мерзере са путањом велике кривине убацном путањом (дужина цеви 4—6 калибра). Ако се хоће да дâ једно име за путању хаубица и мерзера, онда се оне зову једним именом стрмим путањама док је путања пољске хаубице убацна а путања мерзера је вертикална, а може бити вертикална и за извесне хаубице када гађају горњом групом углова али у сваком случају путања мерзера није убацна већ вертикална.

На истој страни а у другом ставу, где је говор о гађању из топова, наведену констатацију треба допунити тиме, да пољски топови могу гађати са више пуњења при чему се добија знатно у заклањању као и путања повољне кривине. Сем тога наводи, да је гађање из тoпова лакше а из хаубица теже, свакако се мислило на послуживања топа и хаубице, јер реч „гађања" има друго значење у артилерији.

*

На стр. 54. укратко је додирнуто питање *формације артилерије*, где је сасвим умесно у врло кратком и концизном стилу изнета формација артилерије. О овоме неби ни говорили да се писцу нису поткрале две приметне грешке које могу да произведу забуну код читаоца. Тако, при расматрању формације батерије, помиње се само борни и попуњујући део батерије, док батерија има и своју трупну комору, као што је то и изнето на стр. 75. и 76. ове књиге, где се говори о постројима у артилерији. Тако исто при расматрању формације дивизиона наводи се:

„*Дивизион* има штаб и две батерије" — што је очивидно, да се овака формација дивизиона неможе сматрати као узорна већ као израз нужде.

*

Сасвим је безпрекорно и за општу тактику довољно обимно изнето: о *артилериским постројима* имајући у виду само пољску артилерију. Кад је већ говор о постројима артилериским, мислимо, да је се требало дотаћи и построја брдске артилерије и то у толико, у колико су они типични за брдску артилерију као представника товарне артилерије за разлику од возеће.

*

У одељку: *Наоружања артилерије* и то после кратког увода о наоружању прелази се на *ватрено оружје*, по том на тактичке услове којима треба да одговори топ, а затим правилан закључак да је немогуће да свима наведеним условима одговори један тип оруђа услед чега има више видова артилерије. После овога изнет је и значај упаљача и *универзалног зрна* које је било у употреби код немачке, турске, и бугарске артилерије. У овоме одељку у колико је разрађено питање универзалног зрна и упаљача за четвороструко дејство, недовољно је јасно а поред тога и назив појединих зрна не одговарају правим њиховим именима јер се на пр. не чини разлика између обичних шрапнела и граната-шрапнела као и између разорних граната за темпирно дејство од ових за ударно дејство.

Неупутно је да улазимо у детаљну анализу зрна и упаљача, пошто општа тактика та питања и не треба да обрађује у ширем обиму но што је у овој књизи изнето, али у интересу јасноће излагања и правилности стилизације поред горњега наводимо још и то, на пр. да је на стр.106. написано: „перкусионо зрно са успора--чом" или перкусионо зрно без успорача. Боље би, јасније и правилније било да је написано: ударно(перкусионо) дејство зрна са упаљачем без успорача или са успорачем и т. д. Кад већ у истини не постоји зрно са или без успорача но постоји упаљач са или без успорача.

*

На стр. 207. изнето је *блиско тактичко извиђање артилерије* а на сртани 209. *борбено извиђање артилерије*. И једно и друго извиђање саображено је у главним нашим званичним прописима са којима се и ми за сада потпуно слажемо. У организацију извиђања земљишта и непријатеља, писац се није упуштао, пошто то улази у чисто стручне артилериске послове.

*

У другом делу тактике изнета је борба артилерије не само у довољној опширности, но су сва важнија питања обрађена на основи најновијих резултата стручне артилериске и опште војне литературе, Како је ово најважнији одељак то ћемо се на њему највише задржати.

Првим одељком: *Значај и главне одлике*, писац нам је јасно и убедљиво изнео све особине и значај артилерије кога она има на савремени бој и битку. Исто тако је истакао и велики степен усавршавања артилерије у погледу балистичком и кон-

структивном при чему се добило у домету, брзини дејства, моћи рушења и т. д.

Омање грешке су се поткрале при обради овог питања, као: на стр. 86. први ред озго гласи:

„Брзина дејства дозвољава артилерији маневровање ватром на све тачке које су на даљини њенога домета.“

Налазимо да маневровање ватром и преношење ватре није последица брзине дејства, већ у савршености нишанских справа (независна нишанска линија) а по том и повећаног домета, јер је и моћ пренашања ватре сразмерна величина домета. Да је то тако, доказ је што ми данас можемо, благодарећи савремености нишанских справа, маневровати путањама тешких оруђа, чија је брзина дејства скоро равна брзини дејства спорометне артилерије. Даље, у следећој реченици: „Брзина у вези са дометом омогућава концентрацију ватре артилериских оруђа и ако нису груписана у маси.“ Данас је једна од најважнијих одлика савремене артилерије: *Моћ концетрације ватре*, али та особина савремене артилерије није само последица брзине у вези са дометом, већ је то у првом реду последица повећаног домета у вези са моћи маневровања путањама (моћ пренашања ватре), док је брзина дејства једна особина општег значаја, и она је од утицаја у толико, што се та концетрација брже и ефикасније изводи, јер се у истини концетрација ватре изводи и са оруђима која могу лагано дејствовати (тешка артилерија) али морају имати велики домет и бити способна за маневровање путањама, као што то напред рекосмо.

На стр. 87. други став гласи: „*Командовање артилеријом је релативно лако* и поред свих техничких компликација, јер у њеном раду психички тешки моменти су ређи но код других родова војске. „Овим је писац свакако хтео рећи“ да је надзор и одржавање дисциплине и реда код артилериских јединица релативно лакше у сравњењу са осталим родовима војске, али је зато израз „командовањем артилеријом“ незгодан, јер под командовањем артилеријом ми подразумевамо: употребу, управу и руковођење артилеријом као што је то и сам писац на стр. 99. исте књиге навео а које у истини није баш тако лако.

Прелазећи преко ових ситних омашака, мислимо, да би овај пододељак био потпунији, да је у њему додирнуто питање покретљивости артилерије, које је данас у односу на скору прошлост дотерано до завидне висине. Преношење артилерије свију видова аутомобилима и трактерима учинило је, данас за релативно краће време могућна концетрација артилериског материјала на ма коме делу битачнога фронта, што може бити од осудног утицаја на ток и решење боја и битке. Истина о овоме је изнето на другом месту на страни 93. и 94. но о томе ће бити реч доцније када на исто дођемо.

*

У одељку „задаци артилерије у борби“ (стр. 87.) изводно, логичним и природним редом изнети су сви задаци артилерије прво, у нападу а потом у одбрани. Но при излагању ових задатака и у нападу и у одбрани отпочиње се са уводном борбом као најранијом периодом времена дејства артилерије.

Ми мислимо да ово може бити а поготову у сусретним борбама ће бити редовно, ако ове у опште могу бити у будућности. Али ми исто тако мислимо, да ће у будућим сударима врло често, ако не баш редовно, артилерија бити приморана на отварање ватре и пре него што је се предходница-це отпочела развијати за уводну борбу[1]) нарочито ово важи за далекометну артилерију.

*

У одељку: *Тактичка употреба разних видова артилерије*, изнети су видови артилерије и састав појединих видова. Ми смо по питању видова артилерије рекли у почетку нашег расматрања а овде само напомињемо то, да док су на стр. 28. прве књиге наведени видови артилерије обзиром на: моћност дејства, начин дејства и начин преноса, овде се предвиђају још видови и обзиром на улогу у борби, па се износе у главном два вида артилерије: *лака и тешка артилерија*, а по том се на стр. 93 опет износи као неки нарочити вид артилерије: аутоартилерија.

Као што смо раније навели, да се не може ни лака ни тешка артилерија сматрати као вид артилерије већ као група разних видова арти.лерије, тако исто се још мање може сматрати аутоартилерија као неки вид артилерије, јер се аутомобилима могу преносити не само разни видови артиле-

---

[1]) Ми под уводном борбом подразумевамо моменат када се почне развијати за борбу главна трупа предходнице а то нам потврђује и наша Ратна Служба.

артилерије и то почев од најмањег па до највећих који се транспортују по деловима.

При разради питања: *Подела артилерије по задацима у борби*, писац је после увода о задатку артилерије у борби, исту и поделио према посебним задацима на: а) контрабатерије б) пешадиске (пратеће заштитне) батерије, в) рушеће батерије, и г) против-авионска оруђа. Као што се види подела је извршена према томе каква је акција појединих батерија у борби и према томе је и одговарајуће име дато појединим батеријама. Ми се у свему слажемо са изложеним, само налазимо да није дат правилан појам *о пратећим батеријама*, јер као што се види овде је идентификован појам пешадијских, пратећих и заштитних батерија, а то се доцније види и по задацима који су дати пратећим батеријама. Данас је пречишћено питање о пратећим батеријама па и нашом Рат. Службом тач. 922 јасно изражено. Из излагања на срт. 97. где су изнети задаци пешадијских, заштитних батерија у нападу и одбрани види се да је овај назив батерија добивен по аналогији гађања тако званих пратећих, заштитних гађања (пратећа дејства) одакле је и произашла пометња.

*

* *

Један од најважнијих одељака је: *Артилерија у борби.* Све што је наведено пододељцима: *Командовање, извиђање, осматрање и артилериске везе*, врло је потпуно, исправно и за обим опште тактике довољно обимно, али са пододељком: *Развијања за борбу* морамо се мало задржати.

Ово чинимо стога, што налазимо, да овде има извесних омашака а које се често налазе и код стручних писаца по овоме питању, те ћемо се упустити у детаљнију анализу. Пре свега да одклонимо двосмисленост речи „положај" тиме што ћемо утврдити да реч „положај" значи земљишни одсек кога заузима извесна артилериска јединица за разлику од речи „положај" када је индетична реч и „стање", те у овом другом случају нећемо ни употребљавати реч „положај", но реч „стање."

У првом ставу пододељка о коме је реч, последња реченица гласи: Батерија *по заузећу* сваког положаја не мора одмах ни дејствовати већ може бити у очекујућем, осматрајућем или у борбеном положају". Ван сваке је сумње, да оваква стилизација не може опстати, јер као што је познато, да кад батерија већ заузме положај, она није, нити може бити у очекујућем положају за дату ситуацију, пошто очекујући положај увек предходи борбеном. Још нешто што се у књизи наводи а што се и код стручних писаца ових питања често налази јесте, да се наводи и „*осматрајући*" положај као неки положај који треба да одговори истим условима као и борбени.

Треба имати на уму да батерија по заузимању дефинитивног борбеног положаја може одмах отворити ватру а може бити у стању *осматрања-вребања*, што значи да „осматрање" значи само једно стање у коме се батерија налази у борби, те о неком осматрајућем положају не може ни бити говора. Сем тога познато је, да у пракси не постоји осматрајући положај, јер се зна да батерија из марша — маршевне колоне — може или одмах заузети борбени положај, што је ређи случај кад је (изненађена) или пак да буде у очекујућем положају па тек на борбеном (што бива у нормалним приликама). Очекујући положај је у исто време и припремни. Сам писац на стр. 104. наводи под б) да кад је батерија на борбеном положају и кад не дејствује она је у осматрању, само што он то издваја теориски као неки нарочити положај а не као једно стање — борбену ситуацију батерије.

*

На стр. 105, 106 и 107. изнете су разне врсте гађања и о истима не би се имало шта рећи сем о закључку који је наведен на крају излагања ових врсти гађања. Тако, у закључку на стр. 107 у предпоследњем ставу овог пододељка, наводи се да се све поменуте врсте гађања могу свести у две групе: гађања *одбранбена* у која улази бараж и артилериска противприпрема и другу групу коју сачињавају сва остала гађања и која се зове случајна или евентуална. Ми не увиђамо потребу за оваквом поделом али кад је већ она учињена како смо навели, онда налазимо да она не може остати оваква из два разлога. Прво с тога, што на пр. бараж није и не мора бити само одбранбеног карактера, јер као што је познато, постоји и нападни

бараж, а друго врло је незгодан и неопредељив израз: евентуална или случајна гађања. Да неби ишли далеко, узимамо нпр. рушећа гађања, она су уведена у ред евентуалних или случајних гађања, и заиста она по некада таква и могу бити али ако су *рушећа гађања увек* случајна, каква онда морају бити остала гађања на пр. контра-батериска гађања, — значи случајна, а то мислимо, да неможе бити. Налазимо дакле да ова и оваква подела може потпуно изостати.

Обрада врло важног пододељка: *Поступак у борби*, како у нападу тако и у одбрани, заслужује коју реч више.

Поступак артилерије у борби и то у нападу како је у књизи изложено имао је за основу то да се развијање за борбу врши непосредно из маршевне колоне, па је према томе и суштина и његово решење резултат такве поставке. Ми не искључујемо и такав случај развоја за борбу, али се такав развој за борбу у данашње доба сматра, као изузетан, према томе требало је истаћи поступак и рад артилерије у ономе виду развоја за напад који је при данашњем сударима доминантан.

И обрадом овога питања, мишљења сам да је требало нарочито подвући и истаћи рад артилерије у доба приближавања ка непријатељу и његовим положајима као и за време развођења трупа што је данас обзиром на јак развој службе извиђања и осматрања свих врста постало од првокласног значаја.

Исто тако налазимо да је требало потпуније и опширније разрадити питање првокласне важности: организација командовања артилеријом ма да је ово питање додирнуто на стр. 109. и стр. 147. где и ако не мислимо да је писац требао у овоме да буде категоричан ипак је оно у колико је изнето — недовољно јасно.

Истина ово је питање било дуго отворено о њему се надуго дискутовало и оно је за сада свој завршни облик добило у тач. 921. наше привр. Ратне Службе док пак довољно документовано писање у последње време иде на то да редакција овога члана треба да претрпи извесну коректуру.

На стр. 108. у предпоследњем ставу наводи се да када нападна пешадија отпочне развој у циљу напада тада артилерија главнине добије одређене улоге по батеријама и групама и да се дели на: пешадијске, рушеће и контра батерије. Очевидно је да је се при овоме и оваквој подели могло остати само тада, када се није имала у виду она изразита и у свему оправдана подела артилерије на колонску и главнину артилерије те се неби имало потребе чинити поделу на пешадијске, рушеће и контра батерије, јер је то све садржано у колонској и главнини артилерије.

*

Изложене фазе напада и рада артилерије у поменутим фазама са гледишта теориског изучавања тактике потпуно је умесно, у толико пре што се и рад артилерије не може расматрати засебно без рада пешадије.

Изложени задаци артилерије у одбрани и рад артилерије у појединим фазама борбе изнет је концизно и у оном обиму у колико се то теориски у опште да изложити.

После излагања задатака артилерије у одбрани, изложено је и то, шта све предузима командант артилерије — од момента када добије заповест од команданта здружене јединице при чему је дотакнуто и питање давања *нормалних и евентуалних* зона дејства батеријама и дивизионима. Овде нам је изнет и дефинисан такав појам о зонама, да се извесна зона другојаче посматра и маркира по фронту а другојаче по дубини. Што се тиче нормалних и евентуалних зона по фронту, како су у књизи изложени, неби имали шта рећи, — разуме се не улазећи у то како се оне одређују, али се не слажемо са начином како је изнето гледиште о нормалним и евентуалним зонама по дубини.

На пр. на стр. 114. при дну, речено је, да је *евентуална зона по дубини просторија* ван нормалне зоне по дубини на којој се туку само циљеви, који гарантују добар резултат дејства, а затим се даље продужује: „Према овоме једна артилериска јединица дејствује обавезно у нормалној зони по фронту и дубини. У евентуалној зони по дубини дејствује само на појаву сигурних циљева а по ширини само онда, кад за то добије наређење од команданта артилерије. Ово значи, да извесна артилериска јединица у евентуалној зони по дубини дејствује кад нађе за сходно и оправдано а ако ту исту зону посматра по фронту, он за дејство има да чека наређење од команданта артилерије. Да ово не може овако остати, мислимо да

није потребно нарочито доказивати. Сем тога, врло је незгодно за обележавање зона по дубини узимати као мерило: „озбиљнији циљеви" и циљеви који гарантују добар резултат „дејства"... пошто је то знатно релативан и растегљив појам.

Наше је мишљење, а тако је и оно код нас и озваничено, да треба да постоји израз: *Нормална и евентуална* зона дејства. На ове зоне је подељено целокупно бојиште тако, да се свака тачка на бојишту налази у једној нормалној зони и више евентуалних.

Како се карактерише нормална зона а како евентуална и како се исте одређују како по фронту тако и по дубини, у то нећемо улазити пошто је то стручно артилериско питање.[1])

Даља излагања која се односе на рад артилерије у појединим фазама борбе изнета су у општим цртама. Ма да и ми мислимо да се није требало упуштати у детаље што би било врло тешко ако се неби упуштало у конкретне случајеве ипак налазимо да је се овде требало дотаћи поред рада контра батерија и пешадијских батерија[2]) још и борбе артилерије са непријатељским борним колима, борбе са непријатељским авијонима, а уз то још и организације командовања артилеријом у вези са поделом и распоредом артилерије које је карактеристично у одбрани, и које у данашњим борбама заслужује нарочиту пажњу.

Са овим завршавамо наша опажања на питања из области пољске војне. Што се пак тиче разраде појединих артилерских питања из области рововске — позицијске војне — а која су изнета у овој књизи, јесу зналачки обрађена, при чему је доста подвучена разлика у поступцима у дејству артилерије у рововској војни од онога у маневарској војни. Но и овде ми налазимо на оно са чиме се нисмо сложили и у маневарској војни кад је било речи о врстама гађања (дефизивна и евентуална гађања) затим о организацији командовања које је типично за рововску војну и од које зависи и сам распоред артилерије.

На крају морамо напоменути, да би књига, обзиром на њену намену, била потпунија, примамљивија читаоцима и што је најважније разумљивија, ако би испуњавала још и ова два услова:

1.) *Да је проткана примерима из историје ратова а којих примера у артилериском погледу имамо врло маркантних у нашој најновијој историји: и*

2.) *Да разрада појединих питања буде саображена нашој најновијој Р. Служби, или ако обрада појединих питања идејно оступа од појединих одредба Р. Службе, онда да се изврши ограђивање, чиме ће питање бити и разумљивије и интересантније.*

Краљево

Ппуковник Тад. Н. Мајсторовић.

[1]) Овде напомињемо само то, да се зона дејства по дубини одређује од стране више команде код јединица већих од дивизије те да се на пр. знају зоне дејства по дубини за дивизијску и армијску артилерију иначе код артилерије са дивизијском закључно, даје се нормална и евентуална зона дејства а како се, она одређује по фронту и по дубини ствар је довољно јасно расправљена код наше артилерије.

[2]) Под којим писац подразумева сву осталу артилерију изузев специјалних оруђа.

O davaocima krvi.

Predviđaju se kao novost kod nas aparati za transfuziju koji su vrlo korisne i katkad neophodno potrebne stvari baš u ratu i baš što bliže frontu, ali tim aparatima treba pre svega umeti i rukovati. Inače bi se ti aparati nosili u ratu samo kao jedna takozvana numera u inventaru pa ako se nebi slučajno polomili, vraćeni bi bili onako kao što su bili i poneti. Dati dakle ovakve aparate u ratnu spremu pod današnjim prilikama bilo bi kao i kad bismo jednome stalno nesposobnome čoveku dali da rukuje najsavršenijim mitraljezom, koji je svakako i to kako efikasnog dejstva, ali koji on nikada nije ni video ili jednako zahtevu da automobilom upravlja kakav Era, koji sa Zlatibora možda u tri godine jednom siđe do Užica.

A posle, odnosno pre svega morao bi se regulisati i način uzimanja odnosno davanja krvi, jer niko nema prava da nagna drugoga da dade svoju krv da bi se ista baš i u cilju spasenja ljudskoga života upotrebila. Pa baš i kod dragovoljnoga da-

vanja krvi, koje je vrlo retko i uvek slučajno, a potreba je za rad momentana. Treba znati koliko se jednome čoveku krvi može i treba odjednom da uzme bez uštrba po njegovo zdravlje.

Najzad se i svakome čoveku u slučaju potrebe može i sme dati samo krv od čoveka njegovoga tipa, a takvih je tipova utvrđeno četiri kod svih ljudi; inače bi davanje krvi kod iskrvavljenih ili uopšte u slučaju potrebe mesto svoga spasonosnoga dejstva imalo kao posledicu obično momentalnu smrt onoga, kome se krv daje.

Takvo davanje krvi, ili transfuzija kako se ta radnja naučno naziva, morala bi dakle i trebala još sada da se reši i to putem dopune pravila za rekrutovanje, čije će odredbe striktno vezivati onu stranu, koja je dužna da svoju krv daje, a pored toga moraju se propisati i beneficije, koje ta strana zbog toga mora i treba da ima.

Još za vreme mira trebalo bi pregledati krv svima bolničarima i nosiocima ranjenika t. j. onim ljudima, koji su stalno po prirodi svoga posla uz previjališta i prednje sanitetske jedinice u opšte, pa ih prema naređenome rezultatu izdvojiti u pomenute četiri grupe. Tako nađeni broj ljudi iz svake grupe morao bi se tačno označiti i kao takav voditi; morao bi se za vreme prezumtivne njihove upotrebe osloboditi težih poslova; morala bi im se dati naročita ishrana i duža, a potrebna odsustva radi oporavljenja posle svakoga uzimanja odnosno davanja krvi; odredilo bi se koliko se jednome takvome čoveku i koliko puta može i sme krvi da oduzme i u kojim vremenskim razmacima i najzad bi se tim ljudima i pored stalnoga nadzora morali povremeno u potrebnim vremenskim razmacima da pregleda krv po Vasermanovoj metodi i uopšte da se strogi nadzor vodi o njihovome zdravlju. U pozadinskim bi se sanitetskim ustanovama mogla krv da uzima pod sličnim uslovima od ženskinja zaposlenoga u njima.

Izbor aparata za transfuziju valja poverovati onim lekarima, koji su njima već rukovali, a za naše prilike držim da je najpodesniji amerikanski aparat za infuziju, upotrebljavan u svetskome ratu, a koji do sada Francuzi uspešno upotrebljavaju u Maroku.

U Sarajevu.

Dr. Ljubinko L. Ivković
san. potpukovnik.

Примедбе на привр. пеш. егзецирна правила, књига I.

Ова правила налазе се већ годину дана у пешадији, и по њима се у прошлој наставној години изводила и обука по пуковима. Примењена овако и приведена у живот, она су тек сада могла показати своју праву вредност, те се и могу критички расматрати и расмотрити. Циљ је нашег написа да изнесемо само једну начелну ствар, не улазећи у подробности и набрајање свих грешака којих има и ова књига, и којих мора имати и свака друга, расматрана од масе људи са разним назорима.

При појави наших предратних пешадиских егзерцирних правила постала је изрека: што тања правила, то дебљи војник. Та изрека значила би ово: што мање формалних и елементарних радњи које немају ствар не примене у рату, а што више стварног рада — на обуци војника за борбу. Ако се та изрека тако схвати, ако се она односила само на формални али не и на борбени део, онда је можемо потпуно применити и примити и сада, нарочито још и због тога, што је обука савремене пешадије толико многострука и обимна, да се за њено извођење мора искористити сваки тренутак и иначе кратког рока службе. Значило би, дакле, да би се у новим пешадиским правилима тај формалан део морао свести на најмању могућу меру, колико је тек потребно ради обуке и дисциплиновања војника и трупе.

Међутим, баш у том формалном делу нових правила налазимо и највећи недостатак његов у томе, што је са увођењем нових престројења и поредака врло обиман, због чега захтева врло много времена за своје извођење. Велики број тих поредака и престројења нема никакве практичне вредности, јер се не могу и не смеју применити у рату, и јер нико не може унапред знати који ће баш поредак стварно у борби затребати, да би се он још у миру могао прописати и научити; зато и свако задржавање око тога значи само губљење врло драгоценог времена, које би се могло

много корисније употребити за обуку у борбеном делу.

У том погледу нарочито је карактеристична батаљонска обука; да цео тај прописани формални део изведе, морао би командант батаљона утрошити више времена но што уопште траје цела батаљонска школа. Притом се при престројавањима батаљона није водило довољно рачуна о ширини и дубини чете у водној и четној колони, наравно — чете ратног састава, те ће се због тога дешавати наседања позадњих чета на предње приликом престројавања.

*

Износећи овако укратко своје мишљење о томе, налазим да би у циљу уштеде што више времена, кога и иначе има врло мало на расположењу, требало из пешадиских егзецирних правила избацити све излишне стројеве, поретке и престројења, који значе само мирнодопски дрил а неће имати стварне употребе у рату, а оставити их само онолико, колико их је најпотребније ради обуке војника и трупе ради мирнодопске службе: дочеци, параде, шпалири итд. Она престројења, пак, која ће се у рату стварно употребити при подилажењу, маневровању и у борби, не могу се још сад, у време мира, прописивати. За то ваља спремити добар старешински кадар, способан да према ситуацији даног момента употреби строј, у коме ће бити огарантовано извршење задатака за најкраће време и уз најмање жртава, смишљајући за то најбољу команду или заповест. Правилима, пак, могли би се дати само типични стројеви и поретци, као што је то и учињено у правилима за батаљонску обуку — од тач. 583.—591.

Док се та измена не унесе у стална правила, требало би на неки начин избацити и из привремених све оно што је непотребно, да би се тако могла извести правилна, једнообразна и целисходна обука. Иначе ће се дешавати да поједини команданти батаљона, сами или по наређењу команданта пука или бригаде, изберу и раде само оно и онолико од престројења, колико им време дозволи. И да би се у том погледу избегле разноликости по разним пуковима, потребно је то уједначити.

Београд.

Један пешад. пуковник

Savremene vojne tehničke novine.

Leksington, brod za nošenje aeroplana.

3. oktobra, 1925. godine na svečan način spušten je u more „Leksington," najveći brod u Sjedinjenim Državama u Americi.

Ideja o ogromnoj motornoj snazi ovoga broda može se dobiti kad se uzme u obzir da bi njegove električne instalacije mogle zadovoljiti celokupne potrebe u osvetljenju, ogrevu i motornoj snazi jednoga grada od 700.000 stanovnika. Ukupna jačina električne motorne snage kod šest najvećih bojnih brodova mornarice Sjedinjenih Država nije još toliko velika kao kod „Leksingtona".

Ukupna jačina motorne snage upotrebljene za kretanje broda iznosi 180.000 konjskih snaga, usled čega brod dobija brzinu od 33 čvora (59,4 kilometra na čas).

Snaga za pokret dobija se iz četiri motora od od po 45.000 konjskih snaga. Elektricitet se proizvodi iz osam generatora sa turbinima od po 22.500 kilovata.

Brod će moći nositi 72 najmodernija aeroplana i time osigurati flotu sa ovim moćnim oružjem za napad i odbranu.

Leksington zajedno sa istim takvim brodom, nazvanim „Saratoga", koji je spušten u more 7. aprila 1925. godine, biće najmoderniji i najpotpunije opremljeni brodovi kad budu sasvim kompletirani, što će se izvršiti najdalje u 1926. godini. Brodovi će biti naročito snabdeveni znatnom pomorskom vazdušnom snagom, koja će se sastojati iz aparata za bombardovanje, borbu, izviđanje, bacanje torpeda i osmatranje.

Celokupna dužina „Leksingtona" iznosi 888 stopa, a širina 105 stopa. Zapremina mu je 33.000 tona.

„Leksington" će biti najveći brod od sviju do sada sagrađenih u Sjedinjenim Državama, jer je potpuniji bio od „Saratoge" pri spuštanju u more za 2,000 tona. Na njemu će biti najmodernije radio-instalacije.

Naoružanje broda sastojaće se iz osam topova od 8 palaca (oko 204 m.m.) smeštenih u četiri kule, zatim iz protivavionske artilerije i mitraljeza.

* * *

Rekord sa aviona za bombardovanje u postignutoj visini letenja i korisnoj težini.

Sredinom novembra 1925. god., francuski avijatičar Bosutro uspeo je da zadobije svetski rekord u visini letenja i korisnoj težini na velikom Farmanovom biplanu Super-Goliatu. Aparat ima četiri Farmanova motora od po 500 konjskih snaga, ukupno 2.000 HP. Širina mu je 35 m., površina 226 kvadratnih metara, ukupna težina 13 i po tona, sa 4000 kg. korisnog tereta, 1400 litara esencije i 150 litara ulja.

Aparat se vrlo lako uzdigao u pravcu severnog vetra posle pokreta od 100 metra po mokroj zemlji.

Za 1 sat i 15 minuta uzdigao se je na visinu od 5000 met., i proveo u letu 2 časa, 19 min. i 16 sekunada.

Posle ovakvog uspeha isti avijatičar pokušao je let sa 6000 kg. korisnog tereta i uzdigao se na visinu od 3500 metara za 55 sekundi, i ostao u vazduhu 1 čas, 12 minuta i 21 sekundu.

Ovo je prvi put da se avion sa tolikom težinom uzdigne sa zemlje. Ukupna težina sad je iznosila 14.500 kilograma.

Šest hiljada korisnog tereta odgovara težini osamdeset ljudi, koji bi težili prosečno po 75 kilograma. Avion na takav način postaje direktan takmac vazdušnim brodovima, jer može da prenosi teret isto kao i oni a ima veću sigurnost letenja.

* * *

Fotografski snimci za vreme letenja uzeti i izrađeni u avijonu i telefonom sa aviona dostavljani na zemlju.

Fotografije snimljene i izrađene u jednom avionu dok je leteo iznad Fora Levenvorta u Kanzasu (Sjedinjene Severo-Američke Države), 2. oktobra 1925., dostavljene su telefonom u New-York. Izveštaj iz New-Yorka da su fotografije primljene prispeo je za 34 minute vojnoj komandi u Foru Levenvortu.

Ovaj nov proces koji daje mogućnosti da se izvrši izazivanje i izrada fotografskog snimka u istom avionu, u kome je izvršeno snimanje, jeste pronalazak od vrlo važnog vojničkog značaja. U momentu može biti uzet snimak neprijateljskog položaja, izvrši se odmah izazivanje i izrada i gotov snimak dostavi se telefonom onome za koga je snimanje vršeno, a da se ne gubi u vremenu oko spuštanja aviona i izazivanja i dovršavanja snimka, što se obično vršilo na velikom rastojanju između mesta gde se avion spušta i štaba kome treba poslati snimak.

Iz „Army and Navy Journal"-a

Saopštio M. I. S.

Из Српско-Бугарског рата 1885. године

— До сада необјављена документа —

РАПОРТ

Ђенералштабног п. пуковника

СТАНОЈЛА СТОКИЋА.

Господине Ђенерале,

Ваш позив на сву Господу официре нишавске војске, да изјаве своје мнење о рату са Бугарском, веома ме је обрадовао, јер ми је дао прилику, да први пут изнесем моје назоре пред старешину, кога ја, као таквог, високо ценим и поштујем, а међутим до сада нисам имао прилику, да под његовом командом служим.

Истина, ја сам одавна познат као критичар, али моја критика, у доброј намери, представљена је увек као пањкање и пакост.

Ја мислим, да се на постављена питања може одговорити овако;

1) *Мобилизација је извршена врло траљаво. Спискови су били врло нетачни и ја сам пописивао све оно, што су кметови дотерали. У свему је владао највећи неред, а овоме су узрок окружне команде.*

Напомена: 6. IX 1885. г. бугарска војска је ушла у И. Румелију и анектирала је. Србија је наредила мобилизацију 9. IX 1885. г. и мобилизација је трајала до 10. X 1885. г.

2) *За време концентрације, пред почетак рата и при прелазу границе било је неког одушевљења. Но ово је потицало из ачења и омаловажавања Бугара, јер се наш сељак неда никаквом идејом одушевити. Варошани, чиновници и богаташи можда су показивали неко одушевљење, ал' ово је само за то, што су се извукли из редова бораца.*

О концентрацији српске војске, прочитај:

а) Истор. срп. бугар. рата 1885. г. од Др. Влад. Ђорђевића, 1 књига стр. 109, 227.
б) Војно историј. белешке о срп. буг. рату 1885. г. од К. И. превод, стр. 46.
в) Из српско-бугар. рата. Улога IV акт. пешад. пука од Ђ. Ђорђевића, стр. 14.

3) *Држим, да се рат сматра као неумесним. Ја сам својим ушима чуо једног артилеријског редова, који је рањен узвикнуо „тешко нама, кад се са браћом бијемо“.*

4) *Борна способност наших војника врло је рђава. Они рђаво гађају пушком. У смакнутом строју кваре ред и чврстину, чим која граната, па и куршум прозуји, а у ланцу тешко их је одржати у руци. Скоро немогуће извести их на ивицу положаја кад су у противничкој ватри, већ обично се прилепе за земљу с ове стране ивице и пуцају у ветар, јер не виде противника. За јуриш нису способни, а противнички јуриш неће да издрже.*

5) *Заповедничка способност скоро је никаква. Наша Врховна Команда није познавала јачину бугарске војске, нити слабост наше војске и наших заповедника. Није познавала оне лепе однеговане врлине руских официра у погледу вере, владаоца и велике Бугарске. Она је мобилисала недовољну снагу, па и ову, противу најпростијег стратегиског начела, поделила на три разна и дaљна бојишта.*

Србија је мобилисала за борбу: 34.000 пушака (округло), 1.400 сабаља и 132 топа, види подробнији преглед:

БРОЈНО СТАЊЕ ЦЕЛОКУПНЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ У РАТУ 1885. ГОД.

КОЈА ВОЈСКА	Пешадија	Коњица	Артилерија	Остали редови и струке	ЉУДСТВО			
					официра	бораца	небор.	СВЕГА
ВРХОВ. КОМАНДА	—	—	—	—	2000	—	—	2000
НИШАВСКА (главна војска)	37 батаљона са: 242 офиц. и 28249 пушака	12 ескадрон са 34 официра 1200 сабаља	20 батер. од којих 18 пољ и 2 брд. 116 топа	5000	630	44.318	8.530	53478
ТИМОЧКА (споредна војска)	7 батаљона са: 42 официра и 5637 пушака	1 ескад. са: 2 офиц. и 180 сабаља	3 батерије од којих: 2 пољ. ! брд. 16 топа	7000	111	12.943	1.514	14568
УКУПНО	44 батаљона са: 284 официра и 33866 пушака	13 еска. са: 36 официра и 1380 сабаља	26 батер. од којих 20 пољ. 3 брд. 132 топа	12000	741	57.261	10044	68046

(Из књиге: Историја српско-бугар. рата 1885. год. Др. Вл. Ђорђевића I. књ.)

1) Под Врховном је Командом стајало:
резерв. municiona колона,
резерв. санитетска колона,
1 марвени депо,
1 понтонски воз од 100 м. дужине и
1 коњичка бригада од 7 ескадр., 1200 сабаља.

Формација српске војске.
Врховна Команда.

Командант, *Краљ Милан;* Начелник Штаба, ђштаб. пуковник *Јован Петровић;* (у исто време и Министар Војни); Помоћник Начелников, ђштаб. пуковник *Јован Драгашевић;* Начелник оперативног одељења, ђштаб. ппуковник *Јован Атанацковић;* Начелник Артилерије, арт. пуковник *Анта Богићевић;* Начелник Инжињерије, инж. ппуковник *Михајло Магдаленић;* Начелник Санитета, санитет. пуковник *Др. Владан Ђорђевић;* Главни Аудитор, Судски пуковник ***Гаврило Поповић;*** Главни Интендант, ђштабни пуковник ***Дим. Ђурић.***

На дан 30. октобра, у очи огласа рата, војска је била овако формирана:

Врховна команда у Нишу.

I
Главна војска.
(Нишавска)

1. ***Моравска Дивизија;***

Командант, ђштабни пуковник ***Петар Топаловић;*** Начелник Штаба, инж. капетан ***Светозар Станковић.***

Команданти пукова:

Пешадија: 1. пешад. пуковник ***Евг. Гајиновић,*** 2. пешад. пуковник ***Светозар Хаџић,*** 14. пешад. ппуковник ***Љубомир Бајаловић.***

Артилериског: арт. пуков. ***Милован Павловић.***

2. *Шумадиска Дивизија;*

Командант, инж. пуковник *Стеван Бинички;* Начелник штаба, ђштаб. мајор *Стеван Грујић.*

Команданти пукова:

Пешадија: 10. пешад. мајор *Лазар Павловић,* 11. ђштаб. мајор *Димитрије Ц. Марковић,* 12. пешад. мајор *Сава Петковић.*

Артилериског: арт. ппуковник *Милан Васић,* (који је у томе рату и погинуо).

3. *Дунавска Дивизија.*

Командант, ђенерал *Милутин Јовановић;* Начелник Штаба, ђштабни мајор *Радомир Путник.*

Команданти пукова:

Пешадија: 7. пешад. мајор *Јован Ванлић,* 9. ђштаб. ппуковник *Станојло Стокић,* XV арт. ппуковник *Михајло Срећковић*)

Артилеријског: арт. пуковник *Павле Хорстиг.*

4. *Дринска Дивизија.*

Командант, ђштабни пуковник *Јован Мишковић;* Начелник Штаба, ђштабни капетан *Вукоман Арачић.*

Команданти пукова:

Пешешадија: 4. пешад. пуковник *Љубомир Остојић,* 5. пешад. мајор *Светозар Магдаленић,* 6. пешад. мајор *Павле Јуришић-Штурм.*

Артилеријски: арт. ппуковник *Василије Мостић.*

Коњичка бригада.

Командант, ђштабни пуковник *Јован Прапорчетовић;* 1. пук, коњички мајор *Лазар Лазаревић;* 2. пук, коњички мајор *Александар Симоновић.*

II *Споредна војска.*
(Тимочка).

Командант, ђенерал *Милојко Лешјанин;* Начелник Штаба, ђштаб. пуковник *Радован Милетић;* Помоћник Начел. Штаба, ђштаб. мајор *Драгомир Вучковић.*

1. *Тимочка Дивизија.*

Командант, арт. пуковник *Илија Ђукнић;* Начелник Штаба, ђштабни капетан *Светозар Радојчић.*

Команданти пукова;

Пешадија: 3. пешад. пуковник *Павле Најдановић;* 13. пешад. мајор *Јован Станић.*

Артилеријског: арт. мајор *Мата Оптркић.*

Од свију напред пребројаних официра, данас су у животу:

ђштабни пуковник *Радован Милетић,* ђенерал *Михајло Магдаленић,* Рез. санитет. пуковник *Др. Владан Ђорђевић,* коњич. пуковник *Александар Симоновић.*

* * *

Груписање српске војске.
(на дан 18-X-1885. г.)

I

Главна војска.
(Нишавска)

Моравска дивизија код Свођа (долина Власине).

Шумадиска дивизија пред Пиротом.

Дунавска дивизија у Питору.

Дринска дивизија у Б. Паланци.

Коњичка бригада код Пирота.

Груписана у долини Нишаве, да се крене ка Софији. Јачина: 21.249 пушака, 1.200 сабаља и 116 топова. Ова Главна Војска била је подељена на двоје:

Главна снага концентрисана код Пирота, јачина: 21.700 пушака, 1000 сабаља и 96 топова, и

Споредна колона (стратегиска побочница) код Власине и Дашчаног кладенца у јачини: 6.500 пушака, 200 сабаља и 20 топова.

II

Споредна војска.
(Тимочка).

Јачина: 5.600 пушака, 180 сабаља и 16 топова. Груписана у долини Тимока са задатком: да заузме Видин, да га поседне и да даље продужи наступање Белоградџику и Берковици, а по потреби Трнову и Софији.

* * *

Дивизијари су добили 17. октобра из Врховне Команде овакво поверљиво наређење:

„У изгледу је да ће кроз који дан отпочети акција наше војске против Бугарске.

У овом случају:

Тимочка војска дејствоваће преко Видина и Белоградџика, а остала активна војска под непосредном командом Њ. В. Краља Врховног Команданта, дејствоваће западно према Софији.

Моравска дивизија, која је сада концентрисана у долини р. Власине, операсаће концентрично према Трну и Брезнику.

Шумадиска и *Дунавска Дивизија* са *Коњичком Бригадом* у првој линији, а за њима *Дринска Дивизија,* оперисаће од Пирота на Драгоман и Трн како моментална потреба буде захтевала.

У бојевима код Сливнице, она није држала дивизије у свези, већ су Бугари тукли сваку понаособ. И док су они једну дивизију тукли, остале су стајале и мирно њен пораз посматрале. Врховна Команда није умела да одржи узајамно потпомагање, а „трчање на глас топа“ наши команданти нису разумели.

Па и командовање дивизијама било је рђаво. 5. новембра била је предстражна борба на „Три уши“, у којој су Бугари отели крајњи лево-крилни вис мога предстражног положаја, пошто су најпре сузбили коњичку бригаду и XIX- гардиски батаљон. У вече су Бугари исти вис напустли а заузели су га: један батаљона мога и пола батаљона VII пука. Ово командант дивизије није ни знао. Он је ноћу између 5—6 наредио, да са два батаљона одем на вис „Чепањ“ изнад Драгомана, где су била и два батаљона 15. пука и XIX Гард. батаљон и ако овај вис могаше држати само један батаљон. Међутим сутра-дан 6-ог Бугари су опет напали на онај крајни лево-крилни вис „Мека Црева“, његову слабу посаду од једног и по батаљона отерали и вис заузели. И у место да се за 5-ти новембар криви коњица и XIX батаљон, а за 6-ти дивизијска управа, лајици и незналице дигли су грају на IX пук као да је он узрок обрту ратне среће код Сливнице.

Први дан сливничке битке 5-ог новембра.

2-ог новембра по подне, прешла је границу наша главна војска (нишавска).

По операциском плану. требале су Дринска, Дунавска и Шумадиска Дивизија, са коњичком бригадом, да наступају преко сливничког положаја ка Софији, а Моравска преко Трна и Брезника да избије на лево крило бугарског сливничког положаја. Овог дана кретање је било без озбиљне борбе и ушло се је у бугарску област за 5 км.

Моравска је тек 3-ег новембра потиснула код Трна 3 бугарска батаљона; а Шумадиска истог дана код Врапче разбила 6.

За два дана наступања, главна је војска продрла у Бугарску свега за 15—20 км. без озбиљних сукоба.

Врховни Командант био је у Пироту. Пољски телеграф није подигнут, те није било везе између Врховне Команде и Дивизија.

Требало је енергично наступати, те да се неда Бугарима, да добију у времену ради прикупљања своје војске.

Груписање наше главне војске 4-ог у вече било је овако:

Коњичка Бригада кретајући се преко планинског земљишта избила је код села Г. Малково, тек око 18 сахата, са XIX гард. батаљоном и једном пољ. батеријом.

Дунавска Дивизија прошла Драгомански теснац и заузела положај „Три Уши", а није посела само на 1200 м. положај „Мека Црева", који доминира „Три Уши".

Дринска, која се је кретала долином реке Лукавице, стигла у село Драготинце и Брложницу.

Обе су ове дивизије биле далеко од границе за 30 км.

Шумадиска требала је да буде у висини Дринске од ње десно и у непосредном додиру с њом, но она је дошла на зачеље исте код села Недељишта, тако да јој је потребан још један дневни марш да дође на одређено место.

Моравска, пошто је заузела 3-ег Трн и ту оставила нужну посаду (трупе 2-ге класе док не стигне 1. пеш. актив. пук са Власине) , продужила је наступање ка Брезнику и 4-ог заноћила у с. Филиповци, то је далеко од границе за 18 км.

Врховна Команда била је у селу Габру.

Према овоме види се: да је Моравска дивизија много заостала у наступању и да Шумадиска није на своме одређеном месту.

Командант Шумадиске дивизије умолио је Врховну Команду, због умора својих људи и стоке, да преноћи ноћ, 4+5 на линији: Врапче—Неделиште—Чеканац и 5-ог да продужи марш. То му је и усвојено.

План је Врховне Команде за 5-ти био:

Да Дунавска дивизија са коњичком бригадом држи Бугаре на њиховоме десном крилу Сливничког положаја, а са осталим дивизијама одсудно напасти са обухватом бугарског левог крила.

Према стању у коме су се налазиле дивизије у ноћ 4—5, није се могло рачунати 5-ог на заједнички рад; и било је потребно најмање један дан, те да дивизије Моравска и Шумадиска избију на висину осталих дивизија и на своја одређена места.

И Врховна је Команда морала обуставити операције због напред изложеног, и наредила је 5-ог одмор; а предвиђен и већ наређен рад за 5-ти одложен је за 6-ти и издала наређење: да Шумадиска дивизија 5-ог измаршује на одређено место, а Моравска да продужи кретање ка Брезнику и да се са својим левим крилом наслони на Шумадиску дивизију, која ће се налазити на положајима: Повалирош—Радуловци и наговестила је: да 6-ог предстоји напад са све четири дивизије на непријатељски главни положај, који се протеже од Сливнице правцем Брезнику.

Командант Моравске дивизије, коме је ова депеша послата преко Дашчаног кладенца тврди, да је исту добио тек 6-ог у 10 с. и то од Команданта Шумадиске дивизије, који је исту на време примио. Врховна је Команда у исто време послала то исто наређење обојици.

5-ти новембар затекао је две наше дивизије Дунавску и Дринску развучене на једноме дугачком фронту (од „Три Уши" до Драготинаца), који је износио више од 10 км., без јаке међусобне везе, а пред узаним и централним положајем бугарским са толико исто снаге.

Наша главна војска 5-ог у зору пред Сливничким положајем била је овако распоређена:

Коњичка бригада на левом крилу код с. Г. Малково за 3 чете XIX-ог батаљона (мајор Лаза Петровић) и са 2-ом батеријом Шумадиског арт. пука.

Један ескадрон био је истакнут на путу за Бездан, а други на путу за Сливницу.

Топови и пешаци налазили су се источно до с. Малкова.

Дунавска дивизија на положају „Три Уши".

9. пешад. пук био је раштркан: 2-ги батаљон на вису „Чепањ", 1-ви батаљон на „Три Уши" са предстражама на положају „Мека Црева", 3-ћи батаљон је био у резерви позади положаја „Три Уши".

3 вода коњичког дивизиона те дивизије стајала су на левом крилу предстраже и одржавали везу са коњичком бригадом, а 1 вод на друму за Софију ради везе са Дринском дивизијом.

Покрај 3. батаљона 9. пука на сред положаја „Три Уши" била се је укопала и 2-га батерија. (Положај „Три Уши" имао је три ћувика, због чега се и назвао Три Уши".)

7. Пешад. пук заузео је положај између „Три Уши" и села Драгомана.

15. Пешад. пук био је у резерви, између положаја „Три Уши“ и друма за Софију.

Остале три батерије ове дивизије стајаху у резерви, десно од 15. пука између друма за Софију и села „Јарловци“.

Штаб дивизије био је код 15. пука.

* * *

Дринска дивизија, десно од Дунавске.

5-ти пук на десном крилу између с. Брложнице и Радуловца; 6-ти пук у центру, а 4-ти пук на левом крилу и нешто у напред.

Артилериски пук на положају између 4-ог и 6-ог пешад. пука.

Моравска, кренула се је зором пут Брезника, у 11 с. ушао је њен ескадрон у варош, а око 15 с. и остатак дивизије.

Власински Одред се још није кренуо са Власине.

*

Шумадиска целог дана кретала се је и ломила по брдовитом терену, да би избила на висину Дринске Дивизије и десно од ње, како јој је наређено.

Тек је 11. пук стигао пред мрак иза десног крила Дринске Дивизије, на 5—7 км. од с. Горгуљате.

*

5 ог новембра, Дунавска дивизија са коњичком бригадом, уплетена је у борбу са Бугарима, противу жеље Врховне Команде.

Наспрам Дунавске дивизије стајала су само три батаљона бугарска, под командом коњичког капетана Бендерева, (капетан Бендерев, тек што се је вратио из Русије, где је свршио Николајевску Ђенералштабну Академију.)

Он је добро оценио важност положаја: „Мека Црева Три Уши“ и решио је да их заузме, зато је тако енергично и напао и бројно јаче наше лево крило и довео у забуну нашу Дунавску дивизију, која напушта вис „Мека Црева“ и даје Бугарима могућности, да се одрже на тактички важном левом крилу „Меким Цревима“.

Као најближа Дунавској била је Дринска. Њен командант противно добивеној заповести за одмор, кад је видео да Дунавци воде борбу, развио је око подне своју дивизију и напао сливнички вис — с. Алдумировци — с. Братушково, 4 батерије помагале су овај напад. Бугари су на нападнутом фронту против Дринске дивизије пред вече овог дана имали 5 батаљона јаких по 1000 људи — свега дакле 5000 пешака против 7000 наших пешака.

Напад Дринске дивизије није успео, јер су батаљони у одсудном тренутку остали без муниције; местимично њена је пешадија допрла до на 100 метара од бугарских утврђења. Ту се је очигледно показала слаба страна тадање наше пешадиске тактике; јер на бајонетски напад — јуриш, гледало се код нас као на споредан вид борбе, није се ни претпостављало, да се може наићи на непријатеља, који се самом ватром не може истиснути са положаја. Место да се јуриша с ножем на пушку, наши се Дринци повукоше. Дунавска дивизија упушта Бугарима врло важан тактички положај „Меке Црева“ и први дан битке на Сливници, испао је по нас неуспешан.

Бугари су 5-ог продужили груписање на Сливничком положају, тако да 5-ог новембра у вече против наших 19.600 људи са 72 топа, колико је стајало пред Сливничким положајима, Бугари располагаху са 23.800 пешака и 40 топова.

5-ог новембра, не само противно намерама наше Врховне Команде, но и без њене управе у вођењу битке, учествовало је више од половине наше снаге са негативним резултатом на крају дана. Ово улажење у борбу потпуно је разумљиво и природно; то је била последица блиског додира са непријатељем, када и најмањи повод може послужити за отпочетак борбе (Верт 1870. год. Немци желели бој 7-ог, међутим чарка, проузрокована насилним извијањем V. пруског корпуса, увукла је 6-ог у бој целу армију; такав је случај и овде био.)

Разлог зашто су нас Бугари напали 5-ог.

Они су рачунали да ће по паду Трна и Брезника, Моравска дивизија продужити своје кретање ка Сливничком положају где неће моћи стићи пре 6-ог.

Тако исто су били сигурни, да се и Шумадиска дивизија не може пред Сливнички положај прикупити пре 6-ог. (Види се, да је бугарска обавештајна служба куд и камо била боља од наше.)

Према томе, Бугари су знали, да 5-ог новембра у јутру имају пред собом: једну коњичку бригаду и две развучене дивизије (од 19 батаљона), и то једну око „Три Уши“, а другу око Драгутинаца и Брложнице. Изгубити цео један дан (5-ти) и чекати 6-ти новембар па имати пред собом у место две четири дивизије био би грех, и зато су од-

судно и са већим делом своје снаге овога дана напали истакнуту Дунавску дивизију, бранећи се само од Дринске, која је као што смо и видели напала Бугаре, али није енергично и до краја извела свој напад.

Бугари су користили свој централан положај на Сливници, и постепено су нападали поједине наше дивизије, које су у разна времена на фронт стизале, и тако их тукли почесно.

5-ог у 9.30 с. Бугари су изненада напали на наше лево крило, и то споредни напад на коњичку бригаду, а главни на „Мека Црева“, где су изненадили 9-ти пеш. пук, који се је повукао позади истог положаја.

За Дунавску дивизију, напад Бугара било је изненађење, и на томе нашем левом крилу настала је забуна и неред. Због овога је у вече и смењен командант дивизије ђенерал Јовановић, и на његово место постављен, пуковник *Хорстиг.*

Ноћу 5-6-ог новембра наша је војска овако преноћила: *Коњичка бригада* била је код Драгомана. *Дунавска* дивизија стајала је између села „Јаровци“ и висова „Три Уши“, заузимајући ове висове: те ноћи 1½ батаљон 2-ог пука посео је „Мека Црева“, који су положај Бугари својевољно напустили; дакле враћено је оно, што је било 5-ог изгубљено. *Дринска* биваковала је око с. Брложнице. *Шумадиска* имала је 11. пешад. пук и 1 ескадрон код Повалироша; 10. пук и две батерије код села Голботине; 12. пук 1 батеријом код села Недељишта. *Моравска* са 2-гим и 14-им пуком и 3 батерије била је у Брезнику, 1. пук и 1 батерија били су још далеко у позадини.

Бугари су заноћили 5-ог новембра са главном снагом на Сливничком положају; појачања су била на путу из Источне Румелије. Одред из Брезника (разбивени Врапчански одред и Трнски одред) већим делом био је на маршу за Сливницу.

5-ог стигао је у Софију добровољачки кор капетана Панице (капетан Паница био је аудитор у једном румелиотском пуку, а свршио је 1884 год. у Петрограду Ђштабну Академију.)

Тај добровољачки кор био је састављен од: Бугара, Румелиота, и других, и био је јак свега 2—3 чете, и носио је званичан назив: „Хајдучка Бригада“.

Паница је добио наређење, да крене 5-ог из Софије и да оде у гиначки теснац, одакле ће дејствовати у бок и позадину српске војске.

Ноћ 5—6. Паница је преноћио у селу Шијаковцима, на путу Софија—Гинци.

Тај Паничин одред, много је уплашио нашу Врх. Команду., да неодсече одступницу наше војске за Пирот.

ДРУГИ ДАН СЛИВНИЧКЕ БИТКЕ 6-ог XI.

Ово је најважнији дан у овоме рату.

Штаб Врховне Команде, отишао је зором из Цариброда у Пирот у страху да Бугари не обиђу наше лево крило од Гинаца — Калотинском реком. (Паничин одред.)

ДУНАВСКА ДИВИЗИЈА.

Чим је пуковник Хорстиг 5-ог у вече примио команду над овом дивизијом, одмах је наредио:

Да крену на Чепањ и да га поседну: 2 батаљона IX. пука, а где су се већ налазили: 2 батаљона XV. пука и XIX. гард. батаљон; дакле на његовом крајњем левом крилу послао је 5 батаљона и ако је тај положај — Чепањ — могао да држи свега 1 батаљон; док је на главном положају задржао: 1 батаљон IX. 3 батаљона VII. и 1 батаљон XV.-5 батаљона са 4 батерије, дакле половину пешадије.

Ово је све учињено из страха, да му Бугари не обиђу лево крило, и због тога је учинио све припреме за одступање своје дивизије ка Цариброду.

Око 3½ с. 10-ти пук добио је наређење, да оде и појача Дунавску дивизију.

У 4 с. добио је командант Дунавске дивизије из Врховне Команде, овакву заповест:

„Из сигурних извора јављено, да су Бугари обишли лево крило Дунавске дивизије и да њихове трупе марширају ка Цариброду; наредите шта је потребно, да се отклоне зле последице.“

Тада је командант наредио:

Да се коњичка бригада са XIX. гард. батаљоном повуче испред фронта и оде у Калотничку реку и да онај 1 батаљон XV. пука крене преко Прекршја за Бугарима.

Коњичка је бригада тога дана добила неких шест наређења од разних личности из Врховне Команде и од Команданта Ду-

навске дивизије, која су потирала једно друго; и резултат је свега тога био: да овог најважнијег дана, наша стратег. коњица није ништа радила, но се је повукла испред фронта војске и набила у позадину у Драгомански теснац.

ДРИНСКА

Ова је стајала на положајима јужно од с. Брложнице, где се је ноћу утврдила, и отворила је ватру на целоме фронту око 7.30 у јутро.

На положају је изашао и цео Дрински арт. пук са 2 батерије Шумадиске дивизије 36 топова.

Пешадија ове дивизије почела је енергично наступање против бугарског левог крила између села: Братушкова и Гођубоваца и заузела прво село; но када стиже помоћ Бугарима, повукла се је са огромним губитцима.

. После овога, ова је дивизија вршила неке демонстрације, али само ватром са положаја, одакле њена артилерија није добацивала.

ШУМАДИСКА

По договору са командом Дринске трупе, ове дивизије избиле су на положај између села: Радуловца и Раките и то око 10 с., дакле на десно крило Дринске, више на леви бок Сливничког положаја.

Ту се је Шумад. дивизија целог дана 6-ог укопавала и утврђивала и артилерија је тражила одстојање; дакле као што је изгледало, спремала се је за напад за 7-ми, чекајући да у њену висину а на њено десно крило стигне Моравска дивизија.

Ова дивизија 6-ог није учествовала у борби.

МОРАВСКА

5-ог заноћила је у Брезнику, где је очекивала наређење од Врх. Команде за даљи рад.

6-ог у 8.30 Командант ове дивизије, добио је од команданта Шумадиске овакво саопштење:

„Оставите у Брезнику 1 батаљон и 1. брд. батерију, а са остатком крените се што пре Сливници и дођите на десно крило Шумад. дивизије.“

Ова је дивизија требала да избије на леви бок Сливничког бугарског положаја код села Горгуљате.

У 10.30 с. кренула се је Моравска дивизија из Брезника са снагом: 2 батаљона XIV. пука; 2 батаљона 2. пука и 2 батерије.

Око подне на маршу нападоше је у десни бок 2 бугарска батаљона, који долажаху од Радомира.

Борба је трајала 2 сата и Бугари разбивени одступише. Овим бугар. батаљонима командовао је капетан Филипов, који је добио изрично наређење, да заустави ову дивизију на маршу. Овај напад капетана Филипова од стратегиског је значаја; јер је тога дана укочио рад Моравске дивизије.

Дринска је дивизија била овако распоређена:

На Власини 5 батаљона и 1 батерија, у Трну 1 батаљон, и у Брезнику 2 батаљона и 1 батерија, што значи, она је кренула ка Сливници са: 9 батаљона и 2 батерије.

Као што се види 6-ог се је борила половина наше снаге, док су Бугари напротив увели у бој сву своју снагу и то прво на десном крилу, па на центру и најзад одбили напад Дринске дивизије, на своме левом крилу. —

Наша Врховна Команда имала је циљ да 6-ог групише Нишавску војску испред Сливничких положаја, на коме су се налазили Бугари, са намером, да се обухвати њихово лево крило.

Према томе Дунавска је дивизија имала споредну улогу, да служи као пиво, а десно крило са Морав. и Шумад. дивизијом, требало је да буде главно нападно крило. —

Али шта видимо: Главно-нападно-крило имало је свега 10 батаљона (Моравска 4. а Шумад. 6.), а споредно имало је 24 батаљона и коњичку бригаду.

Као што се види, Врховна Команда није груписала снаге онако, како је одговарало њеним оперативним намерама.

Све је планове наше Врх. Команде, побркао страх од оног Паничног одреда.

Наша Врховна Команда обманута да Бугари обилазе Калотинском реком лево крило наше Нишавске војске толико се је уплашила, да је потпуно изгубила главу. Место да провери ту вест и евентуално пошље нешто трупа против а да убрза рад на фронту, она из бојазни да не изгуби одступницу спремила је одступање; цела је војска гледала назад на Пирот, место да гледа напред на Софију. Начелник Штаба Врховне Команде у Пироту, а Врховни Командант у Б. Паланци.

На десном бугарском крилу, капетан Бендерев имао је 8½ батаљона пешадије 1 ескадрон коњице и 2 батерије.

Око 3 сата по подне, он нападне на „Мека Црева“ где је био 1½ батаљон и заузео их. —

ТРЕЋИ ДАН СЛИВНИЧКЕ БИТКЕ
7-ог XI.

Бугари су на своме десном крилу имали: 10 батаљона пешадије; 1 ескадрон коњице и 12 топова. У центру 7 батаљона и 20 топова; на левом крилу: 7 батаљона и 12 топова.

Овоме је крилу ишла у помоћ и колона капетана Попова од села Голубовци у јачини: 5 батаљона; 3½ ескадрона и 4 топа.

Од значаја је забележити, да су Бугари добили сигурно извешће ноћу 6. да се Срби крећу са јаком снагом преко Владаје Софији, да обиђу Сливнички положај од југа. Те ноћи кнез Батемберг сазвао је *Ратни Савет* на центру Сливничког положаја, где је решено: и ако Срби врше горе-поменути опасан маневар по Бугаре, то да се остане на Сливничким положајима и да се води пасивна одбрана. Кнез је оставио свога начелника штаба капетана Петрова на Сливници, а он је отишао у Софију, која је била у паници због горње вести.

Противно заповести своје Врховне Команде, да се данас не прелази у напад, командант бугар. десног крила капетан Бандерев у 9 с. напада наше лево крило на фронту од „Мека Црева“ до села „М. Малково“ са свом снагом. Бој је вођен врло упорно. Наш VII. пук, који је држао положај „Три Уши“ био је потиснут. Бугари су одсудно нападали на остале пукове Дунав. дивизије и X. пук, који је био придат Дунав. дивизији. Бугари су извршили неколико јуриша, али су увек били одбивени.

Дринска се је дивизија нешто приближила Дунавској, дошла је на Болинске висове, и могла је потпомоћи Дунавску, те да се Бугари задрже на „Три Уши“ да не крену Драгоману, Дринска је требала да нападне лево крило Бендеревљево.

Но капетан Петров са централног Сливничког положаја са својих 7 батаљона извршио је један испад на Дринску дивизију, те ју је тако приковао за њен положај. —

Моаравска дивизија тек је по подне стигла на крајње лево крило Бугара код с. Горгуљате, она је одмах напала Бугаре и борба се је водила до пред мрак са променљивом срећом, али у то доба Бугари добише појачање и потискоше је, те су тиме отклонили опасност са те стране.

Шумадиска је била распарчана на фронту од с. Раките до с. Болина. Једино је био прикупљен код села Радуловца XI. пук.

Овај је пук овог дана одиграо врло важну улогу, командант тога пука био је ђштабни мајор Димитрије Ц. Марковић, који је о раду свога пука, написао једно писмо своме брату, тадањем арт. мајору Марку, који је био Командант Стана Врховне Команде. Ево тога писма:

„Да ти причам о борби мога пука на Сливници 7-ог новембра т. г. тој најсјајнијој тачци у овоме нашем ратовању. Тога дана у јутро ја сам био са мојим пуком заузео једну дугачку камену косу над селом Радуловцем. Кад је била Моравска дивизија напала од Брезника лево крило бугарско, ја сам мотрио на кретање противника, који је спрам мене стајао и одржавао у неколико везу са десним крилом Дринске дивизије, које је од мене доста далеко било, јер се тога јутра Дринска дивизија много у лево била повукла, Како сам приметио повлачење Бугара на њиховом левом крилу, где је била Моравска дивизија и наш VII. пук, ја се решим да нападнем са моја два батаљона десно крило њиховог левог крила отсека, и за то учиним распоред и известим Биничкова, с тим да ми намеру одобри. Он то учини, али одмах за тим дође к мени и рече ми: „Мито, на нашем центру, између села Брложнице и даље у лево, ствар је у најцрњем стању, иди и види је, чини са твојим пуком шта знаш, тамо имаш на расположењу и два артилериска пука и један батаљон XII. пука; аманет ти Божији сачувај нашу ствар и војску од катастрофе“. Ја на то одмах наредим да се крену моја два батаљона за тамо, а трећи оставим на старом положају, докле га ускоро за тим XII. пук не смени, па онда да и он замном дође. Кад сам стигао између села Брложнице и Балинског Виса, нашао сам најжалосније стање. Шумадиски артил. пук и једна батерија Дринаске дивизије — Алексе Димитријевића — дејствовали су са Балинског виса; две батерије Дринског арт. пука стајале су над селом Брложницом; десно крило Дринске дивизије пред Балинским висом страшно је измицалогоњено великим ројевима Бугара; батерије

су биле у очигледној опасности, а десно оступао је такође један батаљон XII-ог пука, који је био недавно ступио у борбу. Бугари нису наступали него у гомилама јурили без пуцања. Видевши овако стање, ја сам рачунао: да је снага Бугарска на нашем левом крилу које је оступило, а по том и на десном спрам Моравске дивизије, која је водила упорну борбу, и према томе да су Бугари на своме центруму развучени и слаби — и за то се решим да их са својим пуком нападнем. Договорив се са Мостићем[1]), да ме са две батерије потпомаже, а исто то поручио сам и команданту Шумадиског арт. пука.

Мој брате! Овај напад то је била једна дивна слика, која се у рату ретко виђа. Други батаљон, који је био напред развијен, тако је правилно са растојањима и остојањима својих задњих делова наступао да и мирнодопске прилике ретко такву слику показују. Пук је извршио напад тако енергично и храбро, да је противник био одмах при првом налету бачен. Мој пук повуче собом и онај батаљон XII-ог пука и десно крило Дринске дивизије, те противник поче и пред њима узмицати. Одмах после овако одважног налета отпоче дејствовати и артилерија — 2 батерије — Дринског арт. пука, које дотле нису смеле дејствовати од Брложнице из постављених ампласмана за то, што би потпале под убилачку и сигурну ватру бугарске артилерије. Мој пук другим налетом отме од Бугара и другу утврђену косу, и ја утом сретном тренутку умолим преко потпоручника Симића јаднога Васића[2], да нареди авансирање својих батерија, што је он одмах и учинио, да би потпомогао напредовање мога пука.

Око 5½ сати по подне извршио је мој пук и трећи налет и заузео последњу бугарску утврђену косу, која је везивала њихов централни вис са десним крилом, и моје трупе продру у село и иза села Аладомироваца. Бугарски је положај био пробијен. Лево крило заузело је позадњу ивицу положај и образовало је фронт према главном Сливничком вису, са кога се је у току ноћи чула непрекидна лупњава кола да ли је ово значило свлачење са положаја или довлачење на исти? Овај је вис био у току овог дана поседнут јаком артилеријом. Кад је борба свршена ја сам наредио мојима, да се на отетим положајима што пре уреде, муницијом снабду и што јаче утврде. О успеху известио сам Биничког и тражио сам бар 2—3 батаљона, па да сутра напад продужим.

Бинички је био у први мах пристао на мој предлог, а са Мостићем сам се спора зумео о целом сутрашњем раду, у коме је циљу у току ноћи требао да истакне знатно унапред испред Балинског виса и села Брложнице другу батерију од 8 топова, која би се знатно приближила моме пуку да његов сутрашњи рад помаже.

Али око два сата по поноћи добих налог од Биничког, да се напад сутра не може продужити, јер се из Врховне Команде категорички наређује, да се одступи. Ја сам с Мостићем наваљивао на Биничког, да ту ствар објасни, али он одговори, да то није помогло.

Сутра дан, 8-ог новембра, драги мој брате, ја сам са мојим пуком и ескадроном капетана Христића, остао на Балинском вису и код села Брложнице због транспортовања знатног броја мојих рањеника и заштићивања одступања свију осталих трупа до три сата по подне, па тек тада оступио на село Балин и даље на Габер. Пред собом на положају, уверавам те чиме хоћеш, нисам имао противника, сем неколико патрола на великој даљини. Положај „Три Уши", које су Бугари били отели од Дунавске дивизије, био је празан: ни једног Бугарина! Моје су патроле допирале далеко у напред.

Повлачење наше војске са Сливнице ноћу између 7. и 8. новембра није требало да буде. Сутра дан наша би војска успела, јер су се Бугари сами у назад повукли.[1])

11. новембра не би Бугари заузели Цариброд да смо поседи висове, које сам ја Шефу Штаба препоручивао, да је у предњем реду било више од моја два батаљона и да је било бар штогод артилерије. Чак ни 12. новембра неби пао вис „Нешковац" над Царибродом, да је положај заузет био као што ваља и да су се наше трупе узајамно потпомагале. Ланац је био, против сваке памети, заузео задњу ивицу положаја т. ј.

[1]) Пуковник *Василије Мосшић*, командовао је тада Дринским арт. пуком.

[2]) Пуковник *Милан Васић*, био је командант Шумад. арт. пука и он је 7. погинуо.

[1]) *Напвмена:* Ово је писмо оштампано у Малом Журналу 1910. год. у чланку „*Пре 25 година новембарски дани 1885*".

шуме, а ову оставио противнику за слободно и заклоњено надирање. Цела Дунавска дивизија стоји лево и мирно посматра, како два бугарска батаљона за 1½ сат отераше са виса 5 наших. Даље држим, да и Пирот не би пао, да је цела Дунав. дивизија била утврђена пред њиме, а не само један батаљон. Она је 14. и 15. мирно стајала на Сарлаку и око овога, и само равнодушно посматрала пораз левог и десног крила и оног батаљона пред Пиротом. Сам командант нишавске војске нашао је за нужно, да своју стајну тачку изабере код овог неактивног дела.

6. Наше недаће деморалисале су војску тако, да је она, по моме дубоком уверењу, за даљи рат неспособна. За ово кратко време пак, не може се наћи начин, да се успех осигура, јер се дисциплина, у виду безусловне послушности, неда за кратко време створити а нашу сељачку војску није кадро ништа одушевити. Картеч од позади и нарочито одељења за убијање палијативна су средства и у паници не би помогли.

С овим, Господине Ђенерале, држим, да сам одговорио на Ваш позив. Из мога одговора види се; 1) Да наша војска није образована и васпитана за свој позив: и 2) Да су наши команданти неспособни за своја места, која заузимају. Узрок су томе: Врховна Управа и опште стање у земљи.

Што се тиче саме војске њена спрема за свој позив зависи: 1) од карактера самих држављана и државне управе у опште: и 2) од образовања и васпитања општег.

Три су особине, које карактеришу један народ, да ли је он од природе способан за војнике. То су особине: физичка, умна и морална способност. Прва се огледа у јаком строју тела и простоти живљења и она је код нашег народа врло добра. Друга је такође врло добра, јер је наш народ од природе бистар. Но трећа особина, под којом ја разумем честитост, отачаствољубље, тежњу за величином државе, оданост Владаоцу лични понос — стоји испод нуле.

Што су моралне особине овакве ниске томе су узрок: 1) наша државна управа, 2) необразованост нашег народа, и 3) погрешан правац образовања и васпитања наше интелигенције.

До 1868. године све наше тежње и жеље биле су управљене на ослобођење, увећање и славу Србије. До тада моралне особине у народу стајаху високо и беху јака залога, да се у војсци развије поуздан морал. Но од тада настадоше у земљи не начелне, већ столичарске партије и она дивна борба противу спољних непријатеља окрете се у борбу око масних залогаја. Поједине партије почеше да се наслањају на најпокваренције људе у земљи и ови постадоше доста меродавне личности. На тај начин интрига доби превагу, а лепе моралне особине исчезавале су нагло. У земљи се разви протекција, кајишарлук и лоповлук. За кратко време копирали смо доба римске покварености.

Наш народ је веома необразован. Он нема никаквог појма о државној заједници и оданости према Владаоцу. Он не мисли даље од своје куће и своје њиве или чекмеџета. Он се неда другом идејом одушевити сем за мању порезу.

Саопштио ђенерал *S*.

(Наставиће се)

FEUILLETON.

Србин или Хрват.

Из ока се жарког сунца,
Двије сузе одрониле.
Једна пала у водицу,
Друга пала у горицу.
Која пала у водицу,
Бисером је заблистала,
Која пала у горицу,
Зелен листом пролистала.
Откиде се један листак,
Па загрли бисер бели, —
Зар да браћу једне крви,
Још и сушто име дели?

П.-пуковник Црнко

Српска душа.

Јуна месеца 1913. године 5. прекобројни пук би изненадно искрцан у Владичиноме хану и одмах, по ешелонима, слат на Власину, где је било критично стање, јер су Бугари надмоћнијим снагама навалили на 10. пук II. позива, који је последњу своју снагу упињао да Бугаре задржи.

У најкритичнијем моменту, на Чемерник бејаше испослата 2. чета 1. батаљона 5. прекобројног пука и митраљеско одељење пука, за појачање наших двеју чета 2. батаљона овога пука, које су се, десетковане у губитцима, с муком још држале и којима је и муниције већ нестало.

2. чета 1. батаљона развила се позади Чемерника и са митраљеским одељењем продужила лево крило распореда.

Пошто стрелци нису видели циљ, то је командир чете капетан Б. М. наредио, да се по водовима креће напред. У другоме скоку 1. вод ове чете изненада се заустави, после двадесетак корачаји и отвори убиствену брзу паљбу и убрзо се чу „ура" и виде, да се вод сјури у јаругу, јер Бугари изненађени директном брзом паљбом, на 40—50 метара, будући у гомили збијени, очекујући само да они крену на јуриш, али изненађени и предухитрени нашом убиственом ватром, у маси окретоше леђа и почеше бежати, сјурившн се сви у поток.

За овим 1. водом кренуше се и друга два вода и командир, који је био на 20—30 метара позади стрељачког строја, са водом у резерви, крену и овај смакнути вод на јуриш. За овом четом кренуше на јуриш и оне друге две чете 2. батаљона, а командир митраљеског оделења капетан С. Т. подухвати митраљеском ватром Бугаре, који бегаху потоком. Плотун са друге косе, обори четири послужиоца наших митраљеза, што доказиваше блиско присуство других бугарских трупа и натера командира чете, тим пре што се већ спуштао мрак, а требало је осигурати положај од могућег ноћног напада Бугара, да нареди да трубачи свирају „збор", те како се неби сувише зауктали у гоњењу Бугара и наишли на она њихова појачања и сами страдали. По овој борби на Чемернику, сутра дан, када је цео 5. прекобројни пук вршио напад на Грамаду, капетан Б. М. је остављен, са целом његовом четом, да закопава мртве и купи ратни плен и закопао је око 94 мртва бугарска војника, а покупио 300 пушака и 7 кола муниције, архиве, пионирског алата и остале спреме, имајући и једног подофицира и 7 војника бугарских заробљених, који изјавише да су у овој борби разбијена два бугарска батаљона. 2. чета 1. батаљона 5. прекобројног пука изгубила је у овоме јуришу свега 1 војника мртва и 5 рањена. Прикупивши чету и поседнувши положај, да би га огарантовао за ноћ, командир је задржао заробљенике код чете, те да не би ни једнога војника за ноћ одвајао ради спровода заробљених.

Командир, издајући целој чети усмену заповест за поступак ноћу, нарочито је скренуо пажњу војницима, да се на положају не смеју ноћу никакве ватре видети, па ни палити машина, упозоривши на присуство Бугара на суседној коси, који су гађали плотунима и који би нас могли напасти ноћу и по ватри открити наш положај.

Ноћ настаје, све се утиша, чује се по неко полугласно „стој" "стао сам" „пролази", патрола и стражара.

Пред зору командир, пробудивши се, запази да из једног ровчића, где је резерва, куља дим. Појури тамо, викну ко је то смео ватру ложити, када је најстрожије то забрањено. Устаде каплар М. Ј. један најбољи каплар, који је јуче први са десетином кренуо на јуриш и рече: „Опростите господине капетане, ја сам наредио да се наложи мало ватре, да скувамо попару овоме Бугарину, јер га много боли стомак".

Командир на ово даље ништа не учини, само благо рече: „одмах ватру угасите" и оде размишљајући о величини душе овога каплара, који сам једе сув хлебац и који поред најстрожијег наређења толико ризикује, да не само он најгоре испашта за ово прекршење заповести, већ и целој чети направи евентуално несрећу, само да би бугарскоме војнику, томе који је јуче пошао да га убије и који га и тога момента мрзи, загрејао стомак оболели, не могући га гледати да се превија од болова, прелазећи преко свега, чини да му помогне... права српска душа.

Ваљево

Потпуковник Б. Љ. М.

Сећам те се!

Сећам те се као зором светлог дана и знам, да си сетна и тужна.

Бледи месец праћаше нас обоје једне мајске ноћи, а на вратима твога дома, растанак нам беше нем.

Без речи, реч ти причини бол, и ти си тада дрхтала и јецала, а ја као ледени камен стојим и бедник кунем судбу ту!

Залуд вапај срца рођеног, остајем непомичан створ, хладан и тежак као зимска ноћ.

Сећам те се, била си бледа и при том тешка, без снаге и моћи, да даље крочиш.

Сећам те се, опрости! Опрости, то је злочин оживеле моје предрасуде и ја ти нисам крив. Све што знаш трпи, живот је цео лаж.

Игра судбе заврши се горко и ти не хајеш и не знаш!

Време је тешко и моћно. Оно је у стању све да затрпа и све да збрише и да те никад неугледам више.

Сећам те се, прогањам себе и патим, патим, дубоко кроз ноћ, а живот без циља тече нечујно и вене, вене......

Сећам те се стално, било је мука и доста штете оронулој души и зато сада проводим дане, под снагом тада оживеле наде!

Ј. М. Шаптовић.

КЊИЖЕВНОСТ

Наполеон I. — Од др-а Б. Јовановића, у Београду 1925, год. Цена 40 динара.

Било је потребно и за нашу читалачку публику, како војну тако и ширу, из масе дела, нарочито француске литературе, дати једну, нешто сређенију, збијену књигу, где би јасно и потпуно, а при том лаким стилом, били изнети живот и рад генијалног великог војсковође Наполеона.

Колико ми знамо у нашој књижевности овако дело нисмо имали. Војни кругови наши помагали су се књигом *„Наполеон као војвода“* од графа Јорка од Вартенбурга у преводу Чеде Марковића. Неоспорно ту је Наполеон са војничког гледишта престављен лепо.

Др. Јован Јовановић је историчар по струци и нарочито се бави војном историјом. Он је на том пољу дао неколико лепих, запажених од критике прилога. У овој књизи Наполеона нам преставља свестрано као војсковођу, државника, политичара и цара, од његовог почетка кроз целу сјајну каријеру па све до слома и смрти. Изнето је управо цело то доба, коме је обележје и значај давала личност великог и генијалног Корзиканца. Читаоцу се даје могућност, да читајући ову књигу дубље уђе у цео сплет историских догађаја који су се пре сто година у Европи одигравали.

За војнике ће нарочито бити вредна пажње и интересовања књига г. Јовановића. Ту ће наши официри наћи за своје војничко образовање, стручно и шире, обилно материјала. У њој ће студијом Наполеонових битака проширити свој поглед, свој критички суд. И што је главно, овде нису само његове битке изнете. Писац је обухватио много обилнији материјал: пружио је потпуну слику Наполеонову, како војнички његов рад, тако и државнички и остало.

На тим примерима војсковођа из прошлости ми се имамо још научити доста, бар у томе: да су начела војне науке, *стратегије* у првом реду, вечита и непроменљива. Ма како да је техника усавршила борбена средства, изменила вид модерне битке, начин вођења борбе, у својој суштини војна вештина се није променила. Остаје нешта вечито, што се не даје мењати, то су неколико принципа по којима су и савремене војсковође имале да бију битку. У првом реду остаје вечити *дух* који даје подстрека, који оживљава масе и цео механизам материјални: то је управо личност, од које долази оживотворење, идеја, воља. А за то је најбољи, најтипичнији представник Наполеон, који ће свој значај за векове сачувати, задржати.

На његовим принципима могу се и садање војничке генерације учити, његовим генијалним а простим у основи примерима попуњавати и учвршћавати своје искуство.

Из свега овог ми топло препоручујемо ову књигу нашим официрима као дело

рађено с пажњом, солидно и ерудицијом, са познавањем предмета и уз обилну литературу, која је писцу на расположење остајала, а коју је он зналачки умео искористити.

Пуковник *Ђ. Ћирић.*

Неколико редака младом подофициру. — Бор. Н. Николић, наредник 22. пешпука, Куманово, цена 5 динара. (Добија се код писца.)

Појавила се као прва ласта, јер је то прва књига коју је написао подофицир наше војске. Нарочито је, поред тога, врло симпатична што се у њој без икаквог увијања, ванредно искрено, „од срца срцу", дају пријатељски савети младом подофициру, који по изласку из подофицирске школе и по ступању у пук може пасти у „добре руке" каквог старијег подофицира, који ће га упознати са кафаном, коцком, својим пријатељицама, са начином како се и државне ствари могу уновчити, са свим тим „лепим" животом ван касарне. Природно је да ће такав млади, неисквaрени и наивни подофицир сматрати за част што га тако „пријатељски" прима старији друг, не знајући и не слутећи ни најмање да тај пут, којим је пошао, води право или под какав параграф војног казненог законика, или га нагони да разочаран излази из војске, жалећи се како се у њој не може живети. Није мали број подофицира који овако свршавају, па је зато похвално што им искрено савете даје један њихов старији друг, који је у стању да најбоље позна своју средину.

Можда се небисмо могли с писцом сложити да у сваком пуку има по 2—3, па и више овако „добрих" другова. Али ипак одобравамо што је ђаво насликан црњи но што је у ствари; пашће лакше и више у очи.

Штета је само што неко од предпостављених старешина није дао себи труда да књижицу дотера и обуче у лепше литерарно рухо. Тиме би књига врло много добила.

Ову симпатичну књижицу можемо најтоплије препоручити подофицирима, па и официрима, нарочито питомцима подофицирских школа, старешинама, који ће у њој наћи узроке слабе вредности појединих подофицира, и изворе појединих грешака и преступа њихових. Писцу можемо честитати што је отворено и искрено рекао пријатељску реч старијег друга млађем.

пуковник Пав. Гр. Павловић.

Вести из гарнизона.

БЕОГРАД

Народна Скупштина. — Буџет Министарства Војске и Морнарице. — Сјајан Експозе господина Министра Војске и Морнарице, дивизијског ђенерала господина Душана П. Трифуновића. —

Буџет Министарства Војске и Морнарице.

Буџет Министарства Војске и Морнарице дели се у главном на три главна предрачуна:

1. Буџет Министарства Војске,
2. „ Морнарице, и
3. „ Граничне трупе.

Укупни материјални издаци за буџет Министарства Војске износе ... ... д. 1,554,923.756—

Укупни материјални издаци за Морнарицу износе ... ... д. 116,750.154.—

Укупни материјални издаци за граничну трупу износе ... ... д. 8,015.800.—

Свега мат. издаци: д. 1,679,789.711.—

А укупни лични издаци са свима редовним и ванредним наградама и додацима износе ... ... д. 766,200.289.—

Према томе укупно се предвиђа по буџету Министарства Војске и Морнарице ... ... д. 2,446,000.000.—

Или више се предвиђа од 1924-25. године д. 259,195.393.60

Као што се из горњих података види Министарство Војске троши на материјалне издатке, односно за разне набавке, динара 1,679.789.711, а за личне 766,200.289 т. ј. 61 по сто на материјалне издатке и 39 по сто на личне.

Експозе Г. Министра.

Господо, на дневном је реду буџет Министарства Војске и Морнарице. Овај буџет, господо, после великих редукција, данас износи 2413 милиона. Он не само што није велики, он је мали и он подмирује минималне захтеве и потребе војске и морнарице.

Да бисте имали представу о скупоћи и великим потребама за ванредним кредитима довољно је да вам кажем да само једна армија од 100 хиљада људи кошта једну до једну и по милијарду динара. Према томе колико стотина хиљада људи хоћете да изведете на бојно поље толико вам треба милијарди динара.

Кад се један буџет редуцира за 1400 милиона динара, кад се дакле редуцира за 60%, онда можете мислити колико је то дубоко задрло у битне интересе војске и морнарице, што ја нарочито подвлачим.

Према томе, господо, као резултат овог кратког излагања излази да је наш пројектовани буџет као и ранији буџет био мањи од буџета других војсака и других морнарица, да је био — то подвлачим — релативно мањи него што је био буџет у току 10 година Краљевине Србије.

Недовољан број официра и подофицира.

Данашњи број официра само је нешто преко половине мањи од онога броја који тражи формација мирнога времена и ја данас немам толико официра колико ми тражи формација, ја данас немам 4½ хиљаде официра колико ми тражи формација.

Стање подофицира је још горе. И подофицира имамо испод половине од онога што морамо да имамо и према томе старешински кадар официра и подофицира данас имамо много мање него што одређује формација, око 10.000 до 11.000 људи. Има 1100 официра који раде преко реда, — а то је, господо, једна петина официрског кора, која преко реда ради 2—3—6 сати. И за тај рад они немају ни једне паре доходка. Кад један официр и подофицир, господо, ради за двојицу и преко реда, без награде, ја мислим да ти људи заслужују свако признање и свако поштовање. (Аплауз).

Стални кадар.

Из буџета види се да смо предвидели, као годишњи ефектив, 102.000 редова и каплара. Сваке године тај је контингенат стално повећан. То је врло лепа појава и постоји стална тенденција да тај контингенат буде још већи.

Војна управа води рачуна и о ономе великоме принципу, да сваки способан грађанин наше земље прође кроз касарну, а води рачуна и о тешким финансијским и економским приликама наше земље. При таквом стању ми смо лањске године донели једну специјалну уредбу, где су појачани услови за способност рекрута. На тај начин ми смо, у неколико, смањили број рекрута, али смо с друге стране, у сталном кадру, добили здравији и бољи елеменат.

Уштеде на набавкама.

Војној управи није непознат овај принцип: да треба да набавља све своје потребе онда, кад је томе време, кад су оне најјефтиније. Али, господо, да може војна управа да ради као сваки добар домаћин; да може да набавља своје потребе онда кад су оне најјефтиније, кад је томе време, она треба да има паре и треба да има магацине; а војна управа нема ни једно ни друго. Буџетска година не траје од жетве до жетве, него се почиње да завршава 1. априла, у најгоре време за вршење тих набавака.

Војна управа плаћа по 20, 30 и 40% скупље храну и остало, него кад би имала у својим рукама потребан новац и магацине. Тражио сам сада амандманом 60 милиона, да набавим фураж од априла до новембра месеца оне друге буџетске године, да не бих плаћао у априлу и мају 20 до 40% скупље. Исто тако, предузео сам мере, да добијем у августу или септембру један обртни капитал, да бих могао да вршим ове набавке промпт. И већ имам утисак — то су још приватни разговори — ја ћу евентуално моћи постићи, да ме Народна Банка финансира, стављајући руку на приходе Министарства Војног. Војној управи иде у рачун да плаћа и интерес 6 до 8% Народној Банци, јер ће и онда набавке ипак бити јефтиније за 10 до 15%.

Фабрике и Касарне.

Сад долази, господо, партија на артиљериско-техничке трошкове.

Ми смо питање наших фабрика завршили. Војна управа предузела је колосалне мере да то питање што пре оконча и ја мислим, господо, да се нећу пребацити ако кажем да *идућа буџетска година неће бити још завршена, а ми ћемо на овом земљишту, у својим фабрикама, израђивати пушке, пуш-*

чану муницију, артиљеријску муницију и барут. (Дуго и бурно пљескање).

Док у крајевима преко Саве, Дунава и Дрине имамо врло луксузне касарне, дотле у Јужној Србији, Црној Гори па и Шумадији, оне се налазе у мизерним приликама. Пет до шест година, па и више од 10 година, није дата ни једна пара да се подижу муницијски магацини — и дошло се дотле, да смо добијали материјал који вреди по стотине милиона а да се није имао где да смести.

Износећи ово стање ја вас молим да примите ове амандмане које сам тражио по овој партији, који нису велики и потребно је бар 30 милиона да на тај начин покријем потребе у Јужној Србији и Црној Гори.

Авијатика.

Господо, долази партија на авијатику. То је болно место овог буџета. Резултати могу бити страшни. Из дискусије која се водила у Финансијском Одбору ја сам добио утисак и уверење да посланици свију партија имају једно исто мишљење кад се тиче авијатике: сви сматрају да авијатика има данас прворазредни значај и сви мисле да морамо авијатици дати што више да се она колико толико ојача, да може владати нашим небом. Та партија од 224 милиона смањена је на 112 милиона, т. ј. на половину.

Ми два, три па и пет пута дајемо мањи значај својој авијатици, него што то раде друге државе. Сад или су све ове државе у заблуди, кад толико дају за своју авијатику, или ми погрешно радимо у овој врло важној грани наше војске и одбране.

Тешко оном народу који својој авијатици данас не придаје овај значај који она има и који заслужује; и тешко оном народу који својој авијатици благовремено не даје сва потребна средства да се организује и формира и да може у даном моменту владати својим небом.

Ја имам потребе за нових 100,000.000 дин. ради набавке 150 апарата. Ја морам да имам ово, ја то морам имати ако се правилно схвати значај авијатике. Иначе, господо, за слабе последице министар и влада не сносе одговорност.

Морнарица.

Сад, господо, долази наша морнарица. И ако је, господо, једно болно место у нашем буџету.

После ослобођења добили смо 11 малих ситних јединица у бедном стању, добили смо мале торпиљарке, које нису биле у стању да изађу из својих лука. На тим торпиљаркама остављен је по један топчић и речено нам је: Ево вам флоте за финансијску стражу дуж наше обале! Господо, с тим смо почели; радило се и давано је више милиона да се те ситне јединице колико толико оспособе, али већих кредита за ових 7 година није дато за нашу морнарицу. Потребе су биле, али се није стизало и фактично наша морнарица остала је наше сироче.

Од 433 милиона буџет је смањен на 150 милиона. Кад се, господо, један буџет редуцира, за скоро 300 милиона, онда ће остати status quo, ово жалосно место и наша морнарица....

Војна управа не заноси се идејама да треба да набавља велике дредноте, који коштају 2—3 милијарде једна јединица само, нити се заноси да треба набавити велике крстарице, од којих једна стаје 400 милиона, и мале, од којих једна стаје 200 милиона, — али мислим да војна управа правилно ради, ако према приликама и предвиђеним кредитима води рачуна да набави велики број малих сумарена, торпиљера и хидроплана, и тако да се створи јака јединица сумарена, торпиљера и хидроплана, ко ји могу храбро да бране нашу обалу.

По овој партији за морнарицу мени је неопходно потребно — ја ту подвлачим — нових 200 милиона динара.

Сад, господо, кад редуцирамо ове увећане кредите, излази, господо, да је потребно, веома потребно мени за грађевинску политику нових 300 милиона, потребно је за авијатику нових 100 милиона, и то за насушну потребу авијатике и нашу слабу морнарицу 200 милиона, свега 330 милиона. Ја знам, господо, тешке прилике; није лако наћи нових 330 милиона после свега овога што је рађено.

Ето, господо, каква је ситуација. Као преставници народа треба да је знате. Питање је сад, господо, да ли треба тражити од народа још један напор као што је влада и Скупштина Краљевине Србије тражила од свога народа у току десет година да се напрегне и да дâ једну четвртину свога буџета за опште војне потребе, — или не. Зато сам сматрао за потребно да будем опширан, да знате ситуацију, и према таквој ситуацији треба да се, господо, ради. Дужност је да решимо те важне ствари, јер од

нерешења биће страшних последица. Ја мислим да нисам индискретан кад овакве податке вама дајем, и сматрам да је било потребно да вам их дам.

Господо, ја сам при крају свога експозеа и ја молим вас, господо посланици, прво да овако искасапљен, овако јако редуциран буџет једногласно примите. Али вас још више молим, господо, да се омогући наћи начин да се нашој младој авијатици и нашој нејакој морнарици што пре помогне, да они могну нашим небом владати и храбро и јуначки бранити нашу обалу. (Бурно и дуго одобравање).

Одговор Г. Министра Војске.

Ја са највећим задовољством констатујем, како мени изгледа, господо, да је цела Скупштина једнога мишљења, да нашу морнарицу и наше ваздухопловство треба помоћи што јаче и што брже, разуме се у границама наше финансијске моћи.

Ми имамо један флотни програм. Тај програм је лепо израђен. Једна трећина нашег минродопског ефектива, који као што рекох износи 102 хиљаде војника, дакле 33.000 војника служе скраћен рок од 9 месеци; остали, такозвани пунороковци, не служе више од 12—14 месеци. Они, у ствари, служе само једно лето, а после се привремено отпуштају кућама. Процентуално, дакле, не служи се код нас више од 12 месеци, — и ја мислим, господо, да са тим можете бити задовољни и на томе више не инсистирати.

Господа посланици словеначки желели би да њихови регрути служе у Словеначкој. Нема сумње, да су прилике под којима служе наши регрути у Јужној Србији тешке, а релативно много теже, него у другим крајевима. Поред осталих прилика, тамо фактички влада маларија. Теже су прилике тамо, нема ни довољно касарна. Али, господо, да ли је право да те тешке прилике подноси само једно племе? Да ли је право да само Војвођани и Шумадинци иду тамо, и да само они сносе те релативно теже прилике, а остали да их не сносе? Ја имам тачне статистичке податке о томе, и рачунао сам још раније, кад сам био у Министарству Војске и Морнарице, и према томе рачуну знам, да релативно Хрвати и Словенци мање служе тамо, него Војвођани и Шумадинци.

Г. Вујић покренуо је између осталога питање о добровољцима. Додајем да сам и ја сам добио представку од добровољаца по том питању. То се питање сада студира, а то је питање мало повеће, јер су добровољци захтевали од мене, да донесем нов закон о добровољцима, а да све постојеће законе и одредбе о добровољцима треба укинути. Ја не могу сада ангажовати ни себе ни Краљевску Владу по овом питању, пре него се ово питање простудира и пре него сама Влада донесе решење по једном овако крупном питању.

Ја могу да вам кажем сасвим поуздано и сигурно: да ми имамо врло добру војску, и то не само врло добру војску, него одличну војску. (Бурно пљескање и одобравање у Скупштини). Имамо војску на којој нам сви завиде. Имамо војску, која је за ових седам година направила такав прогрес, какав ни једна друга војска у свету није направила. Али, господо, што имамо такву војску, имамо да захвалимо у првоме реду Његовом Величанству Краљу, Врховном Команданту Војске. (Живо одобравање и бурно пљескање: Живео Краљ!) који се, господо, очински стара за војску, и за морнарицу. У другом реду имамо да благодаримо официрима (Бурни усклици: Живели!) који су са највећим својим пожртвовањем вршили своју дужност, и на трећем месту имамо да благодаримо нашим војницима, који су такође у врло тешким приликама и околностима вршили како треба своју дужност. (Бурни и одушевљени усклици: Живели!)

А народу, господо, ја сам такође благодарио јутрос, нарочито гг. посланицима на великим жртвама, које они, у име народа, чине за војску, а разуме се, да и ти војници и они су део народа, јер су и они из тога народа изашли. (Бурно и живо одобравање и пљескање).

Огромном већином гласова буџет је усвојен с пљескањем и узвицима:

— Живела војска!

Дивизијски ђенерал

Љубомир Покорни.

Рођен је 8. новембра 1872. у Новој Градишки, у Славонији, а у Београду је свршио шест разреда реалке. У Војну Академију је ступио 1889. и 1892. произведен је за артилеријског потпоручника. У миру је напредовао до чина потпуковника, а за пуковника унапређен је у рату, 6. априла 1913. По свршеном рату 1918. добио је за ђенерала, а када је нови закон о устројству војске ступио у живот добио је за дивизиског ђенерала.

Рат с Турцима 1912. затекао га је на положају команданта моравског пољског артиљериског пука и с њим је учествовао у томе рату.

10. и 11. новембра на Куманову, 21 и 22. Бабунском теснацу и пред Прилепом и 24. на Алиначким положајима. У Срп-

ско-бугарском рату 1913. год. 17. и 18. јуна пред Штипом и Трогерачким положајуима и на коти 650, 21. јуна у борбама на правцу коте 510, караула Шаба, и од 5. до 18. јуна у борбама око Грленских положаја.

У рату с Аустријанцима 1914—1915. као командант дунавског пољског артиљериског пука учествовао је и са пуком: од 16. јуна до 19. августа 1914. у борбама око Београда; од 24—30. августа у борбама у Срему.

Од 5. септембра до 16. октобра 1914. у борбама на Великом и Малом Рожњу, Милетином Брду, Соколској планини и Мачковом Камену, где је 9. септембра први пут био рањен; 27. и 28. октобра на Великом и Малом Рожњу; 29. 30. и 31. октобра на положајима око Пецке, за одбрану Ваљева. Од 3. до 10. новембра у борбама код Дича, на Прострузи, Рајцу и код Такова. Од 20.—30. новембра у борбама за време наше офанзиве и протеривања Аустријанаца из Србије од Такова правцем преко Проструге, Рајца, Струганика, Мионице, Ваљева и Јаребица ка Лозници. 5. јуна 1915. у борбама код Голупца, источно од Вел. Градишта, приликом насилног рекогносцирања и прелаза Дунава на аду код Голупца као и рушења главног бродарског парка непријатељевог код Голупца.

Од 25. сепрембра до закључно 4. октобра у борбама за одбрану Дунава на Рамском Одсеку и по том за време борби у одступању до села Божевца југоисточно од Пожаревца, северно од Петровца, где је 4. октобра рањен тешко и као такав ступио у болницу прво у Паланку, па у Врњачку Бању, у којој је 28. октобра 1915. заробљен у болници.

Као тешко рањен одведен је у ропство у Аустрију, одакле је замењен као инвалид и враћен у Француску 29. маја 1917. Као инвалид 1917.—1918. вршио је дужност првог ађутанта Њ. В. Краља, био је командант дивизијске области, а сада је на положају управника Војне Академије.

Био је неколико година пред рат 1909. 1911. и 1912. наставник Тактике у официрској артиљеријској школи гађања.

Био је једно кратко време у пензији и тада се посветио својим ратним друговима инвалидима, који су га бирали за председника средишње управе свог удружења.

Личне вести.

Од 2.—20. фебруара ове год. полагали су и положили испите свршени приправници за ђенералштабну струку, пошто су по свршеној Вишој школи Војне Академије били 2 године на припреми при Главном Ђенералштабу, и то:

Арт. ппуковник Драгослав В. Милосављевић, пеш. ппуковник Радивоје В. Јанковић, инж. ппуковник Ђорђе С. Глишић, арт. ппуковник Миодраг Дамњановић, арт. ппуковник Драгутин Ј. Павловић, пеш. ппуковник Тодор Милићевић, арт. мајор Василије В. Петковић, пеш. мајор Мирослав Шевић, пеш. мајор Драгољуб Михаиловић, пеш. мајор Жарко Велић, пеш. мајор Владимир Ваухник, и пеш. мајор Милан Марковић.

Од ових нових официра за Ђенералштабне послове свршили су раније поред наше Више Школе Војне Академије, и то ппуковници г. г. Глишић и Јанковић још и Ecole superieure de guerre, а ппуковник г. Милосављевић Ecole militaire d'Artillerie у Fontenebleau-у. —

Новости и белешке.

РУСИЈА

Припреме за рат. — У једном говору војницима црвене војске, објаснио је комесар за војску и морнарицу Фрунзе припреме за рат са Великом Британијом као неминовно потребне, и да је Велика Британија намерна да отвори непријатељства. Даље, да је Русија везана са Кином једним уговором и да не може гледати, како се Велика Британија и Јапан споразуме-

вају да распарчају Кину, и да савез „руског медведа са кинеском аждајом" пркоси целом свету. Напомиње се, да је пре неколико дана Фрунзе умро у Москви.

Савет народних комесара решио је, да се све високе школе милитаризују почетком ове школске године.

Вежбање у уличној борби. — Једне руске новине доносе ово: Јесењи маневри нису показали успособљеност трупе за уличну борбу. Али ова врста борбе мора се добро знати, пошто ће будуће борбе поглавито бити грађански ратови. Најважније радње ове врсте су: разоружање непријатеља, поседање најважнијих зграда (поште, банака, и т. д.), уништење отпора и освајање барикада. Требало би се вежбати са оклопним аутомобилима, артилеријом, аеропланима и техничким трупама. Места за вежбање су најбоља: напуштене зграде или порушене грађевине.

Смањивање војске немогуће је. — Поводом свог поновног избора држао је Фрунзе говор, у коме је објаснио за немогуће смањивање броја војске са обзиром на то, што Летска и Естонија набављају торпеднјаче, што је у плану да се Енглеској даду под закуп острва Даго и Езел и што се Румунија наоружава. Даље је казао: да се не боји никакве поморске силе, да је важно што је у Русији унапређена метална и хемиска индустрија, да територијалне формације сад односе више од половине оружане силе, и да су трошкови за морнарицу према иностранству несразмерно мали.

Нови борбени гас. — Новине доносе, да је хемичар Хелер Фрунзе демонстрирао са гасом, који има боју, без мириса је и да је таквог дејства, да је решено да га израде у фабрикама код Кијева за артилериска зрна и аеропланске бомбе.

Јачина црвене војске. — Супротно податцима, које је Фрунзе дао, у великобританском доњем дому изложио је један заступ ник владе, да јачина црвене војске износи 1,058.000 људи у мирно доба. —

Напомиње се, да Русија по званичном попису становништва броји сад 133,947.438 људи. У њој је обавезна кадровска служба, и ако се сваке године од сто становника узима уобичајени минимум 0,8 рекрута, онда ће врло приближно изнети горња јачина војске.

Велики јесењи маневри. — Московска влада обавила је у септембру ове године велике маневре на територији од Пскова до границе Бесарабије. На тим маневрима учествовало је, како новине јављају, 500 хиљада војника, 200 аероплана, гасна одељења, бацачи бомби и коњица, под командом Ђенерала Буђенија.

Војне припреме на румунској и пољској граници. — Предузете су мере, да се сви пукови попуне војницима тако, да у свакомпуку има до 2000 људи. Техничке јединице извршиле су концентрацију. Корпуси позивају под заставу политичко особље. Од 27. јула почело је скупљање резервиста рођених 1897. и 1901. године.

Ноћу 19.-20 јула постављени су у близини Тираспоља (према румунској граници) тешки топови, који су стигли из Одесе.

У августу ове године кретале су се многе војне јединице из Московског округа на пољску границу. Ово постоји у вези са многим инцидентима, који су се десили између Пољске и Русије. Абсолвенти граничарске школе из Харкова послати су већином на пољску границу у граничарске јединице.

Од 15. августа трупе из Украјине почеле су маневре. Вероватно да је маневарски задатак био (по тврђењу новина): општа офанзива према пољско-румунској граници.

ЧЕХОСЛОВАЧКА.

Експозе министра војске. — Министар за народну одбрану говорио је скоро пред представницима штампе о досадањем стању чехословачке војске и о циљевима којима тежи њена реорганизација у најближој будућности. Најпре је говорио о питањима, која стоје у вези са проблемом смањивања војске. На основу закона о ограничењу подлеже смањивању око 12.300 војних лица, дакле 10 од сто целокупног броја. Фактички број официра и војних чиновника је ипак око 12 од сто мањи од броја, који је предвиђен у организацији војске и од броја којега је утврдио министарски савет. Ако би се на војску применио закон о ограничењу, то би стварни број официра и војних чиновника био око 20 од сто мањи од формациског броја. Што се тиче цивилног особља у војсци, оно ће се смањити за 10 од сто, а да због тога служба не рамље. Па ипак смањивање официрског кора за сад неће бити, пошто би то тражило даље смањивање војске. — Прешав на проблем скраћеног рока службе у кадру (од 1927. год. треба да ступи на снагу 14 месечни рок службе), објаснио је министар, да би уво-

ђење овог закона знатно смањило ваљаност војника. Због тога ће министарство за народну одбрану недостатак, који произлази од кратког рока, накнадити, *увођењем обавезне војне наставе омладине.* У том циљу сад се ради један закон о општој дужности у припреми народа за рат. Главна начела овог закона предвиђају (у најширем смислу речи) спортску наставу омладине, која се прилагођава војној служби, у старости од 19 до 20 година. На овај начин ће се припремљена универзитетска омладина моћи употребити као језгро резервних и специјалних официра. Војна настава изводиће се у времену школских студија. За наставу годишта, која пред ступање на снагу овог закона излази из школе, припремиће се нарочити центри, чија ће се организација утврдити у споразуму са управним и школским властима. Управа ових центара предузима министарство народне одбране а службу учитеља и инструктора предузимају официри и грађански стручњаци. Настава ће бити сваке суботе по подне, као и 12 недеља пре подне у години. По свршетку курсева добијају абсолвенти сведоџбе способности, које морају показати рекрутним комисијама. Пошто овај закон прође кроз оба законодавна дома, прва година употребиће се за спрему потребног броја инструктора.

Други део експозеа обухвата ваздухопловство. Министарство народне одбране полаже нарочиту важност да се повећа број: гонећих, рушећих и осматрачких ескадрила. На овој области могу се већ означити велики напретци. У последње време почела је градња металних аероплана. Што се односе на научни проблем у ваздухопловству, то се ова питања проучавају у централном ваздухопловном институту, који ће се отворити још у току ове године. За ту сврху добиће се француски стручњаци. Руководно је гледиште изградња аероплана са наслоном за домаћу индустрију. Осигурање потребног броја техничког ваздухопловног особља вршиће се постављањем апсолвената специјалних ваздухопловних школа. Добровољци, који се у последње време јављају у масама у ваздухопловне формације, обучаваће се у ваздухопловним школама у Ерегу и Проснацу.

Прешав на службу везе у војсци, министар истиче велике напретке, који су учињени у области бежичне телеграфије у војсци. Војне радио-централне радионице преместиће се у најскоријем времену у Кбел код Прага. У овим радионицама су конструисани сви модели радиоапарата који се до сад налазе у употреби код војске. — Пошто је напоменуо реорганизацију војних округа, која ће се извести по француском угледу, министар је прешао на станбено питање официра и војника. У овом правцу су учињени већ знатни напретци. Министар се нада, да ће се у текућој години дефинитивно решити станбена криза, јер је питању изградње станова за официре обраћена велика пажња. Што се тиче градње касарни, у томе је наступило побољшање, јер је министар финансија општинама, у чијим се рејонима зидају касарне, одобрио повољне кредите.

При третирању здравственог стања војске, министар је истакнуо питање новца за негу и лечење који треба да се изједначи са улогом који плаћају државни чиновници. Испуштање ове акције могло би постати опасно само за здравствено стање официрског кора, у коме се као последица рата и недовољне плате раширила туберкулоза. Последњи део свог експозеа посветио је министар питању, да се уреди артилериско стрелиште у Брдзијанској шуми.

Војни весник -- Vojni vjesnik
Vojaški vestnik

Месечни часопис за војску и књижевност

Mesečni časopis za vojsku i književnost

РЕДАКЦИЈА, АДМИНИСТРАЦИЈА И ПОШТА.
Београд, Поштански фах 279.

ПРЕТПЛАТА:
Годишње . . . . Дин. 60·—
За пола године . „ 30·—
ЗА ИНОСТРАНСТВО:
Годишње . . . . Дин. 80·—

ОГЛАСИ:
Цела страна . . . . . . Дин. 200·—
пола страна . . . . . „ 100·—
четврт страна . . . . . „ 50·—
осмина стране . . . . „ 25·—
Војним писцима 25 од сто попуста за књижевне огласе.

Број 4. Београд, април 1926. Година VI.

Скопље.

Наша војна књижевност у 1925. години.

Кад се даје овакав преглед и чини као нека смотра свега што се у току целе године појавило у Војној Књижевности, свакако да је поред набрајања штампаних дела потребно указати на важније моменте у развоју, ући поближе у све покрете који су се код нас појавили, винирале у појављеним делима, једном дети какве су војно-научне идеје доми- речи дати укупан биланс целокупног рада на војној књижевности у прошлој години. Као што се и у страним књижевностима запазило неко превирање и оклевање које је резултат и сувише стечених искуства из великог рата, а из којих је рано доносити дефинитивне закључке, тако се и код нас манифестовало да нема још јасно обележених оријентација, у коме ће се правцу војно научне доктрине управити. Борба разних гледишта и схватања, донетих у току трајања рата, још постоји. Још смо у стању ишчекивања, које се после рата стално одржава. Наша војна књижевност показује у главном дела, више компилаторске садржине, изузимајући она која су ратно-историјског садржаја. Не мисли се овим рећи да сасвим оскудевамо у оригиналима. Укупно узевши може се рећи да, и ако није била тако богата прошла година, ни бројно ни квалитативно, ипак се у њој рад и напредак запажају, што сведочи о сталном корачању напред. Утицај се рата свуда осећа: његова се искуства бележе, износе и на основу њих, што је најглавније, покрећу се разна питања. Рат управо, још за дуги низ година мора да буде и у теорном и практичном погледу мотор, покретач и регулатор. С обзиром пак на изглед, физиономију будућег рата, теоријске се доктрине тек једва назиру и предвиђају, али се још мора чекати да се оне јасније испоље и утврде.

Рад на војно-научном пољу код нас се манифестовао како кроз књиге тако и кроз часописе стручне па и књижевне у ужем смислу речи, који су такође војним питањима и проблемима због њихове важности у довољној мери указивали гостопримство, те давали прилике војним писцима и мислиоцима да и широј читалачкој публици исте изнесу. Кад се укупно узме, у прошлој години рад је био обилнији, пунији него у 1924. Изашло је доста дела из чисте војне науке и вештине, подразумевајући ту све њене гране: тактику, стратегију, фортификацију, ратну историју и др., као што је штампан и известан број с практичним циљем, поглавито за ниже чинове и појавио се уз то приличан број званичних издања, упута, правила и прописа, потребних за разне родове војске и струке.

Прошли рат је покренуо доста знатан број питања, те су се сем великог званичног издања »Историје нашег рата за уједињење Срба, Хрвата и Словенаца« појавиле књиге од појединаца, који су имали што да кажу и осветле коју епизоду крваве и бурне наше недавне прошлости. Но природно, још се није слегло. Тек је, како држимо, отворена дискусија у том погледу, која ће неминовно пружити будућем историчару лепог, драгоценог материјала. Можда ће само нешто спорије, она историјска истина изаћи на свет, појавити се неулепшавана, онако како је за војну науку и потребна, те да се на њој за будућност зидају начела и неумитни закони војног прогреса.

Садањи покушаји појединаца чија је намера да даду дефинитивну оцену о људима и догађајима, када смо им још тако близу по времену, чине нам се узалудни. Ни за часак не сумњајући у чисте намере њихових писаца и њихову непристрасност, ипак је то још немогуће. Још се има чекати на хладније расуђивање, оцену доцнијег истраживача и оцењивача који ће располагати са много више материјала, за сада необјављеног, а који ће бити и у бољој ситуацији, не везивани никаквим обзирима за поједине личности. Не треба ни журити: доћи ће то време да се наши ратови могу свестрано испитати, осветлити, те да се сва поука коју за будућност пружају, извуче и употреби за науку а која незна ни за личности, ни за обзире, интересе и томе слично. У тесној вези с овим да споменемо, макар и узгредно, колико разних супротних оцена и гледишта постоји о Кумановској битци, процени и употреби свих фактора и елемената од стране нашег врхов-

ног војног водства у њој; контра-дикторних мишљења, велимо, што је све долазило отуда јер се на ту битку гледало и њеној оцени приступало с различитих гледишта. Писци су сем тога своје оцене базирали на чисто теоријским схватањима, искључујући онај други елеменат: да се при састављању плана и доношењу одлуке морају појављивати одступања често од најосновнијих принципа, узимајући у рачун и друге важне факторе. То је случај са Кумановском битком од које нас дели размак по времену од неких десет и више година. Но овим ми не мислимо да ни у у колико споримо вредност изнетих аргумената у критикама од стране појединих писаца о њој, чији научни теоријски карактер никад се не губи. Али у оцени остајемо при томе, тако крупних питања од чијег је решења и исхода заиста зависила судбина државе и народа, најболе нам може послужити као пример дело познатог нашег научника Слободана Јовановића: »Влада кнеза Милана Обреновића,« писца који је двадесет и пет година после смрти овог владаоца приступио да хладно и објективно напише историју тог бурног времена наше прошлости. Како у чисто политичкој историји ово вреди не мање и у ратној историји.

Као леп и заслужан пажње бележимо прилог ђенерала Драг. Милутиновића, његову књигу: Тимочка дивизија II позива, у првом и другом балканском рату. — Књига пружа доста корисног градива за рад поменуте дивизије, којом је писац командовао у онако судбоносним часовима на Куманову и Брегалници. За војника, стручњака је бар јасно да ни успешан рат какви су оба балканска била по нас, не искључује да се о њему критички може писати, гледати и просуђивати. Писац је на онако важном положају као командант дивизије имао прилике доста да запази и уочи наше недостатке па их је он начином по све отвореним казао. На књизи ће се вероватно који од војних критичара мало више задржати те о њој нам дати опширнију оцену. Треба споменути да је баш о овим критичним данима на Брегалници, о којима се говори у другом делу ове књиге, дао критичку и скоро исцрпну студију у Књижевном Гласнику Милутин Лазаревић, те ће у толико ономе који се бавио испитивањем, студирањем српско-бугарског рата 1913. г. и овај прилог добро доћи.

Наш Главни Ђенералштаб је и у прошлој години продужио са издавањем описа »Великог рата за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца,‘ од кога су изашле још пет књига и обухваћење операције 1914. г. на Дрини и Колубарска битка. Кад се ова историја, ово дело заврши, биће више онда о њему речи. Ми смо ипак поводом прве књиге о »Церској битци“ имали прилике да се осврнемо и кажемо наше мишљење. Овај посао оправдано изазива очекивано интересовање и у нашој широј јавности, што ми бележимо као лепу појаву.

Ђенерал г. Иван С. Павловић прво у Ратнику, а потом је оштампао у засебној књижици своје белешке из рата 1912 год.; то је књижица »Од Скопља ка Битољу«, о којој смо такође у своје време дали оцену.

Потпуковника П. Пешића дело »Наш рат са Турцима 1876/1877. године« по речима самог аутора више је тактичко-стратегијска студија овог рата. И стога гледишта операције су редом на свима војиштима критички пропраћене да се на крају књиге završe укупним погледом и закључком у коме писац укратко резимира, све напомене које се имају учинити у војничком погледу на вођење овог рата. Ова студија заслуживаће, држимо, да се ко на њој опширније позабави. Немање карата да се прате операције уз само дело, сметаће доста.

»Опсада Једрена 1912—13. г.« од Николе Аранђеловића може се забележити као леп прилог за студију првог балканског рата. У књизи је овај период операција наше друге арм. са тактичког становишта брижљиво зналачки изнет. Дело ће садржајем и обрадом вредети да послужи као користан прилог сваком који се овим ратом у потпуности кемичко-стратегиског, и фортификацијског упознати

»Битка код Капорета« од пуковника А. Даскаловића, и ако претреса управо критички износи једну епозоду рата, која нас непосредно није тангирала ипак због близине ратишта где се одиграла ова позната битка, књига је заслужне пажње војничке и остале публике

Појавило се је и неколико дела у којима се војна, ратна начела теоријски приказују, а све поглавито на основу најновијих искуства. У првом реду заслужују помена дела оригиналног садржаја, од којих се свакако најпре мора по важном предмету обраде истаћи »Стратегија« од ђенерала Љ. Марића, велико обимно дело. Као оцена о вредности ове »Стратегије« служи посве похвално мишљење донето на челу књиге од ђенерала Пешића.

Изобиље материјала и богата литература којима се писац служио уз наводе дела која су му при обради стајала на расположењу. Уз то искуство и лична школа коју је он (писац) могао стећи на разним положајима, већином као начелник штаба, у току ратова те да теоријску спрему и критички разбор свој усаврши, свакако дају гаранцију да ће књига одговарати свом циљу.

Стратегијска начела остају скоро непромењена, вечита да се тако изразимо. Усавршавање технике мало је у стању да их измени. Само им је примена тешка. С тога тешкоћа у излагању богатог материјала оваквог једног дела није лежала толико да се теоријски изнесу та начела већ да се, како мислимо, укаже колико су ова начела у разним ратовима, поглавито нашим сопственим примењена. Ето то навођење приписм и дата оцена о спреми, таленту, умешности наших команданата најбоље би могла да послужи као поука за читаоце и оног који хоће да уз студирање ратова себе највише користи. Не изостављамо, не потцењујемо ни мало, разуме се за официра ни корист од саме студије теоријског дела увођења у ту тако важну војну науку, уџбеника којом је писац поред оних које већ имамо, обогатио нашу војну књижевност.

,,Наша тактика" од ђ-штабног пуковника Мил. Раденковића чини један озбиљан покушај да се критички оцени садање важеће доктрине како у страним тако и у нашој војсци. У овој књизи бачен је општи поглед на тактичке доктрине после рата у Немачкој, Француској и нашој војној књижевности, износећи поуке које би из таквог упоређења произлазиле. Писац бавећи се као учесник на једном курсу за спрему виших официра у Француској имао је прилике да види, упозна гледиште званичне француске доктрине. Студирајући, размишљајући о њима он доноси и закључке каква би доктрина требала нашој војсци. Поводом тога још дотиче се масе других питања из Тактике која темељно претреса. Налази да ми треба да имамо нашу, своју тактику а највише из чисто психолошких разлога, с обзиром разуме се на националне, народне особине. Спомињући је пак овде згодно нам је у вези с тиме навести појаву једног дела на немачком од ђенерала Фон Хаузена, »Материјал или Морал,« која је колико у сопственој толико и још више у Француској јавности произвела интересовање и буру. Ово пак све због важности саме теме. Код нас ово дело није чак ни регистрирано.

Из области Тактике вреди да се спомене књига Гргура Ристића: „О заједничком дејству и заједничком раду разних радова војске." Ово питање од важности, које је рат толико истакао, предмет је студије, обрађено пажљиво и детаљно. Писац је, као командант пешадиске официрске школе, и овде као и у осталим раније објављеним делима значећи, увиђајући потребу шире тактичке спреме официрског кора узимао, проблеме, чијим се познавањем проширују видици и прочишћују погледи. У толико се он највише задржавао на практичним питањима која су за трупу од највеће важности.

»Ратна игра« од ђенералштабног пуковника В. Цукавца после и поред раније пре неколико година објављеног превода са немачког од Алтрока Ратне игре биће скоро једино у нашој војној књижевности, дело ове врсте. Корист од овакве књиге неће се моћи ни пошто спорити, тим пре кад долази из пера наставника за тај предмет и једног од наших мисленијих официра, који прате напредак и усавршавање војне науке. За ову врсту вежбања овај упут корисно ће доћи свима официрима а особито оним који се спремају за више командовање.

Не испадају из оквира оваквог прегледа ни дела, ако не чисто војне садржине и значаја а оно зато што било да имају опет везе са прошлим ратовима нашим или имају вредност за војне ста-

решине дајући им ширу спрему и указајући на не мање важне и за њих покренуте проблеме.

»Историја српског војног санитета и наше ратно санитетско искуство 1912—1918. год.« од Др. Владе Станојевића. Значај је овог дела у томе што на један свакако објективан, непристрасан начин приказује нашу укорењену и познату широм целог света навику да се на здравље у нашој војсци није гледало с оном пажњом колико заслужује. Сликајући у прошлости здравље српске војске и рад санитета, пишчева је намера да се одвикне од досадањег рада. А други део књиге је управо зборник стручних чланака наших најистакнутијих војних и грађанских лекара у којима је изнето вероватно, целокупно наше ратно санитетско искуство. Ту су представљена сва наша лутања и грешке не само од стране ширих слојева интелегенције него и самих лекара, чак и од оних који су стајали на челу санитета. Непосредно је оваква књига добит за нашу књижевност покрећући питања од овако огромне важности. Желети је да се стручније перо опширније на њој задржи. Пало нам је у очи да у другом делу књиге поред толиког броја чланака из свих области лекарских питања ни један не говори о душевним појавама у војсци за време рата, што би свакако од интереса било за потпуније осветљавање здравља наше војске. У другом делу, накнадној књизи вероватно ова празнина биће попуњена.

Пуковник Д. Стајић је продужио са издавањем своје на широј нешто основи замишљене техничке администрације. Изашао је у прошлој години III део (Текстилна влакна и кожарство). Ова књига имаће своју у првом реду практичну вредност за све оне којима ће она послужити за испите и као упут у њиховој служби. Писац се служио богатом литературом на нашем и страним језицима, те ће послужити као леп прилог наше стручне књижевности.

* * *

Практична књижевност, више изазвана потребама живота војске, показује такође известан број лепих и корисних дела која улазе и бележе се као прінова наше војне књижевности у опште. За практично усавршавање нашег старешинског кадра на дужностима десетара и војника корисно ће послужити књига Стевана Радовановића »Упут за практично извођење из Ратне службе, која је доживела своје треће издање. Књига је удешена према најновијем издању званичног упута за Ратну службу.

»Наоружање пешадије и коњице«* од потпуковника Војислава Ђ. Костића добро ће доћи, и ако о томе постоје засебна званична издања описа свих оруђа у нашем наоружању, нарочито наставницима приликом предавања војницима. О томе је условну и вођено свакако рачуна те књига садржи само оно што улази у обим најпотребнијег за све који морају ова оруђа и њихов механизам познавати.

Техника се све више, управо рапидно усавршава. Наоружање се усложава и садањи борац силом околности не може се задовољити а да потпуно одговори задацима и дужностима које на њега падају оним што су му ранији уџбеници давали.

Даље ,,Опис и употреба тромблонске пушчане бомбе« — од Б. Нектаријевића, као и неколико званичних упута, описа и правила у овој врсти књижевности означавају све што је се у току прошле године појавило на овом пољу.

У овом правцу ради практичних циљева појавила су се и ова дела: »Коњички Зборник од коњич. пуковника Милана Вуковића »Артилериски подсетник*») од потпуковника Д. Радовановића, »Техника превођења и евиденције кадроваца и обвезника"*) од потпуковника А. Петринчића и књига ,,Војне обавезе, права и дужности ђака и резервних официра« од К. Блаха. И ова дела задовољавају једну потребу која је највише и налагала да се на свет појаве и нађу шири круг читалаца, поглавито лица, која се њима могу користити.

Тако треба сматрати и књижицу Саве Огњановића, његовог »Регистра« која би, да се среди и употпуни што више и што прегледније, могла довољно помоћи свима лицима која се тешко могу снаћи у нашој војној администрацији. Потреба за оваквом књигом никад се не губи.

Наши војно, стручни часописи тако-

ђе су у изобиљу доносили како научних чланака у којима се претресало какво питање, тако пружали и доста поуке, и бележака, пратећи пажљиво рад и код војсака осталих држава. Ратник, издање Ђенералштаба нашег као најстарији војни часопис продужава излажење и врши свој утицај поглавито на официрски кор. Дао је, неспорно, доста стручних чланака. Но овај часопис, налазимо, не сме се задовољити оним што му се од стране сарадника понуди и сервира. Он треба и мора да у јачој мери покреће, подстиче, тако рећи дајући, расписујући конкурс за израду појединих питања, чланака којима ће се јаче истаћи и изнети важност неког питања. Овим би се у многоме више на умно, интелектуално усавршавање спреме официра утицало.

Ратник је у прошлој години једном већом оценом, приказом на дело Пољска фортификација од инжињерско п. пуковника В. Галића могао да се осврне и обрати пажњу на ову важну рубрику. Критичар је указао на приличан број недостатака овог дела и надати се, узгред речено, да ће вероватно какво објашњење, одговор од стране самог писца следовати. То пак захтева и глас завода у коме је писац ове фортификације наставник, као у опште и глас наше војне науке. Али критици се научној што је главно мора свакако омогућити развој.

Војни Весник се у својој петој години излажења неоспорно труди да прошири програм. Он даје готово редовно леп број чланака од наших најистакнутијих војних аутора. Доносио је чланке из свих скоро области војне науке и вештине, пратио је свестрано живот војске, почео је ради веће занимљивости да доноси слике наших истакнутијих војних личности, упознајући и ширу публику с њима. Овај лист будући слободан сваког уоквиравања у будуће ће се пуније и развијати.

Војнички Гласник намењен је чисто војнику нашем а уз то и подофициру, те и начин уређивања у забавном, нарочито патриотским правцу је најбоље зато подешен. Доноси чланке ћирилицом, латиницом и на словеначком, за сва три дела, у поезији и прози. Једна анкета учињена, изведена по нашим пуковима од стране самих команданата пукова, умешно и са разумевањем о томе што наши војници најрадије читају, који им се састави из овог листа свиђају највише указала би најбоље на којој основи, којим правцем да иде даље уређивање његово. Од надлежних се чине све жртве да се обезбеди издавање оваквог, неоспорно, потребног листа за нашу војску.

За пешадију као стручан часопис излази Пешадиски Гласник. У четвртој години свог излажења пружио је, доста поучних чланака, који ће имати благотворног утицаја на ширење потребних знања у пешадији. Школа ова, чији је он орган, и будуће основана у ту сврху има да ова питања преко слушалаца и листа шири у овом најважнијем роду оружја, те да га успособљава за задатке који га у модерном рату очекују. Рат је усложио, повећао дужности старешина изнели масу нових питања, проблема, чији број само повећава из дана у дан усавршавање технике. Сарадници су на листу махом сами наставници школе, али је уредништво и крајем прошле године, као и раније, учинило апел на официре позивајући их на сарадњу. Тек ће на тај начин бити успех већи, кад је тај контакт између листа и публике читалачке ближи, непосреднији. Онда ће и теоријска разлагања, у школи донета и саме теорије улазити у масу и тамо ће проверавати и ова се моћи упознавати а што је најглавније саживљавати са учињеним напредцима

Ратнички Гласник, гласило . орган резервних официра, у колико је лист за сталешке интересе и потребе њихове, да се тако изразимо, он с времена на време пружи читаоциама који чланак стручнијег, војног значаја и садржаја.

Остали наши књижевни часописи Мисао, Српски Књижевни Гласник и Нови Живот продужује традицију доносећи чланке о нашим војним питањима која могу интересовати публику и ван војничких редова. Војска која толико стаје државу није сувишно да и шири слојеви буду изближе нешто упућени у ова питања како би најбоље био оправдан у модерно време дат назив народне војске, свима члановима државе и народа.

Доста је у поменутим часописима претресано питања, понајвише из наше новије ратне историје где је од пуковника у пензији М. Лазаревића кроз Књ.

Гласник и Мисао запажено неколико чланака као о Брегалничкој битци и Турска офанзива у Кумановској битци.

Народна Енциклопедија под уредништвом професора универзитета Станоја Станојевића донела је у досадањим свескама, а из пера ђенерала В. Белића, колико је изашло до краја 1926 године, доста чланака о нашој војсци, историском развитку, нашим ратовима, биткама, важнијим војничким личностима и др. питањима. Ми ћемо се засебним освртом поново на другом месту имати прилике забавити више. Овде само бележимо колико је и ту врело за војску и војни живот наш, коме се све више пажње поклања у приказиивању и изучавању.

Па и дневна штампа из потребе да задовољи понајпре радозналост шире публике с времена на време такође посвећује који ступац војним питањима, објашњавању и претресању истих. Но на жалост често и у већини ти чланци су писани, (а што је правило увек непотписани) с каквом намером, која је далеко од искрених циљева. Али ипак постиже се то да се ширењем, расправљењем војничких питања бар за њу буди интересовање, ако ништа друго.

Прослава седамдесет пето годишњице од оснивања највишег просветног војног завода Војне Академије изазвала је књигу »Споменицу« под тим насловом, у којој ће се наћи исти подаци о животу и развоју ове школе, утицају њеном и у опште значају за државни, културни и народни живот наше земље. Саму прославу је и наша јавност достојно запазила и забележила.

Београд

Пеш. пуковник
Ђ. Ћирић.

Погледи и мишљења о привр. пешадиским егзерцирним правилима

Садања Привремена Пешадиска Егзерцирна Правила су ваљана књига за пешадију. Њена начела и опште одредбе савремене су, јер одговарају духу борбе, значају пешадије и улози њеној у борби. И посебни делови, као разрада општих одредаба, нашли су, говорећи уопште, пуну примену у настави и обуци и дају, што је главно, ваљану суштину природе борбе, доктрину основану на искуствима из минулих ратова. —

Аналог томе да је свака наука у покрету и еволуцији и наша, о којој хоћемо да говоримо, налази се у сличном стању, само још као сложена наука и уз то вештина изнад осталих. Стога у њој и о њој увек има још нешто што би се могло и требало рећи. Дух наше науке најмање је заустављен, па стога овде није ни такав, да би, макар где и о чему, могао проћи без приговора. Али не ради овога, већ у сврху прогреса: да се погдекоје појдиности и посебности доведу у бољи садржај и склад, у згоднији облик, сувишне отклоне, важне још боље истакну, поставе и учврсте, потребне новине још унесу да се целој ствари и кроз њу у све делове да свакада дух, који је једновремено активан и прогресиван, дух чијим се својством и применом унапређује једновремено и наука и они који се њоме занимају.

Студирајући наше правило и спроводећи по истоме наставу и обуку, изнећу своје мишљење о овој науци. К томе ће моја лична искуства поглавито допринети. Тежња ми је, да дух правила, у питањима о којима будем говорио, унапредим. Но, питање је отворено: где је истина и која је боља, остаје предмет дискусије и оних који одлучују, као предмет који се стално развија с прогресом људског духа.

Напомена. — Пешадиска Егзерцирна Правила су практична наука. Њене истине мере се и оцењују по вредностима, које у пракси имају. Јер, у животу војске, једне су важне, друге безначајне: једне имају сталну или честу примену, док су друге ретке и чине изузетке; једне су у пракси у пуном значају савремене, док су друге део науке и допуњују њену доктрину итд.. О истинама на овај начин мора се водити рачуна. Сем тога не сме се изгу-

бити из вида жива снага, која се овом науком као животним питањем занима и време, које се има на расположењу да се наука схвати, разуме и примени. Отуда за обимност и градиво два су главна и одлучујућа елемента: жива снага и време. Према овоме ми не смемо изгубити из вида стање у коме се налазимо, стицај прилика због којих настава и обука у пешадији не траје дуже од 7 месеци.

Општа расматрања. — Пешадиска Егзерцирна Правила чине два дела; један су стројна правила, а други чини борбени део.

Стројна правила, настава и обука, треба да одговара и служи једино духу борбе. Она су нераздвојно везана с њим, у извесној одговарајућој функцији, но увек као потврђена и помоћна свагда у улози да послужи циљу борбе и борбеном духу пешадије.

Обзиром да је дух борбе непрекидно у акцији и стално у променама, то исти даје у својој функцији, између осталога, за последицу бесконачан низ стројева. Изучавање ових стројева захтевало би много времена и, обзиром на рок службе у кадру, не би било могуће ни научити их, а камо ли спровести командама, заповестима, нарочито на пракси у сврху употребе. У овом случају тешкоће би биле огромне и узалудне. Јер, изучавање ових стројева у маси, или могућег највећег броја, у теорији и на пракси, престављали би главно обележје науке, чиме би једновремено остраживали главни и битни њен интерес: спрему војника, старешина и јединица за борбу. Према овоме, обзиром на природу ових служби и на циљеве којима оне служе, овде треба разликовати главну и споредну ствар. Будући да су обе у узрочној вези, то се осетљиво о једној и о другој мора свагда водити жив интерес, те да би свака, главна и споредна, по важности и улози, заузела своје место. Иако је ово јасна ствар, ипак се на пракси јављају велике тешкоће, а које долазе, у првом реду, као последица теориске разраде једне и друге. Питање је онда: па како и на који начин разрадити ове две наставе, које треба објединити и спровести тако, да се дух науке и оних који се њоме занимају једновремено унапређује? То би се, у овим општим расматрањима, могло прецизирати овако:

Главна ствар, коју овде чини борбени део, разрађује се, изучава, спроводи и примењује до крајњих граница детаља; код споредне — стројне обуке израђује се наука у теорији само у скелету, у општим цртама, колико да би се дух борбе у главном садржају правилно схватио и разумео, те исти могао на пракси, на основи израђеног дела у теорији, да се, и на овај начин, изрази, да добије одговарајући, колико је могуће, видљиви и одређени облик. Јер, докле начела борбе у детаљној разради у теорији и примени на пракси само репрезентују и развијају дух борбе, дотле стројна обука разрађена у правилу у разноврсном детаљу, у примени на исти начин загушила би и кочила дух борбе, и изменила би улогу ових двеју грана: борбени део поводио би се за стројном обуком и служио би јој као сресство, уместо да буде обратно. Међутим овај случај не би се десио, ако би се на пример: стројна обука, чији највећи део чине стројеви и поретци, у теорији израдила у главним општим цртама, а у примени захтевала пуна иницијатива за избор и примену поредака и стројева, какав се смисли обзиром на потребну репрезентацију духа борбе у дотичном моменту, а на основи главних и општих израђених у теорији; ако би се из стројних правила избациле све оне радње, команде и заповести, чије су примене у стварним борбеним приликама сувише ретке, управо изузетне, те као такве не би сметале разумевању и прогресу науке, нити ишле на штету како стројне тако и борбене обуке.

У случају, кад се правилски део уопште разради у правилу у разноврсном детаљу, онда се опредељује:

Да старешински кадар, оптерећен обилном грађом правилског дела, укалупљује, по природи предмета, доктрину науке у схеме, постаје сам схематичан, те се зауставља развој слободног и иницијативног духа, духа борбе, успех и прогрес у настави и обуци, као и ове науке уопште.

Но, кад се правилски део овако разради, онда претходно и начелно треба решити ово питање: да ли се правилски део мора у потпуности да научи и спроведе, како у теорији тако и на пракси?

Да се правилски део мора у потпуности да спроведе лежи у сили самога предмета. Другојачије не би смело да буде. Јер, ако се не би спровело све оно што је прописано и захтевао успех, онда би правило губило свој научни значај, духовну садржину у смислу дисциплине и морала, а што собом садрже и носе правила, прописи, закони. Отуда су законски и оправдане примедбе претпостављених старешина, кад на прегледима обуке нађу да што из правила није спроведено, или пак није спроведено онако како је написано.

Ако би се у правилу ставила једна општа одредба: да се старешинама, које спроводе обуку, оставља слободан избор важног и најважнијег од онога што је у правилу прописано, а сходно потребама за извођење борбеног дела — мишљења сам да овај начин не би дао оне користи које се желе. Потребна изједначност не би се могла успоставити. Радило би се по увиђавности, која би, у овом случају, одводила различном спровођењу наставе и самовољи, те би се на пракси штетне последице појавиле. Према овоме закључак је по овом питању: правило има да се спроведе у потпуности и с успехом.

Како су наша пешад. егзер. правила у стројној обуци обрађена у разноврсном детаљу, онда, аналог томе, да се правила имају у потпуности да примење, дало би за последицу: да се нпр. код батаљонске стројне обуке науче и спроводе око 100 разних престројења, код осталих стројних обука нешто слично томе.

Питање је сад: колике и какве користи даје оваква разрада правила по општи успех наставе коју она спроведе?

Например узмимо батаљон.

Упитајмо се прво: колико смо ми, који смо командовали батаљонима за време прошлих ратова, употребљавали предвиђене стројеве и поретке, поједине радње и команде пеш. егз. правила? Одговор је: да смо од оних предвиђених у правилу, употребили један врло мали број. Још нешто. У сфери тактике употребљавали смо например и такве поретке, којих у пешад. егз. правилу и нема.

Предвиђене поретке, као и стројеве, у правилу нисмо употребљавали из простог разлога, што нису имали примену у борбеној тактици, а употребљавали смо нове обзиром на захтеве дотичне ситуације. Ствар је јасна, наиме: да је дух борбе опредељавао употребу стројева и поредака. Па пошто је дух борбе непрекидно променљив, то је и за последицу захтевао одговарајући непрекидан низ стројева и поредака. Правило их не може никад све обухватити, јер све зависи од ситуације, која се непрекидно мења. Ово становиште правило и утврђује, па ипак дало је велики низ стројева и поредака, радња и команада, чији велики број не налази примену о борбеној тактици, нити баш онакву примену какву захтева правило. Међутим у миру се све то мора спровести, у теорији и на пракси с успехом, па стога и настаје питање: чему служи ово изучавање, колике и какве користи даје?

У спровођењу правила мора се ићи путем као што следује:

Да старешине, официри, науче напамет све поретке, стројеве, све радње, команде и заповести, затим обуче своје јединице примени на егзерциришту, и напослетку на земљишту. Разуме се да обука на крају има да се спроведе без застоја, погрешака, са пуним успехом, све у циљу да старешине и јединице добију потребну стројеву еластичност, колективан дух и дисциплину и брзо се снађу на пракси у примени.

Да се све ово савлада, спроведе с успехом, потребно је много времена, труда и праксе. Учинимо једно поређење; например за батаљонску обуку. За ову годину, за батаљонску обуку одређено је свега 15 дана. И упитајмо се: је ли могуће сву наставу предвиђену за батаљон спровести с успехом при таквом кратком времену? Свакако да није могуће. Хтело би се и желело, али је све узалуд. За кратко време, које нам стоји на расположењу, не може се све постићи. Одређује се међутим добар део времена за стројну обуку, и томе се још увек силом околности додаје један плус времена узетог од борбене обуке, које долази као украдено време. У маси стројева и поредака цео старешински кадар улази и тражи успех, јер на томе најбоље видљивом делу обуке хоће да се репрезентују и старешине и јединице. А навика је друга природа. И непрекидни рад на егзерциришту схематизира старешински дух и развија, силом околности, педантерију

и ситничарство. И то се увиђа, као и слаба вајда од ове обуке. Хтело би се, да се од ње колико-толико ослободимо насупрот одредаба правила, које тако моћно прикривају нашу радиност и наш дух. И настаје у пракси једна пометња којим путем треба поћи и шта радити. Једно и друго немогуће је, а прићи једноме или другоме непоуздан је пут. Сваки одводи своме циљу и има своје обзире. Силом околности оваква разрада правила створила је дискусију, која не би требала да буде, и доктрину јединствене науке на пракси парча, дајући јасно три одређена правца: једни раде и захтевају стриктно примену стројне обуке, други пак највећи део времена и рада употребе на борбени део, остављају егзерцириште и стројеву обуку увлаче као средство на земљишту приликом борбеног реда своје јединице; трећи хватају извесну средину између стројне и борбене обуке и као неки неутралци увлаче помирљивост између ових крајности.

Такође из искуства знамо, да најбоље прођу они, који стриктно захтевају примену стројеве обуке и за исту употребе највећи део времена. Та околност натерала нас је на размишљање да тражимо узрок томе, па смо се упитали: откуда то да они, који најбоље репрзентују стројеву обуку пожњу и најбољи успех из наставе и егзер. правила? То долази отуда: што правило даје законско право онима који га тачно извршују, а никако онима, који у примени правила увлаче самовољу, па макар они били врло паметни и даровити, па макар да та њихова самовоља боља је и кориснија истина, него ли што се стриктно применом правила то остварује. Налази се још ослонца у природи људи — и оних који раде и извршују и оних који осматрају и оцењују — да се лакше нађе однос у стварима и појавама, које виде очима, него ли што би то било у премерима духовним очима духа борбе. За доказ овога служе нам прегледи виших старешина, којима за основу успеха, наставе поглавито служи стројна обука. И ако стројна обука даје довољно мотива за извесне правилне закључке, не сме се изгубити из вида, да је она само једно средство главне наставе и друго начин оцене на егзерцирипту, најмање је најбољи начин. Још нешто: зар и у другим наставним предметима не налазимо исто оно, што бисмо хтели, помоћу стројне обуке, да докучимо и оценимо? Ако хоћемо да оштримо оштроумност и духу дајемо лакоћу и смелост, онда је стројева обука, овако како се сада изводи на егзерциришту, једно сресгво за наставни успех и оцену успеха под знаком питања. Па стога оцене успеха наставе и прегледе јединица у овом смислу не би требало по моме мишљењу вршити на егзерциришту, њих би потпуно избацио, па уместо тога завео би прегледе на земљишту, где се јединица успособљава за борбу и где јој се мери борбена вредност. За ово стројна обука дошла би као једно помоћно средство и бачена на земљиште као згодно мерило да се процени оно што се жели, што она собом носи и репрезентује.

Претпоставимо за часак да се на сличан начин спроводи четна стројна обука, водна и десетична, па се одмах увиђа: колико времена употребимо на овај део обуке, колико оне утичу на стварање навике, заустављају силом предмета дух иницијативе и прогреса, укалупљујући дух у схеме, репрезентујући стројеве и поретке и дајући егзерциришту, првенство над земљиштем, схеми над духом.

Претпоставимо специјално још десетичну обуку и десетара. Колико труда и времена морамо уложити, па да се успех постигне у свему ономе, што пеш. егзер. правила опредељују и захтевају Но, и при највећем труду обзиром на време питање је: јели могуће постићи у настави успех, успособити десетара како правило захтева, односно савремена борба намеће?

Међутим, велики део стројне обуке може без штете из правила да отпадне, да би се добило више времена за борбену обуку; да би се дух правила у потпуности спровео и да би на пракси, на земљишту, иницијативно примењивали стројеву обуку на основи скелета израђеног у теорији, да би што детаљније и дубље улазили у дух борбе, њиме што више занимали и занимајући се њиме проникли у тајне ових најсложенијих појава, организација, духа, срца и ума, ствари и механизма.

Повлачећи начелну паралелу између стројне обуке и борбене наставе, ми смо истакли наше становиште о Пешад. Егзерц. Правилу. Потребно је сада да

ближим одредбама наше становиште делимо. Тако за стројну обуку: шта ми налазимо да у њој треба изменити, да би се отклониле незгоде, које се по сили предмета, стварају употребом стројних правила на пракси, а на штету главног и општег успеха у настави у чему се ми не слажемо са борбеним делом наставе и зашто?

У главним цртама за стројну обуку налазимо:

Да је сувише опширна с погледом на разноврсни детаљ кога износи и обрађује. — Шта овака обука проузрокује, ми смо у гавним цртама унапред изнели, да су по где-где сложена, а као таква сметају лакоћи примене. А треба да су проста и једноставна; да извесне радње треба изменити у корист боље примене где-где изједначити спровођење разних радња у корист просте примене и бржег и лакшег спровођења од стране старешина и војника.

Садржај пак правила одговара суштини предмета и згодном методу за спровођење истог.

Обзиром на обилност овог питања, које представља читаву студију, имам намеру да засебним чланцима изложим доцније детаље:

О појединим стручним обукама, где ћу изнети своје мишљење о опширности предмета и његовом неповољном утицају на главни успех наставе.

О борбеном делу; сваки део борбене обуке. пропратићу и где будем нашао да одредбе нису тачне изнећу у детаљу образложено мишљење Чиме се пак слажем, нећу истицати.

Крагујевац

Пешад. п-пуковник
Миленко Ј. Варјачић

Savremeno maskiranje — kamufliranje

Jasno je da će u budućem ratu upotreba vazduhoplovnih sredstava biti daleko obilnija od one koju nam je skorašnji rat ostavio u nasledje. Vojna literatura svakim danom i sve više nam to nagoveštava.

Koristi od sopstvenog izvidjanja iz vazduha nesumljive su, a nemože se poreči ni šteta koju bi neprijatelj nama naneo, takvim izvidjanjima.

Sve vojničke radnje, a po gotovu one važnije u buduće biće pod uticajem ovih osvajača vazduha. S toga oni koji izradjuju mobilizacijske planove, smišljaju koncentracije snaga, izvršuju (razvoje) strategijski razvoje, kao i oni koji se vežbaju u vršenju taktičkih radnji i vodjenju trupa u borbi, danas imadu sve veću dužnost da bez prestanka misle na one koji iz vazduha osmatraju.

Sve države danas teže da za sebe što više i bolje obezbede koristi koje daju sopstvena i da otklone štete, koje pričinjavaju neprijateljeva vazduhoplovna sredstva.

Velike države, bogate iskustvima iz skorašnjega rata i pravilno ceneći budući veliki ratni zamah vazduhoplovstva, one, bez obzira na ogromne materijalne izdatke pripremaju i stvaraju kako vazduhoplovna sredstva tako i sredstva za odbranu protivu njih.

One se dakle pripremaju i snabdevaju orudjima, koja će imati isključivi zadatak borbu i odbranu protivu neprijateljskih vazduhoplovnih snaga. No samo ova odbranbena sredstva su nepotpuna, ako se ne preduzmu nužne mere zaklanjanja protivu neprijateljskog osmatranja, što treba da bude stalna briga sviju i svakoga.

Zakloniti protivu neprijateljskog osmatranja svoje pokrete i svoje pripreme; umeti maskirati svoje ljudstvo, svoj materijal, svoje pozadnje ustanove i fortifikacijske radove sve to sačinjava u napadu glavni usov u odbrani to je neophodno potreba. Umeti kriti se, danas predstavlja čitavu nauku, nauku koja je u toliko teža, u koliko se s jedne strane sredstva za osmatranje i izvidjanje sve više usavršavaju, a s druge strane što je pre rata vojna obuka u tome smislu bila vrlo slabo razvijena, pošto je sama ideja skrivanja smatrana kao nešto što se ne slaže sa vojničkim karakterom.

Izvidjanje danas igra vrlo važnu ulogu, jer daje osnovu za odluku komandanta, daje mogućnost komandantu, da, napravi najbolju kombinaciju za postignuće cilja u pogledu vremena, snage, prostora i manevrovanja, otuda i dolazi da je 'najbolji Djeneral onaj koji zna najviše o neprijatelju, jer u stvarnosti poznavanje situacije kod neprijatelja je odlučno važan faktor za stvaranje koncepcije i donošenje odluke Komandanta U koliko je jedan Komandant bolje obavešten u toliko će imati više i slobode duha za koncepciju ideje i sigurnosti za donošenje potrebne odluke za izvršenje svoje namere.

Samo sa proučavanjem i studijom terena i obaveštenja o terenu može jedan viši Komandant tačno da sazna, bilo zonu, gde se neprijatelj priprema za otpor i sa kojom snagom ako je isti na mestu, bilo sonu i pravac gde mu je najbolje da se angažuje, ako je neprijatelj u pokretu.

Zbog ovolikog značaja izvidjanja, obadve protivničke strane upotrebljavaju sva sredstva, da se neprijateli što bolje, potpunije i blagovremeno izvidi; da se izvidjanje izvrši na što širem frontu i što većoj dubini; da se ono što se izvidja vidi sa više strane i od više lica. A u isto vreme obadve protivničke strane će preduzeti potrebne mere da se neprijatelju spreči — onemogući: upoznavanje stanja kod naše vojske; raspored; jačinu snage; sredstva kojima raspolažemo; utvrdjivanje koje se vrši na vojištu i zemljište na kome će se operisati. Da se ovo neprijatelju spreči potrebno je umeti se sakriti, zakloniti, maskirati se — kamuflirati se; samo na taj način možemo biti tajna za neprijatelja.

Sredstva pomoću kojih jedna protivnička strana može izvršiti izvidjanje odnosno doći do saznanja potrebnih joj elemenat kod druge protivničke strane, jesu:

1) Organi za osmatranje sa zemlje: konjica, pešadija, artilerija i inžinjerija.

2.) Organi za osmatranje iz vazduha: aeroplani, baloni... Specijalno pak studije fotografija. (Rat Služb. čl. 544--551.)

3.) Oslušne telefonske stanice; koje hvataju razgovore i saobraćaj električnim sredstvima.

4.) Radio — goniometrijske stanice: za studiju karakteristika anplasmana stanica bežžične telegrafije.

5.) Ispitivanje zarobljenika, dezertera i stanovništva.

6.) Studija zaplenjenih dokumenata. koji su najplodniji i najsigurniji izvori i

7) Obaveštanja odeljenja (koja rade sa specijalnim agentima.)

1.) OSMATRANJE SA ZEMLJE VRŠE:

a.) Trupe u dodiru sa neprijateljem: konjica, pešadija, artiljerija i inžinjerija.

b.) Specijalni artiljerijski organi za reglažu.

c.) Komandantske osmatračnice itd.

Jedino neprekidno i stalno osmatranje je sa zemlje, i to do mogućnosti vida i dogleda sa slabom stranom što mu terenski oblici skrivaju pojedine delove.

2.) **Osmatranje iz vazduha: — aeroplan, balon.** Ono što je za osmatrača sa zemlje nemoguće, za aeroplan je siguran plen, ali za to je aeroplan vezan vremenom upotrebe, kao i balon za čije dizanje vrlo često ima smetnji.

Najsigurniji podaci o neprijatelju i njegovoj organizaciji dobijaju se fotografskim izvidjanjem, t. j. fotografisanjem neprijateljskih delova bojnog polja. Isto tako i kontrola nad našim organizacijama — njihovom napredovanju i nevidljivosti — Kamuflaži.

Fotografski snimak sa avijona materijalizuje obaveštenje, eliminira greške osmatrača sa zemlje koje ne uočava ni najjače oko, ni najsavršeniji dvogled. To što avijatičar bude svojim okom propustio, objektiv ga neće propustiti. Jezik fotografskog negativa nezna za subjektivizam, za to aerosnimak služi kao dokumenat svakog izvidjanja.

Nikakav uhoda ne može da udje tako duboko u pozadinu neprijateljskog fronta i da saopšti u kratkom roku toliko mnogo izveštaja kao što to može avijatičar i njegov fotoaparat! I ovako tačno dragocene podatke dostavljene ne samo onim Komandantima koji rukovode operacijama, već čak i Komandirima četa, pa i vojnicima ima toliko uticajnog značaja, po vojnike, da je svako pitanje oduševljenja vojnika beznačajno, jer vojnici posle toga vide tačno gde i šta ima ispred njih. Dakle na ovaj način čak i pojedini vojnik može da zna tačnu situaciju zemljišta ispred sebe kod neprijatelja, jer na takvim snimcima, osobito pri obličnom, (panoranskom) načinu snimanja, mogućno je uočiti u rovovima ne samo pojedine strelce, već i odkrivene mitraljezke pozicije, ulaze u kaverne, blindaže i t. d.

Otvorenu i sasvim ne maskiranu plasiranu bateriju, a naročito kada ona ne otvara vatru mogu masa izvidjača sa avijona da propuste i da je ne primete, ali je fotografska ploča neće propustiti i ubeležiće sve detalje.

U tome je tragedija živih bića, a triumf mrtve tehnike.

Iskusni avijatičari tvrde: „Postavite bateriju gde god hoćete i maskirajte je kako hoćete, — kroz čas ili dva (od momenta kada se podigao avijon sa fotografskim aparatom:) vi ćete tačno da uvidite na karti mesto gde se nalazi svaka baterija Ova se mogućnost postiže stereoskopskim ispitivanjem foto-snimaka, koje daje našim očima mogućnost da osećaju plastičnost reljev snimljenog terena: predmeti koji se golim okom na fotosnimku vide samo u horizontalnoj projekciji u stereoskopu izgledaju kao u prirodi (planine, drveće, gradjevine su visoke, reke i kanali duboki i t. d.

Pod stereoskopskim sočivima na jednom avionskom fotosnimku dobije se takav reljef svih organizacija i amplasmana u jednoj odbrandbenoj organizaciji, ili izgled rasporeda na maršu i kantonmanu, da se brzo izvesti frapamtno tačan zaključak o aktivnosti života i režima saobraćaja, a na delu sa kojeg je snimak dignut. Ne treba zaboraviti da se stope po ugaženoj rosnoj travi i mekanom zemljištu, kao i prosuta slama jasno raspoznaju i da oni odaju život čoveka.

Naravno sve ovo prekontrolisano ili stručno rečeno „resečen„ drugim objektivnim sredstvima, daje tumačenja koja se ničim nemogu isplatiti.

3.) Oslušne telefonske stanice. —

Su jedno izvrsno sredstvo za kopiranje razgovora u prvim neprijateljskim linijama, jer to ne znači ništa drugo do produženje neprijateljske telefonske mreže na našu stranu. Mnogi propali napadi, žrtva su ovog sredstva.

4.) Radio — goniometrijske stanice.

Psihološko stanje zarobljenika je odlučukoje je često puta bilo uspelo da se dešifriraju što je donosilo velike usluge.

Druga važna stvar je što se pomoću radio-goniometrijskih stanica može tačno reperisati mesto — amplasman bežžičnih stanica, a studijom njihovih karakterističnih indikacija (dužina — ton) može se utvrditi sa kim i kad rade i na taj način kojoj mreži pripadaju.

5.) Zarobljenici.

Teorijski uzev zarobljenik može biti ispitivan o podacima, koji interesuju sve, počev od vodje patrole pa do Vrhovnog Komandanta, na praksi stvar se sasvim drukčije pokazuje, jer je velika teškoča: naterati zarobljenika da govori i proveriti istinitost njegovih iskaza, i umeti ga ispitati.

Psihološko stanje zarobljenika je odlučujući faktor. On često izmisli kakvu lepu priču — da bi se preporučio i dobrovoljio.

Česta uzastopna ispitivanja deflorišu zarobjenika — on uvidi šta se traži pa to i govori.

Uvek treba od zarobjenika tražiti samo to što možemo sa svojima sredstvima, lično sami i da prekontrolišemo.

6.) Neprijateljski autentični dokumenti.

Jedini su u stanju da nam stanje kod neprijatelja predstave u jednoj nesumljivoj tačnosti.

Ima dve vrste ovih dokumenata:

a.) Čisto vojnički dokumenti i

b.) Privatna prepiska.

Ni jedan od ovih dokumenata netreba zadržati za „uspomenu" i „ličnu slavu" jer se ovakav postupak može teško osvetiti.

Sredstva koja nam mogu ogarantovati

1.) Odbranbena:

Kontra špijunaža; apsolutna diskrecija; čuvanje i nepoverljivost: maskiranje — kamuflaža.

2.) Aktivna:

Obmanjivanje neprijatelja; proturanje — serviranje — lažnih izveštaja; demontracije i ostala ratna lukavstva.

Mi ćemo ovde da rasmotrimo iz bliže: maskiranje — kamuflažu.

Kamuflaža.

Naš život i rad na bojnom polju treba tako podesiti, da neprijatelj ne vidi naše stanje i naše namere, u izmeni stanja na zemljištu. Ovo se može postiči Kamuflažom t. i. Maskiranjem.

Maskiranje — Kamuflaža se sastoji iz udešavanja izgleda prema okolini, za razliku od običnog pojma, maskirati se.

Upotreba raznovrsnih sredstava za osmatranje iz vazduha i sa zemlje, došlo je korišćenje raznovrsnih načina i sredstava do stepena jedne veštine, tako potrebne vojsci da joj postavi zavesu ispred pogleda radoznalog neprijatelja.

Princip ove veštine kao da leži u onom prvom nauku, koji se daje vodji patrole: „Videti sve, a ne biti vidjen".

Dok se avijon nije pojavio u vazduhu i tu učvrstio svoje gospodarstvo, ova grana vojne veštine bila je više manje nepoznata. Avijon u vazduhu i rovovska vojna na zemlji delom trebali su da dodju, te da nam sav njen značaj istaknu i pokažu, da dobra kamuflaža vredi isto toliko, koliko i osiguranje trupom.

Pod kamuflažom, prema tome, treba razumeti sve potrebne mere, kako bi se od osmatrača sa zemlje i iz vazduha prikrile ne samo odbranbene organizacije i amplasmane; pešadijke organizacije; baterije; osmatračnice; telegrafske — telefonske centrale i mreže; depoi; logori i t. d. veći pokreti kolona i pojedinaca, po i van puteva, prikupljenje trupe za borbu ili kantonman, bivak i t. d. jednom rečiu od neprijatelja se trebaju sakriti (tajiti) svi objekti, svi pokreti; celokupan život trupa u pokretnim i pozicijskim operacijama.

Stalna briga za izvršenje ove tako važne službe našla je odjeka mnogobrojanim uputima za vreme rata. U Francuskoj i Nemačkoj vojsci bile su organizovane i naročite jedinice za kamuflažu.

Kategorički ulazak ove važne službe u vojnička znanja potvrdjen je posle-ratnim pravilima, baziranim na bogatom ratnom iskustvu svih zaraćenih strana i naša Ratna Služba daje o tome dokaza u čl. 259, 342, 349, 1002 1092, 1093, 1128, u vezi sa čl. 1156, 1170, 1178, 1227, 1228 i 1242. tako da se neprijatelju onemoguči ili bar oteža izvidjanje, a trupama uštede izlišni gubitci i iznenadjenja, bilo od avijona, bilo od drugih sredstava, koje avijon može da stavi u akciju.

Da bi se u pokretnom ratu utajio život trupe, ako se po odredbama Ratne Službe budu iskoristila sva sredstva i načini, potrebno je dakle za pokret koristiti prvenstveno: noć; mrak; magle prirodne ili veštačke; teren, primenjujući prema njemu najzgodnije slučajeve, s obzirom na oblik zemljišta i zaklonjenja na njemu.

Ako je pokret ili prikupljanje danju, koristiti šume; izbegavati glavne drumove pri pojavi neprijateljskog avijona — leći, kreta se u senci — ako je sunce; materijal, vozove pokriti granjem ili čime sličnim okolini, ljude zakititi grančicama, slamom itd. noću zabraniti svaku svetlost.

Prilikom stanovanja starati se da se stanje u kantonmanu ili bivaku ničim ne promeni našim dolaskom. Nedozvoliti upotrebu staza i puteva i prikupljanja u toku dana; kola, materijal, depoe, parkirati po baštama, šumarcima, ispod pojedinih drveta; zakloniti platnom ili mrežom od like, (udešena prema prirodi puta, šume, okoline), od ugleda sa zemlje (balon, osmatračnica,) ili iz avijona. Elemenat zemljište iskoristiti do maksimuma. Da bi se izbeglo davanje ugleda neprijatelju; treba i naš raspored prokontrolisati našim avijonom.

U manevarskoj vojni, brzi pokreti i nedostatak materijala za kamuflažu, daju celokupnom ovom stanju neki privremeni značaj; u rovovskoj vojni ili dužem zastoju pokretnih operacija, time povećanom pažnjom i materijalom na raspoloženju, kamuflaža zauzima svoje pravo mesto u redu jedne veštine.

Celom svetu je poznata stvar, da su u toku svetskoga rata svi odbranbeni položaji a naročito artilieriiski bili većim delom otkriveni fotografisanjem sa avijona.

Lako je bilo raspoznati sve detalje opšte organizacije, a napose baterije koje su se pojavljivale na snimku, „kao med u saću!" Stare stazice, i prilazi baterijama, usamljenim mitraljezima su najveći njihov neprijatelji, jer odmah izdaju mesta njihovih amplasmana.

Da bi se izbeglo da neprijatelj upozna i uhvati naš raspored, potrebna je kamuflaža. Ratna iskustva dala su mogućnost da se utvrde izvesna pravila za njeno što bolje izvodjenje.

Da ih navedemo:

1.) Ne treba menjati karakter i izgled zemljišta gde je baterija postavljena — dakle znači treba koristiti sva sredstva na zemljištu: džbunje, drveta, šumice, jaruge, da bi se prikrila orudja, nagibi; usečeni i zasečeni i nasuti putevi, takodje daju zaklona za orudja, no pod uslovom, da im se stari izgled ne menja.

Treba izbegavati pravilne forme i oštre crte tako da se radovima ne daje jasan, već neodredjen i nejasan izgled. Izbegavati visoke zaklone, dugačke linije, prave uglove, a u isto ih vreme kamuflirati okolnim sredstvima.

Ako se na jednom mestu ostane duže naročitu pažnju posvetiti kamuflaži od tragova vazduha (potiska) pri pucanju topova, jer njihove tamne i svetle mrlje simetrično pokazane na foto-snimku, apsolutno razgoličuju baterije. Postavljanje mreže protkane rafijom — obojenom — zalivanjem; prekopavanjem zemljišta; posipanjem travom itd. s obzirom na okolinu za sada su poznati načini da se i ovi tragovi zaklone.

Da bi se tragovi prilaza i saobraćaja sakrili potrebno je disciplinovati vojnike, da ne stvaraju mnoge tragove kao: stazice, puteve, bacanje raznih otpadaka, hartije, platna, kutije od konzerva, itd. jer sve te beznačajne sitnice specijalisti koji rade stereoskopom daju orudje u ruke da vas pokaže, otera ili uništi.

Jedna naredba djenerala Ludendorfa (od 3.-III. 1918 god.) predvidela je:

„Radi što boljeg kamufliranja položaja ima se postupiti po ovim upustvima:

1.) Pre no će se pristupiti izradi jednog položaja jedan oficir iz štaba divizije. biće odredjen da daje sva obaveštenja odnosno kamuflaža.

Ovaj oficir ima prethodno da dobije fotosnimak okolnog zemljišta.

2) U toku izvršenja radova, ovi se imaju kontrolisati više puta fotografisanjem iz vazduha. Oficir odredjen za taj cilj, ima stupiti u vezu sa eskadrilom.

3.) Kad se izvrši kamufliranje, položaj se ima posesti, po mogućnosti, tek kad se još jednom prokontroliše fotografijom sa avijona.

4.) Isti postupak će se primeniti i pri izradi mesta na prihvatnom položaju.

5.) Kontrola fotografisanjem će se obavljati i dalje sa vremena na vreme.

Predvidjeno je i to da se trupama daju savremena na vreme foto-snimci njihovih odseka kako bi starešine i ljudstvo mogli uvideti šta treba da sakriju. Ovaj način je vrlo preporučiv i praktičan."

Tehničke mere koje treba preduzeti protivu neprijateljskog osmatranja.

Ove mere imaju za cilj ne toliko da fortifikacijski radovi budu potpuno nevidljivi, koliko da se neprijatelj što duže održi u neizvesnosti o njihovoj ulozi i njihovoj važnosti u pogledu vojne upotrebe.

Te su mere:

a) Pri utvrdjivanju položaja valja težiti da se dobije jednolikost i nejasne konture kako u celini tako i u pojedinostima. Prema tome treba izbegavati obrazovanje takvih borbenih grupa i oslonih tačaka koje bi neprijatelj lako mogao uočiti na fotografskim snimcima; izbegavati izradu zaklona koji se svojim reljefom oštro ocrtavaju u odnosu okolne radove; izbegavati oštre ivice i uopšte zemljane nasipe, (kao i izbegavati da otkopana zemlja svojom bojom otkriva izradu dubokih podzemnih radova, kao što je to slučaj kod zemlje koja se dobija pri kopanju zaklona u vidu galerija).

Glavne elemente utvrdjenog položaja kao mesta automatskih oružja; osmatračnice; zaklone, treba izradjivati van vidljivih linija utvrdjenog položaja t. j. van rovova, saobraćajnica i markantnih tačaka na terenu.

b) **Svaki važan objekat treba sakriti**, upotrebljavajući za to prirodne maske i kamuflaže — veštačko maskiranje.

I tako se dobiju dva glavna sistema fortifikacijskih radova, koji se u nekoliko poklapaju na istom zemljištu:

1.) **Sistem za neprijatelja prividnih radova, koji obrazuju** jednolika mreža, dugačke linija **rovova i saobraćajnica**.

2.) **Sistem za neprijatelja nevidljivih radova, koji se uvlači u prvi i iščezava** u spletu rovova i saobraćajnica. Ovaj sistem u stvari i sačinjava pravi sistem odbrane, i sastoji se iz pojedinih fortifikacijskih objekata, počev od najprostijih do najsloženijih borbenih amplasmana za automatska orudja, osmatračnica i objavnica; skloništa borbenih elemenata, borbenih grupa, oslonih tačaka i otpornih centara.

c.) **U izvesnim slučajevima treba** preduzeti izradu **lažnih fortifikacijskih objekata** sa ciljem da se neprijatelj obmane u svome izvidjanju i da se natera na rasipanje municije.

d) **Treba zahtevati strogu disciplinu** od ljudstva prilikom izrade objekata, kao i prilikom posedanja tih objekata; te da neprijatelj ne bude u stanju otkriti kako započete radove tako isto i posednuti objekte. Tajnost priprema operacija je jedina od najvećih garancija za izvršenje komandantove odluke.

PRIKRIVANJE FORTIFIKACIJSKIH RADOVA.

a) **Korišćenje prirodnih maski.**

Nevidljivost može se dosta često postići posedanjem pogodno izabranih borbenih položaja. Prema tome, prilikom rasporeda fortifikacijskih objekata na položaju mora se voditi računa i o tome, da li se oni mogu prikriti prirodnim maskama koje se nalaze na položaju kao što su: šume, sela, stara utvrdjenja itd.

Šume i sela daju naročite koristi. U njima se lako mogu prikriti radovi svih vrsta kao: mitraljeski zakloni; baterije; osmatračnice itd. Pri tom uvek težiti da se prvobitni izgled okolnog zemljišta ništa ne promeni.

Izrada amplasmana u starim pešadijskim fortifikacijskim objektima dozvoljava da se izvrše veliki radovi, a da se izgled zemljišta, koje već inače izriveno, mnogo ne promeni.

Maske malih dimenzija, kao što su šumarci, usamljeni redovi drveta itd. nisu preporučljivi, jer su lako uočljivi, te se mogu uspešno tući neprijateljskom artiljerijskom vatrom.

Kao što se iz napred izloženog vidi, **kamuflaža se sastoji u „prerušivanju" jednog** fortifikacijskog objekta t.j. u takvoj izmeni njegovog spoljnjeg **izgleda da on postane** nevidljiv ili bar neobjasniv, kako za neprijateljskog osmatrača, tako i za ispitivača aero-fotosnimka tog objekta.

Znaci koji privlače pažnju svakog osmatrača ili ispitivača aero-fotosnimka jesu:

Oblik, izgled, senka i reljef.

Boja ili rehotivne vrednosti. Iz ovoga se može izvestiti izvestan broj opštih načela, koja se mogu primeniti za sve kamuflaže; kao:

1.) Oblik zemljišta ni u čemu ni menjati, ili ranije na tom mestu postojećeg objekta; ako se to mora uraditi onda taj oblik raspostaviti.

2.) Izgled zemljišta što je moguće manje menjati i ostaviti nedirnute šume, kulturu, u opšte ne menjati izgled panorame,

Brižljivo izbegavati izradu novih staza preko otvorenih polja, kao i vodjenje busena i t. d.

Pre no što se otpočne kakav fortifikasijski rad treba proučiti pažljivo izgled zemljišta na aero-foto snimku.

3.) Slike nenormalne ukloniti; što znači treba izradjivati objekte bez jakih reljefa, bez pravih linija i bez oštrih ivica, kamuflirati ulaze u zaklone, izlaze iz zaklona u vidu bunara. Senke otkrivaju najveći deo fortifikacijskih objekta.

Izbegavati svaku pravilnost fortifikacijskih objekata koja im se obično daje.

4.) Što je moguče više prilagoditi boju kamuflaže sa bojom okolnih zemljišnih predmeta, tako da se na aero-foto-snimcima dobiju slične vrednosti tih boja. Treba imati uvek na umu, da boja upotrebljena za kamuflažu treba da bude uvek tamnija od boje okolnog zemljišta. (Ovo dolazi usled toga što pri osmatranju sa zemlje i sa bliske daljine ne vide se senke zemljišnih predmeta, koje zamračuju fortifikacijki objekat, pri osmatranju iz vazduha ili fotografskom snimanju.)

Sva veština kamuflaže sastoji se u postizanju harmonije boja.

Plan kamuflaže. — Neophodno je potrebno, da se ne počinje nikakov rad na kamuflaži bez prethodno zrelo proučenog da svaka kamuflaža treba da bude preduzeta pre odpočinjanja fortifikacijskih radova.

Za važne fortifikacijske radove dobro je izvršiti fotografska snimanja sa aeroplana — izabranog zemljišta pre i posle kamuflaže. Za obične fortifikacijske radove, potrebni podaci o izgledu zemljišta, mogu se uvek naći na snimcima armijske fotografske sekcije.

Materijal za kamuflažu:

Prirodna sredstva treba predpostaviti veštačkim sredstvima.

a.) Prirodna sredstva.

U prirodna sredstva dolaze: trava, trska, busenje, granje, zasejavanje.

Trava i trska, kad se nadju na licu mesta, skrivaju dobro zemljane radove, pa bilo da se nameste neposredno po zemlji, bilo da se utvrde na rešetkama ili mrežama ispletenim od kanapa. Pokošena trava, kada se postavi položeno, i kada je sveža, daje pri gledanju iluziju boje, ali na aero-foto-snimcima ne daje istu vrednost koju daje trava u okolnim livadama, čije su stablike upravne. Prema tome korisno je, kad god je to moguče, da se za kamuflažu upotrebi busenje, izvadjen što je moguće dalje od mesta ko će se kamuflirati.

Odsečeno granje daje dobru kamuflažu samo kad se upotrebi u vrlo gustim masama. Jer ako se postavi retko granje, na pr. po talasastom limu, onda će se videti pojedini sjajni delovi lima i na fotografskom snimku skoro istu vrednost kao da lim i nije bio pokriven.

Podsečena drveta, kada se upotrebljavaju za kamuflažu treba postaviti uspravno (iz istog razloga kao što je rečeno za stablike trave.) Način da se podižu lažne šume za maskiranje, na pr.: kakve baterije, nije za preporuku; bez obzira na to, što ovaj posao zahteva mnogo rada, njime se može samo privući pažnja neprijatelja koji najčešče pomoću aero-foto-snimka poznaje raniji izgled zemljišta.

Zasejavanje nagiba i zemljanih nasipa dalo je dobrih rezultata za vreme dosta dugih perioda stabilizacije poslednjeg rata. Upotrebljavano je seme raznih vrsta trava i mehumastnog bilja: za ovo je potrebno računati 1 kg. semena na 1000 m² površine koja se ima zasejavati.

b.) Veštačka sredstva.

U veštačka sredstva dolaze rešetke ili mreže, pokrivene parčadima isečenog platna i u opšte razna veštačka sredstva koja mogu izvesti iluziju. (lažni zidovi, lažne žbunje, lažni topovi, kamuflirani levkovi granata i razne dekoracije.)

Rešetke i mreže prekrivene parčadima izsečenog platna pokazuju te osobine da maska ne daje sjajnu površinu, a sem toga maska je dovoljno providna, tako da se ispod nje može raditi.

Obična laka platna upotrebljavaju se kao zavesa na vratima osmatračnice i za pokrivanje rova — saobračajnice.

Kamuflirana platna su jaka platna, na kojim su kramatinskom bojom izradjene šare i koja su osigurana protivu lakog zapaljenja, potapanjem u naročiti nesagorljivi rastvor.

Ova platna imaju pre svega tu nezgodu što su neprovidna, a zatim što pri izvestnom osvetljenju predstavljaju jaku osvetljenu površinu, ma kakva bila njihova boja, ipak se ona najčešće raspoznaju, na foto-snimcima, jer daju utisak četvrtastih pega koje se sa svojim tonom razlikuju od okolnog zemljišta. S toga nisu preporučljivi za neposrednu masku.

Lažni zidovi, lažno žbunje i razne dekoracije predstavljaju interesantne veštačke načine maskiranja ali, u opšte uzev, one relativno skupo staju. Dekoracije ispunjavaju

dobro svoju ulogu i izazivaju iluziju samo na bliskim daljinama i kad ih neprijatelj posmatra samo sa jedne tačke.

O kamuflaži izvesnih elemenata utvrdjenog položaja

Pešadijski fortifikacijski radovi.

Cilj kamuflaže pešadijskih fortifikacijskih **radova jeste, da se neprijatelju onemogući** da na utvrdjenom položaju uoči razliku izmedju važnih i sporednih objekata.

Rovove i saobraćajnice težko je kamuflirati; pri ispitivanju fotografskih snimaka u**vek se primećuje razlika izmedju tamno o**senčanih delova i reljefa. Velike dužine rovova i saobraćajnica ne mogu se prikriti, s toga treba težiti da se kamufliraju samo važnji delovi, kraće dužine, pomoću granja posutog zemljom ili pomoću platna.

Otvore osmatračnica, šarte amplasmana pojedinih orudja kao i puškarnice, kad god je moguće, treba praviti u vertikalnom nagibu, te da bi se izbegla senka koju baca krov šarte na zemlju. Spoljašni otvor treba maskirati pomoću mreže od kanapa ili žice o koju okačati sitno granje ili travu. Mrežu pritvrditi za spoljnu površinu; maskiranje spoljneg otvora se može izvršiti i sa granjem ukopanim u zemlju ispred otvora.

Skloništa se raspoznaju po normalnom nagomilavanju iskopane zemlje naokolo; dalje po pristupnim hodnicima, po ulazu i po **ventilatorima. Zbog toga treba iskopanu ze**mlju rasturiti po susednim grudobranima i uopšte nasipima ili još bolje, odvući je što dalje odatle u zaklone ili napuštene fortifikacijske objekte. Pristupne hodnike treba maskirati pomoću lesa pokrivenih zemljom. Ulaze pokriti platnom boje zemljanog nagiba Ventilatore treba maskirati granjem pomešanim sa zemljom ili pomoću mreža, prilagodjenih površini zemljišta.

PUTEVI.

Maskiranje puteva je od velikog značaja kako pri ofanzivnim tako i pri defanzivnim **operacijama, jer neprijatelji, osmatrajući mrežu puteva a naročito mrežu novih puteva,** koji se izradjuju i sva kretanja po njima, može da uoči grupisanje trupa i materijalnih sredstava, pa čak da opredeli i njihov broj, te će na taj način biti u stanju da prozre u naše namere i da preduzmu protiv-mere za osujećenje naših, odnosno za ostvarenje svojih namera.

Neprijatelj može osmatrati sa aeroplana i sa stalnih osmatračkih tačaka (privezanih balona i osmatračnica), te se, prema tome, i maskiranje mora podešavati.

Putevi se ne mogu potpuno kamuflirati, t. j u tolikoj meri da budu nevidljivi. Jedino se može postići, da se prikriju protivu osmatranja iz vazduha, delovi puta koji nisu od prirode defilovani, a po kojima treba da se vrši saobraćaj i preko dana. Za ovu kamuflažu treba platno upotrebljivati izuzetno, što je više moguće treba se koristiti maskama od granja: trske ili metlice. Ove maske treba postavljati bilo neprekidno po ivici puta, bilo na rastojanju od 15 do 20 metara, ili tako podešeno, da neprijatelju izgleda kao jednostavna površina; bilo najzad kao galerije, za puteve koji padaju ka neprijatelju i koji su izloženi uzdužnom osmatranju.

Maskiranje puta može biti taktičko i tehničko.

1.) Taktičko maskiranje sastoji se:

a.) U izboru trase puta, koju treba sprovodati **po pravcima i mestima skrivenim od gleda i osmatranja neprijateljskog.**

b.) U **kretanju po putevima samo noću i**

c.) U **izvodjenju lažnih kretanja trupa** vozova.

O polaganju trase izloženo je u Pionirskim **pravilima V. deo u IV. i VII. odeljak.**

Pešadijske trupe kao i artiljerijske kolone na maršu, treba, čak i noću, što više da se koriste stazama i putevima, čije je tle tamno, jer tada avijoni teško mogu da pronadju kolone, dok se na belom putu vide kolone i noću.

Kad avijoni noću osvetljavaju reflektori**ma, treba stajati u senci drveća i zgrada.**

Pešadijske kolone treba da se dele u manje grupe, poredjane po ešalonima, i treba da idu duž one ivice puta, koja je u senci.

U slučaju da avijoni iznenade kolonu, bilo danju ili noću, ona treba da se koristi svakom prirodnom senkom: drveća, kuća, nagiba itd. i da ne čini nikakav pokret.

Na odmaralištima kolone treba da se pridržavaju ovih uputstva:

a) Stati što je moguće više nepravilno, pod drvećem voćnjaka, vrtova, aleja i puteva, čak i onda kada gustina drveća nije mnogo velika.

b) Maskiranje kola i artiljerijskih orudja pomoću granja ne zaklanja od ugleda sa aeroplana, ako je kolona odkrivena i projektuje se na beloj površini, kao na primer na putevima po suvom vremenu, jer senka raste u velikim razmerama.

c) U naseljenim mestima treba se priljubiti uz kuće, zidove, ograde, voćnjake i vrtove, žive ograde itd. ali uvek ako je to

mogućno, na nepravilan način. Najpogodnija je uvek severna strana kuća, zidova itd. zbog senke.

d) U uzanim dvorištima kola treba poredjati jedna pored drugih tako da mušeme (cirade) sastavljene obrazuju krov. Tako se na fotografijama pojavljuje jedna ravna površina, vrlo prirodna, te ne privlači pažnju neprijateljsku.

e) Na otvorenom polju treba tražiti zaklona u samom zemljištu, severna strana nagiba, usečeni putevi, žive ograde itd. Kada nema zaklona, onda je pravilan raspored neophodno potreban.

Protivno onome što je rečeno napred, maskiranje granjem preporučuje se, kad je tle zeleno. Ovo granje treba po mogućstvu, da obrazuje pravilan zastor i da se prostire do zemlje, te da tako senka bude umanjena i oslabljena.

f) Preporučuje se pored svega napred navedenog, još i bojadisanje vozova, (kola) kara, topova i automobila raznim bojama pogodnim terenu, da bi što manje bili uočljivi, kako na maršu tako i pri stajanju.

2.) Tehničko maskiranje vrši se na dva načina:

a) Izradom lažnih puteva i putnih postroja.

b) Prikrivanjem izradjenih puteva i kretanja po njima.

Lažni putevi i putni postroji izradjuju se poglavito na pasivnim odsecima i pored njih se podižu lažni magacini, slagališta i baterije.

Lažni putevi i putni postroji moraju biti tako postavljeni da pravi putni postroji ne trpe od vatre upravljene na lažne. Oni služe u glavnom za obmanjivanje neprijateljskih osmatrača iz vazduha, ali ipak moraju imati karakter pravih postroja, da ih neprijatelj ne bi mogao lako poznati. Da bi se ipak izbegli veliki radovi, primenjuje se naprostiji način za njihovu izradu, a na ime:

a) Izbrazdava se i obrazuje kolovoz puta mnogostrukim prolazom vozova;

b) Kopaju se rovovi sa strane puta i

c) Upotrebljavaju se sredstva za maskiranje i obmanu bojadisanjem, za što se upotrebljavaju naročite maske od platna ili drugih tkanina, bojadisane tako, da odgovaraju okolnom zemljištu i predmetima koje predstavljaju.

Za prikrivanje izradjenih puteva i kretanja po njima upotrebljavaju se maske različitih tipova: a) bočne uzdužne, b) poprečne obešene i c) horizontalne.

Svaka komunikacija može da se maskira, i na to treba obratiti naročitu pažnju, kako bi se neprijatelju onemogućilo ili bar otežalo izvidjanje sa zemlje i iz vazduha.

Maske treba postaviti, čim se trasa ustali, ili bar pri samoj izradi puta postaviti prvo maske po odsecima pa pod njihovim zaklonom raditi put.

Na otvorenom, preglednom zemljištu obično će biti mogućno raditi samo noću.

Okopi i nasipi moraju se često za vreme same izrade puta posipati okolnim poraščem i podešavati boji okolnog zemljišta, jer se sveža iskopana zemlja vidi na daleko. S vremena na vreme treba maskiranje obnavljati, jer se trava i granje brzo suše, te na fotografijama ulaze jasno svetli, a ne tamni.

Sve prirodne maske na zemljištu treba iskoristiti u najvećoj meri.

Pri nameštanju veštačkih maski prvo treba ustaliti one neprijateljske tačke, s kojih put može biti osmatran, čime će biti odredjen položaj i mesto maske u planu (osnova), njena visina i konstrukcija.

Tipovi maske su sledeći: bočnih i uzdužnih maski izradjenih od beza, šiblja, granja, asura itd.

Prva predstavlja nisku masku, izradjenu od šiblja ili granja zakopanog u zemlju; visoku masku, izradjenu u vidu zaklona (zavese) od šiblja ili od trske i ševara, ili od asura ili ševarskih mesto asura mogu se upotrebiti maske od platna ili drugih tkanina.

Da pak linija maski koja bi išla paralelno putu, ne bi otkrivala pravac mesto puta, a da bi se put ipak zaklonio od ugleda s raznih pravaca osmatranja, treba težiti da se maske postavljaju u šahmatnom poretku i u više redova. Ovo će u isto vreme otežati i gadjanje neprijateljskoj artileriji; poprečnu obešenu masku koja se postavlja na takvim razdaljima da bi se za neprijatelja obrazovala jednostavna zavesa; horizontalne maske na brzu ruku ovakva maska se može izraditi od granja i trave, kad je okolno zemljište zeleno, pa je s vremena na vreme obnavljati; inače je mnogo bolje izraditi je od retke žičane mreže, pa pokriti materijalom za maskiranje saobrazno okolnom zemljištu.

Pri izradi maske, naročito u vetrovitim predelima, treba paziti da ne budu suviše guste, već da vetar može kroz njih proveiavati. Maske se na kiši natope vodom tako, da ih i najslabiji vetar može prevaliti, stoga ih treba od vetra osigurati.

U koliko je maska udaljenija od neprijatelja, u toliko može biti redja i time će se

lakše moći opirati potisku vetra; pa je pogrešno mišljenje nekih, da maske moraju biti toliko guste, da i najbližem posmatraču sprečavaju pogled kroz njih.

Pored maskiranja puteva, upotrebljavana su razna sredstva, za odklanjanje stvaranja i podizanja prašine, kao: polivanje puteva higroskopnim solima, (hlorkalici, hlormagnezium); polivanje puteva uljem; cementiranje puteva; patosanje puteva; terisanje polivanje vodom itd. No sva ova sredstva izuzev terisanja, pokazala su se kao neprobitačna.

KAMUFLIRANJE STAZA.

Staze je takodje nemoguće potpuno kamuflirati. One se neobično jasno ocrtavaju na aero-foto-snimcima. One su u toliko vidljive, u koliko su utrvenije i u koliko su šire.

Za kamufliranje staza mogu se upotrebiti tipovi napred opisani za puteve, no jedan od najprobitačnijih tipova je tip maske od granja. Gde se grane pohodu — zakopaju sa obadve strane staze, tako da se sitnije grančice nadnesu nad površinom staze i time umanji vidljivost utrvene površine. Ovo granje treba češće menjati jer će se usled saobraćaja lišće sparušiti i sitnije grančice polomiti.

Najbolja kamuflaža staza, postići će se sa disciplinom saobraćaja; kao neophodne mere predostrožnosti jesu ove:

Izbegavati upotrebu nepotrebnih staza.

Održavati staze što je moguće uže, (u tom cilju treba ih obeležiti koljem) snabdeti ih natpisima i po mogućstvu ograditi ih.

Izbegavati završavanje staze u visini mitraljeskih i topovskih zaklona, toga radi ne treba nikad prekidati stazu kod mesta čijem je saobraćaju namenjena, već je za veliku dužinu produžiti i preko toga mesta.

Kad god je to moguće, povlačiti trasu staze ivicama šuma; granicama manja i njihovim ogradama.

Kamufliranje topovskih i mitraljeskih mesta. Topovska ili mitraljeska mesta se naročito raspoznaju, pored znakova kojima ih otkrivaju staze, koje do njih dolaze još i po prašini, plamenu i dimu prilikom opaljenja orudja.

Kamuflaža se postiže bilo pronalaženjem pogodnih amplasmana kao: pored ivice puta, usečenih puteva, u napuštenim pešadijskim položajima, u šumama, voćnjacima, bilo veštačkim putem pomoću platna, a još bolje pomoću rešetka i mreža prekrivenih parčadima platna, izbegavajući što je više moguće pravilne forme.

Kao i za sve fortifikacijske objekte, tako i za mitraljeske i topovske amplasmane, kamuflaža treba da se postavi pre početka izrade amplasmana. Ova kamuflaža treba da sadrži: kamuflažu topovskih mitraljeskih mesta; kamuflažu iskopane zemlje i nedaleko odnesene i kamuflažu depo-a materijala.

Da bi se izbeglo podizanje prašine ispred usta cevi prilikom opaljenja orudja, treba pokriti zemlju ispred usta cevi lesama, granjem busenjem ili platnom dobro pritvrdjenim za zemlju. Za vreme snega, treba snegom pokrivati mesta ogaravljena barutnim gasovima.

Dim prilikom opaljenja biće manje vidljiv ako se odmah po izlasku zrna iz cevi, nabaci na usta cevi zaklon od granja, jer će se time dim razrediti.

PRIVIDNI RADOVI — LAŽAN MATERIJAL

Da bi se neprijatelju prikrila relativna važnost pojedinih elemenata utvrdjenog položaja, da bi se rasula njegova pažnja i da bi se neprijatelj naterao na rasipanje municije, korisno je kao dopunu kamuflaže izradjivati lažne borbene organe. Glavna lukavstva u cilju takve obmane neprijatelja sastoje se u privatnim radovima i lažnom materijalu.

a.) **Prividni radovi:**

Lažni radovi i lažne saobraćajnice.

Da bi izvesni delovi položaja, koji bi mogli izgledati izolovani, uočljivi i na taj način postati gnezda za prikupljanje neprijateljskih metaka, utonili i izgubili se u ostalim objektima, korisno je da se vežu sa susednim objektima ma pomoću lažnih radova i lažnih saobraćajnica.

Ove lažne rovove i saobraćajnice treba kopati dovoljno duboko, da bi izgledali kao stvarna utvrdjenja (najmanje dubina treba da bude 0.50m.) Sem toga, njihovu trasu treba tako povlačiti, da se u slučaju potrebe mogu koristiti, pošto se prethodno podube, vodeći računa da iskopana zemlja ne smeta dejstvu organa za flankiranje.

Lažna skloništa. Iskopana zemlja dobijena pri izradi pravih skloništa može se upotrebiti za lažna skloništa u zonama u kojima nema opasnosti zbog privlačenja neprijateljske vatre, što će sem toga imati i tu koristi da se masa iskopane i tako uklonjene zemlje izrade dva prividna ulaza, dobije izgled pravog skloništa.

Lažne staze. Skoro je nemoguće prikriti staze i one svojim stvorom i svojim izgledom, daju dragocene podatke neprijatelju Stoga se treba svim silama truditi da se ta

nezgoda umanji, s jedne strane produžavanjem pravih staza i iza objekata kojima služe, a s druge strane izradom lažnih staza.

b.) **Lažni materijal.**

Izrada lažnih baterija često će se upotrebljaviti: ova izrada daće korisne rezultate samo u tom slučaju ako su lažne baterije tako izradjene da daju stvarnu inpresiju poposednute baterije (petarde za imitirinje topovskog bleska i dima, lažne staze do baterija.)

Disciplina pri izvršenju radova i pri posedanju položaja.

Iskustvo je pokazalo, da bez discipline i najbolja kamuflaža ne vredi ništa. Potrebno je da svaki shvati, da je samim tim kamufliran ako se strogo pridržava izdatih naredjenja: o načinu vršenja saobraćaja po položaju, o uklanjanjih svetlih i markatnih predmeta u blizini fortifikacijskih radova, koje bi neprijatelj lako mogao reperisati, o zabrani stvaranja dima loženiem vatri po skloništima ili maskiranju vatre u veče it.d.

Glavno, na što treba obratiti naročito pažnju jeste ovo:

a.) **U pogledu vidnosti radova i discipline** pri izvršenju radova: ne počinjati zemljane radove pre no što se dovrši kamuflaža radilišta.

Ne obrazovati slagališta materijala u blizini radilišta.

b.) U pogledu posedanja položaja:

Izbegavati stvaranje dima koji odkriva skloništa.

Ne upotrebljavati danju staze koje se završuju kod mesta Komandanta i osmatračnica; ove staze treba maskirati u blizini fortifikacijkih objekata, tako isto treba maskirati telefonske linije koje se tu završuju.

Strogom disciplinom saobraćaja treba se boriti protivu proširivanja staza, a po potrebi staze treba ogradivati žičanom ogradom.

Izbegavati svaki nepotreban saobraćaj pri ulazima u skloništa, komandantska mesta i t. d.

Kontrolisati najstrožije izvršenje naredjenja u pogledu skrivanja protivu ugleda sa aeroplana (naročito u pozadnjoj zoni logora i kantonmana).

Jednom reči svakome treba da udje u krv stalna briga za skrivanje protivu neprijateljskog osmatranja, upotrebljujući sva sredstva da se to postigne, i da svaki bude s tim načisto, da kamuflaža, bez discipline ne vredi, pa ma koliko bila savršena.

Skoplje

K. I. Bogdanović
Inž. kapetan I. kl.

Појашимо наше коње!

Са болом у души изговарам горње речи, које упућујем свима својим друговима, коњичким официрима наше послератне коњице. Немојте се љутити и вређати, моји другови, за ово, али горње речи упућујем из најбољих побуда, имајући увек пред собом садање стварно стање, упућујем их из превелике љубаву према нашем роду оружја, оружју победе, са којим ће се и у будућности бити битке без обзира на данашње наоружање и технику, јер и ако се многи писци после светског рата труде да смање значај коњице, ипак ће она постајати због извршења неизбежних задатака које други родови оружја нису у стању да изврше; без коњице једна војска није потпуна, без коњице војске су слепе, маневар је откривен, одлучан успех немогућ. Она војска која има добру коњицу полази у рат и бије битку са свима адутима у руци!

Не дајмо се завести француском послератном доктрином: »коњица маневрује на коњу, а бори се пешке; оставвимо Французе, и остале велике европске војске да своју коњицу претварају у пешадију на коњима и да под утицајем великог пораста ватрене моћи мењају тактику својих коњица.

Никада не заборавимо да ми нећемо имати „западног фронта“ са његовом линијом непрекидних фронтова и да ћемо у рату са нашим непријатељима водити нормално маневарски рат, који пружа широку примену особина нашег рода војске.

Држимо се наше старе тактике: употребљавајмо сва средства која нам је наша држава дала за уништење противника — и коња, и карабина, пушкомитраљеза, митраљеза, топа, бомбе, сабље, револвера, ашова и др. и радимо увек како буде изискивала ситуација: кад сабљом, кад ватром, кад маневром, а кад само притиском на уображење противника. Али радимо увек куражно, стварно, енергично, самопожртвовано, таланти-

рано, разнолико, до крајности упорно, и шта је најглавније доводећи свој рад увек до краја. Решавајмо наш задатак. А како? Све једно било на коњу, било пешке, и никад се не уклањајмо од решења добивеног задатака и пружања стварне помоћи осталим родовима оружја, својој пешадији и артилерији. Увек сва средства борбе употребљавајмо искључиво нападно, развијајући нападни дух наше коњице у вези са нападном иницијативом од команданта па до редова до крајних граница, до навика. Нека лозинка наше коњице буде: напред у напад и само напред и у напад«.

Зашто ја сада овим чланком упућујем свима вама својим друговима апел »појашимо коње?«

Зато, што на жалост, морам рећи тешку истину да после рата ево већ 7 година наши коњи стоје по коњушницама наших ескадрона, добро се хране и негују али се мало јаше!

То наше најглавније нападно оружје, које нам даје силину удара, брзину наших покрета, велику маневарску моћ, је код многих нас захрђало и постало неупотребљивим за напад!

А ми коњички официри?

Будимо искрени и погледајмо истини и стварности ритерски у очи и признаћемо, да ово наше ,,,оружје победе" не узмемо у руке онако како треба, да га спремимо и усавршимо за рат.

Некадашња љубав према томе своме »ратном другу« се је постепено угасила, те наши коњи остају по коњушницама, жељни усавршавања, поља, препона, хватају сала, постају троми, крути а према томе неупотребљиви за остварење нашег идеала и циљ нашег живота »славну смрт у боју, или победу«.

Да ли је то заиста тако?

Пођимо по нашим коњичким пуковима, погледајмо стварности у очи и не презајмо од истине!

1.)Уверићемо се да има приличан број коњичких официра са 1—2—3 и више година службе у строју а који још немају сопствене коње, другим речима још немају своје главно оружје:

Јесте, да су материјалне прилике официра после рата биле веома тешке, али с обзиром на садање наше принадлежности, сложиће се са мном, да је било само мало више воље и љубави према своме позиву, сваки би коњички официр могао у току 2—3 године да себи коња купи у нашој земљи, која коња има данас у изобиљу.

Ради примера како смо ми предратни официри гледали на потребу држања свога коња за службу, навешћу пример коњичких потпоручника произведених у 37. класи војне академије у 1908. години, којој класи и ја припадам. Нас је било произведено 27 августа 1908 године 8 коњичких п-поручника и ми смо сви до конца 1908 године већ имали своје коње. За куповину коња, јахаћег прибора и целокупне ратне спреме ја сам се првих дана мога самосталног живота задужио 3.000 динара злато, и тај дуг исплаћивао у року више година. У току 18 година моје официрске службе по тачним подацима које имам ја сам купио и отуђио, односно продао 16 коња не у циљу шпекулације, већ једино у намери да до што бољег и крвнијег коња дођем и данас могу рећи да је мој идеал остварен потпуно: имам коње само пунокрвне енглеске расе и за службену употребу и за спорт (ја јашим сваки дан).

Крајње је време да наши коњички официри, нарочито, млађи имају своје добре официрске коње.

Мало мање луксузног живота, више живота спартанског па ће се наћи новац и за набавку коња, тим пре што и Министарство Војске помаже официре позајмицом за коње.

2). Оно мало коњичких официра што има своје коње, на жалост, теже да ове упрегну у фијакере, штајервагене, чезе, опет у тежњи за удобнијим начином живота. Погледајте само данас један од великих наших гарнизона: сви официри се возе, ретко који да јаши!

3). Коњички официри по појединим пуковима сасвим мало, скоро сасвим не јашу, већ само »када се нареди«.

Ја сам већ пуну годину дана у коњичком пуку, где ни од стране једног официра није пао предлог да се у слободно време projаши, направи излет на коњима и оде у поље, на терен!

Најзад будите мало и психолог и погледајте само израз лица појединих данашњих катана када им се наређује јахање на терену са прескакањем препона! У изразу тога лица прочитаћете много! А зар обука у прескакању пре-

пона није силно васпитно средство коњице?

4). Пођите самном на трке, рецимо на хиподром у Београд и посматрајмо официрску трку! Увидећемо и сувише много!

У малој предратној Србији на препонским тркама увек је излазило на старт најмање 6—12 коњичких и артилериских официра, а данас?

Данас је официрском коњу потпуно онемогућено учешће на препонским тркама Дунавског Хиподрома, већ је то право дато власницима богатих ергела и богатих људи!

Предратни наш официр спортиста сам је свога коња спремао и тренирао за трке, послератни коњички официр дозвољава да му други туђег коња спрема и тренира а он има га само појахати на дан утакмице.

Зар овако у нашој коњици сме да буде?

Зар се на овакав начин мисли подизати спорт у војсци у вези са традиционалним витешким коњичким духом?

А када ћемо наше коњичке официре једном видети као представнике данашње наше велике и моћне Државе на интернационалним утакмицама у Ници, Паризу и осталим великим спортским центрима?

Одговор на сва ова питања је један: ако стање јахања код наших коњичких официра, љубав ка коњу и спорту остане по досадањем, послератном, наша коњица ће све више и више губити облик једне савремене коњице, а то ми не смемо никако да дозволимо.

Ми не смемо по сваку цену занемарити свога ратног друга коња, то оружје треба да је увек спремно и наоштрено, ми не смемо занемарити вештину јахања, спорт, јахање на терену преко разноврсних препона, већ снабдевени свима средствима за борбу, попуњени одличним и добро извежбаним јахачима на добрим и издржљивим коњима, задахнути још за време мира јаким нападним духом, — ми се не смемо претворити у јахаћу пешадију— (ма да ћемо се у приликама борити и као добри пешаци), ми не смемо остати несавремена коњица, ми морамо бити потпуно савремена коњица!

Коњички п.-пуковник

Реља Н. Брабек

Помоћник команданта 7. коњичког пука.

Примедбе на правило за дресуру коњичких ремоната

Свима нама је познато, да коњ за сада бар, а биће свакако још дуго и дуго времена поред свега напредовања технике врло важно и корисно средство за вођење рата, те држим да неће бити сувишно, ако у овом чланку изнесем некоје примедбе на наше правило за дресуру коњичких ремоната, јер само расправљањем појединих питања и изношењем мишљења, која наравно треба да се ослањају на практичним искуствима у раду са коњима, можемо доћи до доброг и неопходно потребног нам упута за дресуру коња за јахање. Тај упут треба да нам каже начелно шта можемо и морамо да захтевамо и очекујемо од коња, те да нас упути како ћемо то најлакше постићи, т. ј. како ћемо спремити коња, који ће моћи да поднесе све ратне напоре и да са успехом изврши улогу, која му је дата, а да ипак буде што дуже времена употребљив.

На страни 5. став први и други није по моме мишљењу потпун и ако у ставу трећем на истој страни стоји да би било излишно, па чак и штетно тражити више од трупног коња него ли што је напред наведено. Ја мислим да би први и други став требало овако стилизовати:

Дресуром коња за јахање треба настојати да добијемо коња за транспорт. Коња потпуно послушног и издржљивог, са што природнијим кретњама, које се добијају према потребама, а дејством јахачевих сила.

Јахаћи коњ треба да се слободно креће напред по разноликом земљишту. При кретању треба да одржава сталан темпо у свакој брзини, да мирно и слободно прескаче препоне на које наилази на земљишту, да се у свима брзинама лако може окренути и зауставити, те да може неколико корака

њи назад и примати у једну или другу страну.

Тачка 24. прописује да коњаник држи прут у левој руци када води коња, а кад узјаши онда да га узме у десну руку. У последњем ставу ове тачке напомиње се, да коњаник држи увек прут у унутрашњој руци. Према овоме, када коњаник узјаше мора прут да узме у десну руку, а ако му наставник командује прво јахање на леву руку, онда га мора враћати понова у леву руку, због тога је оно прво преношење прута у десну руку сувишно.

Не налазим разлога због кога би се прут требао после узјахивања пренети у десну руку, већ држим да је згодније да остане у левој руци, а у десну руку да га премешта тек, пошто ће да јаши на десну руку.

Тачком 25-ом прописује се употреба прута, тако да јахач држећи прут у руци заједно са дизгинама појачава дејство листа ударајући коња лако у дотичну страну, али да при томе пази, да коња дизгином те руке не узнемирује. Знајући колико су нежна и осетљива уста ремонта морамо увидети да је таква употреба прута немогућа, ако хоћемо да коња са дизгинима не узнемиравамо. Због тога сам мишљења да је боље да јахач руком у којој држи прут може слободно да дејствује, а да за то време дизгине пренесе у другу руку.

Употреба лонже како то прописује тачка 32. и 33. није баш најзгоднија. Лонжирање коња треба у в е к вршити са лонжом закопчаном за жвалу, а не само онда, како је то у тачци 34. напоменуто, када коњаник нема оглава са носником, и то зато што:

1) Подгушни каиш не смемо, (нарочито младим коњима) а и не можемо толико стегнути, нити је могуће постићи притезањем подгушног каиша, како се то препоручује тачком 33. под 3., да спољни образни кајиш не додирује око коња. То би се једино успело, кад би се носник могао толико притегнути да се не окреће, али и то је немогуће. Коњ ће дакле употребом оглава са носником свакако бити узнемираван непријатношћу, коју ће му задавати спољни образни каиш жуљајући га по оку.

2) Закопчавајући лонжу за носник како то чинимо при јахању.
дејствујемо на нос коња, а не на чељусти

Помоћник не треба да изостаје када се постигне да ремонт иде без вођења, како то у тач. 41. став 5. стоји, јер ће обично и коњ да заостане, зато је боље да помоћник оде од коња унапред.

Бич по моме мишљењу не треба од коња сакривати, како се то у последњем саставу тачке 43. прописује, већ му на против бич показивати, привикнути га на бич и уверити га, да бич за њега није опасан, сем ако неће да слуша.

При пролажењу угла није довољно унутрашњи лист само приложити уз колан, како то тачка 68. у ставу 5. прописује, већ је потребно да је унутрашњи лист активан, па да се коњ савије у унутрашњу страну.

Тачци 76. није место тамо где се говори о савијању главе, већ би боље било написати ју после тачке 71.

Претеривање коња не врши се листовима, како то у тачци 80. стоји, већ само унутрашњим листом, односно оним листом у који галоп хоћемо коња да претерамо, т. ј. тај лист треба да је активан, а други треба приложити само позади колана.

Са прескакањем се правило доста мало бави, а начин којега износи није баш најбољи.

Зашто коња који се већ привикао да носи и слуша јахача и који ће препону прескакивати са јахачем, водити преко препоне без јахача? Овај начин је добар да се на скакање привикава ждребад, која не могу да носе јахача. Коњи који су исквварени и неће да прескачу, могу се овако поправљати. Но са коњима који су у другом периоду дресуре, треба вежбати прескакивање одмах са јахачем на леђима. Препоне треба да су за то сасвим ниске (мотке на земљи и т. д.) и да их се прво прелази у ходу и у касу, а кад се коњ на њих привикне, постепено их подизати. Ово је најбољи, најједноставнији и најлакши начин дресуре коња за скакање.

О пузању се у правилу ништа не напомиње и ако је то за јахање коња врло важно. Јашући по разноликом терену наилази се на стрме нагибе и успоне по којима се коњ неће моћи кретати, ако није спреман нарочито у пузању, те би требало и у том погледу дати упуства.

Завршујући хоћу још да напоменем, да сам мишљења, да на наслов »Правило за дресуру коњичких ремоната“ није баш најзгодније изабран. По њему се може мислити да се у томе правилу на-

лазе упуства за дресуре свих ремоната, који долазе у коњичке јединице. Знамо међутим, да се у коњичким јединицама употребљавају коњи за јахање, за товарење и за вучу, а у овоме правилу налазимо упут само за дресуру коња за јахање. Зато би требало тај упут назвати „Упут (правило) за дресуру коња за јахање". Ово у толико пре, што је овај упут, упут за дресуру коња за јахање и за остале родове војске, а не само за коњицу.

арт. поручник

Душ. Л. Милосављевић.

Neprijatelji i Saveznici

U trenutku kad je reorganizacija Francuske Vojske na dnevnom redu, značajno je znati kakvu pomoć Francuska u slučaju sukoba može dobiti od svojih saveznika protiv nemačkih snaga, kao i onih snaga koji mogu imati ulogu na strani Rajha a to je: Rusija, Madjarska i Bugarska.

Umesno je ostaviti Italiju neopredeljenu izmedju dva logora.

Francuski saveznici su izvesno: Poljska, Ceho-Slovačka, Rumunija, Kraljevina Srba-Hrvata-Slovenaca i Belgija.

Engleska je samo slučajni saveznik pod uslovima Lokarnskog Pakta.

Poljska vojska: broji za vreme mira 272 hiljade ljudi, za vreme rata 500.000 ljudi približno. Dobre trupe, dobar duh kod starešinskog kadra i želja za usavršavanjem, ali materijal vrlo nepotpun; nikakva zemaljska industrija za proizvodnju ratnog materijala; mobilizacija zbog neprirodnih granica spora, a strah od dvogubog neprijatelja sa Istoka i sa Zapada. Poljska se može samo braniti a ne može Francuzima nikakvu stvarnu pomoć dati.

Čehoslovačka vojska: Približan broj Poljskoj, i ako je po stanovništvu manja (150.000 500.000 ljudi), naoružanje još nepotpuno, no na ozbiljnom je putu da se poboliša. Raspolaže važnim fabrikama (Škoda i Brin). Trupe i starešinski kadar su dobre i dobro disciplinovane. Mobilizacija se može izvršiti u roku jednog i po do dva meseca. Ova će vojska biti znatna snaga, ali većim delom nepokretna zbog straha od Madjarske.

Rumunska vojska: Snaga za vreme mira oko 125.000 ljudi, za vreme rata 800.000 ljudi. Naoružanje različno i ne potpuno, a industrija u začetku. Trupe dobrih osobina, sa obučenim oficirskim kadrom. Rumunska vojska je znatna, ali ima da računa na Rusiju, Bugarsku i Madjarsku.

Vojska Srpsko-Hrvatska i Slovenačka u mirno doba 133.000 ljudi, za vreme rata 500 hiljada ljudi. Materijal različit, na putu je potpune, ali još za neko vreme nedovoljan Vojska patriotska, sa dobrim duhom, trupe vredne, osetljive za veću akciju, ali treba da motri na Bugarsku, a može biti na Grčku i Italiju.

Belgijska vojska. I oni su kao i Francuzi nužnoj krizi reorganizacije čije državne teškoće produžava akcija protiv-vojnička: socialista i hrišćanskih socialista kao i mržnja koju vojna odbrana nailazi na narodnu Flamansku partiju. Za vreme mira može se računati na 70.000 ljudi, a 200.000 za vreme rata. Naoružanje je još nepotpuno. Starešine su obučene, a trupe disciplinovane.

Engleska vojska. Organizacija Velikog Rata potpuno je iscezla. U ovo vreme postoji samo dobrovoljačka vojska sa krajnim organizacijama od 200.000 ljudi, od kojih polovina se bavi u kancelarijama, obrazujući jednu rezervu ne manju od 100.000 ljudi. Suvozemna vojska proizlazi od milicije, treba da mobiliše oko 140.000 oficira i vojnika. Postoji znatna avijatika koja je na putu razvića. Postoji veliki deo materijala iz 1918 god. a poznata je važnost industriskih snaga Engleske. U slučaju sukoba Englezi treba potpuno da postepeno ustanove sistem popisa što će izazvati veliko zadocnjenje. Vojnički Savez sa Francuskom koji je postojao pre 1914. god. nije obnovljen.

Kao zaključak: grupa Nemačke, Madjarske i Bugarske reorganizirali su otvoreno svoje vojske u granicama dozvoljenim ugovorima, a tajno i preko ovoga po već poznatim postupcima.

Sovjetska Rusija raspolaže slobodno znatnim snagama.

Prema ovoj grupi, države slovenske i Rumunija obrazovale su vojske u glavnom istrajne, ali čija je snaga ograničena nedovoljnom sopstvenom industrijom u pogledu proizvodnje materijala kao nedovoljnim brojem snaga, teškoćama novčanim i zbog složenih osobina pojedinih narodnosti, sa malo ličnim

aspoloženjem za nove države a naročito potrebom braniti se protivu neprijatelja koji su u susedstvu njihovih granica.

Francuska, Belgija i Engleska snabdevene još znatnijim materijalom izmaći će manje više novčanim teškoćama kao i narodnim i moći će još za nekoliko godina držati položaj na Rajni čija se vojnička snaga smanjuje evakuacijom Kelna, ali one nisu još svoje organizacije izvele prema našim prilikama.

Engleska je postala u vojničkom pogledu vrlo skromna i neorganska kao što je bila 1914. god.

Francuska pak u slučaju jednog nastupanja od strane Nemačke po sreći nemogućeg za još kratko vreme, da bi se branila, ne može računati na staru pomoć Engleske, do samo na pomoć od strane Belgije kao i na svoje snage, nemajući od svojih Istočnih Saveznika podjednaku brojnu vrednost prema snažnoj ruskoj diverziji iz 1914. godine.

Ovo stanje ni malo crno, treba da se poboljša vrednoću društvenih slojeva da bi se dovele na svoje mesto francuske snage kao i da francuska diplomacija ne dozvoli da se postepeno uvlači u predloge za razoružanjem, koje Amerika prekomerno hvali kao prirodnu dopunu ugovora Lokarnskog.

Marselj 1926

Sa francuskog
brig. djeneral **R. D. J**

Feljton

Kota 256.

Jedan od najtežih momenata doživljenih u ratu sa Bugarima, jedna od najstrašnijih noći, bila je noć 20/21. juna. Za psihičku studiju pitanja o ličnoj egzistenciji, za studiju hladnokrvnosti, hrabrosti, požrtvovanja, evo primera! Mi smo se osvestili od prepada, Bugari su se razočarali prepadom, mi iskorišćavamo taj momenat. Treća armija priprema ofanzivu, opšti pokret i prebacivanje preko Bregalnice. Kota 256 služi kao oslonac odreda od dva bataljona IV i XVI puka sa dve brdske baterije III diviziona, kao legije smrti za izvršenje zadatka cele armije. Naredjenje je izdato kod s. Suševa, pokret se preduzima u jedan sat po ponoći. Pre zore kota mora biti posednuta!

Štip je naš. Kome se ukaže prilika da ga obidje pre no što došav od Velesa, predje kameni most pred njime na Bregalnici, u onoj pitomoj i bogatoj dolini koja je izbrazdana i zasejana bugarskim pešačkim i artilerijskim projektilima, hteo ne hteo pogled mora upraviti na kotu 256. Ne zato, što je priroda naročito beležila tu Kotu, ne stoga, što ona potpuno zaklanja Štip i Bregalnicu, tako reći brojnim kosama nad Štipom koje se kovergentno spuštaju ka Bregalnici, celom tom sklopu, koji je bio manevarski pivo bugarske armije prema nama, načičkanim bugarskim topovima koji nas dominantno gadjaju u glavu pred očima onoga koji u Štip dolazi. To je jedna veća humka, iznikla u blagim talasima od dve ćuvika. Eto to je taj pivo na kome je bilo našihko 2500 pešaka i topdžija, 8 brdskih topova i oko 500 konja. Svima onim mnogo- još od prepada, trebalo je te noći podići, podvući se i primiti zemaljskih oganj i čelik. To je bila mišolovka, čiju smo mi ulogu pretvorili u bedem.

Bez šuma, tako reći, na postima, cela ta masa od ljudi, konja i materijala pošla je u 1 sahat po ponoći sa suševskih visova, da je sa vremena na vreme trgnu, predoče i pojačaju joj momentalno zaboravljenu opasnost njene uloge, dva bedna bugarska reflektora iznad Štipa. U 3. časa jutra stiglo se, pešaci već raspoređjeni i utvrdjeni, brdjani su spremili baterije.

Na horizontu pozdravljamo zoru! Pozdravismo svetlost, posle ovih dva sahata fizičkog i duševnog zamora. Dublje dišemo i osećamo se jači osveženi, očekujući i diskutujući već o predigri, razvoju, svršetku, uspehu... Posmatram umorena, ispijena, neispavana, neumivena lica našeg vojnika. Čini mi se, da ga rumenilo zore krepi. On udešava svoj pod mrkaom iskopani zaklon, oblaže ga i busenja, kao za izložbu, za ocenu! Na ono nekoliko već obrstelih poluzrelih kajsija leluja se najviše granje i meškolji se njegova ruka!.. Prošao je momenat razmišljanja, kad je on morao hteo ne hteo da misli o opasnosti, došav dovde ćuteći. Sad je na konju.

Bugarske komite od Novog Sela i sa Štipskog gradića otkrile su naše prisustvo. Njihove puške bile su signal svima bugarskim topovima oko nas da izoru Kotu 256, da je prošaraju izbaciv masu municije, da jedva nadju koga od nas ili naših konja. Kota je bila kao zapaljena, ona je vrila od puške i topa, i u momentu, kada je Bugarin mislio da je sagorena i u temelju, i pokušao da joj zagleda i u

dno, njegove prve izbačene redove pozdravila je na 200 met kartečna paljba naših brdjana. Kota je danas naša!

Najredji momenat za topdžiju i prestavka uobrazilji to je kartečna paljba, naročito pod ovakvim okolnosti na izvršena. Živi oganj, hiljade kuglica i pakleni pucanj, koji kao bujica nosi sve što je pred topom. To su momenti, kada se već upada u bateriju i kada se samo misli na smrt! Živi svedok grozote ovoga trenutka biće ono nekoliko pameću poremećenih jadnih brdjana, iz čijih se usta možda i danas razleže jedini uzvik „karteč"!..

art. major J. J. Damjanović

Књижевност

Ноћне вежбе и ноћне борбе. — Од пешад. пуковника Пав. Гр. Павловића. Београд 1925. године.

Појава ове књиге јако нас је заинтересовала, прво због самог наслова, а друго због начина обраде истакнутог питања које се третира од стране једног опробаног ратног стројевог официра. Појава ове књиге пада одмах по појави књиге ђенералштабног пуковника г. Мил. Раденковића „Наша Тактика", која добрим делом третира исто питање са нарочитом тенденцијом писца, да покаже и докаже: да ноћне операције не треба сматрати више као специјалне и изузетне („у нарочитим приликама" по Р. Сл.), већ као нормалне.

Званични назори о овом питању изнети су у Ратној Служби свега на 8 страна, веома концизно, тако да су поједина питања само површно додирнута, а има тамо и гледишта која не могу издржати критику због суштине ноћних операција у опште. Књига пуковника г. Павловића нам долази, да по речима писца—„празнину колико толико попуни".

Морамо одмах признати, да је уложен велики труд око студије и прикупљања градива. Дајући одмах у почетку карактеристику ноћи, књига садржи два дела: I део — Ноћна кретања, обезбеђења на месту и спрему и обуку војника за рад ноћу; II део — Ноћне борбе (напад и одбрана).

Излагања у I делу износе у главном принципе, упуштајући се, где је то потребно у технички детаљ. Наш је утисак: да је разрада I дела доста збијена, и не излази из оквира каквог потсетника; другим речима, I део је у главном престављен у светлости техничког дела тактичких радњи. У томе оквиру разлагања су јасна, поучна, базирана и на лично искуство.

II део, који нас нарочито интересира, срећенији је, јер је подела материјала целисходнија, а излагања су потпунија.

Као циљ ноћног напада наша Ратна Служба (1227) на прво место даје: „да се изврши или доврши какав задатак који се није могао по дану извршити". Овако званично дефинисани циљ писцу ове књиге ваљда је изгледао сувише завијен, те је (на стр. 53) нападу дао и „одлучан циљ" — да се непријатељ победи и за даљи отпор онеспособи." Оваква би се дефиниција могла примити да је књига рађена као потсетник, као ручна помоћна књига нижих старешина при обуци војника, но како је писац замишљао књигу на широј основи, те јој дао нешто виши значај, овако одлучно дефинисани циљ не би могао остати. Обзиром на карактеристику и суштину савремене борбе у опште, а нарочито напада, победа над непријатељем и његово „потпуно онеспособљење за даљи отпор" тешко да би се могла и под најповољнијим приликама дала извести за релативно кратко време, колико то ноћ нуди, те обзиром на карактеристику ноћи и суштину ноћне борбе ноћни напад треба да има за циљ: *заузимање једног објекта, који је раније тачно одређен, упознат и који се по мраку може лако наћи.* Ако се заузећем тог објекта победи непријатељ и „за даљи рад онеспособи" идеал је у ноћном нападу постигнут. Али тај идеал, због огромног ризика, може се постићи само посредно заузећем тачно одређеног објекта. Ако би се поставио циљ напада како је то формулисан од стране писца, у ноћном нападу, у највише случајева, морало би се за заузећем одређеног објекта и даље радити до коначне победе непријатеља, што значи: предузимати ноћу нове нападне радње без довољне припреме,

излажући дотле постигнути успех великом ризику да се компромитује.

Из тога разлога, мислимо, да је и Наша атна Служба онако опрезно формулисала циљ истакнут на прво место. Из овога излази — да циљ у опште може бити *локалног* и *већег* значаја, што зависи од важности објека а и величине јединице која врши напад, но у сваком случају циљ је — *заузимање једног тачно одређеног објекта, који је раније добро упознат.* Са таквим циљем иде се методично ка победи, сводећи ризик на најмању мету, јер ноћ не трпи импровиоване радње, без дуге припреме, те се следствено не може ни извршити у току и те ноћи експлоатација успеха, а без тога нема победе.

Одељци „подилажење“, „прелаз у борбени поредак“ и „извођење напада“ добро су и зналачки разрађени, са изношењем типичних стројева и поредака при подилажењу и по прелазу у борбене поретке. — Код борбеног поретка имамо, у опште, само ту примедбу: да су означена одстојања почесних резерава доста велика, те због њихове улоге (да „гура први ешалона“ и т. д.) треба да су начелно мања. Тако, одстојање пуковске резерве у моменту удара (извршење јуриша) не треба да је веће од 100 м. јер ће иначе тражена помоћ доћи доцкан, пошто у ноћним борбама секунди пресуђују.

Начин употребе митраљеза у ноћном нападу, како је изнео писац, заслужује нарочиту пажњу. Званично је гледиште (Р. С. тачка 1139) о употреби митраљеза у ноћном нападу: „митраљезе треба оставити на полазном положају за напад, спремне за ватрено дејство у циљу одбијања непријатељске офанзивне акције и прихвата нападних трупа, делимично и за излаз на освојени положај“. Писац се овде није сложио са званичним гледиштем, већ стоји на томе — да митраљезе начелно треба носити за батаљонском, односно пуковском резервом, а само у извесним приликама, може се део митраљеских оруђа, па и читава чета, оставити на полазном положају, где ће сачекати резултат напада, па одмах за тим да и они избију на заузети положај. — Као што се види, узела се једна средина и по нашем мишљењу такво је гледиште оправданије од оног изложеног у Ратној Служби. Остављање свих митраљеских оруђа на полазном положају, ма како се китњасто образложавала потреба за то, јесте слабо убеђење у успех, и то велико старање о парирању неуспеха, још пре почетка рада, носи у себи клицу непоуздања, које се врло брзо преноси на извршиоце, чији је морал у ноћним операцијама врло осетљив и лако променљив. — Нису митраљези нека сложена и тешка оруђа да би их стога требало оставити позади. Осећај пешака да „сви“ идемо напред чини морал који у ноћним акцијама игра пресудну улогу. А кад се томе дода потреба да митраљеска оруђа избију одмах са јуришним колонама на положај, због контра-напада непријатељских, — онда се не види оправданост гледишта, као што га излаже Ратна Служба (т. 1139).

Примајући горње гледиште писца, ми бисмо га ипак донекле корегирали, па би рекли: да митраљези начелно избијају на положај заједно са јуришним колонама, а само у извесним приликама — када полазни положај нуди нарочито добре услове за успешно тучење непријатељског положаја, а при том се унапред већ рачуна на већу отпорност непријатеља — могу се оставити изузетно и делимично на полазном положају.

Како у ноћним акцијама морал игра пресудну улогу, то је овим начином све учињено, не да се он доведе у сумњу, већ напротив појача. Незгоде због једновременог избијања митраљеза на положај, као и добре стране остављања свих митраљеза позади, јесу чињенице које се могу узети у обзир тек на друго место, но у сваком случају те су чињенице слабе да оборе потребу једновременог изласка пешака и митраљеза на положај.

Одељак „Одбрана“ добро је обрађен.

Приказујући на горњи начин књигу пуковника г. Пав. Гр. Павловића, констатујемо: да књига представља добитак који моћно помаже — да се увиди потреба за јачим ангажовањем за обуку војника у ноћним операцијама и за боље разумевање суштине савремене борбе, чији ће значај у будуће бити огроман.

Књига се топло препоручује свима официрима, нарочито нижим пешадиским, којима може послужити и као наставна књига при извођењу обуке у ноћном раду у опште.

1926. год. П.пуковник

Драг. Д. Пандуровић.

Анкета о наоружању пешадије.

После светског рата почеле су све војске да процењују и срећују искуства стечена њиме, и да на основи њих изводе логичне закључке о томе: како треба формирати и наоружати пешадију, да би је могле нај успешније употребити у једном будућем рату. Полазећи са врло тачне примедбе да се организација и наоружање морају прилагодити потребама пешадије, разни писци те потребе разно третирају, те и решења по њима доносе врло разнолика.

Уредништво В. В., сматрајући питања организације и наоружања пешадије као врло важна, има намеру да их у свом листу што више претресе, те у том циљу отвара антету по овим питањима:

1.) Да ли пушкомитраљез представља у ствари најбоље аутоматско оруђе по својим балистичким особинама (тачност и брзина гађања), лакоћи оруђа, управљању и примени у разноврсним борбеним приликама, напосе у нападу? Да ли није боље избацити га из наоружања и заменити лаким митраљезом?

2.) Какво оруђе у том погледу представља лаки митраљез Шварцлозе? Да ли се његова ватра не би могла знатно појачати ако му се да теже (и за колико), а тиме и стабилније постоље?

3.) Да ли је примењлива за наше прилике организација француске пешадиске чете, у којој свака десетина (groupe de combat) има аутоматско оруђе, око кога и с ким у тесној вези дејствују сви војници у десетини? Преимућства или недостатци такве организације чете?

4.) Да ли је боље организовати чету тако, да има три вода стрелаца, а сва аутоматска оруђа (пушкомитраљезе или лаке митраљезе) концентрисати у четврти вод? Или је боље поделу на ватрени и ударни део извести у воду, како су учинили Немци? Преимућства или недостатци једне и друге организације?

5.) Да ли и зашто треба ручним бомбама снабдети све војнике у чети, или само одабране (по једног на десетину)?

6.) Какво ватрено средство представља пушчана бомба, оваква каква је била у рату? Може ли се она применити и у маневарској војни?

Уредништво моли писце да му своје одговоре по свима, или по појединим питањима доставе до краја месеца јуна ове године. Срећене и проучене, Уредништво ће штампати карактеристичне и најјаче документовине одговоре, да би по горњим питањама отворило дискусију, којом ће се најлакше доћи до најтачнијег и најправилнијег решења горњих пнтања за наше прилике.

Уредништво моли писце да у својим одговорима буду што концизнији, јер простор листа не дозвољава штампање одговора већих од 1—2 штампане стране.

Војни Весник.

Напомена: Састав француске десетине: десетар има под својом командом две екипе: пушкомитраљеску и ударну. Пушкомитраљеска екипа састоји се из старешине и 5 војника (нишанџија, помоћник и 3 доносиоца); ударна се састоји из старешине и 5 војника (бацач ручних бомби, бацач пушчаних бомби и 3 стрелца).

Вести из гарнизона

БЕОГРАД

Испраћај Бриг. Ђенерала Г. А. К Даскаловића из 18. пешад. пука „Сувоборског.

Ових дана у 18. пешад. пуку „Сувоборском" видела се једна од оних ретких слика срдачности између старешина и потчињених, која подсећа да се наша челична Армија није одликовала у минулим ратовима само нечувеним и невиђеним херојством и самопожртвовањем, него да је ту допринела и чврста душевна веза, између старешина и потчињнних.

Ђенерал г. Даскаловић, је ових дана предао свој пук и пошао на нову дужност, и са очигледном тронутошћу опростио се са својим „Сувоборцима" на врло срдачан начин. Поред састанка у официрској менажи, где се опростио са г. г. официрима, приређено је у његову част и у подофицирокој менажи опроштајно вече.

Кад је г. ђенерал ступио у салу подофицирске менаже дочекали су га сви подофицири његовог пука, а у име подофицира пешадиски наредник г. Спасоје М. Драговић опростио се са старим командантом:

Господине Ђенерале!

„У име подофицира повереног Вам пука „Сувоборског", имам част да Вам овом приликом изјавим дубоку благодарност о родитељском и старешинском старању, да подофицири Вашега пука постану достојни онога угледа, који су стекли у минулим ратовима, њихови оцеви и њимова браћа.

Господине ђенерале! Подофицири пука „Сувоборског" чине своју дужност према своме омиљеном команданту и старешини са којим се тешке растати, и овом приликом окупљени око Вас жело Вам срећан пут.

Господине ђенерале! Уверавам Вас да су подофицири повереног Вам пука готови да увек булу уз Ваше крило кад то буде потреба захтевала за добро нашег узвишеног и дичног Краља и величину наше миле Отаџбине, те да ћемо опет ми на бојноме пољу уз Вас набрати нове ловорове венце, да украсимо нашу славом овенчану заставу, и онда ћете видети да смо и ми подофицири који су били уз ваша рамена 1912—1918 године, Ваши најмлађи помоћници на стварању врлина хероја ослободиоца и чувара слободе, и онога што сте нам Ви са Вашим друговима проливеном крвљу оставили и дали на чување.

Господине ђенерале! Дом подофицира 18. пешад. пука „Сувоборског" уживајући у овом часу велико задовољство проузроковано Вашом посетом и са великом оданошћу желимо Вам сретан пут као свом дичном команданту.

У то име кличемо: Живио наш Врховни Командант Његово Величанство Краљ Александар I."

Ганут овим изливом оданости и љубави својих подофицира, г. ђенерал им је са неколико топлих речи препоручио да и даље остану часни и витешки чувари светих прадедовских аманета, верни и достојни браниоци свога витешког Врховног Заповедника Његовог Величанства Краља и миле Отаџбине.

После овога настало је срдачно опраштање. Касније дошао је и наш Командант Дунавске Пешадиске Бригаде, познати стари ратник и борац из минулих ратова бригадни ђенерал г. Петар А. Радивојевић, те је неколико часова провео у разговору са подофицирима.

Овакав срдачан испраћај старешине од стране потчињених најбољи је доказ да је дух наше војске на оној висини на којој је био, када су потчињени својим телом заклањали животе својих старешина, па је пожељети да и такав и даље остане.

Бањица. *Владимир О. Петровић*, наредник.

Некролог.

Ђенерал ВУКОМАН АРАЧИЋ

КОМАНДАНТ УЖИЧКЕ ВОЈСКЕ.

Рођен у питомој Морави пок. Арачић по свршеној гимназији ступа у Војну Академију, одакле излази као инжињерски ппоручник и наскоро ступа у рат са Турцима 1876. године где убрзо испољава све своје лепе особине. У рату са Бугарима 1885. године покојни Арачић као капетан учествује као начелник штаба Дринске Дивизије, где бриљира својом спремом и одважношћу. Ђенерал Хорватовић — његов Командант, хвали младог скромног и храброг официра Арачића

По свршеним ратовима покојни Арачић усавршен у војним знањима, заузима постепено видна места у нашој војсци, бива професор Војне Академије, командант дивизије, помоћник начелника ђенералштаба.

И ако је девет године пред балкански рат покојни Арачић био у пензији, он ипак будним оком прати догађаје.

Рат са Турцима 1912. године шаље пок. Арачића за Команданта Тимочке Дивизиске Области.

Рат са Бугарима 1913. године затекао га је на истом положају. У критичном моменту по нашу војску на Брегалници, када су бугарски одабрани пукови наврли на Тимок, да нам на томе правцу загрозе позадини, све је упрло очи у старог Арачића. И он попут Хајдук Вељка у Тимоку, муњевитом брзином, скупља и образује бојне пукове од стараца трећег позива и последње одбране. Старац Арачић са својим храбрим старцима једва наоружаним, бацио се јуначки на Бугаре, разбија њнхов налет на Зајечар и заузима Кулу и Белоградник и опкољава Видин.

За овај подвиг пок. Арачић добива чин ђенерала и највећа одличја, а Зајечар га бира за свог почасног грађанина.

За време мобилизације 1914. године ђенерал Арачић прима Тимочку Дивизију другог позива. Са својом јуначком Дивизијом, још јуначнији ђенерал, као орлушина се баца, на многобројнијег непријатеља, који беше већ заузео Шабац, кога после тродневне битке заузима заједно са најбољом Шумадиском Дивизијом I позива, а разбијеног непријатеља баца преко Саве.

Шабац је ослобођен, треба хитати Парашници Арачић је убрзо и тамо, задаје страховит ударац непријатељу кога прикива за своје положаје.

Крајем септембра 1914. године пок. Арачић одлази за команданта ужичке војске.

Бије крваве бојеве на Сенковићу, Поклинку, Точионику, Бобјаку и Семићу, повлачи се али задаје страхотне ударце непријатељу.

У општем повлачењу 1914. године ђенерал Арачић исправља свој фронт по линији прве и треће армије. И у самоме повлачењу он је био велики мајстор.

Добар друг још из раније пок. Војводи Мишићу, Арачић му је исто тако остао и добар ратни друг. Пред Сувоборском битком када је Војвода Мишић питао: Је си ли Вуле спреман и оран да бијемо ову швапску жгадију, овај храбри ђенерал одговара: „гурај ти Живојине напред, а ја ћу бити увек поред тебе, не бој се, Ужичани се неће осрамотити."

И заиста, силним налетом, као вихор рушио је Арачић све испред себе и за тринаест дана пребацио непријатеља преко Дрине. Тиме се ђенерал Арачић овековечио као Србин, као војник и стао у ред бесмртника. поред својих другова Путника и Мишића. По свршеној офанзиви када је завладала тифусна зараза Арачић напреже све своје силе, да сачува војнике, води борбу са њоме да би у њој пао.

Умро је 12. фебруара 1915. године у Ужицу. 26. фебруара 1926. године свечано су сахрањени остатци почившег ђенерала Вукомана Арачића, са свима војним почастима у Београду.

Слава и хвала, ђенералу Вукоману Арачићу!

ДИВИЗИСКИ ЂЕНЕРАЛ

ВЛАДИМИР Н. КРУПЕЖЕВИЋ

КОМАНДАНТ ЗЕТСКЕ ДИВИЗИСКЕ ОБЛАСТИ

Рођен је 1876. године у В. Крсни (срез Јасенички, округ Смедеревски). Официр је од 1897. године. Свршио је нижу и вишу школу Војне Академије. Као потпоручник, поручник и капетан био је водник и командир у Дунавском, Шумадиском и Брдском артилериском пуку. У рат 1912. год ушао је као мајор и командант 1. дивизиона Брдског артилериског пука. За потпуковника добио 1913. године, а за пуковника 1915. године, командујући непрекидно поменутом дивизиону. У априлу 1916. године примио је Дунавски пољски артилериски пук којим је командовао до свршетка рата, када је образовао Потиски артилериски пук, чија је и први командант био 1921. године. Командант II артилериске подофицирске био је у 1922. год.; 1923. и 1924. год. командант Моравске артилериске бригаде, а доцније као бригадни ђенерал био је помоћник команданта Дринске дивизиске области. Сада је на положају команданта Зетске дивизиске области.

Новости и белешке.

ПРОЛЕТЊИ РАСПОРЕД ОФИЦИРА.

Очекује се мањи распоред и наименовање на извесна виша командантска места: нових дивизијара, бригадира, пуковара, команданата војних округа и команданата места. Претходи распоред нових ђенералштабних официра.

Вероватно биће смењивање Војних Изасланика, који су већ дуже од 2 године били на тим местима, њих ће заменити ђенералштабни официри.

Тако исто смениће се официри родова војске по комисијама у иностранству, који су тамо дуже од једне године.

Том приликом биће и попуњена празна места шефова у Министарству Војске и Морнарице.

Вероватно биће и делимично пензионисање старих официца и генерала који су испунили услове, имају пуне године службе, а не могу даље аванзовати (limite d'age).

Гусеничаста направа — *или точкови са гусеничастом направом — код борних кола.* — Под овим насловом објавио је немачки поручник Фолкхајм у Militär-Wochenblatt-у ово:

Покретни рат захтева од борних кола, да знатно повећају брзину према брзини која је у светском рату била могућа. Ако борна кола не могу пратити кретања трупа свију родова војске онда је безциљан њихов постанак а њихова употреба немогућа. Покретни рат тражи дакле већу брзину и могућност дугачких маршева — од борних кола. Јединице борних кола додељиваће се претходницама, које их морају пратити. Често ће требати прећи дугачке маршеве, док се изврши судар са непријатељем. За време борбе биће често потребно, да се у борбу ангажују и резервне јединице борних кола. За кратко време оне морају бити на месту. Напослетку, борна кола употребиће се заједно са коњичким јединицама. За све ове цељи је нарочито важно, да се испуне поменути захтеви. Борна кола, која су нам из светског рата позната, нису употребљивана на горе показати начин. Ако се и лака борна кола, натоварена на теретни аутомобил, могу транспортовати то је њихова употреба врло ограничена због дангубе која постаје при стоваривању и што често нема могућности за стоваривање; а тешка борна кола нису ни у којем случају употребљива. У наступном маршу биће ретко могуће да се борна кола транспортују железницом, то се је могло само у рововској војни. Железница већином неће бити тамо, а ако их буде, оне ће се до крајности употребити за снабдевање.

Кад се темељно знају ови безусловни будући захтеви, долази се на мисао точкова са гусеничастом направом, која омугућава, да се вози на точковима у циљу постизања највећих брзина и штедње гусеничастих делова — а на тај начин могуће је прећи велике даљине — ако се налазимо у наступном маршу, или је нужно бочно померање борних кола. Кад отпочне ангажовање борних кола, онда се направа мења, и борна кола крећу се на гусеницама са друма по пољу. Да брзина на гусеничастим деловима сме бити много мања, него при вожењу на друму, оправдава се на тај начин, што борна кола у борби имају да напредују заједно са пешадијом, у кретању треба да пуцају, а велика брзина због незгодних утицаја од потреса за време вожње у борби тражи од посаде неизвршивост.

У многим земљама скоро су конструисани разни модели борбених кола само са гусеничастом направом, који се крећу много брже, него борна кола из светског рата. Али што је брзина већа, у толико је веће трошење гусеничастих ланаца. Плочице, шине, федери и ваљчићи гусеничастих делова кваре се, и на тај начин борна кола постају неспособна за кретање. Постоји гледиште, да се гусеничасти ланци не могу трошити у тако великој мери, како су нас на то навикавала од рата па до сада и како су нас због тога учила ратна искуства. А за ово гледиште дају се разлози, што су пољопривредне машине са гусеничастом направом годинама радиле без знатног трошења. Чак има и примера, која свакако треба сматрати као изузетке, који показују, да су борна кола прелазила у рату велике даљине, а да за време употребе кола нису постала неупотребљива за вожњу. Али упоређење између пољопривредне машине и борних кола није могуће, пошто је тежина борних кола много већа, брзина је већином већа и борна кола имају да савладају тешке препреке. Најпре мора постојати и остати као факат, да се врло много тражи од гусеничастих ланаца борних кола и да при већим брзинама и после дужих маршева или опсежне вожње у борби постају неупотребљиви гусеничасти делови. Изгледа, да су решење точкови са гусеничастом направом. Али и ова направа има својих мана и недостатака. Тешка борна кола могу једва имати точкове са гусеничастом направом пошто њихову тежину не могу носити точкови. Кола са точковима са гусеничастом направом могу бити дакле само лака борна кола. — По досадањим конструкцијама могућа је промена са направе са точковима ка гусеничастој направи помоћу дизалице у унутрашњости кола; посада не треба да излази из кола. Промена са гусеничасте направе ка точковима са гусеничастом направом не иде. Ако треба посада да изађе из борних кола при промени, онда је то врло велика мана. Али при употреби борних кола са гусеничастом направом има могућности, да борна кола и веће даљине, до којих су до сад долазила, могу прелазити на гусеничастим деловима, али ради тога треба понети као допуну довољан број резервних ланаца или појединих делова, да се тада замене покварени гусеничасти делови или допуне поједини делићи. Мислим, да ће се на овај начин наћи решење.

Са до сад познатим гусеничастим деловима свакако се неће наћи решење јер се они троше врло брзо и монтирање тражи ипак врло много времена, као да би се могао луксуз терати, да се одмах замене сви покварени гусеничасти делови. Ова мера могућа је код сасвим савршених гусеничастих делова. Може се рачунати са тим, да ће се ускоро имати тако савршени ланци. Опити се већ врше са тако званим змијским ланцима; поједини делови ланаца везани су међусобом помоћу еластичног делића. Ланац добива на тај начин велику еластичност и може много поднети. Да се заштите плочице (које додирују земљу при вожњи), мећу се преко њих гуме. Осим тога то даје још и ту добру страну, што се борна кола крећу без шума.

Точкови са гусеничастом направом препоручљиви су за лака борна кола која напредују за-

једно са коњичким јединицама, под претпоставком да је могућа брза промена без икаквог дангубљења са точкова ка гусеничкој направи и обратно. Али идеал су гусеничасти ланци, који могу издржати дугачке маршеве. Али и овде остаје претпоставка, да се може возити са много већим брзинама но до сад. Али у сваком случају борна кола морају бити независна од сваког транспортног средства.

По немачком извору,
Милош Ђ. Станковић,
пуковник.

REORGANIZACIJA VAZDUHOPLOVSTVA U ITALIJI.

Ova reorganizacija proističe iz dekreta od 4. maja i 30 avgusta 925.

Dekretom od 3'. avgusta ustanovljeno je ministarstvo vazduhoplovstva, čiji je šef Musolini. Pri izlaganju motiva za to naglašava se „da je vrlo važno izjednačiti vazduhoplovstvo sa suvozemnom vojskom i mornaricom, kako bi se za vreme pripreme i akcije mogla postići intimna veza između ove tri grane oružane snage".

Dekret od 4. maja postavio je osnove no.e organizacije na sledećim principima:

1. Prema potrebama narodne odbrane i prema finansijskim srestvima utvrditi jačinu snage koju treba stalno održavati za vreme mira. Tu snagu treba pojačati na 182 eskadrile, 6 vazdušnih brodova i 8 balona.

2. Za vreme mira ostvariti celokupnu organizaciju potrebnu za rat, jer vazduhoplovstvo mora biti upotrebljeno od prvog časa otpočetog neprijateljstva.

3. Sačuvati organsko jedinstvo vazduhoplovstva, ali ipak ustanoviti specijalizaciju upotrebe.

Da bi se sačuvalo *organsko i stručno jedinstvo* u vazduhoplovstvu ustanovljene su komande „teritorijalnih vazdušnih zona".

Teritorijalna vazdušna zona je vrsta vazdušne oblasti armiskog korpusa. Komandant vazdušne zone vrši disciplinsku i administrativnu vlast nad svima vazduhoplovnim jedinicama i ustanovama koje se nalaze na toj zoni, u koliko se tiče pitanja organskih, tehničkih i stručnih.

Cela zemlja je podeljena na 5 vazdušnih zona, čija su središta Milano, Bolonja, Napulj, Palermo i Kaljari.

Da bi se održala *specijalizacija upotrebe*, talijansko vazduhoplovstvo je podeljeno na:

Vazduhoplovnu vojsku,
Vazduhoplovstvo suvozemne vojske,
Vazduhoplovstvo mornarice,
Vazduhoplovstvo za kolonije.

Jedinice *vazduhoplovne vojske* potčinjene su neposredno komandantu kraljevskog vazduhoplovstva. U principu one imaju opšte uloge, napadne ili odbranbene na nacionalnom zemljištu ili *iz* van ovoga. Vazduhoplovna vojska treba da ima 78 eskadrila.

Vazduhoplovstvo suvozemne vojske vrši službu, koju mu određuje komandant suvozemne vojske Ono će biti sastavljeno iz !7 eskadrila i 8 balona.

Vazduhoplovstvo mornarice vrši službu koju mu određuje komandant mornarice kao i odbranu obala. Ono sadrži 35 eskadrila i 6 vazdušnih brodova.

Vazduhoplovstvo kolonijalnih trupa pripada kolonijalnoj vojsci Ono se sastoji iz 12 eskadrila.

Vazduhoplovstva suvozemne vojske i mornarice potčinjena su odgovarajućim komandantima vojske i mornarice u svemu onome što se tiče njihove upotrebe sa zemaljskom ili pomorskom snagom, ali u svima pitanjima organskim, tehničkim i administrativnim potčinjena su komandantu vazduplovstva.

Primedba. — Brojna jačina. — Prelazna naredjenja. Gore izložena jačina dobiće se postupno.

Računa se da će se za tri godine imati:

1. *materijal:* 182 eskadrile, 6 vazdušnih brodova, 8 balona;
2. *ljudstvo:* 30.000 ljudi, od kojih 4500 boraca

U toku 1925—1926 biće:

1. *materijal:* 90 eskadrila raspoređenih na 12 grupa ili „stormi".
2. *Ljudstvo* 6800 ljudi, od kojih 2400 boraca.

Italijanska vlada, pod uplivom Musolinija, ulaže, kao što se vidi, ogroman trud da na visok stepen uzdigne moć svoje vazduhoplovne snage.

Iz Revue Militaire Française
preveo
M. I. Stevanović.

ПОЉСКА.

Напредак војске. — Министар Војске изјавио је у једном говору, да се јачина пешадиске ватре повећала увођењем митраљеских чета, да ће се у сваком коњичком пуку формирати један ескадрон оклопних аутомобила, да ће се заменити застарело наоружање артилерије, да је број ваздухопловних пукова од 3 повећано на 6 и да су подигнуте 4 нове аеропланске фабрике.

Ваздухопловство. — Један пољски аероплан стрмоглавио се код Прцасника. Пилот је тешко повређен, а гост је погинуо

Војни весник -- Vojni vjesnik
Vojaški vestnik

Месечни часопис за војску и књижевност

Mesečni časopis za vojsku i književnost

РЕДАКЦИЈА, АДМИНИСТРАЦИЈА И ПОШТА
Београд, Поштански фах 279.

ПРЕТПЛАТА:
Годишње . . . Дин. 60·—
За пола године . „ 30·—
ЗА ИНОСТРАНСТВО:
Годишње . . . Дин. 80·—

Број 5. Београд, мај 1926. Година VI.

ДВОМЕСНИ АЕРОПЛАН БРЕГЕ XIX.

Официрски кор и његов значај у савременом рату

Наполеон каже: „Не беху то Римске легије, које освојише Галију већ Цезар"; „не беху то Картагински војници пред којима дрхташе Рим, већ Ханибал"; или Тамерлану приписују ову изреку: „Више волим стадо овнова под командом лафа, него стадо лафова под командом овна."

Ове духовите и драстичне компарације износе на површину велику улогу старешина у војсци.

И заиста ни у једном људском удружењу и заједници, старешине не играју тако значајну улогу, као у војсци. — Ова важност проистиче из саме природе рата. У свакој другој заједници погрешка се може исправити а неисправност на прави пут извести.

У рату је то немогуће, јер времена зато нема, а међутим погрешка и неправилност је фатална по исход рата.

Ето и због тога највећу улогу у једној војсци играју официри па се зато и оправдано вели: „Дух војске је у њеним официрима." Војска је по својој природи сконцетрисана у мисли и вољи својих старешина — официрског кора и због овога, ако је он достојан свога положаја, војска је моћно оружје за извршење његове воље.

Садањи рат тражи напрегнуће читавих људских генерација, да би се држава са успехом могла борити.

Да се рат са успехом сврши, потребно је:

1) Добра војна организација државе, која мора да је проведена једино у духу народном, који по свему одговара особинама, карактеру, образовању, ступњу културе, дакле, свему што би се могло казати да чини дух једног народа.

2) Затим наоружање — које чини такође један важан услов победе и успеха, јер војска добија јаче самопоуздање, јачи дух, кад осети преимућство над својим противником у том погледу.

3) Даље успех у рату од вајкада, зависио је колико од тактичке савремености војске, дакле од њеног моралног стања, величине тактичке извежбаности, толико исто још од особина официрског кора, коме се вођење војске поверава.

Војска је оружје у рукама официрског кора, и стога од вештине и умешности, којима официрски кор тим оружјем рукује, зависи како успех и судбина поверених им трупа, тако исто и судбина и опстанак њихове отаџбине, срећа и слава читавог народа. Та пак умешност официрског кора у вођењу војске резултира из њихових интелектуалних, душевних, моралних и физичких особина, па се све ове особине и учвршћују у групу најважнијих утицајних чињеница на успех у рату.

Отуда долази да је значај официрског кора у ратоводству још од најстаријих времена био врло велики, отуда се у свима ваљаним војскама на избор и спрему официрског кора обраћа највећа пажња.

Историја ратова свих прошлих столећа потврђује нам факат, да је победа у истини скоро увек на страни оне војске, коју води бољи официрски кор, т. ј. официрски кор који уме да стави своју војску у најбољи положај за акцију, која уме да искористи све добре стране и особине своје војске, и најзад, која показује вештину, и у томе да натури своју вољу непријатељу.

Дакле имати добар официрски кор потребно је бити човек уман и од срца, бити талентован, имати знања, имати духа и карактера, спојити хладнокрвност са жестином, суровост са благошћу, опрезност са дрскошћу.

Да би се наведене особине могле развити код официрског кора дужност је на првом месту војне управе и организације војске, да се постара да *више и ниже командовање* буде на оној висини која одговара савременим захтевима рата; иначе намеру — идеју — што виши командант поставља, нижи командни елеменат неће ни разумети, ни провести, ни извршити — ако није доброг квалитета.

С тога официрски кор мора бити елита друштва и таквог духа, да надмашује своје потчињене. Без тога се не може ни замислити управа и командовање потчињенима. Спремом сви морају располагати у довољној мери.

Интелектуална спрема официра, добија све важније место, она је услов, без које се не може успех ни замислити.

У командовању — а нарочито вишем — спрема, карактер, једном речи елита, ту себи мора наћи места, које су једине вредности за командовање.

За ову цељ војна управа војске, устројила је и разне школе — курсеве, кроз које официрски кор пролази и добије основе за горњу спрему и особине. Али те школе нису довољне и у стању да даду оно што се од официрског кора тражи, но је по-

требно, да његову спрему треба неговати и усавршавати у току целе његове каријере и ширити му круг његовог знања у колико напредује у чиновима.

Затим војна организација треба да учвршћује моралну везу официра са потчињеним, а то ће се постићи ако старешине пре свега умеју да створе узајамно поверење и солидарност између себе и војника, као и међу свима војницима. Ово поверење и солидарност чине основу дисциплине у једној војсци, и тамо где их има, војник је уверен да његова трупа чини једну породицу, која има исте интересе и која је у моментима опасности везана нераздвоје ним везама. У таквој трупи војник иде мирно пред сваку опасност, јер зна да то исто чини и његов сусед, да су његове старешине на својим местима и да га исте старешине никада неће напустити. У таквој трупи старешинама је осигурано извршење њихових заповести и они ће сачувати пуну слободу духа за размишљање и доношење најправилнијих одлука.

Да се узајамно поверење и солидарност између старешина и војника створи, као и међу самим војницима, потребно је, да Официрски кор, у смислу народне изреке „Бој не бије свијетло оружје, већ бој бије срце у јунака“, створи од својих војника, људе, који се неће поколебати ни у најстрашнијим моментима, када ватрено оружје разноси удове, главе, делове трупа, када се пуцњава меша са јецањем оних, чије су груди прорешетане, руке или ноге однете, ребра поломљена и када просторија на којој се они налазе дрхти и гори од граната, бомби, безброј пушчаних и митраљеских зрна.

Како да се створе оваква јуначка срца и до њих дође, није лака ствар, те ћу се због тога овде постарати да изнесем метод стварања јуначких срдаца.

За човекову јуначност срца, може поднети и физиолошко ослабљено срце. Јуначност срца не лежи у физиолошком срцу, него у мозгу и његовој души.

Лекари и интенданти уз припомоћ официра старају се о физиолошкој здравствености мозга, а командни елеменат има да постиче и у нарочитом правцу управљају мождану и осећајну акцију, јер се тим акцијама стављa у покрет цео човеков организам, сва његова физичка и умна снага, па следствено и у физичку борбу. Како из напред реченог војна акција више но ма која друга условљава постојање јединства мисли и осећања то командни елеменат има васпитања и да управи умну и осећајну мождану акцију свих чланова војске у једном најкориснијем правцу, т. ј. васпитање код свих чланова војске, треба развити: заједничку жарку љубав према истим идеалима, заједничко нерасположење и борбени дух, према истом непријатељу и безгранично интересовање за добро земље и њену одбрану.

Кад један исти догађај овесели, а други оневесели цео народ односно војску — трупу — онда су то већ темељи једног морала. На томе се необично много мора радити. Да би се дошло до *јединства мисли* и осећаја, официрски кор мора радити свим силама да у клици убије код официра и војника наклоност за подвојеност.

Официри који не буду у души својих војника усадили горња уверења, нису испунили своју дужност. Ако то неки и с планом неби урадио а не због неумешности, онда би он вршио издајство, јер би с планом ишао непријатељу на руку.

Када се путем куће, учитеља, свештеника и друштва напред набројана уверења буду уносила у душе наших сународника, онда ће и значај официра — васпитача — бити много лакши. Али зато док то време не дође официри морају бити ревносни расађивачи јединства мисли и осећаја.

Када официри буду са великом преданошћу ову улогу извршавали они ће стицати опште и неограничено поверење својих млађих; ови ће их са више пажње слушати, посматрати па ће и разултати њиховог васпитања и често заметеног рада бити много бољи и већи.

Када официр буде искрено примио горње идеје, онда ће он осећати како му је лакнуло у души, како је из њега ишчезнула сумња, како је ведар и срећан што припада заједници, у којој влада пуна снага јединства мисли и самопоуздања и јачина.

Да би се дошло до тог осећања пријатног, официри се морају високо издићи изнад обичних и ситних ствари, они лично морају постати уверени преставници снаге војне и запојити се високим идеалима јединства мисли и осећаја.

Радећи унапред изнетим правцем, официрски кор ће већ у пола постићи један велики циљ: постаће поштован код својих млађих. Они ће му поклонити пуно своје поверење, а ово није ни мала ни приватна ствар официра — него је то веома значајна државна ствар. Официр који буде имао

поверења својих људи, истина и сам ће осећати благодети, пријатност, од тога, али права материјална корист држави припада.

Да би официр у придобијању поверења својих људи, као и извођењу наставе што више успео, безусловно је потребно, да прекине извесне старе ограде, које су правиле провалу између официрског кора и војника. Бригом за: војничко лежиште, храну, одмор, равномерну и правилно оптерећење службом, интересовање за војникову кућу, официрски кор ће се приближити својим војницима и из тога ће ницати љубав, и поверење према официрском кору. Као што се светлост корисно човекову оку може само донекле приближити, и као што она штети, ако се преко те границе уноси у очи, тако и официр у приближавању војнику, нека то врши у толикој мери, да га при томе обасјава само светлост његових врлина.

Без оваквог држања официр се не може замислити, јер данас официр своју надмоћност над војником — млађим, не може заснивати на неким изванредно великим личним правима и на немању права својих војника. Данас мора официр своју надмоћност над војником базирати на својој јачој култури, на својој високој војничкој спреми и љубави према отаџбини. Отуда проистиче потреба да данашњи официски кор стоји културно и морално високо, да је у опште стручне војничке спреме јаке и да је велики родољуб.

Официр мора импоновати своме војнику. Прошло је време, када је било довољно навући светлуцаво одело, бити крупан па да се околни свет диви. Да би се данас постало уваженим, човека морају красити високе моралне и културне особине.

То је исто и са официрима у данашњој војсци, јер се у њу стиче цео народ а не врбован олош.

Данас у целом свету влада борба идеја, а услед тога и узрујаност друштвених слојева. Извесни друштвени слојеви своје успехе мисле да заснују на рушевинама досадањег друштвеног уређења. Представници те струје како у земљи, тако и на страни чине све могуће, да у земљи отежају командовање. Њихови су напори нарочито сасређени на поткопавању моралне снаге војске, јер је она највећа сметња њиховом програму. Ову околност официри морају имати вазда на уму, па се залагати свом снагом против разорних дејстава. Поред енергичног и по плану извођеног спречавања такве агитације, данас официр, мора се спремати и успособити и за културну борбу и против тих разорних идеја, и стављајући свуда и на сваком месту идеје, којима ће се разбијати оне разорне. За ову борбу, официру је потребна *јака култура*, те да из те борбе може изаћи као победилац.

Дакле и официр извршујући напред изнесене дужности, мора примити на се улогу васпитача својих војника, а са својим добрим особинама треба им служити за пример.

Ова је улога веома значајна и ваљани официри, официри—родољуби, никад је неће губити из вида.

Резултати савесног извршивања тих дужности биће од неоцењене користи по земљу, али исто тако и по саме официре, јер ће се у одлучним часовима када се буде одлучивао о животу или смрти појединаца у данима борбе, моћи са великим поуздањем ослонити на своје људе, јер ће их ови као своје једномишљенике са више пожртвованости потпомагати.

И ако је врло велики значај напред изнетих дужности, ипак официри не смеју занемарити ни остале своје дужности у погледу моралног, знанственог спремања војним дужностима које су готово опште у свима војскама.

Скрећем пажњу још на две опасности које официра стављају у извесан специјалан положај; а то су:

а) У данашње време веје дух демократског расположења, али са којим је увек везана тежња за релативно кратким роком службе у кадру.

При кратком року службе природно је да се мора интезивније радити. — Са тим се официри морају помирити. На тај начин ће официр имати прилике да још у мирно доба испољи особине пожртвовања, које неће остати незапажене и ненаграђене.

б) Велика већина народа живи на селу удаљена од вароши, далеко од културе, те у кадар долази у сувише неизрађеном стању.

Услед тога ће и обука бити знатно тежа т. ј. за њено успешно извођење мора се утрошити сразмерно више наставничке енергије.

С тога официр не може бити само гост за касарну; он мора постати тако рећи њен члан. Ноћ и време шетње па чак и време ручка и вечере не смеју се потпуно из вре-

мена официрског бављења у касарни искључити.

Војници морају бити уверени, да официрски поглед вазда лебди над њима.

Таквим службовањем официра, загарантоваће се јака контрола над радом млађих, без које се ни једна организована служба не може замислити.

Дакле, ваљаност војске зависи од ваљаности официрског кора. Јединство мисли и осећања у војсци, зависи у многоме од тога, колико је оно усађено код официрског кора.

Компактност војске зависи од компактности официрског кора.

Степен развића дружељубља, братског осећања зависи од тога, колико то дружељубље влада међу официрима, са колико се интересантности међу собом опходе.

Официрски кор не може се ни замислити без јаке развијене међусобне искрености. Она је основ моралу, компактности официрског кора, без ње се не може ни замислити ни јединство мисли ни осећања у официрском кору. Из до сада свега изложенога о значају официра излази закључак:

1) Војска је по својој природи сконцетрисана у мисли и вољи својих старешина и због тога ако је старешина достојан свога положаја, војска је моћно оружје за извршење његове воље.

С тога хладнокрвно држање, озбиљан и одлучан изглед лица, душевно спокојство старешине, разноси се електричном брзином, исто тако као и његово узнемирење, неодлучност, збуњеност и т. д., и у ко.лико прве особине неког старешине, уздижу морал код војске појачавајући веру у себе, у толико друге особиме растројавају морално и слабе јој углед на успех.

2) Може се стално тврдити, да на официрски кор пада половина успеха, па је зато боље имати у рату и *бројно слабију војску под изврсним старешинама, него ли обратно.*

3) Са развићем великих војсака и техничких усавршавања у борби војсака, значај старешина се све више повећава, јер све материјалне чињенице судара су ужасне и против војске, чија борба у главном почива само на моралним елементима.

Под оваквим условима морал се војске може подићи само тако, ако у својим редовима има старешина, чија је хармонија физичких и душевних особина таква, да им даје импулса за предузимање чак и онога што се по обичном појму сматра као немогуће.

Да би старешине у војсци могле ово да учине, преко је потребно да се унапред решавају, да погину с чашћу, а онај који се на ово реши страшан је своме противнику, па ма каквим оружјем противник био наоружан.

Која војска буде имала овакве старешине које су је овако васпитале и као овакву повеле у рат онда неће бити чудновато, ако буде носила назив *„Оружје Богова.“*

Косовска Митровица.

Пешадиски потпуковник,
Марко Т. Вранешевић.

Из Српско-Бугарског рата 1885. године

— До сада необјављена документа —

Моравска, пошто је заузела 3-ег Трн и ту оставила нужну посаду (трупе 2-ге класе, док не стигне 1. Пеш. актив. пук са Власине), продужила је наступање ка Брезнику и 4-ог заноћила у с. Филиповцима, то је далеко од границе за 18 км.

Врховна Команда била је у селу Габру.

Према овоме види се: да је Моравска дивизија много заостала у наступању и да Шумадиска није на своме одређеном месту.

Командант Шумадиске Дивизије умолио је Врховну Команду, због умора, својих људи и стоке, да преноћи ноћ 4—5 на линији: Врапче—Неделиште—Чеканац и 5-ог да продужи марш. То му је и усвојено.

План је Врховне Комаде за 5-ти био: Да Дунавска Дивизија са коњичком бригадом држи Бугаре на њиховоме десном крилу Сливничког положаја, а са осталим Дивизијама одсудно напасти са обухватом бугарског левог крила.

Према стању у коме су се налазиле дивизије у ноћ 4—5, није се могло рачунати 5-ог на заједнички рад; и било је потребно најмање 1 дан, те да дивизије Моравска и Шумадиска избију на висину осталих дивизија и на своја одређена места.

И Врховна Команда је морала обуставити операције због напред изложеног, и наредила је 5-ог одмор; а предвиђен и већ наређен рад за 5-ти одложен је за 6-ти и издала наређење: да Шумадиска Дивизија 5-ог измаршује на одређено место, а Моравска да продужи кретање ка Брезнику да се са својим левим крилом наслони на Шумадиску Дивизију, која ће се налазити на положајима: Повалирош—Радуловци и наговестила је: да 6-ог предстоји напад са све четири дивизије на непријатељски главни положај, који се протеже од Сливнице правцем Брезника.

Командант Моравске Дивизије, коме је ова депеша послата преко Дашчаног кладенца тврди, да је исту добио тек 6-ог у 10 с. и то од Команданта Шумадиске Дивизије, који је исту на време примио. Врховна је Команда у исто време послала то исто наређење обојици.

5ти новембар затекао је две наше дивизије Дунавску и Дринску развучене на једноме дугачком фронту (од „Три Уши" до Драготинаца), који је износио више од 10 км., без јаке међусобне везе, а предстражним и централним положајем бугарским са толико исто снаге.

Наша главна војска 5-ог у зору пред Сливничким положајем била је овакораспоређена:

Коњичка Бригада на левом крилу код с. Г. Малково за 3 чете XIX-ог батаљона (мајор Лаза Петровић) и са 2-ом батеријом Шумадиског Арт. пука.

Један ескадрон био је истакнут на путу за Бездан, а други на путу за Сливницу.

Топови и пешаци налазили су се источно од с. Малкова.

Дунавска Дивизија на положају „Три Уши"..

9. Пешад. пук био је раштркан: 2-ги батаљон на вису „Чепањ", 1-ви батаљон на „Три Уши" са предстражама на положају „Мека Црева", 3-ћи батаљон је био у резерви позади положаја „Три Уши".

3 вода коњичког дивизиона те дивизије стајале су на левом крилу предстаже и одржавали везу са коњичком бригадом, а 1 вод на друму за Софију ради везе са Дринском Дивизијом.

Покрај 3. батаљона 9. Пука на сред положаја „Три Уши" била се је укопала и 2-га батерија. (Положај Три Уши" имао је три ћувика, због чега се и назвао „Три Уши").

7. Пешад. пук заузео је положај између Три Уши" и села Драгомана.

15. Пешад. пук био је у резерви, између положаја Три Уш" и друма за Софију.

Остале три батерије ове дивизије стајаху у резерви, десно од 15. пука између друма за Софију и села Јарловци".

Штаб дивизије био је код 15. пука.

* * *

Дринска Дивизија, десно од Дунавске.

5.ти пук на десном крилу између с. Брложнице и Радуловца;

6-ти пук у центру, а

4-ти пук на левом крилу и нешто у напред.

Артилериски пук на положају између 4-ог и 6-ог пешад. пука.

* * *

Наше школе образују нашу младеж у сувише материјалистичком правцу, а наше столичарске патрије увлаче је сувише рано у унутрашњу борбу око масних залогаја. На тај начин, ми не образујемо интелигенцију од идеалних тежња и државног полета, већ интережције најниже врсте. Колико наша младеж има мало идеалних тежњи, доказ је то, што пред почетак рата сви ђаци одоше у канцеларије и што од овогодишњих питомаца Војне Академије*) који су били раздати пуковским командама као преписачи, ни један не замоли пуковара да бар види како изгледа борба, већ чуваху брижљиво комору. У свима пуковским окрузима ретко је који богаташ борац, него му је на против и у рату дата прилика да се на лоповски начин обогати.

У опште, у нашој данашњој војсци остали су као борци: *официр и сиромашни сељак.* Овај последњи нема никакву моралну особину, а међутим убеђен је, да му њива услед рата неће постати већа. Оваква маса, без икаквих идеалних тежња, нема другог начина, да се за свој позив спреми до строгом дисциплином са безусловном послушности. За ово пак нужно је: 1) дуже време; 2)) јак кадар; и 3) умешно одржавање дисциплине. Међутим је

*) XVII. и XVIII. класа. В. Акад.

време врло кратко. Ми смо имали врло много петомесечара, који нису дуже од тр и месеца служили, а многи, због болести и других прилика само један месец дана. За ово време не да се дисциплина утврдити, тим пре што је наша војска без подофицира. Па и стројна обука и обука у погађању не даду се извести за кратко време и без кадра, тим пре, што готово ни у једном гарнизону немамо стрелиште. *Тако дакле, ми смо извели у рат масу сиромашних сељака, која је недисциплинована и необучена и која нема никакве идеалне тежње за величину и славу државе.* Сасвим је природно, да оваква маса није кадра да побеђује већ само да трпи поразе.

Над овако рђавом војском стоји горе заповедништво. Као што се зна, од сваког заповедника мора се захтевати: 1) *способност у употреби трупе:* 2) *познавање своје службе и свога положаја:* 3) *енергија — иницијатива, решивост, присебност, и сталност у раду:* 4) *строго одржавање дисциплине: и* 5) *лична храброст.* Нашем заповедништву недостаје више мање све ове особине сем личне храбрости. Али ова сама код заповедника не добива победу.

За способност у употреби трупе захтева се: 1) *дар:* 2) *практичан рад с трупом:* и 3) *размишљена и разложна студија. Без* дара нема заповедника, а без умешног рада нема вештака. Штудија пак, која се не оснива на раду не вреди ништа, као што је опет рад без озбиљног познавања елемената с којима се ради — никакав. *Кад се апстрахује дар, који даје Бог, мора се признати, да наши заповедници немају никакве способности.* Наш практичан рад ишао је до сада до батаљона, а вежбање у вишим телима ретко је. Један од дивизиских команданата, који је чак и командант нишавске војске био, није ваљда ни пред каквим телом сабљу извукао, а један је био само четни командир, њима се ласка нека студија, али ова им не вреди ништа без практичне извежбаности. Шта више, ја сумњам да они и разуму оно што штудирају, а извесни њиховви радови и потврдили су то. Штудирајући у војсци без практике изгледају ми, као они кафански шарлатани, који прочитају нешто о прављењу нечега и п. слика, кола, и т. д. па то причају како треба направити, а међутим сами не би умели ни кључити. Па и оно што се штудира иде у врло рђавом правцу. Томе су узрок наша Војна Академија и наши официрски испити. У нашој Војној Академији предаје се без метода. Некомпетентни па и неспособни људи предају важне предмете. Предмети се ретко довршују, које због неуредности професора, а које због дангубљења око друге службе. Наши официрски испити нису тражили да виде практичну способност официра, већ способност у набрајању фраза из предмета. При томе је било и врло велика несавесност у комисијама.

Тачно вршење службе није у нашој војсци ни најмање цењено и неговано. Довољно је било да се положи испит, па да се добије место, какво се и непознаје. Није било уверења, да човек самом уредном службом постаје способан за ову. Али да ово буде треба дуже у њој да остане, да је позна и да се у њој учврсти. На тај начин још заповедник има времена да позна своје потчињене и ови њега и да даду правилност реду и дисциплини. Код нас се на против официри врло често премештају и нигде не свикну своју службу. Код нас се дају команде и таквим официрима, који су били дуго по канцеларијама и надлештвима и постали неспособни за команду. Такви официри место да буду творци дисциплине и образованости бивају у трупи предмет подсмеха. Тако се исто греши, што се уживелим официрима у једном роду војске, дају команде над другим родом војске. Изгледа, да код нас и чиновници главне контроле могу бити команданти, јер само треба на испиту избрбљати неколико фраза. Сама служба и способност за ову не узимљу се ни најмање у обзир. Тако рећи људи са сокака добивају на једанпут команде. При овақом стању ствари, оваки команданти, који обично не разуму образовање трупе и ред у њој, избегавају да се пред њом појаве и показују се као „људи добра срца", а у трупи се постепено развија нерад и неред. Они се ретко виђају на коњу код трупе, већ обично седе у канцеларијама.

На највеће војничке врлине: енергију, решивост, иницијативу, присебност и сталност у раду, не обраћа се довољно пажња. Лењивац пролази исто онако, као и енергичан ако не и боље, јер су тупаве лењштине обично подесније нарави и допадљивији, а енергични су пак опори и уочљиви, па с тога правилно и попреко гледани. Отуда је и постао онај виц: „сви примамо плату 26." Отуда је и ревност у служби врло трагљава.

Даље, наши официри у опште г езњају администрацију. Ово долази отуда, што у Министарству немамо за то спремних људи, већ се прописи издају према томе, кад их когод одозго потсети. Код нас има тако много расписа, који један другоме противу рече, и за које се незна: који вреде, а који не вреде? Даље је узрок незнању администрације, што на ову утичу и чиновници главне контроле, којима је поглавито стало до олакшања главној контроли, а не до олакшања администрације војске. На послетку, томе је узрок и чести премештај официра.

Најпосле је дух нашег официрског кора хрђав. На велику несрећу, ми имамо три сорте официра: школске, фронтовне и аустриске. Они се међусобно попреко гледају и правилно се друже школски са школским, фронтовни са фронтовнима, а аустриски са аустрискима. Више старешине не старају се, да образују дружељубље по командама. Шта више, један командант пешадиске бригаде држао је у канцеларији списак официра на дувару и школске је означио црвеним, а фронтовне плавим мастилом.

С овим, Господине Ђенерале, завршујем ову моју искрену изјаву. Она није тајна. Она је позната свима онима, који су самном ближе били у додиру. Ја сам управо радо о томе реч водио, те да бар код млађих створим ваљано гледиште, на ваљаност војске и њених заповедника. Али ми се ова искрена реч баш увек највише замерала и говорило ми се увек: „ти си способан и енергичан, то ти нико не може одрећи, али ћути.“ Но може ли ћутати један човек, који је све степене команде и надлештва према своме чину прошао и у свима комисијама био, па свуда видео: неспособност, погрешне правце, нерад и неред. Ја нисам ћутао и зато сам увек попреко гледан. Али ја сам се одуживао мојој савести, као и овом приликом.

2. јануара 1886. г.
у Алексинцу.

Командант IX. Актив. Пешад. Пука
Ђенералштабни Ппуковник,
Ст. Стокић с. с.

Из некролога (Ратник, књига XXV. свеска за јули 1891. г.) ђенералштабни ппуковник у пензији Станојло Стокић Рођен 1847-умро 1891. г. (47. маја) из села Печанице округа Пожаревачког Ступио у Војну Академију 1865. г. VII. класа, а свршио је 1870. год. као први у рангу.

Служио је у пруској пешадији.— **S.**

Библиографија о Рату 1885-6. год.

1) *Др. Владан Ђорђевић,* — Историја. Српск. бугар. рата 1885. I и II. књига.

2) *Сливничке борбе,* 5., 6. и 7. нов. 1885 год. Регенсбурски. преведено на српски.

3) *Славница,* — Рат Србије и Бугарске 1885. г. написао С. Грујић мајор.

4) *Српско-Бугарски Рат,* 1885 г. удесио Златан.

5) *Из Српско-Бугар. рата,* улога IV. акт пеш. пука написао Ђ. Ђорђевић потпуковник.

6) *Белешке,* о радњи Коњичке Бригаде у рату са Бугарима 1885-7. г. написао рез коњич. капетан Мих. Богатинчевић.

7) *Битка Пиротска,* одломак из дела „Нешто мало објаснења“ од П. Путника.

8) *Војно-истор. белешке* о срп. буг. рату 1885. г. написао К. И. превод. С. Гругић.

9) *Моје успомене,* написао санит. пук. Др. Мих. Марковић.

10) *Пре двадесет и пет година.* Интересантан документ из прошлости (изашло као чланак у Београдском листу „Мали Журнал“ 1910. год.).

11) *Српско-бугарски рат* — 1885. год. од мајора Кунца, — с немачког превео — мајор Ж. Г. Павловић.

12) *„За Отаџбину“* Издање Уред. Ратника од А. Милојевића кап.

13) *Историја војног санитета, рат Српско-бугарски* 1877—78. и српско-бугарски 1885—86. г. Издање оперативног одељ. Врховне Команде.

14) *Д. Ђурић — Српско-бугарска војна 1885—86 г.* (подаци у табацима) Ратници: XVI, XVII, XVIII, XIX. 4, 3, 4, 5, 6, 1, 2, 3, 4, 4, 2, 3.

15) *С. Радосављевић-Бдин. У Видину за време борбе око Видина* (1885. г.) Ратник **X**VI. 1. 2. 3. стр. 41., 115., 169.

16) *Чед. Марковић — Дневник резервног подnaредника.* Рад тимочког активног ескадрона у Српско-бугарском рату 1885. год. Ратник **XX**III. 1. стр. 87.

17) *В. Н. Успомена* руског официра из службе у бугар. војсци (1873—85. год.) Превод. Ратник **X**V. 6. стр. 219.

18) *La mission militaire Suisse sur le thèatre de la guerre Serbo-Bulgare* — par H. Hungerbuehler. 1886.

19) *Considerahioni sulla guerra Serbo-Bulgara* nel 1885. Eugenio Barbaritch.

20) *Сербско-Болгарскя война 1885.,* канiмана Бендерева.

21) *Воспоминания и Бѣлѣжки от Србско-Болгарскама война 1885.,* од запасни подполковник С. И. Кисовъ, 1900. (преведено на српски).

22) *Предавање на В. школи Војне Академије* о Српско-бугарскоме рату 1885. год.

23) *Мемоари, ђенерала Јована Атанацковића* (неки је део штампан 1924. г. у листу Политика).

24) *У Главном Ђ-штабу* (Истор. одељење), постојао је опис српско-бугар. рата 1885—86. год., који је 1897. г. израдио инж. пуковник у пенсији Јован Поповић.

25) *Ђенерал Јован Мишковић* оставио је у својој библиотеци, неке своје забелешке о рату 1885-6. г., ту је библиотеку ђенерал Мишковић оставио Главном Ђ-штабу.

26) *Ђенерал Јован Петровић* оставио је после своје смрти свој рад о Српско-бугар. рату 1885-6. г. (ово по чувењу). *S.*

* * *

Налазим, да је наш Главни Ђенералштаб (Истор. Одељење) требао да и зради у своје време историју овог рата, јер је он имао и чувао све званичне податке о томе рату. Требало је искористити све те податке, од којих је важније, чак требало и оштампати; да је то у своје време учињено, неби се могло десити, да када су данас сви оригинали упропашћени, да ми о томе рату, који није написан од стране Главног Ђенералштаба, немамо никаквих званичних података. —

Овај рат 1885. год. и ако се је по нас штетно свршио, опет је веома поучан за нас.

Да је тај рат био поучан за нас, види се и по томе, што после њега на 27 година, ми видимо нашу војску на челу са многим официрима из тога рата (Путник, Мишић, Бојовић Б. Јанковић, Степа), и т. д. која односи победе за победом, и која се истиче као војска, која заузима место међу првим модерним војскама. — Та војска у рату 1912. и 1913. год. вођена официрима из рата 1885. године, тукла је Бугарску војску, и онај Црни Крст из 1885. год. заменила златним у 1913. год. „Брегалница је осветила Сливницу." —

Грешке своје треба увек признати и изнети их, из њих ће млађи видети у чему се је грешило, то ће за њих бити поука.

Дакле после 27 година од оне жалосне војске, како ју је оценио ппуковник СТОКИЋ, и што се чита између редова наредбе ђенерала ХОРВАТОВИЋА, постала је првокласна војска. Тек сада можемо увидети, колики је огроман труд и напор био младе Краљевине, а нарочито њених официра да ту војску из 1885. г. уздигну на ову садању завидну висину.

Дивиз. Ђенерал.
С.

(Свршетак)

Vojno vaspitanje omladine

Bacimo li pogled preko naših granica, a u područja susednih naroda, uvidećemo odmah energičan rad na vojnom predvaspitanju omladine i u opšte gradjanskog pučanstva.

Nemačka je u tome pogledu stvorila ceo jedan sistem, i kod njih je ceo narod organizovan u tome pravcu. O Italiji da i ne govorimo; ona je celu zemlju pretvorila u jednu kasarnu. Kolike napore u tome pogledu čini Francuska i Japan, najbolje nam to dokazuju pojedine stavke njihovih državnih budžeta, u kojima su znatne sume predvidjene za taj cilj, i velika polemika koja se oko toga pitanja vodi u njihovim stručnim listovima. Svi narodi rade na tome da omladinu vojno vaspitaju, da ju fizički podignu, jer svi uvidjaju, da će biti samo na taj način moguće da se izdrži i pobedonosno izbije iz te strašne borbe za opšti opstanak kao samostalan narod.

Nije dostatno da se omladina vojnički vaspitava tek onda kada stupa u vojsku; naprotiv, potrebno je da ona u glavnim principima vojne obuke bude već donekle vaspitana pre stupanja u vojsku. Na taj način olakšaće se obuka u vojsci, i moći će se glavnim granama vojničke nastave posvetiti više vremena, rad na obuci biće kud i kamo lakši, i time bi se donekle paralisale poteškoće i nedostaci ove sadašnje tako kratkotrajne obuke.

Od kolike je važnosti vojničko predvaspitanje omladine, to se naročito ispoljava u ratu, kada je obuka regruta još skraćenija, i kada se mnogo šta mora prenebregnuti baš radi te kratkoće vremena. Kolike li velike koristi za brzu popunu gubitaka u toku rata, kada bi u dopunske bataljone dolazeći regruti bili već upoznati sa glavnim principima vojne nastave, i kada bi se u dopunskim bataljonima moralo njihovo to pogledno znanje samo dopuniti. Na taj način nebi se samo dobio veći broj regruta za popunu jedinica, nego i kvalitativno bolji regruti, nego što ih inače mogu da daju dopunske formacije.

No ne treba samo sa vojničkog stanovišta posmatrati to pitanje, već i sa opšteg narodnog vaspitnog i higijeničkog stanovišta. Vojna nastava disciplinuje narod, uči ga i pričava štrapacima, ona ga uči čistoći, ona ga fizički čeliči, a što je glavno ona ga nacionalno najbolje vaspitava. A da je naročito ovo poslednje tako, najlepše i neoborivo dokazuju tolike i tolike stotine ot-

puštenih vojnika, koji su posle Ujedinjenja prošli kroz kadar, i koji su posle u gradjanstvu, kod svojih kuća jasno se ispoljili kao svesni patriote i kao gorljivi pristaše državnog i narodnog Jedinstva.

Kod nas se u pogledu vojnog vaspitanja omladine ništa ne radi, a zašto, to se razumeti ne može. Naročito je to nerazumljivo, kada smo mi jedini narod koji je pre rata u tome pogledu imao tako lepe rezultate i koji su urodili divnim plodom. Kod nas ne bi na tome teško bilo raditi, jer bi samo trebalo onde nastaviti gde je se usled rata moralo prekinuti.

Ako se omladina na dolje izloženi način bude vaspitala, ona će, sem napred izloženih koristi, postati i otpornija protiv raznim blagoglagoljivim prevratničkim propagandama, koje u ovo „moderno“ vreme baš na omladinu sa svih strana jurišaju i kod iste destruktivno deluju.

Na koji način i kako da se izvede to vojno vaspitanje izložiću u kratko u sledećim redcima svoje topogledno mišljenje.

U glavnom treba deliti omladinu u dva dela, i to u onu koja pohadja škole po varošima, i onu koja ostaje kod svojih kuća po selima.

Pozabaviću se najpre sa prvom. Kod omladine koja polazi škole dolaze u obzir samo oni izmedju 4 do 8 razreda gimnazije, ili sličnih srednjih škola, dakle u glavnom izmedju 15—20 godina.

Obuka bi trajala za vreme trajanja nastave u školama i prekidala bi se za vreme godišnjih praznika.

Obuka bi se sastojala u sledećem: nastava za gadjanje puškom, koja bi se izvodila isto kao sa regrutima samo, dabome, ubrzanim tempom. Dakle prešla bi se cela pripremna obuka i školsko gadjanje.

Školsko gadjanje izvršilo bi se na iste mete i pod istim uslovima, kao i u vojsci, samo mislim da je dosta ako se u jednoj godini izvrši jedno predhodno i jedno glavno gadjanje.

Sva ta obuka imala bi se izvoditi van varoši, u lepim predelima, kako ne bi umarala. Prilikom marša iz škole na izabrata vežbališta treba praktično izvoditi obuku o marševoj disciplini i istu stvarno i zahtevati. Nadalje moralo bi se misliti i na moralnu nastavu, a ista bi se mogla izvoditi u časovima odmora (voljno), i sastojala bi se u glavnom iz pričanja o slavnim epizodama iz naših stoletnih borbi za oslobodjenje i konačno ujedinjenje, i upoznavanje omladine sa životom onih ljudi koji su bili glavni faktori u svima dosadašnjinm našim borbama za konačnu slobodu i samostalnost. Iz strojne obuke trebalo bi preuzeti radnje puškom, kretanje i tome sl.

Odabrana vežbališta da budu u početku blizu varoši, a posle sve dalje i dalje, kako bi se postigla i izdržljivost. Dobro bi bilo, a u garnizonima gde ima vojna muzika, da ista sa omladinom više puta ide od škole (zborišta) do vežbališta, i tamo za vreme odmora svira u cilju uveseljavanja.

Na taj način postigla bi se promenljivost, a i veća zainteresovanost.

Od borbene obuke trebalo bi preduzeti iskorišćivanje naslona za pušku, iskorišćivanje zaklona i u opšte iskorišćivanje zemljišta. Dati im za tu obuku manevarsku municiju.

Kao kruna svega, i to na koncu školske godine provelo bi se i nagradno gadjanje, koje bi trebalo biti što svečanije i skopčano sa nekom priredbom (zabavom) na odabranom strelištu.

Ta gore opisana obuka izvodila bi se nedaljno jedan-put i to 2—3 časa ubrajajući i vreme kretanja.

Ovo je samo u kratko i u glavnim crtama izloženo kako bi se mogla omladina vojno predvaspitati; jasno je da bi se praksom još mnogo što šta u program unelo.

Nastavno osoblje u varošima gde postoje garnizoni bili bi za to odredjeni oficiri. Izbor tih oficira trebalo bi učiniti s velikom pažnjom, jer za tu obuku potrebno je sem vojnog znanja da izabrani oficiri imaju dovoljnu količinu pedagoške spreme za vastanje omladine. Pogrešno bi bilo, i promašio bi se cilj, kada bi se odredjivali za tu službu nespremni oficiri.

U varošima gde nepostoje garnizoni angažovali bi se u prvom redu profesori ili učitelji rezervni ofiriri, i to oni koji su posle rata svršili djačke škole i dvomesečnu vežbu, ili oni koji su bili u ratu kao rezervni oficiri, a u pomanjkanju istih uzeli bi se rezervni oficiri iz drugih profesija. I kod jednih i kod drugih trebalo bi biratiti pažnju naročito na njihovu moralnu vrednost i da su bezuslovno patriote. Na ovo poslednje morala bi se naročita pažnja obratiti. Nastavnike, i oficire i gradjane, trebalo bi naročito nagraditi, t. j. trebalo bi im za taj rad dati zaseban honorar, jer se oni tom nastavom bave pored svoje redovne dužnosti, a to stavlja na njih priličan duševni i fizički napor.

Potrebne puške i municiju dobivale bi škole, koje se nalaze u vojnim garnizonima, od tamo nalazeće se vojne trupne komande, a posle svake obuke vraćale bi se puške i municija dotičnoj komandi.

O tome bi morali voditi računa oficiri nastavnici. U mestima gde nema vojske izdao bi se izvestan broj pušaka i municije direktoru škola. Utrošak municije pravdao bi se za tu celj izdatim naredjenima i propisima i t. sl.

Sa omladinom sa sela nastava bi se izvodila u glavnom po istim principima kao i sa onom iz varoši. Glavnu ulogu kao nastavnici kod te omladine, igrali bi učitelji, a u selima koja leže u blizini varoši gde imade vojske bili bi oficiri.

Nastava sa omladinom sa sela izvodila bi se samo nedeljom pre ili po podne 1—2 časa.

Oružje i municija za tu obuku dala bi se na čuvanje opštinskim ili sreskim vlastima.

Razumljivo je da za tu obuku dolaze u obzir samo sela gde su sedišta opština ili srezova i sela u njihovoj blizini, jer iz udaljenih sela niti ko može dolaziti na obuku niti se mogu nastavnici tamo upućivati.

Inicijativu za privodjenje gornjega u delo morao bi preuzeti G. Ministar Vojske i Mornarice, a u sporazumu sa g. g. Ministrom Prosvete i Unutrašnjih Dela. Trošak oko te nastave snašala bi spomenuta Ministarstva sporazumno, a pravac toj nastavi davalo bi Ministarstvo Vojske i Mornarice, t. j. ono bi izdalo za tu nastavu potreban uput.

I ako ovo sve što sam napred izneo nije za nas ništa naročito novoga, ipak sam hteo potaknuti to važno pitanje, kako bi kod nas i u tome pogledu nastupila izvesna aktivnost.

Valjevo.

Komandant 1. bat. 5. P. P.

Pešad. Major.
Ivan S. Tomašević.

Рад 1. вода 7. батерије моравског пољ. арт. пука II. позива Народне Војске у битци код Битоља 1912. год.

(СЕКЦИЈА БИТОЉ 1:200.000.)

Овде се излаже рад 1. вода 7. батерије Моравског Пољског Артилериског Пука II позива народне војске у битки код Битоља зато што је веома поучан, јер показује како може по некад у рату и један вод артилерије да одигра знатну улогу. Колико је важну улогу одиграо овај вод види се најбоље и по томе што је његов рад споменут и у Историји српско-турског рата 1912. год.

Дана 3. новембра 1912. год. стање је било овакво: Турци су посели за одбрану положаје на десној обали р. Шемнице, нарочито су била добро поседнута и утврђена села: Секирени, Драгожани, Драгорина и Кукуречани. Шемница је била од топљења снега и киша толико надошла да се је излила из корита, а у кориту је била врло брза и дубока, тако да се врло тешко могла прегазити. На Шемници је био само један мост С. И. од села Драгожана. Овај мост су Турци тукли јаком митраљеском и артилериском ватром из једне пољске Крупове батерије на положају 9. од села Драгожани. Друга турска пољска батерија на вису Ј. од с. Кукуречана тукла је уздужно уз долину Шемнице у бок све наше делове који су покушавали да приђу реци и да је пређу.

За потпомагање десног крила Дринске Дивизије, 17. пешадиског пука, који је имао да наступа правцем Црнобок-Кукуречани — Раштани одређен је 3. дивизион Моравског Пољског Артилериског Пука што је 2. новембра у вече стигао у село Беранце.

Рано изјутра 3. новембра вршено је извиђање да се пронађе пут и начин да се дивизион изведе на коту 1200 Ј. З. од Беранца. Извиђањем се нашло да се то може извршити помоћу воловске запреге и извлачењем са конопцима и пешадијом. За ово извлачење дивизиону је дат један допунски батаљон. Прво је почело са извлачењем 7. батерије. Извлачење је трајало око 8 часова. Чим је извучен 1. вод у 13. часова одмах је отворио ватру на турску батерију код с. Драгожана, која је тада

тукла делове 17. пеш. пука што су извиђали распоред турски као и земљиште. Како је даљина била велика, око 7000m, то је дејство било слабо услед великог растурања зрна, великог упадног угла и блатњавог земљишта. Пред мрак је извучен и 2. вод. На овоме положају батерија је и преноћила.

Дана 4. новембра 17. пук је имао да пређе р. Шемницу и да наступа правцем с. Црнобок—с. Кукуречани—с. Раштани. Ово није било могуће да се изведе зато што се је на томе правцу р. Шемница била излила, сем тога овај је правац био тучен јаком унакрсном ватром од села Кукуречана и села Драгожана, зато је наређено 17. пешадиском пуку да се крене уз р. Шемницу и да је пређе према селу Драгожанима било преко моста или преко газова пошто се мислило да је ту река мање дубине. И на овоме правцу 17. пук је наишао на јаку турску митраљеску и артилериску ватру, нарочито је мост био снажно тучен, сем тога р. Шемница и овде је била брза и дубока тако да се је с муком газила.

Начелник штаба Дринске Дивизије видећи ово тешко стање дошао је у 7. батерију и наредио командиру да одмах нареди да се спусти 1. вод на конопцима са коте 1200 ка селу Лисолају и са положаја код тога села да потпомогне наступање 17. пука. За ово спуштање придата је 1. воду једна пионирска чета из Дринске Дивизије. Спуштање вода одмах је почело и први топ је у 12 часова био постављен на борбени положај на коси између манастира Лисолаја и села Лисолаја. Топ је био гребеном заклоњен са леве стране од непријатељске батерије код села Кукуречана, а према оној код села Дрепожана потпуно откривен. Гађање је одмах почело разорним зрнима и текло је овако: 3800 подбацио, 4000 пребацио, 3900 врло мало пребацио, 3850 у непријатељској батерији. Путања је пренета на десни крај циља и командовано „по 4 коси 3850“. Турска послуга изненађена овако брзим и страшним дејством разбегла се је из батерије и скрила у заклоне у потоку 9. од батерије. Затим су нађени подаци и за гађање шрапнелом. Турска послуга је у неколико махова покушавала да приђе топовима и отвори ватру, али је у томе била стално спречавана гађањем овога топа који је њу непрекидно осматрао. Како је сада 17. пук мање био ометан нагло је почео да прелази преко Шемнице.

У 13 часова довучен је и други топ са довољно муниције и намештен са леве стране првога и за нешто у назад.

Турци, да би спречили нагло наступање наше пешадије, извели су на косу, И. од ове ућуткане батерије, један вод брдске артилерије који је успео да опали неколико метака у правцу моста. На овај вод одмах је управљен други топ и после неколико метака нађена је даљина од 4500m, после чега је се овај вод повукао иза гребена и одступио потоком. Затим је овај други топ почео да гађа село Драгожане из кога су ускоро Турци почели да одступају. У 15.30 часова 17. пук је прешао р. Шемницу и подишао селима Секирени и Драгожани. У 16 часова је заузео село Секирени, а у 17.30 село Драгожани гонећи Турке ка селу Кочишту до 19 часова. У то време примећена је код села Кочишта једна турска батерија која је гађала ка селу Облакову. И на ову батерију отворена је ватра, како је нагло наступио мрак није могло да се осматра дејство те је ватра прекинута. Вод је заноћио на овоме положају.

Сутра дан 5. новембра била је магла за све време, те вод није могао дејствовати. У 14 часова добивен је извештај да је 17. пук избио на Снегово и заузео га. Вод је сишао са положаја и путем одмаршовао у село Драгарину где је преноћио, а 6. новембра у саставу батерије ушао је у Битољ.

При пролазу поред заробљене турске пољске батерије код села Драгожана разгледали смо дејство зрна. Штитови су били покривени печатима од шрапнелских куглица као и точкови. Разорна зрна су падала у линији топова, али ни један топ није био разрушен.

Ако расмотримо рад једне и друге стране видећемо код Турака: осуство осматрања бојишта, јер не примећују свлачење наша два топа. Ако су ово свлачење опазили, а ништа нису предузели, онда је та непредузимљивост још више за осуду, јер су могли са 1 својим топом, а највише два, да униште наш вод, а по том да продуже прво битни задатак. Ову исту грешку понавља и турски брдски вод. Према томе Турци су у овој прилици показали неразумевање у оцени тактичке ситуације и у брзом прилагођавању новоствореном стању, јер су потпуно занемарили да дејствују на овај наш вод, који им је ускоро, будући слободан у свом дејству, пореметио целу одбрану.

На против на нашој страни видимо обратан рад. Вод се довлачи под најтежим околностима на корисну даљину. Чим је стигао одмах отвара ватру на турску батерију и са неколико метака растера јој послугу, а затим је осматра. Тиме даје маха 17. пуку за прелаз преко Шемнице. Морал код пешака 17. пука расте. Чим се је појавио турски брдски вод и он са неколико метака бива отеран. Затим се са другим топом туче турска пешадија у Драгожанима те се и непосредно помаже рад наше пешадије. Услед оваквога рада 17. пук је за кратко време од 4 часа прешао преко Шемнице и заузео утврђене турске положаје на линији села: Секирени — Драгожани и гонио Турке до села Кочишта.

Претпостављене старешине ценећи рад 1. вода 7. батерије похвалиле су овај рад и све оне учеснике који су се овом приликом истакли својим радом и одликовали.

Овим малим ратним примером указује се на то, да често пута, услед стицаја ратних околности, и врло мале јединице могу одиграти знатну улогу само ако се умеју вешто и брзо употребити саобразно стању на бојишту.

1. априла 1926 год.
у Београду.

Ђорђе С. Лукић
Ђенералштабни потпуков.

Problem mehaničkog vodjenja rata

Pobornici tehničkih sredstava i mašinizma, sedeći za zelenim stolom, ne računajući pri tom ni malo sa čovekom, tim najvažnijim ali i najosetljivijim orudjem rata, smišljaju sve novija i strašnija sredstva za vodjenje jednog rata budućnosti. Koliko u toj svojoj težnji malo računaju sa stvarnošću, iznosimo gledište engleskog pukovnika Fulera, po podatcima iz članka pod gornjim naslovom u ruskom časopisu „Vojna i Mir“ br. 6. za 1923. godinu.

* *
*

Pisac zamišlja buduću vojsku sa pešadijom, artilerijom i konjicom, koje su naoružane po stupnju tadanje tehnike, ali obilato snabdevene sa dva tipa bornih kola: jedan lak — konjički — brzine 28 milja (preko 50 km.) na čas; drugi težak — pešadiski — brzine 15 milja (oko 27 km.) na čas. Borbeni poredak ovako organizovane vojske izgledao bi ovako: pešadija je iza svojih bornih kola, artilerija iza nje. Konjička borna kola nalaze se iza pešadiskih, spremna da stupe u dejstvo posle proboja, ili da udare u bok. Na taj način najpre će se sudariti borna kola protivničkih strana jedna s drugima. Šta će u tom slučaju raditi pešadija? Može samo igrati ulogu zainteresovanog posmatrača; ona neće moći da učini gotovo ništa, jer će se naći daleko od momentalnog bojnog polja, po kome se borna kola kreću brzinom od ½ milje u minutu. Artilerija isto tako ne može učestvovati u ovoj fazi borbe; da bi mogla dejstvovati, morala bi gadjati neposredno te zato biti plasirana bliže — oko pešadije ili i ispred ove, u kome bi je slučaju neprijateljski mitraljezi brzo ućutkali.

Posle sudara bornih kola, razbijeni ostatci jedne strane biće prinudjeni na odstupanje. Kako će se gonjenje vršiti vrlo brzim tempom (10—20 milja na čas), razbijene eskadre bornih kola moraće da štiti pešadija i time uspori gonjenje. Kad borna kola u odstupanju dodju do linije svoje artilerije, pita se: čime im ona može pomoći? Ona ne može kretati svoja orudja bez pomoći konja, koji su vrlo osetljiva meta; pri tom, orudja ne mogu dejstvovati u kretanju. Dakle, mora ostati na mestu, te bi, ako zemljište pred njom bude neprolazno, možda i mogla da im spreči kretanje, ma da će borna kola zbog kretanja iza dimne zavese predstavljati vrlo slabe mete. Medjutim, neprijateljska konjička borna kola naleteće na bok artileriskog položaja i udariće u pozadinu baterija, parkova i osmatračnica. Dakle, ako i budu u stanju zadržati borna kola, artilerija će u 9 iz 10 slučajeva biti ućutkana posle nekoliko časova. Jedini rod vojske koji može izbeći uništenje biće konjica, samo zato što može odstupiti u galopu.

Ova slika ne izgleda ni u koliko uveličana, jer i sad imamo bornih kola sa brzinom od 25 milja na čas, te nema nikakvog razloga koji bi smetao da se ona i dalje usavršavaju.

Sad se postavlja pitanje: kakvu korist možemo uopšte imati od rodova vojske pri sadanjem utrkivanju u tehnici? Konjički juriši nemaju uopšte značaja. Može li konjica imati ulogu bar pri izvidjanju? Izvidjač sa aeroplana može osmotriti veliku prostoriju, ali manje podrobno no konjanik; on ne može izvidjati naseljena mesta, ispitivati stanovništvo, rušiti saobraćajna sredstva, niti se zakloniti na zemljištu. Ali zašto konjicu u izvidjanju ne zameniti malim, brzim, neoklopljenim, ili oklopljenim samo na osetljivim mestima, bornim kolima sa posadom od dva vojnika sa automatskim orudjem? Ovo nije nemoguće; ovakva borna kola savladaće svako zemljište kao i konjica, ne traže ni ordonansa, stočne hrane ni vode, mogu biti snabdevena hranom i eksplozivom za nedelju dana, i biti u mogućnosti da za 12 časova predju preko 100 milja. I zbilja nigde nema te oblasti u kojoj ne bi mogao ovakav tenk-skaut zameniti konjicu.

Artilerija? Savremeno orudje kreće se pomoću konja, ne može gadjati za vreme kretanja, za duža odstojanja zahteva šose i nema samoodbrane, te se mora postavljati iza pešadije. Zbog toga mora se motorizovati i to tako, da traktor predstavlja ujedno i lafet, da orudje može gadjati i za vreme kretanja, te da mu nikad ne zatreba zaštita pešadije. Ovakve mašine mogu se kretati i ispred pešadije, i mogu se boriti jedna protiv druge.

Pešadija će postojati i dalje, ali samo za sporedne uloge: za zaštitu železničkih stanica, mostobrana, fabrika, artileriskih parkova i t. d. Ma kakvim je orudjem snabdeli, treba je ipak kretati mehaničkom vučom; mora biti oklopljena, a u svakoj kritičnoj situaciji treba je sa bojišta odstraniti. Da bi se pešadija mogla dovesti do bojišta, ali ipak na bezopasnom odstojanju, treba je kretati velikim transportnim traktorima, oklopljenim i hermetički zatvorenim, brzine dovoljne da se mogu spasti neprijateljskih bornih kola.

Dakle, konjica se nalazi na putu potpunog iščeznuća, izuzev samo za policisku službu; pešadija će postati kraljica budućih tvrdjava, jer se njena uloga gospodarice bojnog polja bliži kraju: lišena snage napada, samim tim lišena je i svoje krune.

Značaj artilerije udvojiće se; kako će orudja raspolagati dovoljnom brzinom kretanja, to će se stara borba izmedju oklopa i metka nastaviti i na zemlji. Sadanja pešadiska borna kola ustupiće mesto jako oklopljenoj suvozemnoj oklopnjači, tome budućem vidu artilerije; konjička borna kola, sa lakšim oklopom ali većom brzinom, postaće krstarice.

Autor nalazi potvrde svojim navodima u sravnjenju engleske vojske iz 1914. godine sa istom vojskom iz 1918. godine. „Kad je ona samo za 4 godine prešla toliki put u evoluciji, onda je potpuno opravdano pretpostaviti da će, ako, recimo, za 40 godina i ne bude rata, ipak evolucija engleske vojske biti ogromna.

Zato i nalazi da treba:

1. — Motorizovati komoru, što je tek administrativni a ne taktički problem;
2. — Motorizovati artileriju, koja se javlja kao najvažniji rod vojske; lakše ju je motorizovati no pešadiju, koja će u početku ostati nepromenjena;
3. — Na kraju treba motorizovati pešadiju; jedan deo njen biće posada bornih kola i odredjen za napad, drugi deo smestiće se u traktore i služiće kao posada na zauzetoj prostoriji.

* * *

Autor kao potvrdu svojim mislima navodi težnje svih vojsaka posle rata da što više iskoriste tehniku. Ali zaboravlja da je to izazvano ratnom nervozom i bojazni od novog rata. Utrkivanju u ovom smislu mora skoro doći kraja. Velika evolucija može se pojaviti samo u ratu, gde bi se moglo odmah da pokaže i njeno dejstvo. Borna kola ne bi se ni pojavila da nije bilo rata; on ih je stvorio, i samo on ima da ih prouči, pošto u svetskom ratu nisu ni iz bliza ispitana. On zaboravlja da je evolucija u ratu bila ogromna, kakvu pre ni decenije nisu dale. Bez rata, pa ma mir trajao i decenije, neće se učiniti ovako ogromni skokovi To bi, uz to, tražilo vanredno velika finansiska sredstva, koja ne može podneti nijedna evropska država, ne znajući sigurno da li će se ona bar u ratu isplatiti.

Autor šalje u gore opisanu borbu, zajedno sa svojim moćnim tehničkim sredstvima, vojsku sadanjeg tipa, što se protivi logici. Pri opisu slike buduće borbe pisac se uhvatio samo za borna kola, stavljajući svu moć tehnike na raspoloženje samo njima. On, izgleda, ne priznaje razviće ostalih rodova vojske, iako je iskustvo rata pokazalo baš protivno. Ako su borna kola u početku i zbunila Nemce, ovi su u 1918. godini za borbu protiv njih već imali efikasno oružje, koje bi se daljim tokom rata sve više usavršavalo. Zašto je izgubio iz vida da je krajem oktobra

1918. godine jedno nemačko orudje za jedan dan uništilo 38 bornih kola; zašto je zaboravio da su čak i tadanja pešadija i artilerija za vreme bojeva u Flandiji od 14.—19. oktobra 1918. godine izbacile iz stroja približno 50% bornih kola? Nema se razloga nepretpostaviti da će buduća pešadija i artilerija uraditi to isto, pa i više. Zašto je izgubio iz vida onu večitu istinu: da je u borbi izmedju oklopa i metka poslednje bilo uvek u nadmoćnosti? A oklop bornih kola ne može se mnogo povećati da bi ona mogla biti i brza i laka. Autor pretpostavlja kod njih jak oklop i veliku brzinu; kao Englez, on bi morao znati da se to dvoje ne da dovesti u sklad.

Ovome treba dodati i drugo: autor rasmatra odlučnu bitku izmedju dveju neprijateljskih vojsaka; pitanje je: na kolikom frontu? Računajući front samo pet desnokrilnih nemačkih armija, puna dužina njegova bila je u bitci na Marni oko 250 km. Koliki bi bio broj bornih kola na toj dužini? Pisac verovatno zamišlja svoja borna kola rasporedjena duž celog fronta, kao strelci u streljačkom stroju. Navešćemo, kao polazni podatak, da su Englezi pri prvoj upotrebi bornih kola kod Kambre-a, 20. novembra 1917. god., pustili na front od 1200 metara 38 bornih kola. Docnije su bila i gušća. Pri taktičkom dualizmu pukovnika Fulera, koji predvidja dve vrste bornih kola, biće potrebno najmanje 100 bornih kola na jedan km. Tako bi u bitci na Marni zatrebalo sa svake strane po 25.000 bornih kola. Kako bi se organizovala služba snabdevanja ovolikog broja kola? Da li se ona mogu snabdeti gorivom, rezervnim delovima i t. d.? Mi to sebi ne možemo predstaviti. U svakom slučaju problem snabdevanja tako fantastičnog broja mašina predstavlja najsloženije i najteže pitanje, koga se pisac nije ni dotakao.

Nad svima zaključcima i razmišljanjima pukovnika Fulera caruje samo jedna misao: motorizovati apsolutno sve što se može, nezavisno od neophodnosti i celishodnosti toga. Samo je trebalo da podje korak unapred, pa da izmisli i motorizovanog čoveka, da stvori „Rosumove univerzalne rabotnike“ (naslov drame českog pisca Čapeka, koji je, bar na hartiji, rešio taj problem), koje bi pokretao pomoću električnih talasa, kako se već upravlja aeroplanima. Na taj način pisac bi samo ostao dosledan sebi, a njegova izlaganja postala još interesantnija.

Pisac je, kako smo videli, u svojim zaključcima krajnje jednostran; on je, zanesen bornim kolima — engleskim pronalaskom, zaboravio jedno isto tako opasno sredstvo rata — hemiju, koje predstavlja ogroman progres. Kako su englezi prvi na sebi osetili strašno dejstvo njeno, logično bi bilo da se pisac i na njoj zadržao. Kako je svojoj mašti pustio slobodno na volju, onda je, pri proceni hemije u budućem ratu, mogao sasvim pretpostaviti da će borna kola u svom nastupanju naići na takva hemiska sredstva, od kojih će se potpuno rastopiti. Kad se jednom sidje sa realne i zdrave osnove, kad se misao zanese svim onim što joj na um padne, ne računajući sa kriticizmom i zdravim razumom, onda bi pisac, i svaki drugi čovek jake mašte, mogao doći i do još većih, na žalost samo zanimljivijih zaključaka, bez stvarne vrednosti.

Pešad. pukovnik
Pav. Gr. Pavlović.

Наша нова привремена пешадиска егзерцирна правила.

Књига I. од 30. октобра 1924. год.

Расматрајући борбени део овог последњег нашег пешадиског правила, пале су ми у очи неколико непотпуности и несагласности, негде мањег, негде већег значаја, које ћу покушати да изнесем:

ЈЕДИНИЧНА БОРБЕНА ОБУКА.

Мислим да је излишно понављати и износити два пута једну исту ствар као што је случај са тач. 111 (страна 79) и тач. 126 (страна 88); и донекле и тач. 112 и 127.

ДЕСЕТИЧНА БОРБЕНА ОБУКА.

У тач. 238 — распоред послужиоца пушко-митраљеза требало је изнети раније у стројној обуци (под 7.)

У тач. 248 и 250 (страна 168) као и у тач. 307 и 309 у изложеном нападу десетине види се само фронтални напад, док међутим налазим да је и у овим тачкама требало истаћи тежњу обухвата, као што то за вод и чету предвиђа тач. 407 и 511, јер је из искуства познато, да се на пр. отпорна

тачка обично или предаје или одступа ако јој се ма ко појави (макар и поједини стрелци) у бок, у времену, када се на ту тачку спрема јуриш и она обасипа најачом ватром нападачевом.

У тач. 250 (страна 169) изнешен је поступак десетара при заустављању десетине, а није споменуто и то, да се треба постарати и *за везу са суседним јединицама*, док је ово у тач. 108 истакнуто (у обуци стрелца).

У борбеној обуци десетине није предвиђен поступак у случају неуспелог јуриша, док се то код вода предвиђа у тач. 413.

Налазим да је и овде то требало изнети.

Тач. 256 што се тиче одбране противу борбених кола изнео сам своје мишљење у Војном Веснику св. 10. 1925. под насловом: „Тактичка употреба и механизам борбе борних кола."

ВОДНА БОРБЕНА ОБУКА.

У тач. 367 треба додати да се шаљу бојне патроле и за осигурање а не само за извиђање и хватање додира (види тач. 113).

У тач. 373 у заповести за развој вода у место „наређење за осигурање крила ако је потребно", боље је ставити као у четној заповести „мере за обезбеђење" (фронта, крила и бокова) (тач. 482).

У истој заповести за развој, тач. 373 предвиђа се да се „одређују ордонанси према потреби", а у заповести за поседање положаја за одбрану (тач. 388) не спомиње се о вези ништа.

Међутим у тач. 383 говори се о томе како је водник дужан да одржава везу, преко ордонанса, сигналима (заставицама), преко лако рањених војника и бацањем светлећих знакова, те према томе је боље ставити и у једној и у другој заповести: „мере за везу."

У тач. 382 у трећем ставу вели се: „Ако у свом наступању (водник) наиђе на такав отпор, да неможе даље наступати, онда предузима све мере, да се заузето земљиште нипошто не напусти." Овде је потребно додати (и ако је у ранијим ставовима говорено, да водник има да тежи свим средствима да дође до непријатеља), да се покрет ипак понова предузима, чим се отпор савлада, било ватром артилериском и митраљеском, било дејством и наступањем суседних делова.

У тач. 406 не предвиђа се да могу и десетари изузетно да предузимају и сами јуриш као што се то предвиђа за воднике у четној обуци — тач. 506.

Налазим да неби требало ограничавати иницијативу десетара који ће често пута користити повољни моменат за јуриш.

У тач. 409 предвиђа се да се при јуришу цео стрељачки строј баца трком на непријатеља и уз *непрекидне* узвике „ура" продире у положај.

Међутим у десетичној обуци (тач. 248) не предвиђа се ова непрекидност.

Потребно је ово довести у сагласност.

ЧЕТНА БОРБЕНА ОБУКА.

У тач. 466 у предвиђеним дужностима командира, потребно би било додати и то, да је он дужан да обједини дејство свију својих делова.

У тач. 470 у изнешеним улогама четне резерве, не предвиђа се да она може добити и улогу да затвори брешу, ма да се то донекле предвиђа у тач. 515 (страна 290) где се вели: (7ми ред одозго) „њена је улога одржање положаја, ако стрељачки строј попусти."

У тач. 510 предвиђа се застој, на задњој ивици освојеног положаја, и износи се потреба која изискује овај застој: „да се растурене и измешане јединице прикупе и уреде, да се муниција попуни и да војници после врло напорног рада у јуришу одахну." ... ... Овде је изостављено нагласити и потребу за васпостављањем везе са суседима (ако их има) која је тако исто важна стварно као и сви горе побројани наводи.

У тач. 518 на крају исте вели се, да у извлачењу из борбе „велику улогу играју аутоматска оруђа." Налазим да је овоме требало додати још „и ноћ."

БАТАЉОНСКА БОРБЕНА ОБУКА.

У изложеном начину наступање батаљона до јуришног положаја потребно је било више истаћи потребу маневра обухвата и изненађења, као што је то у борбеној обуци пука изложено у тач. 717 и 723.

У тач. 613 вели се:

Батаљон преузима јуриш у нападу, односно испад при одбрани, по истим начелима као што је речено у четној обуци с тим, да „кад Командант батаљона оцени да је моменат за јуриш погодан, онда га и предузима, извештавајући о томе Команданта пука и суседе."

Међутим у четној обуци, не ускраћује се ова иницијатива млађих већ се тач. 506 вели: „изузетно јуриш може предузети и водник у стрељачком строју, ако оцени да је повољна прилика за то. То је на пр.

случај! ... ... Налазим да и у батаљону треба дати изузетно право потчињеним, да предузимају јуриш, као што је то за чету предвиђено, јер се може десити, да поједини делови батаљона, који услед оваког ограничења иницијативе пропусте повољну прилику за јуриш, очекајући „да Командант батаљона оцени да је моменат за јуриш погодан.“

После успешног јуриша (тач. 614) предвиђа се продужење напада (тач. 615) и најзад гоњење (у тач. 616).

Међутим налазим, да је потребно било предвидети и поступак када батаљон заузме и дође до каквог одређеног објекта и циља, или, када батаљон при наступању буде заустављен каквим отпором, који неможе савладати (одредити линију коју треба заузети, саставити план за одбрану, распоред по дубини, веза и готовост за поновни напад).

Исто тако потребно је било истаћи (испред тач. 616) потребу да се додир са непријатељем мора одржати по сваку цену, пре него што се приступи организованом гоњењу и да за исто могу често пута послужити још неутрошене и свеже снаге.

У случају пак да је испред батаљона била само слаба танка засторна линија непр., предвидити енергично и дрско гоњење без задржавања и то са предњим деловима који су већ били у додиру, придавајући им митраљезе.

Напад на јаче утврђени положај (тач. 618 и 619) врло слабо изложен. Налазим да је требало мало више пажње посветити овоме, или разрадити засебно овај одељак, а на овом месту позивати се на њега.

У тач. 619 налази се реченица: „у таквим приликама отпор непријатеља биће жилавији, а распоред дубљи“ којој није место ту, јер се пре ње говори о избору полазног положаја.

Тач. 626 предвиђа, да у одбрани батаљон у првој линији може имати на неорганизованом положају нормалну ширину фронта, а на организованом и знатно већу.“ Међутим, ово није тачно, ако се узме у обзир да ће на организованом положају распоред батаљона бити виши по дубини, него по ширини. Неоспорно, да ће се организацијом положаја постићи економија снаге, али у „организованом положају“ ова економија снаге неће се употребљавати — (наравно сем ако нарочита потреба то не изискује) — за ширење батаљона по фронту, већ по дубини. Види тач. 630.

У тач. 628 изнесена је заповест за поседавање и одбрану положаја. У овој заповести није предвиђено:

а) Организација и план ватре.

б) Место резерве.

в) Уз „организација земљишта“ требало је додати ради објашњења: план рада (по ступност утврђивања, алат, материјал).

г) Поступак на случај узбуне.

У тач. 631 предвиђа се распоред митраљеза по дубини и између осталог вели се: „а остатак ће Командант батаљона држати негде позади на положају.“

Ако се ова тач. доведе у везу са тач. 667 где се вели, да митраљези распоређени по фронту и по дубини образују „Скелет борбеног распореда“, онда је нејасно, где је то „негде по зади на положају“; да ли су митраљези постављени позади, с тиме, да кад се ситуација разјасни, да се употребе „тамо, где у циљу добијања и одржавања ватрене надмоћности буде најпотребније“ (тач. 631), или пак, да се поставе по дубини, и да ватрену надмоћност постигну „по раније утврђеном ватреном плану“; (тач. 667).

Тач. 633 не предвиђају се све улоге резерве, које јој у део при одбрани могу пасти, већ се само предвиђа њена улога:

а) за појачање првог борбеног реда (ређе)

б) за повратни напад. Међутим, при излагању тока одбране у тач. 638 резерви се предвиђа и улога „затварања бреше.“

Између тач. 636 и 637 потребно би било изнети и позабавити се мало више са борбом испред главне одбране положаја, јер се и сувише брзо прешло на тренутак прелаза нападача на јуриш.

Овде би се могло додати:

— Да, јединице распоређене на овом главном борбеном положају имају бранити и не помишљајући на повлачење;

— Да када непријатељ уђе у зону дејства њихове ватре, бранилац има да га туче у почетку артилеријом а по том ватром аутоматдског оруђа и пушчаном. Ради тога је потребно истаћи неопходност да се раније састави план ватре.“

У тач. 638 (последњи став) предвиђено је да се кретање резерве за повратни напад, као и извођење његово, изводи по начелима за напад.

Међутим потребно је било нагласити да постоји ипак разлика, јер брзина извођења повратног напада треба да је већа, и да је тежња његова да се удар изврши у бок.

У тач. 640 предвиђа се и вели „биће прилике кад ће бити корисно да делови бата-

љона изврше противнапад, *пре него што нападач пође на јуриш*", а доцнијом тач. 641 предвиђају се дужности Команданта батаљона после успешног одбијеног јуриша. Овде је требало уметнути и споменути и случај, ако нападач успе да дође до ровова, да га бранилац тада има напасти бомбама и ножем.

У тач. 642 потребно је додати да ће се обично прва фаза гоњења извршити у првом тренутку ватром, а потом „борбеним поретком са истакнутим ситним деловима"………

Исто тако потребно је нагласити да Командант батаљона треба да тежи да гоњење предузме пре него што непријатељ дође до свог полазног положаја за напад, јер ће се он ту моћи лако зауставити, и уредити.

У тач. 643 и ако је речено да се извлачење из борбе и одступање врши по начелима за вођење борбе, ипак налазим да је овде било потребно позабавити се мало више са овом, тако важном и тешко изводљивом радњом. Потребно је било нагласити, да се заштита извлачења из борбе одређује од неангажованих делова и митраљеза, по том постепено извлачење из борбе, кретање одређеним правцем до означене тачке и т. д.

ПУКОВСКА ОБУКА.

У тач. 735 вели се: „пук ће одбрану вршити редовно бранећи више узастопних линија."

Овим се изразом може лако створити погрешан појам одбране. Мислим, да би боље било речено, да ће пук одбрану вршити „*бранећи само један положај*" а по том изнети, како ће се одбрана тога положаја извести.

Пада у очи, да се у правилу предвиђа, да само Команданти батаљона одређују у одбрани места командира чета (тач. 628 страна 346) док међутим Командант пука то не предвиђа за своје потчињене Команданте. (Види тач. 732 план одбране).

Налазим, да би ово питање требало у опште подједнако регулисати за све Команданте.

8. фебруара 1926. год.
Београд.

Коњички ппуковник
Дим. М. Стојадиновић

FEUILLETON.

Збогом доме...!

Збогом, доме, збогом, брза Дрино...!
Збогом, бреже обрасло дрвећем...
Збогом, и ти, моја околино,
Што миришеш понајлепшим цвећем.

Збогом, роде, што си у жалости
Гле, душмана на висини тамо...!
Остављам те, колевко младости,
И доћи ћу, о не цвили само.

Куд год пођем — куд се будем вито,
Роде, ти се надај само слави,
Срце драго, валовита Дрино,
Проклет био ко те заборавио!
Наша снага једном грунут' мора
И пропашће та душманска сила,
Пашће душман ко зелена гора
Па макар ме црна земља скрила.

Јануара 1922. год.
Лозница.

Живојин Ст. Стефановић,
инжињерски п.поручник.

Где је Истра и Корушка?

Загорка је Словенкињу звала:
„Словенкињо, моја селе мила,
Где су теби та лагана крила,
Што их ниси давно развила,
А под крила тиће сакупила,
Материну негу понудила,
Родољубним жаром загрејала,
Па се не би тићи разлетели,
Нит' од своје мајке отуђили,
Нити своје јато изгубили,
Да лутају млади планинама,
И олуја да им ломи крила,

Густа магла да им сени очи,
Да не знаду куда пролетеше,
Нити земље које оставише?“

„Гледај само, моја селе мила:
Где је наша Истра и Корушка,
И остале земље до Удине?
Где је наша Соча омиљена?
Где се наши тићи разлетеше,
И туђем се јату придружише“?

„Да си селе, будног ока била,
И раније крила разавила,
А, под крила тиће сакупила,
Не би тићи ове земље дали,
Док би текло на крилима перја“.

„А сад, селе, немој дангубити,
Ваља наше тиће сакупити,
И нашим их јату придружити,
Које води Соко од Србије,
Од те славне земље Слободије,
Он ће, селе, знати и умети,
Наше младе тиће предводити,
А нас двије с њим се поносити,
Као што се Србија поноси“.

9. новембра 1925. год.
у Панчеву.

Пешадиски наредник,
Анто С. Милетић : . *р.*

„Чапа.“

(ратна епизода из 1913 год.).

Од преживљених наших ратних епизода из рата са Турцима, изгледа да ће и ова Чапина тући рекорд.

После добијеног Куманова и прегаженог Лаба и Косова, Душанов Призрен био је центар за оне трупе које су форсирале дотле невиђену, неосвојиму и непролазиму Албанију. Гро коњице уживао је благодети призренског варошког живота, деташујући само извесне делове окупационим одредима албанским. Они, који су тада боравили у Призрену, у општој ратној хуци, наслађивали су се свима задовољствима зимске и пролетње сезоне, сезоне забава, дочека и испраћаја, уз звуке наше војне музике. Нису изостали ни спортови, излети у дивље али и чаробне околине призренске. Преживели тадањи обитаоци Призрена свакако се још и сада сећају лепе амазонке, на ваљада јединoм женском седлу кога је Призрен видео.

Бугари су ускратили то задовољство и трупе из Призрена су евакуисане за бугарски фронт.

Испраћа се коњица од свију војних ауторитета призренских и дефилујући кроз криве и уске призренске улице, а у последњим њеним деловима појављује се и он, наш јунак „Чапа“. Сеиз дотичног коњичког официра води га, јашући свога коња, а на „Чапи“ женско седло модела чувене париске фабрике за женска седла Флеиро. Грохот и смех!... Сеиз ни мало изненађен, можда и поносит пријатним испраћајем надлежних, испрсио се и подиграва и самога Чапу са све женским седлом.

Коњица форсира, чело и не мисли о зачељу. Скопље се прелетело свакако са истим испраћајем „Чапе“. Пред саму зору онога кобнога јутра стигло се на чувену коту 550 пред Рајчанским ридом. Канонада и прасак поздравио је долазак коњаника. Улетело се у ту општу вреву, и у моменту одлучавања, на демаркационој просторији између наших и Бугара, витла, лети и прескаче ендеке и ограде, једно отргло кљусе пренеражено шрапнелским распрскавањем, а на леђима му штрче два рога женског седла.

Никоме није до смеха, никоме није до шале, али се кроз све борбене редове захори виц, шала и смејурина.

Коњаници вриште од смеха и колико их глас држи призивају „Чапу“. Он се моментално зауставља и решава коме ли ће царству. Обасипају га шрапнели, наравно не баш њему намењени. Он наћули уши, фркну и врати се своме стаду — својој јединици.

Опште одушевљење и радост, шећер, дочек, а сопственик седла зацењен од смеха милује га и тепа му осматрајући да ли је женско седло исправно, па издаје наређење да се са прибором повуче у комору.

Пешаци и топџије избацују вицеве на рачун коњаника, а ови се одушевљавају њиховим „Чапом“.

Београд.

J. J. Д.

КЊИЖЕВНОСТ

Артилеријски Гласник — Сарајево. — Артилериска Школа Гађања после рата улази у шесту годину свога рада. Проводећи знатан број артилериских официра кроз себе, успела је, да их упозна са новинама, које су произашле за време рата. Ове новине сваким даном све се више и више усавршавају и њихова примена узима све више и више маха у вештини ратовања. Са овим новинама треба да буду упознати не само артилерци, већ и официри осталих родова војске, јер ће само тада артилерија бити најкорисније употребљена у борби.

Свакога дана о овим новинама читамо у разним страним часописима и стручним издањима, али како не сви довољно познајемо стране језике, нисмо у могућности да све новине пратимо, то се појављује потреба за једним стручним часописом.

Господин Министар Војске и Морнарице, увиђајући и сам потребу за оваким часописом, решењем својим Пов. Ђ. Бр. 578 од 10. фебруара тек. године, одобрио је, да Артилериска Школа Гађања приступи уређивању једног оваковог стручног часописа под називом „Артилериски Гласник“.

Идеја о оваковом часопису постојала је у Артилериској Школи Гађања и раније, али због материјалних издатака и питања сарадње превођење њено у дело одлагало је се све до данас.

Како је први део овога питања — материјални издатци — донекле решен, остало је да се реши и други његов део — о сарађивању на листу.

Прихватајући ову идеју, Командант Артилериске Школе Гађања са наставничким особљем саставио је уређивачки одбор са задатком, да одмах приступи издавању „Артилериског Гласника“.

Задатак „Артилериског Гласника“ биће да у нашу артилерију уноси све корисне новине и да стављa на ширу дискусију сва поједина питања која се односе на:

1) Тактичку употребу артилерије;

2) Технику гађања: новине из припреме, теорије и наставе гађања;

3) Артилериски материјал и муницију;

4) Употребу разних техничких средстава у служби артилерије: мерничка одељења, бежичну телефонију и телеграфију, хемиска средства у будућем рату, метеоролошку службу и т. д.;

5) Сарадњу артилерије са другим родовима војске: пешадијом, коњицом, инжињеријом, авиацијом и морнарицом;

6) Службу извиђања, службу везе и обавештајну службу у артилерији;

7) У опште све нове идеје у погледу употребе артилерије треба да нађу свога изражаја на странама „Артилериског Гласника“.

Да би се оствaрило издавање „Гласника“ и дала могућност да он живи, Уређивачки Одбор позива и моли гг. официре свих родова војске, како из активе тако из резерве, да узму учешћа на сарађивању. Сваки онај, који би се хтео примити овог лепог позива, моли се, да своје име и звање достави одбору.

У првом времену „Артилериски Гласник“ излазиће повремено у свескама од 6—8 табака формата „Ратника“. Буде ли било довољно градива, лист ће у будуће моћи да се издаје у тромесечним свескама.

Радови могу бити: оригинали, компилације или преводи са тежњом да одговарају духу, који влада у нашој војсци у опште а напосе у артилерији.

Сви радови биће по процени Уређивачког Одбора достојно хонорисани.

Прва би свеска „Гласника“ изашла у месецу јуну тек. године, а цена би јој била 25—30 динара.

Од успеха ове прве књиге зависиће правац и даљи начин издавања „Артилериског Гласника“.

Већи број претплатника осигураће већу потпуност и бољи садржај „Гласника“.

Списак претплатника молимо да се достави Команданту Артилериске Школе Гађања, Сарајево, за уредништво „Артилериског Гласника“.

Les campagnes de Serbie 1914—1915. Colonel Feuler. Genève — Paris 1926. — У светском рату српско поприште је још за иностранi свет једна дивна епопеја пуна имагинација. Она им личи на Давида из Старог Завета, где обара џина Голијата у 1914. години. У 1915. години Срби су на трагичан начин, који повлачи општу наклоност Савезника, истерани из своје domовине.

Писац овога дела није се само задржао да нам исприча историске догађаје и да их прокоментарише као анале. Не, он се бацио у дубоку војно-политичку — стратегиску студију. Писац, као признат и-

сторик и познавалац светског рата, а по компетенцији: тактичар, стратег и литератор покушао је да аналише догађаје нарочито са савезничких војно-дипломатских догађаја, који су стали Србију 1915. године катастрофом.

Прво је анализао српске победе на Церу, Сувобору, Колубари и заузеће Београда 1914. говдине. Тумачећи чудност да три непријатељске офанзиве неуспу, већ да их једна контра офанзива српска избаци из Србије. Овај део је пропраћен врло лепим фотографијама. Писац у овом одељку даје читаву студију моралну, материјалну и психолошку како обостраних војсака, тако и командовања. На крају изводи закључак да су Срби приликом своје контра офанзиве извршили фронталну битку са мало маневровања те противника нису потпуно уништили. Он то правда психолошким темпераментом наше расе, која у оваком поступку успева.

За 1915. г. писац вели, да је се могло, вероватно избећи катастрофа Србије, да су савезници дозволили Србији да нападну Бугарску. Он фино подвлачи да је савезничка дипломација на Балкану била недорасла и некорисна. Она је маневровала према Бугарској и Грчкој шимерама без успеха. Али што се тиче посматрања стратегиског, писац сумња да би се офанзива српска према Бугарској имала потпуног успеха. Јер он извлачећи консеквенце из 1914. године, где Срби нису потпуно потукли ни један аустриски корпус (sic), те с тога неби ни потукли потпуно Бугаре; тим пре што су Срби имали губитака у 1914. години у борбама, као и од заразних болести у 1915. години. Да су Срби, претпоставља он, и триумфовали у почетку према Бугарима, ипак обзиром на масирање аустро-немачких корпуса на Дунагу (Обреновац—Београд—Смедерево) ови би лако дебушовали у Србију с погледом што би главне снаге српске војске биле ангажоване у Бугарској. Због рђаве комуникације и спорости дебарковања савезничких трупа у Солуну исте неби могле да потпомогну српску војску.

На питање да ли би савезници могли помоћи и спасти Србију 1915. године, да су вршили офанзиву на Мађарску у лето, он одговара да би дејство било различито али у опште непогодно. Што до тога није било дошло, кривица је највише до савезничке команде, јер она није тачно схватила ситуацију на свима фронтовима ускупно, но је оставила партикуларизам за сваку савезничку државу понаособ да води рат у то доба. Једновремено писац поставља хипотезу да су у лето 1915. године дошли у Србију 100—150.000 савезничких војника они би донели политички успех на страни савезника, јер у том случају неби се Бугари одлучили за централне силе, а у Грчкој помогла би се акција Венизелоса. Што се тиче пак војне акције офанзиве српске и савезничке у Мађарској 1915. године у лето он наводи да иста неби била успешна стога што су се руске трупе повлачиле под великим кнезом Николајем Николајевићем. Респективно писац даље наводи да су узрок и рђаве комуникације у Србији: свега једна железничка пруга Солун—Београд (са највише 6 војна воза дневно) као и несигурност поморског саобраћаја у Средоземном мору због сумарена, који би у случају неуспеха довели у питање савезничку војску. Немци пак са добрим комуникацијама и са централним положајем врло добро су пребацивали трупе са западног на источни или балкански фронт.

Ипак на крају писац сумарно изводи да је 1918. година посведочила да су се и на балканском фронту могли добити одсудни резултати по свршетак светског рата, само што он упоређујући 1915. и 1918. годину додаје да је се ситуација 1918. године изменила у корист савезника, јер су они могли да одвајају снаге и за балкански фронт, а да су Немци били привезани за западни фронт. У главном он правда немогућност хипотезе једне могуће офанзиве у 1915. години у лето против Мађарске. Што се тиче пак против операција савезника на Дарданелима, он је правда тиме, што је то било контра мера противу турског напада на Суецки канал, али као што се зна ове су операције рђаво вођене.

* *
*

Ова за нас веома интересантна књига виђа се и по витринама београдских књижарница, која својом техничком обрадом, нарочито лепим илустрацијама, садржином је привлачна. Како пак има доста читалаца који владају француски, то скрећемо пажњу наших читалаца на ову књигу.

D.

Златна књига једног француског села — У Француској, сем што се у засебно писаним и изданим историјама појединих пукова славе и величају велика дела из прошлог рата; храброст, пожртвовање појединаца који су дали своје животе за Отаџбину и описују борбе које су истакле жилавост појединаца и целих јединица и поједине општине, села приступају изради оваквих историја, *златних књига* како би се рекло где се спомен на велике јунаке и њихова још већа дела тако побожно чува.

Листови фино калиграфирани и украшени вињетима (чију је управо слику у минијатури лист представио) јесу симбол једне као ренесансе и повратак једној уметности наивној а грациозној која је створила ремек дела. Извесно фигуре и сцене овде преставељене немају ничег мистичног. Нема се овде посла са књигом кавалерства или готског мисала. Али ипак показује извесну сличност, сродност. Па шта видимо овде? Портрет војника, скицу суровог бојног поља, најзад имена, описе који чудновато личе на епитаф. На другој страни лево, што се одмах запажа, три се наслова читају, слични читуљама херојског крвавог ритуала, као и што пристоји светој жртви: борбе, цитати одликовања.

Овај је рукопис међутим у пркос свом модерном изгледу и поред ових привидности књига витештва и књига часова.

Садржи повест великодушних дела и високих војничких подвига, а посвећен је храбрим људима који дадоше своје животе за лепу ствар и којој је посвећен као каква молитва. То је управо рећи *Златна Књига* мале једне општине француске Сен-Ромен де Бене (Sain-Romaine-de Benet) (у Сентону у доњој Шаренти).

* l' Illustration

Треба да буде испричана историја ове књиге.

Један заслужан учитељ г. Брин дошао је на побожну и дивну идеју. Видите старог учитеља. Тридесет година учи да читају, пишу и рачунају; учи, предаје историју, морал, о дужностима и правима једног грађанина. Генерације ђака су прошле кроз ову исту школу. Он им је давао све што је знао. Малишани су порасли, оженили се, добили деце и ови редом ишли у школу. Долази рат. Земља се празнила; људи остарили а млади отишли. По том после црне четири ове године повратак. Али многи по несрећи нису се вратили. Као друге вароши и села Француска општина је подигла својим погинулим на општинској пијаци споменик који је свечано откривен. Али стари се учитељ није задовољио. То није доста за мале. Он који им је метнуо толико лепе круне од хартије на чело, и делио толико позлађених награда сања да им још једном понуди награду достојну њих: Круну чије ловорике неће избледети, награду која ће бити књига славе. И како воли све подједнако то не само што ће погинули бити прослављени, него још и велики рањеници и остали који су се подједнако одликовалии.

Учитељ говори о свом пројекту, заинтересовао је цело село за ову књигу. И од тада дело постаје заједничко. Сваки гледа да сарађује и саставља из дана у дан споро, побожно. Сто деведесет листова илустровани, украшени, украшујући седам глава свеске где стране као акварели објављују велике поделе.

Млади људи, ћерке, лекар, млади учитељ, командант Лиона и који је написао предговор, други још, сви раде да учврсте хармоничку али ипак тачну заједницу. Сва фантазија, доиста била је прогоњена и вињете што држе листове испуњене именима јунака односе се на стварне чињенице, описе интимне или на пејсаже не ближећи се што је могуће више стварности.

Тако се остварила ова племенита идеја, колективна душа овог села и она колективна душа што је некада подизала Катедрале. Допало јој се да напише, украси један рукопис, просту свеску онако како се налази у породичном кругу да се ту опишу велики важни датуми огњишта. Општина Сен-Ромен, коју су звали некада заједничка кућа, кућа свију дочекала је ширећи круг породице може се рећи да је од ове књиге створила своју *Златну Књигу*.

Ћирић.

Публикације о политици и светском рату. *Политика пре и за време светског рата.* — Као што се много публикују војни планови и операције Светског рата, готово се исто толико публикују политичке прилике пре и за време Светског рата. И у политици је *литература мемоара* најбогатије заступљена. Пређашњи министри узели су перо у руке, , да оправдају своје поступке и пропуштања у своје време. У Немачкој и у Аустроугарској публикована су званична акта, која се на то односе. У великом узев, у свима овим политичким мемоарима говори се о кривици за почетак Светског рата. Али о овом питању писаће се

још неограничено много, па се ипак неће доћи до апсолутне тачности. Светски рат лежао је тако рећи већ деценијама година у ваздуху, и за њега су се сви наоружавали. Само је случајност, кад, где и ко ће почети. С друге стране све су државе биле свесне, да ће велики рат тражити на све стране велике жртве. Због тога је вероватно, да *нико* није хтео узети на се кривицу за иницијативу. Кривица за рат била је, као готово и увек, делом мржња народа из националних разлога, делом економска конкуренција.

Али политички мемоари, без обзира на јалову кампању о питањима кривице за рат, имају врло велику поучну вредност. Готово сви управљачи политике предратног и ратног времена појавили су се лично са својим мемоарима: с немачке стране: цар Виљем II., државни канцелари Билов и Бетман Холвег, државни секретар Јагов и Хелферих; са аустроугарске стране: некадашњи министри спољних послова: Буријан, Чернин и Андраши, који су објавили што су знали о дипломатским радњама. И министри Антанте изашли су пред јавност да оправдају своју политику, као пређашњи председник Сједињених Североамеричких Држава Вилсон, дугогодишњи председник британског министарства Асквит и бивши председник Француске Републике Поенкаре.

Из ових богатих и обимних извора добија се сасвим дубок поглед у дипломатски рад. Циљ је сваке оријентације, да се у свима знанственим гранама чује што више разних мишљења и да се потом из њих створи сопствено мишљење. У том погледу треба да се само поздраве ова литерарна дела. И противна страна мора се чути. Дело Асквита даје отворен и поучан поглед, како је Велика Британија уочила, да Немачка поморски постаје све опаснија и да због тога Енглеска мора сконцетрисати сву своју пажњу и своју целу организацију у овом правцу. Свесна циља, Енглеска се изравнала са својим доскорашњим дипломатским противницима Русијом и Француском и потом се споразумела са овим силама — и ако без изричног савеза — против Немачке, која је имала велике тежње. Па ипак се цар Виљем II. надао још у првим часовима мобилизације у августу 1914., да ће се Енглеска неутрално, чак можда благонаклоно неутрално држати. Тако је тада немачка дипломација била заслепљена односно непријатеља, али исто тако и неоријентирана о пријатељима, јер се веровало италијанском савезном уговору. Немачка је политички била врло мало спремна за Светски рат.

Најдубљи поглед у хаос опште политичких и војно-политичких припрема Немачке дају успомене великог адмирала Тирпица. У њима стоји јасно, да политичка управа ништа није знала о ратним припремама поморске управе а ове обе нису ништа знале о војним сувоземним припремама — ма да је царска управа била заједничка над свима трмиа. Другојачу слику скицара нам Асквит о припремама британског светског царства. Ова у сравњењу с Немачком бескрајно лабавије састављена држава, са својим готово самосталним доминијама и својим далеко удаљеним колонијама, била је не само политички, поморски и војнички, већ и административно и економски чврсто и јединствено организована за предвиђени случај рата. У овом смислу је Асквитова књига можда најпоучнија од свију многих дипломатских књига.

И Француска и Русија биле су врло добро политички и војнички спремне за дуго предвиђани рат.

Светски рат. Још много богатије се литерарне публикације о чисто војним припремама и догађајима Светскога рата. И обе зараћене стране појављује се дост књига. Као и у политици, и овде су сам главне личности узеле реч, са тежњом да оправдају своја дела и пропуштања. Нае рочито су издашни и безобзирно отворени немачки писци. Од прве Врховне Команде штампана је заоставштина ђенерала Молткеа, списи шефа оперативног одсека потпуковника Тапена и начелника оперативу ног оделења дивизиског ђенерала Штајн Кундеа. Од друге Врховне Команде писао је ђенерал Фанкенхајн лично и сасвим стручно. Хинденбург и Лудендорф дали су рачуна о трећој Врховној Команди. И команданти армија или њехови начелници штабова објавили су нарочито о првим месецима рата велики број књига. О деловању пруског министарства војске писао је ђенерал Врисберг врло опширно и интересантно. И о немачкој морнарици појавиле су се књиге из најпозванијих пера: Велики адмирал Тирпиц, адмирали: Пол, Шер и Ројтер дају диван преглед постанка и деловања немачке морнарице а потом трагичну слику њеног предавања.

Међутим, већ су почеле и поједине службене инстанције са издавањем историје

Светскога рата. До сад су Немачка, Француска, Енглеска и Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца отвориле своје архиве. Израда Немачке и Француске званичне историје је прилично слична, тако да је олакшана упоредна студија. До сад су са обе стране јавности предата излагања о ратним припремама играничним биткама. Наредне свеске донеће званична излагања о битци на Марни, која је за обе стране имала тако великих последица. Чак и Русија издаје званичне књиге о рату. Али оне нису, обзиром на тешкоћу превођења, до сад потпуно искоришћене ни с немачке ни с које друге стране. Овде стоје на расположењу само лични радови појединих функционера, који су у рату били на управљајућим положајима. До сад су о рату писали поглавито Министар Војске Сухомлинов, начелник оперативног одељења Данилов и ђенерал Гурко. Књига немачког архивског саветника Франца изложила је врло добро руске списе објављене до 1924.

О Италији до сад смо упућени на мемоаре Кадорне. Од Француза писао је само маршал Жофр оправдање о недовољним заштитним мерама за Бриј̄е, у оквиру једне парламентарне анкете. У тој књизи је изложена и концетрација и прве операције француских армија. Француски ђенералитет се много уздржава од писања о рату.

Аустрија и Угарска нису до сад издале никакву званичну књигу о рату; за извесно време неће се у Аустрији ни једна ни појавити. Али је зато војна мемоарна литература богато заступљена. Испред свију мемоара стоји темељно дело по званичним податцима маршала Конрада, које је обухватило још и целу предисторију рата и прве ратне догађаје. И последник Конрадов, армиски ђенерал Фрајхер Фон Арц предао је јавности један мемоар, који је врло прегледно изложио деловање Аустроугарске у 1917. и 1918. г. у једној свесци, која није великог обима. Од критичних списа треба да се нарочито истакне дело ђенерала Алфреда Крауса. —

Из званичних и горњих личних списа може се констатовати, да су у свима ратујућим државама обе групе мобилизација и концентрација и са њима везани железнички и паробродски транспорти текли готово без трвења. Пруско-Немачка је са класичним припремама за ове радње у годинама 1866. и 1870. створила такву школу, да је она свуда нашла успешне подражаваоце. Тако су мобилизација и концентрациски покрет постали чисто стручно-технички рад — готово би се могло рећи аутоматски, — који је свуда добро ишао.

Као што се политички списи поглавито баве са проблемом кривице за рат, слично томе има и у војним књигама неколико стратегиских главних питања, која се увек поново нарочито појављују. Та су питања на *копну* ова:

На *Западу* проблеми концентрација: спровођење немачког обухватног покрета које је Шлифен пројектовао а Молтке изменио; покушај француског пролома у Лотрингији, граничне битке у Белгији и Северној Француској до у Елзас; битка на Марни и трка ка мору; тврдоглави, дуже-времени немачки напад на Верден 1916. и жилаве противмере Француза; најзад велики немачки напади у 1918. год. и противофанзиве Фоша, која је довела до свршетка рата.

На Истоку; велика питања аустромађарских армија и немачких снага употребљених на истоку. Потом велике операције руских главних снага са двема могућностима: главнина против Немачке или против Аустроугарске. За даљи ток источног рата истакле су се у литератури супротности које су постојале у схватању између Немачке Врховне Команде (Фалкенхајн) и армиског команданта на истоку (Хинденбург-Лудендорф), како треба оперисати против Русије у лето 1915.

Балканско војиште; Поново се покреће питање да ли је требало заузети Солун 1915—1916.

Аустроугарска *Азијаго* офанзива 1916. и њене посредне последице: пад Горице и пре свега Брусиловљева офанзива и скорашње ступање Румуније у рат образује такође многопретресана питања. Она се нарочито ктритички расправљају у односу на једновремену успелу немачку офанзиву код Вердена.

Према свима овима основним или спорним питањима, како их зову и у литератури, овде се намерно неће узети пресудан став. Она се неће никад решити тако, да све задовољи. Међу војним писцима биће увек два табора, један табор за једно, други за друго решење, појединци ће можда измислити треће и даља решења. Поуку за будућност, на којој човек по нашем мишљењу само сам долази, мора сваки себи по свом карактеру сам створити. Али свакако су за јасност и обраду процене и ка-

рактера многи списи у војној литератури, који се односе на ово, један бистар и неисцрпан извор. Нарочито су мемоари, који дају тако многостручни поглед у психолошке догађаје, од велике вредности.

Списи *о поморском рату* врхуне поглавито у питању употребе немачке флоте великог мора у почетку рата и у спору око победе на Скагераку. Пре свега велики адмирал Тирпиц изрично заступа гледиште, да је немачка флота великог мора требала одмах у почетку рата да се употреби офанзивно. Али нико, — па ни велики адмирал, — не може тврдити, да би био сигуран успех такве употребе. Остаје дакле, као и многи други, нерешен и овај проблем, о коме се такође много дискутовало. Око победе на Скагераку дискутују литерарно до данас Енглези и Немци.

Као што је познато, у Светском су рату *економска питања* играла све важнију улогу. Немац Артур Дикс објавио је о томе врло обимну књигу, која је снабдевена многим статистичким податцима, и коју треба прочитати („Економски рат и ратна економија"). Финансиске припреме рата свуда су потпуно одговарале, и то је нарочита појава. Али је сасвим другојаче било код економских припрема. Ове су свуда биле сасвим недовољне, пошто су све државе рачунале са кратковременим ратом.

Тако видимо заблуде на све стране у припреми и вођењу рата многи *политичари* нису познавали праве намере држава, многа *војна лица* неправилно су представљала врсту и трајање рата а многи *економисти* сматрали су за искључену дугу истрајност целокупне економије у рату. Дакле заблуде у свима битним елементима за ратовање. И ово су врло важне поуке из Светског рата.

Сад су све снаге у раду, да се из тока Светског рата извуку правилне поуке. Нарочито економска мобилизација, или боље речено припрема за увлачење целокупне снаге државе у рат, спремљена је потпуно у свима већим државама. Она ће у будућем рату исто тако добро тећи као до сад војна мобилизација.

Али се јављају *нови проблеми;* повећана важност ваздухопловства, дејство отровних гасова, могућност готово безграничне употребе бежичних таласа за различне цељи, радикално иступање међународног бољшевизма и још неки други. Нико не може сигурно казати, који ће утицај ови фактори имати у будућим ратовима — да ли их човек подцењује или прецењује. Још се много мање зна, да ли ће се у новим ратовима, који ће сигурно доћи, нећe појавити сасвим друга питања, која ће разорно утицати на политику и ратовање у најширем смислу.

Милош Ђ. Станковић
пуковник.

Дани и Године. — Изашла је из штампе књига *Дани и Године*, од познатог војног писца и приповедача, Радоја Јанковића,

Нико до данас није са више успеха, повукао пером по великим догађајима још неописаним и неприказаним него у овоме делу, приповедач.

Ова књига одавно очекивана и дошла је да покаже и обнови савременицима успомену на оне јуначке дане, кад чаше јунаштва и пожртвовања беху препуњене, кад је сваки вршио дужност без помисли на оцену и награду.

Г. Јанковић износи људе и догађаје са необичном снагом и вештином. Осећате његове јунаке, да су општи и истински јунаци, ненамештени и скромни. Видите их како пред вашим очима на парчету хартије живе и умиру.

Кад се прочита једна, друга, па и трећа слика, свуда налазите искрен и тачан тон. Из фрагмената видите горостасну целину, од капи крви, назирете таласе; од конвулзије умирућег осећате грандиозан напор једног народа, који хоће да живи и да буде слободан.

Може се слободно рећи да је ово најбоље дело написано о великим и мученичким данима Србије и српског народа.

У војној забавној литератури попуњена је овим делом једна празнина.

Дело је првокласно технички опремљено. Износи 12 штампаних табака. Може се добити код издавача: Графички Завод „Народна Мисао" А. Д. Добрачина 47. Телеф. 25-02 и у свима књижарама.

Цена је Дин. 30. Књижарима и повереницима 25% рабата. Поштарина на терет издавача.

Н

Мученици Окупације, историска приповетка из доба трогодишње аустро-мађарске инвазије Србије, од Обрена М. Томића, мајора. — Штампарија Главног Савеза Српских Земљорадничких Задруга у Загребу. Издање пишчево. Цена 20 ди-

нара. — Може се добити код писца. Адреса: Обрену М. Томићу, пеш. мајору, команданту 1. батаљона IV пешад. подофицирске школе — Загреб.

Наш сарадник, писац ове књиге, послао нам је исту да је прикажемо. Књига ова писана је без књижевно-уметничких претензија, али са много воље и љубави опричани су догађаји из времена аустромађарске окупације. Писац је учинио да не буду заборављени догађаји из тог злог и несретног доба.

Као штиво за омладину, нови нараштај младе војнике, књига је поучна читанчица.

Књига се добија код писца.

В. В.

Наоружање пешадије и коњице. — Помоћна књига за младе наставнике и војнике по разним делима саставио пеш. потпуковник *Вој. Ђ. Костић.* — Издање књижаре Горичар и Лесковшек, Цеље. Звезна тискара в Цељу. — Садржај: Подела наоружања: I Хладно оружје; II Пушке и карабини; III Пушко-митраљез мод. 1925.; IV Лаки митраљез; V Митраљези; VI Пешадиска артиљерија (топ и мерзер); VII Бомбе; VIII Борна кола (тенк); IX Револвери; X Заштитно оружје. Извори.

Добили смо на приказ од писца ову књигу, коју радо препоручујемо нашим читаоцима.

Књига је од интереса и потребе свима онима, који полажу разне испите, или студирају науку о оружју, да имају при руци овако лепо срећену збирку.

Књига је израђена латиницом.

D.

Вести из гарнизона.

ПОДГОРИЦА.

Свима нам је још у свежем памћењу овај Немањин стародревни град из доба фаталне 1915. год. кад смо после мучног одступања преко планина сишли у питому долину плаховите Мораче и у Подгорици наишли на срдачан и братски пријем код браће Црногораца.

Данашња Подгорица много се изменила увећала и пролепшала, читав крај вароши се изграђује, па ипак оскудица станова и превелика скупоћа ових, врло тешко погађа официре и чиновнике.

Али овај мали гарнизон у најскоријој будућности измениће своју физиономију, јер ће кроз три месеца бити везан жељезницом уског 0.60 мет. колосека са Плавницом на Скадарском Језеру а посредно и са Скадром, те ће путовање између ова два места трајати непуна три часа. Дужина ове пруге 21 километар. Сваки воз моћи ће за 2 часа вожње пренети по 40 тона од Подгорице до Плавнице и обратно.

Све ове радове изводи неуморно технички батаљон Жељезничке Команде са пуно енергије преданости и умешности.

Како су већ почели радови на трасирању жељезничке пруге од Требиња преко Билећа ка Никшићу, то ће се током времена продужити ова пруга низ плодну долину прекрасне реке Зете те ће кроз неколико година и Подгорица бити везана жељезницом.

Трговина је врло жива и развијена јер је овде њен центар за сву Црну Гору.

Аутомобилизам се сваким даном све више увећава. Гараже се нове подижу. Аутомобили непрекидно јуре и дању и ноћу, путнички, теретни препуни путника и разне робе (нарочито дрвене грађе) у свима правцима пут Цетиња, Никшића, Колашина и Скадра.

Оно што ниједан официрски дом у нашој Краљевини нема, поседује официрски дом у Подгорици: сопствено инсталисану станицу бежичне телеграфије са великом грамофонском слушалицом. У њему се окупљају најодабранији грађани те је постао најпосећенији локал у вароши у коме се осећају врло срдачни односи и гаји љубав и слога између официра и грађана, скоро свако вече чују се дивни уметнички концерти Рима, Милана, Прага, Париза, као и најновије дневне вести из целог света, које Римски капитол саопштава пре него што избије на његовом сату 10 ч. (22 ч.) при чему се сравњују часовници свију присутних.

Желети би било да Управа у официрском дому чешће приреди другарске вечери и забаве и на њима се виде скупљене све официрске породице као и све отменије грађанске породице, те да се и међу њима свима подједнако развију што срдачнији односи, како се то и по осталим официрским домовима обавља. Ово је у толико више потребно што је у овом месту и иначе живот доста једнолик, патријархалан, монотон, те нема никаквих дистракција, ма да варош и у културном погледу напредује.

Зида се велика модерна осморазредна Гимназија и подиже градско купатило.

Подгорица има и своју штампарију, певачко друштво, грађанску и војну болницу као и електрично осветљење.

На тржишту има сваковрсних животних намирница те је живот овде много сношљивији него ли по другим гарнизонима ове покрајине.

За долазак најкраћи је пут возом до Херцегновог, одавде лађом до Котора, одакле аутом преко Цетиња стиже се за 3 часа у Подгорицу.

БЕОГРАД

Годишњи Збор делегата Официрске Задруге, одржан је на дан 17., 18. и 19. марта тек. год., са следећим дневним редом:

1. — Избор деловође Збора и два члана за потпис записника,

2. — Извештај о раду Управног и Надзорног Одбора у 1925. год. са предлогом о распореду случајне добити.

3. — Читање завршних рачуна за 1925. годину.

4. — Решавање о разрешници Управном и Надзорном Одбору на рад и рачуне за 1925. годину.

5. — Решавање о предлозима поднетим у смислу одредаба Правила Задругиних

6. — Предлог о исправкама Правила Задругиних, и

7. — Избор 7 чланова за Управни и 7 за Надзорни Одбор на место оних Правилом иступелих.

О раду самога збора, према горњим тачкама дневнога реда, а и о ономе што је за све чланове Задруге од интереса, износимо:

I ДАН ЗБОРА — 17. МАРТ 1926. ГОД.

Збор је почео у 9 а завршио се у 12.15 часова, под председништвом Председника Надзорног Одбора, Армиског Ђенерала Господина Стевана Хаџића. На њему су свршене 1., 2., 3. и 4. тачка дневнога реда.

За чланове Задругине од интереса су поједини одломци 2. тачке дневнога реда, те их према томе и износимо ради упознавања г.г. чланова Официрске Задруге:

1. — ***Општи преглед рада Официрске Задруге у 1925. год.***

Главна борба Задруге у минулој години сасредила се је на сузбијању скупоће — цена роби (у чему се је успело да се у два маха цене снизе), а тако исто и дефинитивно решење и регулисање свих својим ратом поремећених односа и послова. Немајући више потребе, да од своје делатности одваја известан део и на послове око своје обнове и на расправљање предратних рачуна, као и на сређивање својих односа према члановима Задруге, Официрска Задруга ће моћи да се сада посвети у свој својој мери, текућим редовним пословима на свеопшту корист својих чланова.

Криза кредита код банака-финансијера, због оскудице новчаних срестава, погађала је у току прошле године трговине велике и мале. Општа пак новчана криза код купаца — потрошача нагонила је трговце, да изазову осетан поремећај у продајној цени, те су исте, нарочито код слабијих приватних институција, одређивана према броју купаца и потреби за новцем. Ако је којој приватној трговачкој институцији био потребан новац, а при том није имала купаца за своје артикле, морала је тај новац створити смањивањем продајних цена, у честим случајевима до ***стварног коштања па и испод коштања***. Ова појава лабавости, неодређености и несолидности имала је посредног утицаја и на послове Официрске Задруге, као и осталих набављачких установа.

Официрска пак Задруга није смела поћи путем тих приватних трговина, нити је за то имала потребе, јер би је таква радња довела до великог поремећаја односа према својим члановима.

Дакле, у погледу рада, и прошла година, као и све после ратне године, била је неморална по послове Задругине, али ипак, обзиром на постигнути резултат рада, може се рећи да је Задруга створила

здрав и чврст темељ, својим пословима и да ће, у колико се код трговинске прилике буду нормализирале, у толико бити од све веће користи, пре свега по њене чланове, а потом и по њу саму, као општу целину својих чланова.

2. — ***Филијали***. — Пред ранијих 7 у прошлој години отворен је и осми филијал у Битољу, који је отпочео да дејствује од 11. септембра 1925. године. Сада се филијали налазе у гарнизонима: Битољу, Скопљу, Нишу, Петроварадину, Загребу, Љубљани, Сарајеву и Котору. У њима је пласирано вредности у износу: Дин. 11,842.406.81. Сваки од ових филијала поред продавнице, има и кројачку радионицу са потребним бројем раденика и мајстора, а где се је могао погодан мајстор још и капарску. Обућарску радионицу имаду филијали у : Скопљу, Петроварадину, Загребу и Сарајеву.

3. — ***Чланска главница***. — Сваком члану, који је напунио 3.000.— динара чланског улога, издаје се већ удеоница са купонским табаком, где ће се уписивати евентуалне добити. Сваком члану, који има више уплаћених удела, издаће се толики број удеоница.

У току прошле године уплаћено је од стране чланова: 10,792.161.81 Дин. главнице, док је на дан 1. јануара 1925. године главница износила: 12,709.072.38 Дин.

4. — ***Набава и продаја робе***. — Набавка робе врши се из признатих светских фабрика (Чехословачка, Енглеска, Италија, Француска и Немачка). У погледу квалитета робе постигнуто је да се је већ на прагу предратне робе, на чему се и даље тежи. Поред светских фабрика набавка се врши и у сопственој земљи, оних артикала који се могу набавити, у циљу потпомагања и домаће индустрије.

У прошлој години Задруга је почела да набавља спрему и за маринске официре.

Збот сасвим појмљиве евентуалне несолидности робе од стране испоручиоца а ради своје сигурности Задруга је основала свој ***Лабораторијум*** (у самој згради Официрске Задруге у ***Београду***), који у овом месецу почиње своју функцију. На овај начин квалитет набављене робе биће још боље огарантован т. ј. онакав како је погодба и извршена. Преглед робе ће се вршити над: текстилном, кожном, срменом, и металном робом.

Интересантности ради, за оне чланове, који мисле да је задруга ослобођена царине, износи се, да Задруга царину плаћа за приспелу робу и у прошлој години издато је за 446 царинске експедиције Дин.: 2,302.901.27. Примера ради, за царину да је се : за 1 мт. камгарна 30.— дин.; за вунену конфекциону робу (н. пр. поткошуље) скоро 50%; за једну сабљу око 30% и т. д.

Исто тако, поред царинских дажбина, Задруга плаћа и општинске, које су доста велике.

Продајне цене роби у прошлој години смањене су у два маха колико је то било могуће, што су и сами чланови могли да увиде приликом набавке своје спреме и др. На овоме ће се и даље радити што је главни циљ Управе.

5. — ***Радионице***. — Официрска Задруга има следеће радионице: кројачку, обућарску, капарску, сарачку, рукавичарску и белог рубља.

6.— Предратни новчани зајам од филијале Петроградске Међународне Трговачке Банке у Паризу дефинитивно ће се измирити до септембра месеца ове године.

7. — ***Распоред постигнуте добити***. — Чист приход у прошлој години износи Дин. 3,829.221.92. Од ове суме 3,306.000.— Дин. дописује се члановима и то: 12% главници (на просечну суму чисто уплаћене главнице у 1925. години), и по 5% на укупан износ набавака у току исте године. Остатак суме од 523.221.92 Дин. распоређује се на: отпис намештаја и алата, фонд за хумане сврхе, резервни фонд, пензионисани фонд Служб. Задруге и на име тантијеме.

II. ДАН ЗБОРА — 18. МАРТ 1926. ГОД.

Збор је одржан овога дана од 9—12.30 и од 16—17.45 часова и на њему су решаване тач. 5. и 6. дневнога реда.

По тач. 5. — Предлози: Од поднетих предлога од стране појединих делегата као интересантни наводе се:

1. — Да се цене роби снизе, па макар и не било случајевне добити, те да се не дешава, да се поједини артикли код појединих приватних трговаца могу добити јевтиније него у Задрузи.

Председник збора, као и Управник Официрске Задруге, објаснили су да је општа тежња Управе да се цене снизе, али да то не може ићи тако брзо. И ако добит постоји, она се дели члановима дописивањем главници и на набавку робе у току године.

Што се тиче цена у Задрузи и оних код приватних трговаца, сви су делегати убеђени у то, да и ако се на овакве цене наилази, томе је узрок: а) — несолидност робе према роби коју задруга даје својим члановима, а која се код трговаца купује; и б) — тешко финансиско стање појединих трговаца, којима је потребан новац, па су принуђени да поједине артикле дају по цени коштања па чак и испод ње. Њима је ово могуће, јер су зарађивали у минулим годинама, па и ако изгубе сада они дефакто не губе на њој, а ако ово не би радили, онда би морали да држе робу у дућану док не буду принуђени да падну под стечај.

Што се квалитета робе тиче, сви су чланови потпуно задовољни са оном коју им задруга даје, о чему су сви делегати потврдили. Ово нарочито вреди за официрску спрему (штофови и др.).

2. — Да се новопроизведеним официрима продужи рок отплате од 18 на 36 месеци. Решено је, да се њима рок неможе да продужи. Но, њима се кредит за цело- [redacted] ла. — Одговорено је, да ово никад није рађено и да је роба истоветна како код централе тако и код филијала.

8. — Да се у Скопљански филијал упути 1 мајстор — капар. Одговорено је да се такав један мајстор спрема у централи и биће упућен чим се за рад буде успособио.

9. — Предлог Управника и Надзорног Одбора: да се изврши подела ратне штете- која је Задрузи додељена у номиналном износу Дин. 2,856.000.— (стварна вредност садања 905.352.— Дин., пошто је то штета оних чланова, који су се као такви затекли пред рат 1914. године. Решено је, да се она подели — допише свима оним члановима који су као такви били на дан 1. јануара 1914. године.

По тач. 6. — измене у Правилима Задругиним:

Од ових измена као интересантне за све чланове износим:

1.— Задруга може новчано да кредитује своје чланове на подлози залога: Удеоница задругиних, чија уплата није била обавезна по чланове; Државних хар-
[redacted] од вредности и акција Народне Банке;
[redacted] — Чланови се могу кредитовати код
[redacted]руге и то: у висини износа своје главни-
[redacted]без подлоге, а преко тога износа, ако
[redacted] колико буде одбрено решењем Управ-
[redacted] Одбора, на подлози вредности; улога
[redacted]штедњу код Задруге или менице.
[redacted]— Сваки члан Задруге дужан је, да
[redacted]ше и уплати најмање један удео у
[redacted]вницу, који без случајне добити из-
[redacted] 3000.— динара.
[redacted]а ову суму добија сталну Удеоницу,
[redacted]а гласи на његово име.
[redacted]ваки члан може имати више удела,
[redacted]које добија нове удеонице.
[redacted]лавница сваког члана има сва права
[redacted]сразмерни део имо ине Задруге, као и
[redacted]сразмерно учешће у случајној добити;
[redacted].— Сваки члан, који има више од једне
[redacted]еонице, има права да их врати Задрузи,
[redacted]а је дужна исплатити му сваку Удео-
[redacted]у по њеној номиналној вредности.
[redacted]. — Сваки члан, који иступа из члан-
[redacted]а, може понова постати чланом по ре-
[redacted]њу Управног Одбора, и у том случају
[redacted]лаћује улог као новопримљени члан
[redacted] пр. пензија и активирање). Али, ако
[redacted]из чланства иступио по својој жељи,
[redacted]ије на то био принуђен променом стања
[redacted]коме је био, дужан је да одмах уплати
[redacted] улог у Дин. 3000.—.

6. — Управник Централне Задруге добија звање „Генерални Директор“ за разлику од Управника филијала и

7. — Случајна добит замењује се са „добит“.

III. ДАН ЗБОРА — 19. МАРТА 1926. ГОД.

Збор је одржан од 9—11.30 часова и на њему је извршен избор 7 чланова за Управни и 7 за Надзорни Одбор по тач. 7. дневнога реда.

По извршеном гласању, а пошто су добили већину гласова остали су стари чланови и у једном и у другом одбору, а као нови изабрани су:

а) — У Управни Одбор: капетан г. г. Данило Терзић и Вељко Милетић, и

б) — У Надзорни Одбор: поручник бојнога брода г. Вили Бачић и капетан г. Алија Кутовић.

Са овим је Збор завршио свој рад.

А. С.

Дивизијски ђенерал
Душан Цветковић
инспектор Инжињерије

По свршетку гимназије у Београду 1885 г. ступио је у Војну Академију. Као редов питомац био у рату 1885-86. год. при штабу 11 пешад. пука. — 1888. год. произведен у чин инжињерског потпоручника. Вишу школу Војне Академије свршио као потпоручник 1892- год. — Као водник прослужио је у пионирима, железничарима и понтонирима; као командир при пионирима (4. чета шумадиске дивизије). Затим начелник штаба Команде Инжињерије, командант I инжињерског батаљона и референт Инжињерије Дунавске Див. области. — Овако ступио у рат 1912. год. и био командант Инжињерије Дунавске Дивизије I позива као потпуковник, а затим пуковник, све до демобилизације. По демобилизацији Командант Зајечарских утврђења, где је остао до позива од стране Врховне команде у новембру 1914. год. и одређен за Руковаоца утврђивања код Ваљева, Крагујевца, Свилајнца и Петровца. — У 1915. год. командант Инжињерије и Начелник Саобраћаја II Армије, где остаје све до краја 1917. год. — 1918. год. кратко време Управник Инж. Арсенала, а затим Начелник Инж.-Тех.-Оделења Министарства Војске све до 1920. год. — Од тада Инспектор Инжињерије до 15. јануара 1923. год., затим командант Јадранске Дивиз. области, а сада опет на положају Инспектора Инжињерије. —

Новости и белешке.

О подофицирском часопису.

У Војном Веснику од прошле 1925. године наредник г. Михаило Сапунџић, са довољно разлога и умешности изнео је мишљење о потреби издавања једног подофицирског часописа. На коме би подофицири сарађивали, те би на тај начин и свој хоризонат проширили. На ово је реагирао наредник г. Бора Николић, излажући чињенице које по његовом мишљењу у довољној мери не правдају остварење горње идеје, мотивишући ово тиме: што степен образовања данашњег подофицирског кадра не стоји на нивоу предратних подофицира.

Да се идеја наредника г. Сапунџића, која је од општег интереса неби предала забораву, пре него се чује мишљење осталих заинтересованих подофицира, јер је ово питање које у ствари представља проблем за чије је решење потребно мишљење свих подофицира, јер је то једини начин да се донесе једно објективно решење. Ево и ја износим своје мишљење:

Подофицирски кадар предратне Српске војске, по завршеном Европском рату, сведен је на минимум. Ово за то јер су делом изгинули а делом постали официри. Те се на тој страни осећала велика празнина. Њихове жртве искупљене су позитивним резултатом рата. Остварени су сто-летни идеали извршеног Уједињења Срба, Хрвата и Словенаца. Створена је велика Држава, и први јој је задатак био формирање војске, која одговара државној територији. Овој је се изградњи приступило али са недостатком у подофицирима. Војнички фактори одмах су приступили отварању извесног броја под официрских школа. Ратне су последице биле осетне, а нарочито у моралном и материјалном погледу. И сви ми који смо такођер осетили те последице, и то у свима крајевима наше отаџбине једнако. Јер док је наш елеменат у пречанским крајевима подносио највећи терор у глади — евакуисањем са периферије у унутрашњости, извођен на вешала, дотле је Србија, била позорница, на чијем су тлу непријатељска војска, полагала ратни испит и црпли ратни плен.

Оваквим стањем ствари ми смо сви доведени пред искушења . Жеља за слободу била је врх свега. Слобода нам је донета! А наше ослободиоце дочекали смо са пуно пијетета и појмљиво је што је из таквог психичког стања био онај силни одзив подофицирским школама. Па ипак између нас питомаца осетила је се извесна разлика и ако не у првом моменту а оно доцније, јер док смо школска врата отворили једни са чисто идеалистичким други су супротно томе материјалистичким побудама. Па је с тога код последњих слабим резултатом у настави констатовано негодовање према драговољној изабратој професији; јер овде за њих не беше повољног терена. Резултат рада таквих подофицира у трупи изражаван је више у негативном него позитивном смислу. Редукција од 1923. год., ослободила је војску оваквих типова, који се не задржаваху само на тиме што лично не даваху од себе ништа већ су покушавали ово пренети и на остале своје другове, да се и они опросте војске предочавајући им да ту немају никакве каријере, и да су у опште без егзистенције.

Дакле како се из предњег излагања види, наш подофицирски кадар у главноме ослободио је се оних због којих би излажење једног подофицираског часописа било немогуће.

Часопис би третирањем разних питања која нас тангирају, мобилисао око себе подофицире свих родова војске и струке, гарантујући им на тај начин и потпуну хармонију као услов за зближење и упознавање. Овај начин би нам обједињио мисли, поставио јасан циљ. И гредећи к њему успутно би решавали — расветљавали разна питања која би нас у главном и уверила о потреби што активнијег рада на личном усавршавању.

Једном речју оваквим радом створили би већи хоризонат, чисту атмосферу, кроз коју би видели јасно изражен циљ војске, узданице народа а којој смо ми посветили свој живот. Решење питања државне егзистенције стоји у војсци. Она је та која решава најважније државне проблеме. С тога као њени органи прихватимо све оно што ће нам пружити могућност да се спремимо и што успешније одговоримо своме позиву.

Пешад. наредник

Пожега. **Миленко Радосављевић,**

4. п. п. „Стевана Немање"

Две три о подофицирима.

Под овим насловом изнећу неколико цртица, у колико се тиче нас подофицира, а обзиром на поједине чланке па и књиге, које су до сада изашле и тако рећи оштро критиковале рад и кретање подофицира у војном и друштвеном погледу у грађанству.

Неки од писаца тих чланака односно књига, нелогично се дотакоше неких предмета, неиспитајући предходно прилике у којима се ми подофицири налазимо, као и узрок који се истиче због те критике.

Ми подофицири упоређени смо са извесним одговарајућим положајем, односно звањем у грађанским државним, службама, но са разликом што смо под заставом и униформом, а радимо сви за добро Краља и Отаџбине промицајући се у животу са надом за бољу будућност. Но тај наш рад и живот, у многоме је различит од одговарајућег положаја, односно звања у грађанству, (мислим на државне службенике у грађанству).

Ми смо тако рећи стално у контакту са војницима, који су сви махом са села. Између њих и нас мора постојати извесна строгост и једноличност касарнског живота. Да би се та монотоност у некој мери, барем у слободном времену променила, односно за извесно време прекинула, посвећујемо те моменте сваки по свом нахођењу разним доконицама, у друштвима а према моралним и материјалним приликама. И баш у том погледу сносимо највећи прекор од стране старијих, и извесних писаца. А зашто? — Ето зашто:

Ми подофицири немамо локала, које би могли назвати нашом својином, на пр: „Подофицирски Дом“ и томе слично, (а с угледом на официре), што би то било веома потребно, за наше друштвене образовање, које ће нам током времена бити потребно као будућим официрима, а и сада неби било на уштрб нашем опхођењу у додиру са грађанством.

Од колике користи би било нама подофицирима, да имамо могућности састајати се у циљу упознавања са стварима, за које ће се појединци интересовати да би дошли до што бољег усавршавања, у стручном и друштвеном погледу, нарочито они подофицири који су у овом погледу назадовали, оваквим другарским састанцима давало би им се потстрека, да се тргну из душевног мртвила.

Колико нас има у већим гарнизонима, који смо годинама у истом месту, а немамо прилике да се састанемо било на каквом збору, предавању, забави или другарском састанку, већ случајно ако се састанемо на улици при пролазу или шетњи. И баш зато известан број наших подофицира посећују кафане лошег реда, незнајући да тим срља у пропаст губећи понос у бољим друштвима, а у понекојим губе драгоцено здравље, на штету напредовања, а и могућег породичног живота у будућности.

Само сложним и заједничким радом, а потпомогнути од стране меродавних у саветима и материјално у циљу унапређења и усавршавања наших стручних и шпортских прилика, моћи ћемо се једном издићи на ову висину у спољњем животу међ грађанством, која нам припада према нашем положају и звању у војсци.

Овде сам се дотакао у кратко, само најпречих наших питања, изнео гледиште, за које мислим да ће већина подофицира прихватити ово у потпуности или барем делимично, јер толико ја као подофицир осећам из наше средине.

Мислим да ових пар редака неће ићи на штету или углед наше војске, већ на против као материјал за изградњу и учвршћивање њених стубова (подофицира), на којим ће се тек јаче осећати у витешкој дужности и геслу „За Краља и Отаџбину.“

Београд. **Фрањо Печатник**
поднаредник, Краљеве Гарде.

НАША ПОШТА.

Команданту 6. Пешад. Пука Краља Александра I. — Резервни п. пуковник г. П. Грозданић из Шапца наложио нам је да пошаљемо 20 књижица Војничких песмарица с молбом да их раздате добрим а сиромашним овогодишњим регрутима.

6. Пешад. Пук
„Краља Александра I.“
Бр. Служебено.
У Бјелини, 9. Априла 1926. г.

Војном Веснику — Београд. — Извештавате се да су данас примљени 20 комада Војног Весника са захвалношћу дародаваоцу.

Војни весник -- Vojni vjesnik

Месечни часопис за војску и књижевност

Vojaški vestnik

Mesečni časopis za vojsku i književnost

РЕДАКЦИЈА, АДМИНИСТРАЦИЈА И ПОШТА
Београд, Поштански фах 279.

ПРЕТПЛАТА:
Годишње . . . Дин. 60·—
За пола године . „ 30·—
ЗА ИНОСТРАНСТВО:
Годишње . . . Дин. 80·—

ОГЛАСИ:
Цела страна . . . . . . Дин. 200·—
пола стране . . . . . . „ 100·—
четврт стране . . . . . „ 50·—
осмина стране . . . . . „ 25·—
Војним писцима 25 од сто попуста за књижевне огласе

Број 6. Београд, јуни 1926. Година VI.

Са првог конгреса резервних официца и ратника у Загребу на дан Св. Ћирила и Метода, којом је приликом освећења застава, коју је Њ. В. Краљ подарио својим резервним официрима у знак нарочитог признања за њихове заслуге у борбама за ослобођење и уједињење.

УЛОГА И РАД 19. ПЕШАД. ПУКА 1. ПОЗИВА У 1914. Г·

Ускоро ће дати у штампу израђену Историју овога пука, под горњим насловом, њен ратни командант, дивизиски ђенерал г. Добросав J. Миленковић. Она је израђена на основи званичних извештаја операциских дневника, релација, извештаја и личних дневника официра овога пука. Исто је тако израђена и непријатељска страна. Излагање бива упоредно, како са наше тако и са непријатељске стране у детаљу, те она у ствари преставља ратну игру.

Бивши командант 57. бригаде 29. пешад. дивизије, ђенералмајор Јосеф Шен, у 1914. години, који је учествовао у борбама код Шапца (августа и новембра), у Срему (код Чеврнтије и Попинаца) и Мачви, и који је прочитао један део и примио се да прегледа и дâ своју оцену о изнетој улози и раду његове бригаде, вели:

„Дозволите ми, Екселенцијо, да Вам од срца изјавим своје признање на одличном начину, на који сте саставили историју свога пука. Овај начин показује не само ванредно вештог писца, који уме изнети читаоцу догађаје кратко, јасно, у вези и изразито, и који, у својој скромности, себе и не помиње, већ показује и поглед практичног и проницљивог вође, што се јасно огледа у рељефном описивању догађаја. Ма да сам студирао веома многе тактичке ратне историје, ипак ми на овом пољу ништа боље није познато, а нарочито не познајем ни једну историју пука, која би се многла у погледу излагања упоредити са Вашом. Не мало утиче дело и тиме, што се уздржава од критике и пошто је пружило основе за њу — оставља је читаоцу. Храбром пуку може се позавидети на таквом опису његових дела. Све ово кажем и без намере да ласкам.

И дело ђенералштаба одличан је приказ са витешком отменошћу, како за противника тако и за вође који су били несрећни, што утиче ванредно симпатично.

Пошто лако читам ћирилицу, то сам предузео превођење делова који ме интересују. С тога ми је мило, што књигу смем да задржим неколико месеци. Ако ми, Екселенцијо, опет будете писали, молим да ми саопштите, шта ова свеска стаје и где се може набавити.

Од тадањих команданата пукова; 11; 16; (91. ?), 93; 102. у 9. дивизији којом сам доцније командовао у Карпатима и Галицији, не живи ни један у Грацу. Исто тако ни од оних из 6. и 28. пука ландверске дивизије, који су већ 1915. год. измењени. Потрудићу се да помоћу својих познаника у Чешкој сазнам адресе преживелих и саопштим их Вашој Екселенцији.

С изразом свога особитог поштовања, бележим се

Рагниц 16. IV. 1926. год.

Фелдмаршаллајтнант,

Јозеф Шен

Војни Весник за сада, благодарећи љубазности писца Историје 19. пука први објављује следећи одељак својим читаоцима:

БОРБА 3. ЧЕТЕ 2. БАТАЉОНА КОД СЕЛА ПЕЧИНАЦА (У СРЕМУ*)

10. септембра 3. чета 2. батаљона 19. пеш. пука I поз. упућена за наслон 2. коњичком пуку, стигла је у 18. 30 часова у село Печинце, посела га и отпочела да утврђује северну ивицу села. Распоред чета био је следећи: северну ивицу села посела су три вода, а један вод на северозападној ивици села. Вод митраљеза на путу за село Попинце.

2. коњички пук задржао се са два ескадрона код основне школе у резерви, а његов вод митраљеза придат је чети.

Око 20 часова ушао је у село и ухваћен наредник — велосипедист, по народности Мађар, који је изјавио: да се друмом из села Добринаца креће његов батаљон са митраљеским оделењем са задатком да заузме село Печинце. Према овоме похитало се са утврђивањем, али је чета имала мало пионирског алата, а земља тврда, те је прикупљено и нешто алата по селу.

У 20. и 15 часова вратила се књичка патрола 2. коњичког пука са правца Руме, и вођа потпоручник Велимир П. Раносовић, известио је командира чете, да се један непријатељски батаљон креће друмом из села Добринаца за село Печинце, те је овим потврђена изјава заробљеног наредника. Вођи ове официрске коњичке патроле на-

*) Погрешно је наведено у делу „Велики рат Србије и т. д.“ књ. II стр. 92 да је ову борбу водила 3. чета 2. батаљона 10 пешад пука I позива.

редио је командир чете, да остане на правцу Печинци—Добринци и прати кретање непријатеља.

У колико нису били ископани стрељачки заклони, командир је наредио, да се сваки брзо укопа, колико може, израдом јапанских рупа.

У 20. и 30 часова коњичка се патрола повукла у село известивши командира, да је непријатељ удаљен око 800 метара. Престало се са утврђивањем и очекивао се напад непријатеља.

У 20.50 часова густи непријатељски стрељачки стројеви избијају из мртвог угла и наступају ка северној ивици села. Командир чете сачекавши непријатеља на 200—300 метара, даје пиштаљком знак за отварање ватре. Непријатељ дочекан и изненађен најјачом пешадиском и митраљеском ватром зауставља се и после краћег времена успева да отвори пешадиску, а после неколико минута и митраљеску ватру. Борба се продужава свом жестином на северној ивици села, докле је ватра на североисточној ивици села слабија.

Командир чете извештава команданта 2. коњичког пука по ордонансу о ситуацији и моли, да му средством његових војника дотури пешадиску муницију из четне бојне коморе, која се налазила у близини коњичког пука (код основне школе). После 15 минута ордонанс се враћа и извештава, да је 2. коњички пук на први пуцањ пушака одступио ка селу Суботишту.

Наступио је тежак тренутак. Чета остала без резерве, бокови незаштићени, муниција нестаје. Упућена два ордонанса, да донесу муницију, нису успели — један је погинуо, други тешко рањен, јер су улице тучене најјачом ватром. Ипак је командир успео помоћу неколико храбрих војника да дотури нешто муниције.

Око 23 часа борба достиже врхунац. Са левог крила вођа бојне патроле извештава, да непријатељ обухвата лево крило, користећи се високим кукурузима. Командир наређује воднику, потпоручнику Јеврему Симићу да вод митраљеза са пута Печинци—Попинци одмах пренесе и пласира на лево угрожено крило. Задатак необично тежак под смртоносном непријатељском ватром. Потпоручник Симић успева и непријатељски делови, који су вршили обилазак, дочекани су најјачом митраљеском ватром.

11. септембра. Борба се код треће чете наставља. У 0.30 часова, донео је коњички мајор Јован М. Јовановић и предао командиру чете наређење команданта 2. коњичког пука, О. Бр. 309 од 23.50 часова прошлог дана, по коме чета има да се за држи пола часа, а по том да се повуче у село Суботиште, где ће је пук прихватити.

Командир 3. чете, капетан II. класе Филип Стојановић, није извршио ово наређење и продужио борбу. Борба почиње да малаксава и у 1.45 часова престаје.

Ноћ је. Командир позива ко хоће од војника добровољно у извиђање. Резервни наредник г. Милун Ћаволовић искаче из рова и пузећи наступа ка непријатељу. Дошавши до места, где је био непријатељ, довикнуо је: „Господине капетане, Шваба има само мртвих али живих нема.!"

Борба је завршена са успехом и батаљон 94. непријатељског пука претрпео је веома јаке губитке, и том приликом заплењена су двоје кола пионирског алата и разне спреме. У нападу је непријатељ долазио до 150 м. и оставио је на бојишту 60—70 лешева. Тек у 6 часова стигле су две чете 11. пешад. пука и два митраљеза и 3. чета вратила се у састав свога батаљона око 10 часова.

Чета је у овој борби утрошила: 49.680 метака за пушку. Губитци: погинулих 3 и рањених 5 војника.

О овој борби, у 9 часова, под О. Бр. 367 послат је команданту Шумадиске дивизије следећи кратак извештај:

„Према извештају команданта 2. батаљона овога пука мајора Драгољуба М. Динића, „од 8 часова противник је напао северну ивицу села Печинци коју је посела 3. чета 2. батаљона овога пука.

Противно писменом наређењу команданта 2. коњичког пука Командир је остао и водио борбу од 20.50 часова 10. тек. месеца до 1.45 часова данас, када је противник одбијен ка селу Добринцима са губитцима, а долазио је до села на 150 метара.

По сазнању, чета је до сада изгубила: 3 погинула и 5 рањених.

По погинулим непријатељским војницима види се да су из 94. пука."

Командант Шумадиске дивизије у својој релацији вели: „У борби код села Печинаца нарочито се одликовао командир дотичне чете 19. пешад. пука капетан II кл. Филип Стојановић, који је својом иницијативом и преко наређења команданта 2. коњичког пука, О. Бр. 309., да се са четом 12.30 часова по поноћ повуче на Суботиште, остао и даље у борби и продужио до 1.45

часова по поноћи, када је и непријатеља дефинитивно одбио, наневши му велике губитке, а село одржао у својим рукама. Ова је чета 11. септембра у 6 часова пр подне појачана са још две чете истог батаљона 19. пешад. пука и два митраљеза, што је у многоме допринело повољном развоју догађаја у току 11. септембра. Поред командира чете нарочито се одликовао водник потпоручник Јеврем Симић."*)

Рад непријатеља. 2. батаљон 94. пешад. пука кренуо се 10. септембра, у 1.15 часова, из Руме и стигао у 3.30 часова у село Добринце. Сеоски кмет дигнут је из постеље да прикупи све људе и жене, са потребним алатом, ради подизања стрељачких заклона и чишћење предтерена.

После подне известила је једна патрола, да се непријатељ налази у Печинцима; а то су, у осталом, потврдили и бегунци. И осматрач са црквеног торња видео је српске коњичке патроле код села Печинаца и Сибача.

У 17.20 часова наредио је командант бригаде, ђенералмајор Шен, команданту 2. батаљона, да се са три чете крене ка селу Печинцима, а са једном (6.) четом ка селу Сибачу, и да заноћи јужно од ових села, пошто претходно узме таоце.

При поласку батаљона, командант батаљона наредио је, да за батаљоном пођу и кола са пионирским алатом, и поред напомене његовог ађутанта да се у Печинцима налази непријатељ.

Батаљон је полако наступао ка селу Печинцима, јер је командант намеравао да четама обухвати село и да га на тај начин заузме без губитака. Кола са пионирским алатом кретала се на 500 корака позади батаљона.

Једна патрола хусара известила је, да ивица села Печинаца вероватно није поседнута.

Батаљон је стигао до села у току наступајуће ноћи, обасјане јасном месечином, и пришао до ивице села, отприлике на 300 корака, када је изненадно дочекан пешадиском и митраљеском ватром. Услед овога, створио се неред код чета; коњи се поплашили, кола са алатом преврнута, а коњи са колима побегли ка Руми.

Отпочела је борба. И тек после једног и по часа наредио је командант батаљона, капетан Хазнтајфл, повлачење на полазни положај, код села Добринаца, пошто је било немогуће даље нападати ноћу а осетила се и оскудица у муницији. На положај код села Добринаца стигао је батаљон (три чете) у 1.50 часова.

6-та чета стигла је без икакве сметње на јужну ивицу села Сибача, али услед борбе код села Печинаца и повлачења батаљона, и ова се чета повукла ка Добринцима.

У току дана, 11. септембра, батаљон се прикупљао и уређивао. На овом положају остао је све до 12. септембра, кад је примио и један вод артилерије за појачање.

У овој ноћној борби батаљон је имао губитака: 3 мртва и 24 рањена. Међу рањенима био је и резервни потпоручник Рудолф Хибнер.*)

Крагујевац.

Добросав Миленковић,
дивизиски ђенерал.

*) У операционом дневнику 19. пешад. пука I позива стоји:

„Држање је чете за похвалу а нарочито се истака командир чете, капетан II кл. Филип Стојановић и потпоручник Јеврем Симић.

„Командант II. бригаде похвално се изразио о раду ове чете."

*) Часопис „Синови Отаџбине у Свјетском рату" бр. 3, за 1923 год. Овај часопис, орган официра 29 пешад. дивизије, излази месечно у Рајнхенбергу, Чехо-Словачка.

ТЕНК И ЊЕГОВА УЛОГА У БОРБИ.

Недавно минули велики светски рат, чији смо ми још живи сведоци, који је захватио готово целу нашу планету, био је међу досада у историји забележених један од најкрвавијих ратова човечанства, како по времену беспрекидног трајања тако и по бројном стању жртава и утрошку новца и материјала, сваке врсте, јер он као несита Аждаја прогута државне касе и осталог богатства народа. —

У овом гигантском рату не узеше учешћа само оружане силе ратујућих држава, већ читави народи са целокупном својом имовином почев од смелог борца до изнемоглог

старца, па ни женскиње не осташе скрштених руку. — Овај рат поред незампамћених грозота, био је у исто време и техничко-хемички рат зараћених страна, јер су се поред ватреног оружја у рукама борчевим, техничари и хемичари надметали у разноврсним изумима новина намењених за уништавање живе силе и бића као и свих средстава потребних за живот, ратоводство и борбу. — Нигде се не запажа тешња веза између два сарадника на једној истој ствари као што је у светском рату запажено између бораца са једне и техничара и хемичара са друге стране. — Ова спонтана веза долази отуда што савремена вештина ратовања и борбе, велике снаге, непрекидни фронтови и умножавање наоружања бораца, иставише борца а нарочито пешака, кога називамо краљем битке у врелу олују челика и ватре. —

У оваквим страхотама настаде укоченост покретног елана и маневарског рата. — Пешак, који се нађе покривен врелим челиком и обавијен бојним отровом, наиђе и на солидно утврђене положаје где је његова лична храброст и истављање груди непријатељу била недовољна за победу. —

У оваквој мучној ситуацији, а знајући да победа лежи у покрету, борац се ослони на техничара и хемичара и од њих затражи помоћ за савлађивање свога противника и помагање у крчењу пута ка победи, са што мање жртава. — Од хемичара се затражи умножавање отровних хемикалија за уништавање упорног противника, а од техничара да се поред умножавања и савршенства ватреног оружја и оруђа разних врста и калибара., конструише и нека покретна машина, која ће борцу пружити могућност да се користи њеним покретом, отпором и наоружањем те да може без обзира на отпор непријатеља и јачину положаја изборити победу пркосећи непријатељској снази, оружју и искоришћеном земљишту. — Та машина поред своје способности да за време покрета заштити борца од убитачне непријауељске ватре са земље и из ваздуха требала је да има и друге добре особине, а то су да се може кретати ван путева по неравном земљишту, да може савладати извесне природне и вештачке препреке а поред тога да у себи поред послуге прими борце, оружје и муницију, те како би поред заштитне и рушеће моћи имала и борбену моћ кад и где треба.

Нашим читаоцима је познато каквих су тешкоћа имали техничари у борби за изум ове борбене машине, јер је требало задовољити више услова а то су: да има отпоран оклоп непријатељским пројектилима; да има што је могуће већу брзину кретања; да је што мање подложна квару; да се може кретати по изривеном земљишту, преко ровова, јаруга, кроз препреке и мање шуме; да се у њој сместе: послуга, оруђа, муниција и остале потребе и да није сувише велике тежине а поред тога и да није сувише скупа.

У војној литератури много је писано о постанку борних кола па ипак је остало довољно необјашњено питање на који се начин дошло на идеју да се конструише ова бојна машина и код појединих још влада мишљење да борна кола воде порекло из самога рата, као еволуција машинизма. Међутим се не може у истини рећи да су борна кола конструисана из основа у овом великом рату, који је за собом поред пустоши оставио и добрих дела корисних за човечанство у погледу развића технике и саобраћаја на земљи, води и у ваздуху, јер се много раније Американци конструисали машине за пољопривреду под именом: „Катерпилари" (caterpillari) које су се машине кретале помоћу бескрајног ланца покретача конструисаног од челичних плоча, прстенова и зглобова, још много раније пре светскога рата. Енглези су исто тако још пре рата намеравали и имали припремљен план за конструкцију сличних машина за своје колоније и њихову употребу у песковитим пределима. Техничари су користили картерпилар за израдњу борних кола разуме се са изменама и допунама, јер су борна кола морала бити такве конструкције да штите борце од смртоносне непријатељске ватре и да су способна за борбу. Према томе као год што су разне фабрике које су пре рата производиле разноврсне индустриске потребе, у току рата претворене у фабрике оружја. муниције, бојних гасова и осталих ратних потреба, тако су и ове машине, које су раније биле намењене чисто за пољопривреду, у току рата ;претворене у бојне машине, које се у току светскога рата први пут јављају на бојишту у историји ратне вештине, па зато им се и даде име „борна кола" јер им је стварно циљ и задатак борба и заштита у борби.

У почетку беше дуго колебање како код техничара због тешкоћа у изуму, тако и код војних фактора због малог придавања важности овим машинама у погледу бор-

бене користи а и обзиром на велику скупоћу.

За конструкцију борних кола први пут се јавља идеја код Енглеза, јер још у октобру 1914. године два Енглеска официра поднеше план за израдњу ове машине по већ ранијој замисли, с тим да се тај нови изум може употребити на бојишту за превлачење бораца, оружја, муниције и осталих потреба као и митраљеза и топова по сваком земљишту без обзира на јачину непријатељске ватре. Ну овај предлог није био одмах прихваћен из разлога скупоцености и малог веровања у њихову корист. И тек 1915. године Енглеска морнарица поче се озбиљније интересовати за изучавање о конструкцији борних кола, одредивши за ову сврху једну стручну комисију а нешто доцније то учини и сувоземна војска, па се на тај начин образова заједничка комисија сувоземне војске и морнарице или заједнички одбор морнарице и војске (Joint Naval and Military Committee.) После дужег истраживања овај се одбор одлучи на конструкцију борних кола на принципу Америк. катерпилара (Caterpillar-a) са покретом помоћу бескрајног ланца (гусенице). Као што видимо познати катерпилар употребљен је за борбу са извесним допунама. Енглези ова кола назваше „Tank" — тенк по називу цистерна на колима или само „Цистерна".

Идеја да се покрет ових кола заснива на бескрајном ланцу покретачу, отуда је што им је преимућство лежи на колима са точковима у следећем: а) тежина кола лежи на већој површини ланца на кога својом тежином належу; б) што кола са ланцем који је широк 0.50 м. не могу да пропадају у меку земљу, песак и велики снег; в) што је колима са покретним ланцем омогућен прелаз преко ровова, мањих јаруга, гранатних левака, ендека и других неравнина на земљишту; г) што је лакше рушење препрека и тањих дрвених стабала.

После великих напора Енглези израдише борна кола типа Марк I и по извршеним успешним пробама дадоше ова нова заштитна и борна средства пешадији, која их први пут уведе у борбу 15. септембра 1916. године у битци на Соми, чиме Немце силно изненадише јер су Енглези успели да изградњу ових кола сачувају у тајности, што немци сами лично признају да нису имали никаквих тачних података. Енглески пешак је поткрепљен појавом ове нове борбене машине те се његова храброст и елан повећа.

Французи су одмах следовали за својим савезницима Енглезима и у 1916. години наручено је и израђено у фабрикама Шнајдер и Сен Шамон око 500 борних кола, која су 16. априла 1917. године први пут употребљена у борби на положајима код Шменде Дам. —

Услед немања довољно вештине коју је требало стећи пробним искуством на бојишту, прва појава борних кола на бојном пољу није била добре среће јер су упућивана у напад у дубоким густим колонама на догледу Немачких артиљераца, који су им наносили осетне губитке, но доцније је њихова тактичка употреба измењена чиме су и губитци умањени, а корист повећана.

Савезници су у погледу изградње борних кола и предухитрили и надмашили Немце, јер Немци нису овом оруђу придавали много важности па нису хтели губити ни време и трошити материјал на то. — Још пре светског рата у Немачкој се беше јавила идеја за конструкцију оклопљених превозних средстава са гусеничастим ланцем покретачем, но срећом војна Немачка управа је ово одбацила као излишну и неисплатимо- Па ни онда када су се са стране њихових противника први пут појавила борна кола, Немци су одмах приступили конструкцији, већ су оставили времену из кога ће добити потпунији податак о њиховој ваљаности и користи, коју могу дати. Један Немачки армијски командант у своме извештају поред осталог вели: Треба сачекати да видимо да ли ће ново борбено средство донети нашим непријатељима онај успех, који од њега очекују- Напослетку после више тешкоћа за дуго времена Немачка борна кола први пут су узела учешћа у борби 21. марта 1918. године код Сен-Кантена и то кола А. 7 V Немачка и Енглеска заплењена (64 из битке код Камбреа).

Код свију ратујућих држава прва конструкција борних кола имала је осетних недостатака као на пр.: велика тежина, мала брзина, подлежност квару, слаба отпорност, јако зујање мотора и лупа кола. Све је ово ишло на руку противничким странама, да организују одбрану и већи број борних кола после кратког времена избаце из борбе. Но дуготрајност и умни напор техничара отклонио је многе недостатке напред већ побројане, по још крајњи циљ савршенства ове борбене и заштитне машине није постигнут нити је пак са пре-

станком рата престало и интересовање за усавршавањем исте.

Можемо бити уверени да ће у будућем рату борна кола чинити врло знатне услуге и давати сјајне резултате и да ће са малим изузетком бити саставни део пешадије у борби. Она ће се појављивати са огромном брзином, са нечујним радом мотора, јаким оклопом и солидним наоружањем и то ће бити прави противници митраљеза и пешадиских топова као и уништаваоци упорних непријатељских делова на каквој отпорној тачци. Пешак ће захтевати да га помажу борна кола као што сада захтева да га помаже топ на сваком тако рећи кораку. Па да нас не би противник затекао оскудне са знањем у овом погледу, потребно је да у мирнодобској обуци наших старешина и војника поклонимо више пажње на обуку у борби са овом машином, која ће бити опасна онако као што је била опасна појава бојног гаса први пут на бојишту.

У нашој војсци изузимајући официра борна кола су врло мало позната и то само код појединих подофицира, а код војника ни мало, па налазим да би било нужно у сваком гарнизону имати по једна бар борна кола за обуку пешадије у нападу у заједници са њима и у одбрану одових. Ова како да их назовемо „егзерцирна" борна кола не би морала да буду истих особина као бојна борна кола већ би се могла израдити од јевтиног и простог материјала: гвожђа, дрвета, плеха и т. д. по истог изгледа и са моторним кретањем.

Овај начин прост и јевтин био би врло користан не само за подофицире и војнике него и за млађе официре, у толико што се у будућем рату не би смо нашли пред тенком као пред неким страштим чудовиштем против кога се борац не уме борити нити га зна пратити ако је сопствени. Позната је истина да се свака мирнодобска непотпуност, у рату скупо плаћа а не савршен борац, који данас мора бити универзалан, плаћа најчешће животом мирнодобску неизрађеност.

Загреб.

Пешадиски капетан II кл.,
Мил. Б. Радојевић.
35. пешад. пука.

Ноћ 16. и 17. јуна 1913. год. код 6. пеш. пука „Престолонаследника Александра" и 3. брдског дивизиона

(Из „Дневника моје батерије")

14 *Јуни.* Од данас је VI пук заменио на предстражи IV. Он осигурава део — одсек непосредно пред Штипом. Батаљон мајора Милана Васића је на предстражи, а у прихватници № 1 на коти 256 је чета мајора Боже Стојковића. Две брдске батерије (8 и 9) и пук су у главнини на сушевским косама (ј. од с. Сушева).

Пред нама се беле разбацани логори бугарски по косама, које се завршују ка Брегалници и губе заклоњеном котом 256 и штипским градићем.

Одсеци се утврђују. Живи се до душе под осигурањем, логорским животом и посведневно третира ново створено стање нелојалним понашањем савезника Бугара, и закључује — претпоставља могућност излаза из створене ситуације. Монотонија, коју ствара поред овога и осмомесечно ратовање, појачава се још и оним досадним сунцем, које пече голе и непошумљене овчеполске таласе, начичкане логорима наше треће армије.

Колера сатире Бугаре. У Брегалници гледамо другог непријатеља. Воде нема довољно. Кајсијом, начичканом по сушевачким виноградима гасимо жеђ и кувамо компоте.

Пушке су одавно умукле, топовску грмљаву већ смо заборавили. Да ли ће се то све поновити?

Разговарам са Васићем, одушевљеним, усхићеним, што му је батаљон одређен баш на овом месту. Његова патриотска душа исказује ми искрено бол. што није имао прилике да у рату са Турцима командује. „Веруј ми, да ме је срамота од водника у пуку, кад одушевљено причају о Куманову, Гувну и Битољу." Тешим га, да је његовим радом и учешћем можда много и много више допринео, но да је командовао батаљоном. Његова организација комитских

чета, летење са њима и упућивање где многи од нас није могао доспети, допринело је општој ствари, општој победи!... У осталом, ево ти прилике, рекох му, да командујеш сада твојим шестацима, о којима си ми толико одушевљено и поносно говорио последњих петнаест дана у Торфали!

15 *Јуни*. По одсецима рекогносцирају се положаји. Шестаци и брђани се утврђују. Разлежу се две сасвим супротне мелодије: веселих и ситних мачванских и оних отегнутих настављајућих се ужичких песама. Командант Дринске Дивизије са целим штабом обишао је све одсеке. На бугарској страни исто стање. И они се утврђују, преносе профијант и сарањују колеричне. Код наших регрута се изводи настава, чисти материјал и уређују подаци из рата са Турцима. Још се не види како ће се свршити спор са Бугарима.

16 *Јуни*. Осам брдских топова су већ у ампласманима. Пешаци шарају са својим ровићима по целом одсеку и запушавају све пролазе. Отимамо се о новине и залажемо неким добрим тиквешким вином, које нам шаље поп Драгомир из IV пука.

Легли смо око осам и по часова а једва да сам око девет и четврт заклопио очи после уобичајеног ћеретања у шатору са мојим официрима. У десет пробуди ме стражар код топова, испод којих бејасмо у биваку. Јавља, да се чуло неколико пушака око Брегалнице. Вратих га и упозорих, да и у будуће јавља за сваки такав случај. У једанаест и по опет то исто, само сада јавља да је бројно испаљено 6 до 10 пушака, и да се пушкарање наставља тамо доле око села Балвана. На ово се навикло ових дана. Окине се пушка, стражар задрема или се тргне. У један по поноћи опет буђење, но са извештајем да се чује и по нека бомба и дуже пушкарање дуж целе Брегалнице на нашем фронту. као и да се ватрама сигналише на бугарској страни. Дигох се одмах и са мојим водником као дежурним официром у дивизиону одох топовима. С времена на време до један и три четврти јутра све се горње понавља. Упутих дежурног официра да извести Команданта дивизиона, који је у том тренутку био већ са свима нашим официрима код топова. Наређења су већ пала. „Дижи логор, топовски коњи, борни, попуњујући део и трупна комора на своја места. "Официр одржач везе са Командантом VI пука враћа се и јавља, да је VI пук већ готов и да за сада неће дизати логор. Телефон са прихватнице и са Васићем не функционише правилно, послате су патроле и неке чете унапред. Пуковник Докић је лично на телефону и разговара се са Командантом Дивизије. На хоризонту нека тмина, сумаглица, као и обично у предзорје. У два и четврт разлегоше се са обе стране бомбе, пушчана ватра и четири топовска пуцња са бугарске стране, размрсише нам одмах ситуацију, *подли и кукавички подвиг, до овога тренутка мизерног брата и савезника бугарског!* VI пук се размиле по гредама и косама његовог одсека. Наши брдски топови поздравише кукавички атак и нагласише му, да смо били спремни и очекивали и то од „јапанских балканаца." Свиће 17 *Јуни*, а 6 дни сазезници, који су као на спавању поклали своју браћу, по линијама у јачини два пука подилазе већ нашим положајима. Брђани их засипају шрапнелима, али су већ њихови делови, користећи силне јаруге прошли простор између IV и VI пука и осули на нас бочну пушчану ватру. Последња команда топовима беше дата 5-700 мет. те их по наређењу пребацисмо на нови положај да одавде ;прихвате храбре шестаке и казне подле Бугаре.

Коме да се дивим пре, посматрајући онога хладнога пешака и топџију, официру или војнику?! Официр се подбочио на сабљу, командује и даје циљеве, упозорава и топџију на јаче мете, који на домету брисаног простора пушке откривено бије. Рањеници без јаука, уз помоћ првог друга или сами, потпуно хладнокрвно цепају чакшире или блузу и везују први завој. Командант пука рањен, стоји као кип и издаје наређења. То се све ради на 5—700 мет. од непријатеља, који је кукавички напао, који бије најбржом пушчаном ватром са тога остојања и са свију страна. Силна нацијо српска, и интелигенцијо, ти мораш победити!

Пошто су први рањеници већ замакли кроз сушевачке винограде ка превијалишту, топџије припремале прихват својим пешацима, хладно и поносно, али и острвљен пешак је са топчијама стао на линију са које ће још у току данашње ноћи протерати Бугарина са оне стране Брегалнице и преставити му се као не устрашими: од пушке, топа, ножа и препада! Пуковник Докић рањен седећи командује и са пуним очима суза, кад му се помене превијалиште одговара: „Зар да мој логор оставим Бугарима, те да ми се доцније пребацује како

сам га напустио." Бугари га нису ни искористоили, а морали су га већ напустити. Цео трофеј њихов састојао се дакле у томе што су ножевима исекли већ иструлела шаторска крила VI пука. Око 20 официра је само ивбачено из строја, мајори Мацић, Васић и Стојковић су пали као жртве, сем осталих многобројних поноса Србинових и храброг VI пука.

Како су ,кад и где погинули Васић и Стојковић, нико не уме да обавести. За Стојковића верзира да је при упаду бугарских комита на прихватницу одмах рањен и сагнув се да се превије, од бугарских војника или комита револвером рањен и ножем срозан кроз леђа. Где је? Да ли искасапљен па сагорен или бачен у Брегалницу, нико неће никад дознати!

Драги Милане, мени би суђено да те нађем после ове кобне ноћи а после четири дана и да тучем шрапнелима са висова штипских, прођем поред твога леша, случајно подигнем шаторско крило са твога мртвога тела, опљачканог од бугарских дивљака, и да те не познам.*) Шта ли си мислио када ти је непријатељско тане просвирало кроз сред срца? Ти си морао бити убеђен, да је наша победа! Ти је, који си је највећма желео, не доживе! Али је поред оних многобројних жртава из оба рата и на твојим костима подигнута и васкрснута „Нова Србија."

Ј. Ј. Дамјановић,
арт. мајор.

*) Пука је случајност како се дознало да је то баш леш Милана Васића. Ја га нисам познао, јер је већ био начет, стојећи четири дана на сунцу. На лешу је био плави унтерцигер, а чистота тела и углађена коса, наговештавала је да је официр. Мајор Расакови, побратим Васићев, чује зато и по унтерцигеру позна Милана. Причао ми је, како му се при смени батаљона на предстражи Милан пожалио да га боле нога у чланку, он му лично превије ·црни лукац и видев у боји унтерцигер пецне га другарски. Без овога случаја Милану Васићу не би се данас знао гроб.

ВАЖНОСТ ПРИМЕНЕ ВЕШТИНЕ ЈАХАЊА У ВОЈСЦИ

Примена вештине јахања у војсци је од врло велике важности, и као грана обуке у појединим родовима војске; а такође је њена примена, — нарочито код старешинског кадра — официра, врло опсежна. Стога се мора обратити врло велика пажња, обуци и усавршавању и упознавању вештине јахања, официра свих родова војске.

Знамо, да ће се још и сада, чак и међу читаоцима Војног Весника, па и официрима, наћи и таквих који ће са свог неразумевања, са подсмехом можда читати ове редове и чудити се: од када се и јахање уврсти у вештину? Они ће по своме критеријуму ценити и мислити: да натоварити се на леђа оној благородној животињи — коњу — значи и јахати и познавати вештину јахања, употребе руковања и искоришћења коња, као борног средства!

Не треба заборавити, да је коњ као врло важно борно средство, у великој примени код војске, а самим тим очигледно, намеће нам се и добро познавање употребе и искоришћавања овог важног борног средства; а то је немогуће, ако се средством познавања савремене вештине јахања не упознамо са овим.

Ово познавање вештине јахања је од важности, не само за борбену способност трупа и појединаца, већ и у економском смислу такође, — у погледу искоришћења и штедње овог материјала, (коња) као борбеног средства, који је тако скупоцен.

Мислино на познавање ове вештине у ширем смислу т. ј. не само да се зна правилно седети и руковати коњем, као и лепим ставом чинити неопходан и прави војнички утисак; већ бити стручњак и познавати све особине и мане овог борног средства, па га увек и у сваком погледу паметно до максимума искористити а и чувати, да што дужи рок службе истраје као спобсоан стројеви коњ.

Овде долази у обзир и познавање неге, исхране, лечења, ковања коња и опремања коња.

Да је све ово тачно најбољи је и најочигледнији доказ има свако, које посматрао здравствено стање и расходовање стоке по командама и све коње дошавше из разних команада ове године у Коњичку Школу.

Слаби у кондицији, ти су се коњи у рукама стручњака, и поред даљег непрекидног рада, преобразили у свакоме погледу.

и расходи много мањи, ако се свему овоме што рекосмо обрати довољна и озбиљна пажња.

Ово је ваљда довољан доказ, да је све оно што напред напоменусмо тачно, неопходно потребно и корисно што пре учинити, у интересу службе и државе.

Замислимо даље важност употребе коња за све старешине у војсци: на маршу, на предстражи, при поседању положаја, — ради обиласка и контроле у опште; у моментима маневровања и еволуција; при почетку извођења напада ван дејства ватре, као и сфери дејства, где је то могуће и т. д. По овоме такође јасно видимо, да је велика и неопходна потреба, да сваки стројеви официр као и официри оперативних штабова, науче добро јахати и да се упознају добро са вештином јахања.

Како ће брзо и лако све напред наведене дужности свршити један официр — добар јахач — летећи као змај преко брда и долина, река и потока, шума и ограда; а како ће пипаво и дугочасно исте дужности извршити — ако их и не пропусти — онај, који се једва и несигурно држи на коњу.

Само један пример у прилог предњег излагања.

Замислимо наше коњичке дивизије, које после једнога боја или битке, успешно и са еланом гоне одступајућег непријатеља; или пак обратно, заштићују одступање и поред снажног притиска непријатеља.

У оба случаја, било ради што јачег притиска на одступајуће делове, или да би се избегао непријатељски притисак, или пак извукле јединице из какве критичне ситуације; биће често потребно прелазити десетине километара на коњу у већим брзинама, по свакоме терену, нарочито ако у овим операцијама на обема странама учествује коњица; и сада замислите команданте Коњичких Дивизија и њихове Начелнике Штабова, команданте бригада и пукова и све остале старешине, који треба на коњу, не само да издрже све те вишечасне па и вишедневне и ноћне покрете, већ да се свом свежином духа и ума, прате рад својих јединица, утичу на њих, командују воде их и издају заповести?!

Можда би многи искрено признали, да би убрзо изгубили моћ за такав рад и изостали од својих јединица, неспособни да прате њихов рад и изразе свој утицај.

А колико би наших младих приправника Ђенералштаба могли гарантовати, да би у сличним напорима издржали до краја.

Знају ли ови увек где су им њихови коњи и шта раде?

Имају ли сваког дана обавезне часове јахања као и у свима сличним школама на страни?

— Треба се само сетити даље, какав утисак чине старешине на коњима, приликом војних свечаности, па ће одмах бити јасно, како се у многом умањује леп утисак и правилна оцена наше иначе врло добре војске; и да није довољно поводом тога, писати само наредбе; већ се мора нешто више предузеги, па да се тај рђав утисак отклони.

Даље, позната је ствар, какав утисак и неповољне коментаре производе наши официри, непознавањем вештине јахања, и својим слабим учешћем на спортским и витешким утакмицама.

Дакле мислимо, да смо и са ово неколико речи, довољно јасно истакли потребу да и у овоме погледу треба предузети све мере, па да и наш старешински кадар свих родова војске, буде обучен, за што краће време вештини јахања, и познавања коња, као важног борног средства у војсци.

Да видимо шта би све требало предузети па да се тај циљ постигне?.

Код нас постоји Коњичка Школа, али са ограниченим циљем и задатком. У овој школи која је сада тек отпочела свој рад, са врло ограниченим средствима; усавршавају се у упознавању вештине јахања, само млади коњички официри, закључно са капетанским чином. Међутим и за овај род војске било би дуго чекати, да тај подмладак дође и до виших чинова и положаја, те заузме места и оних., који нису били исте среће, да би стекли потребна знања и искуство у овој важној грани њихове службе.

А шта тек да кажемо за официре осталих родова војске, који ни сада не похађају сличне школе, нити се пак у њиховим шкогама појединих родова војске, обраћа пажња овој грани обуке!

С обзиром на ве‾ичину територије и бројност старешинског кадра у војсци, немогуће је сконцетрисати цео тај рад у Коњичкој Школи или у другим сличним центрима. Али деконцетрацијом овог рада, по извесним зато погодним гарнизонима, на територијама армија и дивизија, могло би се много постићи за време зимских течајева.

Само би било потребно спремити способне наставнике за све те „центре за обуку

официра у јахању". Ови наставници могли би се спремати пролазећи кроз Коњичку Школу, где би се успособили за ове дужности. Или ипак њихово спремање и успособљавање за наставнике јахања, могло би се већ идуће године спровести у најближим коњичким пуковима на територији; пошто ће ови имати тада по неколико спремних официра, који би се за ову сврху могли корисно употребити, и ако не у потпуности.

У овоме припремном периоду времена од године дана, требало би решити и сва остала питања у погледу организације ових „центара за обуку официра у јахању", јер се уобичајеним наредбама за зимске пуковске школе, у томе погледу неће моћи довољно постићи ни од сада као ни до сада.

Која су то питања чије је решење неопходно?.

1. — Број и место гарнизона у којима ће се ти центри отворити.

По овоме требало би чути мишљење команданата армија и дивизија.

2. — Искоришћењем свих постојећих затворених мањежа, који се обично употребљавају и сада још за радионице и магацине; као и изградња нових, где је то потребно, пошто би се рад изводио у току зиме.

Време је да се и код нас већ једном стане на правилно гледиште т. ј. да се сваки објект употреби за онај циљ за који је и саграђен; и да се уза сваку касарну јахаћих трупа, увек једновремено са зидањем штала зидају неизоставно и потребни мањежи јер су они један од битних прешуслова за правилну употребу, негу и дресуру коња дотичних јединица, што има и великог економског значаја са обзиром на скупоценост коња.

Не треба никад мислити да су мањежи скупи објекти, јер ће држава увек много већу штету претрпети због брзог онеспособљавања стоке, у вези са свима неправилностима поступака са истом, у недостатку мањежа; него што износе суме утрошене за изградњу мањежа. —

Мањежи као врло скупоцене грађевине несмеју се употребљавати за радионице и магацине, јер се за ту цељ могу назидати јефтине бараке.

3. — Одредити време и рок трајања тих курсева.

По нашем мишљењу, ови би курсеви требали да отпочну рад по завршетку јесенских маневара, а да трају све до доласка регрута, за све официре командујуће у трупи. Ови би се курсеви могли искористити и за остале заједничке везе и усавршавање официра у потребним знањима.

У свима официрским школама (пешадиској, артилериској и инжињерској) часови јахања би се изводили по распореду занимања, доста ограничено — изузев Коњичке Школе; која би тој грани обуке морала посветити више времена но што се то сада чини — а што ће зависити од могућности, собзиром на остали рад и циљ тих школа.

У Војној Академији на вишем и нижем курсу, а такође са приправницима Ђенералштаба, треба изводити обуку јахања, а пошто и ови могу имати само ограничен број часова, најпрепоручљивије би било, да они те часове имају рано изјутра пре почетка школског и канцелариског рада, или одмах после ручка, а са што више метода у раду, па ће се ипак постићи врло задовољавајући резултати.

4. — У „центре за обуку официра у јахању" сваки официр би требао да дође са своја два сопствена коња и једним државним изабраним ремонтом.

Дакле официри би на овим курсевима јахали само 3 сата дневно своја три коња

У Коњичкој Школи морају официри нарочито са обзиром на кратак рок курсева, јахати 6 часова дневно најмање, а за то се мора имати на расположењу за сваког официра по 7 изабраних коња нарочитих способности — полукрвних, а бар један од ових коња мора бити чистокрван.

5. — Са обзиром на кратко време трајања курсева и то у току зиме, када се теренска јахања ретко могу изводити морало би се имати у виду, да се на овим курсевима могу дати официрима само основни појмови и најнужније практично искуство; те би тај рад требао што интезивније наставити доцније у пуковима, и у току лета, у слободним часовима, што чешћим приређивањем теренских и ловачких јахања и приређивањем разних гарнизоних витешких утакмица на коњу.

6. — Коњичка Школа, која је установљена са главним циљем: да се у њој на официрским течајевима спремају и успособљавају млади коњички официри за трупну службу, мора се у што краћем времену устројити и организовати тако, да може самостално и правилно функционисати.

Официрски течајеви те школе морају добити, засебно формиране све јединице, ко-

јима је условљен њихов правилан и успешан рад.

Коњичка Официрска Школа несме остати прикоманда Подофицирске Коњичке Школе, већ се мора одвојити од ове и добити своје одвојене и сопствене зграде и терен, без мешања са другим командама и командантима.

Стручно спремни официри наши, могли би брзо и лако решити сва напред побројана питања, само ако им се да прилике и могућности да дођу до речи и дела.

Но за ово им је потребна и свесрдна сарадња и помоћ свих државних фактора за потпун успех у овом великом раду.

— Велимо „великом раду“ стога, што мислимо на заједнички рад и сарадњу цивилних и војних фактора, у циљу подизања коњарства, спорта, витешког духа и физичког развића нашег подмлатка, а од колике је важности то по опште интересе напретка наше узданице војске — а на посе коњице као рода војске — јасно је свакоме.

Интересантно је напоменути још на завршетку, да се при овоме раду наилази на схватање његове важности и показује много воље и иницијативе за сарадњу и код цивилних надлежних фактора, са пуно готовости за ефикасну помоћ.

Д. В. Павловић.

У ПРИЛОГ ПРОЦЕНЕ НЕМАЧКЕ РАТНЕ ИСТОРИЈЕ

Званична историја рата Немачке, прва књига, „Граничне битке на западу“, дала је повода дебати, као што се и очекивало, у чланцима ђенерала Вецела, фон Бориса и Гренера. Између других ствари, које су се критички расматрале у тим чланцима, налази се и концетрација Молткеова 1914. и вођење на десном немачком крилу од 20. до 24. августа. Генерал Вецел брани Молткеову концетрацију војске а ђенерали Борис и Гренер је нападају. Они узимају пре свега однос снага, у којем је стајало десно према левом немачком крилу и сматрају да је 3: 1 (код Шлифена 7: 1) врло мало. При оцени овог питања полазимо од начела, које нам је незаборављени професор ђенерал Мекел као слушаоцима увек понављао: „Које би непријатељеве мере за нас биле најнепријатније“? Ако смо за њих спремни, онда је све остало лако. За нас би најпријатније било, ако би Французи, знајући за јак притисак на свом левом боку од стране нашег десног крила, своје лево крило што могуће више ојачали. Французи су, као што сам ђенерал Вецел пише, били у могућности да појачају своје лево крило помоћу своје дубоке концетрације, својих јаких резерава и своје одличне железничке мреже. Са овим „најгорим случајем“ рачунао је најпре Шлифен и зато је написао последње речи: „Направите ми јако само десно крило“. Да се овај савет узео у обзир више него што се узео, и да је десно крило било јаче само за два до три корпуса, онда би догађаји на Самбри, и поред Биловљевог вођења, другојаче текли. Истина је, да је и Молткеова концентрација рачунала са појачањем левог француског крила. Али је према њему јачина немачког десног крила била врло мала.

Ако супротно томе ђенерал Вецел наводи, да су у првим бојевима са непријатељским главним снагама на осудном десном крилу стајале 1., 2. и 3. армија са 358 батаљона, 250 ескадрона, 2164 топова против 297 батаљона, 149 ескадрона, 1200 топова Француза и Енглеза, онда се то има приписати само погрешним наређењима француског командовања. То је био повољан случај, са којим се није смело рачунати. Па и јачина Маске линије, на којој су 2 до 3 дивизије успешно задржавале целу армију, употребљена је врло мало. У Молткео, вој. концентрацији одређени однос 3: 1 био је врло мали, он се морао повећати бар на 5: 1. Има да се испита да ли је ситуација на другим фронтовима допуштала такво појачање? Са овим питањем долази се на процену ситуације на левом немачком крилу. И овде опет настаје питање: Шта би нам било најнепријатније? Сигурно, ако би Французи очекивали немачки напад, да би тако били у стању, да при опасности свог левог крила — а са тим се рачунало — баце појачања са десног на лево крило. Да би ово спречио, граф Шлифен пројек-

товао је наступне операције ка Нансиу, али не без опасности.

Али према одбранбеном француском десном крилу биле би вдовољне мање немачке снаге, него што су биле предвиђене. Ако не наступи оно што је најнепријатније, пређе ли непријатељ у офанзиву, онда је, као што правилно пише ђенерал фон Борис, на предвиђеном бојишту између Меца и Нидштелунга с једне стране и Саре с друге стране „могућ" други успешни отпор, и ако би се одатле скинула два корпуса. Извесно било је правилно, као што ђенерал Вецел згодно разлаже, што су се намере Француза од 1911. год., па и још раније, измениле и што се више нагињало стратегиској офанзиви са обе стране Мец-Диденхофена. Он указује на околност, да је француска концетрација била тако гипка, да се тежиште намераване офанзиве према ситуацији могло померити у простор северно или јужно од Меца, и да јеполовина француске армије од почетка стајала спремна са јужном главном групом, да напад пренесу на немачку царевину. Са овим је морао рачунати немачки ђенералштаб. Његово гледиште оправдало је већу јачину левог крила, него што је Шлифен предвиђао. Он не оправдава, да се ово појачање извршило у стварној мери. Морало се поставити питање, са колико се најмање снага може изаћи на крај, на левом немачком крилу, имајући стално на уму, да је решење лежало на десном немачком крилу, и да њему треба дати сваки батаљон којисе ма одакле може скинути. Такво се питање није поставило. Тако су постајала два тежишта, од којих свако за се по броју није било у стању, да одговори свима припадајућим му задатцима. Ово је била погрешка у концетрацији. Реч фелдмаршала грофа Молткеа: „Погрешка у почетној концетрацији војске може се у целом току рата тешко повратити", обистинила се на жалост.

Пређимо на обухватне операције одсудног десног ктрила војске. Ђенерал Вецел долази до резултата: „инструкција армиског ђенерала фон Билова нису криве, што замисао уништења, правилна са стратегиског гледишта, није била остварена. Његово тактичко као и стратегиско вођење у битци на Самбри остаје увек светла тачка у маневарском рату у јесен 1924" Са овом оценом не можемо се сложити, већ у овом питању слажемо се са гледиштима ђенерала Гренера и фон Бориса.

Даљи прекор, који се са правом даје Биловљевом вођењу, лежи у врло тесном привлачењу 1. и 3. армије 2. армији. „Одвојеним деловиаа неке армије још је увек омиљена навика", тако пише Шлифен, „да се прво пред непријатељским фронтом збију пре него што пређу у напад". И Билов се није могао ослободити од ове навике. Он је наредио 1. армији да се крене к југу, и одређивањем њеног левог крила дао јој је правац, који је морао директ водити пред средину Енглеза. Трећој армији, која није под њим, одређује се метет за ангажовање њеног десног крила, дакле и чврсто држање ове армије са левим крилом своје армије. Команадант 2. армије за свој фронтални напад тражи, да га директно помажу 1. и 3. армија, а не увиђа, да је најбоља помоћ леажла у пространом обухвату ових двеју армија. да је таква помоћ била осигурана заповешћу, 2. армији је 23. августа могло поћи рђаво, победу би ипак однели Немци, јер је стање француске 5. армије било неиздржимо. Прва армија, одушевљена Шлифеновим духом, одупрла се с правом Биловљевој тактици. Жалити је, што стратегију 1. армије није потпомогла Врховна Команда. Армија је добила класичан одговор: „За напад против линије Самбре треба одржавати тесну везу. Тек ако је непријатељ тучен, може се даље одвојити." Је ли се могла при таквим гледиштима постићи намеравана Кана?

Врховна Команда остала је при свом плану, и пошто је 22. августа ситуација пред фронтом 1. армије прегледала. Баш у одсудном тренутку није издата 1. армији никаква друга инструкција. Трећа армија добила је од Врховне Команде врло доцкан ову препоруку: „да са својим снагама пређе преко Маса јужно од Живеа, те да са 2. армијом пресече одступнину непријатеља, јер су Французи почели одступање.

Ђенерал фон Борис згодно одбацује прекор, који ђенерал Вецел даје 1. армији: „да није довољну везу одржавала са 2. армијом". Прекор погађа најпре 2. армију. Претпостављена команда морала је у тако одсудној ситуацији имати у руци конце много више него што је имала, и тесну везу под свима околностима осигурати како са 1. тако и са 3. армијом. Да је главна кривица малог успеха лежала код Врховне Команде, о томе су критичари сагласни. У тако одсудној ситуацији за ток рата морала је Врховна Команда управљати или,

ако се зато није осећала способном, бар управа трију арнија десног крила дати у једну руку. Тога није било. Шлифен би другојачије радио. Он би армијама управљао, као фигурама на шаховској табли. Ђенерал Гренер даје слику у свом чланку, како би Шлифен добро водио. Слажемо се са његовим излагањима. Ове операције треба да се упореде са фактима. Верујем, да ће ми већина одобрити ако кажем: Овде је (код Шлифена) стратегија са вољом да се постигне Кана тамо (у стварности) је тактика, која је морала водити „обичној победи“.

Морамо још ближе објаснити: давање положаја 2. армије. Може се о Билов-љевим стратегиским способностима мисли ти како се хоће; један болестан човек није се требао постављати на чело 2. армије исто онако, као што болесног човека није требало у почетку рата постављати на чело Ђенералштаба. Кад ме је првих дана мобилизације ђенерал фон Фалкенхајн послао ђенералу фон Молткеу, морао сам по мом повратку јавити министру војске (Фалкенхајну) да је начелник ђенералштаба болестан човек, који не може ствар урадати О ђенералу фон Билову знао је сваки из његовог одличног 3. корпуса, да је овај човек био стар и болестан. И овоме човеку, који је постављен на чело одсудног десног крила, дали су изрично једног начелника штаба, који, више година далеко од Берлина, није радио на Шлифеновим елаборатима, који није био ни начелник штаба једног корпуса и који — као што се показало — идеје једне Кане није потпуно у себе примио. На овом положају требао је бити ђенералштабни официр друге врсте. Кад сам (ђенералмајор фон Врисберг — писац овог чланка) у Војном Министарству био референт за мобилизацију, покренуо сам, да Главни Ђенералштаб сваке године треба да приреди једну ратну игру, у којој ће се претресати задаци, који по ратном плану припадају појединим армијама, и да команданти и начелници штабова ових армија треба да буду официри, који су одређени за случај рата. Ово би, осим многих других, имало великих користи, што би се дотична господа упознала са задатцима, који по ратном плану припадају њиховој армији, што би се та господа узајамно упознала, и што би пре свега начелник Главног Ђенералштаба могао створити оцену о командантима, са којима ће радити у случају рата. Мој предлог је на жалост одбивен. Може бити, да би понешто у Светском рату другојаче било, да је био примљен.

По немачком извору,

Пуковник,
Милош Ђ. Станковић.

КАКО СМО БРАНИЛИ БЕОГРАД 1915. ГОД.*)

Ретка је Словенска душа која неће да затрепери пред сликом Београда, — а нема сигурно никога међу нама који у предвечерје, кад сунце иза Земуна и Бежанијске Косе клони смирају, — није са нашега Калимегдана, некадањег турског „Фићирбајира“, — осетио да стоји на вековном попришту најбурнијих војничких и политичких догађаја и да се није бацио у историску прошлост нашега Белога Брада! — Стојимо на окомцима планина које се са свога Рудничког чвора повијарцима упиру у Саву и Дунав и док вековни стражар са Горњега Града будно баца поглед у Дунавску раван и према Фрушкој Гори, таласи ових двеју великих река жуборе његову историју. — Увек велик и горостасан, важан и славан Београд кроз столећа представља једну стратегиску тачку првога реда, о чије се зидине разбијају таласи најразличитијих најезда, бацајући га из руке у руку народима, чије националне тежње струјаху са запада на исток и обратно. — Повесница нам каже да је београдско место насељено још у преисторијско време. — „Авалски рудници са оловом и цинобаритом били су експлоатисани већ у бронзано доба. — У 4. веку пре Христа Келти су на ставама Саве и Дунава подигли свој тврди град *Сингидунум.* Око Христова рођења освојише га Римљани. — Градско право добио је Сингидунум после цара Хадријана (117—138). У њему су се дуго задржала одељења четврте легије Флави-

---

*) Предавање одржано официрима Ваљевског Гарнизона 12. III. 1926. г.

јеве, из кога доба су и данас чести споменици на простору од Калимегдана до Чубуре. — У 5. веку град су освојили Атилини Хуни, после њих Сармати, а најпосле Готи. — Цар Анастасије населио је на подручју Сингидунума Херуле на почетку 6. века, а цар Јустинијан обновиво је град да буде; дунавски браник против провале Словена и других племена. — За време цара Маврикија пред крај 6. века, воде се око Сингидунума честе борбе, а после 602. год. град је пао у руке Авара и о њему нема више помена све до 9. века, за које време вероватно беше делимично разрушен. —

У 9. веку град се јавља под својим српским именом Београд. — Тада су га држали у власти Бугари који су ту примили Методијеве ученике кад су из Моравске бежали. — У 12. веку биле су око Београда честе борбе између Мађара и Византинаца. 1124. год. Мађари су порушили град и његовим камењем утврдили Земун, а Византинци су учинили обратно 1154. године. — У Београду су се 1190 г. састали цар Исак Анђел и Бела III.; почетком 13. века борили су се о Београд Бугари и Мађари; од 1232. г. Београд је био Мађарски. — 1284. г. Краљ Драгутин је као мађарски зет и вазал добио Мачву с Београдом, Срем, Соли и Усору у Босни. — Београд је био његова престоница. — Од 1319. г. опет је Мађарски. — Око њега је Душан водио борбе са Краљевима Карлом Робертом и Лајошем Великим, док под царем Урошем није био дефинитивно изгубљен за Србе. — У Српске руке поново је Београд дошао тек за Владе Деспота Стевана, који га је јако утврдио; ту је био и Стеванов двор. — По уговору по смрти Деспотовој Београд је припао Мађарима. У 15. веку биле су око њега огорчене борбе између Мађара и Турака у којима се нарочито истакао 1456. Ј. Хуњади (Сибињанин Јанко). — 1521. г. град су заузели Турци, становништво раселили и понајвише одвели у Цариград и околину; тако је тамо постало насеље „Београд“. —

У Београду су Турци подигли нова утврђења а на Авали град као већу осматрачницу. — 1594. г. у Београду је спаљено тело Св. Саве за време Српског устанка у Банату. — У 16. и 17. веку Београд се врло лепо развио, имао је око 12.000 кућа. После турског пораза под Бечом и њиховог повлачења из Мађарске, Београд је кратко време био у рукама Аустријанаца. 1690. у њему се задржао велики српски збег са патријархом Арсенијем III. Чарнојевићем, који је из страха од турске освете тражио спаса бегством у Аустрију. — После Карловачкога мира 1699. г. Београд је постао главна погранична тврђава Турске према Аустрији око које су се у 18. веку водиле љуте борбе. У новом рату принц Евген Савојски потукао је Турке код Београда и узео град 1717. г. — Од тада Београд је остао у власти Аустрије заједно са северном Србијом све до 1739. г. — После Аустријског пораза код Гроцке те године Аустрија је изгубила Србију. Дунав и Сава постају Аустро-Угарско-Турска граница. —

Војнички значај Београда постао је тиме још већи; то се нарочито видело у новом рату 1788—1791.; Аустријски покушаји да се двапут препадом дочепају Београда остају без успеха; освојили су га тек 1789. г. да га Свиштовским миром 1791. г. поново врате Турцима. — У овим ратовима Београд је много страдао и пропао. —

Од Турака су Београд отели Срби у Карађорђевом устанку, трећи дан Божића 1806. г. и држали су га до катастрофе 1813. год. — У другом устанку Београд је остао на миру, јер Милош није желео да освајањем везирског града вређа осетљивост Турске. — Али насељавање Срба у Београд почело је од 1815. г. стално да се развија и град у 19. веку постаје по већини становништва српска варош и ако још није био права престоница. — Београд је постајао престоница све више тек од времена кнеза Александра односно од 1842. г.— У „Граду“ је становао паша са турским гарнизоном, а у „вароши“ Хришћански елеменат. — Док се „град“ запуштао и пропадао — „варош“ је расла и развијала се. — Између гарнизона и варошких Срба чешће су бивали сукоби; један у јуну 1862 доводи до бомбардовања вароши од стране турске градске посаде. — Због тога а и да би били што слободнији у својој земљи, Срби су енергично тражили, да се Турци повуку из градова. Најзад је то и успело; 1867. свечано је прочитан Султанов ферман којим се кнезу Михајилу предају градови. — Турска посада је отишла за увек“. —

И док низ Мораву 1912-13. године допиру под Београдске зидине гласи о херојским победама наших армија, које протераше Ислам у Азију, — будни вековни стражар из горњега града назире у плавим маглама Мађарских равни нови оркан, који ће кр-

вавим таласима да запљусне ведро јуначко чело нашег славног Београда, — који неће имати времена ни да превије тешке своје рањенике са Куманова, Присата и Битоља. У зграду српскога Главног Ђенералштаба у Горњем Граду стигоше извештаји „да су Ерц-Херцог Фрања Фердинанд и Цар Немачки закључили у јуну 1914. год. на састанку у Чешкој у двору у Конопишту — да се Србија уништи". — И збиља већ у јулу стигла је у Крагујевачки официрски дом, — где се формирала за нове борбе Српска Врховна Команда, — депеша: „Од данас Аустро-Угарска Монархија налази се у ратном стању са Србијом — Бертхолд".

У једном дубоком болу пуном резигнације примила је Србија бачену рукавицу, и раздрљениих груди, окрвављенога тела са још свежим ранама, поносито дигнувши главу ведра погледа са пуно наде позвала своје јунаке под заставе славно пререшетане куршумима у заплави хучнога српскога Вардара. — Одзив на мобилизациским местима био је сјајан, али су наши пукови пролазећи кроз Крагујевац и хитајући на концетрацијску просторију изгледали као права народна војска. —

На челу чете било је нешто наоружаних и обучених војника, остатак у сељачком оделу са батином у руци и торбом на плећима чврсто је ступао збијеним редовима док се низ Лепеницу орила песма: „Зови само зови — сви ће соколови..." Први дани пројоше у страху и стрепњи: „Шта ће бити са Београдом?!" Сви смо очекивали, да ће после оне депеше наша славна престоница бити тако снажно бомбардована, да камен на камену остати неће. — „Срећом време од огласа рата (28. јула) до 9. августа Аустро-Угри су провели у припремама за операције; то је време добро дошло и српској Врховној Команди за довршење концетрације". — И када се једне топле јулске вечери у Крагујевачком официрском дому, где беше формиран Штаб Врховне Команде — сусретоше наши великани: војвода Радомир Путник пуштен из интернације из једне бање у Аустрији, — и тад. Генерал Живојим Мишић, реактивирани пензионар из Прокупља, — ми млађи официри у оперативном оделењу видесмо како им око усана док се руковаху залебди један дискретан осмејак, — који оде да се пренесе пун оптимизма на наше Армије, што се концетрисаху на просторији: Аранђеловац—Лазаревац—Уб. —

И већ прва топовска и митраљеска зрна падоше по Београду. — Па док се наши минери мучаху, да поставе своје пикритске метке на стубове Савскога моста, ми већ јасно увидесмо, да нема бојазни да преко њега пређе Аустријски блиндирани воз, — и да то прво ватрено крштење Београђани издржаше присебно, трезвено и храбро. — А Београд обасјан јулским сунцем стајаше као светли перјаник на капији Српства и спремаше се, да и овај пут храбро одоли навали ћесарских хонведа, ривајући из своје брегове њихове ;трупине хладном Дунаву и Сави у чељусти. —

„Концетрација српске војске извршена је 1914. године у времену између 30. јула и 9. августа. —

I армија на простору Паланка—Топола.

II армија на простору Аранђеловац—Лазаревац.

III армија код Ваљева.

За заштиту концетрације били су избачени и на сам гранични фронт за одбрану важнијих прелаза преко Дунава, Саве и Дрине ови одреди:

а.) Браничевски одред — од Голупца до ушћа Мораве у Дунав. —

б.) Коњичка дивизија од Мораве до Гроцке.

в.) *Одбрана Београда* — од Гроцке до ушћа Колубаре.

г.) Обреновачки одред од Колубаре до Дебрца.

д.) Шабачки одред од Дебрца до Љешнице.

ђ.) Лознички одред од Љешнице до Љубовије.

е.) Љубовијски одред од Љубовије до Узовнице.

Састав ових одреда већим делом је био од трупа оперативне војске, — а фронт од Голупца према Оршави као споредњији и локалнога значаја поверен је само трупама III позива". —

Тако је дакле постала Команда Одбране Београда, која је у првим данима рата имала задатак да брани непосредно прелазе на Дунаву и Сави у области Београда и да заштити престоницу Србије. —

Задатак доиста и деликатан и тежак, нарочито обзиром на то, да су јој додељиване недовољно јаке трупе, јединице трећега позива и готово највише позицијска артилерија старијега типа. — А чињеница, да се у првој забуни и хаосу при објави рата од стране Аустро-Угарске није било начисто код меродавних фактора:

бранити Београд или не, т. ј. сачувати варош и становништво од бомбардовања — или пустити је поражавајућем дејству непријатељске артилерије, — често је доводила браниоце Београда у велику дилему. — Па ипак, — како би се другачије могло и замислити, — Дунавска дивизија I позива, која одмах у почетку припадаше одбрани Београда, — реши се да Београд упорно брани. —

Очекивало се да ће Аустро-Угри изабрати „правац долином В. Мораве са наслоном на Банат и источни Срем, јер војничке операције тим правцем одводе у срце Србије, а и политички је био важнији, јер би са њега најлакше могао постаћи Бугаре, да упадну у јужну Србију — и да нас лише једине везе са иностранством — преко Солуна." —

Међутим обадве прве инвазије — у пркос томе што је правац преко Лознице и Ваљева за Милановац и дужи и води преко тешко савладљивога терена, — беху баш туда упућене, — али врло несретно по царску и краљевску војску, јер Церска и Колубарска битка еклатантно показаше, да вредност једне војске не стоји у њеној материјалној спреми и бројној надмоћности, већ у високом појимању њених народносних идеја и узвишеном моралном фактору. —

Према томе како се битачни фронт у поменутим биткама таласао, — и Команда Одбране Београда, као крајње десно крило битачнога распореда наших армија, добијала је већи или мањи значај, већу или мању јачину. — Под конац 1914. г. у новембру месецу морала је Београдска одбрана саобразно намерама Врховне Команде, да се повуче и да напусти Београд за извесно кратко време, — у данима пуним кризе и страховања, кад Поћорекова армија у своме „победоносном" наступању изби на вододелницу Мораве и Колубаре заузимајући Маљен—Сувобор—Проструту. — И када се у Крагујевцу где тада беше Врховна Команда јасно чула топовска тутњава у области Г. Милановца, па се помишљало на евакуацију ка Јагодини и Нишу, јер комуникације беху притиснуте густим конвојима тешких рањеника и збега народа из Шумадије, — изненада и неочекивано стиже депеша са фронта I Армије: „Дивизије ове армије заузеле су Сувобор и Проструту. — Непријатељ оступа у паничном бегству. — Велики ратни плен. — Молим наредите одговарајући поступак осталим армијама — Мишић." — Као мађионичком палицом у току једне ноћи ратна срећа прелетила је на нашу страну и у једном импозантном и примерном гоњењу, које потече са планинских крета, непријатељ би сручен главом без трага с ону страну Саве и Дрине — у — цигло 9 дана. —

Аустр. XV и XVI Корпус повукли су се према Шапцу и пребацили се преко Саве. —

Аустр. XIII Корпус повлачио се ка Убу, — а 9. децембра добио је наређење да се повлачи ка Обреновцу и да уђе у састав V армије. —

Са овим отпочиње концетрично кретање наших армија ка Београду за преосвајање престонице; развија се т. зв. Београдска Операција у којој Команда Одбране Београда, држећи се до тада чврсто и храбро на линији Космај—Варовница, одбијаше пред десним крилом битачнога распореда упорне нападе V аустро-угарске армије коју сачињаваху VIII и XVII комбиновани корпус. — Београдска Одбрана добија у свој састав поред трупа III позива, још и Моравску дивизију I позива и 15. и 18. пешад. пук I позива са којим трупама ломи непријатељски отпор на линији Ковиона. Крајкова бара, — потом гонећи га узастопно, — на линији Торлак—Ерино Брдо, — и славом увенчана улази у Београд 15. децембра у јутро правцем преко Екмеклука Смедеревским друмом. —

Али на жалост наше армије не могоше до крајњих граница да експлоатишу своје победе у гоњењу до истраге, — јер премореле дуготрајним маршевима и редуциране у непрестаним борбама морађаху да се на обалама Саве и Дунава задрже, прикупе, преуреде, одморе и снабду потребама, — пошто свима беше јасно, да се рат у који до тада беше увучена без мало цела Европа, неће тако брзо свршити, и да ће Аустро-Угри поново насрнути на нас још више огорчени, што им у два покушаја њихова „Штраф-експедиција" никако није успела.

За заштиту граничног фронта опет се образују гранични одреди као почетком рата, а армије одлазе у дубину земље на одмор, попуну и преформирање. —

Београдска Одбрана остаје са својим штабом на Торлаку, под командом свога команданта Ђенерала Михаила Живковића и добија фронт Савом и Дунавом — од Остружнице до Орашачке механе према Смедереву, — да га уреди и брани од поновних непријатељских покушаја, — а с њиме и престоницу Србије — Београд. —

Од преузимања Београда, па све до поновног напада Аустро-Немачких армија у септембру 1915. год. Команда Одбране Београда, — кад јача — кад слабија, што је зависило од извештаја са осталих савезничких фронтова што стизаху нашој Врховној Команди у Крагујевцу — остала је на поменутоме фроњту организујући га за што упорнију одбрану. — Настаје један период затишја, за време кога се обострано на Дунаву и Сави а у домаку нашега Београда — развија низ догађаја без великога значаја на ток рата, али занимљивих и поучних, јер се кроз њих оштрило ратно лукавство упућено у првом реду Обавештајној Служби у коме циљу се ангажоваше крајњи напори; сем тога кроз честа узнемиравања бомбардовањем са земље, са воде, из ваздуха ишло се на то, да се непријатељ што више лиши одмора и времена за корисне послове. —

Нећe зато бити на одмет, да овде додирнемо неколико маркантнијих догађаја у животу и раду Београдске Одбране у времену затишја 1915. год. који су претходили страховитом оркану и везувским експлозијама септембарских дана, када су се удружена и концетрична дејства Аустро-Угра, Немца и Бугара сручила на ратом преморену Србију и на њену престоницу Београд. —

Једно највеће зло против кога нисмо ни могли ни имали средстава да противстанемо били су аустријски монитори. — Још у ранијим операцијама око Београда, они су много нашкодили нашим трупама, а цео Савски и Дорћолски крај Београда за своје рушење у првом реду криви мониторе. — Оклопљени у панцире компаундног челика они су одољевали потпуно свима директним поготцима наше артиљерије, која не имађаше специјалних зрна за ову циљ. — А у времену првих дана 1915. године Аустро-Угарска речна флотила састојала се из десет монитора и четири патролна чамца. Два старијег типа „Марош“ затим „Самош“ — „Кереш“ — „Бодрог“ — „Темеш“ — а доцније: „Енс“ „Ин“ „Сава“ и „Босна“. —

Друго велико зло против кога Београдска Одбрана не имађаше да испостави противдејство — беху аустријски аероплани, који формирани у две групе: северно од Земуна и код с. Баваништа имађаху своју у прво време доста дрску и смелу ескадрилу. —

Ђенералштаб Команде Београдске Одбране одмах је у образложеним представкама Врховној Команди указао на недостатак самоодбране са наше стране у том смислу, — што је у осталом имало свакодневне потврде у многобројним бомбардовањима, која нам наношаху велике штете, а остајаху некажњена. Како ни сама наша Врховна Команда не располагаше траженим средствима, то се обрати нашим савезницима, — и ускоро с пролећа 1915. год. на фронт Београдске Одбране стигоше војне мисије: *Енглеска, Француска, и Руска,* — које брзо предузеше организацију средстава донетих са собом нама у помоћ.

Енглеској мисији у прво време беше шеф адмирал Кардел, кога је почетком фебруара месеца сменио адмирал Трубриџ, велики пријатељ нашега народа и наше војске, који је концем прошле године у својој 62 год. умро у Бијарицу. — Неколико ваљаних поморских официра, као што беху: Мајори Кар, Елијот поручници Фич, Лонг чинили су част овој мисији те заслужују да се помену као и њихови свесрдни напори да се — минским заградама, торпедним батеријама и активним учешћем једне енглеске шалупе довучене возом из Солуна — демонтиране па склопљене на Дунаву, — непријатељској речној флотили противстави што више отпора и њено дејство локализује или уништи.*) — Штаб им је

---

*) На овом месту ваља поменути акцију енглеске оклопљене шалупе која је под командом мајора Кара у више прилика чинила испаде узводно Дунавом вршећи смеле торпедне нападе на аустроугарску мониторску флотилу. — До појаве ове шалупе монитори су повољно излазили из своје базе у висини Батајнице низводно, те вршили бомбардовање и рушење објеката у Београду, — но чим се шалупа појави, осетише се Аустријски монитори угрожени, па би се повукли иза једне „шлајзне“ — бона — превучене преко Дунава северно од Земуна, на којој беше покретна греда — капија за пропуштање вечером на предстражу једнога монитора и два патролна чамца. — 8. априла ноћу шалупа је извршила један напад на ову предстражу — који није успео. Али одмах идуће ноћи мајор Кар са потпоручником Лонгом успео је да торпедује у висини 75 северно од Земуна један монитор типа „Марош“. —

17. маја ноћу по изузетном одобрењу адмирала Трубриџа, учествовао сам и ја на шалупи мајора Кара;једноме испаду у напад на предстражу флотиле, са задатком да се торпедује моторни чамац — леви пипак предстраже — који се налазио у једном удубљењу острва Червенке. На шалупи је

био у Зделаровој Гимназији у Његошевој улици. —

Сем тога 26. фебруара довукоше Енглези своје дугачке 12 см. топове са по 200 зрна на цев, који распоређени на фронту Београдске Одбране знатно појачаше њену отпорну и агресивну моћ. —

Француска мисија којој на челу беше пуковник Бертра , састојала се из тешке артиљерије — командант потпуковник Пико, — и из Аеропланске Ескадриле под командом мајора Жоржа Витра-а, — Пико је био са својим штабом у виноградима на Топчидерскоме брду где су били пласирани и његови топови, које Французи духовито одмах крстише: „La terreur" и „La revanche"; сем овога још једна дугачка цев била је пласирана на „Самару" према Панчеву. — Достојни позива врлих савезника француски су артиљерци храбро бранили Београд нарочито од тежих калибара аустријских на Бежанијској Коси, а оруђе на „Самару" држало је стално у шаху Панчево. — Једно јако бомбардовање батерија са топчидерског брда извела је 28. јануара, када је приликом реперисања изазвана непријатељска артиљерија са Бежанијске Косе. Том приликом погођена је у Земуну зграда где беше гарнизонска менажа те је побивено и рањено — како доцније сазнадосмо — и више официра. — На ово Аустријанци одговорише бомбардовањем Београда 4. фебруара, па кад их Французи ућуткаше, пошаљу они парламентара пуковника Шварца, кога на Сав. пристаништу прими командант Комбинованог одреда пуковник Туфегџић, те Шварц изрази жељу аустријске команде, да се у будуће избегава бомбардовање отворених вароши. —

Француска аеропланска Ескадрила учинила је неоцењене користи како Београдској Одбрани тако и нашој Врховној Команди. — 5. априла спустило се у једном импозантном лету преко Авале на Бањицу шест Фармановић биплана, где су — баш где стајаху тркачке трибине — инсталирали своју ескадрилу. — У близини њиховој код Бањичке механе налазио се и наш балон „Каптив". — Шеф ескадриле мајор Витра чинио је утисак спремног и дрског авијатичара, што је он доцније и осведочио у многобројним надлетањима Срема, Баната и Бачке доносећи нам увек ванредно тачне извештаје и особито верне и читке фотограф. аеропланске снимке.

био још поручник Фич, — крманош нарденик Гуден и десетак људи посаде; наоружање: 2 митраљеза, 1 револверски топ и два торпеда. — Покрет је био са базе код Стругаре Прометне Банке на Дунаву око 2 сата после поноћи. — Шалупа је клизила без шума право ка циљу, но вода беше ниска те би један морнар мерио дубину мотком, да се не би насукали. — Кроз тишину ноћи чуло бисе само: „one feets — tbo feets — fonr feets" — док је Кар стајао у својој оклопној осматрачници и погледом продирао ка месту где према нашим извиђањима стајаше патролни чамац. — Но дали је овај што приметио, или му зећ беше време за повлачење на базу, — тек ми опазисмо, како се на довољној даљини чамац покрену — окрете и отплови ка монитору. — Мајор Кар командова пуну пару и даде се у гоњење. — У висини земунскога пристаништа добијемо светлеће сигнале са обале, па кад на њих одговор електричне лампе мајора Кара није задовољио, — осу се брза паљба са обале и чусмо мађарску команду на узбуну. — Са своје стране лежећи иза челичних штитова одговоримо равном мером, док је шалупа не напуштајући своје гоњење оштро секла глатку површину Дунава. — Истодобно добијемо пеш. ватру и са о. Червенке где они имађаху мању посаду. — Наше стање постајаше неповољно. — Но Кар нг напушташе циља. — Наједаред у моменту кад бесмо у висини Малога брда 86 одјекну топовски пуцањ, оштар фијук гранате — и шалупа беше погођена у леви бок. — Настаје кратка паника!, — затим једносложне одсечне команде мајора Кара и док кроз продор прокуља вода у кабину и шалупа почиње да се криви, — један торпедо буде пуштен у правцу одступајућег чамца, његова детонација мукло се у даљини чула, — морнари скачу у шалупу, спремљеном кучином затварају продор и пумпом истерују воду напоље. — Тек сада Кар окреће шалупу и почиње да се повлачи. — За све време арт. вод за заштиту њихове ескадриле северно од Земуна туче нас — но срећом без резултата; велики водени срубови око нас где метци падају и непрестана пеш. ватра са обале. — У том пошто је ушао у ситуацију креће се монитор са предстраже за нама у гоњење, — али срећом њега зауставља руска 15 см. батерија са малог Калимегдана, чији осматрач из Горњег Града прати наш покрет. — Пред зору повукли смо се на своју базу са рањеним једним војником и рањеном шалупом. — Дочекао нас је лично адмирал Трубриџ, коме мајор Кар излаже детаљно рапорт. — „Више вам недам на шалупу, не доносите нам срећу" смејао се адмирал обративши се мени, — а ја сам се сматрао сретним да сам донео читаву главу.

Вршена су успешна бомбардовања непријатељских објеката и трупа и узнемираване су њихове ескадриле: северно од Земуна и код с. Бaverникшта, — сем тога чињена је и корисна пропаганда убацивањем летака и обавештавањем тамошњег живља о европској ситуацији. — Тако смо 11. марта бацили летке о паду Пшемисла и објавили како је том приликом пало у ропство 9 аустр. генерала, 93 виша, 2500 нижа официра и 117 .000 војника. — У опште са доласком ове ескадриле на наш фронт сасвим је дејство непријатељских аероплана ублажено и њихова дрскост разбијена, јер док су пре надлетали и варош и положаје, па наносили и жртве и штете (18. фебруара оборили и избушили наш балон), — сада су опрезно долазили (бомбардовање 15. јуна на годишњицу Сарајевског атентата) и одмах бегали чим би се Французи дигли. — У ово време оборена су 3 аустр. аероплана: на Бежанијској Коси, код Глогова и код Смедерева. — Наша против-аеропланска артиљерија пољска са укоп. лафетима: вод на Дедињу и вод на Вел. Врачару и ако није имала видних резултата обасипала је добро просторију над Београдом, те успешно разгонила непријатељске аероплане. — Они пак имали су код своје ескадриле у Бављаништу специјалне вертикалне топове што је отежавало наша надлетања. — Па ипак ми смо ишли и тукли их.*) — Летели су наши Французи и ноћу те на белим токовима река тукли бомбама мониторе. — А на отворене у пољу вежбајући се трупе просипали су снопове челичних стрелица, — како су наша обавештења доцније посведочила — често са великим успехом: један командант батаљона погинуо је тако северно од Панчева. —

А Руска Мисија чији представници у Београдској Одбрани беху капетани: Григоренко и Волховицки из Црноморске руске флоте а којој је био шеф на доњем Дунаву пуковник Весјолкин, — поглавито је развијала своју акцију минским системом и торпедним батеријама, — поред тога што нам Руси послаше и своје дугачке обалске топове 15 см. који беху пласирани на малом Калимегдану. — Ова два руска поморска официра били су веома задовољни што ће се њихова имена уписати у браниоце Београда, па су чинили чуда од храбрости и уносили у своје послове сву вољу и читаву своју словенску душу. — Штаб им је био у београдском официрском дому. —

И тако штедром савезничком помоћи фронт Одбране Београда, постаде у неколико савремен и модеран, јер ускоро поче успешно да одолева и непријатељским тежим калибрима, и аеропланима, а што је главно ућутка и одбаци на оcдтојање непријатељску мониторску флотилу, која се сад и ређе и пуно опрезније јављала под Београдом. — Шта нису радили аустри-

*) У неколико махова по одобрењу Генерала Живковића у сагласности са мајором Витра летео сам као извиђач у правцу Бечкерека, Титела (где беше велики мостобран) и Руме у циљу снимања непријатељских одбр. линија, које беху у три серије организоване идући од Саве и Дунава ка линији Петроварадин—Бечкерек.— Мој пилот увек је био славни и неустрашими француски капетан Ларенти де Толозан. — Доцније — судбина му је била да буде деташован на Румунски фронт, где је нашао смрт у шумовитим Карпатима, срушен од једног немачког фокера. — Пре но што смо први пут узлетели преко Скеле у правцу Руме на висини од 2700 м. Ларенти ме је чврсто увезао кајишима за корпу, наводећи да има аматера, који нашавши се на висини добију неки луди страх, те искачу тражећи спаса, па гину, — „а и иначе" — настављао је — „ради сваке сигурности кад будемо правили „virage" и „vol plané". — 15. јула смо узлетели у правцу Пожаревца па северно према Бечкереку, — висина је била око 3000 м. и док на Бањици скапавасмо од врућине — у ваздуху нам се хватале леденице на брковима. — Тутањ елисе толико беше јак, да смо се једва споразумевали кроз говорницу (Schprachrohr) Ево нас у магновењу над Смедеревом, — оријентишем своју карту а под нама друга велика природна карта са сјајним токовима Саве и Дунава који љаште на сунцу. — Прелетамо терен источ. Бављаништа, кад се под нама и над нама расцветавају бели облачићи шрапнелских експлозија; срећом Толозан вешт пилот у неколико часака излази брзином 60—80 км. на сат из опасне просторије. — Мало час ми довикује: „Regardez a droit!" — гледам но не видим ништа, — али већ после неколико минута видим и ја: од Голупца непријатељски аероплан. — „Preparez combat" — довикује ми Толобан и ја инстиктивно узимам карабин који прикачен за његову корпу — и пуцам — према непријатељском аероплану, који се у часу чини ми се створио на нашем пушкомету. Био је то Албатрос брзине 120 км. на сат, који је надлетао наш цео Дунавски фронт, — па набасао на нас — или боље, ми на њега. — Срећом Толозан вешто маневрује, а даје и сигнал опасности бежичним тастером. — Гледам у правцу Авале и видим дижу се два наша

јанци, да нас обману и изазову. — Тако су једне ноћи пустили низ ток Дунава један од дрвета и „папендекла" начињени патролни чамац, са кога механички пустише у размацима 2—3 сигналне ракетле. — Наши осматрачи са града јаве појаву овога „брода" — те артиљерија из свију цеви на домаку отвори једну убрзану паљбу; „брод" буде уништен и набачен на спруд јужно о. Чгрвенке, — али тек у јутру буде констатовано, да је то све било позориште. — Њих су највише женирале наше минске заграде, које у неколико серија постављене током Саве и Дунава око Београда представљаху мониторима озбиљну опасност. — Због овога би често пуштали дереглије пуне камења, да нам мине упале, — и готово свима шпијунима, које смо хватали око Скеле и Брестовца, беше наложено између осталога, да извиде где су нам минске заграде. — Најзад када смо имали извештаје у току месеца фебруара и марта да припремају неку флотилу, да се пробије низ Дунав и однесе оружје за Турску — опреза код Енглеских и руских минера беше појачана, те се догоди да уништимо извесне пловне објекте, који су у горњем циљу били упућени. —

17. марта око 11 сати ноћу по густој магли пробијала се аустр. лађа „Београд" низ Дунав натоварена са 300 морских мина, а намењена Турцима за Дарданеле, са крајњом искрцном тачком Рушчук. —Успевши да се провуче кроз неколико наших минских заграда и не погођен од артиљерије због велике магле „Београд" доспедо с. Винче, где беше последња руска минска заграда. — Алармиран цео наш Дунавски фронт отварао је својим батеријама и код Винче и Ритопека паљбу те се посада лађе збуни и крманош — специјално добављени „Лодц" из Оршаве упусти крму, која закачи једну мину и изазове експлозију; задњи крај лађе се упали и моменат за тин један горостасан и страховитан тресак проломи се на Београдском фронту — тако јак — да су се прозори на торлачкој основној школи где беше наш штаб силно затресли. Преживели бродоломници: горе поменути „Лодц" и један ложач буду избачени на нашу страну, те из њихових саслушања добавимо све ове податке. — А лађа „Београд" силном експлозијом мина у њој буде однешена у ваздух и делом потоне а делом се избаци у ритопечке винограде.

3. маја пак дејством руске батерије буде уништен код о. Кожаре патролни чамац типа „С".

Исто тако монитор „Темеш" наишав на мину код Скеле у рукавцу Саве буде однешен у ваздух што све представљаше лепе успехе, које постигосмо благодарећи помоћи савезничкој. —

Ово затишје на фронту Београдске Одбране било је проткано као што се види континуелним напрезањем обеју страна да се створи што веће узнемиравање и да се служба обавештавања што боље обави. Од пријатних догађаја који унесоше много живости и популарисаше идеју о нашој офанзиви, била је депеша коју добисмо 10. маја, а која је гласила: „Рим — 10. маја. Почевши од сутра 11. овог месеца Италија сматра, да је између ње и Аустро-Угарске наступило ратно стање". — Иначе на фронт Одбране Београда у ово време добили смо велики број посета важних војничких и политичких личности како наших тако и савезничких, — јер је доиста Београд као престоница у самим пешачким рововима привлачио свеопшту пажњу целога света. —

У два маха нас је обилазио Њ. Кр. В. Престолонаследник, наш данашњи Краљ и то 16. марта и 26. и 28. јула; овом другом приликом Њ. Кр. Височанство као и цела Његова свита узели су лично учешћа у једном аеропланском летењу над Београдским фронтом, када је узлетела цела ескадрила са свих својих 10 апарата. —

Међутим приближавала се јесен, те су стизале инструкције за спрему зимскога ратовања. — Све док наши аероплани не авизираше приближавање већих тренова од севера ка Сави и Дунаву и не забележише појаву нових великих логора и кантонмана на нашем северном фронту. — Истодобно појавише се на овоме фронту нове немачке ескадриле, пред којима наши Фармани као несавршенији тип морадоше да стукну, те ескадрила буде премештена са Бањице у Раљу. — 13. августа беху позвати сви наши Армијски команданти

апарата; види то и Албатрос, — те у једном замашном virage — изгуби се негде иза Панчева. — „Срећом" — помислих ја, — а видим у једном апарату који нам је пошао у помоћ — врснога мајора Витра. — Кад смо слетели на Бањицу излагањима и претпоставкама не беше краја. — Сиромах Ларенти де Толозан смејао се и честитао ми — ваздушну „борбу". —

на ратни савет у Крагујевац под председништвом Њ. Кр. Височанства Престолонаследника, — те се у читавој атмосфери осећаше да прети нека нова до сада непозната опасност, која ће — као што и беше — попут једнога циклона, да завитла над Србијом и њеном престоницом и да све баци преко беспутне и мрачне Албаније у сиње Јадранско Море! —

— Наставиће се —

Пуковник *Ђ. Св. И.*

FEUILLETON.

ЂОРКОВАЧИ.

Педесет је ово лета
Прохујало ко у сану
Када први црни гласи
Долетеше и Султану:
Крајина се љута диже,
Под окриљем сивог тића
Сина Кршне Шумадије,
Кнеза Петра Мркоњића.
Он је логор подигао
И заставу развио
Ђорковачи на висини
А јунаке сакупио,
Да окове Босни скине;
Да јој стресе ропске ланце;
Да слобода њој засине
Кроз крајинске дивне кланце.
А кад Султан то сазнаде
Да с'Крајина љута диже,
Да падају многе главе
Да се сила турска брише,
Брже боље војску купи
Да ухвати Сивог Тића,
Да покори рају љуту
И погуби Мркоњића.
Ал' Мркоњић, Сиви Соко,
Не боји се што крв лије;
За слободу и јединство
Три године бојак бије.
... ...
Ал, гле, јада изненада:
Аустрији то не годи,
Војску шаље, не допушта
Да се раја ослободи.
На граници с војском стаде,
Те поквари лепе снове;
Поруши им све стечено
И слободе ове нове.
... ...
Четрес једно тешко лето
Опет Србин тужно цвили,
Док не стиже из Србије
Тај слободни данак мили
Баш под жељом Краља Петра,
Некадањег Сивог Тића,
Крајишничког Војеводе
Див јунака Мркоњића.
... ...
Стога данас ми славимо
Баш на овој светој Груди
Где слобода пре педесет
Година се нама буди.
Ђорковачи на висини
Споменик се диже сада
Несметено ни од кога,
Јер је сада наша влада.
Баш на месту, што казује;
Где је логор Сивог Тића,
Барутане и шанчеви
Славног Петра Мркоњића.
... ...
Где си сада, Краљу Петре,
Да се спустиш са висине,
Па да видиш синке твоје
Благодарне од милине,
Како су се сакупили
Над логором твојих тића
На хиљаде и хиљаде
Соколица, Соколића.
Још да видиш војску младу
Пешадије и топџије,
Понајвише што с' волео
Твоје старе те топџије;
Старе људе из Устанка
Како ли су пуни среће,
Што се спомен зидан сада
На тој Светој Груди меће;
Што се теби, Стари Краљу,
Покој душе сада чини,
И топови оглашују
Ђорковачи на висини;
Шта се истог сада дана
Освећује та Застава,
Те Соколске силне жупе
И лепрша баш без страха.
Извезена сва у свили,
На њојзије дивна слика

Краља Петра Мркоњића
У војводском одијелу.
На колена пара пушка,
А на глави капа мала
Црне Горе поносите,
Што му беше лепо стала.
На њози су дивне траке
Од заставе наше миле,
Међу њима понајлепша
Кума њеног, сва од свиле,

Краљевића Петра младог
Што застави кум је био,
А народ је од милине
Радоснице сузе лио.

6. септембра 1925. год. на Ђорковачи.

Бративоје Л. Антић,
Поглавар среза Санског.

ЕПИЗОДА ИЗ НАШИХ РАТОВА (1914).

Приликом наше контра-офанзиве, месеца новембра 1914. године, када је српска војска до ногу потукла чувену Поћорекову армију, настало је енергично гоњење непријатеља са територије Србије, почев од огранака планине Рудника и Сувобора па све до Дрине и Саве. Том приликом одиграло се и догодило много ратних призора, епизода и доживљаја, који не треба да остану незабележени на страницама наше обимне и славне ратне хронике. Такав један призор запазио сам и ја, као старешина, те сматрам за потребно да га изнесем пред читаоце „Војног Весника", а у првом реду пред оне наше подофицире и питомце војних школа који нису имали прилике да у рату учествују.

Свима учесницима у овој славној новембарској офанзиви добро је познато са каквим је полетом српска војска вршила гоњење потученог непријатеља, са каквом је неодољивом жељом тежила да што пре види одробљену и последњу стопу своје оскрнављене рођене груде. Активни учесници у овој офанзиви још се јамачно живо сећају оног чудног и необичног строја наших гонећих колона, управо осуства свакога строја, када су наше трупе сустопице јуриле за непријатељем, који се у паничном бегству повлачио ка Сави и Дрини. То беше управо једно утркивање бораца: ко ће више заробити непријатеља и ко ће му више штете нанети. Тако је било на целој линији непријатељевог паничног бегства, па следствено и на оном делу њезину, на коме сам ја лично са својим митраљеским одељењем учествовао...

Другога дана гоњења, у близини села Тодорина Дола, резервни поднаредник, вођа митраљеза 17. пешад. пука, Чедомир Равић, из Попучака, код Ваљева, носећи свој митраљез помоћу послужиоца и лично на рукама, кретао се непосредно за патролом претходницом, и код поменутог села лично се толико истакао унапред, да је сустигао вођу патроле и његовог помоћника. Баш у том тренутку ови беху наишли у једној шумици на тринаест аустро-угарских потпуно наоружаних војника, којима вођа наше патроле наређиваше да положе оружје и да се предаду. Но солдати апостолског Величанства, видећи само ову двојицу, нису хтели послушати, изговарајући на своме језику некакве неразумљиве за вођу наше патроле речи, које су очигледно значиле да неће положити оружје и да се неће предати, а сем тога дало се запазити и то, да се царски солдати спремаху да своје оружје употребе противу ова наша два војника. У том моменту, кад се они спремаху да изведу своју намеру, нашим војницима неочекивано стиже у помоћ поднаредник Равић, који носаше у руци само чистилицу митраљеза. Он одмах схвати критичан положај својих другова и још брже се одлучи да чистилицом пречисти ову незгодну ситуацију. У тој намери, без икаква оклевања, он прискочи у помоћ својим друговима и развуче чистилицом тројицу непријатељских војника, тако снажно по лицу, да на мах лину млазевима крв са лица рањених противника. То је било довољно да обескуражи све солдате апостолског Величанства и да ови одмах, као по команди, положе оружје пред ноге поднаредника Равића. Без икаквог преговарања са својим заробљеницима поднаредник Чедомир *повади затвараче из њихових пушака, а затим им врати пушке* и нареди да их понесу. Са чистилицом у руци Равић је спровео у своје митраљеско одељење и кроз претходницу наше гонеће колоне своје заробљенике, пруживши нашим војницима прилику да се увере, да је сам поднаредник Чедомир готово без икаква оружја, сем једне једине чистилице митраљеза, храбро и присебно употребљене, заробио тринаест неприја-

тељских потпуно наоружаних војника... Излишно је говорити од колике је моралне вредности у оно доба био овај ратни подвиг поднаредника Равића.

Поднаредник Равић, за овакво своје храбро и присебно држање у борби, био је од својих надлежних претпостављених старешина предложен за одликовање „Златном медаљом за храброст".

Ову ратну епизоду износим као јединствен пример храбрости и присебности у борби, који би могао веома корисно да послужи нашим садањим и будућим генерацијама подофицира, а наиме: какав треба подофицир да буде у борби и како треба да се држи пред непријатељем.

Загреб.

Пешадиски мајор,
Обрен М. Томић.

КЊИЖЕВНОСТ

Тактика коњице. — Драг. В. Војиновић, Ђ.штабни пуковник. — Садржај: I. Појам и елементи. II. Тактичке радње. III. Борба. IV. Упут за решавање тактичких задатака. — Ниш, 1926. године. — Цена 50 динара.

После појаве дела о коњици ђенерала г. П. Живковића, ево где се јавља и писац ове тактике као професор коњичке школе са једном врло лепом, успелом књигом, која је и технички лепо опремљена. Ова тактика добро ће доћи као нераздвојна ручна књига сваком коњичком официру; а добро ће се њоме користити и сви остали официри, који раде на својој спреми за усавршавање, па и команданти који ће долазити у прилику да командују коњицом.

Писац се потрудио да расветли и унифицира погледе о раду и употреби коњице; а што је ипак најлепша одлика, он заступа и нашу доктрину у овој тактици коњице. Како је био стално на Солунском Фронту, а после рата и у Француској на изучавању Француске војске, то обогаћен и личним искуством и компаративном студијом француске и руске литературе о коњици, успео је да изради ово своје дело, на које обраћамо пажњу наших читалаца, топло га препоручујући. D.

Пешадиски потсетник IV. издање. — Драгољуб Динић, пуковник. Крагујевац — — Београд. 1926. године.

Приказујући ову књигу која заслужује особиту пажњу читаоца, истичемо следеће особине ове књиге.

Младом официру и подофициру чим изађе из школе потребна је ова тако насушна књига, која као да је нарочито за њега спремљена: почев од његовог поздрављања, службеног јављања, осуства, боловања, ношње одела, првих и најважнијих службених и административних прописа који га уводе у дужност па редом све до извођења обуке у ратној служби и борби пешадије.

Слушалац кад пође у школу гађања полази с овом књигом, која га уводи у школу гађања са тако богато сређеним техничким податцима о наоружању и управи ватром.

Кандидати за разне официрске испите, нарочито подофицири имају потребне сређене податке за исте.

Нова ратна служба је толико обимна да у њу тешко улази нижи официр, а подофицир не уме ни да се снађе, а у Потсетнику, је израђена „Ратна служба пешадије". тако концизно и јасно те ће да олакша и наставу, обуку и спрему старешина у кадру.

Резервни официри нарочито новопримљени не могу макнути ни корака даље у служби ако немају ове књиге, јер је она њима од првенствене важности да брзо и лако уђу у сва правила, прописе и начела доктрине наше војске, и зато сваки од њих треба да је набави.

За ђаке резервних официрских школа ова књига треба да се узме за званичну читанку.

Сви знамо да се у рату не могу носити уза се сва правила и за то овај Потсетник чини одличну замену.

Ово ново издање, доноси ове нове одлике:

Најновије одредбе нових Правила Службе I и II дела у одељцима који су тек изашли из штампе.

Нове измене Уредбе о Војној Дисциплини и из Закона о Устројству Војске.

Инжињериске радове у редакцији професора Војне Академије бригадног ђенерала г. Николе Аранђеловића.

Нове конструктивне податке за пушку мод. 1924. год.

Потребне одредбе из Наставе за гађање пушком 1925. године, као и најновије податке из Пешадиске Официрске Школе.

Нове доктрине борбе пешадије из Пешад. Егзерц. Правила I и II део 1925. године.

Поред овога у свима осталим одељцима унете су потребне коректуре, као и осведочене новине из савремене војне књижевности, те ово издање у правом смислу речи преставља потпуно нову, незаменљиву књигу са ранијим издањем.

Најбоља препорука самој књизи је та што је већ доживела IV издање, даље што је сами читаоци радо читају и траже нарочито за наставу и обуку, како летњег тако и зимског течаја у трупи и у школама. И ако носи назив „Пешадиски потсетник", врло корисно може послужити и за остале родове војске.

Честитајући писцу на овако изванредном успеху ове врсте, корисне и потребне књиге, ми му се захваљујући желимо да у идућој години поздравимо и пето издање.

В.

„Антологија српске ратне лирике 1918—1922". — Уредили Младен Ст. Ђурчић и Мирко Дамњановић. — Издање Удружења Резер. Официра и Ратника, Београд 1926. год. — Цена 15 динара.

Прилози које је дала српска лирика о рату и из рата, скупљени су овде на једном месту. Ово је један значајан дар народу и повесници наше уметничке генерације. Удружење Резервних Официра и Ратника, схвативши правилно своје широке задатке, одкупило је ову књигу и о свом трошку опремило. Овим кораком Удружење указује и на своје будуће задатке, јер кад постигне осигурање ратника, сама собом на намеће му се дужност васпитања нових генерација, гајећи култ оних што се жртвоваше за добро свих нас и освежавајући гигантске традиције које будућности остављају ратне генерације.

Антологија је једна врло добра и лепа књига коју сваки ратник треба да има и ми је топло препоручујемо нашим читаоцима.

Из ове красне Антологије доносимо ову тужну песму, као ехо дана 1915—1918. године.

НАПУШТЕНИ ГРОБОВИ.

Збогом 'остајте у вечној тишини,
У тами дивљих и суморних страна
Збогом остајте у хладној туђини,
У својој скромној мирној величини,
Сведоци наших исполинских дана!

Ко галебови на мрком таласу
Хумке се ваше беле у крај мора,
Где снажном руком судбина вас расу,
У једном светом узвишеном часу,
Под мрачним венцем арбанашких гора.

Туђа вас земља у недрима носи,
И туђе небо громовима бије,
Туђа вас роса из облака роси,
А незахвални туђин вам пркоси,
Док братску сузу даљина вам крије.

Крстове ваше дрвене и мале,
Сломиће дивљи ветрови и буре,
И развијаће на студене жале
Прах ваш, без топлог признања и хвале
У тмурне магле и даљине суре.

Збогом остајте! Нас живот позива
У наша мирна и питома села,
Где плодна земља своја блага скрива,
И клас се жути са богатих њива,
И звони песма јасна и весела.

Др. Милош Перовић.

Витез Карађорђеве звезде са мачевима и ратни командир чете. — Умро 1918. год. у Паризу као инвалид (у борби изгубио десну ногу)

ПРЕГЛЕД ВОЈНИХ ЛИСТОВА.

„Militär-Wochenblatt". Независан часопис за немачку војску. Број 39. Берлин, 18. априла 1926. у издању 110. године доноси: Новостворени свет и војник. Војна политика Пољске и Румуније. — Поход на Балкан 1914. год. — Нешто о маневру. — О наоружању будућег рата. — Марокански проблем. — Америчанско мишљење о енглеском маневру. — Дорнијев санитетски авијон — Do T.

У овом броју у чланку „Поход на Балкан 1914. године" „Militar Wochenblatt" обазрео се на истоимени чланак који је изашао у „Војном Веснику" 1925. године, од ђенерала г. П. Ј. Марковића, излажући

своје коментаре, доносећи уједно и малу скицу похода ове године. —

Пољски Војни Лист „Be l l o n a“,

Варшава, март 1926. године.

Мазинг. Бојеви 3ће пешадиске дивизије под Косју (Венденом). Од 19. до 23. јуна 1919. године.

Епизода из борбе естонске дивизије против „гвоздене“ немачке дивизије генерала Голца. Пробој естонског фронта немцима завршио се опкољењем немаца естонцима,

Влад. Задатак припремне војне обуке у разним европским државама. Расматрају се системи: а) државне обуке — у Чехословачкој и Русији; б) полудржавне обуке — у Француској, Финској и Италији; в) у ужем кругу (у форми приватних друштава, савеза, другарства) обуке — у Немачкој. (Русија и Немачка спремају за рат морално сав народ.)

Лункевић. Организација дивизиске артилерије.

Старжинскиј. Организација оружане снаге — као наука. Задатак такве науке састоји се у упознавању основа и метода организацији духовних и материјалних снага народа.

Дигат. Француска. Расматра се нова организација француске војске, по пројекту Пенлеве-а о једногодишњем року службе.

Сосабовскиј. Месечни преглед. Расматра се скраћење рокова обавезне војне службе, тенденција ка прилазу ка кадровско-милицијском систему. Препреке економске и финансиске приморавају државе да ослабе свој војни систем.

Литвански Војни Лист „M ü s u Ž i n y n a s“.

Ковно, јануар—фебруар 1926. године №. 28.

Михњевић — Хетман. Марш (Рејд) коњичке бригаде од Вилне у правцу на Кејдане. Епизода изненадно удара Пољака у позадину литванске армије у октобру 1920. године.

Радзинис. На који је начин Немачка војска освојила Лифљанску и Естљанску у фебруару 1918. *године.*

Некролог тако много заслуженог за рад на стварању литванске војне литературе, ђенералштабног пуковника Константина Болецкиса, питомаца руског Кадетског Корпуса.

Крауцевициус. Физичко васпитање војске.

Ингелевициус. Санитетска авиатика.

Болецкис. Приказ о коњици. Јасна је улога коју је играла на руској позорници војних операција немачка коњица у 1915. години, руска у 1918—20. години, пољска у 1920. години, обраћа пажњу покојног писца на питању о улози коњице у будућем рату. Држава која је створила у мирно време добру пешадију, добру коњицу, добру артилерију, ставља будући рат на јачу подлогу, него та држава, која базира се на „Машинску“ војску, комплектирану милицијом.

Естонски Војни Лист „S o d u r“.

Талин (Ревељ), 17. априла 1926. године № 14—15.

Лист мале војске, но веће него белгијска војска у 1914. године. Интерес листа сконцетрисан само на руској војној литератури. Широких и компликованих војних задатака не дотиче се.

Јадранска Стража. Априлски број изашао је са овим садржајем: Ђенерал Душан Трифуновић: Буџет и наша наоружана снага. — Dr. Грга Новак: Хрватска и неретванска превласт на Јадрану. — Dr. Иво Рубић: Основи нашег поморства. — Иво Калуђеровић: Наша приморска места. — Чаборски: Пароброд и моторни брод. — Иво Батистић: Море и поморски живот у народним пословицама. — Борис Келло: Наши идеали. — Жв.: Old Ironsides. — Листак. — Друштвене вести. — Од слика спомињемо репродукције с америчког дреаднота, слике Улциња, слике са спомена Которске побуне, инспекције г. адмирала Прице у Поморској Војној Академији и т. д. — „Јадранска Стража“ излази месечно; годишња претплата износи 100 динара. —

Са конгреса резервних официра у Загребу (поворка рез. официра)

Вести из гарнизона.

САРАЈЕВО

Са пуковске славе X пешад. пука.

Наш пук образован је још пре 48 година и кроз њега је до сада прошла читава армија војника. За то, за историју релативно кратко време, он је створио своју ретку и славну историју на којој би му могли позавидети и много старији пукови већих и напреднијих држава.

Образован у центру Шумадије и попуњаван војницима са њене територије, наш је пук од 1888. године, када су установљене славе у војсци, па све до рата 1912. године данашњи дан прослављао на својој старој територији у Шумадији. Од 1912. године па до ослобођења наш пук, и ако непрекидно у рату, прослављао је данашњи дан уз грмљаву топова, прасак бомби и цику митраљеза и пушака по бојним пољима Србије, Македоније и Албаније па је данашњи дан свечано прослављао и када је био у најтежим приликама и ван своје Отаџбине — прослављао га је и на Солунском фронту па чак и на другом континенту света у жаркој Африци. Од ослобођења пук већ осму годину прославља данашњи дан на својој новој сталној територији, прославља га у срцу ослобођене Босне, у лепоме и гордоме Сарајеву, а у великој, моћној и уједињеној отаџбини Срба, Хрвата и Словенаца.

Данашњи дан „Цвети" прославља наш пук као успомену на дан другог устанка 1815. године, кога је значајнога дана Кнез Милош Велики у селу Такову под историјским Таковским грмом развио заставу и позвао сакупљени народ на оружје са речима: „Ево мене, а ево и рата Турцима".

Овим покличем Кнез Милош објавио је рат тада силној и моћној Турској царевини и позвао потлачени народ на устанак да продужи борбу коју је први почео неумрли Вожд Кара-Ђорђе, и коју је водио беспрекидно пуних 9 година. Неумрли Вожд Кара-Ђорђе креснуо је први искру слободе и распалио буктињу слободне Србије, али је обесна Осмалијска сила после крвавих 9 година успела да ову буктињу само пригуши, али није успела и да је угаси.

И када је Кнез Милош на данашњи дан пре 111 година позвао народ на продужење те борбе, синови кршне Шумадије и гордога Рудника листом су скочили на оружје и продужили тешку и неравну борбу.

Прве и најкрвавије борбе водиле су се на старој територији овога пука на којој је и сам устанак поникао.

По паду Љубића, пао је Чачак, пала је Јелица и Карановац и као плод тих победа поникла је малена али слободна Кнежевина Србија на чијем су стварању узели највиднијег учешћа људи са старе територије овога пука. Поред Милоша и Рајића са територије овога пука су још и Курсула. Мутап, Дринчић и многи други велики људи тога времена.

У доцнијим ратовима 1876. и 77., 77. и 78. год. као и у рату 1885. г. људи са територије овога пука такође узимају видног учешћа и ни у чему не изостају иза својих славних предака.

Но свима овим ратовима дело ослобођења и уједињњења није било ни из близа завршено, оно је било само почето. Дело Кара-Ђорђа и Милоша наставља и довршава унук Кара-Ђорђа наш Блаженопочивши Краљ Петар Велики Ослободилац са својим сином нашим Узвишеним Витешким Краљем Александром. Да би дело ослобођења и уједињења проширио Краљ Петар 1912. године са осталим савезницима објављује рат Турској царевини. Наш пук узео је видног учешћа у овоме рату. Међу првима он прелази границу и после бораба код Подујева и Тенешдола наш пук са осталим трупама побожно ступа на свима нам Свето Косово и наше заједничко Косово и сви витезови пали на њему беху освећени. По уласку у Приштину пук форсираним маршем преко Гилана, Куманова, Скопља и Урошевца улази победоносно у Душанов Призрен да одатле само после једнодневног одмора, по најгорем времену у месецу новембру, прво један његов батаљон а за њим и друга два нагазе својом смелом и чврстом ногом на кланце кршне и беспутне Албаније и да учине оно што је се дотле сматрало као немогуће, да пређу ту дивљу и непролазну Албанију, узму учешћа у заузимању Љеша, Кроје, Тиране, Каваје и Драча и победу ову исту пуковску заставу на обалама нашега лепога Јадрана и тиме још 1912. године обнародују целоме свету наше несумњиво право на Јадранско Море.

У рату 1913. год. када су нас дотадањи савезници небраћа и издајице Бугари мучки и без објаве рата ноћу напали, наш пук узима највиднијег учешћа. Као и остали пукови огорчен на незахвалност Бугара, који се на овако сраман начин одужују сенима наших хероја, који пролише своју крв и падоше под бедемима Једрена, наш пук улази међу првима у борбу и на Дренку после једне крваве и очајне борбе, којом приликом губи 17 официра и преко хиљаду подофицира, каплара и редова, задаје силни ударац Бугарима кога мало доцније наша војска на Брегалници претвара у прави пораз. Одатле се пук муњевитом брзином пребацује на Власину где војници овога пука са својом старијом браћом и очевима из 10. пука II. позива у низу бојева и на тој страни туку Бугаре.

И у последњем великом светском рату јунаци! наш пук опет развија своју славом увенчану заставу и са осталим пуковима полази да доврши дело ослобођења и уједињења.

У 1914. год. наш пук храбро се бори код Причиновића, Јевремовца и Шапца а његови млађи другови из 10. кадровског пука код Обреновца и Београда. У овој години задаје наша војска у Мачви и на Церу први велики пораз дотле моћној и силној Аустријској царевини а други много већи, тежи и срамнији пораз задаје наша војска Аустрији на старој територији овога пука на Гордоме Руднику и Сувобору.

После ових великих и сјајних победа дошла је злокобна јесен 1915. год. када нас са севера и запада нападоше удружене Немачка и Аустрија а са истока и ј—и издајник Словенства вероломна Бугарска. Настадоше нечувене борбе, борбе паклене и ужасне. Први и најсилнији ударац примише на себе кадровци овога пука при одбрани наше престонице Београда, где овековечише име пука и показаше обесном Виљему и Фрањи како наш народ воли своје огњиште и како уме да гине за своју отаџбину.

Но сви напори, храброст и жртве биле су узалудне, јер је судбина хтела да се доживи оно што је најгоре. Нападнути са свију страна и од многобројнијег непријатеља били смо принуђени на повлачење. Лагано стопу по стопу остављасмо под борбом своју отаџбину и са болом у души и гњевом у очима гледасмо како нам пламен гута села и градове. Мирно гледасмо у згариште наше отаџбине и тврдо веровасмо да ће после оних страдања доћи дан освете и синути бољи и срећнији дани. И са том вером крете се наш пук као и цео наш народ, преко кршева Албаније стопу у стопу за својим седим и Великим Краљем.

И заиста по изласку из отаџбине само је требало три месеца да се наша војска поново опорави. опреми и реорганизује и појави на Солунском фронту што је изазвало дивљење и чуђење код целога света, а страх код непријатеља, јер су они не само тврдили, већ били и убеђени да је наша војска уништена и за навек онеспособљена за борбу. Па не само што је се она појавила на Солунском фронту већ у трогодишњим борбама узима и највиднијег учешћа, а 1918. год. уз припомоћ осталих савезника врши и сам пробој фронта носећи у једној руци смрт душманима и у другој лучу слободе нашем троименом измученом и напаћеном народу.

Сан наших предака и свих великих Југословена беше остварен. Браћа од три имена али једне крви и језика Срби, Хрвати и Словенци нађоше се у заједничком загрљају и на костима палих хероја сазидаше солидан и чврст темељ нашој моћној држави Срба, Хрвата и Словенаца. Тај темељ јунаци! солиднији је и чвршћи него да је зидан од најчвршћег гранита, бетона, жељеза или цемента, јер је озидан на костима стотине хиљада најбољих синова наше земље.

У тај темељ узидане су и кости око 3000 официра, подофицира, каплара и редова овога пука цементиране не само њиховом крвљу већ и крвљу дупло већег броја рањених, осакаћених и за навек онеспособљених војника.

У пуку сада нема Шумадинаца, али зато сте сада ту ви: синови поносне Босне, кршне и јуначке Црне Горе, питомог и равног Баната и Бачке, лепе и убаве Хрватске и дичне Словеначке, најзад има вас и из Србије из околине нашег дичног Београда, који најбоље знате како су се тадањи војници овога пука лавовски борили бранећи вас, ваше куће и ваша имања и ја сам тврдо уверен да ћете ви не само знати и умети да очувате оно што су вам стари другови из пука у аманет оставили, већ да ћете њихове тековине и да проширите ослобођавајући и онај још мали део наше браће који су остали под туђином.

Честитајући вам, јунаци, данашњу славу пука, ја вас позивам да из ваших младих груди полети преко гордог Требевића попут Дрине ка Београду поздрав који ће проламати ваздух:

„Да живи Врховни Командант Војске и Морнарице наш Узвишени Витешки Краљ Александар“;

„Да живи Његов Светли Краљевски Дом“.

Ј. Ст. Р.

Са конгреса резервних официра у Загребу

Đeneral u penziji RUDOLF F. MAJSTER

Djeneral Rudolf Majšter rodio se u Kamniku, u Kranjskoj, 29.. marta 1874. godine. Nižu gimnaziju je učio u Kranju, šesti razred je dovršio u Ljubljani i po tom stupio u Kadetsku školu u Beču, iz koje je 1894. g. uvršćen u domobranski pešadiski puk u Ljubljani, u bivšoj austro-ugarskoj vojsci.

Kao oficir je služio u Ljubljani, Celovcu, Pšemislu (Galicija), Celju i Mariboru. Služeći tudjinu djeneral Majster je uvek osećao zajedno sa narodom. Neosporno da se kod mnogih oficira Slovena bivše austro-ugarske vojske nije mogao osećaj i ljubav prema narodu utrti. Oni su u duši ostali, verni narodu i zato su morali da trpe u karijeri. Majster je još kao djak učestvovao u akademskom narodnom pokretu i uvek je bio u tesnim vezama sa narodnim vodjama osobito za vreme svog bavljenja u Galiciji. Pisao je i radio na književnosti pod pseudonimom „Vojanov". God. 1904. izdao je zbirkus svojih pesama.

Zbog svog otvorenog mišljenja i ubedjenja imao je često neprilike u službi. Radi toga je bio 1908. g. premešten u Galiciju, koja je onda bila „austrijska Sibirija" za sve oficire koji su slovenski osećali.

Za vreme rata u Mariboru Nemci su ga hteli moralno uništiti i oterati, pa su ga radi toga premestili u Grac. Radi kleveta bio je razrešen od službe i tri i po meseca konfiniran u istom mestu. I tek na intervenciju Dr. Korošca dobio je svoje predjašnje mesto.

Za vreme prevrata Majster je bio u činu majora, na redu za potpukovnika. Prvog novembra 1918. g. „Narodno Veće" u Mariboru ga je proizvelo za djenerala, a 28. novembra 1919. g. bio je primljen u našu vojsku kao diviziski djeneral. Za zasluge u danima Koruške ofanzive kao komandant Labudskog odreda dobio je orden Belog orla 3. stepena. Predsednik Čehoslovačke Republike odlikovao ga je svojim krstom. Drugog oktobra 1923. g. djeneral Majster je stavljen u penziju i sada živi u Mariboru.

Новости и белешке.

ИЗ БУЏЕТА ЗА 1926.-27. ГОДИНУ МИНИСТАРСТВА ВОЈСКЕ И МОРНАРИЦЕ

Сувоземна Војска.

Виших и нижих официра свих родова сувоземне војске сем жандармериских има свега ... 6431

Војвода	2
Армиских Ђенерала	7
Дивизиских Ђенерала	52
Бригадних Ђенерала	113
Пуковника	436
П.пуковника	649
Мајора	335
Капетана I кл.	1425
Капетана II кл.	508
Поручника	1238
Потпоручника	1666
Виших капелника	13
Нижих капелника	34
Виших војних свештеника	42
Нижих војних свештеника	28
Редовних професора Војне Академије	11
Официра који се имају произвести у чин потпоручника биће	544

***

За унапређење 1944 официра свих родова оружја и струке, 2 капелника, подофицира и т. д. предвиђа се... 4, 368.000 дин.

За производство питомаца на страни по свима струкама, питомаца Војне Академије, Подофицирских Школа и активних наредника у чин официра предвиђа се... 4,211.000 дин.

Активирање и реактивирање и пријем из грађанства виших и нижих официра предвиђа се ... 1,196.400 дин.

На пензионисање официра и чиновника и осталих службеника предвиђа се 5,900.000 дин.

***

Набавка људске хране предвиђа

на подофицира	7509
каплара и редова	102.000
Питомаца Војне Академије и Административ. Школе	3630
Питомаца подофицирске школе и и Санитетске, Ветеринарске и Поткивачке Школе	1584
Музичара и музички приправника	500

***

Војних изасланика има: у Атини, Бечу, Берлину, Буда Пешти, Букурешту, Лондону, Паризу, Прагу, Риму, Варшави или Русији, Софији, Тирани и Цариграду.

***

МОРНАРИЦА.

Вице Адмирала	1
Контра Адмирала	2
Капетана бојног брода и пуковника	8
Капетана Фрегате и п.пуковника	23
Капетана Корвете и мајора	20
Поручника бој. брода, I кл. и кап. I кл.	61
Поруч. бојног брода, II кл. и кап. II кл.	36
Поручника фрегате и поручника	44
Поручника Корвете и п.поручника	96

УНАПРЕЂЕЊЕ

Официра	173
Подофицира	620
Морнара	1440
Питомаца	68

За Профијантске потребе предвиђено на:

Подофицира и морнара	4754
Питомаца подофицирских школа	530
Питомаца поморске војне академије	104
Музиаара	50

ГРАНИЧНА ТРУПА.

П.пуковника	1
Мајора	1
Капетана I кл.	23
Капетана II кл.	20
Поручника	17
П.поручника	26
Наредника	120
Поднаредника	250
Каплара	430
Редова	4235

ЖАНДАРМЕРИЈА.

У Буџету Министарства Унутрашњих Дела.

Дивизиских Ђенерала	1
Бригадних Ђенерала	2
Пуковника	13
П.пуковника	22
Мајора	42
Капетана I кл.	93
Капетана II кл.	67
Поручника	174
П.поручника	120
Наредника I кл.	328
Наредника II кл.	3122
Поднаредника	4280
Каплара и жандарма	12270

В. В.

ЗНАЧАЈ И УЛОГА НАША У СВЕТСКОМ РАТУ.

Србији, која је била сметња Аустро-Немачком надирању ка блиском Истоку, требало је пошто по то створити међу-народну кривицу која ће представљати довољан разлог, да јој се објави рат. Да се Србија прегази, те да се Германији створи слободан пут за Цариград и Малу Азију.

Да би се овај план остварио, уз велике обећане компензације поред Немачке и Аустро-Угарске увучена је у рат и Турска са Бугарском, а дипломатским успесима и родбинским династичким везама, Грчка је одстрањена од извршења својих обавеза, уговорених са нама у случају напада Бугаске. ......

Српска војска према својим непријатељима бројно много слабија али духом јача, јуначки је се борила, али нападнута готово са свију фронтова, постепено је се повлачила те најзад, не побеђена, беше принуђена напустити своје територије, и ако са тешким срцем, Српска је војска ипак морално јака, преко снежних и тако рећи непроходних Албанских кршева, гладна и озебла, одступала на Сиње — Јадранско Море, — а за тим на острво Крф.

Наша Врховна Команда и влада нису питале, колико ће жртава ово одступање стати, већ су пред очима имали будућност и само један једини циљ и крајњи идеал нашега народа, очувати част и светло име своје нације, да би поколењима, очували тај велики кредит а уједно, да би сачували задану реч народа Српског својим великим савезницима, да до краја остану верни, и да се рат неће завршити, док се целокупна наша нација не ослободи и уједини у једној великој јединственој држави.

Та часна реч народа Српског, и ако уз преголеме жртве дословно је испуњена.

Наш народ, може светла чела гледати у будућност своју, јер у најкритичнијим моментима, када је све губио, своју отаџбину, свој живот и имање, када је своје миле и најдражије остављао, он је пред очима имао само једно, заклетву дату своме владару и отаџбини, да војничку заставу то највеће знамење неће оставити. Са тим убеђењем, одступао је наш храбри војник без роптања са тврдом вером у лепшу будућност. Ако је и било појединачног застајања код својих кућа, то није био повод страха или кукавичлука, — на против сваки је хтео, да остане код своје деце да их брани од варварских напада и мука познатих од непријатеља, па и ти, који су се задржали код својих домова, они су показали непријатељу ко су и шта су. Организација у Топличком округу и другим местима даје нам доказа.

Када је у почетку месеца Децембра 1915. године Бугарски Краљ Фердинанд, дошао у Призрен и Љум-Кулу и видео целокупни наш трен ратни — топове каре и остало — уништено од наше сопствене војске, да се са њом неби непријатељ користио он је са ужасом рекао: *„Овај народ баца све, али пркосно вели; све уништавам али своју част, и своју дату реч испуњавам до краја и борба ће бити завршена само онда када целокупна наша нација ослобођена буде"*.

Па зар тај народ; који своју задату реч одкупљује са милион и по својих најбољих синова, не оставља, своме потомству један неисцрпни морални кредит, да писани уговори међу државама треба да су исписани прво у срцу и души, једнога народа морално јаког, који ће своју задану реч својом крвљу откупити.

Ето зашто се наше име, са особитим поштовањем и уживањем у државама наших непријатеља па и ратних непријатеља изговара и респектује, па је и природно, што се о наше непријатељство тако отимају. На нами је да тај морални дух, наше славне војске одржимо и пресадимо на нашу садању много већу војску, узимајући увек за пример, светле моменте овог великог рата. Само искреним и преданим радом нашег старешинског кадра ово ће се моћи постићи.

Пешад. П-пуковник,
Пант. Т. Миљковић.

Војни весник -- Vojni vjesnik

Месечни часопис за војску и књижевност

Vojaški vestnik

Mesečni časopis za vojsku i književnost

РЕДАКЦИЈА, АДМИНИСТРАЦИЈА И ПОШТА
Београд, Поштански фах 279.

ПРЕТПЛАТА:
Годишње . . . Дин. 60·—
За пола године . „ 30·—
ЗА ИНОСТРАНСТВО:
Годишње . . . Дин. 80·—

ОГЛАСИ:
Цела страна . . . . . . Дин 200·—
пола стране . . . . . . „ 100·—
четврт стране . . . . . „ 50·—
осмина стране . . . . „ 25·—
Војним писцима 25 од сто попуста за књижевне огласе

Број 7. Београд, јули 1926. Година VI.

Бледско Језеро.

Тактички задатак

(Карта: Пожега, С ињар, разм. 1:75.000)

ОПШТА ПРЕТПОСТАВКА

Трупе северне војске прикупљају се на просторији јужно од Драве. Њихови заштитни делови избачени на леву обалу Саве за одбрану прелаза, после краћих бораба повукли су се на линију: Ђел планина-Пожешка Гора-Псуњ, затварајући све правце који са југа воде у долину Драве.

Трупе јужне војске успеле су да се, на фронту Брод-Јасеновац, пребаце знатним снагама на леву обалу Саве, продужујући и даље нападање на север.

ПОСЕБНА ПРЕТПОСТАВКА

Да би се осигурао прелаз осталим снагама на леву обалу Саве, Врховна Команда јужне војске наређује да 10. маја сви делови који су прешли Саву продуже надирање на север, протерају непријатељске заштитнице и овладају положајима на Ђел планини, Пожешкој Гори и Псуњ планини.

Врбаска Дивизија која је прешла Саву код Старе Градишке и 9 маја вече предњим деловима допрла у висину с. Церника дејствоваће преко Нове Градишке и избити у долину Орљаве одржавајући десно везу са Моравском Дивизијом која дејствује у правцу Пожеге и лево са дивизијом која дејствује ка гребену Псуњ планине.

Са непријатељем пред фронтом Врбаске Дивизије одржава се непосредан додир на линији с. Дрежник, с. Баћиндол, с. Шуметлица.

Задатак

У улози команданта Врбаске Дивизије: 1. — Показати у главном распоред дивизије 9. маја вече. 2. — Проценити ситуацију. 3. — Издати заповест.

Напомена:

1. Јачина дивизије за делимичну мобилизацију.

2. Снабдевање дивизије из Б. Градишке.

Задатак предат 11. маја у 6 ч.

Командант
Армиски Генерал Н. Н.

РЕШЕЊЕ.

1. *РАСПОРЕД ДИВИЗИЈЕ*

9. маја у вече.

Врбаска Дивизија, састава за делимичну мобилизацију, која је прешла Саву код Старе Градишке и преко Нове Градишке предњим деловима допрла у висину с. Церника, заноћила је у следећем распореду:

1. *Коњички ескадрон*, који је био према непријатељу, док се не постави предстража, остаје испред и са стране крила дивизије, а по том повлачи се иза десног крила предстраж. положаја.

Тамо му је погодније даље надирање, него испред левог крила, не само због тежих земљишних околности, већ и стога, што би ушао у рејон дејства дивизије, која дејствује ка гребену планине Псуњ.

2. Предстража:

а. *Предстражни положај:* условљен донекле самим задатком, је линија: к. 267, Черкенац (к. 303), Версел (к. 287), Липовица (к. 268) ј. од Св. Линарта.

Предстражни положај, чије се десно крило протеже до п. Бозине и лево крило до п. Кленовац, природом свога земљишта и хидрографским условима, могао би се поделити на 2 одсека:

1. Десни одсек: к. 267 и Черкенац, са рејоном осигурања источно до п. Бозине и западно до п. Решетарице.

Извиђати нарочито, поред правца ка с. Дрежнику и Баћиндолу, још и преко Брајковца (к. 323) кога би, ако га непријатељ није ничим посео, требало држати бар са 1 јуриш. водом снабдевеним са аутомат. оружјем, те да послужи за сутраш. надирање као добар доста истурен ослонац, а и иначе као добра осматрачка тачка.

Десни одсек посести са: 1 пешад. пуком, коме придати 1 брд. дивизион артилерије, 1 чету пионира (која ће и доцније остати у нападу за савлађивање и одклањање препрека и крчење пута кроз шуму), 1 секцију телегр. оделења и потребан део санитета.

2. Леви одсек: Версел (к. 287) са Липовицом, са рејоном осигурања источно п. Решетарице и западно до п. Кленовац. Извиђати нарочито поред праваца ка с. Шуметлици, још и у правцу с. Гилетинци.

Леви одсек посести са 1 пуком пешадије, коме придати 1 брд. дивизион артилерије, 1 чета пионира, 1 секција телегр. оделења и потребан део санитета.

б. *Вид предстраже* условљен донекле самим задатком, који прецизира, да се са непријатељем пред фронтом дивизије одр-

жава непосредан додир на линији с. Дрежник, с. Баћиндол и с. Шуметлица.

Вид предстраже: *сталне*, са јачом опрезом и груписанијом снагом, где се приближно бојним предстражама, сваки одсек осигурава за себе и врши што боље осматрање, употребљавајући сва средства за осветљавање и осматрање, као и вршећи извиђање у одређеним правцима.

Распоред трупа десног и левог одсека врше команданти одсека, који имају да изврше поделу одсека на пододсеке, као и распоред по дубини (предња и главна трупа), где нарочито имају да услове линију прихватница: к. 267, Черкенац, Версел, Липовица на којој би имала у случају напада непријатеља да се прими борба и којој би линији као отпорној имали да приђу позадњи делови.

3. *Главнина*, коју образују сви остали делови борачких јединица, заноћиће северно од пута који иде паралелно са железничком пругом Брод—Загреб, с тим што ће оба пешад. пука бити на простору између п. Решетарица и преко п. Шуметлица, док артилерија јужно према њиховом саставу до железнич. пута. Пионирски батаљон (2 чете) западно до артилерије, ако не би био употребљен за оправку објеката на железнич. путу.

4. Санитетске установе: пољске болнице и болничка чета, као и пољска марвена болница задржале би се на линији Саве, да се доцније привуку на железнич. пругу, када се надирањем добије више простора и буду довољно осигуране.

5. *Комора:* Борбени део I степена колонске коморе, трупна комора, као и остатак I степена и II степена колонске коморе поставиће се на линију Саве, а на простору између Ст. и Н. Градишке, пошто је задатком условљено, да је врбаска дивизија прешла Саву. Али с тим да поједини делови буду тако постављени да местом и простором буду сигурно и добро пласирани, те да манипулација са њима буде што боља.

6. *Авијатика:* аеродром негде ј. од Саве; на подесном месту.

7. *Везе* између појединих предњих и позадњих делова, као и са суседима одсека, морају бити одмах постављене, како телефонске тако и хелиографске. Сем ових одржавати и везу помоћу релеја.

8. *Мере извиђања и осигурања:* приправност на предстражама, слање даљњих официр. патрола, као и фортификациско уређење нарочито предстраж. положаја, ради чега се сваком одсеку и придаје по 1 чета пионира, и употреба средства за осветљавање и осматрање која ће бити на осматрачким тачкама (к. 303 и к. 287) нарочито се истиче.

Командантима одсека, као и осталим јединицама и установама скреће се нарочита пажња на маскирање и камуфлирање својих положаја и места (чак и ноћу).

Поступак и знак за узбуну.

Мере за непосредно обезбеђење главнине као и војно полициске и санитетске мере спада у делокруг команданта бивака.

9. *Снабдевање*, условљено по задатку из Б. Градишке, док кување за борачке јединице на линији главне трупе предстража, заклоњено од непријатеља.

10. *Место команданта* код болнице ј. од Мала, док у случају борбе на осматрачници на Верселу.

II. *ПРОЦЕНА СИТУАЦИЈЕ*

1. *Елеменат војска*

Трупе северне војске прикупљају се на просторији ј. од Драве, имајући као базу својих операција сам ток Драве, као и све друге сувоземне комуникације, које више мање с њом иду паралелно или је пак пресецају.

Трупе северне војске своје заштитне делове избациле су чак на линији Саве, те да врше одбрану прелаза преко Саве.

Трупе јужне војске, пошто су после краћих бораба успеле да се са знатним снагама пребаце на фронту Брод—Јасеновац, натерале су на повлачење заштитне делове трупа северне војске на линију: Ђел планина, Пожешка Гора, Псуњ.

Трупе јужне војске, да би се осигурао прелаз и осталим снагама, имају да по наређењу продуже надирање на север и да протерају заштитнице непријатеља, као и да овладају положајима на планини Ђел, Пожешка Гора и планини Псуњ,

Трупе јужне војске са пребаченим деловима у вези су и базирају на Сави и свима комуникацијама, које с њом иду паралелно и које треба одмах оправити и васпоставити.

Врбаска Дивизија пак, која се ставља под моју команду, а која је прешла Саву код Ст. Градишке и својим предњим деловима допрла у висину с. Церника има задатак да дејствује преко Н. Градишке и да избије у долину Орљаве.

Претпоставка самог задатка, као општа тако и посебна истиче и показује, да је:

а. Бројна надмоћност трупа јужне војске у односу на заштитне делове трупа северне војске на страни јужне војске.

б. Морална надмоћност, којој нема места при решавању задатака, у конкретном случају, била би услед бројне надмоћности, а и услед постигнутог успеха свакако на страни јужне војске.

в. Распоред војсака види се такође из самога задатка.

Трупе северне војске повукле су се на линију: планина Ђел, Пожешка Гора, планина Псуњ, где су затвориле све правце, који са југа воде у долину Драве.

Трупе јужне војске пошто су прешле са знатним снагама Саву базирају на Сави и комуникацијама паралелно њој. Али њима треба простора, треба им сигурног мостобрана, који ће простором и местом омогућити сигурно пребацивање и свих осталих делова трупа јужне војске, који имају да пређу. Зато им се и наређује да продуже надирање на север и да овладају за тај циљ десном вододелницом преко Орљаве.

Врбаска Дивизија, која је прешла Саву налази се по простору између Моравске Дивизије, која дејствује источно од ње у правцу Пожеге и између дивизије, која дејствује у правцу гребена планине Псуњ, западно од ње.

Врбаска Дивизија избивши предњим деловима у висину с. Церника, по самом задатку у непосредном је додиру са непријатељем на линији: с. Дрежник, с. Баћиндол и с. Шуметлица.

Вид рада: надирање. офанзива.

Карактер рада: одсудност.

2. *ЕЛЕМЕНАТ ЗЕМЉИШТЕ*

Земљиште, на коме се воде операције у ширем смислу обухвата сву просторију између две пловне реке Драве и Саве са њиховом најближом позадином, које је ограничено са истока током Дунава и са запада током самог изворног дела Саве.

Земљиште на коме се воде операције у орографском смислу представља групе измешаног равничастог, брежуљкастог и брдовитог земљишта, које је релативно доста богато са свима комуникацијама, нарочито њихова подножја.

Земљиште, на коме се воде операције у хидрографском смислу веома је богато. Оно је тако исто богато и шумом, што истина олакшава снабдевања трупа у том смислу, али знатно омета операције трупа у погледу одржавања везе, па и самог кретања свих родова војске.

Земљиште на коме се воде операције чини у главном две греде:

а. *Десна вододелница Драве:* Папок, који је наставак преко земљишне депресије Бабине планине Било.

б. *Лева вододелница Саве:* планина Ђел, Пожешка Гора на коју се преко п. Орљавице наставља више у попречном правцу планина Псуњ, која је по своме створу и висини најмање пролазна од свих поменутих, највиша и обрасла највећом шумом.

Земљиште, на коме се налази Врбаска Дивизија и на коме има да се одигра тактичка радња дата јој по задатку, чини ужу просторију између изворног дела п. Орљавице и линије Н. Градишка, п. Базине.

Заштитнице трупа северне војске, у непосредном додиру са Врбаском Дивизијом, налазе се на линији: с. Дрежник, с. Шуметлица. Оне свакако држе на тој линији најјаче тачке: Главица (к.479) (к. 334) Камендрица, к. 299, Подгајеви, Мало Селиште, где се свакако западно наслања на Кобилињак, имајући пред собом висински ниже предположаје, са којих имају најбољом употребом свега свога наоружања, да што дуже задрже нападне трупе, као и да им нанесу што више штете приликом њиховог форсирања и заузимања.

Положај на коме се налази непријатељ представља I. линију положаја иза које се налазе поред омањих међусобних, мање јачине и мањег значаја, још и у главном две линије положаја.

II линија положаја била је Смиљевача, Бели Брег, Подвршко, са наслоном десног крила на Псуњ и у вези левог крила преко Бабје са гребеном Пожешке Горе.

III линија, лева и десна вододелница Орљаве: Брђани (к. 251), Пасикове што зависи од циља непријатеља по губитку I и II линије.

Положај на коме се налази непријатељ обзиром на:

а. *Стратегиске услове*, по своме месту налази се на правцу операција, због даљег надирања мора се заузети.

Лево крило положаја је важније, јер иза њега иде најкраћи правац, којим се има по задатку да избије у долину Орљаве.

б. *Тактичке услове*, по своме облику и створу положај има потребне и саставне делове доброг положаја: линију осматрања (претположај), линију отпора (главни положај) и линију прихвата, чија величина по ширини и дубини има довољно простора и заклона за трупе састава чак и дивизије, створ околног земљишта нуди повољније

услове у погледу наслона десном крилу, док у погледу обиласка крила и бокова у правцу и иза левог крила лакше је кретање.

Створ самога положаја у погледу употребе ватре доста је добар, нарочито употребе унакрсне ватре између десног крила и центра, као и између левог крила, које је нешто више истурено напред.

Лево крило положаја је слабије, јер је нешто истурено, изложено бољем и лакшем обиласку према коме се иде надмоћнијим земљиштем и на коме шума олакшава заклоњено приближавање.

3. *Елеменат време.*

1. Елеменат време као простор има значаја за једну и другу страну:

Трупама северне војске и делу на положајима према Врбаској Дивизији, да се што дуже задрже и на тај начин, осталим својим трупама, које се по задатку прикупљају на просторији јужно од Драве, створи што више времена.

Трупама јужне војске а нарочито Врбаској Дивизији, да што пре избију у долину Орљаве и на тај начин свој успех што више прошире и ставе се у повољније околности за даље операције.

2. Елеменат време као атмосферска појава подједнако повољно утиче на обе стране, можда нешто неповољније за јужну војску и Врбаску Дивизију, јер се Сава разлила.

III. *ЗАПОВЕСТ ЗА НАПАД*

Командант Врбаске Дивизије имајући већ прикупљене трупе, у непосредном је додиру са непријатељем, за кога се зна (стоји у задатку) да је на линији: с. Дрежник, с. Баћиндол, с. Шуметлица, нема потребе да издаје посебице две заповести, *припремну* и *извршну*, већ издаје једну *ускупну заповест:*

Врбаска Дивизија
О. Бр. 1
10 маја 1925. 3. ч.
Н. Градишка.

ЗАПОВЕСТ.

(Карта: Пожега, Свињар, разм. 1:75.000)

„Непријатељ држи линију: с. Дрежник, с. Баћиндол, с. Шуметлица са предњим тачкама.

Положај је местимично утврђен и снабдевен препрекама од засека.

Наше трупе: лево и десно.

Дивизија има задатак да нападне на непријатеља са тежњом да га одбаци са положаја, а по том да дејствује у долину Орљаве.

Наређујем:

1. Коњица

Командир Н. Н.
Коњички ескадрон

Свега: 1 ескадрон.

2. Десна колона

Командант Н. Н.
н. пешад. пук
1. брд. дивизион. артилер. пука, 2 митраљ. чете м. пешад пука, 3 топа 37 м. м. м. пешад. пука, 1 чета пионира 1 секција телегр. оделења.

Свега: 4 батаљона, 12 топова, 54 митраљеза, 6 топова 37 мм., чета пионира и секција телеграф. оделења

3. Лева колона.

Командант Н. Н.
л. пешад. пук 1 брд. дивизион н. артилер пука, 1 митраљ. чета н. пешад. пука
3 топа 37 мм. н. пешад. пука
1 чета пионира
1 секција телеграф. оделења

Свега: 4 батаљона, 12 топова, 5 митраљеза, 6 топова 37 мм.,
чета пионира и секција телегр оделења.

4. Главнина алтилерије

Командант Н. Н.
2 пољска дивизиона н. артилер. пука
2 противавијон. батерије
1 секција телегр. одељења

Свега: 20 топова и секција за везу.

5. Општа резерва

Командант Н. Н.
3. пешад пук
4. пешад. пук
Пионир. батаљон (2 чете)

Свега: 8 батаљона.

6. Авијатика.

1. Полази са свога места у 6.30 ч. правцем ка вези између Бабје и Пожечке Горе са задатком, да тачно утврди докле се протеже лево крило непријатеља, као и каква је веза са његовим трупама источно.

Кад почне борба прикупља се са стране десног крила дивизије продужавајући и даље извиђање, као и одржавање везе са трупама Моравске дивизије.

2. Полази са предстражног положаја у 7 ч. и напада на одсек између п. Решетарице ,и п. Базине са тежњом обухвата левог крила непријатеља.

Зона ширења са источно избаченим деловима све до изворног дела п. Дубочанац и западно до везе са левом колоном.

Веза са моравском дивизијом која надире источно.

3. Полази са предстражног положаја у 7 час. и напада на одсек између п. Решетарнице и п. Кленовац.

Веза што чвршћа са десном колоном, као и са дивизијом, која надире западно.

4. Избија на положаје Черкенац и Версел најдаље до 5 ч. с тим да за време напада дејствује бочном и анфиладном ватром нарочито на лево крило и центар положаја непријатеља, чија ће се концетрација ватре по напредовању управљати.

Противавијонске батерије западно и источно од Церника.

Померање артилерије вршити ешелоно по напредовању нападних колона а у сагласности са општом резервом.

5. Следоваће више иза десне колоне са тежњом потпомагања напада левог крила положаја непријатеља.

6. Извиђа све до Драве и прати ток борбе.

Кад борба почне два авијона на расположењу су команданта дивиз. артилерије за осматрање и реглажу ватре.

7. Командир телегр. оделења везаће дивиз. штаб са мојом осматрачницом на Верселу, као и поставити везу са суседним дивизијама.

Команданти колона стараће се да увек буду у непосредној вези.

8. Мере извиђања и осигурања.

Десна колона упутиће 1 чету са 1 водом митраљеза од преко Стрвњака и Бројковца ка Липановцу за обезбеђење деснога бока.

Лева колона 1 чету преко Гајића и Ралови ка Кобилињаку за обезбеђење левога бока.

9. Санитетске установе, задржаће се на преноћишту, док доцније по напредовању 1 пољска болница прећиће у Н. Градишку.

10. Комора задржаће се на преноћишту и постепено наступати по напредовању дивизије.

Снабдевање из Б. Градишке.

11. Почетак напада у 7 ч. сравнити сатове са начелником штаба.

12. Штаб дивизије: Н. Градишка. Осматрачница команданта на Верселу, где ћу се и ја налазити од 6.30 ч.„

Командант
Дивиз. Генерал,
Н. Н.

Писмена заповест достављена по ордонансима у ... ч. командантима ... и команданту Армије.

Сравнио и извршио експедицију заповести поручник *Н. Н.*

Тактички задатак напред изнет само је једна замишљена комбинација, на коју је донето и решење.

Решење Тактичког Задатка у опште треба да је: логично, кратко, јасно и опредељено, те се стога оно и износи, те да послужи нарочито млађим друговима, не као шаблон, већ као пример како се решавају тактички задаци.

Жив.

Јован Драгашевић

Почасни ђенерал у пензији.

(Рођен 4. фебруара 1836., умро 1. јула 1915 г).

Таленат и радљивост ђенерала Јована Драгашевића, а за онако дуги низ година како је у нас то реткост, нису се ограничавали и испољавали само на пољу војне науке и књижевности, већ су се они с успехом такође показали и на пространим областима осталих грана књижевности и науке у ширем смислу те речи.

Он је се истакао и добио угледно место као један од песника првака Омладинске Књижевности шесетих година прошлог века и његово је име необично тесно везано за тај покрет.

Песник патриотског правца дао је нашој књижевности неколико лепих, дирљивих песама које ни временом ништа од своје

вредности нису изгубиле. Његове, већином историјске драме, такође имају своју трајну вредност и дуго су се одржавале на нашим позорницама. Прихвативши се доцније науке он и ту даје резултате који га истичуу ондашњем броју преставника наше још недовољно развијене науке и знаности. А кад је пензионисан, с вољом и реткоменергијом предао се јавном и у општепросветном раду.

Овако разноврсни, универзални његов таленат у толико га је више истицао те је у ондашњем нашем официрском кору зазимао видно место и његово је име било упознато и ван границе наше Отаџбине.

Умро је управо у јеку највећег Светског Рата 1. јула 1915. године кад су све наше народне силе биле заузете у борби за одржање политичке егзистенције наше државе, кад се ни њему ни толиким синовима нашим никакав дуг захвалности није могао указати.

Јован Драгашевић родио се 4. фебруара 1836. године у Пожаревцу. Отац му се звао Димитрије, мати Јеца а обоје су били православне вере. Детињство је провео у месту рођења. у сиромашној кући, крај матере, јер му је отац убрзо по његовом рођењу био умро. Мати га је тешком муком одгајила и дала у школу. Опширно и са пуно занимљивости, интересантности дотиче се и описује своје детињство и ђаковање пок. Драгашевић у својој аутобиографији (*Истинске Приче, Две свеске*) где се са ретком искреношћу и топлином осврће на те године које је провео у сиромаштини, муци и оскудици. Своје се мајке сећа са благодарношћу сина обвезног за све оно што му је учинила злопатећи се и нате жући да га она на пут изведе.

† Јован Драгашевић

Пуковник, професор Војне Академије,
Члан Српске Краљевске Академије,
Песник и Књижевник,
Први Уредник првог нашег Војног Листа „Војин".

Изучивши у свом месту рођења основну школу, у којој се истицао марљивошћу и даровитошћу, мајка га је довела у Београд, у гимназију. Овде је морао послуживати те да се издржава. У гимназији је био одличан ђак и истицао се необичном својом озбиљношћу да су на њега сви наставници обраћали пажњу.

Ступио је 30. октобра 1855. године у ондашњу алтилериску школу, садању Војну Академију, као питомац III класе од њеног постања. Та је класа свршила 1860. год. и међу осталим питомцима треба навести још ове доцније истакнуте наше официре и војсковође: ђенерале Јована Анђелковића, Петра Топаловића, Димитрија Ђурића, Катанића и др.

Ондашњи управник артилеријске школе ђенерал *Зах* запазио је у Драгашевићу како чврст, непоколебљив карактер тако и јаку вољу за радом. С тога тек што је из академије изашао а већ га идуће 1861. године видимо као професора географије и историје млађој класи у истој школи. Из овог што ћемо навести, у неколико се добија појам како је текла његова службена, војничка каријера, пошто је изашао из артилериске школе. За поручника је

произведен 1. августа 1862., капетан II кл. постао је 1. јануара 1866. а I кл. 1. јануара 1870. године; мајорски чин добио је 1. марта 1874. год. а у првом нашем рату 1876. год. чин потпуковника. За пуковника је унапређен 1. децембра 1880. године.

У војничкој служби заузимао је све положаје: по изласку из школе био је у првом батаљону а убрзо после као професор Војне Академије све до 1867. год. Онда опет командир прве стрељачке чете 1869., па опет професор. 1876. видимо га на челу II београдске бригаде, јула исте године био је при штабу Врховне Команде. Априла 1877 год. врши дужност начелника Главног Ђенералштаба, а новембра те године заузимао је место начелника ађутантног одељења Врховне Команде. Идуће године 1878. налазио се на положају начелника историског одељења Главног Ђенералштаба. Пензионисан је 1888. године.

Учествовао је у нашим ратовима за ослобођење 1876., 1877—78. и 1885. године с Бугарима, увек при Врховној Команди. А у спреми српске војске за други рат био је и вршилац дужности начелника Главног Ђенералштаба.Ратна прокламација за тај рат његово је дело.

*

Још као питомац у артилеријској школи почиње он свој књижевни рад. Из тих је година његова на далеко чувена и позната песма *Јека од Гусала*, даље позоришна игра *Хајдук Вељко*, комад који је и доцније на нашим позорницама радо игран а који је одговарао укусу и осећајима читавих генерација. Његове се песме одликују и пробраним мислима, чистотом језика, разноликошћу мотива. Оне су већином патриотске, као *Јека од Гусала*, *Рајић*, *Хајдук Вељко*, *Јован Курсула* и др. освајају и придобијају читаоце па и сада нису изгубили од своје лепоте. Као официр песник сарађива је тих година скоро на свима нашим ондашњим књижевним часописима у *Шумадинки*, *Даници*, *Преодници*, *Вили*.

Али са годинама он се одваја од поезије постепено, ма да је никако не напушта, и одаје се војној науци — књижевности. У својој професури предавао је ове предмете: историју српску и општу, историју ратне вештине, географију, стратегију, статистику и стилистику. А поглавито поље где је ипак са највише успеха радио јесте *Војна Географија*.

Његово велико дело *Илирско Тропоље* које је доживело два издања, садржи у главном све што је он написао из те области и у вези са тим предметом. Дело обилује масом географских података и дуго је времена била ручна књига за наше официре у тој грани. Војна географија и у нас је се временом све боље усавршавала, неговала на модерној основи те је и ово дело можда губило ,али свој значај оно није нити може икад потпуно изгубити.

Проткано са историјским примерима, богато по цитатима из многобројних научних дела служи за потпуно и боље познавање Балканског полуострва, па ће свакако издржати и критичке захтеве најновије војне географске науке.

Дело је било признато и познато и у страним научним војним круговима. Тако је изашло у мађарском преводу, у журналу мађарске Војне Академије. А кад је прво издање било реткост антикварска онда је са бугарске стране изјављена жеља да се приреди ново издање. Ово је изашло 1901. године (Илирско Тропоље — (Балканско Полуострво Војно политичка студија; написао почасни ђенерал Јован Драгашевић, ђенералштабни пуковник у пензији. Друго издање. Београд штампарска радионица Војног Министарства 1901. год., са сликом пишчевом).

Дело је због оригиналности мислим и новина у својој садржини, а нарочито с погледом на стратегиску, државно-политичку културну и историјску страну било обратило на себе нарочиту пажњу.

У овој области је радио и посебно је изашло неколико студија. Тако између осталих му радова у *Ратнику* налазимо од њега из ове области још чланке: *Војна географија Полуострва Илирског*, и *Полуострво илирско са гледишта војног*.

А ради потпуности да наведемо и остале његове радове и одштампана дела, како из чисто војничке струке тако и иначе. Писао је осим за седам година у *„Војину“* још: *Војничку стилистику*, *Начела војне географије*, *Војничку речитост*, *Војник на маршу*, *Начела четовања*. Даље је написао: *Млава и Пек* (с картом), *Географију за основне школе*, *Географију за средње школе*, *Космографију*, *Кронографију*, *Анероид*, *Хомоље* (с картом), *Археолошка географска истраживања*.

*

Велика заслуга припада пок. Драгашевићу нарочито на пољу војне књижевности што је он покренуо први наш војни лист „Војин“)*

* Војни Весник му се овим чланком одужује.
Уредник.

у коме је за неколико година излажења изашао знатан број стручних, са добрим познавањем писаних чланака, студије из свих области војне науке. Ту је баш из његова пера ударен први темељ организацији српске војске у духу потреба српског народа. Маса питања важних и поучних за образовање тадашњег нашег старешинског кадра нашло је места у *„Војину“* и припомогла развијању тадање наше у том научном погледу још слабе народне војске. Наша је војска добијајући тек правац и темеље по угледу на остале модерне војске имала потребе за оваквим часописом, какав је био *„Војин“*, и који је поред радова самог уредника, Драгашевића, доносио и радове осталих наших тадањих истакнутих војних радника и људи од пера.

Не мање заслуга припада њему и за *„Ратник“*. Покојник га је као ђенералштабни потпуковник и начелник историјског оделења Главног Ђенералштаба уређивао од његова постанка 1879. год. па све до јула 1888. говине. За ово не баш кратко време он је у знатној мери припомогао да се кроз овај лист изнесе многа лепа и корисна идеја, научна истина која је нашем официрском и старешинском кору користила. Посматра ли се нешто ретроспективно на оно доба увидеће се колико је *„Ратник“* прикупљајући око себе сараднике и ширећи кроз своје ступце идеје савремене војне науке придонео подизању научног нивоа наше војске која је после издржана два рата са Турцима знатно коракнула добијајући прве основе једне модерне војске. На тим се је основима она даље развијала крепећи се моралним снагама из самог народа уз припомоћ прилива новијих идеја које су долазиле и примане у научном развоју са стране.

„Ратник“ је неоспорно како ценимо имао за тај војно-научни наш развитак заслуга које би се још боље оцениле кад се пажљиво расмотре обилне књиге које су читаоцима, старешинама у руке дате. А за то време може ли се ђенералу Драгашевићу оспоравати колика је његова заслуга као уредника?

Сем наведених већ радова из његова пера у *„Ратнику“* вреди навести и његове *Успомене на берлински конгрес*. После рата 1878. Јован Ристић, као главни делегат српске владе и кнеза повео је собом и пок. Драгашевића, као доброг познаваоца историје и географије нашег народа. И из његових ових успомена тек се види с каквим је тешкоћама наша делегација имала да се бори. Све те моменте као драгоцен прилог за нашу праведну ствар он износи у овим својим успоменама. Онда је он о свом трошку спремљену још пре ратова етнографску карту српских земаља штампао и издао и имао је на Берлинском конгресу.

Написао је и издао деведесетих година у две свеске *Истинске приче*. То су аутобиографске белешке и оне пружају у изо биљу материјала не само за познавање пишчевог живота него и ондашњих друштвених прилика у опште. У тој се књизи он појављује као културни сликар нашег тадањег друштвеног живота, сликар особа с којима је у додир долазио. А ту се у исто време огледа и као приповедач.

Није мање познат као новинар, журналиста. Пошто је био престао лист *„Велика Србија“* који је уређивао стари Бард (Владислав Каћански) онда је пок. Драгашевић покренуо *„Дарданију“*, у којој је штампао такође у знатном броју својих историско-етнографских и политичких расправа.

Дајући овим карактеристику као књижевног и јавног радника у тесној је вези да га прикажемо и у осталом његовом раду, на коме је користио својој Отаџбини. Када се на Балканском полуострву почела јаче будити национална свест шесдесетих и седамдесетих година прошлог века, кад су и остали народи по угледу на српски почели се будити и енергичније радити на свом ослобођењу испод турског јарма онда се јаче експонирала мисао за савез балканских народа. Србија је водила прву реч. Кнез Михаило, чија је спољна политика била у том духу и правцу, пок. Драгашевића је слао у специјалној мисији у Букурешт. Он је слат тајно у Букурешт да ступи у везу и споразум са бугарским тамошњим комитетом за заједничку акцију против Турске. Кад се вратио из Букурешта разочаран понашањем и дрскошћу Бугара, до јучерашњих српских лицејаца, он је као професор војне географије у тадањој арт. школи ђацима својим ово казао: „Од онога дана кад бугарски народ буде ма у ком виду слободан а први рат што ће га Србија имати то ће бити против Бугара...“ И 1885. године то се обистинило.

Што се јако истиче у његовим радовима то је патриотизам. То је његово главно обележје. Он је све друго стављао у други ред. Као песник, књижевник, научар, публициста, јавни радник он има ту идеју која осталим код њега доминира.

Још од младости у Војној Академији, по изласку из исте па кроз цео живот и службовање он носи као најпречи задатак и дужност сваког сина земље то Србовање. Испољава га у свима приликама. Једна од првих у нашем омладинском покрету остаје такав кроз цео свој живот. Као значајна карактеристика за њега нека и ово послужи: Кад је по заузећу Ниша 1878. године Краљ Миланд добио многобројна честитања, Драгашевић је у име Краљево једном депешом свима одговорио:

„И ако се Српски стијег по сред Ниша вије, Опет тужно Косово освећено није“.

После пензионисање 1888. године он је и даље обилно радио на нашој књижевности и пратио је стално наш јавни живот. Кад је другог дана Духова 1904. прославио педесетогодишњицу свога књижевног и научног рада (почео је у 18. години својој) добио је врло много поздрава и признања за свој рад из свих покрајина српских. Краљ га је одликовао орденом Белог Орла петог степена. Том приликом листови су истакли његове заслуге, значај његових родољубивих осећања и вредност радова му.

Са годинама и делатност пок. Драгашевића је слабила, малаксавала али ипак потпуно никако није престала. С времена на време у нашим часописима од њега би се појавио који чланак доказујући да он још прати будно наш духовни живот. У опште кад се разгледа целокупан његов рад, оцени према времену у коме је стварао, радио, добија се уверење да је покојник био енциклопедиски образован у пуном смислу те речи и књижевник и научник од вредности. Као јако експонираног патриоту и истакнуту личност ценили су га и ван граница тадање наше Краљевине. Да је и у страном свету био цењен сведочи то што је био почасни члан Академије у Петрограду и Брислу.

Као професор је ђаке придобивао својом духовитошћу и слободом својих предавања, и за кратко је време постао најомиљенији професор.

Пок. Драгашевић је дочекао у дубоким својим годинама наш рат за дефинитивно ослобођење и уједињење. Умро је 1. јула 1915. године у Нишу. И ако нису онда прилике дозвољавале да се достојно ожали његова смрт, и истакне његов значај, то се о једанаестогодишњици смрти му овом биографијом, рађеном на основу свега што се о њему могло наћи, жели надокнадити.

Нека му је лака земља коју је свом душом волео, и вечан му помен!

Београд

Ђорђе Ћирић,
пешад. пуковник.

Strategema

(Povodom knjige djenerala Drag. Milutinovića: „Timoćka divizija II p. H. V. u I i II Balkanskom Ratu 1912.—1913. god.).

Termin „Strategema“ označava upravo „naredjenje“, kombinaciju ili odluku Stratega — vojskovodje. Djeneral Leval u svojoj „Strategiji“ objašnjava ovaj ermint kao „misao“ stratega. U ovakvom istom smislu razume se „Strategema“ i u stilu staroga grčkoga vojskovodje Frontina u 80. godini posle H. R., koji je podelio sva prikupljena strategiska fakta u dva dela: jedan, koji je nazvao „Strategeme“, i drugi — „Strategija“, u kojoj se od dotične samo one strane Strategije, koju je Lojd (pa i Žomini) nazvao „Filosofijom Rata“. Za vreme sredujih vekova, na žalost, termin „Strategema“ otpočeo se primenjivati i utmačiti u smislu „ratnog lukavstva“.

Boj kod Bleno, koji je tako mnogo hvaljen od strane Napoleona, a koji je boj tukao, Tiren 7. aprila 1652. godine, približava se ka onoj kategoriji strategiskih fakata, koju Frontin i Leval računaju u „Strategeme„, u strategisku „misao“, ideju. Za ovaj boj Napoleon veli: „ta okolnost (kao neznatno naredjenje Tirenovo) izgleda ništavnom, ali upravo to „ništavno“ i čini jedan odsjaj „vojnoga genija“, upravo taj „odsjaj“ ma kako izgledao sitnim“, ništavnim, ispoljava dubinu strategeme, dubinu misli vojskovodjne.

Bonaparta, u svojoj instrukciji pisanoj Kelermanu, u 1794. godini, posle junskih neuspeha i odstupanja na utvrdjene linije „Borgeta“, još reljefnije podvlači taj „odsjaj“ vojnoga genija, kada on govori takodjer, kako izgleda, o ništavnoj okolnosti, upravo o faktu, da je „Vado bilo posednuto ne s ciljem

odbrane, već s ciljem napadnim, i zato ako Austrijanci predju u napad, trebalo je sve francuske trupe iz Vado krenuti na neprijatelja". Ovakva koncentracija sve snage i bila bi odlikom vojnog genija kod francuskoga djenerala, i dokazalo bi nam dubinu njegove strategeme (misli) u ovoj operaciji 1794. godine.

U knjizi pak genenerala Milutinovića, na str. 69. prilikom opisa prvoga dana boja Timočke divizije II poz. kod Krivolaka, 17. jtna 1913. g., mi nalazimo potpunu sličnost sa strategemom operacije iz 1794. g.: to je onaj fakt, kada đeneral Milutinović privlači XIV puk od železničke stanice Strumice ka selu Pepelištu, oko Krivolaka, gde se, u toku 17.—21. juna i odigravale borbe, koje i čine težište boja Timočke divizije, i poglavitu zaslugu njezinog komandanta za povoljan obrt bitke na Bregalnici, u korist srpskog oružja. Izučavanje ovakvih odsjaja vojnoga genija u stvari je praktična dužnost, da se protumače događaji, koje treba da sačuva ratna istorija. Upravo ovi „odsjaji" i obogaćavaju uobrazilju onoga koji izučava Strategiju (prema izrazu Fridrika Velikoga „meubler la memoire"), što su u potpunosti, i razumevali drevni strategiski pisci, kao na pr. Frontin, koji je uneo čitav niz svojih strategema.

Kada se već pitanje svodi na korisnost, i šta više na nužnost da se „obogati um", to je za srpske vođe bolje da se „mebliraju" — bogate, svojim rođenim predmetima, t. j. faktima iz svoje ratne istorije. Stoga strategema đenerala Milutinovića iz 1913. god. trebala bi, da je u udžbeniku srpske strategije metnuta na prvo mesto, a na pr. strategema Bonapartina iz 1794. g. i Tirenova iz 1652 god. trebalo bi da služe kao njezina dopuna i objašnjenje. Ovakav program rada misli srpske vojne nauke uslovljava se životnim zahtevom: „istrajno raditi za „Hausbedarf" (domaću upotrebu) kako veli đeneral Golc, koji se podsmevaše tuđim đeneralštabovima, što su bukvalno prevodili nemačke udžbenike i pravila, a koje su Nemci izradili izuzetno za svoj „Hausbedarf" t. j. za nemačku vojsku, u duhu nemačkih tradicija i nemačke strategije.

Pronaći strategeme srpskoga vođstva u Istorijskom Odelenju Glavnog Gjeneralštaba, gde su skupljene sve arhive, i metnuti ih na prvo mesto u udžbenicima Strategije, eto pravoga i bitnog zadatka srpske vojne misli. Mi govorimo o srpskoj strategiji zato što se „srpska" zemlja može braniti i „srpska" se vojska može voditi samo po „srpskoj" strategiji. Besprekidni sedmogodišnji rat od 1912—1918. god. na srpskoj teritoriji daje bogati materijal za izvođenje spomenuto zadatka. Ovakav materijal nema ni jedna od vojsaka, koje su ratovale u poslednje vreme.

V. Borisov.

КАКО СМО БРАНИЛИ БЕОГРАД 1915. ГОД.

— Наставак —

Како смо и раније били напоменули јачина трупа које образоваху Команду Одбране Београда, сходно општој ситуацији мењала се више пута, те је Команда варирала од одредске формације, па до јачине једне армије. — Пред сам пак напад Аустро-Немаца у септембру 1915. године распоред трупа на фронту Одбране Београда у коме је распореду и сачекана ова инвазија био је следећи почев са десног крила:

1.) *Грочански одсек* (од Орашачке мех. до ушћа Болећице у Дунав). Командант потпуковник Пет. Милошевић. Бранио га је 15. пешад. пук III позива: три батаљона на предстражи, четврти у резерви код села Заклопаче. — Један пољски брзометни артилериски вод, две Де Банжеове пољске батерије и једна обалска енглеска батерија од 2 дуг. топа 12 см. на Циганском Брду. — Свега 4 батаљона и 16 оруђа.

2.) *Велико-Селски одсек* (од утока Болечнице у Дунав до Миријевског потока) Командант пуковник Јов. Ивковић. Бранио га 7. пешад. пук III позива: два и по батаљона на предстражи а један и по батаљон одредска резерва код с. Сланци. — Једна пољска брзомет. батерија; једна Де'банжеова пољ. батерија од 7 топова; једна Грузонова брз. батерија у куполама (плен од Бугара 1913); једна 12 см. хаубица М. 97. — Једна енглеска обалска батерија од два дугачка топа 12 см. код Винче и један фран-

цуски обалски топ на „Самару“. — Свега 4 батаљ. и 17 топова.

3.) *Комбиновани Одред* (од Миријевског потока до кар. Јарац у Макишу) Командант пуковник Душан Туфегџић.

Овај одсек делио се на:

а.) Градски пододсек (источно од Савског железничког моста) бране га: Сремачка добровољачка чета; одред београдских жандарма; 2 батаљона X кадров. пука на предстражи; један Де-банжеов пољ. арт. вод; један против-аероплан. брзомет. арт. вод и једна енглеска обалска батерија од два дугачка топа 12 см. на В. Врачару; — једна пољска брзометна батерија, једна руска брзометна батерија од 2 топа, и једна руска обалска батерија од 2 топа 15 см. у Горњем и доњем Граду.

б.) Топчидерски пододсек (западно од Савског моста железничког) бране га: два и по батаљона 7. пешад. пука II позива на предстражи; једна Де-банжеова пољска батерија без 1 вода; једна француска обалска батерија од 2 дугачка топа 14 см. и једна наша хаубичка батерија од две 15 см. хаубице на Топчидерском Брду; једна пољска брзомет. батерија на Бановом брду.

в). Одредска резерва: један и по батаљон 7. пешад. пука II поз. и једно митраљеско одељење на Бањици. — Свега 6 батаљона, 26 топова.

4.) *Остружнички одсек* (од карауле Јарца у Макишу са с. Остружницом закључно) Командант потпуковник Милијан Недељковић брани га: 11. пешад. пук III позива са два батаљона на предстражи; један Де банжеов пољ. артиљер. вод у Макишу; једна пољ. брзометна батерија; једна Де банжеова пољ. батерија без једног вода; једна хаубичка 12 см. батерија М. 97 (два оруђа), 2 Енглеска дугачка обалска топа 12 см. на положају код с. Остружнице.

Одсечна резерва: два батаљона 11. пешад. пука III позива иза села Остружнице. Свега 4 батаљона и 14 топова.

5.) *Општа резерва:* 1 батаљон X кадр. пеш. пука I поз. и два пољ. брз. вода на Торлаку; 1 батаљ. X кадр. пука I поз. у с. Кнежевцу, — коњички дивизион Одбране Београда (2 ескадрона) у Белом Потоку. Свега: 2 батаљона, 2 ескадрона, 4 топа.

Најзад: један III поз. ескадрон за ордонанс. службу. Француска Аеропланска ескадрила; 4 моторна чамца, шалупа и 1 наоруж. лађица и блиндирани шлеп позади Аде Циганлије што сачињаваше нашу импровизовану флотилу. Више рефлектора на важним тачкама за осветљавање.

Како се види и сувише слаба снага за један тако протегнути фронт од око 60 км., те је Команда Одбране Београда муку мучила и да све поседне и брани, а поред тога, да има у руци какву-такву резерву за парирање разних евентуалности. Нарочито пак по важности београдски одсек, који поседаше Комбиновани одред, чији се фронт протезао кроз саму варош, а где је било највише вероватноће, да непријатељ предузме прелаз заштићен артиљеријском ватром, која истакнути клин Београда туцијаше унакрстно са Бежаниске Косе и са линије Овча — Панчево, — требао је и морао је имати јачу посаду но што му беше додељена.

Фронт дакле Београдске одбране поседнут је био чисто кордонски и ни близу дорастао да прими на себе удар два непријатељска корпуса, са више стотина модерних топова највећих калибара који просуше једну паклену ватру на варош и околне положаје, пре но што се њихови пребачени батаљони устремише у срце наше земље. Врховна Команда је рачунала да ће моћи благовремено да нас појача и подржи Тимочком дивизијом II поз. која се налазила у то доба на један дан марша јужно од Београда у кантонманском распореду. — Али се као што смо мало час видели, Тимочка дивизија II позива није могла целисходно употребити, јер је прекасно стизала, као што одоцнише и корисна дејства 13. и 19 пука I позива и двају артиљеријских дивизиона хитно превежених са Нишавског војишта.

И ма како да су благовремено и ма колико боље квалитативно и квантитативно стигла онако слабом кордону Београдске одбране, потребна појачања, ипак — обзиром на страховито и ураганско дејство непријатељске тешке артиљерије, док је она била у стању да са оне стране држи у домету наше трупе и организације и њено разорно дејство у области наше престонице, које утицаше јако на морал човека, — није се могло дуље одољевати.

Затишје до пред Аустро-Немачку офанзиву употребили смо и ми као и непријатељ што је, да фортификациски што боље можемо припремимо више узастопних линија одбране, те да у терену потражимо накнаду недостатка у снази; — и док су нам наши аероплани доносили снимке из којих се лепо видело, да северно од Саве и Дунава ничу три линије одбранбеног фортифи-

кациског система: прва код самих прелаза линијом Дунав—Сава, друга у висини Руме, а трећа на линији Петроварадин—Тител, — дотле и наши пионири и резерве нису седели скрштених руку, већ утврдише читаву серију отпорних тачака, повезаше их по терену повијеним опкопима, снабдеше препречним средствима, те и на нашој страни јужно од Саве и Дунава никоше неколико узастопних линија одбране све до у висину Петровог Гроба, Авале и Крајкове Баре. Али као у то доба све беше недовољно и у знаку провизорности, то се и ти наши теренски одбранбени радови показаше неспособним, да одоле страшном и разорном дејству немачке артилерије, која је припремајући пут својој пешадији у правом смислу те речи — преоравала предтерен, нарочито успешно тукући наше резерве, — које не имађаху солидних пасивних заклона, — уз несметану реглажу с аероплана, јер као што смо поменули надмоћност северне армије у авијатици нагонила је на готово потпуно повлачење нашу ескадрилу. — „Према томе и све остале мере брижљиво и систематски предузимане на суву и води у циљу да се нашим трупама код Београда да више стабилитета показале су се недовољне од тренутка кад је та артиљерија била ступила у акцију“.

На послетку 22. септембра у 1 час по подне непријатељска артиљерија отпоче необично јако да туче фронт Београдског одсека; — ускоро буде демонтована наша против-аеропланска артиљерија на Великом Врачару, те њихови аероплани на релативној малој висини предузеше реглажу ове уништавајуће ватре. Пред вече и ноћу завлада на целом фронту гробна тишина као предзнак некакве страховите олује која у истини у зору и отпоче. — Непријатељска Артиљерија открила се према фронту Одбране Београда у четири групе: Код Панчева, Старе Борче, Земуна и на Бежанијској Коси. Прва и четврта беху слабије, а друга и трећа изванредно јаке, а припадале су прва и друга XVI аустријеком, а трећа и четврта XXII немачком резервном Корпусу; крилне групе имале су више демонстративно дејство, док средње беху намењене да изврше главни пролом Београдског фронта и преведу нападне дивизије за заузеће: Вел. Врачара, Дедиња и Бановог Брда, другим речима да створе један солидан ужи мостобран под закриљем кога би се могло да изврши пребацивање јачих контигената, а нарочито артиљерије тежих калибра.

У јутро 23. септембра отпочела је главна акција. На целом фронту од Винче до Остружнице, обасуо је непријатељ поражавајућом артиљеријском ватром наше одбранбене организације, тако да је изгледало да се проломила и земља и небо, сасређујући највећу жестину на београдски одсек, који ће имати — као што се предвиђало, — да издржи најтеже искушење. Ова ватра претворила се у једну континуелну грмљавину, а експлозије сасређене на маркантнијим деловима фронта давале су утисак једне вулканске ерупције и то је тако продужавано и дању и ноћу до 25. септембра у вече — у које време је варош пала. Губитци и материјална штета од овога били су огромни већ првога дана: „Сви рефлектори полупани, оба руска обалска топа 15 см. и оба руска брзометна топа 7.5 см. и француски обалски топ на Самару беху избачени из дејства; готово све телефонске везе покидане“. Но и ако би се мислило, да је кроз ову паклену ватру морал наших трупа сведен на нулу, ипак непријатељски прво пребачени батаљони — особито они код куле Небојше, не нађоше — како су се надали — наше ровове празне, већ жилаво и солидно брањење. „Као да су се из мртвих дигли — јер мишљасмо да ту живе душе нема више“ како се изразио један заробљени аустр. официр приликом свога саслушања у штабу на Торлаку. А наши би славни пешаци скакали с својим митраљезима у прву најближу рупу ископану експлозијом тешких граната, — па би се прикопчали уз северну ескарпу знајући да ретко на исто место идуће зрно удара, и тако му некако и дође по закону о природном растурању погодака.

24 септембра непријатељ је под заштитом своје још увек јаке необично артиљеријске ватре извршио прелаз на два места: код Куле Небојше на Дунаву, где чуда од храбрости показаше: Сремска добровољачка чета и одред београдских жандарма, и код Аде Циганлије. Из резерве Комбинованог одреда са Бањице буде послат батаљон 7. пука II позива а из резерве одбране Београда са Торлака 1 батаљон X кадр. пука I позива, — оба ка угроженом фронту код Небојше куле, — који док тамо доспеше непријатељ имађаше већ три пребачена батаљона; даље пребацивање осујети наша артиљерија потапањем пуних пон тона, те буде наређено нашим тамошњим и пристиглим трупама да непријатеља нападну и баце у Дунав; приступи се извршењу овога, чак шта више врло успешно

и баш кад ситуација она три аустр. батаљона изгледаше безизлазна, енглески топови на Вел. Врачару бивају ућуткани што омогући излазак два монитора под сам Доњи град, где заклоњени од наше артиљерије са Топчидерског Брда, отпочну уздуж тући наше десно крило Градског пododсека, те своје батаљоне задрже на десној обали у врбацама и уз кланичну пругу.

За то време на Ади Циганлији водила се огорчена борба између наше посаде (1½ бат. 7. п. II поз.) и пребачених немачких делова, који све више придолажаху ма да успешно тучени и потапани нашом артилеријом са Бановог, Топчидерског Брда и Горњег Града. Из резерве на Аду буду послата два батаљона: 1 батаљон X кадр. пука I поз. из Кнежевца (резерва одбране Београда) и пола батаљона 7. пука II поз. са Бањице (Резерва Комбинованог одреда). Окршај бејаше тако страшан да ни једна стопа ове Аде не остаје не заливена крвљу.

Даље према остружничком одсеку пребацивање не беше тако интензивно, те 11. пук III поз. беше у стању да одолева покретима према Макишу. Једно страховито баражно дејство непријатељске артиљерије, која не престаје никако са својом интензивношћу не дозвољаваше покрете и наша рокирања, тако да ситнији делови упућивани на угрожене тачке — у правом смислу те речи — не могадоше ни ока отворити све до заклона ноћи. Кад паде мрак Аустријанци су имали своја три пребачена батаљона на Дунаву, Немци 6—8 батаљона на Ади Циганлији и 1 батаљон према Макишу; свега дакле 10—12 батаљона, док ми једва пустисмо у дејство око 8 батаљона слабијег ефектива. Веза између нападнутих делова код Небојше и на Ади Циганлији били су: 1 батаљ. X кадр. пука I поз. — од Доњег града до железничког моста — једна и по чета 7. пука II позива — од Моста према Циганлији и коњички дивизион на Савском пристаништу.

Све је већ било стављено у дејство, резерве исцрпљене, а рокирања због јаке артиљеријске баражне ватре — како рекосмо — немогућна, сем тога ни остали одсеци нису се смели оголити нарочито грочански на коме близина угроженог Смедерева не дозвољаваше никакве комбинације; једино отуда буде дигнута енглеска обалске батерија која стиже да узме учешће тек око напада на Дедиње и Вел. Врачар.

Међутим Врховна Команда увидевши озбиљност ситуације код Београда, ставља Тимочку дивизију II позива тога дана под команду одбране Београда и он је одмах креће ка борбеном фронту: 14. пук превежен је до Ресника, остатак сувим за Торлак. Да је међутим Тимочка дивизија II позива била на лицу т. ј. могућа за употребу, могла би се начинити угодна комбинација са Комбинованим одредом и стање на Дунавском кеју поправити; овако тек пред вече стиже онај пук железницом у Ресник а његови се батаљони почесно ангажују док је гро дивизије у то доба и преко ноћи тек на маршу.

Под заклоном ноћи непријатељ продужује пребацивање и шири се наКланици; два батаљона 14. пешад. пука II позива улазе туна одмах по придолажењу у борбу, која је крвава, са бомбама и прса у прса. Пред зору овде стиже и 3. батаљон 14. пука II позива са Бањице где је привремено био задржан са 4-тим због критичне ситуације на Циганлији. Целу ноћ борба на Дунавском Кеју траје, монитори уздужно косе а цео овај језовити призор обасјан црвеном светлошћу од многобројних запаљених кућа на Дорћолу.

25. септембра наставља се увек, — чини нам се, — још јача непријатељска ватра артиљеријска обасипајући читаву просторију и по фронту и по дубини нападнутих сектора, — разуме се ни мало при томе не штедећи саму варош, чије становништво у колико није избегло преживљаваше најтежу кризу. Из описа једнога учесника вадимо следећи пасус: „За цело то време београдско становништво је гинуло под рушевинама или у бегству под отвореним небом од граната, које је непријатељ, безобзирце, немилице и варварски сејао по целој вароши, далеко од места где су биле вођене борбе. А Београд, тај наш славни мученик, трагични јунак свега тога што се око њега одигравало тих дана, коме су хиљаде гранате свију калибра немилостиво раздирале груди и бокове, преживљавао је ваљда најтеже тренутке каквих је икада било у његовој дугој историји пуној свакојаких промена“. На дунавској страни настављене су огорчене борбе, но непријатељ беше сада јачи, јер се у току ноћи успео пребацити са више ешалона те бројаше око 8 батаљона са око 40 митраљеза — што представљаше већ једну солидну снагу за проширавање даљега успеха. — Па ипак се успех није могао на овој страни ни данас проширити — јер наши се брањаху нападајући улажући у

то последњу енергију — а трпећи највише од уздужнога дејства тих монотира под Доњим градом који продужаваху својим артиљериским дејством да ломе све успешније овај отпор подривајући му својим праскавим детонацијама нерве и слабећи му моралну снагу.

Међутим Велика Ада Циганлија после мучних, огорчених и скупо плаћених борби морала се је напустити, те отуда наша два батаљона поседну Чукарицу а један батаљон Баново брдо, — када непријатељска артиљерија са Бежанијске Косе још јаче обасу ове положаје. —

У Макиш је noћас пребачен те тамо осваnуо још један немачки пук потискујући пред собом делове 11. пука III позива ка с. Жељезнику, па да се не би изгубила веза између Остружничког и Београдског одсека хитно буде овде доведен са Савског пристаништа коњички дивизион Београдске Одбране. — Но овај немачки пук увидевши ваљда да пред собом нема озбиљног противника, промени правац свога наступања па се из Макиша крене ка Бановом брду. — Пред вече други један немачки пук поче избијати уз Топчидерско брдо потискујући наше делове. — Наше трупе су дакле биле принуђене да се повуку са Бановог брда и Чукарице у правцу Топчидерске реке претрпевши огромне губитке поглавито од артиљеријскога дејства са Бежанијске Косе. — Ово повлачење оголи сасвим правац преко Кнежевачких Кречана на Петлово брдо те се морало одмах то затварати — међутим резерве беху све исцрпене. —

Жилаве отпорности и огорчене борбе наше пешадије прса у прса на нож и бомбом на Ади Циганлији и Дунавском кеју постепено нестаде у колико се непријатељ чвршћом ногом прикопчаваше за десне обале Саве и Дунава и сад — може се оправдано рећи — пређе тежиште борбе потпунице на артиљерију, чија обострана диспропорција ни у ком случају не могаше да нашој страни стави ма и најмањи изглед за некакав успешан против-напад, — јер баражна ватра пред непријатељским нападним колонама страховито сасређена превrташе земљу, да је изгледало као да вода у лонцу кључа, — те никаква имагинација далеко од ове буре није у стању да себи створи ни приближну илузију. — Нерви попустише, морал паде, и наши десетковани батаљони напуштајући периферије своје славне престонице искрвављени отпочеше повлачење узалуд бацајући погледе на железничку пругу што долазаше са југа и по обећањима требаше да нам доведе савезничка појачања из Солуна. — Међутим нисмо ни сањали да Бугари својим мучким нападом у пределу Ристовца и Врање већ подло пресекоше и овај једини животни нерв целокупне наше армије!! —

Тимочка дивизија II позива лагано је пристизала. —

И прва два батаљона њеног 13. пука чим достигоше Торлак буду упућени на Бањицу где већ беше онај један батаљон 14. пука II поз. те ово послужи за одбрану Дедиња и положаја пред Бањицом.

Пред вече тога дана (25-ог) настало је таласање борбених линија и на Дунавском кеју, те наши буду приморани да напусте железнички и кланички насип и одступе у варош, где на томе крају настадоше уличне борбе и подизање барикада. — Сматрајући да су му колоне успешно закорачиле у Београд и на непосредно околне висове непријатељ на целом фронту одједаред обустави артиљеријску ватру, те се до у ноћ продужи само пешадијска ватра на Бановом, Топчидерском брду и на Дорћолу. — Преко ноћи и овде се пушкарање утиша те се наше трупе примире и стану искупљати према двема тачкама: Дедиње и Велики Врачар. — На Топчидерском брду један обалски француски топ беше уништен од непријатељске артиљерије, а други бацише у ваздух сами Французи да не би непријатељу пао у руке; тако умукоше „La tereur“ и „La revanche“ — али и наши савезници и ми понесмо са Топчидерског брда убедљиву наду, да ћемо ипак кад тад амо доћи по крајни реванш! —

Остатак Тимочке дивизије II позива који пристиже: 2 батаљона 13. пука, 15. пук и 2 пољска дивизиона, — буду упућени да поседну: Мајур, Стражевицу и Петлово Брдо и запуше напред поменуту празнину која се створила кад се сручила наша одбрана са Бановог брда и са Чукарице. — На тај начин ангажовала се почесно Тимочка дивизија II позива у првој линији, те се бесповратно изгуби повољнији моменат за њену употребу као целине само зато што беше предалеко од бојишта у моменту непријатељског продора. — „А над Београдом небо се све црвенило од пожара који су пламтели на периферији вароши, да би осветлило његову трагедију, као почетак оне дуге велике трагедије нашега народа, која га је ради доношења слободе подјармљеним деловима нашега племена — била попела на Голготу“. —

26. *септембра* наше трупе осванулe су на новој линији положаја: Велики Врачар—Дедиње-Петлово Брдо-Остружница, — и пошто се преуредише и пребројаше тек онда беше јасно како су страшни губитци били у прошла два дана: јер 7. и 14. пук II позива смањени беху за 1-3 састава, 10. кадровски I позива; одред београдских жандарма сведени на једну половину, а Сремачка добровољачка чета потпуно уништена; губитци у старешинама огромни: 7. и 10. пук изгубише по 30—40 официра, те чете остадоше готово обезглављене; — хитно се морало тражити попуна у официрима, а тежиште одбране пређе сад на Тимочку дивизију II позива чији пукови беху већ развучени дуж целога новога фронта. —

Због овога се Врховна Команда нађе побуђена да команданту одбране Београда стави на расположење 13. пук I позива и 19. кадровски пук I позива, један хаубички и један пољски артиљеријски дивизион, који су имали хитно да се превезу са Нишавскога војишта, — те сад беше претежно важно створити потребно време до доласка ових појачања т. ј. одржати пошто пото десно нападнуто крило наших трупа стварајући на тај начин у изглед један противнапад у јачем стилу, пре но што је нападач проширио свој мостобран и стао чврстом ногом пред фронт Београдске Одбране. —

Лево крило: Мајур—Стражевица—Петлово Брдо и даље ка Остружници, доста повучено у назад и у страни од места прелаза не изгледаше да ће примити на себе јаче ударце, — али је оно у природној тактичкој и теренској вези са Торлачким масивом чији положаји и они у његовој висини сачињавају у правом смислу један шири и солиднији мостобран, коме ће свакако непријатељ тежити. —

Трупе на овим новим положајима беху сад распоређене овако: Велики Врачар до Мокролушког потока 10. кадровски пук I позива и три батаљона 14. пука II позива са 1 пољском брзомет. батеријом и једним Де Банжеовим водом. — На Крагујевачком друму од Мокролушког до Бањичног потока: два батаљона 13. и један батаљон 14. пука II позива са 1 пољском брзомет. батеријом, 1 Де Банжевом батеријом (без 1 вода) и 1 хаубичком 15 см. батеријом. —

У резерви позади средине одред Београдских жандарма. —

Довде иђаше десно крило. —

Лево крило је поседала Тимочка дивизија II позива под командом тадањег пуковника Мирка Милосављевића коме буду додељене и трупе Остружничког одсека. —

На Мајуру и Стражевици два батаљона 13. пука II позива са 1 дивизионом од 2 батерије.

На Петловом Брду 15. пук II позива са 1 пољским артиљеријским дивизионом.

Пред Жељезником и Остружницом 11. пук III позива са једним пољским артиљеријским водом, једном Де Банжеовом батеријом, 2 хаубице 12 см. и 2 енглеска обалска топа 12 см.

Општа резерва на Торлаку: 7. пук II позива.

Аустријанци са Дорћола слабо су напредовали, — у опште њихова неактивност и сувише опрезно кретање кроз улице које су од Душанове изводиле на Теразије била је карактеристична, — тако да се догодило да је немачка команда чије трупе пређоше у области Аде Циганлије упутила једно своје оделење, које је избило код Краљевог Двора и истакло немачку заставу на истоме као знак да је Београд окупиран. Активно дејство Немаца одмах се у области њихових нападних колона манифестовало, те су они истурили одмах јаче одреде према Мајуру, Стражевици и Петловом Брду на Кнежевачким Кречанама, — према Дедињу на Топчидерском Брду и слабије у Макишу према селима Остружници и Жељезнику. — У томе подилажењу прошло је неколико часова и тек око подне поче непријатељска артиљерија издашно да туче Велики Врачар и Дедиње и то Дедиње јаче и тежим калибрима, па је одмах било извесно да ће ова тачка као важан чвор у ширем мостобрану бити изванредно јако нападнута. — Аустријанци пошто избише на Теразије пођу ка Славији и даље на излазе вароши; једновремено почну ширити свој успех поред Дунава и обухватати Велики Врачар са северне стране почињући пеш. напад на њ, док га артиљерија стављаше под јаку ватру. —

Међутим страховита и поражавајућа ватра непријатељске артиљерије поколеба нашу одбрану на Дедињу те се иста повуче ка селу Бањици. — Непријатељска пешадија избија на Дедиње, но у том је згодно подухвати енглеска батерија са Вратница (то је она извучена са Грочанског одсека) уз чије садејство наши пешаци поново заузму Дедиње. — Тако се овога дана по подне у таласању фронта преузимало Дедиње и била одбијена два Аустријска напада на Велики Врачар, — и два јача немачка напада на Дедиње. —

Међутим стигоше са Нишавског војишта један хауб. и један пољ. арт. дивизион, па се пољски одмах доделе комбинованом одреду, а хаубички остане на Разбојишту да сачека стизање 19. кадр. пука I поз. и 13. пука I позива. —

27. *септембра* чим је свануло разви се јак и енергичан напад на Дедиње, које буде обасуто најтежим калибрима са Бежанијске Косе. — Дедиње доиста у тај мах изгледаше гледано с Торлака као неки вулкан у ерупцији; а стократно ломљење грмљавина и тутњава од силних експлозија што се проламало кроз ваздух и чуло на далеко од Столног Београда, — унесе праву панику у наше тамо укопане трупе, те се журно и у нереду повукоше према Мокром Лугу, — те због тога 7. пук II позива мораде из резерве одбране Београда хитно да поседне Вратнице у висини енглеске обалске батерије, чија ватра сад већ не беше у стању да поврати више биланс на Дедињу. — У подне лепо се видело како густе гомиле Немаца силазе ка Бањици са Дедиња одакле поче већ да се јавља и немачка пољска артиљерија, — те буде са наше стране у висини Торлачких положаја уведен у дејство и онај хаубич. дивизион, пристигао са Нишавског војишта. —

Тада ми са штабом Београдске Одбране из основне школе на Торлаку пређемо у механу Дашчару под Авалом. —

А исто вече стигли и искрцани у Рипњу али доцкан да пресудно учествују 13. и 19. пукови I поз. упућени ноћу на Торлак, док остале трупе завршују повлачење на нове линије: Ерино Брдо—Торлак—Петлово Брдо. —

Те као што видесмо и протеклог дана главну и пресудну реч вођаше немачка артиљерија са Бежанијске Косе — која разлупавши Дедиње отвори брешу у ужем београдском мостобрану, те се због тога морао напустити и В. Врачар, — да трупе одступе у шири мостобран одакле би се још могло и помишљати на какав успешни против-напад, да беше каквих свежих трупа, а нарочито да их беше на време пристиглих.

Међутим наша Врховна Команда, која се грчевито напрезала да одржи равнотежу на два јако нападнута и протегнута фронта не имађаше под руком никакве потребне резерве, те се целокупна наша армија и према Аустро-Немцима и према Бугарима нађе у једном кордонском распореду — који није давао никакве гаранције за систематско задржавање и отпор, јер беше подједнако свуда јак — односно подједнако свуда слаб — унапред осуђен да буде проломљен и потискиван, — но срећом по наше племе — не и побеђен). —

Ево нас дакле 28. *септембра* на линији: Ерино Брдо —Торлак—Петлово Брдо, на коме фронту стајаху још свежи трагови аустријских фортификација из славних дана наше децембарске офанзиве у 1914. год. када победоносно преузесмо за кратко време окупирани Београд. — А сада беху тако мали изгледи да се то поново догоди!

На новој линији не могаху тешки непријатељски калибри с ону страну Саве и Дунава да дохвате наше трупе — које мало дахнуше душом од оних силних тресака и експлозија. — Али монитори као осице досађиваху особито десном нашем крилу које се наслањаше на Дунав јер успеше да релативно прочисте реку од силних наших минских заграда, бацајући мине у ваздух.

Нови положај имао је своје десно и лево крило — и центар. —

На *Десно Крило* повукле су се трупе Велико Селског одсека: 7. пук III позива, 1 пољ. брзомет. батерија, 1 Де Банжеова пољ. батерија, 1 Грузонова брз. батерија, 1 хаубица М. 97. и једна енглеска обалска батерија; као појачање добиле су 10. кадр. пук I поз. са 1 пољ. брзомет. батеријом из комб. одреда.

На *Центар* дошле су трупе комбинованог одреда 19. кадр. пук I поз., 13. пешад. пук I поз., 7. пук II поз., четири пољ. брзомет. батер. 3. хаубич. 12 см. батерије, 1 Де Банжеова пољ. батер. и 1 Енглеска обал. батерија. —

На *Левом Крилу* била је већ Тимочка довиз. II поз. и то 13. и 15. пук II поз. са 2 пољска арт. дивизиона и 1 хаубич. 15. см. батеријом држали су Петлово Брдо, Стражевицу и везу с Торлаком; а трупе Остружничког одсека остале су где и пре: јужна ивица Макиша.

Општа Резерва у Белом потоку: 14. пук II поз.

А шта су радили Аустро-Немци за то време? — Они су образовавши мостобран: Кнежевачке Кречане—Дедиње—В. Врачар. стално пребацивали од Земуна ка Савском пристаништу лађама, шлеповима, дереглијама, све јаче контигенте и што је главно и своју — тешку артиљерију. — Све је то дефиловало кроз главне београдске артерије са правцем кретања на југ, под скривеним и тупим погледом запрепашћенога становништва, које је — у колико

овај поход дуже трајаше све више губило наду да ће „наши" са злехудим снагама и топовима, разуме се у односу на ово — повратити своју престоницу. —

Осећало се да се непријатељ више групише за напад на Петлово Брдо, Стражевицу и лево крило Торлачких положаја, те се према томе крилу и померила наша општа резерва, — иза деснога крила буде доведено 2 батаљона 7. пука II поз. узетих из резерве Комбинованог одреда, — а један батаљон 14. пука II позива опште резерве буде послат у Заклопачу — јер отуда смо морали послати тамошњи батаљон из резерве са 1 батеријом у помоћ Шумадинцима који брањаху Смедерево, — а које је тај дан пало. —

29. *септембра* изјави се на целом фронту непријатељски напад. Граница између Аустријског и Немачког распореда био је сад Кумодрашки Поток; XXII немачки корпус нападаше западно од њега: једном дивизијом: Петлово Брдо и Стражевицу, а другом: Торлак; XVI аустр. корпус нападаше једном дивизијом Стражару и Долове а једном Чолин Гроб-Клупе и Ерино Брдо. — На левом крилу своме непријатељ се држао више демонстративно извршујући само јак притисак, па кад је подишао под положаје задржао се и укопавао, — док се десним крилом уз јако обасипање артиљериском ватром беше обрушио на Петлово Брдо. — Догодило се исто што и са Дедињем прошлих дана т. ј. артиљерија је својим страховитим дејством — јер непријатељ беше успео да уведе у линију и теже калибре — формално била упалила ову коту, и наши 13. и 15. пешадиски пукови I позива морали су се повлачити — но сад лагано и уређено ка Девојачком Гробу и Орловцу. За то време 14. пук II поз. из опште резерве поседа линију од Белопоточке механе до Пиносаве ради затварања празнине која падом Петловог Брда наступа; једновремено штаб Београдске Одбране премешта се на Солинску Бару — јер артиљериски пројектили дохватише шумарску кућу и механу Дашчару. — Сећам се лепо момента кад једно тешко хаубичко зрно експлодира баш на самоме друму међу неку одступајућу комору; прскоше парчад на све стране, — и једно дохвати срећом рикошетно генерала Живковића по нози који пред Дашчаром стајаше. Начелник Штаба довршаваше неки разговор са Врховном Командом и тек што је командир телеграфског оделења откачио телефон и понео га у кола, — разлеже се друга страховита експлозија гранате у саму механу, — од које појахавши коње већ бесмо одмакли! —

Са падом Петловог Брда ситуација постајаше све неповољнија — те се Врховна Команда реши, да једним лепо замишљеним маневром, који би извела Моравска Дивизија II поз. из предела Уба преко Мељака на бок непријатеља, — покуша да на овом делу северног фронта поправи стање. — Моравска дивизија II поз. у том циљу буде стављена под команду км-та Београдске Одбране, ну баш кад је ђенералштаб ове команде разрађивао потребна наређења за ову операцију, — контра наређењем дивизија буде журно одаслата на фронт према Бугарима, који већ беху заузели Врање! — Нашу кућу беше захватио пламен, те ми њени становници не знађасмо шта би пре: или ићи на кров који већ гори — или се спуштати у подруме да би се отуда спасавао скупоцени запаљиви материјал!

30. *септембра* непријатељски тешки калибри пласирани све гушће на Дедињу и према Петловом Брду бљунуше своју паклену ватру на главни масив Београдских положаја — на Торлак. — А овде стојички дочека пешачки напад немачких пукова наш 13. пук I позива, који се јуначки понесе са достојним партнерима са Рајне! У неколико махова Торлак је губљен и повраћан; непријатељ је претрпео тешке губитке, — али и наши не беху мањи, нарочито у официрима, којих око 30 тога дана беше избачено из строја. — Ту поред саме основне школе и на месту где раније команда Београдске Одбране беше у јуну месецу 1914. год. скупила и сахранила под једну пирамиду кости јунака што реокупираше Београд од Аустријанаца, падаху сада као снопље наши храбри Тимочани у неравној борби са Немцима, падаху на домаку своје престонице натапајући својом крвљу стопе, по којима ћемо се морати кад тад опет вратити! —

А кад је пао Торлак, — и када су и наши старци из 7. пука III поз. морали после жилаве борбе да напусте серију положаја око Ериног Брда, наш се распоред повуче десним крилом на десну обалу Болечице, центром на висину Авале, а лево крило беше већ одступило на Орловац и Девојачки Гроб. —

Са ових положаја отпочиње даље одступање у дубину земље у колико је непријатељски притисак бивао интензивнији и јачи — и у колико су под тим истим притиском и наше армије западно и источно од трупа

Одбране Београда биле приморане да се постепено повлаче.

Тако су у једноме посве неравном боју изјављујући надчовечанске напоре и напрежићу све своје силе — трупе које формираху Београдску Одбрану, стопу по стопу напуштале поверен им фронт у чијем загрљају у првој бојној линији стајаше као исполински борац — седи Београд, — сада порушен, попаљен и унакажен — па заробљен — по праву јачега! — Одлазећи — остављајући га на милост и немилост непријатељу, — ми учесници у одбрани његовој осетисмо како нам се свија туга око срца — јер изгубисмо жижу свеколиких нада свију Словена на југу, — где беху концентрисани толики напори, где беше тако рећи до јуче мотор максималне енергије за покретање оне несаломљиве воље, — коју као што знамо није успело да сломије и уништи ни вишегодишње изгнанство из Отаџбине. — Свијала се туга око наших срца — али је једновремено свијала и наду на боље дане — наду коју ће наши силни савезници на обалама плавога Јадрана осоколити, — коју ћемо кад тад видети урођену плодом — јер беше заливена на домаку Београда — крвљу најбољих наших синова. —

А колико су мучне и огорчене борбе око Београда биле, умели су нарочито лепо да опишу два изасланика Француске Врховне Команде, који у лицу мајора Револ-а (Revol) и поручника Мориса Саро-а (Maurice Sarrant) иначе сенатора Одског Департмана (de l'Aude) — стигоше у штаб Одбране Београда 2. октобра кад се исти налазио под шаторима на Солинској Бари. — Стигоше баш у моменту када су наши савезници: Руски, Француски и Енглески: минери, артиљерци, авијатичари лишени страшним бомбардовањима својих средстава, напуштали сузних очију своју браћу Србе са којима до јуче још храбро противстајаху напорима Аустро-Немаца, — а које сад остављаху, да их на Јадранском мору — оне који донде стигну — дочекају на својим бродовима издашно, срдачно и братски.

Нашто да вам овде понављам оне грозоте из црних дана нашега одступања кроз беспутну Албанију?! Сви смо се кроз њу сретали неми од бола, голи, боси и гладни — па су и учесници Београдске Одбране у истом стању стигли преко Скадра и Валоне на Крф — носећи још увек своје име са обала Саве и Дунава: „Команда Одбране Београда"; —

А тамо? — Преформиравање!

Све што беше способно да носи пушку и да се бори оде преко Микре на Солунски фронт.

Генерал Живковић буде одређен да командује у Добруџи нашим комбинованим корпусом — те га са Крфског пристаништа испратисмо на овај далеки пут.

Од тих дана двоји нас ево већ читава деценија. —

Зуб времена прешао је преко наших ровова и гробова око Београда. —

Београд постао сјајан, славан и велики. — Има и Гроб Незнаног Јунака на Авали. — Тамо долазе странци, чују се звучни патриотски говори, полажу се венци и цвеће! Успут се прелази преко Торлака, где је и сад оно гробље Браниоца Београда са пирамидом на којој некада златна — сада временом избледела слова — сијаху душом оних што под њом леже. —

Недавно пројахао сам тим положајима. — Сетих се минулих дана и баш кад сам пролазио поред Торлачке основне школе — из које командоваше Београдском Одбраном генерал Живковић, — излажаху из ње деца са учитељима. — То мали Кумодражани показиваху својим друговима из Загреба и Љубљане, који им дођоше у госте, — Авалу и град на њој. —

А мало даље стајала је једна групица ове слободне деце и читала на каменој пирамиди бесмртни стих великог нашег песника:

... „Костију кршних то је гомила
Што су у борби против душмана
Дедови твоји вољно слагали!"...

Пуковник Ђ. Св. И.

---

*

О умном раду официра

поводом чланака пук. г. г. Ђорђа Ћирића и Павла Павловића

У „Војном Веснику“ за Март 1925. г. оштампао је пук. г. Ђорђе Ћирић један свој чланак, који је носио интересантан наслов „О умном раду официра“. Тај је чланак у једном погледу имао несумњив успех и то одмах пошто је објављен. Његов је успех у томе, што је додирнуо једну тему првостепене важности, која је дотле код нас била незаслужено занемарена и што је, додирнувши је, са много куражи рекао своје лично мишљење. Да је овај чланак успех ауторов, постоји још један доказ. Тај је доказ у томе, што је и *„Ратник“* донео тај исти чланак, нешто проширенији, у свесци за *Јуни 1925.* као и часопис *Мисао* за *јули 1925. г.* Најзад,успех ауторов се проширио и преко овога. У свесци за *Април 1916, Ратник“* се и по други пут враћа на његов чланак, и то у напису пук. г. Павла Павловића („О умном раду“).

Додирнувши ово питање, за која оба аутора са пуно права кажу, да је „врло важно“ они се одмах у почетку својих разлагања толико удаљују један од другог, да су им крајни закључци о истој теми дијаметрално супротни. Утврдивши ово, ми читаоци, изгледа, да бисмо одмах имали додати још и ово. Пук. г. Ћирић је у свом мишљењу одлучнији и потпуно јасан, док пук. г. Павловић, и ако побија основно тврђење г. Ћирића, ипак као да га између редова у ствари усваја. Да је то тако, читаоцу највише дају повода ова места из написа г. Павловића. Он, на пример, пише између осталог и ово: „Старији и млађи официри су имали пуне руке посла, те, ако и нису уторошили доста времена на лично усавршавање, то је само зато, што га никако нису ни имали у свом тешком и деликатном послу око стручног спремања и васпитавања нових генерација војника“. Одмах за тим, у поткрепљење овог истог тврђења, т. ј. да се нема кад читати, г. Павловић додаје и ову реченицу: „И оно мало слободног времена прође официру у писање рапорта и извештаја, шпартању прегледа и т. д.“ Док читалац после овога очекује да г. Павловић логички приђе тези г. Ћирића — да се мало чита — дотле се г. Павловић једним неочекиваним обртом мисли изненада појављује са једном сасвим супротном тезом. Он сад пише сасвим супротно, јер каже, између осталог и ово: „Није тачан навод пишчев, да официри мало читају. Иначе, ми питамо писца: да ли би било могуће да се у кратком размаку појаве и публикују три тактике, две стратегије, три војне географије?“ Одбивши овако категорички гледиште г. Ћирића, г. Павловић сад то гледиште сматра чак „оптужбом“, великом осудом“ и закључује на крају, да је „писац (г. Ћирић) погрешио што је свој категорички суд донео без довољно размишљања о самој ствари и без икаквог документовања“.

Као што се из ових цитата види, г. Павловић није читаоцима дао свој јасан одговор или, у фигури речено, он је гласао о ствари о којој је реч са 50 , „за“ и 50% „против“. Не казавши у основној ствари — да ли официри читају или не — своје право мишљење, он је у свом чланку, у највећем његовом делу, прешао на један сасвим други терен и на једно сасвим друго питање. Он ту одједном поставља ново питање, које би се, отприлике, могло формулисати овако: („Не треба много читати , нарочито не треба читати ствари, које дају опште образовање, јер то шкоди *стручном* образовању.“ Он о тој новој својој тези пише ово: „И место да је (пук. г. Ћирић) у свом чланку упозорио официре, на који ће начин и одакле упознати се са лектиром, која се бави његовом специјалношћу, писац тражи да они буду накљукани општим знањима, да знају све, т. ј. у ствари ништа како треба“. Изјашњујући се овако категорички, читаоц добија јак утицај, да ће г. Павловић у овом другом свом тврђењу бити доследан противник супротној тези, коју брани и у овоме пук. г. Ћирић. Међутим, и овде се дешава нешто неочекивано. Г. Павловић одмах после ове категоричке реченице пише овако: *„Несумњиво, сваки официр мора имати и располагати тим знањима* (општим), јер ће само тако умети да одреди, уочи и процени улогу свог рода војске, али је савршено непотребно па и немогуће да се у свом редовном послу заноси и студијом тих области знања“.

Као што се види, читалац је и на овој другој тези г. Павловића остао у неодоумимици и није докучио, шта управо тврди писац: да ли не ваља кад официр буде „накљукан општим знањима“ или ваља јер каже да *„несумњиво сваки официр мора имати и располагати и тим знањима“*.

,Ако из свега овога читалац покуша да изведе суд, он несумњиво мора рећи, даа је теза пук. г. Ћирића — да официри морају читати — одлучна и јасна, а да теза г. Павловића то није. Чиѓаоци, због тога, могу погодити право мишљење г. Павловића тек у идућем његовом чланку, ако он у одлучности и јасности буде срећније руке него досад.

* *
*

Постављена питања — да ли официри читају и да ли опште образовање шкоди уској специјализацији — јесу несумњиво питања од крупног значаја. Та су питања крупнија и шира, но што су случајно постављена у официрским круговима од цитована два аутора, јер се начелно њихово расправљање не односи сaмо на официрски сталеж, већ и на сваки други. Као што се пита, да ли официри читају штогод ван своје специјалне струке и да ли опште образовање иде на штету специјалном, — тако исто и са толико исто начелне и практичке вредности могу бити постављена та иста два питања у односу на лекаре, адвокате, професоре, учитеље, свештенике и т. д.

Ако се та питања поставе шире и ако се затраже сигурни подаци, на основу којих би се могла правилно решити, онда нам као најдокументованији пут и начин остаје, да видимо статистичке податке у тој ствари. Којим се статистичким подацима можемо послужити, па да закључимо, да ли официрски и остали сталежи наше интелигенције читају књиге? — Несумљиво је, да нам те податке најсигурније могу пружити, у првом реду, књижари, који продају књиге и читаонице, у којима се читају књиге. Ако пођено тим путем, ми ћемо одмах добити потпуно прецизне, аутентичне, податке, који су фрапантни. Књижари, сви одреда београдски књижари, су дали детаљна обавештења баш о том питању у београдском листу „Реч“, у његовом божићном додатку за 1925. У тим својим изјавама, сви одреда београдски књижари *тврде, да се књиге код нас готово не купују.* Да није школских књига, законских прописа и правила и уџбеника многи књижари отворено изјављују, у поменутом листу, морали би одавно затворити своје радње. До истог овог закључка долази и један од познатих пријатеља књиге г. Свет. Предић, у свом чланку на ову исту тему у „Летопису Матице Српске“, у свесци за јануар 1926. — Како стоји ствар с јавним читаоницама? Можда се тамо много чита? Одговор на ово питање је још простији: огромна маса наших културних центара, готово сви наши градови и варошице, уопште немају никакве јавне библиотеке, те се зато књиге и не би имале где читати.

Документовани подаци *о потрошњи књига у официрским круговима* се могу наћи у књижарском оделењу Официрске Задруге у Београду, у официрским читаоницама и у књижевним огласима „Војног Листа“. Ако се разгледа каталог, излог и потрошња књига у Официрској Задрузи, онда се има утврдити ово: *књиге су готово све одреда уско-специјалистичке, војне, ван тога, других књига нема.* То је прво. Друга је чињеница у томе, да се та роба, књиге, најмање продаје и да понека књига стоји годинама на истом свом месту и у истом положају. Што се тиче података, које би нам могли дати књижевни огласи у „Војном Листу“, и ту је слична ствар, као и са Задругиним књижарским оделењем, само са једном незнатном разликом. Књижарских огласа има у В. Л. и то има доста. Има чак огласа, који говоре о другом, па и о трећем издању понеке књиге. Али у чему је ту успех? То је успех т. зв. *испитне* литературе, т. ј. књига *потребних за испите*, којих испита у војсци, на срећу, има на претек. Огласа за издања, која служе општем образовању, као што су књиге за учење живих језика, књиге из области наука, филозофије, психологије, уметности и лепе књижевности, — таквих огласа сасвим нема, нити таквих књига има у књижарском оделењу Задруге. Најзад, са официрским читаоницама је исти случај. Оне су највећа већина тек у стварању.

Из свију ових докумената, који се при третирању овог важног питања морају узети у обзир, изилази као несумњив закључак, да се ни у официрским круговима, ни у круговима остале наше интелигенције не читају радо књиге. Узрок овоме не треба видети у нама, нити у некаквим нашим личним квалитетима, јер је и наша раса, и нарочито наш официрски кор, дао доказа, да смо ми способни за културну акцију исто онако и онолико, колико и сви културни народи. Узрок овој појави, због њеног неповољног ефекта, не треба ни заташкавати, јер то је пут нојеве тактике, која има провидну намеру и не води ничему. Г. Павловић, у свом цитованом чланку, и ако није имао намеру да се послужи

том тактиком, ипак, по нашем мишљењу, није требало да покушава оправдавати ствар немањем слободног времена, које у војсци — по његовим речима — прође све „у писању рапората и извештаја и у шпартању прегледа". Слободно време има свако и свако га може употребити на своје лично културно усавршавање, као што свако ко је штедљив, па и најсиромашнији, може штедети и заштедети новац и имати га у црним данима. Исто тако не треба прикривати ту појаву ни немањем пара за књиге, нити ма на које друге начине. Узрок овој појави не треба крити, јер је он далек од нас свију, јер је он у историским чињеницама културног развитка наше расе, чији је културни напредак тако дуго кочен и задржаван супротно нашим расним жељама и вољи. Али, разумевши једну појаву не значи и помирити се с њом. Разумети нешто што не ваља, значи тражити пута и начина да се оно поправи.
Београд.

П.пуковник,

Д-р Влад. Станојевић.

Ruski Strategiski plan u 1914. god.

(sa Nemačkog-Militâr-Wochenblatt)

O ovoj temi piše u broju 16.-24og časopisa „Vojna i mir" jedan vrlo interesantan članak Djeneral Dobrovski. Na ime on pokreće pitanje, šta je trebao preduzeti glavnokomandujući Ruske Vojske pri vodjenju operacija u Avgustu 1914. godine da bi mogao sa snagama, koje mu stoje na raspoloženju jednu odlučujuću pobedu izvojevati.

Ruska borbena snaga izmedju 20. i 25. Augusta 1914. godine imadjaše ovaj raspored:

P r e m a N e m a č k o j (računajući pri tom već postojeći Petrogradski gardijski korpus):

30 pešadiskih i 9½ konjičkih divizija — 32, 9 % od celokupne borbene snage.

P r e m a A u s t r o-U g a r s k o j:

46½ pešadiskih i 18½ konjičkih divizija — 54, 1 % od celokupne borbene snage.

S t r a t e g i s k a r e z e r v a:

12½ pešadiskih i 3 konjičke divizije — 12, 9 % od celokupne borbene snage.

Iz prednjeg rasporeda vidi se da glavnokomandujući ne izjavljuje svoje operativno težište, što je protivno strategiskim principima, i što ide na štetu a naročito kad se namerava jedna ofanziva (napad) na frontu od 700 km.: Kovno—Kamenec—Podolski. Verovalo es, da je na Nemačkom frontu gore navedenu snagu potrebno uvek držati, da bi se sa istom mogla primiti uvek borba pod povoljnim okolnostima sa 5—6 Nemačkih korpusa. Medjutim za napad na Austro-Ugarsku ostaje nedovoljna snaga.

General Dobrovski osudjuje ovu podelu sa pravom.

Glavno-komandujući Ruske Vojske (Vrhovna Komanda) htela je istovremeno rešiti više zadataka; 1) izvesti jednu manju ofanzivu prema Nemačkoj, koju su zahtevali Francuzi, 2) dati Austriji jedan uništavajući udarac; 3) osigurati sopstvenu granicu prema susednim zemljama: Švedskoj, Rumuniji i Turskoj. Medjutim mnogo bi bolje bilo, da je sa snagama, koje su joj bile na raspoloženju, na jednoga od njih dvojice glavnih neprijatelja, energično napala. U ovoj pogreški operativnog težišta vidi Djeneral Dobrovski prvi uzrok (povod) za neuspeh operacije.

Drugi uzrok da neuspeh operacija vidi on u ofanzivi prema Nemačkoj, koju su zahtevali Francuzi. Pošto ovu operaciju usled dvostrane opasnosti sa bokova nije bilo nikako moguće izvesti iz Zapadne Poljske na Berlin, to se Vrhovna Komanda zadovoljavaše sa jednom operacijom prema Nemačko-Pruskoj, koja u pogledu na veliku operacijsku pretpostavku, ostaje bez velikog značenja, ali nešto više od 30 % celokupne snage Ruske, koja je Vrhovnoj Komandi stajala na raspoloženju angažuje za sebe. Usled ovoga ne beše se u mogućnosti izvesti postavljeni i pravilan zahtev u operacijskom planu t. j. obuhvatiti napad na Austrijskur vojsku koja beše posela istočnu Galiciju, jeivojske nestajaše. Pored toga behu čak л postojeće snage na ovom frontu porgešno raн sporedjene.

Znadjaše se već dugo vremena da Austrijanci sa jednom jačom snagom pripremaju glavni napad na frontu izmedju Visle i Buga dočim jedna slabija snaga imala je zadatak

da na frontu kod Kijeva osigura bok prve snage. Prema tome trebalo je u Voliniji i Podoliji jedan snažni obuhvat izvesti. Početni ratni raspored u stvari izgledaše ovako:

Ruska vojska:

Prema Nemačkoj behu I i II armija i to: I armija Djenerala Renenkampfa na Nemenu na liniji Kovno—Grodno frontom prema zapadu; II armija djnenerala Samsonova na liniji: Bjalostok—Lomža—Pultsk frontom prema s. zapadu.

Prema njima stajaše VIII Nemačka armija razvijena na liniji: Torn—Tilzit.

Prema Ausrto-Ugarskoj behu rasporedjeni pet armija na liniji: Ljublin—Proskurov i to: IV armija generala Everta kod Lublina; V armija generala Pleve-a kod Holma; III armija generala Ruskog kod Dubna i VIII armija generala Ivanova na liniji Proskurov—Jampolj.

Prema njima stajahu četiri Austro-Ugarske armije na liniji Černovic—Tarnov i to: III armija generala Brudermana kod Lavova; II armijфa generala Bem-Ermoli istočno od Pšemisla; I armija generala Dankla kod Jaroslava; i IV armija generala Aufenberga kod Gorica. Za osiguranje desnog boka bila je 1_2 divizija kod Černovice a za vezu sa II armijom I korpus kod Haliča. Za osiguranje levog boka I landšturmski korpus generala Kulmera kod Tarnopolja.

Stanje na ovom frontu postade uskoro još nepovoljnije po objavi operacija od strane Francuza i postavljenom zahtevu, da se preduzme jedna ofanziva od Varšave ka unutrašnjosti Nemačke.

Ovaj dogadjaj menjaše celokupni dotadanji plan za vodjenje borbe. Tada se obrazova 9 i 10 armija u prosroriji kod Varšave i za ovo obrazovanje uzeta je vojska sa Austrijskog fronta.

General Dobrovski naglašuje tom prilikom da je skoro jedan Francuski literarni list, naveo sledeće: da je Rusija 1914. godine pravilno i shodno strategiskim principime radila, ona bi odmah izvršila glavni napad na Nemačku.

Medjutim zbog nepovoljnog graničnog fronta u Zapadnoj Poljskoj za ovu operaciju bi bile potrebne ogromne snage kako na frontu tako i za osiguranje oba boka. Jer Francuzi u početku rata potcenjivahu Austro-Ugarsku vojsku, no docnije uvideše njenu vrednost.

Pobeda Konrada kod Krasnika i Komarova i brzina, sa kojom on posle jednog pretrpljenog poraza izvrši povlačenje preko Sane treba da budu najbolji dokumenti za to, kako jedan vodja (komandant), ma da beše u dobokoj unutrašnjosti Rusije i beše izložen opasnostima sa bokova, ipak uspe sretno da se izvuče.

Pisac dolazi do zaključka, da bi mnogo pravilnije bilo, da je Vrhovna Komanda posela Nemački front sa jednom manjom snanom (od 5 korpusa na liniji Kovno—Grodno) i držala se defanzivno, a sa ostalom snagom sa linije Grodno—Proskurov dejstvovala ofanzivno. U ovom slučaju bila bi mogućnost 32 armija korpusa (82 % od celokupne vojske) na Austrijskom frontu udružiti i tada bi svi uslovi i izgledali na jednu odlučujuću bitku bili u korist Rusije.

Sa ovim tačnim i logično izvedenim zaključcima pisca — Djenerala Dobrovskog — mora se svaki poznavaoc strategiskih načela složiti.

Sarajevo. Pešadiski potporučnik,

Andrija M. Pavlović,

ФЕЉТОН

Како јунак гине

Снежно поље попрскано крвљу.
Страшан призор страшног вида,
Јер кад гледаш сваку ону мрљу,
Срце теби у грудма се кида.

Јутрос ето још су живи били,
А сада их љути душман сруши.
Ах, да л' знају родитељи мили,
Да на пољу топла крв се пуши?

Не... не слуте... сад су они срећни
Окупљени у удобној соби
И не мисле шта то грозно прети
Њиној деци, о ужасне коби!

Гавранова јато ту се вије,
Још са живих месо кида руља.
А још кад их ноћца тамом скрије
Биће ту и ор'о, незаситна хуља.

Тако гине јунак незнан где ни када,
Земља га не тишти, јер над њиме није.
Светло му је. Незна шта је тамна рака.
Дух се његов до небеса вије.

Ђорђе В. Тодоровић,
пит. II. год. Војне Академије.

Да сам нешто...

Да сам нешто лептир мали
Шта бих друго радит знао —
На румен цветак мали
У твојој бих башти пао,
На том цветку да уживам
И да сишем медак сласти,
О милошти ја да снивам...
То се, драга, не мож' касти.

Милан К. Цветковић,
пит. I. год. Војне Академије.

Пешад. капетан II. кл. Родослав Ђорђевић -- Гане.

Покушаћу да овим написом изазовем старе успомене на једног човека који је до рата 1912. г. био познат и чувен од Дунава до Врање, од Зајечара до Лознице. Приче и подвизи Јагодинца Ганета били су познати и препричавани уз омирски смех, тако да их и данас са задовољством чујемо. То је био буран живот, саздан од хумора, песме и приче, нарочито ове последње без краја. Он је био усмени књижевник: усмени Стеван Сремац, а често и Драгомир Брзак. Цео је свој век провео отворених уста, не склапајући их. Данас су та уста нема, јер покојни Гане већ 14 година почива под једном маслином на једном окомку Драчког полуострва, докле је стигао 1912. г. да својим костима и својим гробом покаже доцнијим поколењима докле је Србин допрео...

*
* *

Детињство Ганетово испуњено је сиромаштвом и сузама, али то није могло отклонити из његове душе хумор, који га је држао од раног детињства до последњег часа живота.

У Војну Академију ступио је са 33. класом и школу завршио са врло добрим успехом, као од шале, без нарочитог напрезања: у смеху, вицевима и задиркивањима својственим његовом темпераменту.

Када је требало организовати какву ђачку смицалицу Гане је био иницијатор. Када је требало намргођеног професора Тактике спречити да прозива, ту је опет био Гане да својим Јагодинским наречјем постави одмах у почетку духовито-бесмислено питање, после чега би се у учионици захорио смех и прозивање се претворило у слатко ћаскање...

Врло добар ранг у I години истерао је „на шпаду, ...на гланц чизмама, на став „мирно", на психологију",... како се он изражавао. У тој години било је мало „грађанских" предмета, а више „војних", па је „психологијом" тукао своје другове који се напрезаху више од њега.

За трошак није са нарочито бринуо, и ако од мајке није могао ништа добити, јер је „пуста рука" доносила паре колико треба, пошто „госпочићи" нису имали смисао" за топографско цртање. И та „пуста рука" исцртавши масу „Хаг"-ова донела је Ганету: лаковане чизме („на армунику"), гаранс чакшире од официрске чоје и џепарац за прцзнично „пивце" и „мезенце". Све су то „госпоћићи" сас Хаг-ови плаћали" У тако је он у свему био у стилу правих академаца, и ако није био „госпоче" већ из „Јагод'ну" „из малу која је излазила на говеђи пијац...!"

Но и ако су му „госпочићи" муштерије и извор благостања, он је ипак често с њима водио спорове, доказујући им „непознавање живота". Имао је навику да пред спавање попуши у постељи цигарету, пошто је предходно с вицевима и са лактовима успео да се први догура до умиваонице и на брзу руку „по пропису" опере ноге. Другови су протестовали, нарочито „госпочићи", што квари ваздух, но он је био хладан „као Енглез", добацивши им једном заједно са димом:

— Не секирајте се, већ чувајте своје здравље! Гане пуши у својој кубатури, која му припада онолико — колико је то означено на вратима...

И док се у соби хори смех Гане је „сас своје грло" извијао „чисто нотално" до обиласка дежурног официра:

„Постеља ми је на крају,
Постеља ми је на крају,
Око ње неки пси лају.
Та нека их, нек' лају,
Јербо друго не знају"!......

Још као питомац он је „сас психологију" успео да постане једног дана (1902. г.) „први човек у Јагод'ну" и да у очима свога очуха (који иначе није марио за њега) изгледа нешто високо, као да није „из малу

која излаи на говеђи пијац"! За свечани пролазак Краљев поред Јагодине цела је варош изашла на железничку станицу, где је нестрпељиво очекиван дворски воз. И док се званична лица нервозно преслишаваху шта ће све рећи, Гане је „ошацовао" да Краљев вагон неће стати баш тамо где су званичници чекали, већ нешто даље, па је одвео своје другове питомце — Јагодинце на „лице места". И Ганетова оцена била је тачна: Краљев вагон зауставио се баш онде где је Гане са својом компанијом" стајао! И док су председник општине и срески начелник дотрчали, Гане се већ руковао и разговарао са Краљем, који је по изласку из вагона одмах наишао на Ганетову „компанију".

Вративши се са жељ. станице кући на ручак (био је Ускрс) Гане је био изненађен снисходљивим осмехом свога очуха, који му понуди почасно место за столом, ословљавајући га при том са „Ви":

— Ви ћете, Радославе, од сада седети на ово место, јер сте Ви данас први човек у Јагод'ну!...

И Ганету ништа није помогло опирање, већ се дао устоличити у очухову широку тршчану столицу, услуживан први с јелом, уз најозбиљније уважење свога очуха...

Не треба ни говорити о томе како су га тих дана гледале витке Јагодинке!

*

Када су потпоручничке еполетушке дошле на рамена, Гане је стекао крила, која су га по сили судбине и ироније однела право у батаљон чика-Ристе Сандаља у Зајечар!

А Чика-Риста је читава историја; неисписана већ жива, усмена, повест једног војника који је цео свој век провео: у идеалном схватању војне дужности, у непоштедном трошењу своје физичке снаге да би се служба у његовом батаљону вршила најпедантније и увек „по правилу". Чика Риста је имао стан у вароши само по „списку", у ствари касарна је била његова кућа!

Гане се одмах тако лепо сложио са свима у вароши. Са начелником дивиз. штаба после неколико дана је обрнуо на „ти"! И за кратко време је освојио Зајечар, а његов хумор и име беху се увукли готово у сваку кућу, у сваки локал, па и у многа нежна срца.

И док је он био симпатија свију, у чаршији и за столом, Чика Риста је гвозденом енергијом настојавао, да од Ганета направи доброг служоеника, да га привеже за касарну и за војничка правила. Но, 24 година вукле су Ганета неодољиво тамо, где у опште вуче свака младост: за песму, за ноћно седење поред астала пуног свакојаких мезелука, докле је циганско ћемане дрхтало пратећи „пусто Ганетово грло" кроз летње ноћи опојне и тако страсне:

... „Зашто, Сине, џанум,
Под Чадор да спијеш"?...

И сада ће бити разумљиво што потпоручник Гане никако није могао да иде „у ногу" са својим командантом батаљона Чика -Ристом, који је очајно гледао како Гане не може да се утера „у бразду"! А непријатности, које су после тога природно морале доћи, младост је брзо заборављала или гледала да заборави.

И тако се таворило и ишло у „службени раскорак", докле су га ван службе све старешине симпатично гледале, изузев Чика-Риста који није имао времена да изађе из касарне! Због тога су неки Ганетови службени поступци гледани кроз прсте, јер би иначе најмање два пута морао бити вешан због несташлука!

О једном Ускрсу позове Чика-Риста у своју канцеларију све своје официре, ради честитања празника. Када је дошао на ред Гане, Чика-Риста му смешећи се пружи руку, но он се само поклони.

— Пардон, господине капетане, у правилима није прописано руковање!...

И тако је Гане показао Чика-Ристи да „скроз" познаје правила!......

Затим се ређале друге епизоде, са последицама или без, које би се могле назвати „Зајечарске Ганијаде". И Чика-Ристи на крају морало је бити јасно, да су сви његови напори узалудни, нарочито после следећег случаја:

У очи прегледа батаљонске обуке Гане је у вече, у свом широком кружоку, причао — како ће Чика-Риста сутра на прегледу ићи пешке на челу батаљона, да би се показао Шпартанац!

— Којешта, Гане, — рече један из друштва, ја сам својим ушима слушао како је свог сеиза мало час два пута преслишао где и како да му доведе коња.

— Превариле те уши, бато! Чика-Риле иде сутра пешке.

— Ама, човече божји, ја сам добро чуо...

И паде опклада у „пуњену телећу главу" и пиво колико јој следује!..."

Сутра дан Гане је добио опкладу, јер је Чика-Риста заиста био без коња на прегледу, пошто је Гане у зору одјахао на командантовом коњу изван вароши... Ра-

зуме се да је искусио последицу, но она је дошла тек пошто је „пуњена телећа глава“ поједена и прописно заливена пивом уз омирски смех и шалу званих и незваних.

Због таквих ствари није само буџетска немогућност била узрок што је Гане у чину потпоручника био скоро два пута више него што је законом одређено. И када је и сам увидео да је крајње време да удвостручи број звездица, он некако удеси уз пиво и шалу, да му оцене не буду баш очигледно непрепоручљиве, и после извесног времена крене се за Београд, да лично види своју ствар. У очи поласка свечано је испраћен од другова и свих познаника — грађана, као да се креће на хаџилук! Само су прангије изостале!

У Министарству га примио начелник општег војног оделења. Саслушавши га и после дужег расматрања Ганетових оцена отпочео је овом читати опште услове које закон тражи за унапређење (пожртвовање, честитост, ваљаност, тачност и т. д.). Гане је мирно слушао читање до краја и када га је начелник потом упитно погледао, он је смешећи се одговорио:

— Пардон, господине ппуковниче, ни за покојног Милоша Обилића није се знало да има све оне сјајне особине док није распорио Мурата... Произведите ме, молим Вас, за поручника па ћу тачно имати све услове које закон тражи......

Са смејањем свршио се Ганетов рапорт, но како изгледа и са успехом, јер је ускоро био унапређен.

У другом гарнизону, у који није дошао по својој вољи, био је нешто мирнији, ма да га хумор није напуштао, само што је у њега по који пут уносио и мало горчине. Дошле су и године, нешто је био и физички отежао, а воднички живот у пешадији није био лак.

У зимској официрској школи при дискусијама узимао је учешћа, резонујући на широко, по здравој памети, или је ствар окретао на шалу. Једном приликом командант је хтео да озбиљну и заоштрену дискусију која је претила да поремети дисциплину, скрене на други правац, па упита Ганета за мишљење. Гане није слушао, те замоли увијено за последњи закључак дискусије.

— Реч је о томе, шта су два положаја..., убрза нервозно командант и загрцнувши се недоврши своју мисао, а Гане као из пушке одговори:

— Два положаја, било да су један испред другог или један поред другог, зову се два положаја...! А у вече је образложио горњу дефиницију својим друговима:

— На шашаво постављено питање најбоље је брате, кад се шашаво одговори...!

У другој прилици дао је дефиницију главног положаја и главног правца напада у маневрима.

— Главни положај биће увек тамо где се бозаџије прикупе. Главни правац напада биће тамо где су окренуте цевке.

— Не разумем ово друго, рече неко.

— Зато је крив твој покојни отац, објасни Гане уз смех осталих. Иначе би ти било јасно, кад се зна, да чокалија у нападу прате „због рафчун“ ону колону која је највећа. Када та колона почне да се задржава око врзина, чокалије је напусте да би путем што пре изашли на нападно брдо. Изишавши горе они седају тек пошто се увере да оне гомиле људи излазе баш на њих. Спуштају тада полако канте с бозом поред себе, а цевке од канти, природно, добијају правац очију.

— Није духовито, рече онај.

— Тако је, друже! прихвати Гане. Видим и са̑м колико сам излапио када сам се упустио у глупо објашњавање твога духовотиг питања......

Сви присутни прснуше у смех.

*

Када се оженио постао је уредан човек, прави домаћин, добивши за друга узориту девојку из добре породице. Постао је „буржоа“, како је себе називао.

Нешто је отежао, али га хумор није остављао.

Када је дошло време да положе капетански испит Гане је хтео да положи „са без читања“. Жена га је јако волела и уважавала и измислила је један наиван начин да га опомене на рад: после ручка у засебној соби, где је Гане лешкарио, доносила му на послушавнику кафу и „Ратну Службу“, не говорећи ништа! И док је она, потом, у другој соби умиривала децу, да не сметају тати, тата је слатко спавао.

Када га она једном затече у најслађем сну, он јој лепо објасни:

— Знаш, само сам затворио очи да би се боље преслишао......

И успео је да испит положи „са без читања“, са мотивацијом комисије, да га је спасла: „окретност и еластичност у изражавању“..., ма да је решење тактичког задатка било погрешно.

Но капетански чин је требало добити! У Пешад. Школи Гађања у Београду 1912.

г. деси му се малер „због језика", због чега је унапређење било дошло у питање. И после мучних довијања и перипетија око тога питања, ипак се некако искобељао и о Петров-дану те године постао капетан II кл., у коме је чину пошао у рат исте године, као командир чете у 3. батаљону 12. п. пука I позива.

Као ратни командир чете Гане је био врло добар, нарочито у борби због свог хумора. На „Низамском логору" код Мердара 1912. г. његова је чета у смеју вршила напад.

У Шумад. Албанском Одреду, који је 1912. г. од Призрена преко Ороша избио на Љеш и Драч, Гане је био командир чете. За време тог мучног продирања кроз кршеве и непогоду хумор га није остављао, али је ипак повремено био суморан, зловољан и злослут.

— „Жандаревићу", обратио се писцу ових редова, кад стигнем на мету отегнућу папке. Сас ту твоју Томићску чету (батаљон мајора В. Томића) да ми испалиш један плотун......

Драч га је разгалио и претворио у ранијег Ганета, оног из Зајечара. Песма се хорила, вицеви су падали као из рукава у малој гостионици „Београд" на самој морској обали. Но убрзо се разболи од болести коју до смрти, изгледа, ни лекари не одредише, јер се сваког дана у вицевима жалио на нешто друго.

Умирао је тихо на другом спрату „Београда", у соби изнад сале, где се хорио сме х и шала и извијала се песма, јер су другови веровали — да гане „забушава" лешкарећи у „меке душеке", докле не падне „опште Одрин и Чаталџа" и не заврши се рат......

Оплакан је искрено и од многих Драчана. „Жандаревић" је испунио његову жељу и бојевцима своје чете огласио је спуштање његово у раку, докле је узбуркано море са ужасном риком запљускивало гробље у коме је остао Гане да борави свој вечни сан......

*

* *

Већ је 14 година како се покојни Гане одмара под хладом хиљадугодишње маслине у туђини.

Његова су уста нема, она нам не могу више ништа рећи, али су раније толико рекла — да би се могла написати огромна књига прича, афоризма, вицева и песама.

У свом животу трошио се много, јер је то природно код људи његове врсте, али је једно било потпуно тачно: био је поштен нематеријалиста, честит као човек, нежан отац и супруг. За његово име везан је хумор, по кад што са мало сарказма, али никад непоштење, никад прљаве материјалне ствари. Као сиромах отишао је у гроб, оставивши своју породицу да живи о малој пензији.

Данас, после толиких година, успомене на његов живот код свих његових другова и пријатеља још су тако свеже, и биће још дуго такве, јер је покојни Гане био јако импресиона природа. Бледа слика овог написа изазваће код његових другова и пријатеља масу других успомена, јер су његова уста за живота тако много говорила.....

Мир пепелу твоме, драги пријатељу!

Београд. *Драг. Д. Пандуровић*, ппуковник

Вести из гарнизона

Одбор
За подизање спомен плоче
Почившем резер. капет. II *кл.*
Миливоју М. Динићу
30. маја 1926. године
у Велесу
ВОЈНОМ ВЕСНИКУ
БЕОГРАД

Да би се одужили сенима погинулог на пољу части за Краља и Отаџбину, почившег резервног пешадиског капетана II класе Миливоја М. Динића, командира чете у 6. пешадијском пуку „Краља Александра I." а по предлогу његовога друга четничког војводе Илије Трифуновића да се у Велесу у касарни или парку 28. пешад. пука подигне видан споменик за успомену на ослобођење Велеса и храбро погинулога Миливоја, одлучио је да се ова замисао и оствари.

Покојни Миливоје ступио је у четнике септембра месеца 1905 године и по оцени

удружења четника био је један од најисправнијих и најхрабријих четника, услед чега је и изабран за четничког војводу.

Од 1907. до 1912. године имао је своју чету и неуморно радио на организацији у Прешевској кази.

Балкански рат затекао га је на терену и у рату 1912. године учествовао је као командир чете у одреду покојнога Вука. На Рујну би је лако рањен.

У рату 1913. год. био је у добровољачком батаљону војводе Вука.

У светском рату учествовао је као резервни официр у Златиборском четничком одреду, где је као командир чете тешко рањен на Романији.

Године 1915. као инвалид примио је чету у четничком одреду покојнога војводе Вука.

1917. године био је командир чете у 4. пешадиском пуку „Стевана Немање" и са четом први је избио на највиши вис Кајмакчалана.

Погинуо је као резервни капетан и командир чете у 6. педадиском пуку „Краља Александра I". 13. септембра 1918. године у офанзиви наше војске са Солунскога фронта на Орашачком вису код Велеса где су *га Бугари тешко рањеног спалили*

Одликован је:

Карађорђевом звездом IV реда са мачевима два пута.

Белим Орлом IV степена са мачевима.

Златном медаљом за храброст.

Ради остварења замисли покојниковог друга војводе Илије Трифуновића образован је у Велесу одбор за подизање споменика покојноме Миливоју у који су ушли:

Командант Војног Велешког Округа коњички пуковник г. Михаило Ђ. Жујовић; пуковннк г. Света Ђукић. командант 28. пешадискоб пука „Краља Александра I." Командант 6. пешадијског пука пешадиски пуковник г. Влад. К. Костић; Поглавар среза Велешког г. Александар Динић; Председник суда општине Велешке г. Тома Соврлић и пешадиски п.пуковник г. Александар А. Околичањи помоћник команданта Велешког војног Округа.

Одбор на својој првој седници од 23. маја тек. године донео је одлуку да се прослава односно помен и одкривање споменика треба да одржи на сами дан смрти храбро погинулог Миливоја и то на дан 13. септембра 1926. године у Велесу.

Исто тако одбор је одлучио да ова прослава треба да има вид манифестације и видног признања а нарочито обзирон на прилике у овдашњим крајевима, па руководећи се тиме, решио је да на ову прославу позове удружења, а поред овог сматрао је за своју дужност да на ову прославу позове и удружење резервних официра и ратника, Удружење четника, Инвалидско удружење, Представнике војних и цивилних власти, оца и браћу покојникову, као и све родољубе који су својим дарежљивим прилозима потпомогли остварење ове хумане и националне свечаности.

Како одбору у тренутку доношења своје напред изложене одлуке не стоје на расположењу ни најмања материјална средства ради остварења на себе примљеног задатка, одбор је донео одлуку да Вам се достави овај акт као осведоченом родољубу, са молбом да се свесрдно примите одмах прикупљања добровољне новчане помоћи и да тим својим племенитим поступком помогнете одбор да оствари замисао подизања споменика покојноме хероју и народном борцу, четнику — војводи и рез. капетану Динићу.

Одбор је свесан и има у виду тешке прилике које владају, те је и намеран да ова прослава буде скромна али ипак на достојној висини заслуга почившег Динића који је свој живот положио за веру, Краља и Отаџбину.

Како се ова свечаност треба да одржи на дан 13. септембра ове године то обзиром на краткоћу времена одбор је принуђен да Вас најучтивије замоли, да Ваш лични прилог као и прилоге које сте Вашом добротом и заузимљивошћу прикупили, будете љубазни доставити овоме одбору најкашње до 31. јула 1926. године, те да би по томе одбор могао предузети даљи рад, и одлучити кога вида и каквих размера ће према прикупљеним прилозима бити у стању да наручи као и у коме обиму и величини би се и саме манифестације и прослава одкривања споменика и помен покојиноме Динићу могло извести. Све ово зависи од дарежљивости родољуба и вашег доказног националног осећаја и љубави.

Сви предлози и савети са којима би одбору притекли у помоћ биће нам од неоцењиве вредности.

Списак свих приложника који буду својим прилозима омогућили извршење огог националног дела биће у дневним листовима обнародовани.

Сву преписку као и све новчане добровољне прилоге које будете имали част прикупити молимо да се до горе означенога рока доставе одбору на адресу:

Команданту Велешког Округа
За одбор за подизање споменика почившем капетану и војводи Динићу.
ВЕЛЕС
(Јужна Србија)

Одбор у напред је захвалан лично вами на вашој заузимљивости и труду кога, ћете уложити као и свима дарежљивим приложницима који ће својом новчаном помоћи потпомоћи одбор у остварењу овога дела.

У име одбора:

Секретар, Пешадиски ппуковник, *Алек. А. Околичањи*

Председник Одбора Коњички пуков. *Мил. Ђ. Жујовић*

КЊИЖЕВНОСТ

Тетовски одред и преотимање Тетова од Бугара 1915. год. Сарајево 1915. Цена 25.— дин. — Пуковник Ник. Ђ. Јоргвановић.

Као прилог за нашу историју најновијих ратова горња књига бележака Ђенерала г. Јорговановића, која је недавно из штампе изашла, биће веома корисна свакоме ко жели да проштудира нашу тактику. Као командант прво Радовишког а потом Тетовског одреда писац је имао намеру и желео да сачува од заборава догађаје из 1915. год. у колико је он у истима узимао удела и учешћа.

Али не само као користан прилог у првом реду за доцнијег историчара нашег, књига би могла сем тога да пружи доста поуке и читаоцима, старешинама, официрима у опште јер у маси пружа леп број тактичких примера из описаних ратних догађаја, и чије студирање уз улажење у ситуацију која је тада владала може да пружи доста поуке.

По данима како су догађаји текли од почетка непријатељства и напада Бугара и даље све до краја октобра 1915, докле је одред своју улогу успешно вршио, изнете су операције уз објашњења, давање овде онде и потребних заповести које је писац као Командант одреда издавао трупама и потчињеним. И ти стварни примери, примена управо ратне вештине у збиљским часовима најбоље ће одговорити овом циљу да служи као поука ради усавршавања једног официра, ако жели и хоће да се њима користи. Згодно нам је овде баш истаћи ту потребу: Колико би у том погледу наши Команданти требало да с планом, по методу настану те да се обука официра у пуковима у решавању тактичких задатака изводи најпре и највише на оном земљишту где су се доиста и одигравали догађаји из прошлих недавних ратова. А при том не заборавити да нема скоро места у нашој отаџбини да није играло какву улогу, да није ма по чему постало познато и чувено.

Књига је интересантна по својој садржини. Не мислећи и немајући намере да дубље улазимо у коментарисање, објашњавање самих догађаја, изнетих чињеница, јер у једном приказу томе и није место, не можемо да не истакнемо колико и овлашно читање ових бележака даје читаоцу слику о пометености, збуњености, дезоријентираности што је све владало у то време код трупа на територији Нове области. То је читаоцу у осталом све било познато из дискусије која се раније водила о томе код нас. из писања и дела Војводе г. Бојовића, Ђенерала г. Милутиновића и пуковника у пенсији г. Н. Пејчића.

У књизи се истиче овде онде, то писац на објективан начин и подвлачи, приличан број испуштених прилика а особито с обзиром на онако несмотреног и небрижљинепријатеља какви су тада били Бугари. Но како изгледа прилике су онемогућавале да се макар што искористи. Али, то понављамо, на томе остаје да се доцнији војни историчар више задржи.

У вези са овим предметом кога се писац дотиче ми смо у осталом већ имали прилике да кажемо коју више приказујући дела која су се односила на ову годину и њене догађаје. И не бисмо имали ништа додавати једном већ израженом мишљењу нашем, до то да још једном нагласимо прешну потребу за публиковањем, објављивањем таквих бележака, мемоара, успомена свих наших ондашњих команданата који су у овим догађајима, борбама имали иоле виднију улогу, командујући каквом већом јединицом или одредом.

Пречистиле би се многе ствари на тај начин и то још за живота учесника у овим судбоносним временима прошлих ратова, те би материјал у толико пробранији, пречишћенији остао у наслеђе будућем нашешем војном историчару.

Књигу можемо препоручити официрима који су жељни студије, уверени да ће им ова књига само моћи донети користи у том погледу.

Ђ. Ћирић.

Музика Времена. Београд 1926. Графички завод „Макарија“ Цена ? *Милан Вукасовић*

Нови правци у модерној поезији нашли су своје следбенике и привржненике и међу нашим песницима, књижевницима. Један од таквих чије име чешће срећно по нашим књижевним часописима јесте Милан Вукасовић, о чијој је књизи *Кроз Живот*, *„Војни Весник“* имао прилике већ да опширније проговори. То је песник мислилац у правом смислу те речи није песме у овој збирци износе рефлексије његове о појавама које су његову душу мисао занимале и мучиле.

Његови се радови одликују можда од других песника. Он чини засебну школу чији је баш он представник. Ова му збирка названих песама *Музика времена* даје слику досадањег његовог књижевног и уметнихког развоја. Ми као недавног члана ове заједнице чији је један представник наш лист (јер је Милан Вукасовић био инжињерски официр) представљамо читаоцима својим.

Ради примера нешто ниже, наводимо једну његову песму, која у неколико даје главне његове карактеристике. Из ње ће се моћи, држимо, упознати и видети таленат му. Саму збирку књигу препоручујемо пак свакоме који у овој врсти књижевности тражи забаве и уживања. Књига се може добити у свима бољим књижарама.

*Купали се у животу као земља у сунчаном сјају.**)

Купали се у животу као земља у сунчаном
сјају и осећали да ван живота не
постоји ништа.
Усталасаним грудима удишем живот,
као што море прима притоке, и осећам
како се мој моћни живот животма храни.
Снаге свих тих живота опијају ме и
ја пијан животом треперим у животу
као трунка у сунчаном зраку.
И осећам смисао цела живота једино
У животу, сву његову вредност у садашњем
тренутку, а сву лепоту у његовој
пролазности без и најмањег трага.

*

Војнички Гласник Бр. 1. од 1926. године доноси следеће:

„Календар Војног Весника са песмарицом за војнике“.

У редакцији војног часописа „Војни Весник Београд.

Изашла је из штампе и већ се растура једна потребна и врло згодна књига за војнике под горњим насловом.

Сама појава ове лепе књиге може обрадовати сваког војника, јер ће у њој поред одличног уређеног календарског дела наћи много лепих песмица које се врло радо певају у нашој војсци. Оне су разноврсне. Има их и родољубивих и веселих, и српских и хрватских и словеначких. Највише их има ко је се врло лепо певају уз марш.

Издаваоцима ове књижице треба да будемо сви захвални. Зато је најтоплије препоручујемо нашим војницима да је купе, по одслужењу да их и своме дому понесу да и тамо у часу одмора песмом душу развеселе.

Добру би услугу г. г. официри или подофицири учинили када би у својим јединицама саставили списак војника који би хтели купити овај календар и исти послали са новцем Редакцији, која би им одмах посла.а календаре.

Цена му је 4 динара за војнике.

Ко жели да скупља претплатнике међу питомцима војних школа, редовима-ђацима и војницима по пуковима, нека се обрати нашој Редакцији.

*

Густав Крклец

ЉУБАВ ПТИЦА

Издање С. Б. Цвијановића, Београд. Стр. 80
Цена 15.— дин.

—

У својој 20. години Крклец је издао прве своје стихове са којима је већ тада освојио и критику и публику. Његове песме запажене су и ван граница наше земље, и, што ретко бива код наших песника, превођене су на западне језике.

Данас, у својој 27. години, Крклец изваје већ своју пету књигу, а обећава и друга нова издања у овој години. — Плодност, одиста, хвале вредна, нарочито кад се узме у обзир, да новије песме Крклециве ни у чему не заостају за ранијим.

Лирика Крклецова, у коју спада и ових педесет песама, осећа се као један дуги низ слика, које нам представљају јутра, гране, цветање јоргована и излаз сунаца. „Љубав Птица“ је живот, који се рађа једног цветно ног, пролетног јутра и умире једног облачног дана у бури и киши. Рађа се и умире с криком. Без благодарности што постоји и без протеста, што престаје.

И ова књига Крклецова читаће се много у свим нашим бољим круговима. Штампана на финој хартији, са жутим корицама и плавим насловом, она је и намењена са-

---

* Из књиге *Музика Времена.*

лонима и столовима малдих девојака, којима је будућност обезбеђена.

*

Урош Петровић *„За сваки дан"*, са предговором Слободана Јовановића и сликом пишчевом. Издање књижаре С. Б. Цвијановића, Београд, 1926. Цена 20.— дин.

—

Како ове белешке, рано преминулог Уроша Петровића, бившег доцента Универзитета, пуне философских мисли пишчевих о човеку и његовом животу, имају за циљ да пруже неколико основних савета о васпитању и дисциплинивању самога себе, и и проткане су још и многим психолошко-педагошким принципима савремене науке о васпитању човека, то оне имају несумњиве користи за све интелектуалце уопште, а нарочито за оне који се заве васпитањем. С тога је топло препоручујемо нашим читаоцима.

*

Врњачка Бања и лековите воде уопште. Написао Д-р Живадиновић. Издање књижаре С. Б. Цвијановића — Београд. Цена 15.— дин.

Сваки посетила бање треба да набави и прочита ову заиста одличну и корисну књигу.

Наша Пошта

Чехословачко-Југословенска Лига у Прагу обратила се нама поново да њој пошаљемо 1. и 6. број 1921. г. и 7. број. 1922. год. „Војног Весника", како би могла да комплетира своју Стросмајерову југословенску књижницу. — Наша админстрација, немајући више од ових борјева, обраће се својим г. г. претплатницима с молбом, да нам их неко од њих, коме више нису потребне, уступи за горњу циљ. (Овом приликом извештавамо наше писце, да ће Чехословачко-Југословенска Лига у Прагу ускоро отворити своју властиту књижару у првом реду за потребе својих чланова. Пошто знатан број ових чланова припада војсци, то постоји и могућност за пласирање наших војних издања, у толико више, што је Лига отворила курсеве српског језика за официре, на којима предају војну терминалогију ђ-штабни мајор г. Вућитал. Писци нека се обрате са својим условима на: Ческословенску-Јихословanску Лигу, Праха II, Микуландска улица 7.).

ДАНИ ЦРВЕНОГ КРСТА.

Краљево Писмо.

Црвени Крст узео је за свој летњи дан пропаганде 8. јуни, дан венчања Високих Заштитника Црвеног Крста, Њихових Величанстава Краља и Краљице.

Ове године друштвени дани почели су 6. јуна, а завршили се 8 јуна. Тога дана пропагира се идеја Црвеног Крста у целом народу и прикупљала потребна материјална средства за остварење његових задатака.

Њ. В. Краљ је упутио поводом тога ово писмо председнику Црвеног Крста г. Д-р Марку Леку:

Господине Председниче,

Командујући нашом славном војском 1912—1918. године свакодневно сам се уверавао о великој помоћи Друштва Црвеног Крста нашим рањеницима и болесницима. Црвени Крст је стизао у први час у свакој беди и несрећи својом помоћи, видао тешке ране и болнима блажио болове.

Борба наше војске и целога народа нашег, у којој су два добра народна: и снага, и здравље, и целокупна имовина његова били принашани на жртву нашег највећег идеала слободе и уједињења — оставила је дубоке ожиљке и ране у народноме телу и привредној снази народној. Остао нам је велики број инвалида и болесника, цвељене сирочади, а друштвене и привредне недаће поратне такође су нам дале и не мањи број бедних и невољних.

Потребни су нам, дакле, још већи напори у миру за уклањање штетних последица, за снажење и напредак нашег народа и државе, те да слободу и јединство очувамо а народно благостање увећамо.

Као високо национална установа, наш Црвени Крст треба да постане моћан чинилац на културном, здравственом и друштевном пољу развијања домовине Срба, Хрвата и Словенаца, и ваља да буде увек приправан да пружи хитну и обилату помоћ у свакоме месту, крају, кад каква недаћа загрози.

Желим с тога најлепши успех Црвеном Крсту у окупљању одушевљених добровољних сарадника, да се његове идеје пронесу широм земље.

Примите и саопштите свима члановима Мој поздрав

АЛЕКСАНДАР

Новости и Белешке

НЕКИ ПОДАТЦИ О СРПСКО-ТУРСКОМ РАТУ 1876-77. ГОД.

Ове 1926. год. испуњава се 50. годишњи јубилеј ослободилачког рата Срба са Турцима 1876-77. године уз учешће Русије у лицу ђенерала М. Г. Черњајева и његових сарадника руских официра и добровољаца.

У виду тога што је блиско мени лице узимало видно учешће у овом рату у лицу мог почившег ујака Ивана Михаиловића Булацеља, допуштам себи да изнесемо извесна факта и биографске податке, као лично о почившем ујаку, тако и његодо блиском начелнику такође почившем пуковнику Александру Павловићу Межањинову. За жаљење је да немам при руци довољно извора, податци ови биће кратки и оскудни.

Покојни ујак Иван Михајловић Булацељ родио се у старинској — дворјанској фамилији на имању својих родитеља у селу Малој Виски Јелисаветградског среза Херсонске губерније у 1851. године; мати његова била је из старог дворјанског рода Мусин-Пушкина.

Домаће васпитање добио је у кући својих родитеља — руских помјешчиков, а доцније у Дворјанском пуку у Петрограду, после наименованом Констатиновском Војном Училишту.

У 1869. години он је био произведен за официра Лајб-Гардиског Финљанског пука, где је продужавао службу све до 1876. год када је заједно са другим официрима Гарде пошао у рат са Турцима, у помоћ браћи Србима. Пуковник А. П. Межењинов познавајући ујака по служби у Гарди предложи му је заузети положај Начелника Штаба Руско-Српског Дивизиона добровољаца, Начелником којега био је сам постављен лично ђенералом Черњајевим. Са овим одредом покојни ујак провео је цео рат 1876. године и осим тога био је као Начелник Штаба утврђених положаја Креветског и Ђуњиског, где шака српских и руских добровољаца бранила је последњу наду Србије од масе армија турског главнокомандујућег Абдул-Керим Паше.

За учешће у овом рату и за храбростг држања у биткама он је био пачаствован одликовањем од стране Краља Српског Милана Обреновића Таковским орденом II степена, писменом похвалницом и произведен у чин пуковника српске војске.

Начелником покојног ујака његовим сарадником и најближим помоћником ђенерала Черњајева био је наш такође покојни (умро је 1910. године у Петрограду у 76. години живота). Пуковник руске службе и генерал српски Александар Павловић Межењинов. Биографија његова следећа је: рођен у 1834. години у Дворјанској фамилији Помјешчиков Рјазанске губерније, Зарајског среза у селу Мишину. Васпитање је добио домаће, а после у Орловском кадетском корпусу и Дворјанском пуку. У 1853. години био је произведен за официра Лајб-Гардијског Семијоновског пука. У 1856. години био је преведен у Лејб-Гардијски стрељачки батаљон Императорске фамилије. Каријера његова ишла је сјајно. У 25. години он је већ био пуковник Гарде, а у 30. години био је одређен за команданта Перновског гренадирског пука. Убрзо пред Српско-турски рат 1876.-77. године пуковник Межењинов принућен је био поднети оставку због личних непријатности у служби, но сјајна способност и лична часност А. П. Межењинова била је добро позната у великим круговима и када је почео Српско-Турски рат генерал Черњајев предложио је А. П . Межењинову примити под своју команду један од одреда руских добровољаца.

На челу Ђуњијског одреда пуковник Межењинов провео је цео рат и био је конзултован.

При одласку из Србије покојног Александра Павловића у Отаџбину — Русију, Краљ Милан Обреновић одликовао га Таковским орденом II степена, произвео га у чин генерала српске војске, а Краљица Наталија почаствовала га својим портретом украшеним бриљантима. А од лица српског народач Межењинову било је поднешена сабља са натписом: „Храбрејшему из храбрих“.

Постоје литографске слике покојних: мог ујака И. М. Булацељ и А. П. Межењинова у униформи српских официра, које се налазе код мене.

Коњички капетан I класе,
пређашње Руске Цар. Војске

Василије А. Булацељ.

Војни весник -- Vojni vjesnik
Vojaški vestnik

Месечни часопис за војску и књижевност

Mesečni časopis za vojsku i književnost

РЕДАКЦИЈА, АДМИНИСТРАЦИЈА И ПОШТА
Београд, Поштански фах 279.

ПРЕТПЛАТА:
Годишње . . . Дин. 60·—
За пола године . „ 30·—
ЗА ИНОСТРАНСТВО:
Годишње . . . Дин. 80·—

ОГЛАСИ:
Цела страна . . . . . . Дин. 200·—
пола стране . . . . . . „ 100·—
четврт стране . . . . . „ 50·—
осмина стране . . . . . „ 25·—
Војним писцима 25 од сто попуста за књижевне огласе

Број ~~7.~~ 8 | Београд, августа 1926. | Година VI.

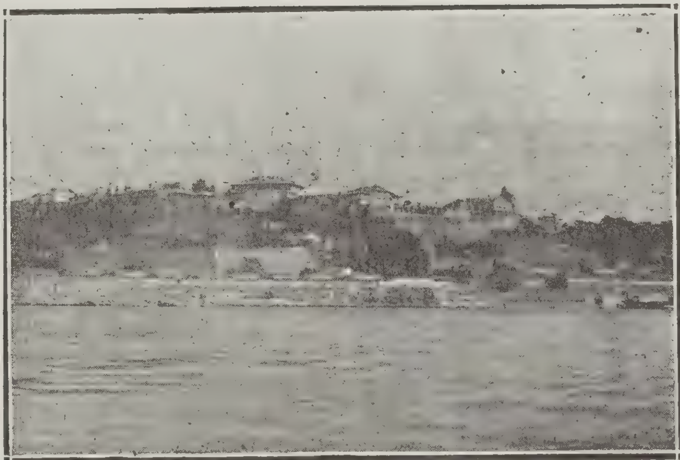

БЕОГРАДСКА ТВРЂАВА.

РАТНА ВЕШТИНА И ЊЕНА ИСТОРИЈА.

Ратна вештина је уметност, као што су и друге вештине, на пр. архитектура, музика. Задатак је уметности *стварање*, а уметник је онај, који остварује какву идеју. Да би остварио своју идеју, уметнику је потребно знање, али му је поред тога потребно надахнуће. Пошто управљање државом и вођење ратова поред знања захтева и ту уметничку особину, то се за то, поред осталих уметности, говори о државничкој и ратној вештини. До душе, један од највећих теоретичара рата, ђенерал Клаузевиц (у делу о Рату)[1]) сматра рат као неку врсту људског саобраћаја, као конфликт великих интереса, који се од осталих конфликата разликује тиме, што се решава крвљу. С тога он рат упоређује поглавито с трговином и преноси га из области науке и уметности у област друштвеног живота. Баш се на ратној вештини види, да су њени резултати у сталној вези са социјалним променама и са напретком целокупнога живота чов чанства[2])

Изван сваке је сумње да су државничка и војничка вештина најтеже од свију уметности, што се најбоље види, када се упореде са ма којом вештином. Ово је упоређење учинио један одличан војнички писац, Макс Јенс: „Капелник какав, на пример, месецима на миру довршује своју партитуру; свака је нота на своме месту, сваки је темпо тачно прописан, и пре него што изведе свој концерат пред публиком он одржава толико проба, докле год не буде потпуно осигуран у успех. Војсковођа нема могућности да у таквоме миру и на тенане изради план рата или битке; он никада својим потчињенима не може дати више сем опште директиве, а њиховој способности и увићавности оставља извођење; војсковођа не може никада правити пробе, већ мора бити задовољан, ако може рачунати на општу ваљаност својих инструмената. Чим капелник подигне штап, почиње извођење по плану; све мелодије, различити ритмови, па чак и највеће дисонанце, изводе се хармонично по спремљеном плану. Онога момента, пак, кад војсковођа да знак за борбу, грмљавини његових топова одговара ужасна музика, коју непријатељ почиње изводити. Сваки му корак наилази на сметње, сви се његови планови укрштавају с непријатељским плановима, пред очима војсковођиним налазе се у таму завијене тежње и предузетне мере противникове. Војсковођа мора да подведе под једну тачку гледишта безбројне појаве, да осети могућност и вероватноћу, да поуздано прорачунава време и простор, силе које делују *за* и *против*, да узме у обзир и моћ случаја, да решава најзаплетеније комбинације, да храброшћу победи опасност, да своје другове одушеви и привеже за себе, да постави увек погодног човека на право место. То су задаци које мора да испуни уметник рата, ако хоће да изведе своје уметничко дело — Победу. Под како силним притиском осећаја има војсковођа да реши свој огромни задатак и шта су, према томе, сва узбуђења која ма кога уметника друге које врсте могу потрести! Никоме рат не поставља тако огромне захтеве као војсковођи. Војсковођа мора имати силан напон воље и узвишену мирноћу душе, да би могао поднети огромну одговорност која на њему лежи. Од његових одлука не зависи само његова слава и част, већ и судбина милиона људи, највеће светиње земље, срећа и несрећа државе. За то војсковођа мора да има потпуну хармонију између духа и карактера и мора бити истински и прави уметник.“[3])

Истина, да и срећа у рату представља ирационалан елеменат; то је нагласио и највећи философ ратне вештине, Клаузевиц: „Нема ни једне људске делатности, која би тако стално и тако опште била у додиру са случајем, као што је рат.“ Само овај ирационалан елеменат ипак није од одлучнога значаја, пошто дух сузбија његов утицај. То је имао на уму Фридрих Велики када је рекао: „У рату је онај најспособнији који оставља случају најмањи део.“ (Увод у историју Седмогодишњег рата). У очима културног

[1]) v. Klausevitz, Vom Kriege. Сва његова дела (пет на броју) изишла су из штампе 1832-37. и сва су преведена на француски. Од класичног његовог дела *О Рату*, на српски је превео поједине делове пуковник Милош Станковић и то књиге V. (Војне Снаге) 1910. и VI. (Одбрана) 1911. г. О Клаусевицу Руски: R. v. Coemmerer, Clausewitz, 1905 (2. издање 1909). P. Roques, Le général de Clausewitz, Sa vie et sa theorie de la guerre, Paris 1912).

[2]) E. de la Barre — Duparcq! Parallélisme des progres de la civilisation et de l'art militaire. Париз, 1861.

[3]) Max Jähns, Historische Aufsätze 1906. стр. 132

света главна је дужност војводског позива да обезбеди победу и да потпуно избаци ирационални елеменат. Рационални је елеменат надмоћнији; он је у стању да победи ирационални елеменат и стога постоји Ратна вештина и њена историја.[4])

Изучавање Историје Ратне вештине има двојаког интереса: научног и практичног. Рат је манифестација људске активности и људскога духа; он је у исти мах производ људске политичке делатности и уметничкога стварања, исто онако као музика, сликарство, архитектура или педагогија, па зато има као и све уметности, научног интереса. Али изучавање Историје Ратне вештине има и практичнога интереса, нарочито за војнике и будуће војсковође.

Све велике војсковође проучавале су историју Ратне вештине. Фридрих Велики је препоручивао студије: на основу њих долази истраживање, размишљање и комбиновање идеја, а то је оно, чиме се човек разликује од теглеће марве.[5]) Он сам, поред осталога, изучавао је ратове Карла XII. Наполеон је више пута наглашавао потребу изучавања ратне вештине. По његовом мишљењу , вештина ратовања мора се прво стећи изучавањем ратне историје, па тек искуством. У својим Мемоарима писаним на Св. Јелени, он саветује студирање ратова Александра Великог, Ханибала, Цезара, Густава Адолфа, Тирена, Евгенија Савојског, Фридриха Великог: то је једино средство да се постане велики војсковођа и да се испитају тајне ратне вештине. Клаузевиц, највећи теоретичар рата, поставио је као идеал да даје поуке из ратова у самим историским примерима.

Све су се велике војсковође још у младим годинама образовале читањем и студирањем ратова. Александар Велики читао је Илијаду, коју је стално са собом носио; Ханибал је био врло брижљиво васпитан у грчкоме духу, студирао је грчку историју, па је чак саставио и једну историју (која се није сачувала до данас); Цезар је био један од најобразованијих људи свога времена и изврсан писац: његова историја ратовања у Галији долази у класична дела латинске књижевности. У новоме Веку, Мориц Оранијевски, Густав Адолф, Фридрих Велики, Наполеон, Молтке студирали су историју и ратну вештину. Колико је важно изучавање Ратне Вештине истакао је гроф Шлифек (у своме уводу Клаузевићевог дела О Рату): „Семе, које је Клаузевиц посејао, донела је богатило на бојним пољима 1866 и 1870-71 године“.

Не значи, да је само знање ратне вештине и њене историје довољно, да се постане велики војсковођа: духовна надмоћност и јачина карактера чине великог војсковођу, али је знање ипак један од главних услова, као што се види из поменутих примера.

Пошто историја Ратне вештине има и научног и практичног интереса, она није само ствар стручњака, војника, већ исто тако историчара и државника.[6]) Историја Ратне вештине је саставан део политичке или културне историје. И ако је о правоме задатку и обиму историје било различитих погледа, ипак се сви правци у историјској науци слажу у томе да је *Држава* њен прави предмет.[7]) Као науку која се бави постанком и развитком Државе и њеним односима према другим државама, дакле као *политичку*, схватили су историју сви велики историчари почевши од Тукидида у Старome Веку до историчара најновијега времена. Држава је по своме постанку војничка, а по своме задатку борбена организација, па је зато разумљиво, што су ратови увек били од судбоносног значаја за државе и народе, а често и по целокупан културни развитак човечанства. Да нису Грци код Маратона победили Персијанце и сузбили њихову инвазију не само што не би било античке грчко-римске цивилизације него не би било ни данашње европске; да је у борби између Рима и Картагена ова изишла као победилац, светом би завладала семитска култура; тако исто да Карло Мартело није сузбио арабљанску поплаву цела би Европа потпала под Ислам и арабљанску културу. Поједине битке одлучиле су судбину држава, што је довољно

[4]) Класичан пример надмоћности рационалнога елемента труп Молткеова Стратегија, нарочито припрема и извођење битке код Кенигреца.

[5]) Мазга — каже он — која је носила самар у десет ратних похода принца Евгенија није тиме постала бољи тактичар.

[6]) То је правилно схватио један врло добар војнички писац, Ристо, и у своје време за тај циљ написао пригодну књигу. *W. Rustov*, Die Militarschule. Allgemeine Einleitung in da Studium der Kriegswissenschaft fü Militär, [illegible]aats[illegible]ann[illegible] un[illegible] Lehrer. Цирих, 1868.

[7]) То сам опширно изложио у чланку *Држава као предмет историје* у априлској свесци Архиве за правне и друштвене науке, 1926. год.

познато из опште и из наше историје. За то с правом каже Леополд Ранке, један од највећих историчара: „Друкчије не бива, оружје ипак господари светом, успех вековне мудрости зависи од среће једног јединог дана битке."[8]) Ратови су не само од судбоносног значаја по државе, већ врше и утицај на духовни живот народа: тако на пример Седмогодишњи Рат представља одлучан прелом и почетак нове епохе у историји немачке образованости.[9])

Од Волтера половином 18. века, појавио се био један нов правац у историјској науци и од тада се почиње са писањем *културне* историје. Волтер је сматрао да опширно излагање ратова и спољне политике није прави задатак историје, јер су то пролазне појаве. На место њих, истакао је он, по своме мишљењу, ствари од трајне вредности: законе, установе, науку, уметност, обичаје и религију и тако поставио за предмет историје целокупну активност људскога духа. Од њега потиче назив историја *цивилизације*; његови су наследници употребљавали за ову врсту историјографије два термина — историја културе или историја цивилизације. Овај правац у историјској науци одржавао се мање више мирно поред политичкога правца све до појаве Карла Лампрехта, професора историје лајпцишког универзитета, који је у својим расправама и делима одлучно ставио културну историју над политичком.[10]) Он Државу није сматрао над осталим културним добрима, већ ју је спустио у ред осталих културних добара. Између њега и присталица политичке историје развила се била крајем 19. века, жучна борба, која се завршила тиме, што је ипак признато првенство политичкој историји.[11]) Следбеник Лампрехтов, Валтер Гец признаје, да је Држава најважнији центар историскога живота. Тако се вратило схватању, које је истакао највећи политички историчар новога доба, Леополд Ранке. Највећи међу садањим представницима Ранкеовог схватања историје, професор берлинског универзитета, Ханс Делбрик, сматра да све оно, што долази у област културе (религија, морал, економски живот, наука, књижевност, уметност) не може се одвојити од историје Државе. Све су културне области у вези са Државом и Држава је, позитивно или негативно, прапочетак, који све људске појаве обухвата и носи. „Све припада историји, догађаји и појаве, али у центру ове целокупности стоји Држава. Супротност између политичке и културне историје уклоњена је реченицом: да је Држава најсилнији и најдрагоценији продукат културе. Рат је функција државе и најужаснија, језовита противност културе. Па поред свега тога ја сам у предговору Историје Ратне вештине смео написати, како немам ништа против ако се ово дело уврсти у ред културноисториских радова, јер је Ратна Вештина исто тако вештина, као год архитектура или медицина или педагогика. Нестаје разлике између политичке и културне историје кад се сиђе у дубину."[12])

Према томе, дакле, Историја Ратне Вештине као део Историје може се справом убрајати било у политичку било у културну историју. Међутим, као наука, она до скоро није стајала на чврстим темељима. За праву историју Ратне вештине потребно је стручно познавање научног метода, поглавито филолошко образовање због критике извора, али је исто тако потребно и војничко знање. Већина стручних историчара, методски образована, није имала потребна војничка знања нити се чак старала да их прибави; већина, опет, војничких писаца није имала потребног филолошког и методолошког образовања. Ја ћу на два примера показати недостатак и једних и других.

Као основни принцип историске критике (нарочито филолошке) постављено је: ако се један извор у целини па, разуме се, и у многим појединостима, оцени као веродостојан, онда се морају примити сви његови подаци. Тако је на пример до најновијег времена без велике критике примљен Херодотов податак да је војска, коју је Ксеркс повео на Грчку износила са комором 4.200.000 људи. Кад се са гледишта стварне критике, са смислом за оно што је војнички могуће, овај податак размотри, видеће се, да би маршевска колона Персијанаца износила преко 3300 километара: када би чело колоне било пред Термопилима, последњи би делови тек

---

[8]) Geschichte der romanishcen und germanischen Volker. 34. књига целокупних дела стр. 240.

[9]) *H. Hettner*, geschichte der deutschen Litteratur m 18. Jahrhundert, 1893. II. књ. стр. 147 и даље.

[10]) Своје идеје развио је он у главноме делу Deutsche Geschichter 1894.

[11]) Види о томе мој чланак *Културна Историја и њени проблеми*, у априлској свесци „Покрета", Чачак 1926.

[12]) Hans Delbruck, Weltgeschichte 1924. I. књ. стр. 11.

могли да се крену из Сузе, с оне стране Тигра. Тако су историчари, без довољног војничког образовања примали некритично бројне податке не само античких историчара него и новијега доба.[13])

Многи војни историчари, пак, пишући о ранијим епохама, примењују некритично мерила из садашњости, које никакве везе немају са прошлим приликама; то нарочито важи за Средњи Век. Војнички писци говоре о средњовековној тактици, па чак и Стратегији, готово са модернога гледишта, ма да у Средњем Веку не може бити ни говора о Стратегији, а о тактици само унеколико.[14])

Први покушај да се створи подлога за научно обрађивање Ратне вештине и војничких знања представља дело Макса Јенса „Историја Ратних Наука, поглавито у Немачкој."[15]) Ово је дело израђено и издато по налогу Историске комисије Баварске Академије Наука, подстицајем баварског краља. Јенс је раније био официр а по томе професор у берлинској Ратној Академији. У предговору је Јенс објаснио, зашто је дао такав назив своме делу. „Ја добро познајем *једну* ратну вештину, али много ратних наука" рекао му је једном граф Молтке, па је за то Јенс поставио себи задатак да изради историју ратних наука у којој ће показати, каква су ратна средства постојала и какве су у току историје постојала научна схватања о особинама и примени тих средстава. Његово је излагање јасно, живо, понегде фељтонистичко. Јенс је провео неколико година претресајући у 70 библиотека рукописе и штампане ствари, које се односе на ратну науку: то су теориске расправе, историска дела, закони, прописи, уговори. Друго је велико Јенсово дело „Историја ратништва од прастарих времена до Ренесанса".[16]) У оба своја дела Јенс није показао ни довољно критике ни довољно схватања, али је вредноћом, прегледним распоредом и изврсним начином излагања дао две корисне књиге, којима се стручњаци могу у многоме користити. И ако има неколико врло добрих историја ратне вештине за поједине периоде (нарочито пуковника Стофела и енглеских историчара Холмса и Омана),[17]) заслуга што је Историја Ратне вештине потпуно стала на своје ноге као засебна грана опште историје припада берлинскоме историчару Хансу Делбрику. Његова је заслуга, што је, по речма даровитог ђенерала Шлихтинга, учинио крај војничком дилетантизму, који је дотле владао у историјографији.

Делбрик је творац критичког студирања историје ратовања; он је оборио многе укорењене традиције и својим новим методама подигао зграду Историје Ратне Вештине на самосталном темељу. И пре њега су историчари и војници писали историје Ратне вештине и пре њега је примењивано научно методско истраживање и уношено војничко знање, али ни један историчар до њега није дошао до једнога *начелног схватања*, које је доследно изведено од почетка Историје Ратне вештине до садашњих дана.[18]) Својом Историјом Ратне Вештине он је дао дело првога реда не само за Ратну вештину, већ и за Општу Историју: у његовој историји јасно се види веза између државног уређења, културе, политике, војничког уређења и ратне вештине. Тиме је он цело досадање схватање Опште Историје на неколико одлучних места из основа преобразио: о грчко-персиским ратовима, ратовима Александра Великог, о почецима римског државног уређења и његовог даљег развитка, о пропасти античке културе, о постанку Средњега Века и о постанку новога војничког уређења. Грандиозне су његове анализе битака, а излагање очи-

---

[13]) Видети: Delbrück, Die Perserkriege und die Burgunderkriege, 1887.

[14]) То је лепо разложио ђенерал Келер у предговору свог дела: G. Köhler, Die Entwicklung des Kriegswesens und der Kriegführung in der Ritterzeit von Mitte des 11. Jahrhunderts bis zu den Hussitenkriegen. 5. књига 1886—89. год.

[15]) M. Jährs, Geschichte der Kriegswissienschaften, vornehmlich in Deutschland 1889-91. — Донекле допуна овоме делу J. Pohler, Bibliotheka historico-militaris, 3 књиге 1887.95, а нарочито „Handbuch für Heer und Flotte. Enzyklopädie der Kriegswissenschaften und verwandter gebiete. Herausgegeben von G. v. Alten 1909 и даље.

[16]) Handbuch einer Geschichte des Kriegswesens von der Urzeit bis zur Renaissance, 1880.

[17]) Colonel Stoffel, Historie de Jules César, guerre, civile, 2. св. Париз 1887 и Guerre de César et d' Arioirste, Париз 1890; T. Rice Holmes, Caesars conquest of Gaule, Лондон 1890; C. Oman, A history of the art of war, Лондон 1898.

[18]) Његови су припремни радови: Die Perserkriege und bis Burgunderkriege 1887, Die Strategie Friedrichs des Grossen, erläutert durch dri Strategie des Perikles, Friedrich Napoleon, Moltke, а капитално дело „Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen gechichte: I. Altertum II Die Germanen, III Mittelalter, IV Neuzeit.

гледно и прегнантно; и поред тога он располаже необичном способношћу да се уживи у велике људе, војсковође и историографе. Производ великог, оштрог духа и необичне енергије, која је савладала огроман материјал, Делбрикова Историја Ратне Вештине долази у највећа дела историске науке: она није само специјална грана Опште историје, већ је у ствари историја европске културе, посматране са гледишта ратничке активности. Са те тачке гледишта, као са каквога великога виса, добива се преглед целе опште историје.

Велика фигура као научник, Делбрик је и страсан полемичар. Његово схватање Стратегије изазвало је велику дискусију и полемику, нарочито са ђенаралом Лудендорфом. Једна од основних идеја коју је Делбрик, с наслоном на Клаузевица, конзеквентно извео кроз целу своју Историју Ратне вештине јесте, да има две врсте Стратегије: једна је Стратегија *уништења* (која помоћу одлучне битке или одлучних битака решава рат), друга *замарања* или маневровања, [19]) која, по правилу, избегава битку, тежећи да непријатеља маневровањем и замарањем приволи на компромис). Своју Историју Ратне вештине завршио је Делбрик у главноме са Фридрихом Великим и прегледом Наполеонове епохе. Ратну вештину 19. века, нарочито Молткеову Стратегију, изложио је у појединим чланцима и расправама и све је то скупио у збирку „Рат и Политика“[20]) у којој је изнео своје погледе на појаве Светског рата. У овим чланцима он је истакао и похвалио Фалкенхајнову стратегију, стратегију замарања, као бољу, јер је одговарала политичкоме положају и војничкој снази Немачке. Ово теориско разлагање имало је практичких последица: дошло се до тога да се пита, да ли је Немачка могла избећи своју катастрофу. То је изазвало Лудендорфа, представника стратегије уништења и стварног генералисима у последњој фази рата да отпочне жестоку борбу са Делбриком, и да тако скине моралну одговорност са себе. Ова је борба узела била велике размере у новинама и брошурама и обема странама прибавила присталице. Нећу се упуштати у ток ове борбе, која још тиња већ сам хтео само да на овом примеру покажем, како изучавање ратне вештине и њене историје нема само чисто теориског интереса већ је у вези са практичним животом и стварношћу.

Д-р Јован Бл. Јовановић.

О евиденцији кадроваца и обвезника и о превођењу.

(*Приликом пројектованог новог Правила*)

Важност непрекидне савесне и педантне евиденције кадроваца, обвезника, стоке, коморских и преносних средстава кулминира приликом превођења и извођења ратне формације; њени недостатци и њена нетачност ту се најјаче осећају, стварају велику преписку, погрешно распоређивање, и коначно — резигнацију чак и оних који имају најбољу вољу, да на односним књигама (списковима) савесно раде, али су сами немоћни да све грешке и недостатке отклоне. Јер, ако је евиденција тачна у команди војног округа, она у најчешћим случајевима то није по Главним списковима и Списковима претеклих у кадровским командама и по Списковима претеклих разних надлештава. Изузетно може да буде и обратно: да је евиденција тачна код кадровских команада и руковалаца Спискова претеклих, а није потпуно у реду у команди војног округа. Зло је једно и друго, те треба да се истреби.

Тачност евиденције не састоји се само у томе, да се сваки обвезник (стока и комора) води по војним књигама, него она императивно тражи да се по књигама и списковима врши *непрекидно и најсавесније* уношење и исправљање свих података, који су потребни за правилно распоређивање дотичних лица (стоке и коморе).

Говорећи овде о апсолутној тачности, — наравно, у колико се она при савесном раду може постићи — налазимо да ова

[19]) Ту Стратегију назива Клаузевиц са “ограниченим циљем“. Она је владала пре Наполеона. Њоме су Карло V, Филип II, Луј XIV покушавали да изведу своју хелемонију у Европн, помоћу ње је Фридрих Велики учинио Пруску великом силом а она се указал у два маха надмоћнијом и према Наполеону: у Шпанији и у Русији.

[20]) Krieg und Politik 1914—1918, у три књиге.

апсолутна тачност евиденције још не постоји, иако се је много у току последње две године допунило, исправило и побољшало.

Узроци ових недостатака леже:

1.) У оном делу радне снаге која при раду на одговарајућим пословима не поступа у потпуности по Правилу или ово у опште не познаје у довољној мери.

2.) У „Правилу" самом.

Зло почиње већ у кадровским командама, од којих многе не поклањају довољно пажње пословима око евиденције кадроваца и обвезника, сматрајући их као неки споредни посао; интересовање појединих кадровских команада за ову грану послова оживи мало тек приликом редовног превођења, што је свакојако доцкан и због тога од рђавих последица за друге команде и надлештва, нарочито војне округе, који наредне односне послове не могу на време да сврше.

Тако, кадровске команде не извештавају редовно команданте надлежних војних округа о променама у податцима кадроваца, а нарочито не достављају редовно Спискове кадровских ислуженика. Због овог последњег недостатка Главни спискови *обвезника*, који су једновремено и кадровски *регистар* свих обвезника, нису потпуни у погледу екстериторијално упућених регрута, за које нису добивени сви спискови ислуженика, па зато и нису уведени у Главни списак *обвезника* надлежне команде (јединице). Они остају дакле нераспоређени, иако припадају најмлађим годинама, док их најзад команде војних округа по завршеном регистровању свих недокументалних Јединичних спискова не пронађу, што је доцкан, јер се ови ислуженици могу распоредити тек приликом идућег превођења.

Има и кадровских команада (у првом реду артилериских и коњичких) које одбијају пријем спискова ислуженика *екстериторијално* упућених рекрута са мотивацијом „да су им непотребни за распоред" или „да им не припадају," не знајући да их треба првенствено увести у Главни списак *обвезника*, па их онда по списку доставити руковаоцу Списка претеклих (на пр. Начелницима Артилерије или Коњице у штабовима дивизиским и сл.), који ће их према потреби распоређивати у друге јединице. Последица оваквог неразумевања правилских одредаба следећа је: војници, као рекрути екстериторијално упућени на одслужење свог кадровског рока, воде се само по Главном списку *кадроваца* дотичне екстериторијалне јединице, а разведу се у овом списку чим одслуже свој рок, којом се приликом достављају Спискови ислуженика надлежном војном округу. Војни окрузи пак, чим су их развели по Рекрутном списку, шаљу их надлежном територијалном пуку, (односно на пр. ислуженике — коњанике оном коњичком пуку, за којега дотични војни округ по разрезу даје људство, стоку, коморска и преносна средства). Ако дакле надлежни територијални пукови (јединице) и т. д. одбијају пријем ових спискова и не уносе дотичне ислуженике у свој Главни списак *обвезника*, ови се извесно време не воде по никаквим књигама, остају приликом редовног превођења нераспоређени (иако најмлађи), док их најзад опет војни окрузи не пронађу по својим регистрима — за идуће превођење.

Даље, по завршеном превођењу не врше све *кадровске* команде регистровање распореда по Главним списковима обвезника и расчишћавање стања оних обвезника који нису распоређени (устројавање Спискова претеклих и достављање ових оним командама — надлештвима — којима треба.) и т. д. и т. д.

Узроци овим недостатцима у главном леже у томе, што у многим случајевима посао на Главним списковима и одговарајућим предметима (актима) није довољно организован, и што се радна снага око ових спискова сувише брзо мења, а да не говоримо о оним командама, које до данас још немају устројен главни списак *обвезника*, по годинама рођења.

Једини грешници, наравно, нису само кадровске команде; треба их тражити и између руковалаца документалних Спискова претеклих, документалних Јединичних спискова (ван кадровских команада), између официра за послове на Регистрима, официра за моб-послове и т. д., од којих многи не узимају себи време да Правило довољно проуче и практично протумаче. Због тога се и сувише често дешава, да ова лица, радећи на разним одговарајућим предметима, не извештавају све оне команде, јединице и руковаоце односних књига и спискова, које би требало известити, него на пола свршен предмет иде у незаслужену архиву, а књиге и спискови других команада и надлештава, које су узајамно у најтешњој вези, остају без потребних важних података и исправки. Последица је тога, да се врши погрешно распоређивање, упис многих обвезника

на два и више места, а излишна преписка иде у недоглед.

*

Али, кривица за непотпуну тачност евиденције, за грешке у практичном извођењу правилских одредаба и овим проузроковану велику преписку није само до руковалаца разних књига и спискова, него у извесној мери и до самог Правила.

Ова констатација, наравно, не може да извини горе наведене веће грешке, учињене из нехата или због недостатка потребне организације рада у појединим командама и надлештвима, него се она односи првенствено на оне важне радове око *практичне* примене Правила, о којима је ово требало да се потпуније, јасније и сређеније изрази.

„Правило о рекрутовању младића за стални кадар, упису, испису и превођењу обвезника," намењено *дуготрајној* и *свакодневној* примени и за употребу не само добро школованих лица, него и оних који су слабије писмени, треба да је по одељцима *логично* и *практично* сређено, да је текст јасан и једноставан, понављања да се избегну, стилистика треба да је без прекорна и без дугих реченица, које стварају нејасност. Оно треба да је потпуно, т. ј. да предвиђа *све односне, па и ситније,* — за тачну евиденцију важне — радове, и коначно оно треба да је састављено тако, *да је једнакост отправљања административних послова око евиденције кадроваца и обвезника и око превођења такорећи аутоматски загарантована у целој војсци.*

Старом Правилу у његовој примени на послератне прилике и на извођење нове проширене Формације, ове су особине у извесној мери недостајале, (но, ово је морало тако да буде, јер се по демобилизацији морало одмах приступити хитном интензивном раду, и није се имало времена да се изда ново Правило, а требало је за ово првенствено и *вишегодишњег практичног искуства.*) С правом се дакле доцније очекивало излажење новог Правила, док се најзад — претпрошле године — не појави „пројект" овог правила.

Овај је „Пројект" достављен свима командама, како војних округа, тако и кадровским, да га проуче и да ставе своје примедбе, које ће се — у колико су оправдане и практичне — узети у обзир приликом дефинитивне редакције. — Подвргнути дакле овај „Пројект" на овом месту једном детаљном критичком погледу, било би неусмесно, нити то дозвољавају ограничени ступци „Војног Весника". — Али нека нам буде дозвољено у интересу опште ствари и *у интересу оних који морају да Правило практично примене*, да начелно констатујемо, да је „Пројект Правила" у главноме препис старог Правила са многим његовим непотпуностима и нејасностима.

Нејасности проузроковане су слабом стилизацијом, дугачким реченицама и на разним местима несређеношћу појединих одељака. Као пример за неспретан и нејасан стил наводимо само члан 131., при чему не улазимо у (по нашем мишљењу) непотребну компликованост његових одредаба у односу на поступак са Списковима ислуженика територијално и екстерито ријално упућених рекрута.

Непотпуности односе се у главноме на оне практичне радове око примене Правила који су врло важни, а који нису у „Пројект" ушли, иако би то могло да буде на рачун честих дугачких реченица и понављања у тексту. Много је дакле остављено на размишљање ономе који има да Правило практично примени, па због тога код мање савесног рада остаје и много што шта неизвршено, на штету тачне евиденције и правилног превођења.

За коначну редакцију новог Правила предвиђено је без сумње и боље сређење целог материјала *у опште* и *по појединим одељцима.* Напомињемо само ово: Одељак „Главни списак војника *сталног кадра*" на пр. не треба да буде у II делу (Превођење), а обратно: о требовањима и Јединичним списковима не треба да се говори у I делу (на пр. чл. 112., тач. 17., 23., 24 и 25.) и т. д., и т. д.

*

Наше је скромно мишљење — обзиром на велику важност *„Правила о рекрутовању младића за стални кадар, упису, испису и превођењу обвезника"* и обзиром на његову сталну, такорећи свакодневну примену, — да је неопходно потребно да се пре дефинитивног штампања новог правила, „Пројект" *комисијски* претресе, и то тек онда кад буде од редактора *систематски сређен и исправљен* у погледу јасности и стилистичке концизности, наравно оне, која се може дозволити за лако разумевање дотичних одредаба.

У ову комисију (која би трајала од прилике 15 дана) требало би одредити првенствено све шефове оних одсека Министарства Војске и Морнарице и Главног

Ђенералштаба, чији послови имају везу — па и најмању — са одредбама поменутог Правила. Поред овог морали би се у комисију позвати и стручњаци на *практичном раду* око примене Правила, т. ј. официри из војних округа и руковаоци Главног списка кадроваца и Главног списка обвезника. На пр. 4—8 официра да послове на рекрутовању и 4—8 официра за моб-послове (или помоћници команданата војних округа) и 4—8 официра из кадровских команада, који су врло добро упознати са радом на Главним списковима. Наравно, сви ови официри (из војних округа, односно кадровских команада) морали би да буду вишегодишњи *практичари* и познати савесни раденици.

Позив ових чланова комисије морао би се извршити бар четири недеље раније, како би се они у датом року могли потпуно спремити поновним проучавањем и претресом „Пројекта". Нарочито нејасна и важна питања, која ће се тек у комисији коначно решити, требало би члановима већ приликом позива саопштити, дајући им тиме прилику, да о њима размишљају у погледу њиховог најпрактичнијег решења и стилизовања.

Само овим начином *комисијског претреса* могло би се појавити једно ново правило, које би било савршено у погледу сређености, једноставности и потпуне јасности његових одредаба, те не би одмах у почетку тражило да се допуни разним наређењима и многобројним исправкама.

Ант. М. Петринчић
Београд. потпуковник.

Brzo upravljanje daleko i duboko zaklonjene baterije na cilj.

Mi smo se u miru pred ratove vežbali da gađamo sa zaklonjenih položaja. Ove vežbe bile su počeci u tome. Osmatračnica je mahom bila na grebenu ispred baterije koja se je zbog teškog održavanja veze nalazila najviše do 1 km iza grebena. Važilo je kao pravilo da se sa osmatračnice vidi i baterija i cilj. Usled ovake privezanosti baterije za osmatračnicu ili obratno, a usled teške pokretljivosti baterije bili smo prinuđeni ili da privlačimo bateriju dobroj osmatračnici uz ogromno naprezanje i gubitak dragocenog vremena, ili pak da se zadovoljavamo gorim osmatračnicama izabranim u blizini mesta dokle smo uspeli da dovučemo i postavimo bateriju na borbeni položaj.

Docnije u toku rata usled bolje upotrebe telefona postepeno smo se oslobodili te privezanosti. Time smo znatno poboljšali taktičku upotrebu, naročito vozeće artilerije, u borbi, jer borbeni položaj baterije nije više zavisio od osmatračnice, niti pak ova od njega. Ali sad, posle ove postignute nezavisnosti osmatračnice od borbenog položaja baterije, pojavila se druga teškoća a to je na koji način da se brzo upravi daleko i duboko zaklonjena baterija na cilj, kad se ista ne vidi sa osmatračnice, a zemljište je jako ispresecano i pokriveno oko cilja.

Ovo pitanje ostale vojske na zapadnome frontu rešile su takozvnanom topografskom pripremom gađanja. Za to rešenje oni su imali potrebne uslove kao: vrlo dobre veze — naročito telefonske, tačno izrađene karte u razmeri 1:25.000 pa i u još većoj razmeri. Trebalo je samo na tako tačnoj karti pomoću određenih i na zemljištu obeleženih trigonometriskih i geometriskih tačaka odrediti tačno mesto desnokrilnog topa u bateriji i mesto cilja, pa bi se odatle odmah dobili pravac, daljina, mesni ugao. Ovo popravljeno sa meterološkim i balističkim podacima dobivenim od meteoroloških stanica i tablica gađanja, kao i merenjem pružalo je mogućnosti da se priprema gađanja izvede tajno i odmah tako reći počne sa grupnim gađanjem za uništenje ili ućutkivanje cilja.

Pošto mi nismo imali ni tačne karte, ni meteorološke stanice, ni potpune tablice gađanja, ni ostale potrebne sprave, a vrlo često ni dovoljno vremena, mi se tom pripremom nismo mogli poslužiti.

Pa ipak našli smo puta i načina da taj cilj postignemo na jedan drugi način.

Na Solunskome frontu 6. oktobra oko ponoći 2. baterija Moravskog Poljskog Artileriskog Diviziona prešla je sa desne na levu obalu Crne Reke i postavila se na borbenom položaju u dolini reke između

sela Dobroveni i Broda bliže ka poslednjem. Oko četiri časa 7. oktobra kao komandir pođem na sever, na čuke, da nađem komandanta diviziona na osmatračnici. Sa sobom povedem telefoniste da postave vezu čim bude izabrana osmatračnica. U svanuće stignem na čuku severozapadno od sela Slivice, na tri kilometra severno od baterije, odakle je bila vrlo dobra preglednost pred desnim krilom i bokom Moravske Divizije. Nađem zgodno mesto za osmatranje, pokažem telefonestima i naredim da postave vezu, a jednoga izviđača pošljem da potraži osmatračnicu komandanta diviziona koja se u blizini nalazila. Tek što su oni posli a neprijateljska artilerija zasu ovu čuku razornim zrnima. Mi se sklonimo. Posle pet minuta neprijatelj prenese vatru zapadno. Da bi se upoznao sa stanjem na tome delu fronta namestim durbin bateriski i primetim severozapadno na 1000—1500 m. naše prednje delove. Zatim počnem da osmatram neprijateljski raspored gde primetim da se neprijateljska pešadija, nastupajući ka nama, prikuplja iza nekih stena na dvesta do trista metara ispred naših prednjih delova. Naša pešadija ovu opasnost nije primetila. Javiše mi da je dobivena veza sa baterijom. Baterija se sa osmatračnice nije videla, jer su je od iste zaklanjali vise grebena.

Trenutak je bio nezgodan. Pešadija slaba, može biti iznenadjena i nadmoćnijom snagom uništena, potrebna joj je hitna pomoć, ali sad kako da se upravi baterija na cilj kad je ista daleko pozadi, zaklonjena za vise grebena, karte ni busolje nema, a zemljište je oko cilja jako ispresecano da se zrna rasprsnuta udarom u dubodolinama ne vide.

U tom teškom trenutku pade mi na um jedno prosto i vrlo dobro rešenje. Naredim da se desnokrilni top upravi ka neprijatelju, t. j. u pravac u kome smo prošlih dana gadjali, da se zauzme mesni ugao nad dvesta pedeset hiljaditnih (najveći) i daljina 6000, šrapnel da se tempira na popravnik 20 (za dobivanje tačke rasprsnuća na liniji cilja) a daljina 6000, da se sa tim podacima izbace jedno za drugim dva šrapnela. Čim je ovo izvršeno, visoko na plavom nebesnom svodu uočih dimove rasprsnutih šrapnela. Ovo mi je sad bila polazna tačka za dalji rad: imao sam pravac i visinu. Sledeće metke premestim u pravcu cilja i spustim tačke rasprskavanja te vežem putanju za cilj i dobijem sve podatke: pravac, daljinu, mesni ugao i visinu tačke rasprskavanja. Čim je desnokrilni top bio dobro upravljen ostali su po njemu doterani u pravac cilja, cela baterija otvorila je vatru i neprijateljski napad je zaustavljen.

Docnije u toku rata redovno smo se služili ovim načinom u sličnim prilikama sa vrlo dobrim uspehom.

Ovaj način upravljanja baterije na cilj ima i rdjavih strana a to su: što se baterija rano otkriva otvaranjem vatre, što za ovo upravljanje baterije traži se potrebna okretnost, inače može da odvede do velikog utroška municije i gubitka u vremenu naročito kad je osmatračnica van pravca gadjanja, što se vrlo često, kad je vreme oblačno, beli dimovi šrapnela ne vide na oblacima, što na ovaj način ne može da se uprave na manji prostor više baterija. Da bi se ovo omogućilo trebalo bi izradjivati šrapnele i granate sa dimom od dve do tri boje da se može u svima prilikama isti uočiti.

Ovaj način upravljanja baterije na cilj pored svih nezgodnih strana vrlo je potreban i koristan u prilikama koje smo napred označili, zato bi komandire baterija trebalo u istome što češće vežbati, jer se prilike još za izvestan niz godina neće toliko izmeniti da bi on bio izlišan.

Beograd. Djordje S. Lukić
djeneralštabni potpukovnik.

ЕВОЛУЦИЈА

пољског утврђивања на западном фронту у току Светског рата,

Потреба за искоришћавање ашова и употребу фортификације у пољској војни осећала се од давнина и фортификација се више или мање примењивала. Од новијих ратова где је пољско утврђивање нашло јачу и ефикаснију примену навешћу:

Руско-јапански рат, где је утврђивање коришћено како у дефанзиви, тако и у офанзиви, и то не само пољско утврђивање но чак и начин утврђивања у употреби у опсадној војни, затим Бурски рат, где је први пут употребљен у утврђивању нови фактор — невидљивост дефанзивних организација; па Турско-Бугарски рат, где смо имали стабилизован фронт код Чаталџе, наслоњен на непролазне препоне.

Но највеће еволуције утврђивања уопште донео нам је Светски Рат, као што нам је он донео и највећу примену утврђивања.

Да видимо у главним потезима како је утврђивање еволуирало.

А. СТАЊЕ КОД ФРАНЦУЗА ПРИ УЛАСКУ У РАТ 1914. *Г.*

1. *Употреба фортификације.* —

Она је препоручавана у офанзиви и дефанзиви.

Ред послова, којим је извођена дефанзиван организација бојног поља, по хитности, ишао је овако:

а) Рашчишћавање предтерена и стварање што веће прегледности и што већег поља ватреног дејства.

б) Израда заклона од ватре и угледа.

в) Комуникације.

г) Препреке.

Главна одлика радова: брзина и простота, затим прогресивност.

Тип лаке пољ. фортификације требао је да пружи заклоне против пешадијских метака и парчади арт. зрна, а тип ојачане пољ. фортификације имао је да заштити против систематског бомбардовања пољ. артиљерије.

Тражено је да се форт. органи што мање познају од околног земљишта, што је већ почетак камуфлаже, која тек у светском рату добија огромну важност и примену.

Главни елеменат положаја. —

Биле су *основне тачке*, (са фронтом 200 до 1000 м.), искоришћујући село и шуму или стварајући непрекидане ровове и са посадом разне јачине (од 1 чете до 1 батаљона).

Основне тачке су имале интервале 1000 до 1200 м., који су били тучени бочном ватром са ослоних тачака.

Код организације основне тачке предвиђено је и ешалонирање органа одбране по дубини.

Дакле систем није линијски ни кордонски.

Дефанзивна организација једног положаја тражи тако исто ешалонирање по дубини. Отуда се дефанзив. организација једног положаја састојала из једног предстражног положаја, једног главнов положаја за отпор и једног резервног положаја. Најважнији је био средњи положај.

Принципи за организацију сваког од ових положаја били су:

а) Осигурање што јачег ватр. дејства;

б) пружање релативне сигурности браниоцима;

в) Осигурање узајамног потпомагања ватром и трупама;

г) Ограничавање непријатељског напредовања.

Б. ПЕРИОД ЗТАБИЛИЗАЦИЈЕ ЗИМИ 1914—15.

Французи нашав се још одмах у почетку рата пред многобројним непријатељем и пред дотле неслућеним његовим многобројним матер. средствима, били су принуђени да ес користе фортификацијом.

Прво су то били заклони за поједине стрелце, који су се потом везивањем претварали у ровове за дејство ватром, и заклон ређе са препрекама спреда.

Ускоро са тим осетила се потреба за једноставно утврженом линијом, и то из два разлога.

а) потреба за комуникацијама паралелним са фронтом; и

б) јер су се овако војници у рову осећали више сигурним и мање усамљеним. У овим непрекидним рововима појавише се заклони не само против парчади, већ и против пуних арт. зрна.

Затим се постепено појављују заклони за потпоре и резерве у назад, те се на тај начин појављују и прве контуре организације положаја по дубини.

Новембра 1914. г. отпочиње и нормално и систематско искоришћавање саобраћајница ради осигурања сталне везе са првим линијама и смањивања губитака при смењивању трупа.

Оваква организација положаја, захтевала је огромне ровове и још огромнија напрезања од трупа, да су овима напори изгледали несразмерни према користима, које дају. Најбољег доказа о противном дале су трупе, које прве нису оклевале да своје положаје тако организују; а потом су и скептици брзо легли на посао.

И тако су се француске дефанзивне организације у почетку 1915. год. у главном састојале:

а) *Из једне линије за отпор*, која је била једноставна и са препрекама готово паралелним са ровом. Фланкирање није баш увек добро коришћено колико због случајне трасе те прве линије, толико и због малог броја аутом. оруђа за фланкирање.

б) За овом на 100 до 200 м. пролазила је једна *линија за прихват.*

в) И најзад *једна линија за заштиту артиљерије*, најчешће прекидана, а кадкад и једноставна.

Ове три линије заједно сачињавале су тзв. *први положај*.

Код неких сектора већ је био почео да се појављује и *други положај*, на 2000—2500 м. одстојања од првога положаја.

В. СИСТЕМ ОТПОРНИХ ЦЕНТАРА ЈАСНО МАРКИРАНИХ (КРАЈ 1915. Г.)

I. *Незгоде једноставних линија. — Појам отпорног центра.*

Оваква дефанзивна организација, реализована у виду једноставних линија, захтевала је прво огромну радну снагу, а по том и огромну посаду.

Почело се оскудевати у ефективима за предузимање офанзивних акција на извесним деловима фронта; с друге стране осечала се потреба за обнављањем обуке трупа после једне зиме проведене у рововима. А за ово се није имало слободних снага, чему је био крив систем утврђивања и поседања.

Све ово довело је у току 1915. г. до мишљења да се једноставне линије замене са *отпорним центрима*, раздвојеним са пасивним интервалима.

У исто време, француске офанзиве у 1915. г. изведене у Артоа и у Шампањи, довеле су до извесних констатација и до формирања извесних принципа о вредности тадањих дефанзивних организација. Тако:

а) Француски успеси доказаше, да прве линије могу и морају да падну, ако се само употреби одговарајућа снага, т. ј. многобројна, моћна и добро снабдевена артилерија.

Из овога се извело: да дефанзивна средства треба ешалонирати ако се жели да спречи пробој.

б) Пошто је неопходан услов за успех у операцији форсирања дефанз. линија, био ефекасност арт. припреме, из тога је изведен наук: да треба учинити да артиљ. припрема не буде ефикасна, путем маскирања битних органа деф. организација од земаљског и ваздушног осматрања.

Отуда је опет изведен и принцип прикривања дефанзивних средстава.

в) Где се, и поред интензивног бомбардовања, извесни делови организације, нарочито солидни, ипак одржали читави, успело се да се образују отпорна острвца, која су често кочила, а кадкад и сасвим заустављала даље напредовање успеха. Исто се тако том приликом манифестовала и ефикасност парциалних контра-напада, чак и кад су извођени са слабим ефективима, само ако се успевало да се сачувају од дејства бомбардовања до момента употребе.

Ово је истакло потребу: *да се заклањају одбранбена средства*.

Отпор отпорних острвца доказао је, чак и кад су била опкољена са свију страна, да пад извесних тачака не повлачи неизоставно и пад целе једне линије. као и да је могућно да се подесном поделом терена ограничи и локализује успех напада.

Најзад се дошло до тога да се систем утврживања у виду непрекидне линије и поседања кордонски замене са утврђивањем само извесних јаких тачака — званих ослоне тачке и отпорни центри — и поседањем само тих тачака, са којих су брањени пасивни интервали фланкирањем, који су имали обично само препреке.

На тај начин су се појавили и били су освештани принципи *економије снага и фланковања*, на концу 1915. г.

Г. СИСТЕМ ОТПОРНИХ ЦЕНТАРА НА ПРАКТИЦИ

Овако је био организован северни фронт Вердена пре немачке офанзиве. То су били усамљени отпорни центри, каткад везани међу собом једно м узаном саобраћајницом, а ретко једним системом ровова. Интервали су били гарнирани мрежом од жица, променљиве ширине, која је представљала цасивну препреку, тучену ватром митраљеза из отпорних центара или постављенихи на отвореном пољу. Интервали су били велики (чак и до 1 км.). За везу са позадином нису имали саобраћајне ровове него су коришћене шуме за саобраћај, а на чистинама је саобраћај маскиран са вештачком живом оградом. Дефанзивну организацију сваког отпорног центра у главном су представљале испрекидане и неповезане међу собом линије.

Како се показало овако организовање положаја пред немачким нападом?

Рушећа је моћ употребљених нападних средстава дала следеће резултате:

1) *Брисање препреке:* чак су и најгушће мреже од жица под дејством тешке артиљерије делом исчезавале.

2) *Уништење фланкирајућих средстава* која, распоређена на малом простору отпорних центара и с тога лако приметна, била су брзо уништавана.

Са уништењем фланк. средстава, пасивна је препрека, чак и она, која је остала читаава, изгубила сваку вредност, и непријатељ се могао лако кроз њу провући.

3) *Изоловање отп. центара.* Пошто нису били везани у назад са саобраћајним ро-

вовима, лако су бивала изоловани артиљ. баражном ватром и на тај начин је онемогућавано свако снабдевање и ојачавање из позадине.

Како је по том непријатељ лако могао да форсира са мањим групама интервале, то је лако могао да изводи и обухвати маневар према артиљ. центрима, што је доводило до њиховог брзог пада.

Дакле систем изолованих и јасно маркираних отп. центара на терену потпуно је капитулирао пред немачким нападом.

С друге стране, и искуство је показало, да се, ако је фланк. средство одлично оружје у рукама одбране, те га следствено треба увек применити, ипак не треба се само на њега ослонити.

Отпорни центар може да постоји само у тактичком смислу т. ј. у командном смислу, али у фортифик. смислу он треба да чини саставни део мреже од непрекидних линија, како му непријатељ не би могао да пронађе и обележи границе ни путем земаљског осматрања, ни путем авионских фотографија, и како не би могао да разликује његове јаке од његових слабих тачака.

Д. ЕВОЛУЦИЈА ОД КОНЦА 1915. Г. ПА ДО ИНСТРУКЦИЈЕ ОД 22. АВГУСТА 1917. Г.

Искуство је ков Вердена потпупо осудило систем отпорних центара. Отишло се било далеко са реакцијом противу система непрекидне линије и кордонског система поседања.

Еволуцији питања о организацији терена допринеле су много и констатације учињене у току офанзиве на Соми од јула до октобра 1916. год.

Деструктивна моћ артиљерије порасла је несрављено, с обзиром на моћност употребљиваних калибра — на пр. инструкцијом од 22. авг. 1917. предвиђала се заштита противу калибара од 150—210 мм, а извесно и против 305, 380 и 420 мм. — и све савршенијег ваздушног осматрања. *Од тада се није више могло мислити и рачунати на отпорност утврђених линија на неодређено време.* Па ипак рушећа моћ није успела да буде савршена и потпуна јер често успеваху митраљези измакли артиљ. припреми, да зауставе напад.

С друге стране се потврдила тако исто *целисходност малих контра напада предузиманих убрзо по продору*, што је опет указивало на потребу располагања са мањим резервама добро заклоњеним.

Онда се истраживао један такав дефанзивни систем, који би дозвољавао:

1) Смањивање величине губитака;

2) Настављање отпора и кад би једна или више линија попустиле;

3) Стварање времена потребног резервама, растуреним у назад, да дојуре ради поновног васпостављања ситуације.

У том циљу, и не дирајући у постојеће организације, би прописано:

а) *Смањивање густине поседања предњих ровова* тиме, што би њихова одбрана била осигурана са малим групама, вешто распоређеним, као и са митраљезима.

б) умножавање у овим рововима заклона за осматраче, фланкирајућих казамата и заклона веома отпорних.

в) На целом фронту и код свију ешелона, *формирање резерава*, брижљиво заклањаних за време бомбардовања и готових увек за извођење брзих против -напада.

Примењујући овај систем, опет се претеривало и занемаривала се организација терена, но се цела одбрана базирала на против-нападима, т. ј. није се толико старало да се очувају ровови, но се готово само мислило на то да се истера непријатељ, ако продре у положај.

Затим се појављује и могућност отпорности липија, чак и непотпуно организовиних.

Битке на Соми и код Вердена још више су припомогле модифицирању идеја о *отпорности линија утвврђених* на тај начин, тиме, што би утврђена могућност да се одржи положај упркос пројектила и оруђа свих врста, које је нападач употребљавао.

Овај се резултат могао да добије смањивањем деструктивног дејства непријатељске артиљерије на сопствене организације:

1) Користећи бетон, који је одолевао и најјачим калибрима;

2) *Прикривањем* што је год могуће *наших* организација.

Ово маскирање се постизавало не само дефиловањем него и одсуством јасности линија. Би констатовано, да нападач, пошто је успео да савлада први положај, који беше дуго и добро утврђиван, тешко успеваше да изведе задовољавајућу приппрему противу положаја импровизираног уназад и мање солидно утврђеног. Ово је долазило отуда што сви положаји беху импровизирани на терену, испретураном гађањем, нејасним везивањем појединих лелевкова од граната и добро фланкираним са митраљезима постављеним у другим левцима од граната. Тако се уочила ко-

рисност од *прикривања обрамбених средстава и од одвајања битних одбрамбених органа* од рова који привлачи ватру.

Треба ли из овога да закључимо да се можемо задовољити са положајима организованим са левцима од граната?

Пошто артиљерија све испретура, ровове, саобраћајнице и препреке, вреди ли да их понова васпостављамо у току битке?

Било би претерано с овим се сложити; не може се порицати корист од квадрирања положаја са рововима и саобраћајницама, који омогућавају комуницирање и заклањају везе са органима борбе. Што се пак тиче корисности од подизања препрека, та је истина још очевиднија. *Није за подцењивање препрека, где се не може отворити пролаз ширине од двестак метара а да се не утроши 4 до 5 тона муниције.*

Нарочито треба ударити гласом на то да се упамти потреба: да активни борбени органи одвоје од ровова и саобраћајница, да се витални делови организације прикрију маскирају и утопе, изгубе у лабиринту од ро вова, правих или лажних, који ометају непријатељско гађање.

И тако се полако, у етапама, дошло и до инструкције од 17. октобра 1917., која је служила као база и уџбеницима употребљеним у нашим највишим војним школама.

Да видимо сада:

ГЛАВНЕ ПРАВЦЕ У КОЈИМА СЕ КРЕТАЛА ЕВОЛУЦИЈА.

Све модификације извршене у области фортификације у току рата могу се приписати утицају трију главних идеја водиља, а то су:

1) Потреба да се заштите борбена средства, т. ј. да се заклоне.;

2) Потреба да се иста сресдтва ешалонирају по дубини и да се растуре по фронту;

3) Потреба да се та средства прикривају од репарисања.

Ове идеје нису нове, оне су постојале и пре рата. Само су оне у току овог рата, под дејством силне рушеће моћи модерне артилерије, добиле тако пресудну важност, да су, захтевајући и уводећи нове методе и нова средства, потпуно измениле фортификацију која се примењује на бојном пољу.

I. ДИРЕКТНА ЗАШТИТА БОРБЕНИХ СРЕДСТАВА ПРОТИВУ АРТИЉ. ВАТРЕ. ВРСТЕ ЗАКЛОНА. — БЕТОН. —

„Циљ је заклона да се трупа и материјал сачувају нетакнути до момента употребе.“

Јачина, солидност заклона је функција рушеће моћи артилерије, која је несразмерно брзо и силно раслм у току рата, тако, да су се морали стварати све солиднији заклони.

Док су противу парчади калибра 75 и 105 мм. биле довољне размере јачине — солидности заклона из предратног прописа о утврђивању; дотле се у току рата против у маси уведених средњих и великих калибара; морали да уводе нови типови заклона од којих су највише примењивани: или *спуштање дубоко под површином земље* или *употреба бетона и гвожђа,* средства из сталне фортификације.

Ево преглед моћи уведених калибара:

Калибар	Тежина Екс. мат.	Средње продирање	Потребна дебљина заклона (живе земље)
210 мм.	18 кг.	3. мет.	6 мет.
305 мм.	350 кг.	4 мет.	8 мет.
380 мм.	68 кг.	3.5 мет.	8 мет.
420 мм.	106 кг.	8.5 мет.	12—14.5 мет.

Кад се узме у обзир моћ рушења тешких калибара, види се да је завлачење морало бити врло дубоко под земљу. Отуда врло важна незгода тих заклона: у моменту потребе није се могло брзо изићи из њих.

С тога је овај тип заклона мање и примењиван.

Услед тога тражило се друго средство за заклон, које би при најмањој дебљини употребљеног материјала за израду заклона дало најотпорнију заштиту.

То је постигнуто са *бетоном*, т. з. *специјалним и армираним бетоном.* Бетон су почели да употребљавају и Французи и Немци још 1915. г. Французи су га прво препоручивали својим трупама за израду заклона за митраљезе који се не могу укопавати.

И прогрес употребе бетона није био нагао но постепен. Немци су у 1915. г. радили од њега заклоне (на слоју шина 0,50—1 м. бетона) против пољских хаубица и мерзера. Затим су постепено ојачавали заклоне од бетона за све јаче и јаче калибре док их у 1917. г. нису радили и за најјаче калибре. Исто су тако до 1917. г. за израду заклона од бетона употребљаване специјалне трупе (инжињ.), а од тада су, помоћу изашлих упута за употребу бетона, све трупе радиле са бетоном. Најзад се прописима позиваху трупе да прибегавају употреби бетона кадгод та буде потребна и прилике дозвољавају, под погодбом само да се може брижљиво радити. Дакле од 1917. г. употреба бетона постала је општа.

II ЕШАЛОНИРАЊЕ ПО ДУБИНИ И РАСТУРАЊЕ БОРБЕНИХ СРЕДСТАВА. — ВАЖНОСТ КОМУНИКАЦИЈЕ.

А) *Ешелонирање по дубини.*

Организације у 1914. г. биле су без дубине, у виду линије. Готова сва борбена средства била су истурена што је могуће више унапред, у прву линију.

Затим се у неким секторима осетила потреба да се средства ешелонирају по дубини, што се постизавало постављењем више линија једне за другом. На ово се дошло постепено, али ипак доста брзо. Важно је напоменути, да је вредност комуникације расла паралелно са развојем ешелонирања по дубини.

И ова идеја није потпуно нова, јер је већ француска инструкиција за опсадну војну од 30. јула 1909. год. заменила израз линије раније употребљаван са изразима положај или зона. Светски Рат је само дао важност овој идеји и развио њену примену.

Ова је идеја најзад, добила ову дефинитивну формулу: више линија сачињавају један положај, а више положаја чине једну одбранбену организацију. Циљ, који су имали одбранбене организације још у 1915. г., остао је исти у случају пробоја фронта ограничити напредовање непријатеља и помоћу против-напада повратити изгубљени терен.

Услов да други положај не буде изложен могућности да непријатељ води према њему гађање артиљеријске припреме са истога положаја и са истим батеријама и у исто време кад и на први положај, утицао је на еволуцију одстојања два узастопна положаја једне исте одбранбене организације. Ово је одстојање у главном варилало према повећавању домета употребљаване артилерије у току рата. И тако док је одстојање два узастопна положаја у почетку (1915 .г.) било само 2 км., дотле је мало доцније порасло на 6 км., а једном инструкцијом од 1917. г. већ је фиксирано било на 6 до 8 км., као што је то и данас.

Идеја о ешелонирању по дубини заузела је прво место у току рата 1914—1918. г., и то истим темпом и код француза и код Немаца. И њену еволуцију ћу још лепше представити, ако цитирам нека места из француских инструкција. Тако инструкција од 22. августа 1917. г. каже: „Није од користи имати много људства у првој линији. *Несразмерно нагомилавање људства у првој линији не само да не повећава солидност одбране, већ шта чак више увеличава наше губитке*".

,Али су ови принципи тек 1918. г. потпуно били примењени. И тако једна брошура Генерала Фајола из 1919. г. каже: „Тек после скупих лекција које нам дадоше три немачке офанзиве из 1918. г. (џеп код Мондидија, у Фландији и Шато-Тијери) схватисмо најзад: да је непријатељ све а не држање овог или оног рова, и да ћемо га најсигурније зауставити само тада, ако се сачувамо да нас ватра његове артиљ. припреме не смрви, чему он тежи."

„Први положај сматран је као *предстражни положај;* његова посада је била слаба, иза овога положаја био је *положај одсутне борбе*, који је тако подешаван да је био што мање видљив, и у сваком случају ван домета бацача мина; на овом положају трупе су могле несметано и слободно да заузму борбени распоред."

Инструкцијом од 15. јуна 1919. г. то је питање регулисано слично реченом у предходном ставу: Први положај назван је *положај сигурности*, који има да буде у непосредном или блиском додиру са непријатељем и поседа се јединицама које имају за задатак да мотре на непријатеља, да упоравају, ломе и парчају његове нападе, а други — *главни отпорни положај* који има да штити рејон осматрачница и да буде брањен до крајне могућности. Може се организовати и трећи положај; звани баражни, који има да осигура сталност одбране и да служи као полазни положај за извођење контра-офанзивних операција. А између ових положаја могла је доћи организација *међу-положаја и положаја — бретел.*

Сваки од поменутих положаја организује се по могућству као и први положај (који се састоји из отпорних центара поређаних један поред другог.)

Поседање положаја. Оно се врши овако. Једна пешад. дивизија обично поседа и брани први и други положај, т. ј. положај сигурности и главни отпорни положај. Положај сигурности поседају: мртве страже прихватнице и потпорнице; главни отпорни положај поседа гро трупа и брани свој положај до крајности-одсудно. Отпорни положај поседају елементи стални и елементи покретни; покретни елементи јесу у правом смислу резерве које бране положај. Овако организован положај и поседнут једном дивизијом, по фронту и дубини чини један сектор; пуковима припадају подсектори (и ти се протежу на оба положаја по дубини). Обично главни отпорни положај штити положаје и осматрачнице за артиљерију.

Вредно је напоменути, да се артилерија

по некад (на пр. у 1917. г.) пласирала иза првог положаја, или подкадкад су по нека батерија или топ пласирани и у унутрашњости те прве линије.

Распоред се снаге управља према потреби да се задовоље следећи захтеви: 1) Искористити до максимума аутоматска оружја и разна оруђа; 2) како би се максимум ефектива имао задржати у резерви за маневровање; и 3) Пре свега осталог осигурати солидну одбрану *главног отпорног положаја* на коме ће се резерве борити.

Али што се тиче распореда снага на разне положаја, врло је важно да се упамти: да је тај распоред, односно подела и начин распоређивања снага, врло различит; да се он управља према општој и, нарочитој, локалној ситуацији; и, да се за његово извођење несме употребити какав шаблон.

Према томе изнећу један пример поседања и одбране положаја, који не треба сматрати као типичан (случај) пример те врсте, већ као један, међу многим осталим, конкретан (случај) пример поседања и одбране једне одбранбене организације. То је: распоред за поступак у одбврани једне француске пешад. дивизије 14. јула 1918. г.

РАСПОРЕД И ТАКТИКА ЈЕДНЕ ПЕШАД ДИВИЗИЈЕ У ДЕФАНЗИВИ. (*у моменту непријат. напада у Шампањи 15. јула 1918.*)

1. *Распоред дивизије у главном.*

Борбена зона Армије (којој је припадала поменута дивизија) састојала се из *три* положаја, који су онда носили називе — *први положај, међу положај и други положај.* Први положај је имао три паралеле, звана прва паралела, потпорна паралела и паралела редуите; између ове паралеле последње и међу-положаја били су удешени мали отпорни центри за борбене групе.

Командант Армије је био одлучио: да међу-положај буде положај главног отпора.

Сектор пешад. Дивизије о којој је реч био је подељен на 3 под-сектора, које су поседали сваки по 1 пешад. пук. Пешадија је била распоређена на следећи начин на положајима: на међуположајима била је готово цела снага у пешадији; остали положаји унапред били су поседнути тако, да је на сваки под-сектор долазила по једна чета (т. ј. по 1 чета на пук пешадије). Та чета се овако распоређивала: она је у главном поседала отпорне центре, између међу-положаја и паралеле рудуита 1 ог положаја та чета је истурала по један вод за поседање паралеле рудуита. а овај вод је за своје осигурање и осматрање истурао у своју потпорну паралелу мале борбене елементе, који су опет са своје стране, и нарочито ноћу, истурали патроле у прву паралелу или чак и испред ње.

Други положај је био поседнут од стране једне пеш. дивизије, која је била придата као појачање.

2) Физомномија (положаја) зоне поседнута од осигур. делова.

Трупе ове зоне имале су да буду врло активне, т. ј. оне су имале да маскирају смањену густину поседања, развијањем јаче активности и лукавством. У том циљу оне су се служиле многим препадима и употребом патрола; затим честим променама у детаљном распореду трупа, пуцањем са делова положаја који нису били поседнути и т. д.

3) Поступак у случају напада.
Поступак пешадије.

На случај претње нападом, патроле су имале да се повуку на потпорну паралелу, где су, са њеном посадом, имале исти задатак који и посаде свију линија испред међу-положаја. А тај је задатак: да прибаве податке о непријатељу, који су потребни за правилно функционисање и благовремено отварање ватре са суксесивних уређаја за одбрану ватром; да парчају непр. јуришне таласе, да их приморавају да се одвајају од покретног баража и да канализирају њихово кретање пролазима (ходницима) који су тучени са позадних уређења.

Пошто посада потпорне паралеле заврши свој задатак, имала би да се повуче код посаде паралеле редуита. Ово повлачење би се извршило по извесном прецизном плану, којим се утврђују време и правац повлачења. *Али овако појачана посада паралеле редуита, као и посаде осталих уређења испред међу-положаја, имале су за задатак да остану на својим местима и да се боре до краја.*

Систем артилериске ватре.

Били су предвиђени.

а) *Пре почетка непр. напада* два механизма (№ 1 и 2) ватре од којих се сваки састајао из по једне против-припреме ватром и по једног запречног гађања. Механизам № 1 имао је да се примени на прву немачку линију и иза ове. Десет минута доцније имао је да се примени механизам № 2, и то испред потпорне паралеле (до којег времена су имали осматрачки делови да се повуку на ту паралелу.)

в) *У току непр. напада,* предвиђени су

били механизми арт. ватре, и то механизам № 3 испред параделе редуита и механизми № 4 и 5 испред међу-положаја, од којих се сваки састоји из гађања испред отпорних острвца и гађање на интервале њихове (испред међу-положаја).

Била су предвиђена и гађања на та острвца кад би се сазнало да су пала у непријатељске руке.

4.) *Ток борбе.*

„14-ог у вече се зазнало од заробљеника да ће нас непријатељ посигурно напасти 15-ог у јутру. У 23 часа ми смо отпочели општа запречна гађања (артиљ.); у поноћи отпочели смо против.-припрему са механизмом № 2; у 4 часа непријатељ је отпочео напад. Непријатељ. јуришни таласи, распарчани продиру крећу се нашим саобраћајницама; чак их је и покретни бараж напустио, јер се овај покреће и премешта по утврђеном часовном прегледу.

Око 6 сати ми смо применили гађања по механизму № 4; а око 6.30 час. механизмом № 5. испред међу-положаја. Међу положај је готово остао нетакнут, а неколико тачака истог које су биле освојене, у подне су већ биле повраћене. Трупе 1-ог положаја испуниле су изврсно свој задатак, већина њихових трупа су се дрмале чак до мрака и многе трупе његове су се вратиле у наше линије под заклоном мрака."

Б.) *Растурање борбених средстава.*

У почетку су борбена средства била груписана у развијеној линији, у рову.

Измене у наоружању и борбеној тактици пешадије с једне стране и моћност непр. арт. ватре с друге стране постепено су надовеле до сасвим другојачије концепције о дефанзивној организацији.

1.) *Аутом. оружја*, остају главна одбрана положаја и скелет дефанзив. организација; око њих се растурају остала пешад. оруђа у циљу што боље заштите аут. оружја. И *ров* губи од своје важности као борбено место.

2.) С друге стране, моћност арт. ватре и средстава за осматрање, приморавају на *растурање одбранбених средстава по површини земље и одвајања њихово од видљивих линија организације (ровова и саобраћајница).*

У кратко, у циљу нагеривања непријатетеља на расипање муниције разни битни органи одбране одвајају се од ровова и саобраћајнице тамо, где је вероватно да ће неприј. арт. ватра да достигне свој максимум густине.

В.) *Важност комуникација и веза.*

Све већа важност, које су добијале комуникације и везе, у неку руку је функција ешелонирања по дубини и растурања борбених средстава. Комуникације су постале животно питање дефанзивних организација, и то како унутрашње комуникације на положају (саобраћајнице и стазе), тако исто и оне комуникације које су више у назад (друмови, уски и нормални колосек) и које осигуравају егзистенцију положаја, њихово снабдевање и евакуисање.

III. ПРИКРИВАЊЕ (*маскирање*) БОРБЕНИХ СРЕДСТАВА.

Као директна последица *моћности артилерије и моћности средстава за ваздушно извиђање*, појавила се потреба да се *прикривају борбена средства*, која се потреба све више и више истицала са продужавањем рата и која је најзад створила једно ново средство за маскирање, које се зове *камунфлирање* и које се толико развило да прелази у науку.

Од 1915. до 1918. г. ређају се разне инструкције, од којих су раније препоручивале да се прикривају организације сваке врсте како их непријатељ не би уништио пре времена; затим су друге давале упуте како да се сачувамо од непр. осматрања и, на послетку априла 1918. г. појављује се „Инструкција за комуфлирање".

Искуство извучено из разних офанзива 1916. и 1917. г. показало је да је ефикасност арт. припреме у главном неопходна погодба за успех сваке офанзиве. Према томе, главно је за браниоца да учини: како не би непр. арт. припрема постигла свој циљ. Како успех артиљ. зависи од успеха земаљског и ваздушног осматрања, то је јасно, да браниоц има да се стара да маскирањем од земаљских и ваздушних осматрачница сачува најбитније органе свога положаја.

Да би сачували битне органе организације од тачног гађања непр. артиљерије потребно је не само растурити их и одвојити их од видљивих линија, него их још треба камунфлирати, т. ј. треба их тако обући да се они што је могуће мање разликују од околног терена.

Циљ је камуфлирања: да се непријатељу цео положај представи као једна једноставна изшпартана мрежа ровова и саобраћајница, где ни једна тачка не привлачи нарочиту пажњу непријатеља. Цео положај се не може да камунфлира, али се можемо послужити триком да прикријемо битне органе, т. ј. праву организацију по-

ложаја, коју сачињавају борбени положаји за аутоматска оруђа, осматрачнице, командна места, заклони и т. д., на тај начин што ћемо их завући што је могуће више под земљу, у мрежи ровова и саобраћајница а места где излазе на површину земље да брижљиво камунфлирамо.

Овакав начин трикова за прикривање органа организација показује нам да је се пољска фортификација приближила сталној фортификацији. А шта је у осталом борбена група овако утврђена, звана отпорно острвце, ако не „Фор будућности“ у минијатури, као што га је замишљао још 1887. г. претеча оваквог утврђивања мајор Мужен.

IV. ЈОШ НЕКЕ ТАЧКЕ ЕВОЛУЦИЈЕ.

Сем ова три главна, поменута правца, у којима се кретала еволуција, на њу су утицали још неки елементи као:

Утицај терена. — У великом светском рату изгледа да терен није играо велику улогу, јер су се заузимали и бранили положаји свуда, чак кад су били доминирани и изложени бољем осматрању (као на Изеру) И низине и висине подједнако су заузимане, утврђиване и брањене. Али се мора признати да су незгоднији положаји држани само по цену већег утрошка материјала, снаге и рада.

Према томе је сасвим природно да треба извући користи од терена онда кад имамо на избор положаје (природно фланкиране, осматрачнице, везе), као што је тако исто корисно да имамо прегледност над неприј. положајем, што нам и објашњава и жестину и суровост са којима су вођене у последњем рату борбе за освајање и *одржавање осматрачница.*

Утицај изненађења. — Овај утицај је порастао са општом употребом аутом. оруђа ма да је изненађење и последица прикривања и растурања битних органа организације.

Искуство из разних офанзива показало је сву важност коју може само да добије један митраљез, ако је био добро пласиран, ако је остао прикривен до последњег момента, ако је остао нетакнут од артиљ. припреме и ако се открио својим дејством тек у одсутном тренутку.

Исто су тако изненађујући деловале и организације на *контра нагибу*, ма да су оне предвиђане и за време мира. Немци су искоришћујући умешно н. пр. мреже од жица у Шампањи 1915. тешко изненадили Французе. Изгледа да је смањена вредност против-нагиба са прогресом ваздушног осматрања, које дозвољава вертикално осматрање.

Закључак. — Може се слободно рећи да је еволуција пољ. фортификације и идеја о организацији положаја проузрокована највећим делом услед развића *моћности ватре, нарочито артиљеријске*, и *моћност средстава за ваздушно извиђање.*

Ова еволуција се карактерише:

1.) Све маркатнијим *ојачавањем организација* у циљу да се борбена средства заклоне од све моћније ватре.

2.) *Растурањем и ешелонирањем борбених средстава по дубини* (а стим *развијање комуникација*).

3.) Прикривањем борбених средстава.

Арт. п пуковник,

Сарајево. *Божин Хаџи-Илић*

Обука војника за алписку (брдску) службу

1. *У опште.*

Планинска војна ставља на војника, ради планинског терена, извесне веће и разнолике захтеве. За разлику од мирнодобске туристике не сме се заборавити, да је увек у првом реду одлучујући фактор војнички циљ и да често спортски интерес апсолутно не сме да постоји. Према томе биће и задаци, који ће се решавати, мањи а понекад и већи него задаци мирнодобских туриста.

Само ће онај војник у планинском рату одговорити свима постављеним му захтевима, који је кадар да издржи све препреке и опасности. Разноликост планинских опасности и препрека уопште, као и честа појава једне и исте опасности у разним случајевима је тако велика, да се не могу утврдити стална правила за све ове разне случајеве алпске службе ни у ограниченом броју, него одлучује у сваком од ових случаја само присебност и здрав разум. То у толико више, што треба имати у виду и алпску опасност и опасност од непријатеља.

Ако игде, у планинској војни је у сваком погледу потребна обазривост. Свака акција, која није брижљиво припремљена до најмањих детаља, осуђена је у планинама скоро увек на неуспех.

2. *Алпско-техничка обука.*

Да би се могли постићи велики захтеви, које ставља планинска војна официрима и војницима, треба им дати темељиту алпско-техничку обуку. Војничка-алпинца треба научити, да му је савлађивање препрека задовољство; мора да се упозна са опасностима у планинама, да би их могао и знао да отклони а не да их се боји. Ипак се и нарочито напомиње, да се обука не сме изводити са спортског него са војног гледишта.

3. *Програм алпско-техничке обуке.*

Алпска обука треба да садржи:
а) Алпске опасности.
б) Смучање (Вожење са скијем).
в) Техника глечера и леденика.
г) Техника пећина и сувата.
д) Материјална спрема.
ђ) Снабдевање и исхрана. Заклони. Одржавање здравља и транспорт рањеника.
е) Оријентација. Осигурање путева. Искоришћење природних планинских појава у брдској војни.
ж) Упут за смучарске курсеве.

а.) Алпске опасности.

У обуци о алпским опасностима треба војника-алпинца нарочито упутити да осматра годишње и дневно доба, страну света, прошло и садање (евентуално и будуће) време, стање барометара и месечеве мене.

Војник у планини не сме никад алпске опасности да потцењује или да можда у појединим случајевима опасности рачуна са „случајем среће“, који се не слаже са техником у планини; али такође не сме да одустане и од највећих алпских опасности, ако то буде захтевао војни циљ.

Најважније алпске опасности, о којима треба војника обучити, јесу:

Лавине, плазови (т. ј. снег, који виси изнад пећина), одроњавање камења, временске непогоде, велике хладноће, слепоћа од снега и запалење непокривених делова тела услед светлости од глечера.

К овим објективним опасностима, којима се излаже војник услед спољашних прилика, долазе још субјективне, то су оне, којима је узрок недовољна лична окретност и вештина и непотпуно познавање алпске технике.

За правилно разумевање алпских опасности потребне су још неке основне погодбе, од којих најважније је тачно оцењивање стрмености нагиба. Ова стрменитост нагиба се обично прецењује.

Војник-алпинац треба прво да се навикне оцењивању нагиба (по могућству са назначењем угла). Мора му се обратити пажња, да нагиб треба знати оцењивати на више начина, према томе како га ми гледамо: да ли из профила, фронтално из долине, испод или изнад стајне тачке и како је осветљен. Падине, које су фронтално испред нас, обично се прецењују; ако се гледају са профила или изнад стајне тачке, онда се већином потцењују.

Угловну меру је лако претставити војинцима и објаснити им помоћу штапа или на школској табли.

Пењање уз брдо. Код практичног извођења обуке у пењању на висине треба дати војнику вољу за планинске акције. За приближно добро савлађивање или схватање технике пењања биће сигурно само они јаки војници, који имају нарочито здраво срце, плућа и органе за варење, у толико више они, који су јачали своје тело већ раније спортом, туристиком и т. д. Са сваком обуком (курсом) разних грана брдске технике је у вези извесан преображај мускулатуре тела и одговарајућих унутрашњих органа (тренинг). Али главни циљ обуке није толико „тренирано тело“, колико да се постигне техничко знање са потребним разумевањем.

б.) Смучање)*

Намера смучења јесте, да се пређе свака просторија, која је у опште погодна за смучање, брзо и сигурно, т. ј. без падања, чак и са ратном спремом. На томе се оснива обим обуке.

Обзиром на разноликост каквоће снега немогуће је одредити време, које ће бити смучару потребно за извесан покрет. Као просечна норма може да се прими: код пењања и у равници исти темпо са пешаком, коме снег не смета; за спуштање низ брдо једна четвртина времена за пењање. У погодним приликама (добар смучар, добар снег и повољно земљиште) могу се ове норме знатно увећати.

в.) Техника глечера и леденика.

Да би се избегле опасности од стена и пада у јаруге, потребно је извесно савлађивање технике глечера и леденика. Главни

*) Смучање — вожење (клизањем) скијем

услови за то су што мирнији и заокруженији покрети са подједнако јаким напрезањем мускулатуре ногу особито бутина. Темељно познавање глечера је наравно такође потребно.

г.) Техника пећина и сувата.

При кретању по стењацима и стрменитим суватима важну улогу игра прирођена окретност тела. Пузање уз стењаке може се донекле и научити, али више од тога могу допринети само нарочито обдарени. Предуслови за ово пузање су што већа гипкост тела, мирноћа покрета и тачност у руковању ужетом.

д.) Материјална спрема.

Потребно је тачно утврдити спрему, која долази у обзир за разне брдске формације и њихову употребу. На тај се начин чува и војник и спрема.

Највећу пажњу обратити на правилну спрему и одело, за које изабрати најбољи материјал. Такође треба најстроже водити рачуна, да војници своју спрему брижљиво чувају и рукују њоме.

Слагалишта спреме морају бити у таквој близини фронта, да се трупе могу благовремено и потпуно наоружати алпском спремом. Претерано нагомилавање ове спреме у оскудним магацинима, који су још евентуално изложени и непријатељском дејству, треба да се избегава. Трупа не сме да буде преоптерећена непотребном спремом

ђ.) Снабдевање и исхрана.

У толико је важније одговарајуће снабдевање и исхрана, што је на планинском земљишту потребна већа количина хране услед већег физичког напрезања и веће зиме. Али пошто је дотурање често отежано, а на земљишту самом нема никаквих намирница, војник је остављен сам себи у погледу исхране више, него онај у брежуљкастом или равном терену. Профијант мора према томе бити такав, да огдовара сврси, дакле да је што лакши а поред тога што издашнији.

Становање. При изради смештајних објеката да се има у виду борбена намера. Трупе, које имају да издрже веће напрезање, треба да су смештене добро и здраво. За добар и сигуран заклон треба се побринути већ у почетку неке акције (понети потребне ствари), да би се људство могло на тај начин добро одморити после напорног марша.

Нега здравља је у планинској служби особито важна и војнику треба да пређе у навику одржавање највеће чистоће. Командант на то полаже највећу пажњу.

е.) Оријентација.

Оријентација је у првом реду задатак официра и подофицира. Ипак треба сваки борац у планини да зна извесне основне појмове. Мора знати да опише одређени објекат у природи и пут, да уме одредити стране света, да позна бусолу, основне орографске појмове и да може читати карту.

Обезбеђење путева. Свака територија, на којој има да се води борба, мора бити и проходна, односно ако није, да се вештачки направи проходном. Искуство вели, да нема опасности, која се данашњим техничким средствима не би могла уредити да буде проходна, и нема препреке која је несавладљива.

Рачунати са претпоставком, да непријатељ може да се попне на сваку тачку, ма она изгледала и неприступачна, и да може да савлада привидно несавладљиве препреке у високим планинама.

Искоришћење планинских природних појава у планинском рату. Природне појаве у планинама, од којих прети опасност, могу у опште послужити као борбено средство, ако се правилно употребе као активна одбрана. И ако оваква средства, као камење, лавине и т. д., у неким пределима нису употребљива, треба ипак озбиљно размишљати о њима. Ово се раније употребљавало често са великим успехом. То је управо ствар команданта (командира, водника), да у појединим случајевима правилно оцени и примени такво борбено средство, водећи при томе рачуна, да угрози непријатељској а не својој трупи.

ж.) Смучарски и планински курсеви.

За темељиту обуку у планинској служби потребни су планински курсеви. Они се у главном деле на „опште курсеве“ (смучарске курсеве) и „специјалне курсеве“ (високо-планинске курсеве).

Употреба планинских оделења.

Планинска оделења употребљавати по могућству само по њиховој специјалној спреми. Формирати их тамо, где обичне трупе услед зиме или високих планина не могу више оперисати. Људство са планинском обуком не треба одкомандовати на друге службе, које не одговарају њиховој спреми јер се са таквим војницима располаже само у ограниченом броју и тешко се могу сменити.

* * *

МАРШ У ПЛАНИНАМА.

а.) Припрема.

Пред сваки полазак на марш спрему и храну прегледати најтачније јер издржљивост високо-алпских оделења зависи у многоме од тога. На ово се у планинама никад не може довољно да обрати пажња. Најтемељнија организација и припрема сваке акције до најмањих, привидно споредних ситница, главни је предуслов успеха.

Извршити поделу на патроле при поласку с обзиром на специјалну спрему и наоружање појединих војника. Ова подела за време марша не сме да се ремети.

Слање патрола (с обзиром на спрему и наоружање), увек најмање по четири човека. Као вође ових патрола одређивати по могућству официре, имајући у виду тешкоће, разлоликост задатака и опасности дотичне службе. Све патроле да су увек послате од водника, који ће у неким случајевима одредити, која спрема има да се понесе. Уверити се сваки пут при поласку патроле, да ли је заиста одређена спрема понешена. Вође патрола морају бити добро упознати са средствима за оријентацију и свима опасностима високих планина. Препоручује се, да се патролама увек дају скице-итинерери и тачна и разумљива упуства, остављајући им ипак довољно самосталности, пошто се и околности не могу увек добро прегледати и проценити са места издавања заповести и одашиљања патроле. Усмени и писмени извештаји слаће се по правилу ређе, него обично, ради слабљења патрола. *Појединац* не сме *никада сам*, па било то узбрдо или низбрдо, пешке или са смучима. Увек слати најмање по два човека.

С обзиром на несигурност слања појединих војника са извештајима и ради избегавања слабљења патрола, треба користити за преношење извештаја оптичну и акустичну сигнализацију. Према томе патроле треба снабдевати у довољном броју средствима за оптичну и акустичну сигнализацију.

Водити рачуна о кретању нарочито патрола побочница у тешко пролазном земљишту с обзиром, да оне не могу да се крећу истом брзином преко знатних висина или дубоког снега, као главнина, која се креће ниже. Стога такве побочнице чешће смењивати. Често ће се унапред слати сталне патроле на прегледне тачке као: врхове, седла, превоје.

Патролама, које изостану знатно преко одређеног времена, послати патролу за тражење или спасавање са окрепљењима, апотеком, завојима (евентуално и резервне смучи).

Сва транспортна средства (кола, товарна стока и т. д.) користити докле је год могуће, да би се сачувала људска снага за праву њену службу. За напорну службу извиђања и борбе одређена трупа мора бити безусловно врло покретна, ради тога што мање оптерећена, да не би пошла на извршење задатка уморна; стога придавати по потреби колоне носача.

Пре поласка на марш изабрати пут (с обзиром на потребно време и одморе). Дневне маршеве не одређивати према дужини пута на карти, него са обзиром на терен, висинске разлике и т. д. Такође мора се узети на ум, да се у снегу често појављају препреке, којих на картама или нема, или не могу да се читају, а које принуђавају трупу на велике заобиласке или задржавања на маршу.

б.) Владање на маршу.

Долазак циљу регулисати тако, да се стигне још за време дана. Темпо кретања да буде умерен и равномеран и подешен према најспоријима, односно према зачељу колоне. Већином лакше оптерећени официр пада често у грешку да убрзава темпо. Добар алпинац, не преоптерећен, пређе за 1 час 400 м. висинске разлике и то док иде по путевима, стазама и лако пролазном земљишту.

Избегавати брзи ход у почетку марша, којим полазе нарочито они из равница и за време првог пола часа ићи сасвим споро.

Строго пазити, да сваки војинк обраћа пажњу на циљ и намеру марша. По могућству да се окреће нечујно, да не говори, не пуши, да се не би непријатељу омогућило осматрање, а сам добро да пази на заповести и да осматра. Вежбати војнике у тихом пренашању заповести од једног до другог.

Равномерно кретање одржаваће се правилним одржавањем одстојања и растојања. Природно, да ће бити одржавање колоне у планинама веће, него у равници. Не ваља придржавати се са педантношћу прописних маршевских одстојања, јер би овакав марш био врло заморам. Појединим војницима оставити увек више корака за регулисање одстојања.

На сваки начин мора бити у колони између војника-пешака најмање одстојање 3 корака а између смучара 4 корака.

За већа оделења, код којих би била колона врло дубока, изабрати више маршевских линија, но, код тога пазити, да колоне не сметају једна другој лавинама снега и камења, које оне изазову. При пењењу узбрдо дозволити што више олакшица. Војник не сме бити сувише топло обучен, да се не би знојио, назебао и разболео.

Нарочита особеност високих планина, које се састоје управо из самих теснаца, захтева јака осигуравајућа оделења, а одстојања неће бити нормална као у равници. Одстојања биће често двапут већа, а понекад смањена и на половину; теснаце да пређе главнина по могућству тек онда, кад су их прошли осигуравајући делови (постепено наступање).

Строго пазити на одржавање веза између главнине, осигуравајућих делова и појединих патрола. Употребљавати подесне уговорене знакове (пиштаљком, рукама). Свака заповест и сваки налог предаваће се одмах од војника до војника до првог, односно последњег. На исти начин да се јави вођи односно команданту сваки догађај, нелагодност, ломљење смучи, ако се изгуби какав предмет или примети каква опасност.

По снегу креће се трупа у близини непријатеља увек са белим огртачима и избегавати да постане „видљива", дакле неће се кретати косама и ребрима планинским, да се не би пројектовала на небу. Оделења, која немају беле шињеле (огртаче), иду кријући се ивицом шуме.

За време пењања вођа је увек на челу, његов заступник на зачељу.

Код комбинованих маршева трупа смучара и пешака препоручљиво је — нарочито у новом дубоком снегу — одредити на чело колоне смучара и војнике са норвешким обручима (крпљама) на ногама, а иза њих пешадију. Одличним се показао начин, послати напре смучаре да крче пут, за њима војнике са обручима да газе снег, а за овима да иде пешадија, нарочито на дубоком и новом снегу. На тако угаженим путевима, пешацима ће, а особито стоци, још нога да упада у снег, али ипак је кретање много олакшано.

При спуштању низбрдо вођа на челу, на зачељу поуздан војник! Колона да се не одужује! С времена на време прикупљати! Нико да не излази из строја док се не јави, нико не сме заостати!

Прибор за поправљање, завоје, уже носити на зачељу. За време смучања низбрдо чешће се прикупљати, темпо одржавати увек, и низбрдо, по последњем војнику! По могућству сви да возе истим трагом! Строго забранити да се пије хладна вода или да се једе снег. Ако ко падне, погледати на том месту, да ли се штогод изгубило.

Када војнику није добро, не осећа руку, ногу или лица, мора одмах да се јави.

в.) Одмори и преноћишта.

За одређивање места одмора не важе само тактички и остали фактори, него треба највише имати у виду опасности од лавина, одроњавања камења и да је место заклоњено од ветрова. „Застанак" давати пола часа после поласка за дотеривање у ред мањих неисправности на спреми, као и за облачење резервног рубља против назеба, односно свлачење превише топлог. Сувише чести застанци заморавају. Препоручљивије је кретати се равномерним, лаганим темпом и, кад се пређе већи део дневног марша, давати довољан одмор. Узимање мањих оброка за време малих одмора очува снагу.

Код избора логора и бивака, ако је икако могуће, користити и разна склоништа и пастирске куће. Где се то не може, поставити шаторе или заклоне од снега покривене шаторским крилима. Кад се ноћи у заклонима од снега, нарочито за време великих хладноћа, мора увек један део војника да буде будан, да би се спречила смрзавања. На ово пазити највише код уморних људи.

г.) Издавање заповести.

Командант или командир, који није искусан алпинац, мора се придржавати савета официра, извежбаног за високо-алпску службу. Заповести брижљиво разрадити, трупи оставити на расположењу што више времена и простора за извршење задатка, не тражити немогуће, и зими не управљати се према околностима за лето. Код разрађивања заповести са највећом обазривошћу водити рачуна о опасном времену, о наступу јужног времена, опасностима од лавина, о тешким долинским пролазима, о великим маршевима без месних склоништа и т. д.

Превео (изводно) с немачког*)

Фрањо Пирнат

Београд. наредник

---

*) Entwurf — Anleitung für den alpinen Dienst. Wien, 1917:

Podoficiri u našoj vojsci.

Ne želimo da pokrećemo jedno pitanje, koje je već rešeno. Dugo vremena je podoficirsko pitanje bilo predmet javne diskusije i ono je rešeno onako, kako je to trebalo i moralo biti. Materijalno stanje podoficira i njhova karijera u vojsci postavljena je na zdravu osnovu i budućnost našeg podoficirskog kadra je sigurno zajemcena.

Kada je ovo pitanje skinuto s dnevnog reda odmah je povedena rasprava u našoj vojnoj literaturi o podizanju našeg podoficirskog kadra. Iznesena su dokumentovana gledišta o vaspitanju i obrazovanju podoficira, nesumljivo dokaz, da se o našim podoficirima povelo ozbiljno računa, jer su koliko juče ratni podvizi naše vojske dokazali da su podoficiri, vaspitači mladih vojničkih generacija, u istini stub naše vojske i da ovaj stub treba da bude što čvršći i potpuno stabilan.

Pitanje je raspravljeno u literaturi načelno, činjeni su predlozi; ukazivalo se na primere stranih velikih vojsaka; pokušavalo se da se da osnova i pravac moralnom i naučnom obrazovanju naših podoficira. Ali se ovako jedno važno pitanje nije pretreslo i do detalja, jer nije samo potrebno zahtevati od podoficira da postigne onaj rezultat u vaspitanju, koji se od njega traži, već mu treba dati i mogućnost, da ovaj to u istini i postigne.

Škola mu daje potrebno znanje, na čemu ima dalje da zasniva svoje obrazovanje.

Trupa mu otvara širok horizont, da razvije svoj slobodni duh i razmahne snažno krilima, poletevši pravcem koji će ga odvesti k željenom cilju.

Ideali mladih podoficira po izlasku iz škole i dolasku u trupu treba da ostanu dovoljno snažni, te da se ne rasplinu pred stvarnošću sa kojom se sukobe prvog dana u trupi.

Život vojnički je težak; ali je i lep. U vojničkom životu potrebna je stalna i jaka volja. Volja je pokretač života. Na njoj počiva rad. Od jačine volje zavisi i stepen moralne snage čoveka; volja je najjača činjenica u životu razumnih bića. Nju treba vaspitati i podržavati. Ona ne sme oslabiti onog trenutka, kada se podoficir prvi put u četi sretne sa svojim dužnostima.

To je trenutak koji odlučuje u duši mladih podoficira; Ili će mladi podoficir ponet jakom voljom, snažno poneti breme vojničkih dužnosti i zaplivati u život, ponesen talasima koji će ga povesti k časti i slavi, ili će se njegova volja skrhati pred prvim razočarenjem koji će ga možda snaći još prvog dana u četi.

Dva su bitna uslova da se održi ili uzdigne volja. To su dobra hrana i dobar stan: činjenice koje su i u običnom životu dovoljno istaknute.

Mi ćemo se malo zadržati na ovim činjenicama.

U školi je mladi podoficir imao primernu hranu. Imao je i postelju. Nije imao zasebne sobe, ali je sa drugovima imao zajedničku sobu. To je bilo potrebno, jer se i tako u trupi stanuje, pa je se moralo navići na takav zajednički stan.

Ali izlazeći iz škole stupa se u slobodan vojnički život. Primaju se dužnosti, ali sa njima i prava. To više nije djak, već starešina koji ima svoj delokrug rada za koji i odgovara. Sve je drukčije u trupi. Ukasarni se na svakom koraku susreće sa dužnostima. Tu je red, i disciplina. Mora se biti neprekidno u okviru pravila i propisa. I kako se u svakom trenutku sada podoficir u kasarni pojavljuje kao starešina, to mu i autoritet kao takvom treba uzdići. Kasarnski život ima svoju naročitu lepotu, ali mu nedostaje još i drugih činjenica, koje su za život u opšte potrebne. Vojnik provodi samo izvesno vreme u trupi, ali je podoficiru to kuća u kojoj će provesti veći deo svoga života. S toga je potrebno i o tome povesti računa i ovim mladim ljudima dopuniti nedostatak, koji im pruža kasarnski život.

Napred smo pomenuli dva bitna uslova koji su u vezi s voljom za jedan takav život, kao što je vojnički. To su dobra hrana i dobar stan.

Hrana koja se deli vojnicima je vrlo dobra i vrlo jaka, pa ipak je potrebno ustrojiti podoficirske menaže u trupi, jer menaže pored ostaloga imaju i svoj vaspitni značaj.

Podoficirima, koji nisu sobne starešine treba dati zasebnu sobu sa najnužnijim priborom za stanovanje. U sasebnoj sobi podoficir će neuznemiravan i po svojoj volji upotrebiti svoje slobodno vreme za odmor i lično usavršavanje. Pri izvodjenju gradjevinskog programa u vojsci ova činjenica mora uzeti se u obzir i predvideti sobe za podoficire.

Da napomenemo sada i ostale činjenice, koje su od uticaja na pitanje, koje smo pokrenuli.

Za spoljašnost podoficira reprezentativan faktor je lepo skrojeno odelo. Ovo pitanje

je rešeno već Uredbom o nošnji odela na najpovoljinji način po podoficire i potreba u ovom smislu je potpuno zadovoljena.

Vrlo je važno pitanje izlaska podoficira u varoš i u tome pogledu treba otići nešto napred. Podoficiru treba dozvoliti da može van službenog vremena izlaziti u varoš. Nije zgodno ni celishodno da neprekidno u kasarni provodi vreme ako ga za to neodložni poslovi i služba ne vezuju Šta više podoficirima dozvoljavati da uvek van službe mogu izići u varoš.

Isto tako je važno dopustiti podoficirima da mogu pohoditi javne lokale u kojima se mogu nečemu naučiti i nešto videti, jer su to budući oficiri i oni moraju ići za vremenom. Ako se ne bude tako radilo onda će podoficirski kadar silom okolnosti otići u lokale niže vrste, družiti se sa nižim elementima i otići stranputicom. Time će biti promašen cilj i podoficirski kadar će od toga stradati.

Najzad vrlo je važno i ophoditi se sa podoficirima onako kako pravila propisuju i nikad im pred mladjima ne činiti primedbe, niti ih upotrebljavati za radove i na dužnostima, koje će im umanjiti autoritet kod vojnika.

Pored ovoga, imalo bi se pristupiti: osnivanju čitaonica i raznih škola u trupi za podoficire; raznim veštačkim sportovima, muzici, izvodjenju raznih podviga (pešačenja, daljena jahanja, vožnja čamcima i pontonima i t. d.); viteškim igrama i t. d. i t. d. —

Kada se sve ovo ovako uradi i dâ pravac vaspitanju podoficira, tada se od njega može sve do požrtvovanja zahtevati, tada će se u istini imati stub vojske, tada će naš podoficirski kadar biti pravi vaspitač našeg vojničkog podmlatka.

Београд

Drag. M. Djelošević
inž. p pukovnik

ФЕЉТОН

Заробљеник

„Реци!“ — пита Мађар — „за тебе је боље:
Је ли много твојих прешло јутрос Саву?“
Ал’ рањени херој, тип челичне воље,
Мрско га погледа па обори главу.
Из рањених груди врела крв му врца
Ал’ витештво крик му угушује срца.

„Помисли, на свету слатко је живети,
Не признаш ли — живот изгубићеш свој“.
— „Не! За домовину слађе је умрети
Него испунити подли захтев твој.“

Револверску цев му наднесе над чело
„Признај“! грмну тада лупешки и зао;
Ал’ умирућ’ јунак тихо збори смело:
„Не! Јер Отаџбини заклетву сам дао.“

Љубомир Ј. Марковић
наредник.

Капларева смрт

Вођа друге патроле, каплар Игњат из треће чете деташованог батаљона 14. пука, пође са својим пратиоцима да обиђе страже.

Поноћ беше превалила. Пролетна ноћ мирисаше на зелена жита, која се лелујаху поред пута, као морска површина на ветру.

Поветарац са Косова, беше опојан, помешан мирисом божура. Ибар шумаше монотоно, а Ситница ћуташе као мртва.

Са порушене старе текије, сова певаше своју злослутну песму. Бат корака патроле понављаху рушевине некадашње турске касарне. — „Капларе, како оно рече командир, када се отпуштамо?“ — упита војник који корачаше упоредо са капларом.

„Па ваљда прекосутра!“ — Одговори каплар замишљен.

„У суботу стижемо у село,“ — чу се глас војника који је ишао иза каплара,

чије се лице осмехну, обасјано месечевом светлошћу.

Патрола већ беше близу Сењске страже.

На трећем стражарском месту, стража на Сењаку, са пушком о десном рамену, стајаше Душан, војник из чете у којој беше и каплар. У фишеклији му беше писмо Игњатове сестре, са којом се „пазио“ од раније. Није могао да га прочита, јер му га командир страже даде пре него ће он поћи са разводником на смену. Донео га из касарне вођа прве патроле.

Знао је, он Душан, да је од Виде, када је на коферту поред фењера испред стражаре, загледао адресу. „Још два-три дана“! сав озарен радошћу изговори стражар у себи, па настави да се шеће одређеним простором поред стогова сена, који га потсећаху на пријатне вечери, док још не беше ступио у војску.

Са срцом пуним радости, весео као безброј звезда на ведром небу, не престајаше будни стражар са пријатним помислима, које му се са необјашњивом моћи натураху.

„Четвртак... петак... субота... Тачно у суботу увече... Она ће бити на Стевиној свадби... зна она да онда стижемо... сигурно је и Игњат јавио, када му је дошао пакет са оделом... ах!“ заврши стражар са уздахом пуним љубавне чежње, па пољуби писмо које извади из фишеклије и спусти га у џеп од блузе.

Патрола за обилазак страже већ му се приближаваше; до њега допираше корачање.

Све пријатне помисли нестадоше из његове главе, као електрична светлост услед прекида струје.

Он имаше пред очима само своју војничку дужност као стражар.

„Стој!“ — Одјекну глас стражарев, који заустави оне што му се приближаваху.

— ....

„Ко иде?“...

„Патрола,..“ — чу се глас каплара Игњата.

„Вођ патроле напред!“ командовао стражар и збаци пушку на готовс.

Каплар се упути к њему.

„Стој!“ — понови стражар спуштенијим гласом, када му каплар дође испред врха од бајонете на корак — два, па додаде: — „шта је одзив?“

„Бомба.“ — одговори каплар тако, да га само он, стражар чу.

„Шта је лозинка?“ — управи каплар ове речи, озбиљно, стражару, своме другу још из детињства.

Место стражаревог одговора, одјекну пуцањ његове пушке, чија цев беше уперена у капларева прса. Зрно прошишта кроз капларева прса, па звиждећи, одскочи са оближњег брежуљка од кога се одби.

Стражар се стресе. Пушка му испаде из руку. Из прса већ погинулог каплара хуљала је крв. Био је мртав онога тренутка, када се је стропоштао на земљу.

Над његовим телом сруши се и стражар, из чијих су очију ишле вреле сузе, као врела крв која је крвавила каплареву блузу. — „Игњате, опрости ми... као мртвом ти тражим опроштај... Игњате... опрости“... муцао је Душан над мртвим телом свога најбољега друга, кога је он убио. Пратиоци приђоше и одвојише га. Околна су жита шумела; из оближњег села допирало је кукурекање певаца; са друма је допирао топот коња. Стогови сена са својим сенкама од месечине, личила су на надгробне споменике.

На столу болничке капеле, један лекар у присуству другога лекара и једног пешадијског официра, распарао је прса погинулог каплара.

Његово лице, било је лепо; кратка смеђа коса, бадемасте очи полусклопљене; усне толико развучене, да су се лепо виделе правилно израсли зуби, бели као коцке. шећера.

Истог су дана, телеграфске жице пронеле немилу вест капларевој породици, која је потпомогла изнемоглост седих родитеља; два старија брата погинулог каплара дуго се нису виђала у колу код сеоске цркве, а Видине песме, певане гласом срећне девојке, заменило је пуно јецање и пригушен плач.

Стражара — убицу, притворили су у једној соби касарне. Обишао сам га. Стајао је и држао гвоздене шипке на прозору. Лице му је било земљане боје, очи упале, влажне од суза и без сјаја, блуза на грудима укрвављена. — „Шта радиш, Душане? — Упитао сам га гласом, каквим се обично питају људи, чија судбина потреса и најокорепије срце. — „Ништа. Премишљам о мојој и Игњатовој несрећи“ — одговорио ми је, спустивши руке као у строју.

На столу је било писмо поред коверта, умуљаног крвљу, оно писмо, које је Вида, каплар Игњатова сестра, послала

своме драгом Душану; оно писмо, које је он као стражар пољубио.

„Како то да се деси?“ — Управио сам ове речи као и прве, и ако сам одмах увидео, да нисам требао да га потсећам на кобни догађај.

„Не питајте... тешко ми је...“ Једна крупна суза скотрљала му се је низ десни образ. Дубоко је уздахнуо, па је наставио испрекидно. „Ми војници, више пута не слушамо оно што нам се говори... гледамо старешину... а мислимо на десету ствар... ја се сећам, мени је поднаредник... господин потпоручник... сто пута су ме опомињали, говорили: да се на команду „Готовс“ не ставља прст на обарачу... ја... ја сам сматрао да је ово ситница... криво ми је било што се на мене подвикне... они су имали право.“

Пажљиво сам га слушао.

Споља је све јаче и јаче допирало добовање слично испрекиданом пљуску по разапетим шаторима. Чула се је лупа мртвачких кола и одјек војничких корака. Трубачи су засвирали посмртни марш и пискави глас труба испунио је собу.

Он задрхта. Зграби Видино писмо са стола и једва изговори: „Ово је писмо његове сестре,“ и сруши се, услед чега се затресе под.

Погребна поворка беше замакла ка гробљу. Још неко време чули су се трубачи, који су одавали последњи поздрав звуцима својих труба, доброме каплару Игњату.

Душан је јецао...

Дим. П. Марковић
поручник.

КЊИЖЕВНОСТ

Опсада Скадра 1912—1913. *год.* (Прилог историји првог Балканског рата) од ђенерала у пензији Живка Г. Павловића. Београд, 1926. год., цена 120 динара. Издавачка књижара „Време“.

Наша војно-историска књижевност у последње време обогаћена је са неколико дела трајне вредности. Међу именима радника на нашој војној књижевности име ђенерала г. Живка Павловића неоспорно заузима своје оделито место. После његове *Битке на Јадру* августа 1914. опсежног дела о одлучним операцијама првих дана августа те године долази сад *Опсада Скадра* на које ће ови наши редови имати да сврате пажњу наше читалачке војне публике.

Кад се зна у каквим је приликама био при писању овог дела писац при познатој оскудици извора и података, при немању ратног архива за операције црногорске војске и да је био упућен да се обраћа једино на живе учеснике онда ће се појмити сва вредноћа и уложени труд пишчев да створи , напише ово дело значајно по обиму и садржини.

А да одмах кажемо, што ће читаоцу у очи пасти, писац се није задовољио да дâ само прикупљен материјал, већ је он хтео да то у исто време буде критичка студија свих операција које се ту излажу. У девет поглавља изложено је целокупно питање управо о Скадру са војничког и политичког, дипломатског гледишта уз обиље често значајних података који се чини нам се овде први пут доносе и објављују. Тако звано скадарско питање које је у своје време и нашу и страну јавност и политичке кругове толико занимало, изложено је са свом критичношћу и познавањем како се од писца, који је и сам у операцијама као начелник ђенералштаба образованог Приморског кора, учествовао, с правом могло очекивати. Сада из овако брижљиво написане студије у првом реду важне са војничког гледишта истиче се сва поука коју за војну читалачку публику могу имати дела овакве врсте, а која нисмо имали. Писац нам не износи само догађаје непосредно пре и за време опсаде Скадра, не ограничава се он на њих, већ нам управо даје преглед свих операција које су томе претходиле почевши са објавом рата од стране Црне Горе па редом надаље. Нисмо до сада имали стручну студију о операцијама у првом балканском рату на том делу ратишта, те је у овом погледу та осетна празнина попуњена. Писац је тако рећи пак био најпозванији да то учини будући у непосредном додиру и имајући лично прилике да уочи, оцени Црногорце, о којима је и свој стручан суд могао да дâ. Требало је свакако дати једно дело са свом оном објективношћу, критичношћу а од лица које располаже свима условима за то.

Што студију чини потпунијом то је ве оно подробно излагање и давање по-

датака који олакшавају читаоцу да себи створи јасан суд како су догађаји текли. Налази се све што је најпотребније: о устројству, уређењу и организацији бив. црногорске војске, снабдевању, наоружању, уређењу позадине и осталом што би јаснију светлост бацило на тумачење и правилно доношење суда.

И имајући све то војнику, стручном читаоцу лако је ући у све недостатке које је показала и који су се испољили код црногорске војске у сравнењу према и ако већ морално нешто затрованој, палој, али још силној и боље наоружаној турској војсци. Ово бар нарочито у самој опсади Скадра где је налетљива, одушевљена али слабо припремљена материјално и необучена црногорска војска имала да напада на прилично модерна а фанатизмом и жилавошћу брањена а уз то и добрим наоружањем снабдевена скадарска утврђења на свима фронтовима ове тврђаве. Ту нам је, у овом делу изнета зналачки и лепо оцена како командном елементу, старешинском кадру, милицијском уређењу војске, духу васпитању, спреми и обуци, тако и о свему осталом, једном речи што треба да би се правилно оценила вредност једне војске. У излагању и оцени пишчевој, којој се нема шта иначе замерити, додати, избијају широки, здрави и трезвени погледи који базирајући на његовој солидној спреми у толико више освајају и убеђују, поткрепљујући их јаком аргументацијом.

Сем што су описане операције црногораца како пре тако и за време опсаде, нашле су места и операције наших приморских трупа које су као помоћ тамо послате. И из како се нама чини верног описа догађаја који су се збивали на фронтовима што су нашој војсци (српској) били додељени а са неуспехом који је следовао види се сва неуређеност, сва неспрема, недовољност материјална која је владала и због које ни резултати нису били у сразмери са поднетим жртвама. Можда ће у осталом ко од учесника поводом баш тих страница ове књиге имати шта да изнесе, допуни и накнадно осветли те ће се тако добити јаснија слика о тим догађајима, операцијама на Брдици, Бардањалу и Бушату због којих је у своје време наша јавност била тако узбуђена.

Па ма колико у првом реду по нашем мишљењу за војника по професији излагање чисто војничких догађаја заслужује пажњу његову и важност, опет не мање и разрада с политичког, дипломатског гледишта скадарског питања у овој књизи вреди да се истакне. Све тешкоће, све фазе кроз које је ово питање онда пролазило дате су овде уз приличну аргументацију, документа којима се је писац могао послужити. Те и та страна разрађена и обрађена колико је се из објављених архива могло користити добро ће доћи да се читалац упозна с њом. У кратко књига ће богаством материјала, критичким излагањем, самом обрадом корисно послужити сваком војнику који жели да се упозна са овим поучним операцијама, у којој ће наћи за себе довољно такође корисних поука. Књигу с наше стране топло препоручујемо.

пуковник, *Ђ. Ћирић.*

*

РАТ У СРБИЈИ 1914—1915.

Gazette de ‚Lausanne et Journal Suisse № 91. — Colonel Lecomte.

Студија светскога рата, мора се признати, пружа и Швајцарцима велику интересантност. Што их интересује изнад свега у овоме рату, то је улога коју су играли мали народи, чија се политичка, економска или војничка важност може упоредити са важношћу Швајцарске. С те тачке гледишта, књига коју је пуковник Feyler недавно објавио о рату Србије 1914. и 1915. године пружа једно сасвим специјално интересовање. У ово време исписане су већ две величанствене свеске украшене фотографијама Fred Boissonas-а које је пуковник Feyler посветио маћедонској кампањи од 1916. до 1918. год. Дело које имамо данас пред очима допуњује серију, чиме се образује њен први део.

Што се десило Србији 1914—1915. год. могло се је десити и Швајцчрцима у то исто доба и што може бити њихова судбина у једном будућем рату. Ако су се политичке прилике Србије разликовале тада доста од швајцарских, војна ситуација показује много сличности. Нико није сумњао да су Швајцарци умешани у убиство престолонаследника и нико није желео швајцарску територију. С војничке тачке гледишта напротив топографија швајцарске земље и састав њене војске стварају услове доста сличне онима под којима је Српска војска ратовала.

Као и код швајцараца, северну границу чинила је једна велика река, јака али несавладљива препрека, која је одвајала малу земљу од моћног суседа. Западна граница планинског карактера, која подсећа на швајцарску Јуру, била је као и

с
теверна обухваћена наследним непријатељем.

Друга два фронта тако исто планинска беху изложени неутралним суседним државама, једна мало сигурна Грчка, а друга отворено непријатељска — Бугарска.

Начин на који је успела српска војска, да изађе 1914. год. победоносно из те ситуације и да избегне 1915. год. уништење, јер је од највишег интереса за студију и размишљање.

Бројно стање српске војске и њено груписање било је врло слично швајцарском. Целокупна мобилисана снага износила је 420.000 људи, подразумевајући у тај број допунске трупе и прекобројне, што износи нешто мало више него укупно сва три швајцарска позива: елит, ландвер и ландштурм. Људи од 20. до 31. године, који образују први позив, били су груписани у 6 дивизија, са по 16 батаљона, тако рећи исто као и код швајцараца. Други позив од 32. до 39. год., који одговара швајцарском ландверу, образује 6 слабих дивизија мало јаче од шест швајцарских јаких бригада ландвера. Као и код швајцараца, било је мало артилерије, како тешке тако и лаке, мало муниције, мало резерве у материјалу. Према Швајцарцима знатно смо слабији у транспортним средствима и у комуникацијама; ретки путеви и хрђаве железнице са уским колосеком.

*

Taschenbuch der Tanks. (Wesen, Erkennung, Bekämpfung.) Од капетана у п. Ф. Хаигл-а, асистента на тех. универзитету у Бечу. (Са 105 слика.) Цена 12 златних марака. J. F. Lehmanns Verlag, München S. W, Paul Heyse str. 26. —

Пораз Немачке у Светском Рату 1914—'918. г., изгледа, да није ни у колико умањио интезитет рада Немаца на војној литератури, који за своје сараднике врбују по некад и писце међ научницима грађанског реда.

Технички проналасци целог света и примена истих за ратне сврхе, утицаји проналазака на измену Ратне Вештине, не само да не остају незапажени од стране немачких писаца, већ се проучавају са оном проницљивошћу и методом, која је већ опште позната карактеристика германске расе.

Тако је ових дана инжињер *Фриц Хајгл* асистент Више Техничке Школе у Бечу, написао једно опширно дело о борним колима, али концизним стилом и погодног формата, како би исто послужило као „џепна књига“.

За читаоце Војног Весника, изнећемо у кратко садржину ове брижљиво израђене књиге.

Књига има три дела. Први део бави се постанком борних кола, особинама и њиховим наоружањем, подели на врсте, описом механизма разних врста борних кола.

Други део садржи, наоружање готово свих држава са борним колима. Интересантно је, да се у том делу говори и о наоружању наше државе са борним колима у будућности, но о томе писац се изражава са резервом.

Трећи део говори о употреби борних кола у борби, као и о средствима за борбу против борних кола.

Ова књига садржи најновије податке о борним колима до данас, како техничке тако и тактичке Штампана је ове године.

Највећа пажња обраћена је: енглеском, франциуском и америчком наоружању са борним колима, пошто су ове државе прве отпочеле са употребом истих и највише развиле то моћно ратно средство, које се родило у Светском Рату.

Писац је оштроумно проникао у главна начела проблема борних кола: повећање брзине, умањење осетљивости, смањење борних кола као мете и могућности дужег маршевања.

Техника је успела да брзину појединих типова борних кола попне на 40 километара на сат. Повећавајући брзину и израдом солиднијих оклопа, смањена је осетљивост. Повећавајући дужину борних кола на рачун висине, ова ће представљати мању мету. Комбинација са бескрајним платном (гусеница) од каучуха и монтирање аутомобилских точкова на борна кола, који се могу по потреби дизати или скинути при маршевању ван друмова, омогућено је борним колима маршевање за дуже време, без опасности да се бескрајно платно (гусеница) искида. Напред поменуте три велике државе имају највећег прогреса у томе. Ово се дело препоручује г. г. официрима, јер ће у њему наћи најисцрпније податке и последњу реч технике (за сада) у погледу борних кола.

Јеврем Топаловић
п—пуковник

*

Kareivis-Lietuvos gynejas. (Војник-бранилац Литваније.) — Издање дирекције војних студија Литванске Републике. Књига је намењена Литванском војнику, у

њој је изложена историја Литваније, њен рат за независност 1918—20. год., у књизи су и портрети Председника Републике и Диете, Војних шефова и команданата, који су одликовани за време бораба овог периода. Поред горњег има чланака инструктивних, па и патриотских песама. На крају је једна лепа географска карта Литваније.

Ова књига технички је луксузно опремљена. Уредништво је готово да је стави на расположење, ономе ко разуме овај језик.

D.

*

Ратнички Гласник. Орган удружења резервних официра и ратника. Свеска VI—VII, 1926. год. — Ова свеска веома пригодно посвећена је успомени на велику националну манифестацију — конгрес резервних официра и ратника у Загребу, први до данас. Уз ову свеску налази се и годишњи извештај средишне Управе овог Удружења. Ова свеска украшена је походном сликом Великог Покровитеља Удружења, Дародавца Заставе Његовог Величанства Краља, Министра Војске и Морнарице и Чланова Управе овог Удружења.

Поред овога у овој свесци налазе се чланци и расправе, као и саопштења о раду пододбора, који интересују резервне официре и ратнике.

У рубрици оцена и прикази, приказан је и наш лист:

„После „Ратника" „Војни Весник" је несумњиво наш најбољи војни лист и једини те врсте који се успео одржати приватном иницијативом.

Нашим друговима рез. официрима препоручујемо овај часопис, јер ће у њему наћи материјала за проширење својих војничких знања".

D.

*

Јадранска Стража изашла је са овим садржајем: Х. „Море — поморска сила"; Др. Грга Новак: „Млетачка политика на Јадрану"; Кап. б. б. Н. У. Станковић: „Јутланд"; М. Сбуљен: „Поморска политика Сједињених Држава"; Кап. И. Царић: „Поморац и његова лектира"; А. Милошевић: „Наша приморска места: „Доброта"; Пор. б. б. Јос. Петрарка: „Утисци при убојном гађању с великог ратног брода"; Пук. Милош Станковић: „Француска о слободи мора и пом. оружања"; Листак; Друштвене вести (извештај са II. Састанка Делегата Јадранске Страже у Београду) итд. У броју је велик број слика, од којих спомињемо нарочито успеле репродукције у боји уметничких слика битке код Јутланда. Ове слике иду уз ванредно поучну и информативну радњу кап. Станковића о тој највећој поморској битци у историји, од које се је у мају навршило равних 10 година, а о којој се је толико писало, док њен резултат није приближно оцењен онако како то према најновијим подацима износи г. Станковић. Даље спомињемо нарочите цртеже уз белетристичку радњу пов. Петрарке, слике радова на поправку сплитске луке, слике Доброте и т. д. Овај број, уз богат огласни део који има велик интерес за пословни свет, такођер је издан и на повећаном броју страница текста. „Јадранска Стража" излази једном месечно. Годишња претплата Дин. 100.—, иностранство Дин. 150.

Вести из гарнизона

КОСОВСКА МИТРОВИЦА.

Наступили су дани, када шумни Ибар, бистар као суза, привлачи уморна људска тела.
Ученице гимназија, учитељских школа, студенткиње, ученици и студенти, дошли су да проведу распуст код својих кућа.

Варош је оживела. Корзо је пун шетача.
Сунце је на заходу и својим зрацима, као косе плавуша, милује суре зидине Звечана.

Пред кафаном постављене столове, поред осталих, заузело је и више Енглеза, који експлоатишу мајдан злата недалеко од Косов. Митровице.

Упаљени мотори американских кола, дрхте и мешају своје брујање са топотом батерија, које се враћају са занимања. Трубе пешачких чета пиште и разлеже се команда младих потпоручника. Одјекује корак румених војника, чије потковане цокуле производе варнице по стародревној калдрми. Музиканти, — цигани из Краљева, — свирају неправилно „Соњу", да је доцније заврше ситним колом, које је компоновано, тамо негде, у подножју Космаја.

Сунце залази......

Рибари продају још живе сомиће, које су уловили у Ситници. Општинске „Петромакс" лампе пале се и дижу уз жицу, као да беже од деце, која су начинила кордон око њих.

Пред посластичарницом пију се лимунаде, једу сладоледи и слуша музика, која свира испред „Балкана".

Официрски Дом је осветљен. Грамофон једног поручника свира непрестано шими. Љубитељи куглане у Домској башти, прате нервозно куглу, када је који од играча баци. Даме и ожењена господа, играју са интересовањем „вртешку", коју окрећу неколицо младих официра.

— Узми све.
— Од мене, иде један . .
— Окрећи!

Чланови позоришне дружине, састављене од официра, преслишавају се у својим улогама. Један поручник заклоњен вечерњим сутоном, испод лиснатог багрема, пева песму, коју ће наредне другарске вечери на позорници, отпевати соло.

Поређани трубачи свирају повечерје." Чује се топот коња дежурног официра у гарнизону и патроле која га прати.

Из вароши допире песма младића праћена звуцима гитаре. Улице се постепено празне...

Келнери уносе столове, који су захватили простор до половине улице. Музиканти се повлаче у салу.

Хладне су ноћи као што су само на Косову; пријатне су вечери, као што само на Косову могу да буду.

Управни Одбор Официрског Дома, постарао се је за радио-апарат. Кроз кратко време официри и грађани Косовске Митровице, имаће прилике да слушају концерте Париза, Рима, Лондона и других европских вароши.

Другарске вечери се често приређују, више пута са концертом и позоришним комадом.

Домска сала, која је најпространија, уступа се чешће хуманим установама за забаве.

Један пријатан гарнизон, који је лишен велико варошке хуке....

Поручник *Д. Марковић.*

ОТОЧАЦ.

(Поводом оснивања одбора Аеро-клуба.)

Пратећи наше војне часописе видели смо да се у њима врло мало говори у прилог подизања наше *националне* авијатике, ма да се по некад пише о прошлости, будућности и о тактичкој употреби ваздухопловства.

Неки ће мислити, зашто ово писати у „Веснику“, када Аеро-клуб има свој месечни часопис „Наша крила“.

Ипак чинимо то, да преко добро распрострањеног „Војног Весника“ скренемо пажњу на наш Аеро-клуб, и његов часопис „Наша крила“, те да колико смо кадри допринесемо напредовању његове идеје.

Постанак Аеро-клуба и његов задатак:

14. маја 1922. године основан је у Београду Аеро-клуб, под високим покровитељством Њ. К. В. Престолонаследника Петра са задатком:

а.) да упознаје наш народ са великим користима, које ваздухопловство као саобраћајно средство пружа човечанству, да гаји и развија љубав према њему и ради на подизању националног ваздухопловства наше ваздушне народне одбране.

б.) да као члан међународне Аеро-наутичке федерације врши функцију у области Аеро-наутичког спорта, која му према њеним статутима припада.

Свој циљ Аеро-клуб хоће да постигне:

а.) Удружењем свих пријатеља ваздухопловства и чланова Аера-клуба.
б.) Живом речју.
в.) Литературом.
г.) Аеро-наутичким изложбама.

Из овога се види, да је циљ Аеро-клуба, да развије код народа љубав према авијатици или боље рећи националну свест, а на темељима националне свести подиже у сврху обране ваздухопловство.

Колико буде било јаче развијена и уздигнута наша национална свест, у толико ће бити јача и сигурнија наша авијатика.

Централа Аеро-клуба од маја 1922. године са много труда и вредности вршила је своју важну улогу. Но од 1922. године прошло је по нашем мишљењу доста времена док ова идеја националне задаће споро продире. Ово се даде доказати тиме, да се месни Одбори Аеро-клуба, код нас до сада образовани, могу на прсте побројати.

Узрок слабоме резултату на организацији већег броја одбора и пододбора Аеро-клуба, треба тражити у слабој обавештености масе, или боље рећи у слабој агитацији међу народом, и ако свако има свуда лепе прилике, да докаже и своју љубав према ваздухопловству и свој урођени национализам, у толико брже и енергичније у колико наш постављени задатак не тражи ни велике материјалне жртве нити нам одузима великог времена.

Образовањем одбора Аеро-клуба, не само да се организује материјална помоћ за подизање ваздухопловства, ну организације се и подиже национална свест и душевно спајају појединци, а када се те организације спроведу у свакоме месту, а то може бити до најмањег сеоцета, онда је јасно колико ће се допринети морално и материјално нашој ваздухопловној будућности.

Нема ништа лакше него образовати месни одбор Аеро-клуба.

Потребно је само имати љубави и воље, да се упише 100 редовних чланова и тада може, да се бира месни одбор.

Тај посао узимају на себе неколико виђенијих лица, који као акциони одбор врше све послове, уз упуства и помоћ средишње управе Аеро-клуба у Београду (Милоша Великог ул. 17.), зашто јој се обратити.

Тако је урађено и у нашој сиромашној, а дивној Лици.

До 26. марта ове год. цела наша Лика врло мало је знала за Аеро-клуб. Данас је она акцијом заталасала сва, и у свакој њеној општини ниче по један пододбор. Тако ће за најкраће време Лика дати толико пододбора и одбора, да може служити за пример, а у Оточцу састављени акциони одбор 27. марта, а 11. априла конституисани и изабрани месни одбор, постаће брзо и свакако Главни Одбор, јер енергија у раду ове управе гарантује највеће резултате.

Не треба заборавити, да је сав народ наше дивне домовине подједнако свестан своје дужности и подједнако родољубив, те не стоји ништа на путу, да у свима нашим крајевима буде овако као у Лици. —

За све ово потребни су покретачи, а ми верујемо, да ће се она наћи.

Поред тога, све официрске и подофицирске читаонице, па и сваки од имућнијих официра и подофицира морао би да буде претплатник „Наших Крила“, а то је за свега 60 динара годишње. Овај је часопис врло поучан у погледу стања и напредка нашега ваздухопловства и ваздухопловства целог света.

Патриотска дужност бити чланом Аеро-клуба, тако исто не тражи материјалне жртве (За официре: улог 2 динара месечно и годишња уписнина

8 динара; за подофицире: у [illegible] 1 динар месечно и годишња уписнина 5 динара.)

Ово неколико редака сматрам као апел, и позив свију читалаца и претплатника „Војног Вестника“ на акцију, у циљу образовања месних одбора Аеро-клуба у свима местима наше домовине, те да на тај начин организујемо и подигнемо нашу ваздушну одбрану.

Нов. Н. Радосављевић
пеш. капетан

ДИВИЗИСКИ ЂЕНЕРАЛ ИВАН С. ПАВЛОВИЋ

Помоћник Команданта I Армиске Области.

По свршетку грађанских школа и положеног испита зрелости у београдској реалци Павловић је ступио 1888. г. у Нижу Школу Војне Академије коју је завршио 1891. г. и 15. септембра произведен у чин пешад. потпоручника.

Од тада до јесени 1896. г. био је: водник у III гардијском батаљону, потом ађутант тога батаљона а доцније Дунавског пешад. пука.

Од 1896. г. — 1898. г. слушао и свршио вишу Школу Војне Академије. 1898. до 1900. г. био комакдир чете у XI и VII пуку. Од 1900. — 1902. г. био приправник за ђенералштабну струку у Главном Ђенералштабу.

По завршетку спреме у Главном ђенералштабу и производству у чин мајора, командовао батаљоном 1903.—1906. г. у VI и II пешад. пуку “Кнеза Михаила,,. Потом је одређен на слушбу у Главни Ђенералштаб. Затим у чину мајора и потпуковника 1907.— 1909. г. био је командант XX пешад пука у Зајечару, а од 1909.—1911. г. командант XIV пешад. пука у Књажевцу. Од априла 1911. г. командовао је III пешад. пуком у Пироту.

У септенбру 1912. г. мобилисао је III пешад. пук I позива, са којим је, а највећма здруженим одредима командовао у рату 1912-1913. године. (У борбама код Св. Илије, Табановаца и Облакова).

У рату са Бугарима 1913. г. са својим пуком и одредом учествовао у борбама: код Јежевог Поља и на Брегалници.

По демобилизацији 1913. г. постављен је за помоћника Битољске Дивизиске Области, а по томе у децембру одређен је на службу у Главни Ђенералштаб.

У великом рату 1914. г. постављен је 25. јула за команданта Ужичке Здружене Бригаде. Са бригадом водио је борбе на Дрини, јужно од Љубовије до Дервенте испод Таре, а деловима својих трупа преко Дрине у Босни, које су у два мах a заузимале Сребрницу.

У борбама за одбрану Ужице 3.—13. новембра 1914. г. командовао је десним одсеком Ужичке војске, на положајима: Варци, Црном Врху, Радановцу, Вису Игњатовића испред Јелове Горе.

У офанзиви 1914. г. у боју на Крстацу изнад Пожеге, 22. новембра са Ужичком бригадом разбио трупе ђенерала Конопицког; а после боја пред Ужицом 25. новембра, заузео Ужице, потом Шар-

ган, Бајину Башту, Вардиште и 27. новембра избио на Друну.

Кад је у септембру 1915. г. Ужичка војска образовала Тимочку војску, онда је од Ужичке бригаде, доњовасојевићске бригаде и делова ужичке војске формиран велики Ужички одред дивизиског састава и за команданта постављен пуковник Павловић. Он је водио борбе: 25. и 26. септембра и 9. октобра код Вишеграда. У бојевима 20. и 21. октобра на Јелици пред Чачком, на Црној Стени 23. октобра, на Јастребцу 24. октобра; потом у очајним бојевима пред Троглаван 26. и 27. октобра код Каоне, на Јајинцу и Врановици.

У борбама код Новог Пазара и на планини Рогозни 4. до 9. новембра командовао је уједињеним ужичким одредом; потом 10.—19. новембра у борбама западно од Митровице, штитећи повлачење наших армија ка Рожају преко кршнога Жљеба.

По пролазу кроз Црну Гору, повлачи се преко Хоти, Кастрати, Скадра и са Ужичким одредом код Љеша 25. децембра 1915. г. заменио трупе Београдске одбране и држао положаје до 9. јануара 1916. г. штитећи укрцање трупа у Сан Ђовани ди Медуа.

Од Љеша преко мочари довео Ужички одред до Драча; одавде морем превео одред на Крф 22. јануара 1916. године.

По реорганизацији војске на Крфу постављен за Начелника Оделења Врховне Команде.

12. новембра 1919. год. постављен за команданта Потиске дивизије.

28. новембра 1919. год. произведен у чин Ђенерала.

15. новембра 1921. год. постављен за Начелника Историјског Оделења Главног Ђенералштаба, а 16. октобра 1922. г. за Команданта Косовске Дивизијеске Области.

4. Децембра 1922. г. постављен је за помоћника I армиске области.

Своје књижевне радове из Тактике, Устројства војске, Војне историје, критике страних дела и т. д. највећи је износио у "Ратнику,,, делом у Срп. Књижевном Гласнику. Некоје радове штампао је у књигама.

Из последњих ратова од 1912. г. штампао је ове радове:

"Кроз Карадак до Скопља 1912. г.,,; "У Битољској битци испод Облакова,,; "На Брегалници према Штипу 17. и 18. јуна 1913.,, "Од Скопља ка Битољу у рату с Турцима 1912. г.,,.

Новости и белешке.

Модерна техника нагиње на „оријашко". Свуда се покушава, да се поједини стројеви дотерају до оријашких димензија а тиме у вези и до оријашке продуктивности. Оријашке локомотиве, оријашки пароброди, динамо и оријашке турбине спољни су знаци овог прогреса, који још није завршен.

Природно је да ни аутомобил није остао поштеђен од ове тенденције, а који је најмлађи и може се рећи најважније чудо технике. Последњих година појавио се је нарочити тип аутомобила, који како по својој превозној способности тако и по својој размери игра велику улогу у данашњем саобраћају. То су аутомобили најмодерније форме. Код ових је кола прво, што пада у очи, да такав аутомобил имаде 6 точкова у место уобичајена 4. Овде се не ради о некој усамљеној појави.

Познато је код аутомобила, а нарочито код тешких кола, притисак точкова нагло не сме да пређе извесну границу, јер би иначе сви наши друмови асфалтирани и покривени коцкама, у најкраће време били уништени. Пошто међутим величина аутобуса и тешких аутомобила све више расте, а тиме и њихова тежина, дошло се је коначно до тачке, где је дозвољени притисак достигнут, а и прекорачен.

Увођењем ове идеје у стварност увидело се, да овака кола због боље адхезије, могу да се лакше опиру познатом клизању лаких кола на мокрим и блатним друмовима. Већа се сигурност у вожњи постизава још и тиме, када се као што је већ код најмодернијих кола то и уведено, сва четири точка терају снагом мотора и коче једном кочницом. Овако је теран и заустављан и овај тип кола.

Друге се опет фабрике аутомобила задовољавају тиме, да се погонска снага преноси само на два последња точка, али су зато последњи точкови снабдевени нарочитом направом за управљање, чиме се постиже већа покретљивост и лакше управљање аутомобилом, што је од нарочитог значаја у великим градовима као и на планинским друмовима.

Данас се може већ казати, да је градња великих (са 3 пара точкова) аутобуса постала „Стандард формом". Сваки знакови међутим указују оанто, да би ми могли у најскорије време видети ва ко велике аутобусе и са више но 3 пара точкова. Како смо горе казали, да је код великих аутомобила ограничен притисанк на тло, може се већ и сада рећи, да се притисак и код најновијих типова приближује до максимума, а пошто постоји тенденција да се размере ових нових типова и даље повећавају, то ће и дозвољени притисак бити опет прекорачен. За сада још владају аутомобили са 6 точкова али за неколико година биће и то мало и следеће кола са 4 осовине, као код пулманових железничких вагона. То није утопија, јер Американска „Версарије Корпорације" израђује већ кола са 8 точкова. Када се из близа погледа ова „моторска неман" онда се долази и нехотице до назива „супер-ауто". Ова кола могу превести 100 особа брзином од 66 км. на сат. Без сумње је, да су Американци као свуда и овде постигли рекорд.

Код конструкције оваког супераутомобила, Американци су пошли новим путем. Овакав аутомобил лежи на два пара точкова — по 4 — , као и код Пулманових вагона. Аутомобил се управља помоћу прва 4 точка али не паралелно, као што је то обично, него радијално. Исто се тако радијално могу управљати и последња 4 точка, на које се преноси погонска снага. На овај је начин могуће да оваки оријашки аутомобили могу да савладају завоје од 13 промера.

Супер-ауто је несумњиво почетак нове епохе у аутомобилској техници. Свакако да овај тип још није усавршен, али је бе з сваке сумње, да ће усавршавање тога типа ићи брзо и постаће озбиљан такмац жељезници.

Није без узрока да се у Америци називају ови аутомобили „железница будућности без шина."

Војска, која у модерном рату треба аутомобиле у великом броју и за разне задатке, мора овај развитак да прати нарочито пажљиво, јер усаврши ли се овакав тип аутомобила, пребацивање оперативних јединица на бојишту биће много олакшано. *Л.*

Војни весник - Vojni vjesnik

Vojaški vestnik

Месечни часопис за војску и књижевност

Mesečni časopis za vojsku i književnost

РЕДАКЦИЈА, АДМИНИСТРАЦИЈА И ПОШТА
Београд, Поштански фах 279.

ПРЕТПЛАТА:
Годишње . . . . Дин. 60·—
За пола године . „ 30·—
ЗА ИНОСТРАНСТВО:
Годишње . . . . Дин. 80·—

ОГЛАСИ:
Цела страна . . . . . Дин. 200·—
пола стране . . . . . „ 100·—
четврт стране . . . . . „ 50·—
осмина стране . . . . „ 25·—
Војним писцима 25 од сто попуста за књижевне огласе

Број 9. Београд, септембар 1926. Година VI.

КАЈМАКЧАЛАН

Ових дана навршава се десет година од оног времена, кад су непријатељи српског народа, који су мислили да су дефинитивно свршили са тим жилавим непријатељем, имали то неугодно изненађење, да се разувере у свом дотадањем мишљењу. Они су на име опет дошли у додир са српском војском али сад већ не у онаквом стању, у каквом су је замишљали, већ као жестоког нападача истог онаквог, каквог су га знали раније на Брегалници, Церу и Колубари. Они су сад на својим леђима осетили ударце, какве нису могли ни замислити да може дати изнурена, уморна и растројена војска, каквом су они замишљали српску војску. Ти се догађаји нису зауставили потпуно, они су били за извесно време само прекинути, да се мало доцније потпуно развију и да даду почетак свршетка великог светског рата, рата, који је не само потпуно изменуо карту света, већ који је изменуо целокупан политички, социјални, економски и културни живот свих народа и оних који су у рату учествовали и оних који су само неутрални остали.

То време, које хоћемо читаоцима да оживимо у успомени, јесте време појаве српске војске на Солунском фронту, појаве која се одмах претворила у жесток напад на непријатеља са циљем да се он прогна са врата за улазак у Србинову Отаџбину. Напад на који желимо да подсетимо наше читаоце само је део оних огорчених борби, вођених на Солунском фронту у јесен 1916. године.

Најважнији део тих борби оличен је у нападу на Кајмакчалан, нападу који је српску војску стао огромних жртава али који је показао непријатељима да имају пред собом војску, решену да победи или изгине, а пријатељима показао пут за свршетак рата.

Но пре но што пређемо на концизан опис самог напада, износимо за оне, који тамо нису били, географски опис места на коме се тај бој водио.

Кајмакчалан је највиши део Ниџе планине, која на јужној граници наше државе чини вододелницу између Острвског и Петровског језера и Вардара. Главни гребен највиши је у Кајмакчалану (2525 метара), па на југо-запад опада и прелази у ниску гребен Малко Ниџе. Према северо-истоку висина се на Добром Пољу смањује (1700 метара) па се опет повишава у Кожуху и досеже у Дудици 2180 метара. Одатле опада према Демиркапији. Од Ниџе се одваја поред Црне реке огранак Старков гроб, преко кога се граница између наше државе и Грчке спушта у Пелагонију. Са огранцима Неречке планине везује се Ниџе преко седла Горничева (Кирли Дербент), које опет везују Леринско поље са котлином (Сари Гел) у којој су Петровско и Рудничко језеро. Цела Ниџе планина је стрма, веома тешко пролазна с пространим пашњацима и великим шумама. Геолошки састав је кристаласти шкриљац, кречњак са доста еруптивних стена.

Бој на Кајмакчалану 12./9. — 4./10.

1916. год. — По изласку српских трупа на Солунски фронт још од 23./7. 1916. српско-савезничка војска припремала је један демонстративан напад у циљу сазнања снаге и распореда непријатељске војске, али је овај напад неколико пута одлаган у очекивању ступања Румуније на страну споразумних сила. Међутим бугарско-немачка војска предузела је 17./8. офанзиву против III српске армије на правцу Кенали-Бањица. И ако је III армија била потиснута, бугарско-немачка војска није могла постићи одлучне резултате, већ је претрпевши огромне губитке била заустављена на линији Костур-Влахоклисура-Нови Град-Горничево-Малко Ниџе-Чеганска планина. 19./8. Румунија је ступила на страну Споразумних сила, али је на Солунском фронту до 11./9. владало затишје за које време је српско-савезничка војска припремала офанзиву. У овом циљу I српска армија пребачена је на фронт Острово-Владово, образујући лево крило, III армија је образовала центар а II армија десно крило српског фронта. Француске јединице (поглавито артилерија) ојачале су I и III српску армију и коњичку дивизију. Западно од I српске армије груписана је била француско-руска армија, са задатком да дејствује правцем Лерин-Кенали-Битољ. Овако груписаном снагом припремана је офанзива чији је циљ био: 1) задржати бугарске снаге, да би се Румунији оставио максимум снаге на расположење за њену офанзиву; 2) да се стави ван дејства бугарска снага или њени делови који буду противстајали овој офанзиви. Офанзива се имала продужити док год се не постигне позитиван резултат. 12./9. предузета је офанзива са планом да се развија око десног крила као пивоа, са левим крилом као маневарским. Према томе II армија имала је да напада на фронт Козјак-Ниџе, III армија пошто овлада гребеном Малко Ниџе да дејствује у бок бугарско-немачких трупа код Горничева и Бањице, I армија да напада северно од Горничева. Тежиште рада је на фронту I и III армије. На тај начин развила се од 12./9.—4./10. битка (Горничевска), којем је у најогорченијој борби, српска војска избила на Црну реку. Један део те битке је бој на Кајмакчалану.

Просторија на којој је вођен овај бој обухвата највиши део Ниџе планине. Бугарске трупе поселе су као главни положај, гребен од највишег врха Кајмакчалана па непрекидним планинским венцем ка Малој Реци до закључно са врхом Вичем. По гребену на већем и мањем удаљењу, поједини врхови образовали су отпорне тачке. Преко превоја код Горничева прелази једина добра комуникација Острово-Битољ, са којом се спаја друм Кајалар-Битољ, неколико километара западно од Бањице. Упоредо са овим путем води железничка пруга Водена-Витољ. Предтерен главног положаја образују већином стрме косе, посејане ћувицима и раздвојене међу собом дубоким јаругама. Десно крило овог бугарског положаја је топографски слабије од левог и фортификациски било је лошије утврђено. Лево крило (Кајмакчалан) и центар топографски су врло јаки, са веома стрмим падинама, добро узајамно брањени и фортификациски солидно утврђени. Напад на овај део положаја преставља тактички врло тешку и ризичну операцију фронталног напада и пробоја јаке одбранбене линије. Овај део положаја још је уз то био најјаче поседнут.

Однос снага у разним периодима боја био је различит. Са српске стране у боју на овом делу је учествовала Дринска и Дунавска дивизија и једна бригада Тимочке дивизије, са нешто артилерије ван састава дивизије. Највише трупа било је 29/9 и то: у Дринској дивизији 29½ батаљона пешадије (8053 пушака), 1 пионирски полубатаљон, 30 пољских и брдских топова, 8 хаубица и 8 дугачких топова 120 м/м, 2 дугачка топа 105 м/м и 5 рововских оруђа; у Дунавској дивизији 19 батаљона пешадије (5032 пушке), 18 брдских, 16 пољских топова, 8 хаубица 120 м/м и 5 рововских оруђа. Армиска артилерија: 3 батерије 120 м/м, 2 батерије 120 м/м дугачких, 1 батерија 105 м/м и 2 батерије 155 м/м кратких топова. Армиска резерва 1 батаљон Срба добровољаца (392 пушке). Бугарске војске било је према Дринској дивизији 12-13 батаљона (око 9.500 пушака) и према Дунавској дивизији 12 батаљона (око 9000 пушака) из 6 Видинске и 8 Тунџанске дивизије, са неколико група тешке артилерије и 8 артилериским пуком.

Према диспозицији Врховне Команде од 8. септембра, којом се констатује да су бугарско-немачке снаге поселе горњи положај савезничке армије имале су 12./9. напасти бугаро-немце на положају за-

падно од Вардара, с циљем да их пребаце на леву обалу Црне реке. III армија ојачана једном бригадом Тимочке дивизије имала је да нападне Бугаре на линији Кајмакчалан-Малко Ниџе до виса северно од села Горничева, са циљем да овлада гребеном Малко-Ниџе и дејствује у леви бок и позадину бугаро-немаца око Горничева и Бањице и тиме потпомогне акцију I армије. На основи те диспозиције, командант III армије издао је заповест, по којој је: главни правац напада Дринске дивизије Метер Тепеси-Кајмакчалан са задатком да заузме Кајмакчалан; главни правац напада Дунавске дивизије на Трапезасту косу — други ђувик северно од Горничева на Малко Ниџе. По заузећу гребена Кајмакчалан-Малко Ниџе војачком брегу. Код Дунавске дивизије до 9 часова и 30 минута због густе магле није се могла предузети акција пешадијом, а већ кроз неколико минута предњи делови избили су на Трапезасту косу. У 12 часова пешадија је избила на предњи бугарски положај испред Кршног виса. Бугари су се повукли у нереду, а њихова артилерија је јако тукла српске делове на заузетим положајима. Бугари су појачавали овај део положаја како пешадијом тако и артилеријом. Наређено је дивизијама да се по сваку цену одрже на заузетим положајима и да следећег дана продуже напад. У току ноћи водила се час јача, час слабија борба и у зору између 4 и 5 часова, делови Дринске дивизије после снажног напада бом-

КАЈМАКЧАЛАН

обе дивизије продужиће напад на гребен Старков гроб — Сович — до Крушограда. Напад има почети 12./9. у 6 часова. Према овој заповести бој је и почео.

12./9. Код Дринске дивизије отпочело је бомбардовање у 6 часова, са елементима који су се од раније имали јер се нови нису могли тражити због магле. После тешког наступања десна колона на јуриш је заузела највишу тачку на Плочи, јужни каменити ђувик Кочобеја и избила на 20-30 метара од ровова на Кара тепе. Лева колона подишла је Де-

бама заузели су јуришем Кара-тепе. Бугари су извршили у току ноћи четири контранапада на Дунавску дивизију и били су сва четири пута одбијени.

13./9. продужен је напад на целом фронту и Дринска дивизија после тешких борби овладала је потпуно линијом Кочобеј-Плоча-Кара тепе — Девојачки брег — Бачије Попадије и испред те линије избацила је јаче делове ка Кајмакчалану. Бугари су били протерани из свих ровова испред прекреке од жица на Кајмакчалану. Код Дунавске дивизије после припреме јаком артилериском ватром кре-

нуле су се нападне колоне и десна је исекла жице на Зеленом ћувику испред Шумовите косе и избила на падине ћувика, средња и лева колона задржате су у самом почетку јаком артилериском ватром од Горничева и Малко Нице. Како је I армија овог дана почела подилажење Малко Нице, и Екшису то је, да би се Бугарима онемогућило задржавање на положају Мала Река и да би се спречило да оне трупе, које се од Мале Реке повлаче ојачају одбрану на Малко Нице, наређено Дринској и Дунавској дивизији да следећег дана почну у 5 часова напад. Врховна Команда наредила је да се 14./9. зором продужи енергично напад са задатком да се Бугари разбију и енергично гоне. У току ноћи Дринска дивизија одбила је слаб бугарски напад на Бачије-Попадије а Дунавска дивизија заузела је у 1.30 часова Зелени ћувик.

14./9. Напад је почео од 5 часова и под страшном артилериском ватром Дринска дивизија подишла је препрекама од жице на Кајмакчалану. Дунавска дивизија после упорне борбе успела је да до 16 часова избије на линију: кота 1500-гребен Малко Нице и југозападно од највишег врха, а до ноћи да заузме Малко Нице, и да предњим деловима допре до р. Брода. Бугари су се пред овом дивизијом повукли, правцем Царево-с. Росна-Воштаран на добро утврђену граничну линију. Дринска дивизија пред мрак одбила је два контранапада на бокове нападних колона. За следећи дан наређено је Дринској дивизији да продужи напад на Кајмакчалан а Дунавској да гони тучене Бугаре. Овога дана заплењено је на овом делу фронта 7 пољских топова и 3 хаубице 120 м/м, 13 кара, 18 предњака, 12 сандука са бомбама, 4 сандука експлозива, једну тешку справу за бацање бомби (миномет) много пушака, мунипије и осталог материјала. Ноћ је прошла на миру.

15./9. Бугари су са добро утврђене граничне линије тукли јаком артилериском ватром колоне Дунавске дивизије, коју није могла помагати тешка артилерија јер није имала запреге те се морала вући запрегом пољске артилерије с тога је Дунавска дивизија само предњим деловима прешла на десну обалу реке Брода а главнином остала на левој обали, и под заклоном мрака пребацила се и она у току ноћи 15/16. септембра. Дринска дивизија целога дана водила је час јачу, час слабију борбу и постепено напредујући, успела је да допре на 200 метара пред препреку од жице на Кајмакчалану и да заузме ћувик на 700 метара јужно од Старковог гроба. У току дана Дринска дивизија је ојачана једним пуком пешадије (17) и 1 пољском батеријом и наређено јој да 16./9. одсудно нападне и заузме Кајмакчалан, после чега да предузме напад на Бугаре, на Старковом гробу. Дунавској је дивизији наређено да 16. 9. нападне Бугаре на положају Старков гроб-Сович-Крушоград, главним правцем Стара Попадија-Сович. Овога дана I армија је избила на р. Брод и само слабим деловима пребацила се на десну обалу а главнинама остала на левој обали.

16./9. Како је Кајмакчалан први и најважнији објект, који треба савладати па да се операције могу продужити успешно то је предузето јаче груписање снага за напад. Мере су биле предузете и издата наређења да се Дринска дивизија ојача и новим трупама, сем до сада већ придатих јој делова. Међутим у току дана напад је продужен и на крај дана после огорчених борби и очајног отпора Бугара, десна колона Дринске дивизије је успела да заузме први камените ћувик, на гребену Кајмакчалана и левом колоном се пробила кроз препреку од жица и ускочила у бугарске ровове. Иза ових ровова било је још две линије ровова, поседнуте Бугарима. Дринска дивизија подишла је највишем врху Кајмакчалана на 50-100 метара. Код Дунавске дивизије колоне су подишле на половину нагиба Совичког положаја а Чегански одред заузео је вис на 200 метара јужно од главног гребена Старковог гроба. У току ноћи нападне колоне Дринске дивизије исекле су на више места препреке од жица на другој линији ровова на Кајмакчалану.

17./9. У току дана само је Дунавска дивизија нешто мало напредовала. У току ноћи Бугари су покушали да поправљају бреше на мрежама од жица, али су ватром пешадије и митраљеза били спречени.

18./9. Напад је продужила и на крају дана Дунавска дивизија, тучена јако унакрсном ватром задржала се на месту где је синоћ доспела десна колона на 3-400 метара, а лева на 5-600 метара од предњих бугарских ровова на Совичком положају. Дринска дивизија почела је после

подне напад и у 21.30 часова заузела је највиши врх Кајмакчалана. Бугари су се још држали на западној ивици Кајмакчалана. Пред зору Бугари су извршили јак контранапад на центар и лево крило Дринске дивизије, али су били одбивени.

19./9. на фронту према Кајмакчалану није било пешадиске акције, сем што је Дунавска дивизија подишла на 50-80 метара од препрека. Примећено је пребацивање бугарских снага са Старковог гроба према левој колони на Кајмакчалану. Из овога је било јасно да Бугари спремају контранапад те је Врховна Команда наредила да III армија предузме најенергичније мере да се постигнути успех обезбеди. На фронту I армије водиле су се жестоке борбе.

20.-26./9 водиле су се упорне борбе на целоме фронту. Бугари су давали жилав отпор не само бранећи се већ и честим контранападима. III армија је свакодневно изводила нападе на целоме фронту, али због недовољне артилерије и артилериске муниције, није била у стању да припреми толико пешадиски напад, да би он успео потпуно. Ипак успело се са великим напорима и жртвама да се на целом фронту подиђе ближе главним положајима Бугара. За то време III армија ојачана је неколиким топовима који су једва могли да замене оне топове, који су почели да се кваре услед велике употребе. Бугари су међутим за ово време довели на фронт нове снаге и постепено ојачали нарочито фронт Флока-Кочобеј-Кајмакчалан.

26./9. рано у зору, Бугари ојачани извршили су напад на Дринску дивизију и после жестоке борбе били су око 6.30 часова одбијени. У то доба Дринској дивизији послато је појачање од 2 батаљона (7. пука). Бугари су у току дана наваљивали све јаче на Дринску дивизију, тако да је III армија која је остала без резерве тражила и добила као појачање 1 батаљон Срба добровољаца и добровољачки одред потпуковника Војина Поповића. Напад је био тако јак да се поред све храбрости и пожртвовања официра и војника и поред огромних жртава (60 официра и 1197 војника) морало повући на другу одбранбену линију на Кајмакчалану, но ту линију Бугари нису могли заузети поред свих снажних напада. На тај начин била је изгубљена највиша тачка Кајмакчалана. Дунавска дивизија у току дана покушала је снажан напад на свом делу фронта али је била задржата јаком ватром артилерије, пешадије и митраљеза. Како су свд Бугари постали и моћнији у пешадији то је тражено из Врховне Команде, да се српска армија појача француским јединицама, но ђенерал Сарај одбио је тај захтев и пристао само да се српски фронт скрати. Услед тог прегруписавања а према споразуму Српске Врховне Команде и команде Савезничке Војске (ђенерал Сарај) наређено је да се 30./9. изврши одсудан напад на цео фронт од Кајмакчалана до крајњег левог крила француско-руског, а до тог времена да се изврше све припреме. Бугари су међутим у току тих два дана вршили честе нападе и на Дринску и на Дунавску дивизију, нарочито ноћу и у зору, али су сви ти напади били одбивени. Јасно је било да су се Бугари знатно ојачали према Дринској дивизији (12-13 батаљона), с тога је командант III армије решио да прикупи што је могуће више трупа на фронту Дринске дивизије и бојећи се новог ојачавања Бугара, да са припремама заврши тако да 29./9. предузме напад. С тога је и тражио и добио за то одобрење, али су припреме за појачање Дринске дивизије биле подешене тако да су све трупе упућене на тај фронт могле да се прикупе тек у току 29./9. По свршетку тих припрема било је груписано на главном правцу (код Дринске дивизије) 20 батаљона пешадије (добровољачки одред, 3 батаљона 7. пука, батаљон 8. пука, батаљон 2. пука, поред пукова Дринске дивизије) и артилерија је ојачана $1^1/_2$ пољском батеријом, на помоћном нападном фронту (код Дунавске дивизије) 14 батаљона пешадије и у армиској резерви батаљон Срба добровољаца. 29./9. издата је заповест за напад, по којој је Дринска дивизија имала да одсудним нападом заузме Кајмакчалан после чега да продужи и заузме Старков гроб. Дунавска има да јако притисне бугарске трупе на свом фронту. Извршене су све припреме, подела на колоне, начин дејства артилеријом и предвиђено све да напад успе.

30./9. Дринска дивизија почела је напад у 5.45 часова и до подне су били заузети ровови на Кочобеју и Флоки, који су раније били држати а до ноћи успела је да заузме Кајмакчалан. Дунавска дивизија снажно је помагала овај напад.

У овом нападу заплењена је једна аустриска пољска батерија. Бугари су се разбегли на све стране у потпуном растројству, због чега је и изостао контранапад.

Већ од 1./10. почет је напад на Старков гроб и Совичке положаје који су и заузети 3./10.

Губици целе српске војске у периоду од 30./8.—23./9. били су: погинуло официра 25, војника 711, рањено официра 146, војника 3490, нестало официра 1, војника 65, до краја операције били су знатно већи. Бугарски губици били су много већи, но нема података колики. Заробљено и предало се око 1000 бугарских војника, 40 топова и хаубица, знатан материјал сваке врсте.

Резултат боја је пробој јако утврђене линије, али експлоатација победе није могла да се изврши како треба с тога што је српска војска била заморена а резерава није имала.

Последица боја била је, да су Бугари 3./10. морали да напусте цео фронт и да се повуку на раније утврђену и спремљену линију: десна обала бродске реке — с. Д. Врбена — Сакулева река.

Тако је завршен бој за Кајмакчалан, који је био и заузет, али та победа није могла бити експлоатисана онако, како је она нудила, због тога што још није било све припремљено за дефинитивно извођење велике операције — ослобођење Србије и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца. Али овај бој отворио је врата тој великој операцији, на коју се није дуго чекало.

Данас, после прохујалих десет година од тих мучких али великих подвига наших официра и војника, сетимо се оних, који су тамо своје кости оставили, да оне чувају праг данашње наше велике Отаџбине, одајемо им заслужену славу а преживелима хвалу.

Београд, 1926. год.

В. Ј. Белић,
бригадни ђенерал

ХЕМИСКО ОРУЖЈЕ

— НАСТАВАК*) —

Појава плавог крста на ратишту није много изненадила Савезнике. Они слутише одмах још у почетку развића хемиског оружја да ће Немци употребити отровна арсенова једињења. Због тога утураху у маске згодна тела, која бар у први мах заштитише борце.

Септембра 1917. год. мешаху Немци *фенил-дихлор-арсен* ($C_6H_5AsCl_2$) са фосгеном или материјалом загушљивог зеленог крста. Двојно дејство оваквих граната доби име Clark. Фенил-диклор-арсен пробија кроз маске, изазива јако кијање у отрованој атмосфери зеленим крстом. Овим хемиским оружјем заменише Немци двојно тучење прво плавим, па онда зеленим крстом.

И трећи отров бацаху Немци на Савезнике месеца септембра 1917. год. То беше *бљувач и отровник фенил-дихлор-цијанид* ($C_6H_5 - N = C = Cl_2$).

Од септембра 1917. до марта 1918. г. наступа застој у новим отровима како код Немаца тако и од стране Савезника.

Резултат напрегнутог рада немачких хемичара јавља се на фронту марта 1918. г. Нове гранате пуне се *кијавцем и отровником етил-ди бром-арсеном* ($C_2H_5 - AsBr_2$). Савезници би скупо платили ново немачко оружје, али шпијунажом дознадоше и већ у фебруару исте године створише нове маске т. зв. A. R. S. о чему ћемо доцније говорити. Скоро истовремено јављају се Немци са кијавцем и отровником *етил-дихлор-арсеном.* ($C_2H_5AsCl_2$) т. зв. Dick.

Април 1918. год. богат је новим отровима. Прво се јавља *дихлор-диметил-етар* ($CH_2Cl \cdot O \cdot CH_2Cl$). т. зв. Cici. То је течност без приметног дејства на човека. По овоме долази *кијавац и отровник етил-дихлор-арсен* ($C_2H_5AsCl_2$). који поред поменутог дејства изазива пликове по кожи јер ствара опекотине. Трећи кијавац и отровник беше већ поменути *етил-дибром-арсен* ($C_2H_5AsBr_2$).

*) Види „Војни весник", 1926. год. Свеска 1--2.

За велику офанзиву месеца јуна 1918. г. спремише Немци *чист кијавац дифенил-арсен-цијанид* $(C_6 H_5)_2 As CN$ т. зв. Cyanclark. Месеца септембра 1918. год. бацају Немци на Савезнике свој последњи отров. То је чврсто тело слабог дејства на кијање познато под именом N-*етил-карбазол*

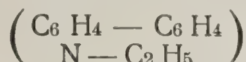

До краја рата 11. новембра 1918. год. пронађоше Немци још неколико нових бојних отрова, али не стигоше да их опробају на бојном пољу, јер тај посао примирје претече. Пошто се не појавише својим дејством, то их не можемо проучити, јер немамо никаквих података.

Код Савезника је напротив потпун застој у новом хемиском оружју. Они једва стижу да оделевају све новим и новим нападима Немаца кроз целу 1917. и до септембра 1918. год. Тек маја 1918. год. јављају се на фронту са немачким пликавцем иперитом, а бране се већином фосгеном и другим хемиским оружјем. О томе смо говорили у почетку овога одељка. — Једино и последње ново хемиско оружје Савезника на бојном пољу беше загушљивац *рационит*. То су управо два једињења; 1) *Метил-сулфат* $\left(S O_2 \begin{matrix} O - C H_3 \\ O - C H_3 \end{matrix} \right)$ и *хлороводоник-сулфат* $(H Cl S O_3)$. Овај загушљивац није добро испитан у борби, јер се ускоро закључи примирје, а одмах за тим мир после његове појаве.

II) ПОРАТНО ХЕМИЈСКО ОРУЖЈЕ.

Кад се пажљиво прочитају све врсте хемиског оружја, које су примењене у Светском Рату 1914-1918. год. изгледа нам на први поглед да је немогуће пронаћи још неко опасније и страшније средство од двојног дејства плавог и зеленог крста. Нама то само тако изгледа, али дела говоре друго. Ум стручњака је стално у невољи напрегнут и тражи спас своје војске у новим и опаснијим хемикалијама. Због тога видимо да су Американци пронашли т. зв. росу смрти (левизит)*). То је течност која се производи дејством ацетилена (гас што се добија из карбита за осветлење) на арсен-трихлорид $(As Cl_3)$ и жути кристални алуминијум-хлорид $(Al Cl_3)$. Ова се течност састоји управо из три разне течности од којих свака има нарочито дејство на организам. Из росе смрти лако се издвајају њени саставни делови, јер је прва жућкаста течност, која кључа на 93°C. По хемиском је саставу хлоро-винил-дихлор-арсен $(C_2 H_2 + As Cl_3 = CHCl : CHAs Cl_2)$. У чистом је стању много опаснија од пликавца (иперита), јер не само што изазива јаке болове и пликове на кожи, већ се упија и продире кроз њене ткиво, те долази у додир са крвотоком и доноси лагану смрт са страшним боловима. У врло разблаженом раствору брзо напада кожу изазивајући болове са пликовима. Поред тога јако напада слузокоже ждрела и канала за дисање те изазива кијање. Дужим дејством у врло разређеном стању ствара велике болове у грудима са гушењем у грлу.

Други је састојак росе смрти опет течност, која кључа на 130-132°C. Хемиски је састав сличан првој течности: *дихлоро-винил-хлор-арсен* $(2 C_2 H_2 + As Cl_3 = (CHCl : CH)_2 As Cl)$. Пошто има доста хлора знатно је јачи загушљивац него пликавац и као такав показује опасно дејство у врло разблаженом стању.

Трећи је састојак *B, B', B'', трихлоро-тривинил-арсен* $(3C_2 H_2 + As Cl_3 = (CHCl : CH)_3 As)$. То је безбројна тешко испарљива течност, која кључа на 151-155°C, а на 3-4° прелази у чврсто тело. Не изазива пликове на кожи, не дејствује на ждрело и душник, али силно голица у носу са гадним мирисом и дражи на јако кијање.

Према овоме роса је смрти опаснија од краља гасова (пликавца) јер има *троструко дејство:* Пликавац, загушљивац и кијавац. Поред овога не може се одмах познати по дејству. Кад је гушћа подсећа мирисом на смрдљевак, а у разређеном се стању и не осећа брзо својим мирисом. Због овога трупе морају носити стално маске, непропусне огртаче и добре рукавице, како би кожу заштитили од главе до пете у атмосфери левизита.

Роса је смрти само тачно испитана и припремљена за фронт крајем 1918. год. али непријатељске трупе не осетише њено страшно дејство, јер се примирјем обуставише непријатељства. Одмах за овим закључи се мир 1918. год. и роса смрти има тек да ствари ужасе у будућим ратовима помоћу авијатике. Данас

*) Др. Чед. Ђурђевић, бриг. сан. ђенерал: Ратник, март 1924. год. стр. 87-90.

могу Американци да произведу 50 тона дневно левизита. Са једном петином овога отрова могу само неколико аероплана за 2-3 часа угушити све живо чак и по периферији песпремног и неосигураног Београда.

У енглеској књизи Хемиско ратовање*) помиње се најјачи поратни *сузавац хлор ацето-фенон.* То је чврсто тело, које се на малој топлоти претвара у плавичасти дим. Облак је састављен од најфиније прашине, која сваког тренутно ослепи и изазива јако боцкање са болом у очима. Истовремено очи много сузе и борац је неспособан за рад. Најмања количина ове прашине натерује добре сузе од неколико минута (до 5). Прашина ове хемикалије пробија кроз све врсте маске, које су примењене у последњим ратовима. Срећа је само што је хлор-ацето-фенон привременог дејства и не оставља код нападнутих никакве трагове на телу или у нервном систему.

Бомбе са хлор-ацето-феноном врло су практичне, јер својим силним дејством на очи врло брзо избацују борце из строја и ако су под најсавршеннјим познатим маскама. Војници су приморани да скидају маске због сузења и боцкања у очима, а то се може избећи једино израдом нових заштитних делова очију. Ако ли пак тога нема, онда је опасност још већа због друге врсте отрова којим нас непријатељ може тући.

Овакве бомбе могу се згодно и у миру употребити. Њима се лако, брзо и без опасности могу растеривати бунтовници, демонстранти заседе, качаци и хајдуци па ма како добро били прикривени међу стенама, рововима, у шуми и т. д.

По свему изгледа да ће хлор-ацетофенол играти важну улогу у будућим ратовима и да ће потиснути из употребе све раније описане сузавце.

Американци су већ снабдели своје убојне магацине бомбама, које се лако бацају из пушке или руке. Оне се не распрскавају, већ се падом упали запаљива смеша, која из бомбе истерује лагано плавичасти опасан облак. Избијање дима из бомбе личи на пушење кадионице са доста жара и тамњана.

Поред американске росе смрти и хлор-ацето-фенона поуздано се зна, да су Немци напорима својих хемичара створили друга средства са комбинованим дејством. Та нова открића на пољу хемиског оружја остала су до данас тајна.

Има још једно ново хемиско средство за успављивање, без трајних последица. О њему пише енглески пуковннк Фјувлер у својој књизи: „Преображај Рата“*) и вели да се овим гасовима може привремено потпуно онеспособити свака трупа или дубока позадина. Лица нападнута гасом успавају се дубоким сном од два дана; пробуде се нешто буновна, уморна су и све преболе без последица после неколико дана. То су, као што се види, површни подаци и не дају нам праву слику ни хемиског састава ни начин израде нити потпуно дејтво на организам.

Опасне се хемикалије не примењују само у рату за ништење непријатеља. Неке су познате још одавно пре рата и згодно примењиване у миру као врло јака и сигурна дезинфекциона средстава. Свима је познато да се заразне болести спречавају убијањем бакцила. За овај посао нису потребни јаки отрови, али ако се запате стенице по вагонима, дрвеним кућама, спаваћим стварима и т. д., онда се примењују нарочите отровне хемикалије. Рад је са њима смртоносан и без заштите лица не могу се изводити. Београдска Дирекција Саобраћаја има до железничког моста на Сави вештачки тунел од јаког цинк блеха са двојним зидовима који херметично затварају тунел. Загађене и заражене вагоне угурају у тунел. Радници под маскама набацају по вагонима отров т. зв. *циклон* у грумењу. После тога дејством водене паре почне из грумења да испарава веома смртоносна цијано-водонична киселина (HCN). Она убија стенице, вашке, русе, буба швабе, све бакциле и сва јаја како од поменутих, тако и од свију осталих инсеката. Сем циклона има и других препарата за потпуно утамањивање инсеката и њихових заметака.

Закључењем мира није обустављено испитивање новога оружја. Напротив, многе су државе после рата увеле у своју формацију војске нова хемиска или гасна одељења. Задатак је овим новим јединицама да утврђују физиолошко дејство разних хемикалија на људство и стоку. У исто време имају дужност да проналазе средства брзог и лаког лечења по-

*) Chemikal Varfare од Fries and West.

*) Thé reformation of var.

врeђених као и начин одбране. Ми се нећемо упуштати у описивање формација нових јединица, али помињемо да Америка данас води прву реч на свету у питању хемиског оружја. Американци имају нарочити буџет за ову јединицу око 360 милиона динара годишње. Испитивања врше на једном малом острву, где су подигнута сва потребна одељења за производњу. Људство се за омирисавање добавља позивом преко новина, а свачији живот претходно осигура држава, ако би се са пријављенима десио случај гушења. За Американцима су маја 1923. год. установили Талијани војно-хемиску службу. Ново оделење има 200 официра, одговарајући број подофицира, војника и потребан број грађанских службеника. Задатак му је да буде у тесној вези са државним научним заводима с једне, а ваздухопловством, артилеријом и морнарицом с друге стране. Ово оделење има засебан буџет.

Енглези и французи отварају повремено т. зв. гасне курсеве, који обично трају по месец дана. За нове пак проналаске обично помажу научне заводе у земљи.

У Москви постоји нарочито друштво за хемиску одбрану совјетске републике од отровних гасова.

Пољаци су у Кракову 1925. год. отворили при својој чувеној рударској академији нарочито оделење са повременим течајима за резервне официре ради упознавања са хемиским оружјем и његовом ратном индустријом.

О Немачкој се званично ништа незна. Она по уговору о миру нема права да производи и усавршава хемиско оружје. Њена је хемиска индустрија данас два пута јача од свију других држава укупно у свету. Огромном индустријом у Немачкој управља један велики картел, који може за дан два преобратити све мирнодопске хемиске фабрике у радионице отровних материја.*)

Поратно хемиско оружје чува се код свију држава као највећа тајна. Ово мало података што је дошло до јавности није ни бледа слика стварности. Будући ратови донеће нова и страшна изненађења. Највише ће страдати оне трупе, које се нису вежбале у омирисању отровног оружја и које не буду спремне да се брзо и паметно користе разним заштитним средствама.

Београд.

Драгиша Д. Марјановић
професор и рез. пеш. п.пуковник.

ВРЕДНОСТ ПОЈЕДИНИХ СРЕДСТАВА ЗА ВЕЗУ У РАТУ**)

Једна од најважнијих функција у рату је служба везе. Сваки успех и неуспех је у тесној веви са овом службом. Добро организована служба везе у многоме повећава способност трупа за борбу, јер им расветљава ситуацију и омогућава брз и јасан поглед на сваки стадијум борбе. Потпуно изведена веза по фронту и по дубини допуњује чуло слуха сваког команданта, од највиших до најнижих и омогућава, да се не оглуше о најосновније принципе ратне вештине где спадају: тачно и на време ангажовање у борби, узајамно потпомагање, колаборација свих родова војске, осигурање од пробоја и обухвата и узајамно морално и материјално садејство у критичној ситуацији. Према томе служба везе изоштрава вид и слух свима учесницима у борби, она је око и ухо војске.

Одржавање везе, као што знамо, може бити двојако: духовним путем (доктрина, осећање, васпитање), то је тактичка веза и техничким путем (жичним и бежичним), то је материјална веза,

Одржавање везе духовним путем оставићемо самим извршиоцима њеним, а ми

*) Извештај проф. Занетија у Друштву Народа.

**) Овај чланак има везу са чланком отштампаном у „Ратнику“ 1926. год., свеска VI „Организација службе везе.“

ћемо се на овом месту потрудити, да изнесемо принципе организације и одржавања везе техничким путем.

Пре него што пређемо на организацију и одржавање веза, позабавићемо се излагањем свик средстава за везу, кратким описом њиховим, проценом вредности појединих средстава за везу и њиховом употребом.

Сва средстава за везу могу се поделити у две главне групе и то:

а) средстава за одржавање везе жичним путем, и

б) Средстава за одржавање везе бежичним путем.

А) СРЕДСТВА ЗА ОДРЖАВАЊЕ ВЕЗЕ ЖИЧНИМ ПУТЕМ су следећа:

1. Телеграф; и
2. Телефон.

Телеграфа имамо у главном две врсте: са исписивањем на папирној траци слова, речи, реченица и писмених ставова словима — јасним слогом, који се може одмах читати директно са траке и потпуно разумети, овде спада телеграфија на специјалним апаратима (система Хјуз, Бодо и т. сл.) и са исписивањем слова, речи, реченица и писмених ставова телеграфским знацима — Морзе знацима, које разуме само стручњак — телеграфиста и који се могу читати тек онда, кад се напишу јасним слогом од стране ових стручњака. Овде спада т. зв. Морзе телеграф разних врста (нормални, нечујни; државног типа, војног типа; прихваћен на слух, папирној траци исписаној мастиљавим знацима, на папирној траци исписаној рељефним знацима).

Телефона имамо само једну врсту: Преношење живе речи путем телефонских апарата (директно између два непосредно везана телефона или посредством централе, која се налази између два телефона).

КРАТАК ОПИС СРЕДСТАВА ЗА ОДРЖАВАЊЕ ВЕЗА ЖИЧНИМ ПУТЕМ.

1. *Телеграфски апарати.*

а) *Хјуз* је телеграфски апарат, који се састоји из два дела: машине и батерије (громовођа и земљовод урачунати су у машину).

Машина Хјуз апарата је врло сложене конструкције. Њоме може руковати само добро и солидно обучени стручњак — телеграфиста и то само као манипулант на њему. Поправке апарата може вршити искључиво стручни механичар, који је добро упознат са тим послом. Овде су дакле потребна најмање два човека — добра стручњака, без којих ће тешко апарат функционисати. Ако један од њих недостаје, може га заменити други само тада, ако је за раније обучен у послу свога друга.

Војска се може овим апаратом користити тек тада, ако има добре стручњаке манипуланте и механичаре.

Моћ преношења (телеграфисања) овога апарата је око 1800 речи за 1 сат.

Батерија елемената за Хјуз апарат треба да је врло велика у сравњању са величином батерије Морзе апарата. Поред величине, ова батерија мора увек издавати из себе константну струју, те се с тога могу за њу употребити само елементи специјалне врсте. Ово је такође слаба страна наведенога апарата.

б) *Бодо* је телеграфски апарат, који такође има два дела: машину и батерију (громовођа и земљовод чине целину са машином).

Све што је речено за машину и батерију Хјуз апарата важи и овде, само је моћ преношења Бодо апарата око 1500 речи на 1 сат. Бодо је много осетљивији и нежнији апарат од Хјуза.

Остале врсте ових апарата нећемо описивати, јер барем за сада не долазе код нас у обзир за одржавање телеграфске везе.

в) *Морзе* апарат нормалног типа (државни и војни) састоји се из два дела: машина и батерија (громовођа и земљовод урачунати су у машину).

Машина овога апарата је у сравњењу са апаратима наведеним под а) и б) врло просте конструкције. Њоме може руковати само једно лице, које опет мора имати потребнога зстручнога знања за манипулацију и мање механичарске радове (регулисање, отклањање сметњи, испитивање апарата, замена појединих делова). За веће механичарске радове и овде је потребан стручни механичар. Руковање овим апаратом је много лакше него код Хјуза, Бодо-а и њима сличним апаратима, у чему је велика одлика ових апарата.

Моћ преношења овога апарата је око 1200 речи за 1 сат, одакле много мање него код Хјуза.

Са овим апаратом може се удесити и примање на слух, што је код апарата

описаних под а) и б) немогуће. Ово је још једна добра страна Морзе апарата.

Батерија елемента за Морзе апарат не мора бити тако прецизна у погледу константности струје као код Хјуза и Бодо-а (опет једна одлика овога апарата).

г) *Нечујни Морзе апарат* има исте делове као и нормални. Све што је речено за нормалну Морз машину важи и овде. Напон батерије нечујног Морз апарата треба да је што мањи, да неби његове знаке могао непријатељ хватати, на коме је принципу и основан овај апарат.

2, Телефонски апарати.

У циљу бољега описа ових апарата поделићемо их у две категорије и то:

а) Апарати државног типа, и

б) Апарати пољскога типа.

Сви телефонски апарати такође се могу поделити на 2 дела: машина (сâм апарат) и батерија.

Апарати државног типа су довољно сложене справе са много контакта, завртања и доста компликованом шемом.

Апарати пољскога типа су много упрошћеније справе са што мање контакта и затварања и са много простијом шемом. Но ова упрошћеност има и слабу страну, јер овакав апарат нема оне прецизности у преношењу живе речи, као што је има онај државнога типа.

Батерије елемената апарата државнога типа може бити произвољно великих димензија, док она код апарата пољскога типа мора имати строго прописане димензије, те с тога је прва у преимућству над другом у погледу моћности и дужине трајања. Код апарата државнога типа може се употребити батерија какве се год хоће — и са мокрим елементима, док код апарата код пољскога типа морају се употребити т. зв. суви или наливајући елементи, те с тога је регенерисање батерије код првих много лакше, него код других.

ВРЕДНОСТ ПОЈЕДИНИХ СРЕДСТАВА ЗА ОДРЖАВАЊЕ ВЕЗЕ ЖИЧНИМ ПУТЕМ И ЊИХОВА УПОТРЕБА.

1. Жични телеграф.

О вредности свих средстава за везу већ је писано у „Ратнику" и изнесена су мишљења о томе од стране двојице наших стручњака.*)

Ми ћемо пак на овом месту изнети наше мишљење о вредности свију врсти средстава за одржавање везе; исто се донекле слаже, а у неколико и разилази са мишљењима наведених стручњака.

Жични телеграф је одлично средство за везу између виших штабова (Дивизија, Армија и Врховне Команде) на војишној просторији, као и између ове и свих команада, надлештва и установа на позадњој просторији. Ово средство је било главно — уз припомоћ жичнога телефона — чак и универзално за одржавање везе у прошлости, све дотле, док се бежични телеграф и телефон у данашње време нису усавршили у толикој мери, да ће у будуће скоро потпуно заменити жични телеграф и телефон Како и зашто ће ова замена наступити, изнели смо доцније у овом чланку под б).

А сада ћемо овде проценити вредност појединих врсти жичнога телеграфа као средства за везу у погледу њихове употребљивости у рату.

Као што смо напред изложили имамо следеће врсте апарата за одржавање телеграфске везе: а) Хјуз, б) Бодо, в) Морз и г) Нечујни Морз.

а) *Хјуз апарат* треба инсталисати што је могуће више за одржавање жичне телеграфске везе и то: на војишној просторији, између штаба Врховне Команде и Армиских Штабова, а по могућству и између Армиских и Дивизиских Штабова; на позадњој просторији, између Штаба Врховне Команде и Краљевске Владе, Министарства Војске и Морнарице и свију територијалних Армиских и Дивизиских Команди, као и свију резервних делова Врховне Команде.

Овако разгранату везу помоћу Хјуза препоручујемо због његове велике вредности као средства за везу, која се састоје из:

1. Велике моћи предаје огромног броја речи за сразмерно кратко време;

2. Директнога исписивања јаснога слога на папирној траци;

3. Могућности да се поред слања телеграма воде и директни разговори (дуплексом) између двеју станица уз учешће минималног помоћног персонала; и

4. Немогућности прислушкивања на

---

*) Види Ратник за април-мај 1921. „Стратегиска и тактичка примена телеграфске службе" од пуковника Н. Аранђеловића, и за јули 1922 „Тактичке везе и техничка средства за њихово одржавање у предњим деловима" од пуковника С. Беговића.

линији и путем индукције кроз земљу. Овде не помажу телефони и станице за прислушкивање (амплификатори), јер се на њима не могу чути телеграфски знаци, као код рада са Морз апаратом.

Слабе стране Хјуз апарата изнете напред у кратком опису истога губе се пред оволиким добрим странама, нарочито кад се има на уму, да се у свима станицама могу имати и добри стручњаци и велика одабрана батерија елемената, јер ће се све станице налазити у дубљој позадини.

б) *Бодо апарат* може свуда са успехом заменити Хјуз. Но ми пак препоручујемо овај други, јер је више распрострањен код нас и Бодо је много осетљивији и нежнији од Хјуза, те је манипулација на Бодо-у тежа. Истина, да Хјуз потребује исправнију линију, али када је ова у реду, Хјуз много брже ради од Бодо-а.

в) *Морз апарат нормалног типа* (државни и војни) налази обилату примену код војске свуда, где се не буде употребио Хјуз апарат.

Овај апарат може се допунити клофером, те тада отпада папирна трака, а пријем депеша се врши на слух. Наведени апарат може се заменити *фоничним телеграфским апаратом.* Ова се замена врши нарочито онда, кад су рђаве линије, на којима се ради и кад се нема на расположењу довољан број елемената за састав батерије. Фонични апарат може радити и при врло великом отпору на линији, дакле и у приликама кад је по истој линији немогућ рад са нормалним Морз апаратом.

Одлике Морз апарата нормалног типа су:

а) Довољна брзина рада (али ипак много мања него код Хјуза); и

б) Тачност предаје телеграма.

Слабе су му стране:

а) Осетљивост у погледу квара на разне начине (ипак је мање осетљив од Хјуза);

б) Могућност прислушкивања од стране непријатеља (прикачињањем на линију или индукцијом кроз земљу);

в) Немогућност предаје јаснога слога као на Хјузу;

г) Потпуна зависност од телеграфских линија;

д) Потреба за огромном количином телеграфског материјала и великога броја људства за успостављање везе и одржавање ове у исправном стању.

Ове последње две слабе стране су уједно слабе стране и Хјуз, као и Бодо апарата.

Тајност предаје телеграма овим апаратом одржава се употребом шифре и уговорених знакова за поједине речи и изразе. Непријатељске прислушне станице могу прихватити кроз земљу рад на овоме апарату, а још боље могу прихватити знаке даване фоничким апаратом. Хјуз и Бодо апарати су потпуно обезбеђени од прихватања кроз земљу.

г) *Нечујни Морз апарат* замењује нормални Морз свуда, где постоји опасност од непријатељског прислушкивања кроз земљу, јер је нечујни Морз немогуће прислушкивати, пошто ради са слабом струјом. Добра страна нечујног Морза је још и та, што за рад потребује много мање елемената у батерији, но што је то потребно за нормални Морз апарат. С тога нечујни Морз треба употребити од Армиских Штабова у напред, а нормални Морз од ових штабова у назад.

2. Жични телефон.

Овај телефон је најбоља допуна жичноме телеграфу је до пре кратког времена (мај 1924 — види ниже код бежичног телеграфа) био нормално средство за везу између појединих старешина у циљу усменога обавештавања и заповедања. У најскоријој будућности бежични телефон замениће жични, јер је усавршен у толикој мери, да се може свуда са успехом употребити — па чак и у предњим линијама.

Добре стране жичнога телефона су:

а) Директно општење између двају говорника, без посредништва стручњака — телеграфисте и

б) Споразумевање живом речи исмеђу говорника, те тиме избегавање фалсификата предатога саопштења (чује се глас свакога говорника, те се одмах може утврдити, да ли заиста говори оно лице са којим се жели водити разговор).

Слабе стране жичнога телефона су:

а) Велика потрошња скупоценог материјала за успостављање жичне везе;

б) Могућност прислушкивања на линији (при непажљивој инсталацији дуплих и употреби простих ланаца);

в) Трошење много времена за подизање и одржавање телефонских линија; и

г) Потпуна зависност од ових линија.

Бежични телефон има све ове добре стране, а његовом згодном употребом отклоњене су све наведене слабе стране (види ниже код бежичног телефона).

Ипак ће се жични телефон употребити свуда, где се не може употребити бежични телефон, или где овога последњега нема, а и као допуна и резервна веза бежичном телеграфу и телефону.

Како за сада немамо у нашој земљи довољно развијену бежично телеграфску мрежу, а бежично-телефонске никако ни немамо, то ће жични телеграф и телефон, све докле се не развију ове бежичне мреже, играти главну улогу за одржавање веза у позадини војске. Набавком потребног броја бежично-телеграфских и бежично-телефонских станица за потребу војске (што је у скором изгледу) моћи ћемо за време рата успоставити добру бежичну везу између појединих делова оперативне војске, те ћемо на тај начин добити много бољу, практичнију и јефтинију везу но што је то била жична телеграфска и телефонска веза.

Б) СРЕДСТВА ЗА ОДРЖАВАЊЕ ВЕЗЕ БЕЖИЧНИМ ПУТЕМ могу се поделити у две главне групе:

I. Средства за везу која се примају чулом слуха, и

II. Средства за везу која се примају чулом вида.

У средства за везу, која се примају чулом слуха спадају:

1. Бежични телеграф:
2. Бежични телефон;
3. Телеграф кроз земљу и
4. Звучна и акустичка сигнализација.

У средстава за везу, која се примају чулом вида спадају:

1. Оптичка телеграфија;
2. Ручна сигнализација и
3. Ватрометна сигнализација.*)

КРАТАК ОПИС БЕЖИЧНИХ СРЕДСТАВА ЗА ВЕЗУ, КОЈА СЕ ПРИМАЈУ НА СЛУХ

1. Бежична телеграфија.

Бежичног телеграфа имамо две врсте: *стари* варнички систем са пригушеним — гасећим се треперењема, дугачким таласима и врло ограниченим дометом и *нови систем са катодним лампама,* непригушеним — негасећим се треперењима, са врло великим дометом и кратким таласима.*)

Прва врста бежичног телеграфа је за данашње доба потпуно застарела. Њене велике мане: Пригушеност и привремено гашење треперења, те услед тога потреба за дугачким таласима да би се достигао што већи домет, потпуно је стављају изван употребе и претпостављају јој другу — нову врсту бежичног телеграфа. Кад се томе придода огромно трошење електричне енергије за произвођење електромагнетних таласа одговарајуће могућности и потребан високи напон на клемама машине за произвођење ове енергије, доћи ћемо до убеђења, да је прва врста бежичне телеграфије преживела свој век, те је потпуно уступила своје раније важно место другој врсти бежичног телеграфа.

Друга врста бежичног телеграфа са катодним лоптама у улози произвођача, појачана и аудијона (детектора) са непригушеним — негасећим се треперењима, као и са кратким таласима и врло великим дометом је телеграфија садашњости и будућности.

Ова врста бежичнога телеграфа има много добрих страна, којима кад се придаду најновији проналасци: управљени систем помоћу рефлекторских станица (проналазак Марконијев од маја 1924)**), систем кратких таласа са одбијањем ових на Хевисајдовом слоју***) и употреба нај-

*) Средства за везу помоћу: официра и одељења за везу, ордонанса, реле-а, моторсикла и аутомобила, голубије поште, ратних паса, аероплана, балона и осматрачница не спадају у нашу компетенцију, с тога их и нећемо третирати у овоме чланку.

*) Између прве и друге врсте постојала је једна међуврста бежж. телеграфа са волтиним луком (систем Пулзен), која чини прелаз од прве ка другој врсти, но није била дугога века (има је и сада у употреби, али се избацује).

**) Предајна вертикална антена находи се у жижи једне пароболе, која се састоји из гвоздених шипака обешених вертикално ка земљи. По утицајем ове пароболе електромагнетни таласи предајника зраче се само у једноме правцу — у правцу отвора пароболе. Пријемна антена, удешена вешањем металних шипака са обе дуже стране њене, може примати само оне електромагнетне таласе, који долазе у правцу пружања пријемне антене, омогућава пријем тачно одређених таласа. За 3° лево и десно помакнут рефлекторски систем не може више примати одређене таласе, а и друге таласе који долазе под углом од 3° према пружању пријемне антене.

***) Овај слој састоји се из проводљивих гасова (неон, хелиум) и окружује нашу земљу на висини од око 70 км. Електромагнетни таласи одбијају се од овога слоја као од свакога проводника (угао упадања раван углу одбијања) и достижу до пријемне антене без велике штете по себе (не апсорбују се у земљу).

новијих хетеродинских, суперхетеродинских, неутродинских, рефлексних и дуорефлексних шема са самонадражајем и без овога, има то преимућство, да се са енергијом (у антени) око 700 пута слабијом но код прве врсте постигне исти циљ.*)

Из предњега излази, да са другом врстом бежичног телеграфа можемо са потпуном успехом заменити жични телеграф, јер ова врста бежичног телеграфа има све добре стране жичнога телеграфа, а то су: довољна брзина рада, тачност предаје (јер су телеграфски знаци врло јасни) и тајност предаје, јер се и овде може употребити шифра и уговорени знаци. Слабе стране жичнога телеграфа овде мање долазе у обзир с тога, што се код ове врсте бежичнога телеграфа има могућности, да се употребом противу-веса (место земљовода) и Марконијевих рефлектора уклоне сметње, те нас непријатељ за време рада не може прислушкивати нити сметати својим бежичним станицама, а такође не може прихватати рад наших станица. 3^0 лево и десно од централне осе параболичнога рефлектора предајниковог непријатељ неће ништа чути, а такође 3' лево и десно од правца пружања рефлекторске пријемне антене непријатељ нам не може сметати.

2) Бежични телефон.

Бежично-телефонске станице нису ништа друго, до бежично-телеграфске, само је код њих на згодан начин телеграфски тастер замењен микрофоном. Код бежично-телеграфских станица шаље се са предајника електрична енергија у виду електромагнетних таласа директно ка пријемнику. Док код бежично-телефонских станица човечији глас се прво преобраћа у електричну енергију, која достигавши пријемник, понова се трансформира у глас, пролази кроз пријемни телефон, те тај глас чује слушаочево ухо. Модерна бежична телеграфија апсолутно не уиакажава глас, већ га предаје потпуно чистога уху слушаочевом тако, да се боја гласа много боље може разликовати, него код жичнога телефона.

Бежична телеграфија отпочела је са чедним покушајима тек по проналаску лучнога система (Пулзен), но до најновијега доба није могла много напредовати све дотле, док се није прешло са прве врсте бежичног телеграфа на друга врсту. Од тога доба она је напредовалу упоредо са бежичним телеграфом. У данашње време (после поменутог Марконијевог проналаска у мају 1924) ова врста телефоније постигла је високи ступањ савршенства. Рефлекторски систем у вези са системом кратких таласа (уклањањем апсорбције ових бацањем у вис и одбијањем на Хевисајдовом слоју) и употреба нарочитих шема (хетеродинских, суперхетеродинских, неутродинских, рефлексних и дуорефлексних, са самонадражајем и без овога) дају нам могућности, да се овом врстом телефоније служимо боље него жичним телефопом.*)

Овде још имамо да напоменемо следеће: Да код модерне бежичне телеграфије и телефоније не треба претеривати са употребом кратких таласа на малим растојањима, јер се ту не може употребити одбијање на Хевисајдовом слоју из разлога, што ће се таласи одбити даље од места пријемне станице, па ће је прескочити. Према томе, за рад са блиским станицама треба употребити нешто дуже таласе од оних, који се употребљавају при раду са удаљеним станицама. Дакле овде (код блиских станица) не треба употребити краће таласе од 70 метара, док за кореспонденцију са удаљеним станицама могу се употребити и краћи таласи од ових (5 до 70 м.). Врло кратки таласи испод 5 метара производе се само помоћу извора струје са огромно великом фреквенцијом, те с тога ни они нису подесни за бежични саобраћај.

3. Телеграф кроз земљу.

Овај вид телеграфије основан је у времену, кад још модерна бежична телеграфија није достигла данашње савршенство и није била тако јефтина, да се могла употребити и за мање јединице. Данашње мале модерне бежичне (т. зв. рововске) станице од неколико десетина вата енергије у антени са великим дометом

*) Данас Науен (код Берлина) ради са Буенос-Ајресом (у Јужној Америци — раздаљина 17.000 километара) безжично-телеграфски са 1, 5 киловата енергије у антени, док код прве врсте бежичног телеграфа било би потребно 1000 киловата.

*) Маркони је крајем маја 1924. год. говорио бежично-телефонски из Енглеске са Аустралијом. После тога времена одржава се стална бежично-телефонска веза између Европе и Америке.

потпуно ће истиснути из употребе телеграфију кроз земље. Недостатци ове последње: сложеност конструкције, незагарантована тајност предаје, потреба за стручњаком — телеграфистом (јер се служи само Морзе знацима) избациће ову врсту телеграфије из употребе и увешће бежични телеграф и телефон.

Телеграф кроз земљу може се користити на врло кратким растојањима — око 5 км. Земља треба да буде погодна за његову употребу, иначе не ради. Међутим, бежичне телеграфске и телефонске станице са противу-весом потпуно су независне од земље, нарочито на кратким растојањима.

Телеграфски апарат за телеграфију кроз земљу доста је сложена справа и састоји се из машине за предају (предајника), машине за пријем (пријемника), више металних земљовода са проводницима потребне дужине и доста јаке батерије акумулатора (око 20 волти напона).

Добра страна ове врсте телеграфије је, што ради без проводника, а слабе су му стране: мали домет, непосредна веза са земљом на малом одстојању од противника и потреба за јаком батеријом акумулатора.

4. Сигнални апарати звучни и акустички су: рог, сирена, труба и разни звучни специјално конструисани апарати за тај циљ (са компримованим гасом).

Конструкција справа за давање ових сигнала је довољно проста и употреба лака, те су практични за употребу. Овим се средством за везу могу давати само уговорени сигнали и најкраћа саопштења. Депеше се апсолутно не могу предавати.

Добре стране овога средства за везу су: проста конструкција и лака употреба, а слабе стране су: могућност прихватања сигнала од стране непријатеља и мали домет.

Београд *Ђ. Јорговић*
инжињерски пуковник.

ПРОБОЈ ФРОНТА КОЊИЦОМ

— С РУСКОГ —

22. августа 1914. године 8. армија (ђенерала Брусилова) предузела је опште наступање у источној Галицији, водећи упорне борбе на целом свом фронту. 25. августа 2. а.-у. армија (Бем Ермоли-а), зауставивши наше надирање и изводећи општи план а.-у. Врховне Команде, пређе у напад и потисну лево крило 8. армије ка Миколајеву и источно од њега.

Лево крило 8. армије обезбеђивао је самостални коњички корпус (две дивизије) са 32 оруђа, под командом ђенерала Павлова. У саставу корпуса био је и 1 кубански козачки пук. Покрет корпуса у позадину а.-у. трупа спречавао је а.-у. самостални одред, који је оперисао око вароши Стрија и Дрохобича. Док је корпус ђенерала Павлова водио борбе са овим одредом и постепено га потискивао, главна снага 8. армије била је одбачена назад, чиме се и корпус нашао отцепљен од ње.

Општа ситуација на фронту није у корпусу била позната, а 27. август прошао је код њега на миру. Ђенерал Павлов наредио је корпусу одмор, ради чега се разместисмо у Стрију, кога смо 26. заузели.

За време ручка у некој кафаници на крају вароши један официр 1. козачког пука примети да се по шосе-у из Миколајева креће некаква коњичка патрола; то је био капетан Гуриј Панајев из 12. хусарског пука. Неколико хусара и коња било је рањених, а сви су били страшно изнурени.

Капетан Панајев уђе у трпезарију и рапортира ђенералу Павлову наређење Брусилова да се са корпусом пробије кроз непријатељски фронт и сједини се са главном снагом армије, која је од 25. августа водила упорне борбе са непријатељем. Излажући даље општу ситуацију, капетан Панајев исприча да је 25. августа 2. а.-у. армија (Бем Ермоли) у саставу од три корпуса потисла лево крило 8. армије,

јако се истакла унапред у рејону Дњестра и овладала неким нашим положајима, услед чега се коњички корпус нашао у њеној позадини и тиме изгубио везу са својом армијом. Сви слободни а.-у. корпуси и резерве бачене су у те страшне бојеве, који су доцније познати под именом „Велика Галициска битка".

Утрошивши све своје резерве. ђенерал Брусилов наредио је команданту 12. коњичке дивизије ђенералу Каледину да по сваку цену ухвати везу са ђенералом Павловом, који се налази око Стрија, и преда му наређење да се сједини са армијом. Он је имао бити последња резерва његова.

Ђенерал Каледин позва да се из 12. хусарског пука јаве добровољци који би пошли у тражење корпуса ђенерала Павлова. Како се јавили сви официри пука, ђенерал Каледин нареди да вуку коцку. Коцка паде на капетана Панајева, који се ноћу 26.—27. августа са 4—5 хусара свога ескадрона приближи непријатељској линији, па се по брижљивом извиђању баци у свитање на а.-у. ровове. Прескочивши ровове пуне непријатељских стрелаца, почео је брзо одмицати на запад. Непријатељ успе да му рани неколико хусара и коња. Прешавши преко 30 км. дању у непријатељској позадини, скривајући се где год је могао, капетан Панајев стиже до нас око 1 часа, извршивши сјајно добивени задатак.

Саслушавши га, ђенерал Павлов нареди спрему за покрет. Да би се корпус неприметно извукао из додира и извиђања од непријатељског одреда код Дрохобича, покрет је наређен у сумрак. Од Стрија до Миколајева има више од 30 километара.

У 6 часова у вече корпус се са свом артилеријом креће из Стрија тако срећно да га непријатељ није ни осетио, а по поноћи приближи се код Миколајева позадини непријатеља, чији се фронт протезао од севера, просецао Миколајев, и даље ишао на југоисток.

Ноћ је била мрачна; дувао је снажан ветар, а сипила је и ситна јесења киша. 1. козачки пук посла унапред сјахале патроле, које ускоро наиђоше на непријатељске позадинске делове, комору и кујне. Око ватара видели су се војници. Унапред и далеко на север дуж непријатељског фронта виделе су се ракетле, и чула се њихова и наша непрекидна артилериска ватра. Десетине хиљада пушака и хиљаде митраљеза допуњавали су артилериску ватру, и сливали се с њом у општу, неописану по својој грандиозности грмљавину.

Корпус се зауставио око 3 часа ноћи на 5—6 км. од линије ровова, у позадини непријатеља који га никако није ни приметио. Око 3 часа наша се оруђа пласираше, и по карти се изнађаше елементи за гађање.

Била је то незаборавна, страшна и величанствена ноћ. У потпуној тишини наша 32 оруђа по наређењу ђенерала Павлова изненада отворише страшну ватру по непријатељској позадини и његовим рововима. У исто време крену се и коњица енергично напред, са сјахалим ескадронима у првом ешелону, а ескадронима на коњима у другом.

Кретали смо се завезаних очију, праћени ураганском ватром своје артилерије. Изненадност ноћног напада из позадине произведе на непријатеља страшан утисак. Тешко је описати ужас који овлада непријатељским пуковима. Знатан део њихов би потучен нашом артилериском ватром, део беше заробљен, а само се неки делови бацише на север и југоисток. Тако нам непријатељ отвори у рејону Миколајева слободан пролаз кроз свој утврђени положај са неколико реди ровова и препрека од жица.

28. августа у јутро уђосмо у Миколајев без губитака.

Непријатељ, принуђен да нам отвори пролаз, поседе га новим трупама око 8 часова јутра, па опет предузе напад. Целог дана наши сјахали пукови одбијали су непријатељске нападе. Али је дух а.-у. војника био неповратно поколебан; њихови напади не успеше.

29. августа у јутро корпус доби наређење да журно крене за Комарно, 20 км. на север, где су наши пукови били у врло критичној ситуацији, и где су бојеви били најупорнији. Како сазнадосмо доцније, ђенерал Брусилов, утрошивши све резерве, већ се носио мишљу да одступи с целом армијом.

Крећући се дуж фронта и потпадајући каткад под непријатељску артилериску ватру, корпус око 3 часа стиже у Комарно. Глас да изнуреној армији стиже у помоћ свеж корпус, тренутно прође кроз све редове и подиже дух бораца. Лака кубанска дивизија сјаха и појача пешадиске редове, помешавши се са пешади-

јом, те многобројни непријатељски напади бише одбијени.

Аустро-Угарска Врховна Команда, добивши од својих аероплана извештај да је армији стигао у помоћ свеж корпус са многобројном артилеријом, и изгубивши наду да ће сломити наш отпор, нареди ноћу 29.—30. августа опште повлачење иза реке Сана.

На тај начин благовремени покрет коњичког корпуса, омогућен херојским подвигом храброг капетана Панајева, реши собом срећан исход операција у великој Галициској битци.

29. августа погибе капетан Панајев у коњичком јуришу на пешадију.

По „Руском Војном Веснику"
Пав. Гр. Павловић,
пеш. пуковник.

ЗАЈЕДНИЧКА ГРОБНИЦА НАШИХ РАТНИКА У ОЛОМУЦУ (ЧЕХОСЛОВАЧКА)
коју су подигли Чехословаци, дајући нам тиме један нов доказ њихове братске љубави према нашем народу.

SJEDINJENE SEVEROAMERIČKE DRŽAVE U SVETSKOM RATU

VAŽNOST AMERIKANSKIH TRUPNIH TRANSPORATA ZA SLOM NEMAČKE 1918.

Za tok boraba u god. 1918. bio je od najvećeg značaja dolazak i sadejstvo amerikanskih trupa. Kad se krajem 1917. god. nemaćka Vrhovna Komanda rešila na ofanzivu u proleće 1918. god. na zapadu, važno je samo da li je ona dolazak i verovatno

sadejstvo Amerikanaca pravilno uzela u račun ili se u tome prevarila i da li u tome treba tražiti jedan od uzroka za neuspeh u nemačkoj ofanzivi 1918. god. Na početak nemačke ofanzive u 1918. god., faktički je mnogo uticalo verovatno angažovanje Amerikanaca. Nada Nemaca, da bi pojačani podmornički rat pobudio Englesku na mir u srazmerno kratkom vremenu, nije se ispunila. Ali se ipak očekivalo, da raspoloživi broj i veličina ladja za velike amerikanske trupne transporte i za snabdevanje ne bi bio dovoljan i da bi ove transporte nemačke podmornice vrlo jako uznemiravale.

Pri stupanju Sjedinjenih Država u rat znalo se o amerikanskoj vojsci, da se sastoji iz srazmerno slabe regularne vojske od 125.000 ljudi i oko 120 000 ljudi Narodne Garde (milicije pojedinih država). Pri stupanju Sjedinjenih Država u Svetski rat faktički je bilo regularne vojske 133.000 ljudi a Nacionalne Garde približno isto toliko. U ratu mogla se dići velika Nacionalna vojska.

Nemačka Vrhovna Komanda pretpostavljala je u aprilu 1917. sa pravom, da će za ratno formiranje amerikanske vojske trebati podu že vremena. Ljudstva će biti dosta. Izrada materijala, zbog jako razvijene ratne industrije, bila bi srazmerno prosta. Glavna teškoća uvidjala se u nedostatku nastavnog osoblja. Nemaćka Vrhovna Komanda cenila je 26. maja 1917. god. ovako:

U dizanje amerikanske odbranbene snage ne treba sumnjati. Ali po iskustvima Engleza trebaće za formiranje naoružanje i nastavu večih združenih jedinica oko 10 meseca. Upotreba ladja za snabdevanje Antante isključuje veće transporte ljudi i to u toliko više, u koliko je podmornički rat efikasniji. Zbog toga se može ostaviti na stranu, u koliko je Antanta u stanju, da ima jake amerikanske snage u Evropi. Zbog toga je i novinarska vest o prevoženju amerikanskih rekruta u Evropu i formiranju delova nove amerikanske vojske u Francuskoj neverovatna. Regularna vojska moraće dati jezgro i nastavno osoblje za nove formacije i zbog toga za sad nije na raspoloženju sa svojom masom. Dakle do zime ne treba računati sa stupanjem velikih snaga Sjedinjenih Država na vojište. Ali je iz političkih razloga moguće prevoženje jednog slabog ekspedicionog korpusa (jedna do dve divizije) regularne vojske u Francusku u toku leta.

U julu 1917. pretpostavljalo se, da su se prvi amerikanski trupni delovi u junu iskrcali, ali da se do tog vremena ne nalazi u Francuskoj više od jedne divizije. Za organizaciju, nastavu i naoružanje nove armije potrebno je toliko vremena, da ona sa masom neće biti gotova za transport pre početka 1918. god. Tada će obim transporata zavisiti od broja i veličine ladja. U ovoj godini treba verovatno računati samo sa jednim ekspedicionim korpusom u jačini jedne do dve divizije na Francuskom vojištu.

U decembru 1917. god. u vremenu, kad su bila u toku savetovanja o izvodjenju nemačke projektovane ofanzive, konstatovana je u Francuskoj sa sigurnošću prva amerikanska divizija. Dve druge divizije počele su se iskrcavati, ali se do proleća nisu mogle uzeti u obzir za ofanzivna preduzeća. Ali do proleća 1918. god. računalo se, na osnovu dobivenih izveštaja, sa velikim amerikanskim pojačanjima. „Prevoženje i snabdevanje trupa Sjedinjenih Država zavisi od broja i veličine ladja. Zbog oskudice u ladjama ne treba očekivati veći broj od 450.000 ljudi. Masa ove vojske ne može u proleće 1918. god. biti gotova i sposobna za napad. Zbog toga će se Amerikanci najpre upotrebiti u medjuprostoru englesko-francuskih divizija na mirnim frontovima“.

Računalo se, da bi amerikanske snage u Francuskoj mogle do proleća 1918. god. dostići jačinu 15 divizija. O vrednosti amerikanskih trupa cenilo se tada, da je popuna, naoružanje i ostala ratna sprema dobra, ali da je nastava nepotpuna. „Ali prva trupa, na frontu angažovana, dobro se tukla pri jednom nemačkom napadu. Zpog toga treba očekivati, da amerikanski vojnik u daljem vežbanju i ratnom iskustvu postane važan neprijatelj“. Nemačke pretpostavke, u suštini pokazale su se odgovarajuće. Jačinu Amerikanaca u proleće 1918. Nemci su ipak precenili, jer 15 divizija nije se u to vreme bilo još iskrcalo.

O dolasku Amerikanaca na evropsko vojište i o jačini amerikanske vojske postoje ovi podatci (po Requin-u: „Učešće Amerike u pobedi“ — „Amerika's rate to victory“).

Prve cele trupe iskrcale su se u Francusku u julu 1917. Od tada su u Francusku došle u:

junu 1917.	14.912
julu 1917.	3.900

avgustu 1917.	19.263
septembru 1917.	22.544
oktobru 1917.	30.338
novembru 1917.	37.358
decembru 1917.	54 273
januaru 1918.	40.759
februaru 1918.	29.723
martu 1918.	74.627
aprilu 1918.	105.076
maju 1918.	233.038
junu 1918.	230.144
julu 1918.	313.410
avgustu 1918.	262.487
septembru 1918.	310.765
oktobru 1918.	202.663
novembru 1918.	95.519

Jačina amerikanskih trupa na zapadnom vojištu iznosila je:

krajem maja 1917.	1.308
„ juna 1917.	16.220
u decembru 1917.	133 086
u januaru 1918.	224.655
krajem februara 1918.	254.378
„ marta 1918.	329.005
„ aprila 1918.	434.081
„ maja 1918.	667.119
„ juna 1918.	897.293
„ jula 1918.	1,210.708
„ avgusta 1918.	1,478.190
„ septembra 1918.	1,783.955
„ oktobra 1918.	1,986 618
u novembru 1918.	2,057.675.

Ovi brojevi daju sliku moćnog sadejstva Sjedinjenih Država. U toku jula 1918. bio je već prvi milijon predjen, a pri zaključku primirja bila su već 2 milijona Amerikanaca na zapadnom vojištu. Vanredno veliko pojačanje transporata od maja 1918. bilo je zbog očajnog traženja, koje je od Antante došlo predsedniku Vilsonu. Sve druge obzire na ishranu i nabavku sirovina zapostavio je Lord Džordž, te da dobije potrebne ladje za transportovanje trupa. Nemačke podmornice nisu potopile ladje sa trupnim transportom. Transportovanje je povećano još i time, što veliki brojevi moraju se smanjiti zbog neboračkih delova vojske. Treba odbiti i velike gubitke. Trupe na zapadnom vojištu nisu bile sve upotrebljive. Zbog toga odgovarajuću sliku uticaja amerikanske vojske na rat u 1918. god. daje samo broj divizija upotrebljenih za borbu.

U martu 1918., u početku nemačke ofanzive, bilo je u Francuskoj 7 armiskih divizija ali od njih samo jedna stvarna boračka divizija. Tri divizije bile su na frontu radi antrenmana, a ostale su se nalazile još na nastavi. Na dan primirja bilo je 43 divizije, ali su od njih bile samo 28 upotrebljive za borbu, 5 se nalazilo na nastavi, 3 u pozadini a 6 su služile kao dopunske divizije, osim toga bila je i jedna crnačka divizija. Ako se računa divizija od 28 000 ljudi, to bi 28 upotrebivih divizija zaključno sa trupama, koje nisu bile u diviziskom sastavu bile jake svega 30.000 oficira i 870.000 ljudi.

Van sumnje je, da je za Nemce vanredno povećanje amerikanskih trupnih šiljanja od maja bilo iznenadjenje. U prvim mesecima Nemci su ovo sadejstvo potcenjivali. Ali je uskoro uspelo, da se tačno odredi dolazak amerikanskih divizija na front. U julu i avgustu odgovara broj, koji su Nemci pretpostavili, približno faktički nalazećim se divizijama, a i celokupna jačina, očekivana na kraju 1918. godine, približno je tačno cenjena. Dolazak tako jakih amerikanskih trupa uskoro se osetio i primetio.

Već u maju i junu učestvovale su u borbama amerikanske trupe, a 1. pešadiska divizija je i napadala. U početku juna bačene su u borbu 2. i 3. divizija kod Šato Tjeri, a ubrzo i 26. Angažovanje ovih divizija značilo je za Antantu već znatnu pomoć. Ali je mnogo veće bilo moralno dejstvo ove pomoći na Francuze. Pojava Amerikanaca podigla je opalo raspoloženje. Pogled na pridolazeće Amerikance, sve mlade ljude iz kojih zrači snaga i zdravlje, proizveo je čudo, po francuskom pisanju štampe. „U novim talasima pridolazio je život, da telu Francuske donese svežu snagu, tako je u ovim danima iskušenja, kad je neprijatelj po drugi put stajao na Marni i Francuze smatrao duhom klonule, protiv svakog očekivanja obuzelo neiskazano poverenje sva Francuska srca."

U napadu sredinom jula Nemci su udarili u Šampanji na jednu amerikansku diviziju i u okolini Šato Tjeri na tri divizije, koje su se čvrsto branile. Svega je učestvovalo sedam amerikanskih divizija. Amerikanske trupe igrale su veliku ulogu već u francuskom kontra-napadu od Viler-Kotrea a četiri druge zapadno od Šato Tjeri. Druge tri divizije stupile su ubrzo, tako da je sadejstvovalo svega 9 divizija.

Krajem avgusta su amerikanci, osim upotreba divizija na drugim frontovima, sa prvom armijom poseli samostalni „amerikanski front" na Masu. Amerikanci su 12. septembra sa 14 divizija prešli u napad kod Sv. Mihiela i osvojili tamošnji nemački položaj. U opštoj ofanzivi, početoj 26.

septembra, pripao je Amerikancima prostor izmedju Masa i Argona u pravcu Sedana. Amerikanci su u ovim borbama pretrpeli teške gubitke. Njihovo je nadiranje u oktobru jako sprečeno zbog oskudne organizacije snabdevanja. Oni su u ovo vreme obrazovali dve armije. U ofanzivi, koju je Foš za 14. novembar uzeo u izgled u Lotringiji, bila je Amerikancima namenjena važna uloga.

Prema tome, angažovanje Amerikanaca bilo je od velikog značaja za tok rata Iz iskustva severoameričkog Secesionog rata naučili su. da su se 21, jula 1861. novoformirane Unione trupe na Bul Runu prosto rasturile. Znali su, da miliciskim trupama treba vremena, da postanu upotrebljive. Divizije, transportovane u Evropu završivale su tek posle nekoliko meseca u logorima svoju nastavu, pre no što su bile raspoređjene na mirnim frontovima. Od leta 1918. god. bile su svakako češće, posle jednog do dva meseca njihova dolaska, već bacane u borbu Amerikanski vojnik pokazao se hrabar, i ako neizvežban. Svež, dobro hranjen, i sa neistrošenom nervnom snagom stupio je protiv nemačke vojske, koju su iscrpila nečuvena naprezanja četvorogodišnjeg rata. U tome i u velikom brojnom ojačanju, koje su Amerikanci doveli u odsudnom trenutku Antanti, leži važnost amerikanskog angažovanja. Nemačka nada, da se u 1918. godini nemačkom ofanzivom privede rešenje, pre nego što bi se Amerikanci mogli angažovati u većem broju, nije se ispunila. Nemci nisu predvideli mogućnost tako brzog dolaska, kakav je bio od proleća. Nemci su se prevarili u broju i veličini ladja za transporte i u dejstvu svojih podmornica. Amerikanci su još na vreme i u tolikoj jačini pristigli, da je to u velikoj meri uticalo, da se rat po Nemce nepovoljno svrši. Zbog toga se ne može okriviti nemačka Vrhovna Komanda. Rasmatranja koja su činjena u zimu 1917.—1918. o verovatnom angažovanju Amerikanaca, moraju se sa tadašnjeg stanovišta priznati kao opravdana. Ako bi se, obzirom na Amerikance, odustalo od ofanzive i ograničilo na odbranu, to bi velika nadmoćnost vremenom, koja je morala biti na strani Antante zbog dolaska Amerikanaca, sigurno i odsudno uticala. Prema tome bilo je pravilno, da se u proleće 1918. god. pokuša, da se svim snagama postigne rešenje, pre nego što bi Amerikanci došli u većoj jačini.

Po nemačkom izvoru,
MILOŠ DJ. STANKOVIĆ
pukovnik

ОДГОВОР НА НАШУ АНКЕТУ (У СВЕСЦИ 4., 1926. г., стр. 28.)

I.

САСТАВ НАШЕ ПЕШАДИСКЕ ЧЕТЕ

У нашим новим пешадиским егзецирним правилима обраћена јо нарочита пажња саставу пешадиске чете и њених најситнијих делова — десетина.

Десетина се сматра у новим правилима као најмања борбена јединица и она се као такова третира. То мишљење држим да је потпуно исправно. Улога десетине добила је у пешадиској борби велику важност, управо она је постала главни носиоц и кичма пешачке борбе како у нападу тако и у одбрани. То су нам најбоље доказали сви ратови од рускојапанскога рата па до данас. Основ целе борбене готовости пешадије јесте добро обучена десетина у рукама још бољих десетара.

Све то провејава кроз наша егзецирна правила, а зато је баш и десетина у истима врло добро обрађена.

Пошто је десетина еволуцијом добила толику важност, то је се бавило мишљу да десетину треба снабдети аутоматским оруђем и тиме јој дати већу ватрену моћ, како би са успехом решити могла све задатке који у току борбе пред њом искрштавају.

Французи први приступају томе послу

и унашају у своја привремена правила следећи састав пешадиске чете: Она се састоји из скупа неких сталних малих јединица које се зову *групе* (десетине). Те групе су увек непромењљивог бројнога стања, т. ј. ни највећи губитци не утичу на бројно стање десетине, већ се само смањује њихов број у чети. Свака такова десетина наоружана је сем пушкама још пушкомитраљезом, ручним и пушчаним бомбама.

Свака група дели се на 2 подгрупе и то пушкомитраљеску и ударну, а свака од тих „подгрупа" имаде свога под-десетара.

Како се из горе наведеног види, десетина имаде заправо 3 вође, од којих вође пушко-митраљеске и ударне групе не треба да сматрају да су наређења десетара нешто непромењљива.

Тако кажу француска пешадиска правила; другим речима, ти поддесетари могу да дејствују и прилично самостално, дакле десетар је сувишан. Десетина је тако мала јединица, да је потпуно сувишно и ствара збрку ако се она поделн на још две мале „поддесетине".

Изгледа да је овде избила тенденција, да се војници држе потпуно у рукама не остављајући им никакове слободне акције.

Надање види се још нешто из француских пешадиских егзецирних правила, она истичу на прво место аутоматско оруђе, око којега се скупља њему придато људство а тек на друго место долази човек борац.

С обзиром на наше прилике, на наш менталитет и у опште на индивидуалност нашега човека, држим да се горње мишљење не може код нас ни у коме случају применити.

Аутоматска су оруђа овде да подупиру живу снагу у борби, да са што мање губитака изврши удар и избори победу, а она сама као такова не могу освајати а ни бранити положаје.

Удар хладним оружјем још увек игра и играће пресудну улогу, и опасан је експериментат повећати ватрену моћ десетини, а не сразмерно ударну снагу смањити.

Како сам напред напоменуо, први су фрацузи почели снабдевати десетине аутоматским оруђем, те су према томе њихова правила служила многим државама мање или више као узор.

Након разних проба коначно смо и ми решили, да нашу пешадиску чету формирамо донекле по обрасцу Француске.

И ми смо се решили да сваку десетину наоружамо и аутоматским оруђем. Ми смо дакле сво аутоматско оруђе, којим располаже чета, дали у руке десетара

Али осмотримо које је то лице које у рату командује десетином, и које руководи тактичком употребом лаког аутоматског оруђа у чети.

У рату командују десетином подофицири и каплари из резерве чији је ниво интелигенције и стручно знање прилично слабо, те они ни мало не обећавају да ће знати успешно командовати тако компликованом јединицом као што је садашња десетина.

Десетар има да чини разне комбинације ватре и покрета са свима врстама четног оруђа, као пушка, тромблон и пушкомитраљез.

Веома је тешко у грозници борбе, под веома променљивим утисцима и разним ситуацијама, целисходно и саобразно ситуацији водити тако компликовану десетину. Зато треба доста интелигенције и стручног знања, које мањка гроу десетара резервиста, а нема могућности из финансиских разлога да их се чешће позива на вежбе.

Десетари у већини случајева даће заповест за отварање ватре у почетку борбе, и пропустиће аутоматско оруђе да даље ради по своме нахођењу; он ће главну пажњу обратити на оно што му је најлакше, а то је борба његових стрелаца. И на тај начин настаће распршавање ватре лаког аутоматског оруђа, и неће се постићи оно што би се могло постићи када би аутоматска оруђа у чети била у рукама извежбанијих старешина.

Може се у миру радити колико се хоће, али по моме мишљењу ратни десетар неће бити никада у стању да разноврсно наоружање своје десетине искористи до максимума и саобразно ситуацији, него ће у већини случајева бити мртав капитал у његовим рукама. Та треба само замислити колике дужности имаде десетар и без тога, а још к' томе он је највише изложен погибељи, а тиме и свим психичким утицајима.

Треба увек имати у виду да је само она ватра ефикасна, која је добро управљана; у противном је то само пуцњава која властите борце деморалише.

Код садашње формације командир чете моћи ће у борби рачунати само на

лака аутоматска оруђа II. борбенога реда (четне резерве), и то само за становито време, а после и њих губи из руку, и баш у најодсуднијим моментима неће имати средстава у руци којима би могао на најглавнијем правцу и одсудном моменту да интервенише.

Ради тога пледирам за следећу формацију чете:

3 вода стрелаца од по 3 десетине по 14 људи и 1 вод специјалиста.

Вод специјалиста требао би да се састоји из следећег: 9—10 група пушкомитраљеза; свака група од по 1 пушкомитраљез и 3 војника, 1 десетина тромблониста са 8 тромблона и 1 десетина од по 8 војника као штаб командира. Водник тога вода да буде официр.

На тај начин имао би командир чете у својим рукама главне елементе за храњење пешадиске борбе, тиме би се много одтеретио десетар, и одвојили би се елементи ватре од елемента покрета и удара.

Истина, наша пешадиска егзецирна правила предвиђају да командир чете може повремено аутоматска оруђа одузети од десетина и концентрисати их, али то ће му бити могућно само у почетку борбе, али ако је борба већ у великом јеку, то ће бити веома тешко проведиво.

Ваљево.

Иван С. Томашевић
пешад. мајор

METOD PREDAVANJA TAKTIKE

Najpogodniji predmet za predavanje eksperimentalnom metodom, to je taktika. U uvodnom delu taktike tj. o ratu trebalo bi držati predavanje istina čisto usmeno, ali sa mnogo dubljim filozofskim shvatanjem. Ovom bi prilikom naročito trebalo vešto istaći ulogu vojske sa socijalne tačke gledišta, jer kad nebi bilo (u jednoj državi) vojske, zlikovci i razbojnici dali bi se na posao da ubijanjem i pljačkanjem zadovolje svoje životinjske strasti. Ako volemo otadžbinu, volimo je u našoj vojsci, a ne u frazama i pričama.

Kada je se zrelim filozofskim uvodom pristupilo samom predmetu, onda odmah od I. dela taktike tj. od organizacije vojske treba otpočeti očiglednim primerima objašnjavati pojedine principe. Šta bi smetalo da se pitomci Vojne Akademije odvedu kod komisije kada vrši regrutovanje i tamo na licu mesta im se objasni šta je to opšta vojna obaveza i zašto se odabiraju fizički i duhovno sposobni mladići za odbranu Otadžbine. Ovom prilikom može im se objasniti na koji je način ranije vršeno vrbovanje vojnika i kojim se evolucionim putem došlo do opšte obaveze. Kada komisija bude vršila kategorisanje mladića, onda bi se tom prilikom objasnilo pitomcima, da se za služenje u konjici traže i specijalni uslovi kao: imovno stanje, ljubav prema konju i veštini jahanja, a za artilerce biraju se opet razvijeni i snažni mladići sposobni da izdrže napore oko topa i konja.

Pri povratku u učionicu pitomcima bi se objasnila razlika izmedju regrutovanja vrbovanjem i današnje opšte vojne obaveze, upravo u čemu se sastoji nadmoćnost opšte obaveze.

Potom bi više puta trebalo odvesti pitomce u okružnu komandu da vide kako se i zašto vode spiskovi sviju obaveznika; razume se ne treba izostaviti te ih odvesti i u opštinu da i tamo vide na koji način svaki mladić biva uveden u vojne spiskove. Tom prilikom oni bi izućavali i upoznali se sa raznim sistemima vojske: narodnom, stajaćom i (mešovitom) kadrovskom vojskom.

U učionici bi im posle bila mnogo lakša, razumljiva analiza o tome, zašto su gotovo sve moderne države pristupile kadrovskom sistemu stalne i narodne vojske.

Meni je na nižem tečaju uvek bio nerazumljiv širok i pravi pojam o organizaciji vojske, pa je verovatno to i mnogim ostalim pitomcima sviju klasa. Ja sam mogao naučiti napamet sve tabake iz organizacije vojske i ostalih delova taktike, ali biću iskren kad kažem, da se sve to brzo u prah i tamu pretvorilo na nekoliko meseca posle ispita. Zašto? Zato što refleksi o primanju jedne radnje nisu u svest prodrli praktičnim putem niti su se tamo mogli

duže zadržati zbog mnemoničkog načina predavanja i učenja.

Srećna je okolnost što se Vojna Akademija nalazi u garnizonu u kome kantonuju gotovo svi rodovi oružja i struke, pa bi ih onda trebalo češće odvesti u kasarne: pešadisku, konjičku, artiljerisku, i dr., te im očigledno objasniti potrebu rodova oružja i struka, jer da bi vojska ispunila svoj zadatak potrebno je da se svi rodovi oružja i struke uzajamno potpomažu. Samo se po sebi razume da bi svaki pitomac bio snabdeven sa pisaljkom i dovoljno hartije pa bi sve što uoči ubeležavao u svoju svesku. Što se tiče karakteristika pojedinih rodova oružja one bi se mogle objašnjavati docnije u delu kada se bude izučavala borba. Kao što ćemo videti ova bi se nastava vršila na samom terenu kada pešadija izvodi pojedina vežbanja. Ja se zaista moram čuditi kako mozak pitomca može da svari učenje napamet sviju tačaka i podtačaka u kojima se razlažu razne karakteristike pojedinih rodova oružja, a oni čestito nisu ni videli vojsku.

Kakve vrednosti ima, što će nastavnik objašnjavati rečima kakav izgleda tenk i crtati njegove glavne delove na tabli, kad se to vrlo prosto može objasniti odvodjenjem pitomaca da vide tenk. Dokle god ga ne vide svojim očima oni će stvarati o njemu razne fantazije, kao što smo mi to fantazirali o aeroplanu pre nego što nam je zazvrjao više glave. Ovo isto važi i za blindirane vozove i automobile.

Poznata je složenost inžinjerije kao roda oružja, da čak i višegodišnji oficiri nisu načisto sa svima njenim delovima. Šta li tek može znati jedan pitomac koji iz tabaka uči upoznavanje inžinjerije. Ponavljam, uvek treba prvo očima videti stvar pa tek onda izvesti teoretski zaključak. Kada bi se manje sedelo u učionici, a više izvodili pitomci da posmatraju rad u trupi, da sami uočavaju pojedine razlike u raznim pitanjima mi bi onda zaista stvorili buduće organizatore sa stvaralačkim duhom posmatranja. Ovakvo dugo sedenje u zagušljivoj učionici gde 50—70 njih udišu isti vazduh, zaista je dosadno zanimanje. U učionici je uhapšeno ne samo telo nego i duh.

Sa upoznavanjem komore, administrativnih odelenja, žandarmerije i struka išlo bi na isti način kao i sa rodovima oružja. Na ovaj način završio bi se sa potrebnim zaključkom prvi deo taktike o organizaciji vojske pa bi se prešlo na drugi deo;

FORMACIJA VOJSKE. Prvih časova posetili bi se pitomci da od onih regrutovanih mladića po selima, oružja po magacinima i ostalog materijala ne bi se imalo nikakve koristi, ni upotrebe, ako se sve to ne bi formiralo na jedan savršen način koji će pružiti maksimum mogućnosti da vojska može izvršiti svoj zadatak. I kao što se u zavodu, čiji ste vi pitomci sada, ne bi mogla nikakva nastava izvoditi bez poslušnosti i podele uloga pojedinih profesora i oficira, isto tako ni u vojsci nikakva se zapovest ne bi mogla izvršiti bez poslušnosti. Poslušnost je temelj na kojem vojska zida i izvršuje svoje planove i zadatke. Da bi se očigledno razumela apsolutna potreba podele vojske na delove, trebalo bi pitomce odvesti u štab Komande Diviziske Oblasti. Na licu mesta pokazala bi im se podela samog štaba na pojedina odelenja: Djeneralštabno, inžinjersko, sanitetsko, ekonomsko, adjutanturno, sudsko, i t. d. Potom bi im se pokazalo da se divizija sastoji iz dve pešadijske brigade, svaka brigada iz dva pešadiska puka, o čemu bi se uverili u brigadnom štabu. Vrlo često treba pitomce odvesti u puk, gde bi se detaljno upoznali sa formacijom puka. Ovom prilikom skrenuti im jaču pažnju da se puk radi lakšeg komandovanja i upotrebe deli na bataljone, a bataljoni na čete. Četa je osnovna jedinica i na njenoj ulozi treba se duže zadržati. Na ovaj način slušaocima bi bila jasna neophodna potrebna podela divizije, pa i cele vojske na sve manje i manje delove do čete i vodova.

Nami koji smo duže godina oficiri, ovo izgleda prosta stvar, ali nastavnik ne treba nikako da zaboravi da mozak pitomca ne kopira ove stvari tako lako kako njemu to kao nastavniku može izgledati, jer je profesoru osnovna dužnost da se spusti na nivo učenika. U koliko se jedan profesor lakše može da postavi u položaj učenikov u toliko će uspešnije moći da mu objasni stvar kojoj želi da ga nauči.

Na sličan način o podeli pešadije objasnila bi se i formacija artilerije sa svima njenim vidovima. Takodje sličan postupak izveo bi se sa upoznavanjem formacije konjice, inžinjerije, saniteta, vozarije, administrativnih odelenja i ustanova.

Iz dosadašnjih izlaganja jasno je po sebi da bi se formacija i potreba združavanja pojedinih rodova oružja lako razumela. Iz niza ovakvih praktičnih predavanja bez teškoća bi se mogli u učionici analizirati

principi formacije. Inače čisto teoriska analiza ovih principa jeste prinudno pamćenje i učenje napamet bez stvarnih rezultata.

O MORALNOJ SPREMI ne bi trebalo držati nikakva usmena predavanja, već svakog pitomca posebice moralno praktično vaspitati i on će kao oficir umeti u tom slučaju biti dobar moralizater svojih mladjih. Može on od reči naučiti iz tabaka deo koji govori o moralnoj spremi vojske, i na ispitu iz toga pitanja dobiti 10 pa da ipak taj pitomac bude nemoralan u svome životu i nesavestan na dužnosti.

MATERIJALNA SPREMA njemu će biti razumljiva ako se vojska i on lično dobro hrane, odevaju, imaju odlično oružje, dovoljno municije, dobar sanitet i t. d.

Što se tiče **naučne spreme**, neka pitomci budu u svom zavodu dobro naučno obradjeni i naviknuti podjednako na fizički i umni napor saobrazno izloženoj eksperimentalnoj metodi pa će i cela vojska preko njih kao budućih oficira i nastavnika, biti na dostojnoj visini obrazovanja i spreme za rat.

Posle ovoga došlo bi na red da se predaje o postrojima: strojevima i poredcima. Ovo je zaista jedna od partija na koju bi se najlakše mogla primeniti eksperimentalna metoda. Treba pitomce izvesti na Topčidersko Brdo ili Banjičko polje, upravo tamo gde se vežbaju razni rodovi oružja: pešadija, konjica i artiljerija. Svaki pitomac bio bi snabdeven sa dovoljno milimetarske ili obične hartije. Nastavnik taktike sporazumeo bi se sa dotičnim komandantom pešadiskog puka, da mu ovaj stavi na raspoloženje puk sa svima oficirima. Puk bi imao da se postrojava redom u sve poredke: marševe, rezervne, manevarske i borbene. O svakom poretku nastavnik bi objašnjavao naziv, upotrebu, dobre i rdjave strane pojedinih poredaka, a pitomci bi crtali na hartiji pri ličnom osmatranju raznih strojeva i ubeležavali pojedine karakteristike. Ovo je pogodna prilika da se razvija posmatrački duh učenika. Tim načinom izbeglo bi se ono crtanje raznih pravougaonika, kvadrata, krivudanih linija od strane nastavnika u učionici na tabli, koja se pretrpa raznim šarama koje zbune pitomca da se ovaj u čudu pita: šta mu sve ovo znači i ko će živ sve ovo zapamtiti. Od tako očigledne stvari kao što su postroji, stvaraju se (učenicima) slušaocima iluzorne opstrakcije.

Kako bi to divno bilo razviti ceo puk u borbeni poredak južno od Dedinja pa izvesti grupu pitomaca i objašnjavati im evoluciju puka na raznim daljinama od neprijatelja i u raznim borbenim fazama, pri tome koristeći se iskustvom ovega poslednjeg rata. Na čistom vazduhu posle prijatne šetnje do Dedinja održati poučno predavanje u mesto gušiti se u prašljavoj učionici.

Izlišno će biti da napominjem sa kakvom bi sve lakoćom pitomci shvatili predmet, čitajući tabake posle praktičnih objašnjavanja na terenu. Umesto dosade tabaci bi im bili zabava.

Kad bi se ovako posle više časova izučili poredci i strojevi kod pešadije, prešlo bi se na izučavanje istih kod konjice i artiljerije pa najzad i kod slučajeva kada se svi rodovi oružja udruže

Praktično bi bilo imati bioskopski film u zavodu pa ukoliko se pojedine manje važne pojave zaborave, izvoditi ih na platnu kojom se prilikom može preći istoriski razvitak poredaka počev od falangi i kohorti pa sve do današnjih modernih postroja. Zadržavanje slika i red na filmu imao bi da teče polako po želji nastavnika i slušaoca, tako da ono bude dopuna učenjima iz tabaka i na terenu.

Može biti da bi neko zamerio ovakvom načinu predavanja to što se gubi vreme, ali sračunajte broj časova koje slučaoci provedu sedeći ili dremajući u učionici, pa ćete se brzo uveriti da je račun u korist eksperimentalne metode.

Jedna je od najvećih zala što se pitomcima teoriše po 10 meseci u učionici, pa se, kad svu teoriju zaborave, izvede na praktičan kurs; medjutim kao što smo to ranije utvrdili teoriski zaključci treba da idu ne samo uperedo sa praksom nego da se na licu mesta izvode iz praktičnih primera. **Dakle prvo primer pa odmah za njim pravilo, zaključak i princip.** Možemo mi produžiti tečaj u Vojnoj Akademiji i na 8 godina, ali ako se bude predavalo kao dosada, vodeći računa samo o memoriji, uspeha ne može biti. Stresimo sa sebe okove zablude i pristupimo izloženoj metodi sa sigurnom verom u uspeh.

— Nastaviće se —

Gjordje L. Blagojević
major u penziji — invalid.

ПОВОДОМ КРИТИКЕ КЊИГЕ „НОЋНЕ ВЕЖБЕ И НОЋНЕ БОРБЕ.“

Потпуковник г. Драгиша Пандуровић у свесци „Војног Весника“ за април 1926. године приказао је моју књигу под горњим насловом. Сама по себи, критика ме не би морала изазвати да одговорим, јер је она повољна, али ипак сматрам за дужност да се осврнем на 2—3 ствари, у којима се критичар није сложио самном.

1.) Критичарева замерка на један од циљева ноћног напада („да се непријатељ победи и за даљи отпор онеспособи“) могла би, начелно говорећи, и опстати. Али кад се има на уму да успешан ноћни напад нарочито јако утиче на морал браниоца, да га поред тога растројава и снагу му растура, те се понекад не може сакупити чак и у току идућег дана, онда и такав циљ, победа и онеспособљење непријатеља, неће изгледати тако недостижив. Јер неће бити тако ретка прилика да бранилац, чији је положај ноћним нападом начет или пробијен, буде приморан да своје трупе и са неугроженог одсека повуче уназад. Самим тим непријатељ је онеспособљен за отпор на дотичном месту.

2.) Критичар налази да су одстојања почесних резерава велика, а због њихове улоге треба да су мања. Међутим, како своју књигу нисам написао као какву независну студију, већ она, по напомени 2. у предговору, има да послужи да одредбе Ратне Службе и Пешадиских Егзецирних Правила објасни и рашчлани, то сам се у погледу одређивања одстојања у борбеном поретку ослањао на званичне прописе; наиме, тачка 658. Пешадиских Егзерцирних Правила у свом II. ставу каже, да је одстојање резерве 100—200 метара. У самој ствари, то одстојање и није тако велико; оно у борбеном поретку пука значи ово: четне резерве су од I. ешелона око 50 метара; батаљонске од четних 50—100 (100—150 од чела); пуковска од батаљонских на 50 (150—200 од чела). Сва ова одстојања при првом судару с непријатељем брзо ће се скратити, те ће на тај начин бити омогућено брзо и ефикасно учествовање резерава у борби.

3.) И у давању места митраљезима руководио сам се одредбом тач. 1139. Ратне Службе, али сам, у колико је то било могуће, ублажио њен недостатак узимајући једну средину, како то критичар вели. Иначе моје гледиште о тој ствари у свему се поклапа са гледиштем критичара.

Оваквих колизија између мог мишљења и одредаба Ратне Службе има још. На пр.:

Ратна Служба у тач. 809. вели да „спољне патроле при повратку обично узимају други правац, да не би биле одсечене од своје трупе“; не примајући ово гледиште, морао сам додати: „ипак ће по каткад бити корисно да се оне врате поред оног стражарског места, поред кога су и прошле кроз стражарски низ кад су пошле у извиђање, те да се избегну неспоразуми, узалудне узбуне, па и жртве.“ (II. став, стр. 34. моје књиге).

Ратна Служба исто тако износи у својој 1249. тач. ово: „Кад се одбије непријатељски напад, па се не намерава с њим заједно стићи на његов положај и отети му га, тада првенствено треба повратити поремећени ред и попунити муницију“. Дакле, у првом реду треба поћи за одбијеним нападачем! Са овим се нисам могао сложити, али нисам могао ни потпуно негирати га. Зато сам на стр. 102. II. став мо.е књиге само навео да ће се то ретко дешавати. Јер, како ће се упасти у непријатељски положај, кад је ред поремећен а муниција непопуњена?

Пав. Гр. Павловић
пеш. пуковник

ФЕЉТОН.

ЈЕДАН МЕЂУ НЕЗНАНИМ ЈУНАЦИМА, КОЈИ ЈЕ СА ЧЕТОМ ПРВИ ЗАУЗЕО НАЈВИШИ ВРХ КАЈМАКЧАЛАНА.

Резервни капетан II. класе, МИЛИВОЈЕ М. ДИНИЋ, командир чете у 6. пешад. пуку „Престолонаследника Александра", (рођен 1887., погинуо 1918. год.) Одликован: Златном медаљом за храброст, Белим Орлом с мачевима, Карађорђевом звездом с мачевима два пута.

Један од несебичних националних радника и један од најхрабријих витезова, омладинаца, који је највише дао за Отаџбину и чије име треба да увек блиста омладини као највећи пример пожртвовања за Отаџбину, јесте име Миливоја М. Динића.

Још као младић, од 18 година, одушевљен ускочком идејом за ослобођење Старе Србије и Маћедоније напушта очев дом и изложен највећим опасностима, у неравним борбама са непријатељима Српства, води херојски борбу, бранећи свој народ од турских, арнаутских и бугарских разбојника.

Проводећи несане ноћи, борећи се са елементарним непогодама, глађу и непрекидним кретањима, Миливоје је као јунак без страха и мане, са пушком у руци крчио трновите стазе заветне мисли Србинове, не жалећи свој млађани живот.

Као јунак коме равна није било, бира га његова дружина за свога војводу, и чувара слободе прешевских Срба.

Рат противу Турака, 1912. год., затекао га је у Старој Србији, где се са четом налазио, спремајући се да се придружи српској војсци. Рањен 8. октобра, на Драгоманцима, једва је чекао да оздрави и настави борбу противу непријатеља.

Кад је Аустро-Угарска 1914. год. објавила рат нашој држави, покојни Миливоје био је командир чете у Горњачком Четничком одреду.

Тешко рањен у Босни, постао је неспособан за трупну службу. Али ко је могао одвојити јунака од његових храбрих соколова?

Са кривим коленом и штапом у руци овај се велики Србин свуда налазио у средини својих храбрих четника, преживљујући тешке дане одступања. На солунском фронту био је командир чете у 4. пешад. пуку „Стевана Немање". Њему је било суђено да први ступи са четом на тле ослобођене Отаџбине.

Наредба команданта III. Армије АЂ. Бр. 10589. говори о Миливојевом смелом и паметном вођењу чете ово: 17. септембра, са четом у првом борбеном реду, извршио је сјајан јуриш на непријатеља и поред јаке магле и што му је положај био непознат, успео је да се добро оријентише и да са четом први изађе и заузме највиши врх Кајмакчалана, кота 2525."

За овим, одређен је за командира чете у 4. пешад. пуку. Оронуо здрављем због непрекидних бораба и тешког умора, морао је да ступи у болницу „Престолонаследника Александра". Ту га је затекла и офанзива. Објавом којом се упућивао у Грчку на поправку здравља, одмах је поцепао, напустио болницу и потражио свога достојног друга, француског капетана, који га је на аероплану превезао и спустио на крваво поприште исполинске борбе. Овај духом снажни огњени змај, који је целога свога живота знао само за неизмерну љубав према

Отаџбини, дочекао је борбу прса у прса са мрским непријатељем и, незнајући за границе пожртвовања, овога пута смело је пао на пољу части и славе. 13. септембра 1918. год. на Орашачком вису код Велеса, његовом телу било је суђено, као телу Св. Саве, да се развеје на све стране, куда се његов смели дух за живота кретао.

Славни јуначе и друже Миливоје! Кад сам код велешких коса потражио твој драги ми гроб, да целивам груду земље која покрива твоје несебично и племенито срце, сазнао сам за твоју необичну смрт. На месту твоје погибије поздравио сам твој смели дух и зарекао се да твоме драгом оцу Мирчи, старом добровољцу „Нишлији" (коме Министарство за Аграрну Реформу још није решило молбу), и твојим многобројним друговима и пријатељима донесем место поздрава, твоју славу! Слава ти!

Крагујевац. *Тодор Павловић*

Управник Народне Школе.

КЊИЖЕВНОСТ.

ТАКТИЧКИ ПОТСЕТНИК. — Средио Душан М. Радовановић, арт. потпуковник. Штампарија „Родољуб". Београд.

Ми у нашој књижевности не располажемо у изобиљу делима ове врсте. У томе можемо рећи да према осталим књижевностима других народа заостајемо. Та дела на против имају својих добрих страна у практичном погледу на првом месту. Јер ма колико потребни уџбеници из тактике опширно расправљају сва питања с којима један официр, командант мора бити упознат, и ма колико да је тај официр позват и дужан да начела па и детаље добро зна, ипак је немогуће да зна све обрасце, формуле, појединости, то јест оно што ће му у извесном моменту неопходно требало, сву ону *технику* која је тако важна.

Решавање тактичких задатака као најважнија грана, да се изразимо, војног заната што може официру у део пасти, захтева неоспорно познавање правила, прописа, начела и свих поступака за поједине случајеве и моменте. И колико се оно изводи, спроводи се у свима чиновима у нашој војсци од најмањег до највишег, своди се скоро увек како је већ речено на то да се о ситуацији највише дискутује, говори, претреса; док се на извршење, односно израду плана, издавање заповести најзад мало нодовољно поклања бриге и пажња. Та страна, *техничка* како се зове, захтева не мање да с њом официр буде срођен, упознат, да њом добро влада.

Ето да у томе официрима помогне, учинио је покушај овим својим подсетником ппуковник г. Радовановић. И док имамо управо за наше ниже официре и чинове згодну књигу пуковника г. Динића *Пешачки потсетник*, за вишег официра, команданта у правом смислу речи таква је књига до сада недостајала.

Ова књига чији приказ дајемо, корисно ће добро доћи официру јер у главном има, садржи најпотребније, најважније податке како из самог, општег дела решавања задатака, тако и из познавања осталих родова оружја и струка, без чијег садејствовања се не може ни једна тактичка акција у савременом рату ни замислити. У другом делу је писац дао све те податке у виду табела и прегледа за чије је коришћење потребно да се официр претходно добро с њима упозна. Ту има података за пешака корисних из појединих оруђа наше и страних артилерија, о зрнима, података из инжињерије, и др.

Са усавршавањем технике, проналазака неоспорно да ће многи подаци губити важност и вредност своју, али зато официр пратећи и сам тај развој мора да их накнадно уноси. И само ово издање овако схваћено, израђено мораће да се временом допуњава. Чак бисмо казали да изване тражене, непотпуности запажене у овом издању мораће се, ако књига доживи ново издање попунити, омакше уклонити те да књига послужи сврси којој је намењена.

Сам покушај пишчев је за похвалу. Књига заслужује да буде препоручена официрима, који ће је у служби својој моћи искористити*). Z.

Познат нам је пре рата опет овакав Тактички подсетник од мајора А. Николића и капетана Б. Целебџића, који је од стране стручне критике добро примљен. После те књиге, како је у нас редовно и обичај, није доживело ни једно више издање.

САВРЕМЕНА ВРХОВНА ВОЈНА УПРАВА. — Од арт. пуковника Војина Максимовића. — Београд, 1926. г., Штампарија „Млада Србија“. — Цена 20 дин.

Питање *савремене војне уйраве* које је у горњој књизи пуковник г. Војин Максимовић покренуо и то на начин и са готово ретком отвореношћу, заслужује да се о њему претреса, дискутује и говори. Од прворазредне важности по одбрану, опстанак једне државе, њене сигурности оно мора да заинтересује све, како у првом реду надлежне војне кругове, тако исто и не мање остале, па чак и ширу читалачку публику, једном речи све којима на срцу лежи а и у дужност им спада да се старају о безбедности своје рођене земље и државе.

Развојем прилика поглавито услед нових околности, и услова који се налажу садањим савременим демократским уређењем државе, искуствима стеченим из последњег великог рата, и због самих тешкоћа које се могу назирати у будућем рату, јавља се међу осталима и ово питање: како треба уредити, организовати савремену врховну војну управу. Рат ће само онда бити припремљен, ако поред свега осталог и услови, које једна солидна војна организација захтева, буду испуњени. А на то се још у време мира мора благовремено момишљати и управо припремати.

И у том циљу писац је, мора се рећи, један од истакнутијих наших војних писаца и мислилаца, као плод дубљег размишљања, а документован и базиран на познавању устројстава осталих ђенералштабова већих европских војсака, дао ову своју књигу, која мора, понављамо, изазвати потребну научну и објективну дискусију не претендујући од своје стране, што је и немогуће, да је његов, пишчев предлог у главном редигован на крају књиге, као најбољи, најпрактичнији он, писац ипак поставља позваним, надлежним и у многоме олакшава, како се и са ког стајалишта мора на ово питање гледати, тему и одговорајуће сходно решење тражити. Апстрахујући неке нетачности по нашем мишљењу, и гледишта са којима се до краја не можемо с писцем сложити, ми књигу истичемо као леп прилог наше војне научне књижевности и као такву је бележимо.

У овом кратком, нешто збијеном приказу нисмо ни могли истаћи сву важност проблема, сву опсежност брошуре. Једина за сад нам је намера била истаћи и скренути пажњу читалачке војне и шире публике на поменуту књигу. Остављамо да доцније у другом, већем документованијем чланку (оцени) овде можда у овом часопису, у *„В. Веснику“* засебно проговоримо, јер понављамо, да књига пуковника Максимовића то у пуној мери заслужује, и по самом питању што је у претрес она узела, по начину обраде и у опште по слободи, искрености којом приступа расправи оваког једног проблема и питања. Књига заслужује да има што већи број својих читалаца.

Ђ. Ћирић,
пуковник.

ANNUAIRE MILITAIRE, 1925. — Deuxième année. Societé des Nations. Renseignements généraux et statistiques sur les armements terrestres, navals et aériens. Genéve 1926.

Ово је друга година од како Друштво Народа издаје податке о војскама разних држава. Годишњак је састављен на основи података, тражених од Друштва Народа и добивених од дотичних влада (регистровано је 57 држава.)

Садржај је следећи (за сваку државу):

1. део. — Војна управа. — Подела на војне округе. — Састав војске. — Састав појединих родова војске. — Полиција, жандармерија и царинско особље. — Материјална спрема и наоружање. — Рекрутовање и допуна. — Разрез издатака на поједине родове војске. — Настава. Војно васпитање омладине. — (Морнарица.)

2. део. — Војна економија.

3. део. — Привредна мобилизација, — у колико се она односи на увоз, извоз и продукцију оних сировина и животних намирница, које су за рат потребне.

У уводу годишњака признаје се да он није без недостатака и непотпуности, а нарочито 3. део, који ће се у будућности боље разрадити.

П.

АНОРГАНСКА ХЕМИЈА. — Од К. Опенхајмера. Са 12. немачког издања превео Вук Р. Врховац. Београд, 1926. Издање С. Б. Цвијановића. Стр. 318+XVI., Цена 75 динара.

Познати берлински професор Dr. phil et med. Карл Опенхајмер написао је већ

поодавно своју „Анорганску Хемију“, која је убрзо постала најомиљенија хемија међу студентима. Прегледно и јасно написана, а снабдевена увек најновијим научним резултатима, ова хемија доживела је у Немачкој већ 12 издања. То најновије 12. издање изашло је сада и на нашем језику у одличној техничкој опреми. Намењена је у првом реду студентима, којима хемија није главна струка, дакле медицинарима, *фармацеутима*, агрономима, архитектима и т. д. У *општем* делу, коме је писац посветио главну пажњу, нарочито се истичу најновији резултати истраживања о структури атома, о спектрима, редном броју Z, која су од епохалног значења са развитак модерне хемије. *Специални* део је концизно написан и лако се чита. Цела књига је удешена тако, да пружи јасну слику духа који влада у модерној хемији. Нашим студентима, који већ одавно осећају потребу за једном новом и прегледно написаном хемијом, ова одлична хемија врло ће добдо доћи. А и иначе, у нашој оскудној хемијској литератури попуниће једну осетну празнину.

СОЦИАЛНА КУЛТУРА. — Од Ф. В. Ферстера. Превео Вук Врховац. — Издање књижаре С. Б Цвијановића, Београд, 1926. год. — Цена 10 динара.

Ово је једно од најлепших поглавља из Ферстерова дела КАКО ТРЕБА ЖИВЕТИ, уједно је једно од најважнијих питања социалне педагогије. Питање изграђивања социалне културе у најужој је вези са питањем о стварању лепших и срдачнијих одношаја међу људима за чим се све више тежи. И стога је оно на дневном реду данас, више но икад. Потиснути из себе све оне антисоциалне инстинкте, којих има на претек, и заменити их осећајима поштовања права другог, то је оно прво што треба да учини сваки човек који хоће да буде позитивна друштвена јединица. Прочитати Ферстерове мисли о проблемима унутрашње културе, без које се социална култура уопште не може изградити, значиће уједно отворити очи пред многим својим слабим странама које треба човек у свом социалном интересу да излечи. Поготово ће ови проблеми бити од интереса за омладину која ће задојена оваким мислима моћи много добра да створи и себи и народу своме. Неосетно и без умора упознаје нас стога ова књижица са најактуелнијим питањима данашњице. Поглавља *Социални манири, Политички манири, Опасности социалног рада* и т. д. пуни су драгоцених упутстава за све оне који су радници ма на коме пољу јавнога рада.

УЗГРЕДНИ ЗАПИСИ. — Од Гр. Божовића, Београд, 1926. год., Књижара С. Б. Цвијановића, Цена 20 дин.

Добар познавалац живота и прилика у Старој Србији и одличан приповедач, г. Божовић сабрао је и издао у овој књизи своја путничка писма из Раса и Дренице, у којима је веома живо и пластички описао личности и прилике из свога краја. Књига је садржином и лепотом стила веома занимљива, те је стога топло препоручујемо пажњи наших читалаца.

BELLONA. — Mesečni vojni časopis polske vojske. Izdaje vojno-naučni institut; Varšava, Zamek.

Sadržaj julske sveske: Žurnal oficira (Dnevnik djenerala Jozefa Hlopickog). — Geneza i izvršenje oslobodjenja (débloquement) Lavova u novembru 1918. god. — Primeri upotrebe mitraljeskih bataljona. — Strana vojna kronika. — Mesečni pregled (politički). — Bibliografija.

MILITÄRWOCHENBLATT. — Nezavisan časopis za nemačku vojsku. Izlazi četiri puta mesečno. Berlin, Šarlotenburg 2, Berlinerstrasse 23.

Sadržaj sveske od 25. jula ove godine: Konferencija o razoružanju u Ženevi. — Prikaz knjige francuskog generala Cammon-a „La motorisation de l' armée et la manoeuvre strategique“. — Avion kao sredstvo u službi snabdevanja operativne vojske. — Nova nišanska sprava za gadjanje na avione. — Način prenosa naredjenja komandanta bornih kola na upravljača ovih kola i na strelce. — O poljskim kapama stare vojske. — Strane vojske i mornarice. — Bibliografija.

УЗ НАШЕ СЛИКЕ

ДИВИЗИСКИ ЂЕНЕРАЛ
НИКОЛА Ј. ТОМАШЕВИЋ
КОМАНДАНТ КОСОВСКЕ ДИВИЗИСКЕ ОБЛАСТИ

Рођен 10. фебруара 1876. године у Београду, где је свршио шест разреда гимназије, а потом ступио у Војну Академију септембра 1893. год.

У чин артилериског потпоручника унапређен 2. августа 1896. године.

У рат 1912. године ступио је као мајор и командант I дивизиона Дринског артилериског пука I позива и учествовао у битци и борбама: на Куманову, код Бакарног Гумна — Алиначких положаја — и код Битоља.

У рат 1913. године ступио је као потпуковник и командант истог дивизиона и учествовао код Штипа и на Говедарнику.

Рат 1914. године затекао га је као ађутанта Инспектора Артилерије и на његов захтев да му се да команда, одређен је за команданта I дивизиона Шумадиског артилериског пука „Танаска Рајића“ I позива, са којим је учествовао при одбрани прелаза код Шапца у августу 1914. год. на положају Мишара, а потом исте године у октобру у Мачви, по повратку из Срема у месецу септембру, и у осталим борбама Шумадиске дивизије I позива.

5. октобра 1915. год. рањен у десну ногу, код с. Врбовца, на р. Раљи — јужно од Смедерева, услед чега му је у Паланци истог дана ампутирана десна стопала повише чланка. Одатле евакуисан, услед повлачења наше војске, у Врњачку бању, где је остављен као тежак рањеник и заробљен у болници 28. октобра 1915. године од стране Аустријанаца.

Одатле одведен у ропство у Аустрију, одакле је замењен као инвалид месеца маја 1917. године и враћен у Италију.

Потом, као инвалид одређен је био на службу код шефа Војне Мисије у Француској, где је остао до краја тог рата.

По свршетку овог рата, враћен је у Београд одређен да образује најпре Артилериски Биро при Ђенералштабном оделењу Министарства Војске и Морнарице а потом да формира Артилериску Инспекцију.

По формирању Артилериске Испекције одређен је за Војног Изасланика у Бечу, где је остао од 1.-I-1921. до априла месеца 1923. године, потом одређен за начелника Артилерије II армиске области, одатле постављен за Команданта Косовске Дивизиске Области, на коме се положају и сада налази.

ВЕСТИ ИЗ ГАРНИЗОНА

САРАЈЕВО.

Школа за резервне пешадиске и артилериске официре. — У тишини, без велике ларме и рекламе, лагано али сигурно корача Школа резервних официра. Успеси њени огледају се сваке године у резултатима њених питомаца. Кадар пешадиских и артилериских резервних официра појачан је овом школом до завидне висине. У њој се скупљају рекрутовани ђаци на ђачки рок из целокупне наше Отаџбине. Брзо се они ту слију и на крају излазе као хомогена целина без обзира што нису из једне средине и што сви не разумеју добро језика.

Три су већ класе прошле и извршиле своје школовање у овој школи. Прва је класа ступила 1923. год., а ове године у месецу августу већ ступа четврта класа која завршава своје школовање месеца маја идуће године.

За ову трећу класу резервних официра, која је ове године изашла из школе, нарочито се истиче њен успех. Од примљених ђака око 800 свршило је са одличним успехом 122, од којих су 11 са оценом 10 из свију предмета (Давид М. Алшех, Мате М. Милошевић, Стојан В. Бојић, Звонимир С. Поточки, Мухамед М. Кантарџић, Ђуро М. Ђурчић, Радивоје Д. Стојић, Витомир М. Стевовић, Мато П. Орешковић, Антон Ф. Продановић и Бранко С. Маровић).

По успешно завршеним испитима унапређени су са поднареднике 28. априла, а за наредникe 1. маја ове године, када су и отпуштени из школе. Интересантно је да су многи питомци, који су били имућнији, набавили о своме трошку одело и сабљу, па су онда као наредници отпутовали својим кућама.

Иначе дружељубље, љубав према отаџбини и војничкој служби, дисциплина и понашање у и ван школе било је само за пример. Због верских и племенских разлика није било никаквих сукоба или полемисања. Све је било у најљепшој хармонији.

Приликом испраћаја приређен је заједнички ручак у кругу школском на коме су учествовали сем команданта и официра школе још и команданти: дивизије, школа и пешадиских и артилериских пукова.

На растанку поздравио је питомце као будуће резерне официре помоћник Команданта Армије г. ђенерал Стојишић, позивајући их да усрдно и предано врше своје војничке дужности и остану вазда верни своме Краљу и Отаџбини. Командант Школе г. ђенерал Ђорђе Радисављевић пожелео им је срећан пут с тим да увек остану на делу и послу онакви какви су и у школи били.

У највећем расположењу, а уз свирку војне музике, завршен је дан испраћаја III. класе питомаца за резервне артилелериске и пешадиске официре.

НОВОСТИ И БЕЛЕШКЕ

ЕРЛИКОНОВ БРЗОМЕТНИ ТОП. КАЛ. 2 см. М. 23.

Модерно оруђе против тенкова.

Ерликонов брзометни топ кал. 2 см. М. 23, израђен у фабрици машина у Зебаху, показао се на лафету М. 24 као стварно савремено оруђе против тенкова.

Постоје две израде тога топа: једна са лафетом на точковима, а друга у Пивотовој чаури аеропланских митраљеза.

Цев је дугачка 1·80 м., затварач једноставан и ради и са великом брзином сигурно. Ради ваздушног хлађења има цев уздужна ребра. Пуњење бива помоћу полукружног шаржера са по 15 метака.

Лафет се не може расклопити, ипак је могуће скретање по правцу за 10^0. Састоји се из репа лафета од две њеви, који се може извлачити и који се завршава шапом са ноктом. Осовина је лафета покретна. Постоје и две предње ноге. Лафет дозвољава гађање са точкова (предње ноге подигнуте и утврђене), са спуштеним ногама без точкова, или са дигнутим точковима. Целокупна тежина топа јесте 125 кгр. Штита нема.

Цев лежи на горњем делу лафета тако, да се може при транспортовању повући у назад и утврдити, слично тешким топовима.

Интересантно је, да се оруђе може да употреби и као и противавијонски топ — наравно са потребним додатком, услед чега је целокупна тежина 160

кгр. У том циљу подигне се лафет на точковима са репом навише, на коме се место шапе утврди зглобник са двема дугачким ногама, које се на доњем крају вежу са осовином помоћу једне полуге. На тај начин добије се противавијонско постоље, са кога је могуће гађање из руке (без управљача) са скретањем по правцу за 360⁰.

Друга израда показује овај топ са мало краћом цеви у једноставној Пивотовој чаури без управљача. Гађање је из руке.

Дејство. — Ерликонов брзометни топ гађа малим (2 см.) гранатама од 140 гр. тежине, са почетном брзином од 650 м., а домет му је 3700 м. при елевацији од 43⁰. Брзина гађања 100 метака у минуту. Гранате су светлеће, панцерне и са упаљачем. Панцерне гранате немају упаљача, оне експлодирају услед велике топлоте, која се развије при удару. Упаљач перкусионих граната дејствује у моменту удара и одређен је за гађање авијона.

Ово оруђе има као противавијонски топ мало мању почетну брзину, 520 м., а гађа истим мецима.

Пробија панцерну плочу од 25 мм. са ударном снагом од 120 кгр. на мм² са даљине 200 м., 20 мм. до 325—350 м., 15 мм. до 500 - 600 м.

Оцена. Без сумње је топ у конструктивном погледу врло употребљив па и ако му лафет није најједноставнији. Тежина при ношењу појединих делова није сувише велика.

Погрешно је само то, што су три човека мало за транспортовање. Цев сама тежи 45 кгр., лафет чак 50 кгр. Французи, који су одлични конструктери и артилерци, расклапају свој пешад. топ кал. 37 мм. на цев (40 кгр.), лафет (40 кгр.), штит (28 кгр.) и точкове (52 кгр.), који у борби нису апсолутно потребни јер се гађа без точкова. Код овога носи један војник штит, двојица цев и двојица лафет. У толико више би требала двојица да носе Ерликонов лафет, који тежи 50 кгр., код чега није урачунато и противавијонско постоље, које има 35 кгр. Потребно је дакле 6 војника за ношење топа заједно са противавијонским постољем.

Од велике је важности дејство ватре, које није тако велико, колико би се могло очекивати од цеви дугачке 60 калибара. Ипак су била пробна гађања у панцер врло тачна, која доказују, да се Ерликонов брзометни топ успешно може да употреби против лакших послератних тенкова са оклопом од 16—17 мм. Сем оклопа на предњем делу, може да пробије оклоп и тешких тенкова од 22 мм. (Char 2 C) наравно на врло кратким одстојањима.

Напослетку све ово није баш тако слабо. Конструктери топова ће већ решити питање топова против тешких тенкова. Пре свега има се обратити пажња на масе лаких тенкова, а за ове је Ерликонов топ довољан, кад би само могао да прати брзе Викерсове тенкове. То значи, да је Ерликон правилно конструисао топ и као противавијонско и противтенковско оруђе, али је заборавио, да главну улогу игра данас одбрана од тенкова и такав топ мора имати велико скретање по правцу, дакле лафет у виду троношца.

Фабрика је ове мане свакако уочила јер је повећала почетну брзину са 650 на 715 м. у секунди и што је топ снабдела троношцем. Онда ће Ерликонов брзометни топ бити врло употребљив за одбрану од лаких тенкова.

По „Milit. Wochenblatt-y".

Молимо да се измири претплата за целу 1926. годину у току овог месеца, како не би требали да је тражимо преко команада, односно засебним картама

Војни весник -- Vojni vjesnik
Vojaški vestnik

Месечни часопис за војску и књижевност

Mesečni časopis za vojsku i književnost

РЕДАКЦИЈА, АДМИНИСТРАЦИЈА И ПОШТА
Београд, Поштански фах 279.

ПРЕТПЛАТА:
Годишње . . . Дин. 60·—
За пола године . „ 30·—
ЗА ИНОСТРАНСТВО:
Годишње . . . Дин. 80·—

ОГЛАСИ:
Цела страна . . . . . . Дин. 200·—
пола стране . . . . . . „ 100·—
четврт стране . . . . . „ 50·—
осмина стране . . . . „ 25·—
Војним писцима 25 од сто попуста за књижевне огласе

Број 10. Београд, октомбар 1926. Година VI.

НАША ПРВА КРСТАРИЦА „ДАЛМАЦИЈА“

КОЈА ЈЕ ПОЧЕТКОМ ОВОГ МЕСЕЦА ДОПЛОВИЛА У БОКУ КОТОРСКУ. (ИМА 2800 ТОНА, БРЗИНА ЈЕ 21 МИЉА НА САТ.)

ФИЗИОЛОШКО ДЕЈСТВО ХЕМИЈСКОГ ОРУЖЈА.

Озбиљно и темељито проучавање дејства хемијског оружја предузеше Савезници одмах по његовој појави на бојном пољу (22.-IV-1915. г.) Трупни лекари испитиваше дејство отрова на борце, а хемичари хваташе опасне хемикалије нарочитим справама. Тај се посао радио одмах на лицу места у борби и то брзо, сигурно и поуздано са великом погибијом самих испитивача. Жртве се стручњака достојно одужише својој отаџбини, а њихов труд донесе плод спасавања од гушења својих трупа.. Како се то радило видећемо у одељку „Заштита и одбрана од хемијског оружја".

Свака врста хемијског оружја биће врло опасна и већином смртоносна само онда, ако су борци без заштите (маске) и ако је супстанца густа у ваздуху. То је било само при првом нападу, управо препаду, хемијским оружјем. О томе смо говорили код хлорних таласа[1]). Све остале познате и напред описане врсте хемијског оружја могу се по своме дејству на човека поделити у главном на шест група:

1. *Сузавци* (Lacrymogenes, Lacrymatoires, Teargases Tränengase[2]) То су хемикалије што изазивају сузе противу наше воље. Дејствују на очи кад су хиљаду пута разређеније у ваздуху према најјачим отровним супстанцама. Тако н. пр. — Т — [3]) Stoff осећа се својим карактеристичним непријатним мирисом кад је један његов део разређен у сто милиона делова ваздуха. Јаке сузе са несвестицом изазива кад је милион пута разблажен. Још јачи и најбољи је сузавац из ратова познати *бромобензил-цијанид* ($C_6H_6CHBrCN$). Три десети део једног милиграма овог једињења довољан је за један кубни метар ваздуха, па да се осећа и пријатан мирис овог тврдог тела и жаравица у очима са јаким сузама. Хлоропикрин*) (CCl_3-NO_2) је више загушљивац, али разређен пола милиона пута у ваздуху јако дражи очи на сузење. Мармонит[4]) иперит*), бромацетон и други већином су двојног дејства и не могу се сматрати као најбољи сузавци. Још је јачи сузавац без последица *Хлорацето-фенон*. Није у рату примењен, јер су га Американци пронашли концем 1918. год. Једно микроскопско зрнце прашине овога тела довољно је да привремено ослепи и изазове сузе са боловима ока. Пада нам у очи, да је хемијски састав сузаваца увек са халогенским елементима: хлор, бром и јод. Пошто је број органских једињења врло велики, то је број њихових комбинација са халогенама недогледан. Ово нас пак доводи до закључка, да можемо очекивати разноврсне и многобројне нове сузавце са простим двојним или вишеструким дејством на човека.

Чисти су сузавци употребљени у почетку ратова 1914—18. год. Они нису опасни по живот, али много досађују и замарају трупе. И они као и остали сузавци са опасним и смртоносним двојним дејством одмах се оком осете. Боцкање и пецкање ока је све јаче; очи се саме затворе од новопронађеног слабог грча у поклопцима и јаке сузе теку. Због тога се осети умор; глава почиње да боли и нападнути све више малаксавају. Борци не могу да издрже напад које било врсте сузаваца, ако немају заштите (маске), повлаче се из борбе, а јаче нападнути добијају лаку ватру до две недеље са незнатним кочењем врата.

2. *Кијавци*[1]) Sternutators, Sternutatoires, Niesstoffe, Niesgase).

По самом називу види се да су то хемикалије, које јако драже служокоже носа, грла и друге, те изазивају врло досадно и дубоко кијање са балама. Чистих кијаваца нема. Њихово је обично двојно дејство, те или поред тога још угушују жртву, — трују или терају на јако повраћање. Концентрација кијаваца треба да је јача у ваздуху према сузавцима. Најјачи је кијавац немачки „Плави Крст"[2]) *дифенил-арсен -хлорид* ($(C_6H_5)_2AsCl$, који изазива јако боцкање у носу, ждрелу и плућима кад је десет милиона пута разређен у ваздуху.

Ако је нешто гушћи од поменуте размере до 1:200.000 пута, онда изазива јако повраћање без последица. Још јача концентрација убија жртву, те се „плави крст" сматра више као загушљивац, ма да је у рату примењен као најбољи кијавац. Чи-

[1]) Војни Весник. Јули 1925. г. стр. 7.

[2]) Др. Чед. Ђурђевић, ђенерал. Ратник. Новембар—децембар 1924. г. стр. 170—175.

[3]) Т скраћено од немачке речи Tränen — сузе. — Војни Весник, јули 1925. г. стр. 6.

[4]) Војни Весник, јануар—фебруар 1926. год. стр. 12.

[1]) Др. Чед. Ђурђевић, ђенерал. Ратник, март 1925. стр. 84—88.

[2]) Војни Весник. Јануар—Фебруар 1926. г. стр. 14.

стији је кијавац *дифенил-амин-арсен-хлорид.*

$(C6H5)2 = N — As = Cl 2)$, који је и у ратовима употребљен. Он јако дражи прибор за дисање: нос, ждрело, бронхије и плућа. У мањој концентрацији изазива пецкање са боловима, а кад је гушћи дражи на повраћање. Није опасан, јер се озлеђени лако и брзо излече; не оставља последице, те се може згодно и у миру употребити на место америчког поратног, *хлор-ацето-фенона.* У кијавце убрајамо и поратну *„Росу Смрти"* (*левизит*), која у исто време изазива пликове и гуши.

Остали су кијвци слабијег дејства и напуштени су у току ратова, а потпуности ради могу се видети на крају књиге у прегледу хемијског оружја. Кијавци су већином органска једињења са арсеном. Карактеристично је истаћи да кијавци натерују борца на скидање маске. јер обично пролазе заједно са ваздухом кроз тканине и маске.

Поменути кијавци, а нарочито они са арсеном, изазивају и навалу крви у шупљине чеоне кости. Због тога затровани осећају врло јак и несносан бол у челу и лажичици. Грло се суши; у грудима се осећа бол као да пече; мишићи лица као да скупљају кожу; из носа се избацује кијањем слуз као при јакој кијавици; уста пуштају бале и пљувачку, а очи сузе. Често се овим појавама придружи и повраћање, те се мора маска уклонити због обилне слузи и повраћања. То је неизлазни положај трупа, јер ако непријатељ почне да туче другим јачим отровом, онда наступа гушење посаде и сигурно губљење положаја.

Арсенови кијавци у довољној концетрацији дејствују на мозак и живчани прибор. Утврђена је на фронту наклоност бораца ка спавању; неки почињу да блесаве — мозак им отупи. Често се јавља већа или мања утрнутост и болови у прсима. Поред овога јавља се јако знојење само на рукама, а посматрано је силно мокрење и јака жеђ.

Болесници од кијаваца немају никаквих озледа и лако се лече. Ако су хемикалије при нападу биле у јачој концетрацији, онда се виде повреде вежњаче у очима, црвенило по кожи ретко са пликовима и кркорење у плућима са крвавом пеном. Ту наступа запаљење плућа, а у току лечења прељушти се кожа у целости на ушима и прстима.

Често се у последњим ратовима дешавало на западном фронту да су војници пили затровану воду плавим крстом. Код таквих се јавља пролив, повраћање крви, крв у измету са грчевима у стомаку и цревима. Уопште узев озледе су кијаваца пролазне и без полседица. Дејство се њихово опажа више мање само на бојном пољу и док рањеници дођу до болнице озледе већином нестају, а болесници се враћају на фронт.

3. *Пликавци* (Мехуровци), Jperite, Mustardgas (слачичник), Blisteringgaz gelbkreuzstoff, Lost). Терминологија пликаваца још није израђена, јер се за време ратова применио само један, али врло опасан пликавац *иперит.* Концем 1918. год. американци су пронашли још један пликавац са загушљивим дејством, који поред тога изазива и јако кијање. То је т. зв. *„Роса Смрти"* (dew of death) или *Левизит* (Lewisite). Друго име добио је у част америчког капетана Lee Lewis, који га је пронашао крајем 1918. год. кад већ беху обустављена непријатељства на западном фронту. Због тога „Роса Смрти" није ни опробана на бојном пољу.

Према овом остаје нам да кажемо о дејству Иперита*). Кад је седам милиона пута разређен у ваздуху осећа се мирисом који подсећа на слачицу и бели лук. Претворен експлозијом граната у најситније капљице ствара лаку маглу, која је по дејству сто пута опаснија од његове паре. У јачој концентрацији до 1: 200—500.000 пута изазива и повраћање без последица. Иперит је својим бројним дејством изазвао промену маске и заштиту врата и руку. Нападнути делови коже осећају јак свраб, а чешањем се подигну пликови, као кад се жаравицом добро опечемо. Са јаким боловима јавља се малаксалост и умор. У гушћим нападима лице изгуби облик услед пликова, уснице се искриве, кожа промени боју, очи се избуље и веома је гадно видети мртваца. Посматрани су случајеви отицања мочнице и чмара. Успешним препадима $^3/_4$ људства страда и тек једна четвртина ако се спасе, па ни она није читава, јер се лаганим и неосетним испаравањем иперита и спасени заражују после неколико дана. Због тога се сматра *да је иперит био најопасније хемиско оружје прошлога рата, јер дејствује као пликавац, загушљивац, сузавац и кијавац. Разноструко и истовремено дејство донело му је име: „Краљ гасова".*

4. *Загушљивци.* (Les suffocants, gaz Asphyxiants, Reizgase). То су разне врсте већином течних хемикалија, које се

*) Војни Весник, Јануар—фебруар 1936. год. стр. 12.

прве појавише на бојном пољу. Због загушљивог дејства новог оружја, које се обично виђаше у облику лаке магле, овлада назив *„загушљиви гасови“* код свију народа. Проучавањем свију врста хемијског оружја после рата види се да су их французи звали још за време рата: gaz de combats (бојни гасови); Енглесзи их зову: Wargaz (ратни гасови) Американци: Poisongaz (отровни гасови); Руси: Угушљиви Гаси (загушљиви гасови); Чеси: Toxiques de combats (бојни отрови) што одговара новом енглеском називу.

У нашој војној литератури и грађанству погрешно се одомаћио назив *Загушљиви Гасови*. Ово је врло лепо објаснио наш плодни писац уважени ђенерал Др. Чеда Ђурђевић, оператор*). Он се као лекар придружио називу: Toxiques de combats (бојни отрови). Писац ових редова мисли да је згоднији назив *Хемијско оружје*, јер обухвата гасовите, течне и чврсте хемикалије, које нису од реда отровне. Оне нису у рату тровале, већ су својим разноликим дејством служиле, да привремено онеспособе борце и да их делимице или све отерају са положаја.

Велики је број загушљиваца дејствовао у последњим ратовима. У првим нападима су чисти загушљивци: хлор и бром. Доцније се примењују хемикалије са двојним, и тројним дејством: бром-ацетон, зелени, жути и плави немачки крст, француски фосген и други. Међу најопаснијим сматра се иперит, немачки плави крст и француски фосген.

Хемијски је састав опаснијих загушљиваца увек праћен хлором. То су сложена већином органска једињења из реда алдехида, кетона, једнобазисних органских киселина или разних супституционих продуката бензола (C6H6).

Загушљивци су прошлога рата паковани у гранате разних калибара и експлозијом барута претвараху се загушљиве хемикалије у микроскопске ситне капљице или најфинију прашину. Овако растресене опасне материје изгледају већином као лака магла која обичном оку више личи на гасовито стање. Та је појава узрок што је хемијско оружје добило назив загушљиви гасови у самом току рата.

Дејство је загушљиваца већином сложено. Микроскопски делићи разних хемикалија драже очи на сузење, нос на кијање; у устима се луче бале; дражењем грла изазивају повраћање (хлоропикрин, плави крст). Иперит н. пр. пече слузокоже грла, душника и душњака. Због тога изазива болове са неправилним дисањем. Но поред овога иперит се преноси као зараза на оделу или опреми. Неколико капи унетих случајно у земуницу не осећају се ни по мирису ни по укусу. Оне лагано испаравају и за 2—3 дана почиње дејство: осећају се болови у грудима, настаје јако запаљење плућа, почну пликови по кожи, а било је и смртних случајева. Неки драже горњи део душника, те изазивају јак кашаљ. У томе се јави грч гласних жила, а одмах полсе тога поремети се правилно дисање и осећа гушење. Јача концетрација загушљиваца изаизазива убрзано и кратко дисање, које се све више скраћује у загађеном ваздуху са малим размацима времена, док потпуно не престане и жртва је угушена. Код таквих случајева загушљивци дејствују на плућне мехуриће из чијих капиларних цеви почне да излази црвенкаста пенушава течност. Због тога плућа набрекну, ваздух не може да пречишћава крв и наступа смрт услед гушења.

Уопште узевши загушљивци су врло опасни, јер дејствују на нежне покожице целог прибора за дисање почев од носа, ждрела, грла, душника и душњака па чак до најситнијих плућних мехурића.

5. *Отровници* (Les toxiques. Giftgase. Erstickungs gase. Као представници самог отровног дејства беху прошлога рата течна цијано-водонична-киселина (HCN) и гасовити угљен-моноксид (CO). Првим отровом тукоше Французи Немце на Соми 1916. год. а другим гасом зауставише Енглези немачко продирање код Аргоне. Остале примењене хемикалије течне су и нису чисто отровног дејства, дећ се увек поред тровања јавља или *гађење са повраћањем* (дихлор-бензол-цијанид C6H5 — N = C = Cl2) или кијањем (етил-арсен-дихлор: C2H5As Cl 2 и етил-арсен-дибром C2H5 As Br2). Најопаснија је од свију бојних отрова цијано-водонична-киселина. Она испарава већ на обичној температури, а у летњим топлим данима шири се брзо по ваздуху њена смртоносна пара, јер кључа на 27°C. Тешко ономе ко само једним дахом увуче у плућа ову пару. Она је толико отровна да изавива преку смрт.

Ако пак није у довољној концетрацији да отрује жртву, онда и она и други поменути отровници нападају на-

*) Ратник, 1924. год. Јули—август стр. 110.

рочито нервни систем и црвена крвна зрнца.*)

6. *Бљувачи*. Нису нарочито примењени као средства само за повраћање, већ су увек двојног дејства. Неки изазивају *јако гађење и склоност ка повраћању:* дихлорбензол-цијанид (C6H5 — N C Cl 2), а од других се *одмах повраћа:* хлор-пикрин (CCl3 NO2) и плави немачки крст.

Ова средства нападају нарочито горњи део ждрела и голицају жртве у гуши онако исто, као кад ми то сами прстом изазивамо повраћање. Борац се од повраћања замори, малакше и онеспособи. Кад би било чисто дејство само повраћања, онда ова средства не би била опасна, али услед повраћања војник мора да склони маску и удише тровани ваздух. Бљувачи су средства приморавања да се скину маске како би отровници боље дејствовали.

Београд *Драгиша Марјановић*
проф. хемије
Војне Академије.

*) La Chimie. et la guerre par Ch Maureau. стр. 31.

Погледи и мишљење о привременим пешадиским егзецирним правилима
I. КЊИГА.

Опште одредбе. 1. Увод. — О начелима борбе речено је само толико, да су она извод из тактичких принципа, да се њима не ограничава слобода рада, већ треба да послужи као подстицај за самостално размишљање. Обзиром на важност предмета, ово што је речено, недовољно је. Начела сама по себи и размишљање о њима и основи них не чине овде сада главну ствар. Ово је главно, да се у примени начела нађе и открије дух борбе. А шта чини дух борбе, чиме и како се он унапређује? Одредбе тачне и јасне, о овоме биле би тада у пуној сагласности са одредбама о стројевима и подацима, чији су значај и употреба јасно и потпуно престављени. Овака обрада чинила би пуну целину, чији би делови по важности заузели своја места.

На страни 4. казано је: „Крајна победа припашће оној страни, чија пешадија буде чвршћа, жилавија и која сачува морал на већој висини“. Овај став није тачан, потпун. Изменио бих га као што следује: при истим борбеним средствима крајна победа припашће оној страни, чија пешадија буде чвршћа, жилавија, умешнија и која сачува морал на већој висини.

Последњи став на страни 4. изменио бих, ради боље јасности и одређености, овако: да се из споменутог става избришу речи „лепог спољњег изгледа“ и замени са: витешког и борбеног духа пешадије. Ова измена садржајнија је, израз отиска унутрашње вредности, те и боље репрезентује него ли израз „лепог спољњег изгледа“, који апсолутно узет пре је од штете него ли од користи.

На стр. 5.: „Одредбе стројне обуке основ су целокупној обуци пешадије“. Налазим, да ово апсолутно није тачно. Насупрот овоме моје мишљење установљава становиште: да основу чини борбена обука, а стројна долази као помоћно сретство у циљу, да се дух пешадије и дух борбе може видљиво да изрази и престави. Према овоме овде се износе два мишљења, која се диаметрално разликују. Као таква, узета једна или друга, она су од одсудног значаја на целокупну наставу и обуку пешадије. У нашим општим расматрањима ми смо оцртали ову разлику, јасно определили њихове улоге и по важности одредили место. На основи овога долази закључак: да горњу одредбу треба променити у корист борбене обуке, а с тим у корист целокупне наставе и обуке у пешадији.

2. *Команде, заповести и знаци.* — Страна 8., став други: „Заповест се издаје непосредно или поруком преко ађутанта или преко ордонанса“. Став није потпун. Ађутанти и ордонанси заиста служе за преношење заповести, али осим њих имамо и разних сретстава, која служе на исту циљ. Став треба саобразити одредбама ратне службе, или горњи став другојачије стилизовати.

Последњи став на страни 8.: „Писак пиштаљке значи „пази“ и по њему сви потчињени окрећу главу старешини“... У нашим вежбањима пиштаљка је нашла

примену само у борбеним радњама: кад се на тај начин жели да прекине паљба, или у приликама када се не може спровести команда или усмена заповест, па писком хоће се да опомену потчињени на већу пажњу или дисциплину, када се омогућава командовање. Обзиром на ову потребу и примену потребно би било, да на писак пиштаљке сви потчињени окрену главе, како то правило одређује, већ је у духу околности, у којима се даје знак пиштаљке, да то учине само потчињене старешине.

На стр. 9., где се говори о знацима, узети су од ових поглавито они, који се у миру, на егзерциришту, употребљују, међутим нису дати знаци за борбену употребу. А ове је знаке требало усталити, или начелно определити. Неколико датих знакова,пред-предвиђених правилом, нису важни и о борбеној тактици слабо ће наћи примену.

3. *Начела обуке.* — Страна 12., став други, изменио бих део: „Зато у почетку обуке тражити тачност, прецизност и чврстину"... у ово што следује: зато у почетку обуке тражити тачност и прецизност а затим потребну чврстину и брзину. Ово стога што се у почетку не може све уједанпут. Не иде напоредо тачност и прецизност са чврстином. То би била сложена комбинација, а као таква, у овом случају, неби била методична. Навика се прима постепено, ови још мора да буду устаљена тачно по одредбама правила, те је природан пут да се чврстина има постепено да надовеже на тачност и прецизност.

Јединачна обука. А. Стројна обука. — Тч. 1. „Јединачна је обука основ целокупне обуке". У нашим општим расматрањима изнели смо наше мишљење по питању стројне и борбене обуке. Стога налазимо да горња одредба није тачна. По моме мишљењу иста би требала да се измени овако: јединачна је обука основ цело купне стројне обуке; — У истој тачки унео бих исправку сходно ономе што сам изнео у тач. 3, начела обуке.

Кретање. — Тач. 22. Прописан је корак. Како сам о кораку раније детаљно разрадио, то се позивам на мој чланак у Војном Веснику за 1923. г., свеска новембар-децембар. Овди хоћемо да напоменено само ово: кад све старешине не примењују на пракси овај прописан корак, онда се правилно решење има да нађе сходно овоме:

Или да се овај обичај, који је на пракси уведен, силом закона и власти потпуно сузбије и захтева у потпуности примена правила, или

Да се одредбе правила промене у духу праксе, сходно предлогу кога сам у Веснику изнео.

Једно или друго. Стање како јесте није добро. Јер факат је, да се правило не примењује, и то још намерно, свесно баш од старешина, који су позивом и службом обавезни да га стриктно примењују. Питање је још увек отворено и актуелно обзиром на преседан по дисциплину, морал и дух, који правила собом садрже и носе.

Тч. 23. прописује трчећи корак. У њој се каже да се овај корак искорачује скоком. То искорачавање скоком ја бих избацио, јер нема практичну примену нити какав виши значај. Сем на егзерциру нигде се скоком не трчи. Међутим за обуку и трчање скоком употреби се доста времена, што иде на штету остале наставе а у прилог корака који се сем егзерциришта нигде не употребљава.

У погледу самих команада ја бих променио и изједначио их. На пракси у погледу тачности команада стално се греши, као и код команада за кретање појединца у борбеној обуци. То изједначавање команда спровео бих овако: напред—марш; трчећим кораком напред — марш; трком напред—марш; трком — напред; трчећим кораком — марш, трком — марш.

Још би боље и згодније било да се све ове команде, стројне и борбене, потпуно изједначе. На пример да се стројне команде узму и за борбено кретање. Овим изједначавањем само би се добило, јер би се око учења команада много мање времена утрошило, брже би се команде спровеле на војнике и добио импресивнији утицај за кретање напред.

Тч. 37. „Напомена" треба целу изоставити. Она само одузима корисно време за осталу обуку. На ова вежбања неби требало употребити ни најкраћа времена, а камо ли као што се дешава: да се ми пешаци скупимо и третирамо, да ли би било боље овако или онако, да захтевамо извежбаност и у овоме и т. д. Упитајмо се: да ли овакве радње ма чему доприносе? Неби се могло наћи оправданог разлога, па стога ову напомену требало би изоставити, да не би давала повода за разна третирања, неспоразум и обуку, што се све у примени правила на пракси појављује.

Бацање ручних бомби. — Тч. 75. изменио бих овако: При бацању бомбе бомбаш треба да буде присебан и храбар, да бомбу

баци, с тежњом из заклона, вешто и благовремено. При бацању бомбе бити хладан као што правило тражи, није искључен случај, могућ је али врло редак. Главно је у борби бомбама бити присебан и кад наступи акција бацања бомби бити храбар. Те две особине и својства бомбаша омогућавају употребу бомбе на најбољи начин. Да ли ће се бомба бацити правилно или не, нема никаквог значаја, већ је утицајно је ли бомба бачена вешто и благовремено или не. С друге стране, бацање бомбе по правилу није вешто устаљено, јед телу даје неприродан став, рукама такође неприродно бацање. Узети став ногу као за борбу ножем са мало савијеним ногама, и при бацању: да десна рука иде напред и на више поред главе, одредбе су, које нису засноване ни на искуствима из наших бораба бомбама, нити су дали извесну природност која би дозвољавала вешту употребу бомби у стварним борбама. Данас је стање такво, да се ми учимо бацању бомби на егзерцириштy и као ради егзерцира, а никако за стварну примену. За бацање бомбе, по моме мишљењу, треба оставити индивидуалну слободу у ставу и бацању свакоме појединцу, како је коме згодније. За мене је например најзгодније да, и једно и друго, узмем као кад хоћу да бацим лопту или камен с циљем да кога ударим. Тада се узима и став и бацање најприродније и већ уобичајено разним народним играма. Правилске одредбе још су мање угодне да се испуне при бацању бомбе у кретању. Стога се у мирнодобској обуци ове одредбе и не испуњавају, већ се даје свакоме појединцу пуна слобода бацања, како је коме згодније, и успех једино цени по тачности погађања у циљ.

Б. *Борбена обука.* — О јединачној обуци у ноћним вежбањима правило не даје тако рећи никакве одредбе: Свега се додирнуло ове обуке на стр. 68. дајући ову одредбу „Навикавање ока за брзо уочавање и разликовање циљева на земљишту и то поглавито радећи из лежећег става дању и ноћу". То је све.

Према овом намеће се питање: да ли стрелца, бојну патролу, осматраче бојног поља, савезнике и ордонансе, треба обучавати у ноћној служби свима оним дужностима, која су спроведена у правилу за дневну борбену службу? А друго је питање како, кад и на који начин ову обуку треба спровести.

Обзиром на значај и важност ноћних борби у прошлим ратовима, потенцираним знатно за будуће борбе, може се рећи, без доказивања овог питања, да је потребно обратити нарочиту пажњу на ову обуку, уложити енергично старање да се ова обука изведе у потпуности и детању с пуним успехом.

Ова обука за нас има свој специјални и врло важан интерес. Ову страну питања ја хоћу да истакнем и константујем:

1.) У маси наш народ, као планински народ, има врло добрих својстава за дејство по ноћи;

2.) Обзиром на наше непријатеље неопходно је потребно да се ноћна ратна служба уопште код наше војске у потпуности спроведе и загарантује успех.

У прошлим борбама минулих ратова имали смо ноћних борби врло често, са Бугарима ноћне борбе нису престајале, може се рећи, да смо се у њима умели снаћи, и најчешће ове су нас борбе одводиле успеху.

Оријентација ноћу, кретања и рад ноћу код нашег планинског народа сеоског често су у примени те се у њима уме да снађе. Ако се ова својства вежбањима у кадру разгранају и усаврше, онда се од овако успособљеног људства могу очекивати ваљани резултати. Кад се узме још у обзир његов темпераменат, који истина представља мач са две оштрице, но с тога баш, вешто искоришћен као изванредан елеменат за борбена дејства уопште ноћу.

Наше борбе минулих ратова пуне су примера ноћних борби. Из личног искуства хоћу баш да изнесем један, илустровати оно, што желимо овом теоријом да преставимо.

У ноћњем нападном боју на пл. Жеговцу (северо-источно од Косова Поља) 7-8. новембра 1915. год. са батаљоном од 5 чета, укупна јачина 600 пушака, разбио сам здружени одред: пук пешадије (око 2400 пушака), митраљеског оделења и једне батерије. Цела је ова снага са положаја формално разјурена, натерана у панично бегство, остављајући своје топове, сву пртљажну комору пука, заробљенике и т. д.

У погледу наших непријатеља ствар разматрам овако.

У нашој се војсци највидније и изразито, као његова првокласна снага и моћ, истиче нападни борбени дух. У овај дух увлачи се као другостепене снаге: прво командовање, затим организација и формација и напослетку ратна техника. Код

вероватних непријатеља ствар сасвим другојачије стоји. Код њих узима маха техника, која подржава све остало, напосе највиши борбени дух војске. У борби с нашим непријатељима, у дневним борбама ступали би најчешће под неједнаким околноситма: наш борбени дух био би изложен моћној непријатељској техници и нештедице страдао, трпео и подносио и уместо да узме улогу чекића ставио би се тако рећи го и незаштићен под ударцима на наковању. Наше командовање ће, колико је то могуће, мењати тај однос, али се изнад могућности не може, а ово никако не иде у корист нашу. Ови удари ратне технике морају се избећи. Избегавајући ударе а наносећи их, удара се у срце механизма од кога зависи све, удара се у живот, у борбени дух, најосетљивију страну наших непријатеља. Један од моћних услова за ово јесу ноћне борбе. Треба користити ноћ, па ножем у срце и бомбом разнети још упорне и оне који хоће да се боре. Треба непосредно ударити у најосетљивију тачку, у животно питање, у људе и дух и ставити себе и непријатеља у стање: бити или небити. — Ово је резиме мојих студија о будућим нашим непријатељима, моја схваћања и уверење како ћу се с њима борити.

Према овоме ја налазим један велики недостатак у правилу што о ноћној борбеној обуци: стрелаца, војника у бојној патроли, савезника, осматрача бојног поља и одржача веза, није ништа проговорено. Због овога недостатка командири и млађи старешински кадар налази се у великој тешкоћи како и на који начин ову обуку треба спровести. Одредбе о тој обуци не мислимо да износимо у овим расматрањима, али ма како исте да се разраде, она би дошла у примени по завршетку ове обуке дању.

3.) *Обука војника у бојној патроли.* — Страна 81. став трећи: „Јачина патрола је разнолична. Код патрола испред фронта може бити најмање два војника на вод, а код крилних три војника на једно крило".

Како се ове патроле крећу на таквој даљини, да јединица коју штите не буде изненађена јаком пешад. ватром, а код крилних према земљишту до на 200—500 м. и нешто у напред, то одређена јачина ових патрола слаба је, и као таква сама собом ставља у питање извршење њеног задатка

При овоме извиђању прва и најважнија тешкоћа појављује се у томе, што се иставља и смета непријатељ, који се такође вештином тактике користи, да би остварио своју намеру и постигао резултате које тежи. При овоме делању две се воље још неизказане и неоткривене, у тајности, и невидљиво, сукобљавају на непознатом терену пуног опасности, неизвесности и неодређености, уз садејство обимне ратне технике, знања и вештине. Кад се овоме дода неминован захтев брзине, брзо одлучивање и акција, онда се јасно представља деликатна и осетљива вештина извиђања. Но, ма колико да су тешка добра дејства у извођењу, она су ипак потпуно остварљива. Вешта извиђања базирају на решавању задатака и брзом и енергичном делању, долазе пре свега као последица добро решеног и извршеног задатка у даном случају. Задаци су истина многобројни, терен и прилике их откривају са најразличнијим чињеницама, али се у решавању, у основи и суштини, своде на један општи задатак за решавање, а тај је: да се брзо, без заустављања патроле, најсигурније, са што мање опасности изврши извиђање у одређеном правцу и сазна да ли је непријатељ посео извесне земљишне предмете.

При оваквим околностима настаје питање да ли су два војника у могућности да врше службу, која се од њих захтева? На пракси, у стварним борбеним околностима, десиће се ово:

Да ове патроле осећајући своју слабу снагу, траже стално наслона у назад, уместо да се предаду акцијама унапред; да при неизвесним и опасним околностима застану, активност сведу на инертност и ошљарење, чекајући да им позадне јединице приђу ближе ради наслона и узајамног потпомагања и т. д.; да ако јачина патроле не даје могућности за вешто и брзио извирање.

Услед овога, као закључак изилази: да ове патроле неће бити у могућности, или неће моћи, да врше службу која им је намењена, па стога неће дати оне користи, које се од њих траже.

Из искуства, схваћања ове службе у борбеним околностима, психе људи и њихових својстава, налазим, да јачина ових патрола код вода треба да буде најмање 4 човека. Најстарији је вођа патроле, други, који иде непосредно с њим, помагач је вође патроле (помаже вођи у командовању патролом, извиђању и јављању, сем тога у улози је са утицајем непосредног борбеног друга), затим помоћник и савезник.

Оволика јачина патроле довољна је, да

се слободно може да отисне испред јединице коју штити, 200—500 м. и нешто у напред: да се креће одређеним правцем, на истом извиђа земљиште и непријатеља и овога открије пре него што бих позадна јединица, коју патрола штити, потпала под изненадну јаку пешачку ватру. —

4.) *Обука савезника.* — Тч. 117., за разне случајеве везе, које правило предвиђа, одређује се 1—2 војника. Међутим, у борбеној сфери тактике, за чисто борбене цељи, редак је случај, управо изузетан, да се за какву службу одређује један војник. То долази отуда, што се извршење какве борбене радње, обзиром на непредвиђене случајеве, не треба поверити само појединцу; обзиром на опасности захтеваће се узајамно потпомагање, но такође и замена и допуна способности у вршењу службе. Стога за службу савезника неће се одређивати 1—2 војника, већ по два војника најмање. —

6.) *Обука одржача везе — ордонанса.* — У тч. 125., у напомени, каже се, да значаре треба обучавати служби сиглналиста. — Ако значаре треба само обучавати а не обучити, онда се не добија ништа, напротив губи се време за наставу и обуку њихове службе. С друге стране, ако би се значари и обучили служби сигналиста, онда би све то било илузорно, обзиром да Правило за сигнализацију нема корисну примену у сфери тактике, па стога исто као некорисно треба заменити новим савременим правилом. Ово сам питање детаљно разрадио у В. Веснику за 1923. год., свеска за март. —

Десетична обука. А. *Стројна обука.* — У општим одредбама, тч. 128., изнесен је значај десетине и десетичне обуке, али није ништа речено о десетару као вођи најмање борбене јединице и старешини, који обуку има да спроведе. Пре свега не сме се пренебећи његов значај, који произлази из улоге: да десетар дели у најопаснијој сфери борбене тактике и у њој, под теретом борбе, има да извори успех и прими одговорност како за борбени успех своје јединице тако и за ону којој непосредно припада. Као што је у борбеном делу десетина изнесена, јасно и одређено, важност десетара, исто тако требало је у општим одредбама истаћи десетара за стројну обуку: какав он треба да буде, чиме да располаже, да би предвиђену правилом стројну обуку спровео с успехом.

Нарочито хоћемо да истакнемо и подвучемо, да слична карактеристика треба да буде спроведена у правилу за све вође и старешине. Јер старешине и вође изображавајући се на идеалном схваћању и опредељењу личности, које су као такве у правилу окатегорисане, неминовно у раду повлаче као последицу изображење и успособљавање њихових јединица у настави и обуци, коју правило одређује и захтева. Или другим речима: кад се говори о ваљаном уређењу касарне, примерном реду и високој војничкој дисциплини, витешком духу и с успехом изведеној настави и обуци, не сме се пре свега ставити на друго место, запоставити и заборавити, дух и мотор свему томе — старешински кадар. Као што је згодан израз за карактеристику употребе коњице: коњица напред! Још је много згоднији, природнији, суштаственији израз за карактеристику значаја и важности људства: вође и старешине пре свега и напред! У нашем животу и науци то морамо свагда истаћи и спровести, да би се сачували, нарочито после рата, од заглушавајуће демагогије, лажи и заблуда. Јер истинске вође и ваљане старешине још се и данас издижу као звезде над пустињом, мудраци над плебсом. —

У тч. 129 речено је, да је десетина јака 10—14 војника без десетара. Иако је ово једна мала ствар, ипак није требало отступати од устаљеног правилског бројног стања јединица, у који увек улазе и њихове старешине. У духу тога правилније би било рећи, да је десетина јака 10—15 војника с десетарем.

У последњем ставу исте тачке, за избор послужиоца пушкомитраљеза и лаког митраљеза, казано је, да ови треба да буду изабрани од бољих војника. Овај израз „бољих" није одређен, нити у сагласности са природом службе у војсци. Сваки је у војсци за по нешто бољи или најбољи од другога или осталих, али сви у чети служе једном истом заједничком циљу као најбољи. Тако би требало да буде, или се томе мора тежити. И најбоље вредности појединаца, ако нису у сагласности са службом коју врше, мало вреде. Тојест' ако се сваки у чети не постави на своје место обзиром на своје способности и особине, онда цела чета, макар и од бољих војника, неће дати резултате који се желе. Према овоме за избор послужиоца пушкомитраљеза и лаког митраљеза требало је дати јасне и одређене одредбе, детаљније изнети способности и особине које се траже од људства за ову службу, а уносити никакву релативност, која може да буде пре од штете него од користи. —

Тч. 131. спроводи доктрину специјалне обуке пушкомитраљезаца, тромблониста и лако-митраљезаца, те се за иста предвиђа обука двеју партија. У погледу специјалиста данас је стање такво, да спроводимо и специјалну обуку рововске војне, јуришних водова, избирамо по четама људство за јуриш, сигналисте, озваничен је упут да се по четама врши избор извиђача и да се стручна настава са истима изводи по батаљонима... е па онда: како ће се, при овим разним специјалним наставама, да снађу оне старешине и вође у општој настави и обуци, а који нису били у ратовима и борбама?

Поводом такозваних специјалиста, њихове засебне наставе и обуке, још увек нових специјалиста и разних специјалних мишљења, улази се, као у логичну последицу, у специјалну крајност:

Да једну сложену ствар усложавамо, једну компликовану ствар замршавамо; делове истих појава живота и ствари, у узрочној вези, раздвајамо и у фантазији замишљамо како би у стварности и заједничкој акцији функционисали; један исти дух парчамо и на силу увлачимо у посебне акције, док с друге стране захтевамо да буде јединствен и т. с. и напослетку чинимо и то, што оваквим радом сами себи стварамо тешкоће у служби уместо да их отклањамо.

Према овоме моје је мишљење: да целокупна настава и обука предвиђена за чету припада недељиво чети, јер општа и јединствена наука не може да се парча, и у деловима као повлашћена да се повлашћенима даје. Стога у чети не треба да буде специјалиста, па ни специјалне обуке и наставе. На крају служења војника у кадру утврђује се општи успех у настави и обуци за сваког појединца. Обзиром на успех и на показане способности и особине зашта су и за коју службу потребне опредељује се сваки појединац за коју је службу најбоље успособљен и најбоље одговара, па му се то и у војничкој исправи и ставља.

Тч. 132. одређено је тачно место десетара приликом командовања десетином: пред десетином за половину ширине њеног фронта, или у колони са стране за половину дубине. — У пракси, нити десетари ову одредбу тачно испуњавају нити претпостављене старешине, у већини случајева, то стриктно захтевају. Јер, десетари интересујући се командовањем и контролишући рад десетине, као битном и главном дужношћу, запостављају или заборављају одржавање свог прописаног места, а претпостављене старешине задовољавају се, без обзира на место, кад им десетари одржавају у десетини добар ред, дисциплину и разуму своју службу — Ипак ова одредба, у присуству претпостављених, стално скреће пажњу и интерес десетара на извршење исте, па и у случају, кад баш то прописно место не одговара услову, по времену и месту, за командовање. Снаћи се при командовању увек на прописном месту, чији значај једино лежи у извршењу ове одредбе као правилске одредбе, и командовати и управљати десетином у духу пешадиских правила, и сувише је на пракси тешка ствар. Одржавање прописаног места, у ствари чисто формалне стране, ишло би се на штету суштине командовања. По овом питању закључак је: кад правило тч. 209. борбене обуке дозвољава десетару избор места погодног за командовање десетином, требало је то учинити и код десетичне стројне обуке, кад се иначе томе стварно ништа не противи, већ напротив иде само у прилог што бољег и вештијег командовања.

5.) *Кретање и окретање.* — Тч. 144. и 145. у погледу команада стоји у вези с мојим излагањима у јединачној обуци у делу о кретању. —

8.) *Паљбе.* — Тч. 166., 171., 172. и 173., дају одредбе о плотунској паљби и команде за њу. — Кад у миру спроводимо начело обуке, да је циљ обуке да се старешине и војници спреме за борбу, па их стога вежбати само ономе што ће за борбу бити потребно онда чему служи обука у плотунским паљбама? Јер, у нашим борбама минулих ратова нисмо употребљавали плотунске паљбе, нити је пак исту употребљавао непријатељ. Изузетних случавева било је у турском и бугарском рату, у светском можда су свуда и ови изузетни случајеви престали. И кад су ове паљбе баш вршене то је било у случајевима најзгоднијих околности, оних које су сличне приликом мирнодопског извођења ових паљби. Међутим произвођење плотунске паљбе, верујемо, није никад вршено у случајевима да се поврати мир и дисциплина код војника. За ово су другачија средства и утицаји, кудикамо сигурнији и кориснији неголи што би се то постигло употребом плотунске паљбе. Такође иста неће служити за проверу одстојања. То би значило одрећи се много згоднијих и бољих средстава, која нам увек стоје на расположењу. И напослетку ни за морални препад ватром неће се употребити плотунска паљба. На средњим даљинама тешко да би се овај препад могао произвести, на тим даљинама имамо сигурнија оруђа у погледу јачине и тачности ватре; на блиским даљинама не иду околности на руку да се употреби строј, нити да се паљба произведе. Према овоме, кад плотунска паљба у прошлим ратовима није нашла примену, онда је као некорисну и штетну, јер одузима времена другој корисној настави и обуци, треба из правила

избацити. „Паљба са четири врсте" вла је анахронизам, плотунска паљба застарела традиција без вредности и значаја. Једино је још остала у употреби као почасни плотун у испраћају пок. ратника и официра, но то је данас само једна нелогичност више, кад се ови удостављају захвалношћу и пажњом једне паљбе без вредности. —

9.) *Престројења.* — Команде за престројења стоје у вези с мојим излагањима у јединачној обуци о кретању. То исто и за тч. 203.

Размишљајући о правилским командама, поводом да их десетари никад тачно не знају, ја сам дошао на идеју да команде упростим и учиним их лакше за памћење, старајући се при томе да команде буду јасне и одређене и без штете по саму радњу.

Из следећег прегледа види се јасно мој предлог.

Тч. 183.: Строј фронт на лево (десно) напред — марш;
У фронт на лево (десно) напред—марш

Тч. 184.: С десна (лева) у колону по један напред — марш;
По један с десна (лева) напред—марш.

Тч. 188.: Строј се у лево (десно) полуле-во; напред — марш;
У фронт полуле — во; (полудес — но) напред марш.
Строј се у лево (десно) марш — марш;
У фронт полулево (полудесно) трком — марш.

Тч. 189.: У врсту строј се у лево (десно) полуле — во; напред марш;
У врсту полуле — во (полудес — но;) напред — марш.
У врсту строј се у лево (десно) марш — марш;
У врсту полулево (полудесно) трком — марш.
У врсту на X корака строј се у лево (десно) марш — марш;
У врсту на X корака полулево (полудесно) трком — марш.

Тч. 190.: У врсту — строј се;
У врсту — марш.
У врсту на X корака — строј се;
У врсту на X корака — марш.

Тч. 191.: У две врсте — строј се;
У две врсте — марш.

Тч. 194.: С десна (лева) по један — строј се;
По један с десна (лева) — марш.

Тч. 195.: По један — строј се;
По један — марш.

Тч. 196.: У редове — строј се;
У редове — марш.

Тч. 197.: Строј се у лево (десно) полуле — во (полудес — но);
У фронт полуле — во (полудес — но).

Тч. 198.: У врсту строј се у лево (десно) полуле — во (полудес — но);
У врсту полуле — во (полудес — но)

Тч. 201.: У двојне редове — строј се;
У двојне редове — марш.

Тч. 202.: У редове — строј се;
У редове — марш.

Ђ.) Борбена обука. 2. — *Кретање и стројеви пре развоја за борбу.* — Кретање и стројеве требало је овди јасније образложити. По мом мишљењу могле би се у тч. 212. дати овакве одредбе:

Циљ је кретања да пешаци прођу вероватан опасан простор дејства артиљ. ватре са што је могуће мање губитака и доспу без задоцњења на корисну даљину за пешачку борбу.

У простору, који је јединици додељен за маневровање, вешто кретање састоји се: да се јединица потпуно прикрије од догледа непријатељског, а уколико се прикривеност не може да спроведе, онда кретање вршити, обзиром на ситуацију, са употребом стројева, који су мање видљиви, што мање трпе губитака и такви да су под командом и дисциплином старешина за употребу. —

Стројеви су дошли као последица ватре. На овим даљинама дејствује поглавито артиљерија. Ако се хоће да примене стројеви са разумевањем, мора се претходно знати дејство артиљеријских зрна. И најопштије ордедбе о дејству ових зрна добро би дошле за разумевање употребе стројева. Ово је потребно нарочито стога, што у пешад. настави за гађање нема ништа написано о дејству артиљ. зрна. На тај начин улазило би се у суштину ствари, а неби се стројеви везивали за даљину. —

„Колона простих редова и по један употребљава се на већим делима, где је осматрање од стране непријат. артиљерије теже". — Како правило даје и на другим местима сличне одредбе, које ми у потпуности не усвајамо, то ћемо о овом питању на овом месту изнети своје мишљење.

Начелно: у борбеној сфери употребиће се две врсте стројева односно поредака: једни за време кретања, а други за време заустављања. За време кретања одбациће се свака правилност форме и облика строја; кретање ће се вршити једино с тежњом да се, по могућству највише, избегне видљивост и појављивању на земљишту, па у том циљу земљиште ће првенствено диктовати форму и облик строја. У случају где би земљиште и борбене прилике утицале на недовољну тактичку способност строја, то ће се приликом заустављања у заклонима, било од ока или зрна, давати струју одговарајућа тактичка способност. С обзиром на ово, истичући нарочито огром-

но и поражавајуће дејство ватре, кретање ће се вршити, у циљу прикривености строја, начелно или најчешће у стројевима — линијама управним на неприј,. фронт, а прикупљање при заустављању у стројевима параелелним непријат. фронту. Перма овоме колона простих редова и по један неће се употребљавати на већим даљинама где се прикривено кретање може да изведе и сходно ономе што сам горе навео. —

Такође, развијени фронт и врста неће се употребљавати на ближим артиљ. даљинама и у даљњој пешад. ватри, већ кад се прикривено кретање не може да изведе, то, да јединице у овој сфери дејства неби потпале под вероватну нерпијатељску ватру, предузеће кретање у стрељачким стројевима, а где у заклону вршити прикупљање у стројеве, који одговарају тактичкој ситуацији, односно тактичкој употребљивости строја. У случаsу да се оваква кретања у сфери дејства непријат. ватре не употребе, онда ће се на њих доћи под тежом ситуацијом, а то је кад строј већ претрпи већи број губитака. А то би била штета која се више не може поправити. —

3.) *Развијање у стрељачки строј и вођење борбе.* — Тч. 220. претпоследњи став: ако је потребно да се десетина с места развије у стрељ. строј у напред, уместо како то правило захтева, ја бих то једном командом установио. На пример:

(На х корака). У стрелце — напред. Или: (На х корака) У стрелце напредмарш. —

Тч. 222. треба изменити, да јачина патроле буде 1 вођа и 3 војника (Види: Обука војника у бојној патроли). —

Тч. 229.: „Ако непријатељ открије пушкомитраљез или лаки митраљез и ватром смета знатно његову, то ће он у већини случајева применити положај." Незгодна одредба. Избор места за пушкомитраљез врши десетар. На ватру, која му смета и омета, пушкомитраљез одговара ватром. Тактички ватрени циљ је, да непријатеља надјача, ућутка, уништи. Промена положаја, у моменту када треба развити енергичну и са пожртвовањем борбу и загарантовати успех, дала би најчешће повода за неактивност и страх. Јер сви су под ватром и сваки је у опасном положају. Неби се овди могло рећи коме је горе и коме је теже, и кога непријатељ не омета и несмета му. У тим околностима не може се једнима одабрати да траже бољи заклон, док друге привезати за место. Једини је спас у њима самима, у душевном отпору и удруженој активности свих бораца. За ово пушкомитраљеска ватра је одлучан сигнал, слично позиву „јуриша" трубом за борбу прса у прса и последњих, најслободумнијих бораца. Стога горњу одредбу треба потпуно избацити и заменити одредбом у духу напред изложених мисли. — За тешки митраљез, да напоменемо, ствар другојачије стоји, те се има оправдања, у извесним случајевима, за промену положаја. О томе доцније. —

Тч. 230.: „Пушкомитраљез и лаки митраљез су увек испред тешког митраљеза". Ова одредба није тачна, чак и сувише штетна. Кад будемо говорили о тешким митраљезима, пошто су и у томе делу унесене сличне одредбе, говорићемо о томе опширно. —

4.) *Паљбе.* — О плотунској паљби изнели смо раније своје мишљење. Сходно овоме, све одредбе о плотунској паљби имале би да отпадну. —

Тч. 237. последњи став, где се говори о граници са које ће се ватра отварати, изменио бих као што следује:

Отварање ватре из пушака у нападу и одбрани не треба да буде са веће даљине од блиске (600 м.), а пушкомитраљеза са веће од средње даљине 1200 м.).

Разлог за ово налазим, што ватра на већим даљинама није тачна, те је немогуће дати ватром оне користи, које се желе. Према овоме отварање ватре на већим даљинама била би само од штете.

Уместо детаљног излагања мисли о ватри у савременој борби у опште, подвући ћемо само, у крајњем резултату, своје случајеве из минулих ратова:

Да сам у свима нападима, изузев случаја на Српачкој Коси код Облакова 1912. год., успео да своје јединице доведем без употребе ватре на блиска остојања, у највише случајева на јуришна остојања. Гађало се, као што се види, готово увек преко сталног нишана. У одбрани највећи број случајева ближио се случајевима напада. — Једна анкета по овим питањима добро би дошла. Из масе случајева извукло би се једно начелно становиште. Ова анкета згодно је започета од ппуковника г. Драгише Пандуровића и, ако је успела, била би интересантна књига. —

5.) *Јуриш.* — Правилске одредбе о јуришу формалне су природе и по њима и из њих неби се могле извући потребне чињенице које опредељују и чине, са колико-толико вероватноће, успешан јуриш Суштина јуриша не може да се ни схвати

ни осети одредбама тч. 248. и 249. Прочитајмо те одредбе из правила.

Јуриш се стварно не опредељује одстојањем кога правило препоручује, ни најјачом ватром за најкраће време, ни узвиком: ком: јуриш — ура! и т. д. Све то чини формалну страну јуриша и за извршење успешног јуриша релативног су значаја. Чак шта више јуриш извршен тачно по оваквим одредбама дао би, пре свега, велике и крваве губитке на рачун и штету основног начела тактике: да се успех постигне са што мање губитака, управо да се не претрпе нигде излишни губитци.

Наше борбе минулих ратова испуњене су јуришима. Да напоменемо: они су, свагда славни по храбрости, морална снага и борбени дух наше расе. Као такви они остају као најбоље и највише акције наше тактике, као бисер свести, пример духа изнад материје, љубави изнад смрти.

Наше борбе и јуриши испуњени су и примерима крвавих борби, у којима тешки губитци чине знатно и наше неуспехе. У јуришима они су последица рђаво изабраног момента, било да се предухитрило или задоцнило у јуришу.

Моменат за јуриш има да се запази и осети, процени и определи у психи бораца, у једном карактеристичном моменту психе како наших тако и непријатељских бораца. Погодно психичко стање за јуриш моментално се јавља и произлази као пословица из обостраног стања борбеног духа, а овај је свагда крајњи и стварни изражај моралне моћи. Морална снага и моћ почива и заснива се на отпорности нерава срца, свести и ума. На њима се, у активности, опредељује јачина и силина воље. Воља, као животни мотор у акцијама, собом носи и одржава војничку дисциплину и борбени дух бораца. Стога су нерви бораца и центри нерава најглавнији објекти свих дејстава. Отуда, и једна и друга страна, дејствоваће на њих најјаче и најефикасније. Сва храброст и активност, све-знање и интелигенција старешина и бораца, истраживаће најбољу примену дејства ратне технике и свих других борбених средстава, да се морална отпорност бораца сломије. У том циљу обасуће се поједине отпорне тачке борбеног положаја из разноврсних оруђа најјачом ватром са разних праваца и даљина, разоравати најмоћнијим експлозивима, челиком и гвожђем, дејствоваће се и осталим ратним срествима — најефикасније на борце, на срце, свест и ум. У тој међусобној борби надмоћност борбеног духа на редној страни изазваће извесну поколебаност духа на другој страни. Али то није све. Та појава само је срећан почетак, чији се крајњи изражај не може да процени. Но, ово стање не сме више да се испуста. Ако се успе у овоме, онда је то само доказ велике тактичке вештине. Још даље. Онамо где надмоћност намеће превласт, она ову има да изрази у бруталној сили, у наступу најживље акције борбеног духа у употреби, најжешћој о најсмелијој, свима борбеним средствима. Под закриљем технике долазе борци, носиоци живота и смрти. Са тим неумитним даровима ступају појединци погдекоји, групице, одељења као и јединице, у напред. Међутим акција борбеним средствима не престаје, продужава се силином до могућности, а покрети у напред гдегод се може, до најближих одстојања, до даљине бацања и удара бомби. Јер док су борци у заклону, нерви и чула су незаштићена и на ове пада сва тежина борбе, сва силина разорне ратне технике Потреси као да одвајају мозак од лобање, кидају нерве и угушују срце. Поједини органи отказују послушности функционинишу по својој вољи. Утисци су све снажнији и ефикаснији, човек се само још упиње и бори да им се сасвим не пода и не избезуми. Непосредне вође узимају апсолутну власт и силу да реше спор... Све тежи к једном циљу, да се изазове још морална депресија код ма кога дела непријатељског — да се створи моменат за јуриш. Јер, ова депресија укочује акцију, смелост и иницијативу. И моменат кад се надмоћност борбеног духа изрази у надмоћности употребе свима борбеним сраствима, у превласти осећањама, владању и управљању људима и ствари, у још ближим покретима, смелим акцијама појединаца и група, када се депресија духа непријатељског запази и осети — то је психички моменат за јуриш, моменат за позив трубом и командом: јуриш — ура) за полет бораца у борбу прса у прса, што, на прекратници живота и смрти, задају страх и поколебање натерају, вођени инстиктом самоодржања, на спас у бегству или заоставше у стање заробљеника.

Морална депресија најбоље се искоришћује са најкраћих остојања, када је дух и морал бораца већ много претрпео и када је психа бораца много осетљива и у стању да прими и најнезнатније утиске по цену чак преокрета моралног стања од крајње позитивног и крајње негативно. Нигде време не игра тако важну улогу као у овим акцијама заснованим поглавито на психи.

Нијансе психе су врло различне и многобројне. Разликују се по своме постанку тако и своме развитку, по својој боји и своме облику, дужини и висини. Стога и сваки борбени случај има своју психу. пропуштени моменти за успех у борби изгубљени су и не могу се исти више повратити; моменти погрешно схваћени и оцењени, окру-жени при томе масом случајева, доносе у акцији неуспех, смрт или тешке ране. Главно је, да се на овој прекретници живота и смрти не може дуго остати. Стање се решава акцијом — јуришем, ножем и бомбом и скида се копрена неизвесности, или се борбена линија још боље обезбеђује, ојачавају и удешавају за дуже бављења, напрегнута сигурност ограничи и борцима осигура потребан одмор.

На основи напред изложенога, или сличнога томе, требало је у правилу дати одредбе, које би јасно и одређено представили суштину и карактеристику јуриша, како би се старешинама дала извесна норма о овој највишој и најважнијој акцији тактике.

У мојој књизи борба бомбама ја сам изнео известан број мојих јуриша, стварно изведених и бег улепшавања и стављања бораца у позу јунака „без страха и мане“.

Крагујевац Миленко J. Варјачић
пешад. п.пуковник

ARTILERISKI POTSETNIK

(od artileriskog potpukovnika Du'ana M. Radovanovića. Državna Štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Beograd, 1925. god.)

U našoj vojnoj književnosti, u delima ovakvoga roda, mi smo vrlo oskudni.

Za artileriju i pre rata 1912. god. izuzev jednog podsetnika, nije ugledalo sveta ništa slično. Posle rata javlja se knjiga pod gornjim naslovom kao prvi vesnik vojne književnosti ovoga roda.

Što su ovakva dela retka, ima više razloga. Pre svega zato, što je podsetnik vrlo individualna-lična stvar, i što je za nekoga zaista stvarni podsetnik, ne mora to isto, t.j. po svom sadržaju biti podsetnik i za nekog drugog, otuda suštinu i sadržaj podsetnika nije lako podesiti tako, da ona bude generalna, t. j. podsetnik za svakog.

Drugo, podsetnik po svojim suštastvenim pitanjima i odredbama ima da iznese sintezu stručnih vojnih naučnih pitanja o kojima je vojna nauka dala svoju poslednju reč, a to nije lako jer: u vojnoj literaturi, mnoga su pitanja labilna, u pretresanju-previranju, naročito u današnje vreme, a poteškoće se naročito povećavaju pri slabije razvijenoj vojnoj književnosti. Uz ovo treba imati na umu, da se na isti način ne misli a još manje govori. Po tom pri obradi mora se biti vrlo uviđavan i oprezan da se izbegne ukalupljenost jer u vojničkom mehanizmu — naročito za budućnost — treba polomiti kalupe gde god ih ima i gde god se njima teži da se u njih podvrgne vojna nauka, a u obradi ovakvih knjiga ta se pojava spontano uvlači.

Pored svega ovoga, u tehničkoj obradi podsetnik treba dosta umešnosti te da ona u podpunosti odgovori nameni za koju se radi.

Zbog svega ovoga, pojava ove knjige zaslužuje svaku pažnju pa time i potrebu da se o istoj kaže koja reč.

Pre nego što bi izneli svoj sud o knjizi kao celini, potrebno je da ukažemo mišljenje na pojedine njene odeljke.

Pisac je u početku knjige izneo „Predhodne napomene“ u šest tačaka, od kojih je u tački pod 3) izneo osnovu na kojoj je rađen Podsetnik. Izložene napomene na istruktivan način podvlače i sa jasnim i oštrim naglaskom ukazuju na najvažnije zadatke i dužnosti artilerije u borbi kao samostalnog roda oružja i kao njenog zajedničkog dejstva sa pešadijom.

Napomene su značajne i podpuno na svome mestu.

U prvom odeljku knjige pod A. *Нарад* u poljskoj vojni razrađeni su: P r i k u p l j a n j a p o d a t a k a, P r o c e n a s i t u a c i j e, O d l u k a, P l a n z a u p o t r e b u a r t i l e r i j e i Z a p o v e s t i.

Sva ova pitanja, odnosno pri izradi ovih pitanja, pisac nam je na jedan vrlo potpun i brižljivo sređen način ukazao na sve ono, našta treba obratiti pažnju pri razradi ovih pitanja potrebnih kako u rešavanju zadataka pri vežbama tako i na radu u praksi — i u ratu.

Nu pri svem tom, nalazimo za potrebno, da se zadržimo i iznesemo svoje mišljenje

po izvesnim odredbama i napomenama po ovim p tanjima.

Na strani 8. govori se o „s i s t e m u a r t i l e r i s k e v a t r e p r i n a p a d u“ pa se na strani 9 u vidu napomena donosi objašnjenja o tome sistemu artileriske vatre.

Kad je reč o napadu, onda je pisac svakako podrazumevao rad artilerije u jednom metodičnom napadu — napadu po planu jedne združene jedinice n. pr. jedne divizije ili koje veće strategijske jedinice i to od početka napada pa do njegovog kraja, t.j.učestvovanje i rad artilerije u svima fazama jednog modernog boja ili bitke.

Napominjemo, da je ovde govor o napadu u polskoj vojni kao što je i u knjizi navedeno. Međutim, navedeni sistem artileriske vatre odnosi se na onaj period ili fazu napada koja predhodi neposredno pred juriš, kao i za vreme izvođenja juriša i daljeg napada do definitivnog zauzimanja neprijateljskog položaja[1]) — što je u svemu slično slučaju kad se vrši napad u rovovskoj vojni, gde se polazni položaj za napad i jurišni položaj poklapaju. Prema tome šta je sa ra dom artilerije odnosno njenim sistemom vatre do ovoga momenta? Nesumnjivo je da pri rasmatranju ovoga pitanja nije uzet u obzir čitav period rada artilerije u pripremi napada (pripremna faza napada)[2]).

Da je ovo naše tvrđenje ispravno, najbolje svedoči to, što pisac u napomeni na str. 9. zahteva pored ostalog i to, da se reši pitanje: da li postoji potreba za pripremom artilerijskom ili ne, ...po tom govori o gađanjima za čišćenje zaštitnim gađanjima... i sve drugo u obradi do kraja ovog pitanja. Ova su pitanja zaista umesna ali samo za odgovarajuću situaciju.

Izgleda da je pisac prenebregao to, da u tipičnom i pravom manevarskom napadu, ne postoji artilerijska priprema kao neki zaseban čin, već se ta artilerijska priprema od samog početka pa do kraja utkiva i kombinuje sa radom, pokretom i napadom pešadije, angažujući se po stepenu angažovanja pešadije te da dostigne svoju kulminaciju u žestini vatre pred sam juriš. Po našem mišljenju to je smisao artiljerijske pripreme u manevarskom napadu, dok pak pitanje artileriske pripreme kao zasebnog čina ili kao neke predigre pred sam pešadiski napad ima svoje primene i određeno rešenje o napadu u rovovskoj vojni ili u manevarskoj vojni pri napadu na neprijatelja koji je zauzeo jače utvrđeni položaj. Dakle pri razlaganju pitanja o artiljeriskoj pripremi trebalo je ovo uzeti u obzir, što je pisac prenebregao kao i što nije bio dovoljno jasan.

I dalja piščeva izlaganja o neposrednom i posrednom pomaganju napada artileriskom vatrom kao i dobar deo plana za upotrebu artilerije u napadu prilagođen je metodama rovovske vojne.

Istina, nije lako postaviti preciznu granicu između rada u manevarskom i poziciskom ratu, jer se oni do nekle uplići jedan u drugi, ali ipak može se imati mere i uočljivosti u tome: šta je moguće u jednom a šta u drugom vidu ratovanja u pogledu sastavljanja planova bilo za napad ili odbranu.

Sve što navedosmo do sada, naćićemo potvrde pored rečenog i u primerima zapovesti navedenih od strane 14 do strane 20.

Pisac nam je izneo dva obrasca zapovesti i to jedna kao primer p r i p r e m n e zapovesti a druga kao primer i z v r š n e zapovesti komandanta artilerije. Odnosno pripremne zapovesti, nemamo šta reći, odnosno njene forme i šta ona treba da sadrži. Ali ako uporedimo ovu pripremnu zapovest. sa obrascem izvršene zapovesti uvidećemo jednu po našem mišljenju toliku razliku u pogledu sadržaja da ih deli jedan čitav period napada.

Da ovo objasnimo, treba da napomenemo, kad se izdaje po vremenu pripremna zapovest za napad u manevarskom napadu? Da o ovome ne polemišemo nadugo, mi ukazujemo na tačke 1005, 1006, 1007 a naročito na tačku 1112 naše privr. Ratne Službe, gde se na gornje pitanje nalazi odgovor. Kad ovo uočimo, onda dolazimo do zaključka koga smo naveli pri rasmatranju pitanja o sastavljanju plana za upotrebu artilerije, a to je da navedena izvršna zapovest odgovara situaciji koja se ima u fazi napada pred sam juriš.

Ovo je sasvim analogo onome, što smo rekli i za sistem artilerijske vatre.

Pisac je dakle izgubio iz vida onaj period vremena rada artiljerije od polaznog položaja za napad do polaznog položaja za juriš. Upravo on nas je odmah stavio na

[1]) I to ako je potrebno, u manevarskom ratu kao na primer u slučaju kad se napada na neprijatelja koji je ranije zauzeo položaj pa se usled jače organizovane odbrane i utvrđenosti položaja mora zastati te da se izvodi naročita priprema artilerijom.

[2]) Treba razumeti pitanje: rad artiljerije u pripremnoj fazi napada odreda, divizije i t. d. od pitanja: artiljeriske pripreme napada.

ovaj drugi položaj i za moguću situaciju na ovome položaju izdao odgovarajuću zapovest.

Pisac se istina u početku svoje knjige ograđuje, i svoj rad izlaže s predpostavkom da se ima dovoljno vremena za rad pa prema tome i za sastav plana, zapovesti i t. d.

Pisac vrlo dobro zna da jedna zapovest po formi i sadržaju jeste veran otisak situacije za dotičan momenat, pa prema tome detaljisanje u zapovesti nije i ne može biti samo proizvod dugog vremena za rad oko pisanja zapovesti.

Sa ovoga razloga, nalazimo, da navedena izvršna zapovest može poslužiti kao obrazac zapovesti u konkretnom slučaju a ne kao posledica — dopuna navedene pripremne zapovesti za napad.

Ako pretpostavim čak i tu srećnu okolnost da su se imali svi potrebni podaci za sastav ovakve zapovesti, što je svakako pisac i pretpostavio, to ipak kao što rekosmo zapovest bi bila nelogična, jer ona ne samo da predviđa detalje, koji u ovo vreme napada nisu ni potrebni, no bi se ovom ušablonisao rad artilerije i prenebregao onaj rad artilerije pomoću koga se dovodi pešadija sa njenog pripremnog položaja za napad na položaj sa koga prelazi na juriš — t. j. nebi se ovakvim radom očekivalo, da će artilerija zaista u pripremi napada, metodično učestvovati niti bi pak blagovremeno mogla intervenisati pri raznim situacijama koje mogu nastupiti u vremenu izvođenja pripreme napada. Ovde je šablonisanje štetno.

*

Što se tiče ostaloga što je navedeno u pogledu napada u manevar. ratu kao i rovovskoj vojni, za obim podsetnika dovoljno je jasno i podpuno izneto.

*

Razrada odeljka pod B) *Одбрана* u svima pododeljcima: prikupljanje podataka, procena situacije, odluka, plan za upotrebu artilerije i zapovesti — kako u manevarskoj tako i u rovovskoj vojni, izrađen je u svoj obilnosti i sa podacima brižljivo i umešno sređenim tako, da je ovaj odeljak uzoran u pogledu rešenja na šta se sve treba obazreti prilikom obranbenih radnji. Razume se da je sve ovo za slučaj kad se ima dovoljno vremena, kao što je to pisac i naznačio.

U odeljku pod C) Rad podčinjenih artileriskih komandanata, izneto je u kratkim potezima postupan rad ovih komandanata sa sadržinom zapovesti koju izdaju komandanti diviziona odnosno grupa i podgrupa komandirima baterija za postavljanje baterija.

U ovom odeljku kao i sledećem pod D) Rad komandira baterije, pisac je navodio sve činjenice u radu i zapovestima bazirajući na tome: imali se dosta ili malo vremena na raspoloženju.

Dali je za razradu ovih pitanja „vreme" jedini i isključivi motiv za podpunost rada i obilnosti zapovedanja ili je za osnovu bilo bolje uzeti taktičke radnje opredeljene situacijama koje sadrže i vreme i sve ostalo?! Npr. rad predhodničke artilerije i t. d. Nalazimo da bi time podsetnik više odgovorio svom cilju.

Inače u radu komandira baterije naročito u njegovom tehničkom delu iznet je esencijalni deo naših pravila, pri čemu se vodilo računa o postupnosti u radu i dovoljnoj obimnosti, tako, da za komandira baterije može da posluži vrlo korisno.

*

* *

Na kraju da se zapitamo: da li je ovo Artileriski podsetnik? Da je pisac, pored onog što je u knjizi izneo, obuhvatio još i radnje: putovanje, marševanje, izlazak artilerije iz marševne kolone, stanovanje i zapovesti koje pri tome sleduju, rad i zapovesti za vođu izviđača u raznim slučajevima, onda bi knjiga opravdano i umesno mogla nositi ime „Taktički artileriski podsetnik", jer se isključivo bavi taktičkim pitanjima, sem malog dela tehničkog rada komandira baterije.

Inače naziv Artileriski podsetnik, po svojoj sadržini trebalo bi da sadrži mnoga data iz oblasti artilerije pored iznetih taktičkih radnji.

Knjiga u celosti predstavlja sređenost i preglednost u razradi gradiva, podpunost pitanja o kojima govori, retku marljivost u pogledu prikupljanja podataka i interpretacije a pri tome još i tehnički dobro obrađena — korisna je za sve artiljerce i stoga se toplo preporučuje.

Kraljevo — ppukovnik T. N. Majstorović

О клицоношама у војсци.

Под клицоношом у ужем смислу те речи разумемо у опште човека, који у своме организму носи клице неке заразне болести, а сам не показује знаке оболења од исте.

Кужне клице, које ти људи носе у своме организму, живе у њима, размножавају се и напуштајући на разне начине дотични организам, доспевају у спољни ваздух, воду, на земљу, разне предмете и растиње и т. д. живе на или у истима, да би доцније са храном, водом или преко ваздуха и предмета, које су својим присуством загадили, дошли у организам других људи, код којих под извесним околностима (смањена отпорна моћ организма услед недовољне исхране и хрђавих хигијенских прилика, под којима дотични живи, јачи назеб, наклоњеност за задобијање дотичне заразе и т. д.), проузрокују оболење од дотичне заразне болести. При грубој подели имали би смо две врсте клицоноше: оне, који клице кужне у своме организму носе, пошто су и сами дотичну заразу прележали и остале, који те клице носе у себи и ако ту болест никада нису боловали. Французи их деле у три групе: тако звани дојучерашњи болесници; они, који сада болују у ширем смислу и оне, који у свом организму носе клице неке заразне болести коју сами нису никада имали. Американци деле клицоноше на:

I. Праве клицоноше, а ове на:

А. Инкубационе клицоноше т. ј. оне, који дотичне заразне клице у себи носе докле су и сами у инкубациономе периоду какве заразне болести; ово су привремене клицоноше;

Б. Клицоноше реконвалесценте, — који, пошто су сами прележали извесну заразу, носе у своме организму кужне клице те болести; — ове клицоноше могу бити привремене, хроничне и рецидивирајуће; и

В. Иначе здраве клицоноше, који су своје заразне клице добили од болесника од дотичне заразне болести или долазећи у додир са другим клицоношама те врсте. Они те заразне клице носе у себи, исте се у њима размножавају и живе, развијају се, и они их могу сејати, остајући сами при томе здрави, односно не оболевајући сами од те болести. Овакве су клицоноше имуне од дотичне заразне болести, а од клицоноша у инкубацији разликује се једино по томе, дали ће од дотичне заразе да оболе или не. Они су обично привремене клицоноше, а могу постати и хроничне, ако у њиховоме организму постоји извесно место, које за ово предиспонира. Тако на пр. једна имуни клицоноша са негативном Шиковом реакцијом, а делимично затвореним носним пролазом услед неправилнога положаја носних шкољака може у себи да носи Лефлерове бациле док год се тај леформитет макар и хируршким качином не уклони. Ове клицоноше могу бити примарне, ако су своје заразне клице добили непосредно од кога болесника или секундарне, када их приме од некога човека, који је и сам клицоноша. Ваља овом приликом нарочито нагласити, да велики број тако званих, иначе здравих клицоноша носе у себи клице од оне заразне болести коју су и сами раније у веома благој форми незапажено те и не константовану прележали. У ове се могу убрајати и тако зване механичке клицоноше као на пр.: лекари са својим загађеним рукама од прегледања заразних болесника па и предмети, који су са болесником, а нарочито са његовим се и екскретима долазили у додир.

II. Лажне клицоноше. То су они људи, који у свом организму носе клице непатогене и невирулентне. При свакоме опсежнијем тражењу клицоноша наићи ћемо на сумњиве клице, које се доцнијем испитивањем утврђују, као безначајна. Лица са таквим находом третираћемо привремено ради сваке предострожности као праве клицоноше. Оваквих случајева имаде многомного и нарочито код дифтерије.

III. Могуће клицоноше. — Има људи и то прилично много, који у своме организму носе недовољно важне клице (у погледу њиховога патогенитета. За ове се, клице, према садашњем стању нашега знања не може строго рећи, да су или да ли и нису од јачег значаја, а то су стрептококе, бацили инфлуенце и разне клице из човечије цревне флоре. У колико се наша знања у том правцу проширују, та група постаје све мања, пошто њени припадници бивају агносцирани као правне или лажне клицоноше. Клицоноше, који постају пошто прележе какву заразну болест, називамо и активним, а остали су — иначе здрави — пасивне клицоноше.

Клицоноше имаде свуда где има људи, па и у војсц и; јер кужне клице несметано,

па чак и најчешће и под знатно повољнијим условима продужују свој живот и размножавају се, па и угрожавају околину свога газде. кад им њихов домаћин, у овом случају човек, једног дана обучен у униформу т. ј. ступи у војску било као рекрут на одслужење свога рока законског у војсци, или када као војни обвезник буде позват на вежбу или у рату. Околности, које у војсци владају: густ смештај и стална агломерација великог броја људи на ограниченоме простору , бављене у затвореним локалима и хигијенске прилике, које у војсци у опште владају, омогућавају појаву нових клицоноша и повећавају могућност пропагирања заразних болести од већ постојећих клицоноша. С друге стране ред и дисциплина, која у трупи влада, могућност да се у тачно одређене дане и сате врши преглед свих војника олакшава тачно и благовремено констатовање клицоноша, њихово одвајање и сав доцнији рад око истих. Ово истраживање клицоноша и њихово одвајање треба да одпочне још у првој недељи по ступању рекрута у кадар и да се врши остављајући сваки други посао на страну, а нарочито не упуштајући се при томе ни у колико у извођење наставе. Исто овако треба поступати и при позиву обвезнииа на вежбу Истраживање клицоноша олакшаће се узимањем анамнестичких података: — да ли је ко од војника — регрута или обвезника раније, макар и у детињству прележао трбушни тифус, срдобољу, кочење врата, маларију и слично, а ваља се старати да се ово испитивање врши употребљавајући народне називе појединих болести и трудећи се на сваки начин да се до правих или бар приближних података дође. Могу се том приликом и требају да користе и епидемијолошки податци прикупљени благовремено од надлежних цивилних санитетских власти, лична опажања и т. д.При појави сваке заразне болести проналажење и благовремено издвајање клицоноша, представља једну од првих и најозбиљнијих дужности. У интересу наставе, самих војника или резервисга, а и државноме, то истраживање клицоноша и изолирање као и лечење њихово, треба да траје најкраће могуће време, а за народ ће представљати несумњиву добит баш и ако се резервисти буду 10 дана више држали под заставом и то се време искључиво посвети њиховом здрављу, тим пре, што им се већ и сада даје оба пута по имунизирању тетравакцином по два дана по штеде, тако да би се то време имало да продужи с још нових 6 дана. Стварна добит од оваквога рада састојала би се утоме, што би сви ти људи односно народ увидео , да се у погледу чувања њиховога здравља врши све оно, што се по савременој науци треба да врши, а сем тога би се наш народ очигледно и на самоме себи уверавао употребу извршавања превентивних мера. За нас би за сада био постигнут идеал у томе погледу, када бисмо као американци свакоме војнику при ступање у кадар, прегледали крв по Васерману, одредили маларични индекс код целе трупе, пронашли носиоце Лефлерових бацила и свакоме војнику направили Шикову реакцију, пронашли евентуалне клицоноше из група тифусних, паратифусних и дизентерије, и прегледали измет на паразите. Како ми сада у војсци имамо очајно мали број бактериолога, могли би се за ове редове да употребе према већ постојећим споразуму дотичних Министара и грађански бактериолози, па било да се на вежбу позивају, било да им се цео овај посао сматра као саставни део њиховога званичног рада. Обично се велики гарнизони у миру налазе у већим градовима, па би се баш при доласку рекрута или обвезника на вежбу, могли и требали на вежбу да позову за сво време докле траје опште позната права рекрутска периода, а то је бар за 6 недеља довољан број лекара и грађанства, да би се осигурало благовремено и правилно отправљање здравствене службе у војсци у опште, а и раније наведени послови. Лекаре те не би требало позивати на вежбу од реда односно без избора или по симпатијама односно антипатијама, већ би у великим гарнизонима, а и у мањим по могућству требало позивати баш и специјалисте за поједине медецинске гране, па и то према врстама ендемичних оболења у појединим гарнизонима и крајевима из којих рекрути односно обвезници долазе. Док би на пр. у Македонији, крајевима поред Саве и Приморја на вежбу требало позивати маларичологе, дотле у босанским крајевима у ужем смислу те речи били потребнији дермато и сифидолози, а у Славонију, Срем и део Бачке специјалисте за трахом и т. д. О овим би се епидемиолошким приликама тебало да води строгога рачуна и при упуту рекрута у разне гарнизоне, јер је досадање мешање разних делова нашега народа идеалан начин за ширење заразних и паразитарних болести.

Бићемо у стању да успешно радимо на проналажењу клицоноша и да војсци таквим

радом знатно користимо, кад будемо могли да утврдимо, које се кужне клице и код кога налазе и да у исто време у трупи пронађемо оне, који су дотичну болест при јемчљиви. Обоје зависи од могућности административне контроле и савршености нашега знања, а ни једно ни друго нам није савршено. Код повећега броја болести ми нити смо у стању да одредимо тачно вируленцију њихова проузроковача нити пријемчљивости евентуалног доцнијега домаћина. А баш кад нам је и једно и друго познато, нисмо у стању да то у ширем обиму практично применимо због ограничења могућности лабораторијумскога рада и зато што се за релативно кратко време, сем превентивних мера са војницима има да изведе и маса других радова. Рад око истраживања клицоноша у војсци и њиховог издвајања, лечења и даљега поступка биће у многоме олакшан, ако се буде олакшавала тесна веза и радило споразумно на томе послу од стране бактериолога, лекара у трупи и у болници. Овај би рад био у толико ефекаснији и лакше извођен, ако би и трупни команданти, нарочито они млађи и подофицири, који су у најтешњем контакту са војницима, појмили неопходну потребу овога рада најзад и у своме властитом интересу и допринели да се тај посао што пре и што темељније сврши. Ово би де олакшало држањем конференција официрима и подофицирима и објашњавањем потребе и значаја што бржега проналажења и издвајања клицоноша из трупе. Требало би са се првих 20 дана по ступању рекрута у кадар, ради искључиво на томе; да се код рекрута одреди маларични индекс, па да се гаметоноше упуте да свој рок одслуже у неки гарнизон, где анофелеса нема, а где би се могли и лечити; да им се одреди Васерман и направи Шикова реакција и да им се прегледају екскрети на тифус, врсте паратифуса, срдобољу и паразите. За ово би се време могли узети и тачни а потребни податци за зравствен војнички лист. За ово би се време вршило и калемљење противу великих богиња и имунизирање тетравакцином.

Специјална би се пажња имала да обрати на куваре у погледу тифуса, паратифуса и срдобоље. Овако би се могло и требало да поступа и при доласку резервиста у колиико то војни буџет и потреба за радном снагом код народа дозвољава. И ту би се прве недеље, које би се морали искључиво да посвети здрављу резервиста свршио описан здравствени рад у ограниченоме истина, али унапред смишљено подељеном и потпуно искоришћеноме времену. Војници би се за то време, а нарочито рекрути много лакше и постепеније навикли на нагли пораз од потпуне слободе за касарски запт и дисциплину.

Главна је хигијенска служба код војске у трупи. При истраживању иначе здравих клицоноша као нарочито као и при тражењу клицоноша при појави какве заразне болести у војсци, треба поступати тачно по унапред утврђеном плану. У американској војсци на пр. постоје тачни прописи за поступак при истраживању клицоноша код заразе кочења врата. Он у изводу гласи:

I. Узимање материјала за културу:

а. Где је год могуће то се узимање има да изврши у једној соби у пуковској амбуланти. Патос те собе мора бити на сат пре узимања материјала добро опран водом и сапуном и за време самога рада мора бити влажан.

б.) У ту се собу одједном треба да пушта само мали број војника;

в. — За време самога рада морају врата и прозори на соби бити затворена;

г. — Узимање материјала за размаз и културу несме се вршити пре но што се од ручка прође један сат;

д. — Несме се вршити узимање материјала за размаз и културу, ако је тога дана војнику мазан нос и трећа тонзила антисептичним течностима или мастима или разблаженим серумом. Даље је детаљно утврђена метода за само узимање размаза и културе, за начин инокулације и врсте одговарајућих медија, за испитивање резултата добивених таквим радом и транcплата ију сумњивих колонија као и њихово агносцирање односно идентифицирање, за процену аглуцианационе моћи серума, утврђивање типова и сравњивање њихово са менингококама нађеним у размазу са слузокоже носа и треће тонзиле.

Искуством је утврђено да је довољно пронаћи менингокоен-трегере само код другова оболелога из истога шатора или из исте собе. Они, који су на описани начин пронађени као клицоноше од заразе кочења врата, могу се у своје чете односно из војске отпустити као безопасни тек ако размази са слузокоже носа и треће тонзиле буду три пута у размацима од по 5 дана дали негативан резултат. Ако се у току овога рада у истој чети деси нови случај оболења од кочења врата, онда се и остали војници из те чете имају подврћи прегледу. Код заразе кочења врата обично клицоноше то престају бити за једну, а

најдаље кроз две недеље. Они, који после тога времена у себи носе клице те заразне болести, имају се сматрати као хроничне клицоноше, а познају се и по томе што код њих при остављању култура обично развија велики број, ако не и чиста култура менингокока. Ови су случајеви са опште здравствене тачке гледишта најопаснији за трупу и морају се издвојити, а свима се средствима настоји да се учине безопасним т. ј. да се тих клица ослободи. Релативно су од мање вредности разна мазања слузокоже носа и треће тонзиле антисептичним растворима и мастима, испирањем и мазањем раствором специфичнога серума, па и удувавање осушенога серума и врло ће често бити потребно и неопходно да се прво ринолошким и фаринголошким путем пронађу и утврде неправилности у склопу коштанога и рскавичастога дела у задњој носној дупљи, као и оболења места на трећој тонзули, па да се хируршком интервенцијом исправе односно уклоне. Интерна средства као на пример давање уротропина показала су се готово потпуно неефикасна. Ово исто важи и за клицоноше код инфлуенце од типа I. и IV.

Чим се у једној трупи налази ма и један клицоноша, трупа је угрожена, ако је т. ј. вируленција тих клица довољно јака, које смо побројали као опасне за војску, ако у трупи постоје лица по природи за дотичну болест пријемљива и у њој владају поред тога и предиспонирајући моменти: недовољна и рђава исхрана, лоше одело и обућа, немање прописне кубатуре и хрђаве хигијенске прилике у опште.

Ако се клицоноше у војсци ни на који начин не могу да ослободе својих клица, онда тек по истеку три месеца, настаје питање њиховог оглашавања за привремено неспособне. Таквима би се људима давала усмена и писмена упутства за чување своје околине са објашњењем колико би за њу, ако се тих упутстава неби придржавали, могли бити опасни, а даље старање о њима као и надзор имао би да води дотични надлежни грађански државни лекар.

При ступању рекрута у кадар и по доласку обвезника на вежбу, имали би се пронаћи и сви они, који у своме цревноме тракту носе црве и њихова јаја, па би се при њиховоме лечењу обраћала нарочита пажња на оне, који могу бити опасни и за своје другове. Хируршка интервенција биће баш код најопаснијега дела клицоноша можда једино успешно, а последње средство да се ослободи својих клица и да постане безопасан. Те су операције по кад-кад и замашне, јер се код тифусних клицоноша на пр. често мора да вади и бубрег или да врши операција на жучној бешици. При вађењу бубрега мораће се из појмљивих разлога пре свега тачно да одреди који бубрег лучи тифусне клице, а ово се може да утврди само помоћу сепаратнога катетризирања спроводника мокраће као и микроскопским и хемиским испитивањем функције појединих бубрега, а оболење жучне бешике испитивањем сока из дванаесто палачнога црева, добивеног помоћу нарочите сонде.

Овако радећи у војсци успели бисмо да знатно смањимо број војничких оболења од заразних болести и паразитарних, а такав би рад имао и неоспорнога и благодетнога дејства на народно здравље у опште.

Сарајево.

Dr. *Љуб. Л. Ивковић*,
санит. потпуковник.

Литература:

Carriers in infections diseases. by Henry J. Nichols, M. Do M. A. Baltimore. Jour. Infections Diseases, 1918, XXII, 580. by Evans Alice C.

ВРЕДНОСТ ПОЈЕДИНИХ БЕЖИЧНИХ СРЕДСТАВА ЗА ВЕЗУ, КОЈА СЕ ПРИМАЈУ НА СЛУХ И ЊИХОВА УПОТРЕБА.

— Наставак —

1) *Бежични телеграф.*

Бежични телеграф биће тај, који ће у најскоријој будућности бити и код нас, чим добијемо бежичне станице модернога типа, главно средство за везу на војишној просторији: између Врховне Команде и Армије и Дивизија, између Армија међу собом и Армија и Дивизија, између Дивизија међу собом и Дивизија са њиховим потчињеним командантима Дивиз. пешадије и артилерије, артил. бригадама и пуковима (пешадиским, артилериским и коњичким), између артил. бригада и њихових потчињених пукова и између пукова (пешадиских, коњичких и артилерских) међу собом. Када се набаве мале ровов-

ске станице за батаљоне, дивизионе, чете, батерије и ескадроне, то ће ови моћи одржавати везу по дубини са својим пуковима и по фронту међу собом. На позадњој просторији Врховна Команда служиће се бежичним телеграфом као главним средством за везу са: Краљевском Владом, Министарством Војске и Морнарице, територијалним Армиским и Дивизиским Командама и њеним резервним деловима. Према постепеном развитку бежичнога телеграфа у нашој земљи овај ће постепено заузимати место жичнога телеграфа, док га једнога дана не замени у целокупном унутрашњем и спољашњем саобраћају.

Жични телеграф ће у будуће служити као допуна бежихчном телеграфу тамо, где је то потребно и биће његова резервна веза.

Овако разгранату везу помоћу бежичнога телеграфа препоручујемо због његове велике вредности као средства за везу, која се састоје из следећега:

а) што не потребује скупоцени линиски материјал за успостављање везе;

б) што је независан од линија.

Ова независногт много вреди у данашње време кад су артилериска ватра и бомбардман из аероплана достигли огромне размере;

в) што је много покретљивије од жичнога телеграфа — кад се узме у обзир подизање жичних телеграфских линија и врло мале димензије данашњих модерних бежичних станица. Тако на пример, пољска армиска и дивизиска бежична станица јачине 100—400 вата у антени носи се само на две товарне мазге и поставља се на месту употребе за 10 минута; домет оваквих станица је 150—500 километара;

г) што је код модерних бежичних станица искључено прислушкивање нашега рада и стварање сметње у раду употребом против — веса и рефлекторских станица

д) што се може једновремено вршити предаја телеграма већем броју станица;

ђ) што се овом врстом телеграфа могу савладати и оне препреке, које су биле несавладљиве за жични телеграф услед немогућности подизања линија;

е) што се може згодно употребити за шпијунску службу у непријатељској земљи; и

ж) што се може згодно употребити за распростирање лажних вести, кад ми то желимо.

Све док није бежичној техници пошло за руком, да конструише мале рововске бежичне станице од 50—100 вата у антени са дометом од 60—150 километара, које могу носити на леђима два војника (један носи апарат, а други антену, рефлектор и против-вес) преовлађивало је мишљење, да бежични телеграф треба употребити само за споразум на већим даљинама и да га могу користити само виши штабови почев од Дивизије. По увођењу у праксу ових малих рововских станица створена је могућност, да и нижи штабови, па чак и основне јединице буду снабдевене овим средством за везу, те користећи се против у-весом на место земљовида и инсталишућ и бежичне рефлекторе могу одржавати бежичну везу по фронту и по дубини без опасности од сметњи и прислушкивања. Раније је за одржавање безжичне кореспонденције употребљавана шифра и уговорени знаци. Ова се шифра и знаци могу и у будуће употребљавати у циљу још бољега обезбеђења тајности бежичног саобраћаја поред напред наведених средстава.

Слабе стране бежичнога телеграфа, које су се раније састојале: из гломазности станица и антена, могућности прислушкивања и стварање сметњи од стране непријатеља, потребе за стручним и извежбаним људством, уклоњене су код модерних бежичних станица: умањавањем димензија станица и антена, јер су употребљене мање моћне станице — али ипак са већим дометом — и антене много спретније конструкције (у виду рама и вертикалне), избегавањем могућности прислушкивања и стварања сметњи на горе описан начин и благовременом спремом стручног и извежбаног људства.

Примена бежичне телеграфије корисна је дакле, поред тога што служи за везу са опседнутим местима, са удаљеним јединицама и вишим штабовима, са речним и поморским бродовима, са авионима у извиђању, на реглажи и одржавању веза између појединих родова војске, са савезним државама и са раздвојеним војиштима, како је то раније сматрано, још и за везу на блиским растојањима са нижим штабовима и основним јединицама. Како једна иста бежична станица може служити и за телеграф и за телефон то се оба ова средства за везу могу згодном комбинацијом употребити тако, да се избегне сваки неспоразум, преоптерећење појединих станица, сметање у раду и опасности од прислушкивања. Употребом различитих таласних дужина при раду у многоме ће се помоћи, да се постигне добра веза и избегну неспоразуми, нагомилавања и сметње у раду. Коришћење у потпуности управљенога дејства у мно-

гоме ће допринети успеху у раду и избећи прислушкивање од стране непозваних.

Све модерне војске уводе у употребу савремену бежичну телеграфију са таком брзином, да неће проћи дуго времена, а наши ће суседи имати њу већ у употреби. С тога отпада раније мишљење, да помоћу наших бежичних станица можемо лако хватати непријатељске радиограме.

2) *Бежични телефон.*

Бежични телефон је, као и жични одлично средство за везу помоћу живе речи. Као што је жични телефон најбоља допуна жичноме телеграфу, тако је и бежични телефон најбоља допуна бежичном телеграфу. Бежични телефон ће будућности, према његовом развијању у нашој земљи, потпуно заменити жични телефон, те ће постати нормално средство за везу између старешина у циљу усменога обавештавања и заповедања.

Добре стране бежичнога телефона су исте, које су напред наведене за жични телефон са придодаткои добрих страна бежичног телеграфа. Слабе стране бежичнога телефона су ипак много мање од оних код жичног телефона и то су: опасност од непријатељског прислушкивавања кроз ваздух (помоћу бежичних станица) и кроз земљу (помоћу станица за прислушкивање) и стварење сметње од стране других бежичних станица. Све се ове сметње могу лако уклонити код модернога бежичног телефона употребом противу веса, рефлекторских станица и подесних таласних дужина.

Све што је раније речено за бежични телеграф важи и за бежични телефон, само овај последњи има још једну одлику више, а то је: могућност директног општења живом речи између говорника.

Као што је жични телефон био увек симпатичнији свима командантима од жичног телеграфа због могућности директног општења, тако ће исто бежични телефон бити више цењен од бежичног телеграфа код команданта из истог разлога.

Најјачи разлог због којега ће у будуће бежични телеграф и телефон бити претпостављен жичноме телеграфу и телефону је: *сигурност везе и при најјачој непријатељској артилериској ватри и бомбардовању од стране непријатељских аероплана.* Употреба станица и антена малих размера и подесне конструкције ових у вези са брижљивом камуфлажом, осигураће нам несметани рад бежичним путем и тада, када то раније, при употреби жичнога телеграфа и телефона, апсолутно није било могуће. Ипак се не треба потпуно ослонити на искључиву бежичну везу, већ треба подићи и жичну везу по фронту и по дубини као допунску и резервну бежичној вези. Само при подизању жичне везе треба се придржавати савремених захтева, који се постављају за ту везу.*)

Примена бежичнога телефона је за исте циљеве, као и бежичнога телеграфа, те је напред и изнета.

3) *Телеграф кроз земљу.*

Као што је напред речено, овај вид телеграфа изгубио је своју важност по увођењу у употребу модерног бежичног телеграфа и телефона код предњих делова трупа, где је он поглавито и употребљаван Овај вид телеграфије — ако се већ има — треба употребити као замену и резерву бежичном телеграфу. Нове апарате овога вида не би требало набављати, већ само искористити оне, који се имају у наоружању. Много је боље искоришћавати кредите, који се имају на расположењу, за набавку модерних бежичних станица, јер су ове употребљивије и практичније.

4) *Сиглнали звучни и акустички* имају приличну вредност у рату, јер су справе за њихово давање просте и лаке за употребу.

Њихова употреба је на кратким растојањима и у недостатку других веза, или ако је тешко успоставити неку другу врсту везе. Ови сигнали згодну примену налазе за везу са предњим деловима у планини, по киши и магли.

КРАТАК ОПИС БЕЖИЧНИХ СРЕДСТАВА ЗА ВЕЗУ, КОЈА СЕ ПРИМАЈУ ЧУЛОМ ВИДА.

1) *Оптичка телеграфија.*

Ради бољега описа поделићемо ову врсту телеграфије на два дела и то: оптичка телеграфија помоћу рефлектора мањих калибара (и ручних фењера) и оптичка телеграфија помоћу хелиографа.

Рефлектор се састоји из два главна дела: апарата и батерије елемената или акумулатора.

Апарат је доста проста справа, коју може носити исти војник, који врши и предавање знакова. Давање знакова врши се или прекидањем и пуштањем (по-

*) О овоме се говору у чланку подписатога „Организација службе везе“ који је изашо у „Ратнику“.

моћу манипулатора) дужих и краћих млазева светлости (тачке и повлаке Морзе знакова), или мењањем боје светлости помоћу обојених стакала. За извор струје употребљавају се већином суви елементи или акумулатори састављени у батерије са оноликим напоном, колики је потребан за употребљену сијалицу. Старији модели (ручни фењери) су били са петролејском или ацетиленском лампом, али се они избацују из употребе.

Хелиографи имају само један главни део: апарат са лампом (петролејском) за рад ноћу или апарат са огледалима за сунчану светлост за рад дању. Сваки апарат снабдевен је дурбином за бољи пријем, стативом за постављање апарата и тастером са лопатицом за давање знакова (тачки и повлаке Морзе азбуке).

Рефлекторима (и фењерима) се могу давати само кратка саопштења (а не и депеше), уговорени знаци и сигнали. Хелиографима се могу предавати и депеше краће садржине.

2) *Ручна сигнализација.*

Ова врста сигнализације врши се само рукама помоћу сигналних барјачића и других предмета. На овај начин могу се предавати краћа саопштења, сигнали и уговорени знаци.

Употреба ручне сигнализације је много ограниченија у погледу домета од оптичке телеграфије, те се с тога и употребљава само онде, где се немају на расположењу срества за оптичку телеграфију.

У ову врсту сигнализације спада и сигнализација платнима разне величине, облика и боје, као и са разним знацима на њима. Овим платнима означавају се места штабова, јединица, делова трупа, резерви заклона и склоништа за везу са аеропланима и балонима.

Оваквим платнима служиле су се и артилериске јединице за давање знакова аеропланима, који су вршили реглажу артилериске ватре. По усавршавању бежичне телеграфије, да се са аероплана може не само предавати него и примати, избацују се ова платна из употребе за наведени циљ.

3) *Ватрометна сигнализација.*

Ове сигнализације имамо три врсте: бенгалским ватрама разне боје, бенгалским ракетлама разне боје и сигналним метцима напуњеним бенгалским сигналима разне боје.

Састав бенгалске ватре познат је из Хемије с тога то овде нећемо износити.

Овом врстом сигнализације могу се давати само уговорени знаци и сигнали-како са земље, тако и из аероплана и ба, лона.

ВРЕДНОСТ ПОЈЕДИНИХ БЕЖИЧНИХ СРЕДСТАВА ЗА ВЕЗУ, КОЈА СЕ ПРИМАЈУ ЧУЛОМ ВИДА И ЊИХОВА УПОТРЕБА.

1) *Оптичка телеграфија.*

Вредност ове врсте телеграфије закључује се у томе, што је врло проста за употребу, те јој нису потребни многи скупоцени и компликовани апарати, нити линије или антене.

Добре стране овога вида телеграфије су следеће:

а) Омогућава везу и тамо, где је подизање жичних веза немогуће (преко мочари испресецаног планинског терена, усред непријатељско расположеног становништва преко непријатеља);

б) Инсталација станица и њихов пренос је брз и лак;

в) Омогућава везу између појединих колона и на маршу и

г) Треба сразмерно мало људства за инсталацију станица и за рад.

Слабе стране су му пак:

а) Не гарантује нам тајност кореспонденције;

б) Потребује стручњаке — телеграфисте за манипулацију на тастеру;

в) Предаја знакова довољно је спора у сравњењу са осталим врстама телеграфије

г) При незгодном времену (киши, магли, прашини) онемогућен је рад са овом врстом телеграфије; и

д) При хватању везе станице се доста тешко налазе.

Употреба ове врсте телеграфије врло је корисна како дању (кад је јако сунце), тако и при тамним ноћима (без месеца). По данима без сунца и по светлим ноћима употреба ове врсте телеграфије је доста отежана. Згодну прилику налази овај вид телеграфије нарочито у брдском терену и употребљавају га све јединице, које га имају у своме саставу по формацији (батаљони, коњички пукови, артилеријски пукови и веће јединице); затим згодно служи за везу између појединих родова војске, као и за везу аероплана и балона са земљом. Шифре и уговорени знаци имају овде велику примену, јер

се овај вид телеграфије употребљава већином у близини непријатеља.

Овај вид телеграфије врло корисно служи као допуна и замена осталим видовима телеграфије (жичне и бежичне) нарочито у покрету, а такође и као резервна веза њихова.

2) *Ручна сигнализација.*

Вредност ове сигнализације је у томе, што потребује најпримитивнија средства за одржавање везе, нарочито између предњих делова трупа, где се остала компликованија средства за везу не могу употребити.

Све изнете добре и рђаве стране оптичке телеграфије важе и за ручну сигнализацију.

Услед близине непријатеља морају се ручном сигналисању безусловно употребљавати само шифре и уговорени знаци.

Употреба ове врсте сигнализације је нарочито згодна у планини за везу с предњим деловима. И она служи за допуну осталим врстама везе, а и као искључиво средство за везу тамо, где се никакво друго средство не може употребити.

3) *Ватрометна сигнализација*

Вредност ове врсте сигнализације састоји се у томе, што се врло брзо и на врло прост начин може употребити и што даје сигнале на великој висини (око 100 метара), те су ови врло уочљиви.

Добре стране ватроменте сигнализације су:

а) Мала тежина при транспортовању;

б) Лака употреба тако, да не треба нека нарочито обука за то; и

в) Могућност честога мењања сигнала комбинацијом разних боја, које нам стоје на расположењу.

Слабе стране ове сигнализације су:

а) Опасност од експлозије и паљења приликом транспортовања;

б) Велика осетљивост од влаге;

в) Стварање забуне код незгодно комбинованих боја при давању сигнала; и

г) Немогућност чувања тајности сигнализације.

Пажљивим паковањем и транспортовањем, чувањем од влаге, згодном комбинацијом боја и честим мењањем сигнала дају се избећи наведене слабе стране.

Употреба ове врсте сигнализације је врло разграната, али је најчешћа за давање сигнала у циљу извршења појединих операција и садејства свих радова војске.

Ова сигнализација допуњава остала редства за везу и убрзава извршење сваке борбене акције.

Београд

Инж. пуковник,
Ђ. Јорговић,

ФЕЉТОН

Домовина

Од Триглава до Солуна
Домовина моја мила,
Пуна чари на све стране,
Да би вазда сретна била.
У теби ми све познато:
Дивне лепе покрајине,
Лепе равне, тихе реке,
Мила брад и долине.
У теби је круна свега
Дивна ,лепа Шумадија,
Свег Краљевства поносита
Мезимица најмилија.
У теби су дивни краји
Херцег-Босна, Далмација.
Сријем, Банат, Бачка равна
И Хрватска, Словенија.
Међу њима други краји
Пуни света ,пуни дара,
Црна Гора драги камен
Под Ловћеном, пуна чара.
У присуству свога Краља
Где се сада Слава слави
И почиње Његош — Рада
Да се већан спомен стави
Тог песника неумрлог
Писца дивног „Горског Вјенца“
Поздрављају милиони
Као каквог свога свеца.
Седамдесет ево лета
Како Његош већ не пише,
Ал његова света дела
Дизаће се све то више.
Благодарни синци: Срби
Уз Хрвате и Словенце,
На Ловћену и на гробу
Полажу му дивне венце.
А Његош ће са Ловћена,
Са висине гордих стена,
Стражу чуват док је света
На вечита та времена.

21. септембра 1925. године, на дан преноса посмртних остатака Петра Петровића— Његоша.

Бративоје Л. Антић
Поглавар Среза Санског.

Споменик

Поред главног друма Београд—Шабац на улазу у село Ратари стоји и дан дањи скроман споменик од белог мермера, ограђен гвозденом оградом и увек окићен цвећем. Камен је већ и поцрнио од кише и непогоде, али свежег цвећа увек је на њему; чим једно свене обнови се другим. Унаоколо се зелене шумарци, њиве и поља, равни као длан.

Прошло је десет година, како се крв јунака сасушила и упила у ове плодне равнице. Кости су им већ иструлиле, а хумке им сакрила густа трава... Скоро се и заборавило. Само још по неки споменик сећа нас на тужне дане, испуњене патњама и болом.

На овом споменику стоји натпис:

„Овде се борили јуначки и
славно пали два брата Павле и Чедомир
војници 6-ог пука I позива
Споменик подиже оцац им Панта Јевтић".

Њихову историју испричао ми је чика Сима, стари ратник и њихов друг у свима борбама. Он ми рече да цвеће на Споменику обнавља редовно сваког дана њина мати и снаха јој, жена Чедомира, која се још није преудала. Њих две долазе по сваком времену и воде Чединог синчића; говоре му како кад порасте, треба да освети оца и чику.

„Ја сам био заједно с'њим у кадру, па смо после и у рату припали једном пуку" — прича тронуто чика Сима. „Нисам сам нигде видео ни чуо, да су се браћа тако лепо слагала и волела као њих двојица. То мислим на свету нигде није било. Ако је један од нњих био болестан, други по целу ноћ није спавао нити се одмицао од кревета болесног брата. Није чак дозвољавао ни да га други замени, док се одмори. А кад оздрави као да га озари сунце после љуте зиме, сија од радости и свима прича о томе. Један другога су тешили у тузи, а делили радост и срећу.

Али пред почетак нашег одступања 1915. г. раздвојише их, на велику њихову жалост. Павле је остао у истом пуку а Чеду преместише у шести прекобројни пук, у позадину. Ех, тужно је било гледати Павла тада. Шалио се са нама и смешио, али само да заборави тугу, а чим је остао сам, заронио би гладу у руке и дуго остајао тако замишљен."

„Једне мрачне ноћи уочи Ваведења, мислим, наша чета је била у рову и очекивала непријатеља који је требао, како нам је јављено, да нас те ноћи нападне. Густ мрак је покривао целу околину. Ми смо се у рову само осећали, а није било могуће видети и распознати предмет ни на 10 корака пред собом. Све се црнило. Наједном јак пуцањ у близини поремети тишину; бомба непријатељска. Али не беше само једна, већ се просуше као киша и грмљавина из тмурног неба, изненада. То се Аустријанци беху привукли под мраком баш пред наше ровове. Уз страховиту ватру њихове артилерије на нашу позадину, заплавише се одела и у наше ровове почеше ускакати помамно њихови војници као гладни зверови. Настаде лом. Ударали смо ножем и пушком у сваку прилику човека у близини. Људи су падали, јаукали и превијали се од болова, а ми смо газили преко њих и ударали друге... У то се наједном упалише ракетле; светлост потраја мало, па после паде још црњи мрак Наши артилерци отворише ватру. Стиже нам у помоћ и цео шести прекобројни пук. Наши охрабрени овим, као лавови искочише из ровова и громко „Ура" из толико хиљада грла проломи се и одјекну у долини...

Е, то је била борба! Ми који смо остали живи, сећаћемо је се целог свог живота. Ту смо ја и Павле рањени. Нашли смо се доцније у болници и он ми је испричао све о жалосној судбини његовог Чеде.

„Павле је, у највећем окршају застао мало да се прибере.. Први му је поглед пао, кад се окренуо и погледао унаоколо, како два Аустријанца грозно мрцваре једног нашег војника. Један га, каже, боде бајонетом по глави и лицу (онај несретник је лежао на леђима, рањен, и грозно јаукао а други га претреса и узима што нађе у ранцу и торби. Павле се згрозио видећи ово, и прича да је сав био позеленио од једа. Притрчао је оним зверовима и онога што је пљачкао ударио пушком и оборио на земљу, а други је сам побегао. За ово време колебали су се и наши и њихови редови, наши су били пошли мало напред, па се и Павле одмах упутио за њима. Али га нешто одједном као прикова за земљу. Глас онога рањеника био му је познат. То је био његов јадни Чеда... Дошао је био у помоћ са шестим пуком. Замислите, како је било Павлу. Свега га, каже, облио хладан зној; страшан гнев измешан са болом прожмао га је одједном, сећајући се оног страшног призора... Није се могло много мислити. Наши су опет полако, стопу по стопу, одступали.

Тако вам наш народ брани своју земљу... Павле погледа у мрак према мрском непријатељу, узе брата на леђа и пође назад. Ишао је низ брежуљак, а непријатељи су били све ближе за њим. Није знао где ће се зауставити ни шта да ради. Кад ми је ово доцније причао сузе су му лиле низ лице као киша и ако је ретко кад плакао. Није хтео да падне у ропство ни он, па ни Чеда, и ако рањен и на самрти. Сећао се и тад очевих речи... Ето, какав је то човек био".

„Када је дошао, каже, у једну долину, спустио је Чеду на земљу и загледао му у лице. Оба ока била су му исцурила, а мозак измешан са крвљу, пресипао се преко лица. Превијао се од болова као црв у ватри, и слабо јаукао. И Павле гледајући га, жалосно је крикнуо и пао по њему... Али је непријатељ био близу. Устао је и мало се, каже, нешто премишљао. А ко зна, шта се тада у његовој души догађало? Скинуо је пушку, наслонио цев брату на груди и чекао неколико секунада. „Опрости ми брате", прошапутао је; по лицу му се, вели, осуше сузе а у грудима га стегао неизмеран бол. Повукао је ороз Пуцањ је одјекнуо у околини, а Чеда само жалосно јаукнуо и умирио се...

Павле се оданде затрчао у долину, али није прешао ни педесет корака, чу пуцањ и осети да га нешто удари у раме и обрте у страну... Осети, каже, млаку крв, и мрак му се навлачио на очи. Трчао је даље, само да га не заробе... Освестио се у болници и тамо ми једва све ово испричао.

„Симо, говорио ми је тешко, ако одеш некада у село поздрави ми оца и мајку. Кажи снаји шта је са Чедом било. Замоли је да ме не криви, морао сам тако учинити. Кажи оцу да нисам заробљен, не, никако, већ у борби тешко рањен, тако и Чеда. То ће нам оца утешити, пола бола и туге биће му мање. Јер увек нам је говорио: „Децо, само да не паднете живи у ропство. Да ми људи после не пребаце, какви су ми синови"... Глас му је постајао све тиши и блажији. Очи су му се напуниле сузама, али се напрегао и уздржао. Окренуо главу к'прозору и ћутао неколико тренутака. Подигао се затим, муком, мало на јастук и са пуно бола у очима загледао се кроз прозор. На пољу беше јесен у пуном јеку. Промицале су крупне капљице кише и са фијуком ветра ударале о стакло прозорско. Повијале се гране и врхови дрвећа у болничком парку, а са њих се расипало на све стране сухо лишће... Небом су јурили црни облаци. Видео сам неколико пута, како му навираху сузе на очи, али се сваки пут уздржа. Само се неколико суза задржаше на крајевима трепавица.

Видећи да сам опазио сузе и приметио како му је неизмерно жао, узнемири се и окрете на другу страну... „Симо, поздрави ми оца и замоли га да брату и мени подигне Споменик. Нека на њему запише да смо се јуначки борили и пали. Да не мисле, заборавили нас. То ми је последња жеља"...

Око 5 сати по подне издахнуо је".

„Нисам смео све овако казати његовима; мајка би му свиснула од туге. Оцу сам говорио, како су се оба храбро борили заједно и пали славно. То га је помало тешило и гордило, али сиромах... имао је свега њих двојицу, па му је ипак врло тешко Сада негује Чединог синчића, да и њега пошаље кад буде требало. Увек је са малим и говори му како су му отац и чика погинули и како и он треба да буде јунак, да их освети... Остарио је већ. Обилази Споменик ређе, и то увек као другим послом па узгред сврати. Никако неће да се покаже, да му је жао."

Београд. *Живорад Љ. Вукосављевић*
пит. Вој. Академије

КЊИЖЕВНОСТ.

МОРАЛНЕ ЛЕКЦИЈЕ РАТА

Како са чисто војничког, тако исто не мање писало се о прошлом великом рату и са других гледишта и становишта, друштвеног, економског, техничког, моралног и др. Сада се већ управо у литературама скоро свих народа који су учествовали у овој гигантској борби располаже у изобиљу делима, документима која ће нараштајима што долазе пружити довољно материјала да могу догађаје, чињенице, факта, људе велике катастрофе свестрано ови упознати и оценити.

Нарочито Француска књижевност сваким даном се богати по којим новим делом а које баца нову светлост на недавну прошлост чији смо сведоци и учесници били.

Књига чији кратак макар приказ овим

редовима желимо читаоцима *В. Весника* да пружимо, расправља о *моралним лекцијама* прошлог рата, о чему је код свих зараћених народа писано па и код нас. Писац је узео да говори о моралним лекцијама, ма да сâм на једном даље месту каже ово: „Рат који се је појавио 1914. године представља ову борбу раса, праву зоолошку борбу пошто је она тежила за уништењем непријатеља. Без правила, без икаквих обзира рат какав су почели Немци у почетку 20. столећа и како га је противна страна била принуђена да води *искључује* сваки морал. Заиста зар нема у овом парадокса?

Али ипак не може се апсолутно тврдити да је у рату морал био искључен потпуно. Баш то презирање, одбацивање моралних прадила и регула, који су дотле поштовани у свима ратовима кокпромитовало је успех који су Немци могли имати.

Књига има да истакне колико су баш *психолошки* разлози проузроковали и довели до Европског, Светског рата. А њих је било. У неколико одељака писац разлаже и износи све што је придонело да се дође до неизбежног сукоба, конфликта за који су Немци нарочито били расположени, да се дође; до сукоба који се је могао по речима пишчевим само *одложити* али никако *отклонити*. Да пратимо писца у овим његовим поучним и занимљивим излагањима премашило би оквир и циљ овог приказа.

И колико су у овом сукобу, борби сви народи, што су учествовали показивали заједничких, општих особина као ратујуће стране толико је уз то још сваки посебице показивао нешто особеног, себи својственог чиме се и истицао. По писцу посебно је при том била психологија сваког од народа који су узели удела у рату. То је писац са *аргументима* показао чинећи једну богату анализу. Јер по њему свакако да је друго био руски *мистицизам*, који је играо важну улогу разликујући се од, на пример, енглеског *схватања части* ма да су оба ова фактора били утицајни кад се је на рат морало помишљати. Или да се још боље види ова разлика писац је поред *упорства* српског његове издржљивости коју смо толико високо у разним манифестацијама испољавали исто као талијанско *буђење*, коме је следовало прикључење Италије савезницима за праведну и моралну ствар. Уз то анализање психолошких одлика за сваку од нација писац надовезује историјске, народне, економске и друге разлоге који су придонели да се дође до судара и који су у току рата неоспорно играли улогу.

Пуне су поуке странице ове књиге, писане од човека који и предмет добро познаје и лепо, јасно ствар излаже. Ма колико да је одељак о нама, Србима, сведен у најуже границе ипак и оно неколико страна одају човека који је ушао у историју нашег народа, добро познаје нашу народну душу те је могао правилно да схвати значај тог рата за нас. Сви су народи на страни наших савезника књигом обухваћени и о сваком ће читалац наћи оно што је за дотични битно, карактеристично. И зато ће књига, бацајући један сад после свршених догађаја нешто ретроспективан поглед улазећи објективно да протумачи овако важан проблем, заслуживати да је шири војнички редови читају и познају. Човек узет индивидуално а још пре тим кад се колективно, ускупно његова психологија тумачи заслужује да је и официр, као вођа, старешина и наставник познаје и разуме. Та колективна психологија која је као предмет изучавања, испитивања и студије засебне школе и правца нарочито у Француској (Густав Ле Бон), Италији, Енглеској дала је леп број као резултате научних дела која се проводе на све европске и остале језике. Ова дела биће потребна и нашем официру да уђе у овај тако важан домен знања, корисних за њега. Пре неколико година дело ове врсте *Покушај војне психологије*, у преводу са Француског језика био је леп прилог за нашу иначе сиромашну војну књижевност.

Но, колико је нама познато, на томе се стало, те се осећа застој што је знак као да се овом питању у нас више не поклања довољна пажња. У закључку своје књиге писац питајући се какве се психолошке лекције из рата могу извући, закључује овако: „Рат је многе илузије распршио, развејао. Док су и државници имали погрешне појмове и лажне претпоставке дошао је рат да све то побије. Рат ће тешко моћи искоренити, пошто ће увек бити народа који ће га хтети. Отуда и сан да се разоружамо само ће једну предрасуду и заблуду више после открити.

Човек се тешко мења; он носи у себи инстикте нагомилаване вековима.“

По све поучна књига која би се и нашим официрима могла препоручити то је по нашем мишљењу ова чији смо само бледи приказ могли у овим збијеним редовима изнети. А библиотека научне философије у којој је и она као једно издање нашла

места довољно показује њену научну вредност, библиотека која се у својим едицијама бави свима проблемима што дух модерног човека могу занимати.

Ђ. Ћирић.

1) Paul Gaultier: Lecons morales de la guerre. Ernest Flammarion éditeur. Paris (Biblioteque de Philosophie scientifique).

Вјестник воздушн го флота (Руско војно издање, 1926. г.).

Свеска 1.

Шалимо: Универзализам и одговор Хоркова на овај чланак. Писци додирују животна питања оних држава, које су оскудне и сиромашне у техничким средствима. „Ми смо сиромашни, ми немамо материјалних срестава да бисмо створили ваздушну флоту, која по броју и квалитету летелица не би уступала флотама западних држава. Али из овога не треба изводити закључак, да ми морамо имати аероплане у техничком и тактичком погледу горе него ли наши евентуални противници; из овога не треба закључивати да ми морамо имати само један „универзални" тип аероплана, који би могао одговорити свима задацима тактике и стратегије." Она колосална разноликост типова аероплана, коју ми видимо у иностранству, *није* резултат брижљиве анализе тактичко-техничких захтева војноавиационе команде и *није* последица ових захтева. Све је то резултат помамне конкуренције аеропланских фабриканата. Према томе, термин „универзализам" треба разумети у смислу максималне нормализације детаља и стандартизације типова, у колико је то могућно без велике штете по тактичке особине посебних типова.

Хрипин: О вишем војно-авијатичком образовању. Поводом питања о неопходности стварања авијатичког главног ђенералштаба.

Татарченко: Суд о ваздушној идеји. Суђење у Америци авијатичару Митчелу појављује се у правом смислу речи као суђење ваздушној идеји. Овај судски процес изазива не мање интересовање од некадањега суђења Драјфусу. У Америци се сукобише две противничке идеје, две доктрине. Идеолози *земаљске* доктрине сматрају да су ваздухопловне снаге само једно ново помоћно ратно оруђе. *Ваздушна*, пак, доктрина сматра да је сав из основа измењено. Цела тактика и стратегија морају се прилагођавати захтевима ваздушнога рата. У многим случајевима сувоземне и поморске снаге играће само помоћну улогу у ратним операцијама ваздушне флоте. Митчел је изјавио, да премда министри војске и морнарице, може бити, у души и схватају сва значај за Америку ваздухопловних снага, али се ипак, услед свих могућих незаконитих комбинација, намерно старају да угуше ваздушну флоту. Формално је ђенерал Митчел стављен под суд због нарушења војне дисциплине. Врло је интересантан сам пројекат ђенарала Митчела. Он рачуна: за поморску флоту у ратно време 200 аероплана, и још у резерви 50%, свега 300; за сувоземну војску такође 300. Главне оружне снаге Америке имају бити састављене од независних ваздушних снага" до 2400 јединица: бригада од 600 апарата за одбрану источног дела Америке; друга, толика иста бригада, за одбрану западне Америке; дивизија од 1.200 апарата — у резерви или изван Америке. Министар ства: војске, морнарице и ваздухопловства треба да буду одељења у министарству народне одбране.

Татарченко: Ваздухопловне снаге Пољске. Према подацима француског листа излаже се у овом чланку војна ваздухопловна доктрина Пољске. Имајући веома дугачке границе а уз то још и за суседе Русију и Немачку, Пољаци не могу да заснивају своју државну одбрану само на сувоземној војсци, већ су одлучили да створе своју ваздушну флоту, тако јаку да јој никаква друга не може бити опасна.

Свеска 2.

Бородатов: О ноћном летењу. За војну авијатику успех ноћних операција лежи у питању припреме личног састава и аероплана. До данас још није пронађен фактички поуздан контролни прибор, који би потпуно осигуравао безопасност ноћног летења. У будућем рату ноћно летење заузеће најважније место.

Свеска 3.

Сергијев: Гађање с аероплана минама које се саме крећу. Кад се миноносци, који много лакше иду и представљају несрављиво већу и згоднију мету за дејство контра-минске артилерије, врло често шаљу у напад на непријатеља у току боја ескадри, онда је још умеснија у томе боју употреба аероминоносца, јер је скоп-

чана са мањим губитцима а постиже исте циљеве.

Народна Одбрана. (Уредништво: Београд, Милоша Великог ул. 14. — Претплата годишње 60 динара. Излази сваког 1. и 15. у месецу.)

Садржај: Значај Видов-Дана: Узроци наше пропасти, Етички значај Видов-Дана, Опомена данашњици; — Административни хаос у државним надлештвима; — Наша држава и Италија: Наша нација и Италија до Светскога рата; — Невина јагњад; — Из задњих трзаја Аустро-Мађарског режима; — Два важна конгреса; — Дописи; — Разно; — Наше вести.

Обраћамо пажњу наших читалаца на овај национални лист.

D.

УЗ НАШЕ СЛИКЕ.

ДИВИЗИСКИ ЂЕНЕРАЛ ДРАГУТИН РИСТИЋ

Помоћник Команданта III. армије.

Рођен 7. новембра 1871. год. у Смедереву, од оца Лазара и матере Катарине, свршио 7 разреда гимназије, и Нижу Школу Војне Академије у Београду

I.) *За време мира је служио:*

Као водник: у IX. батаљону у Београду; у II. гардијском батаљону у Ваљеву; у IV. гардиском батаљону у Крагујевцу; у пешадиској подофицирској школи у Београду. Дисциплински официр у Војној Академији у Београду. Ађутант 8. пешадиског пука.

Као командир чете: у 5. гардиском пешадиском пуку у Зајечару; у 15. пешадиском пуку „Стевана Синђелића" у Зајечару; у пешадиској подофицирској школи у Београду; у 6. пешадиском пуку „Краља Карола I." у Београду; у

12. пешадиском пуку „Цара Лазара“ у Крушевцу; у 9. пешадиском пуку „Књаза Николе I.“ у Пожаревцу.

Као командант батаљона: у 9. пешадиском пуку „Књаза Николе I.“ у Пожаревцу.

Као помоћник команданта пука: у 9. пешадиском пуку „Књаза Николе I.“ у Пожаревцу.

II.) *За време рата:*

Као командант батаљона служио у 9. пешадиском пуку „Књаза Николе“ I. позива народне војске.

Као командант пука: служио (командовао): у 7. пешадиском пуку „Краља Петра I.“ I. позива народне војске за време Турскога и Бугарскога рата; у 3. пешадиском пуку I. позива народне војске у Албанској побуни и Аустријском рату све до 3. септембра 1914. године када је као тешко рањен евакуисан у позадину на лечење.

По оздрављењу као реконвалесцент био: начелник штаба Моравске Дивизиске Области у Нишу; Инспектор подофицирских школа и резервних трупа, примио ову команду 4. децембра 1915. године у Тирани и одвео ову команду у Бизерту. Командант I. бригаде Команде резервних трупа у Бизерти. Командант I. бригаде II. Добровољачке Дизизије у Русији. Помоћник Команданта Моравске Дидизиске Области на Крфу. Заступник команданта Моравске Дивизиске Области на Крфу и Нишу.

III. *За време мира (после светског рата):* Помоћник Команданта Вардарске Дивизиске Области у Скопљу. Помоћник Команданта Врбаске Дивизиске Области у Бања-Луци, Босна. Командант Косовске Дивизиске Области у Приштини. Командант Вардарске Дивизиске Области у Скопљу, сада Помоћник Команданта III. Армиске Области.

За време ратова командовао и учествовао и то:

1) у Турском рату 1912-13. године као командант 4. батаљона 9. пешадиског пука I. позива народне војске, учествовао у борбама на Старом и Младом Нагоричану.

Као Командант 7. пешадиског пука „Краља Петра I.“ I. позива народне војске у борби код Битоља.

2) У Бугарском рату 1913. године опет као командант 7. пешадиског пука I. позива народне војске, учествовао у борбама: на „Ретким Букама, кота 1775;“ у ноћној борби на Кали-Камену; у тродневној борби приликом насилног рекогносцирања положаја „Баждарице“ и „Ђујешевачке карауле“.

3) У Арнаутској побуни 1913. године као Командант 3. пешадиског пука I. позива народне војске у Охриду.

4) У Аустријском рату 1914. године као Командант 3. пешадиског пука народне војске у Церској битци и у борбама на Дрини код села Црне Баре и Парашнице.

Рањен 3. септембра 1914. године код села Црне Баре. Зрно од шрапнела остало му је испод леве кључначе.

Новости и белешке.

БУГАРСКА

Укинута војна контрола. — Председник министарства известио је Народну скупштину, да је амбасадорска конференција решила, да опозове међусавезничку војну контролну комисију. Представници Великих сила саопштили су председнику бугарског Министарског савета, да је амбасадорска конференција одлучила, да се опозову органи војне контроле у Бугарској, пошто је Бугарска испунила војне одредбе Нејског уговора.

НЕМАЧКА

Немачко ваздугопловство у првој половини 1925. — Немачки Аеро-Лојд: 900.000 километчара летења, 15.200 путника, 103 тоне товара (пртљага), Јункерс-аероплани: 1,508.310 километара лета, 28.389 путника, 127 тона товара (пртљага) поред 36 тона поште. Из овога излази циновски рад о д свега 21-2 милијона километара лета и око 318 тона транспортованог корисног терега, даклесамо у првој плолугодини 1925. постигнут је три пута већи целокупни резултат него у 1923 години.

Унапређење ђенерала Секта. — Председник државе унапредио је дивизијског ђенерала фон Секта, шефа војне управе, на Нову Годину у чин армијског ђенерала. Том приликом се са службене стране указује на заслуге ђенерала фон Секта, које су у унапређењу. добиле признање председника државе.

Војни буџет. — За 1926 год. тражена су 64 милијона златних марака више него у 1925. г. због тога, што су сад веће цене за издржавање војске које ће се делом тим вишком покрити. Неколико места међународне војске контроле укинуто је.

Упоређење војних Буџета. — Војни буџети за 1925.—1926. најважнијих европских држава показује ове карактеристичне бројеве: Француска 5.300.000.000 француских франака или 17 од сто целокупних издатака, Белгија 593.000.000 белг. франака (15 од сто), Енглеска 125.000.000 фунти стрлинга (15 од сто), Италија 2,130 000.000 лира (21 од сто), Чехословачка 1.935.000.000 чехослов. круна (19 од сто), Румунија 4,300.000.000 леја (15 од сто) Пољска 727.000.000 злотиа (39 од сто). Немачка 562.000.000 марака (9,3 од сто), Аустрија 67.000.000 шилинга (6,7 од сто), Мађарска 1,343 милиона мађар. круна (10 од сто) и Бугарска 3.000.000.000 лева (15 од сто).

Строжије казне. Казне за кривице учињене на служби знатно су пооштрене у немачкој војсци пре кратког времена.

ЛИТВАНСКА

Јачина и организација војске. — Лирванска има два милијона становника. У миру, јачина војска износи 30.000 људи (око 1,5 војника од сто становника). За време рата војска се може повећати на 65.000 људи.

Општа војна обавеза траје 25 година, Постоје свега три дивизије, које имају укупно 27 батаљона и 10 пољских батерија. Од коњице имају 1 коњочку бригаду од 11 ескадрона. Постоји једна аутомобилска команда од 12 оклопних аутомобила. Од ваздухопловства има 3 ескадриле од по 10 аероплана.

Литванска влада усвојила је законски предлог да се устроји: једна санитетска подофицирска школа, један ваздухопловни курс и једна виха техничка школа.

ПОЉСКА

Годишњи преглед пољске војске. — Ђенерал Сикорски казао је 16. маја 1925. год у Сенату о стању ратне индустрије и њеној изградњи за будућни период ово: Влада тежи потпуној самосталност у ратној индустрији. Велики су радови извршени, и ако се проду же се истим темпом, можемо се ускоро попети на највиши степен, који можемо достићи. Од 1924. налазе се 40 нових фабрика у раду за потребе војне природе, које су се раније морале набављати из иностранства. *Муниција:* 1925 потпуно је у земљи спремљена производња свих врста муниција. У интересу осигурања ратне потребе било је предвиђено проширење фабрика и смештање потребних машина. *Производња оружја:* у кратком времену годишња продукција биће око 150;000 карабина. Уговор за једну фабрику за митраљезе и за једну фабрику за израду пешадијских пратећих оруђа је при крају. Велике радионице за оправку оружја (нарочито у старохoвице) су устројене *Летеличка индустрија:* Фабрика Плаге и Ласкијевиц у Лублину стоји на висини у техничком погледу. Нове четири фабрике за производњу апарата су у раду. Производња мотора у земљи проучава се најревностније; може се постићи 1927. год. *Гасна заштита:* отпочела је продукција гласних маски, исто тако свих апарата потребних за гасну заштиту. За најкраће време смо независни. *Телеграфска, телефонска и радио продукција:* постигли су се такви напретци, да нисмо упућени на милост иностранства. *Кожна индустрија:* Одавно смо независни.

Три важна питања чекају на решеење: а) осигурање потребних сировина у земљи; б) осигурање стручних инжињера и радника у довољном броју; в) осигурање потребног броја савремених постројa и машина, који стоје на висини у техничком погледу. Проучавање спада у дужност оделењу за ратну индустрију. Прве седнице 22. јуна министар се надао знатном кораку у напред у тежњи за потпуном независношћу од иностранства.

Маневри код Торна. — Њих је изводила пешадија и градска артилерија. Плава страна имала је да држи торн и мост на Висли против надмоћног непријатеља и да одбија нападе црвене стране. Министар Сикорски нагласио је у својој добро одржаној критици, да он баш задатцима одуговлачење одбране, који су се изводили, придаје највећу важност.

Набавка ратног материјала. — Француска је у шербуру устројила један депо, који ће служити за снабдевање пољске војске са ратним материјалом. Једна лађс са муницијом и маеропланима већ је отишла за Пољску. Изградња муницијског присганишног базена у Гланском (Данцигу) је међутим свршена.

Коњички маневри. — Обавили су се код Бродиа. Тамо су маневровали 12 пукова. Присуствовали су изасланици готово свих европских народа. Они су се свршили са победом слабије плаве стране која је имала да одбије нападе надмоћних коњичких маса, да одуговлачи њино продирање и да их сасвим задржи код Бродиа.

За техничког саветника морнарице ангажован је француски контра адмирал Жоливе.

Савез извидника у Пољској има сад 24.916 чланова.

Највиши савет земаљске одбране. — У војном одбору народне скупштине почео је претрес законског пројекта, који се односи на највиши савет земаљске одбране. Њихов први одељак одређује, да се у случају рата позива савет земаљске одбране; генерални секретаријат овог савета ступа у манастирски савет у циљу испитивања и контроле донетих закључака. Други одељак обухвата организацију војног министарства у рату и миру, деобу надлежности између војног министра, генералног инспектора војске и начелника главног ђенералштаба, као и начелника штаба Врховне команде. По томе је министар војске не само управљач оружане силе саобразно уставу, већ и њен вођа у мирно доба. Ратна готовост војске потпада под генералног инспектора.

Војна припрема школске омладине. 8 Министарски савет примио је пројекат заoона о војној припрси школске омладине. Поред гимнастичких о спортских вежбања биће и обавезна настава из војних предмета у вези са војним вежбањима. У пролеће и јесен одржаће се окружне свечаности из воје нприпреме. Њихов циљ биће упоређење постигнутог резултата у тој години, утакмица и пропаганда.

Курс отрвоног гаса. — У рударској академији у Кракову установљен је курс за отровне гасове и хемиску ратну индустрију.

Уштеде на војсци. — Јављају, да је министар војске, у сагласу са садашњом економском кризом наредио мере уштеде, које се пружају на животну област војне управе, као и на исхрану, обмундировку, огрев становање и војне набавке. Како из Варшаве јављају, савет земаљске одбране, који је сазвао миистар војске, изјаснио се против уштеда које је тражио министар финансија. Уштеде у издатцима за војску и морнарицу треба да буду само 10 од сто и ипак поред катастрофалне финансијске ситуације републике то није усвојено.

ИТАЛИЈА

Организација цивилне мобилизације. — У циљу дпровођења мера које стоје у вези са раном економијом образоваће се, са прикључењем на одељења која постоје при министарствима, четири одсека: један набављачки једна за исхрану, један за сировине и један за пропаганду и старање. И за ову сврху зсља ће се поделити у окружне комитете, која ће управљати свима помоћним изворима мобилисаним за ратне сврхе.

Буџет војног ваздухопловства. — Закључно са накнадним кретитом, овај буџета за 1925—1926. год. износи 539 милијона лира (према 450 илијона за 1924—1925. год.). По саопштењима владе Итали ја је имала 30. јуна 1924. год. у служби 60 ескадрила са 650 аероплана који ће се у лету 1926. попети на 90 ескадрила са 900 аероплана а за пет година на 182 ескадриле и то: 1.) Самостално ваздушно оружје 78 ескадрила, 2) код војске 57 ескадрила, 3) код морнарице 35 ескадриле и 4) код колонија 12 ескадрила. Ваздушне лађе (6) делиће се морнарици, привезани балони (њих 8) војсци а 2 пилотске школе министраству ваздухогловства. Особље износи 1930 официра, 222 техничара, 188 административних чиновника и 29.226 војника. За ваздухопловство предвиђене су три командне области: 1. североисточна област, седиште у Болоњи; 2. северозападне област, седиште у Милану и 3. јужна област са Сицилијом и Сардинијом са седиштем у Риму. Мусолини је преузео поред министраства војске и министраства морнарице још и министарство ваздухопловства, те да на тај начин припреми прелаз ка обједињеном министраству одбране. Ђенерал Бонцани остаје државни подсекретар ваздушне одбране.

Д/Анунцијо је наименован за ђенерала ваздушних бојних сила.

Број фашиста. — Генерални секретар фашистичке странке у Италији изјавио је пре кратког времена, да јачина фашистичких удружења износи 9000 са 700.000 чланова. Од тога броја у 16 јуришних легија долази 90.000 људи и у18 омладинских легија 70.000 чланова. Осим тога има 317 фашистичких радничких удружења са 1.800.000 чланова, 80.000 фашистичких железничара и 590 женских друштава са 25.000 чланова.

Омладинска друштва. — Италијански министарски савет одлучио је, да образује опше омладинско друштво по фашистичком обрасцу тако, д основа тог друштва буде основа досадашњих фашистичких друштва. Омладина треба да се васпитања у ратном и моралном духу, те да она, ступањем у војску, буде припремљена на војну дисциплину.

СЈЕВЕРОАМЕРИЧКЕ СЈЕД. ДРЖАВЕ.

Нови наставни филмови. — Они се односе на побољшање јединачне обуке пешадије; израђују се, на војној Академији Северомаричких Сједињених Држава уз сарадњу официра овог завода. Ови су филмови потребни, јер је настала промена у настави пешадије, због чега су многи филмови постали неупотребљиви. Филмови, који ће представљати даље појединости пешадиске обуке, израђиваће се у пешадијској школи. Стање официрске научне спреме је врло задовољавајуће али за наставу војника жели се још доста.

Организација, Наоружање, настава и употреба борних кола. — О овоме питању налазе се ови податци у Journal of the Royal United Service Institution (марта 1925. г.):

Организација. — После светског рата, трупа борних кола постала је део пешадије под инспектором пешадије. Та се трупа сад састоји из ових јединица: Главна команда борних кола, 1 батаљон лаких борних кола, 1 батаљон тешких борних кола, 1 школска команда, 1 мешовити батаљон борних кола (лаких и тешких), 4 деташоване чете борних кола и 6 деташованих водовода борних кола.

Особље. 7 Трупа борних кола има 111 официра и 1662 извежбаних војника, осим њих има и грађанског особља. Извежбани војиици мењају се врло често. Ово бива зато, што један војник, ако је извежбан, заради ,ного више новаца у фабрици борних кола.

Школа борних кола. Командант је пуковник С. Симонс. Његов је претходник био ђенерал С. О. Рокенбах. Осим официра наставника има 7 грађана наставника. У 1924. посећивали су школу борних кола свега 80 официра и око 550 војника.

Наоружање. Типови који су сада у употреби, јесу марка VIII (тешки) и лаки Ренол од 6 тона. Тешког типа има око 100, лаких Реноловпх борних кола има неколико стотина. Она су сва пореклом из рата и важе као застарела. Али су она још употребива за наставне и школске сврхе и у случају мобилизације могу се употребити дотле док не буде бољих типова борних кола на расположењу.

Развитак. Од Светског рата изводе се опити и радови на развитку борних кола. Нове јединице борних кола са новим типовима нису формиране од рата. Још се нису коначно одлучили за један тип. Намера је, да се усаврше типови, па де се од њих усвоји најпотребнији, чија се израда у маси може предузети у случају рата. Конструкциони планови и калибри, држе се готови у случају потребе. Налазећи се типови остају код трупе дотле, док се опитом и покушајом коначно не одреди најупотребљивији тип.

Ови су опитни типови готови: 14 тона Христи гусеничаста кола са точковима. Наоружање: 1 лаки топ, 3 митраљеза, посада 3 војника; Медиум борна кола, модел А 1 и 2 (1921 и 1922.), наоружање: 1 лаки топ, 1 митраљез, посада 3 човека, тешка су 20—24 тоне. Код модела ц92?, поправљен је гусенични ланац, исто тако бремза и то на тај начин, што се може ставити у дејство збијеним ваздухом. Највећа брзина износи око 40 км. на час. Моторна конструкција показала је доста техничких недостатака. Меродавне војне личности биле су мишљења, да је тежина Медиум борних кола врло велила и да се мора смањити на 15 тона, обзиром на моћ ношења понтонских и сличних мостова. Због тога се сад преправљају два типа: Христи гусеничасти борна кола на точковима 9 тона, то је мажи тип од борних кола од 14 тона. По најновијим вестима је, да основу рђавих искустааа у лето 1925., ова конструкција коначно напуштена. Медијум борна кола од 15 тона, у износу на ланчању конструкцију, преношење снаге и кочење, показује битне поправке.

Димна завеса борних кола. — Хемијско војно оделење ради на димној завеси, која се може употребити код борних кола. Врше се опити са Реноловим борним колима од 6 тона, да се димназавеса рашири са борним колима.

Одбрана борних кола. Мишљења су, да ја најбоља одбрана борних кола друга борна кола, која носе топ 57 или 75 мм. Али има и мишљења, која заступају гледиште, да ће у будуће директна ватра лаког пољског топа до 1000 м. удаљења бити најбоља одбрана борних кола. Да је садањи 75. мм. топ због малог померања у страну непогодан, али да би нови 75 мм. топ који има померање у страну 45°, задовољио ове захтеве.

Заједничко дејство артилерије и борних кола. Меродавне личности су мишљења, да ће артилерија најбоље потпомоћи борна кола на тај начин, што пред фронтом борних кола полаже димну завесу и искључава непријатељско осматрање. Тучењу артилерије не предаје се много поверење. Наклоњена су и мишљењу, да и сама борна кола ако су се приближила на даљину од 600 м, могу примити борбу са својим топом.

Тактичка употреба. Изгледа да су начела за тактичку употребу погрешна. Придају их појединачно или по двоја четама. Дакле снага борних кола поцепа се на мање делове, место да се правилније скупи под велику команду и употреби тамо, где је тежиште борбе. Ма да се признаје важност резерве борних кола, постоји зрична тенденција, да се делимично рагуре велики делови резервних снага.

Уопште. Американци се труде, да усаврше један тип борних кола са великом брзином, оклопном заштитом, наоружањем и лаком техником (не пркео 15 тона). Једни су мишљења, да је ово непостижимо, да се морају имати два типа, један средњи и један лаки, други су опет мишљења, да право усавршавање лежи у „колима која иду преко поља" са таквом конструкцијом, да се може употребити и за војне и за економске циље. Сигурно је, да се конструише средњи тип тежине највише до 15 тона. Питање конструкције типа борних кола од 5 тона, који се може транспортовати аутомобилима. н је још решено.

Нова конференција за смањивање наоружања. Закључак уговора у локарну побудио је, како јављају из Вашингтона, председника Кулица да поново почне састављати план конференције за смањивање наоружање. Њени главни циљеви састојаће се у смањивању стајаћих војска свих народа, ограничењу ваздушних снага и подморница.

Саопштио пуковник **М. Ђ. Станковић.**

Војни весник -- Vojni vjesnik

Месечни часопис за војску и књижевност

Vojaški vestnik

Mesečni časopis za vojsku i književnost

РЕДАКЦИЈА, АДМИНИСТРАЦИЈА И ПОШТА
Београд, Поштански фах 279.

ПРЕТПЛАТА:
Годишње . . . Дин. 60·—
За пола године . „ 30·—
ЗА ИНОСТРАНСТВО:
Годишње . . . Дин. 80·—

ОГЛАСИ:
Цела страна . . . . . . Дин. 200·—
пола стране . . . . . . „ 100·—
четврт стране . . . . . „ 50·—
осмина стране . . . . . „ 25·—
Војним писцима 25 од сто попуста за књижевне огласе

Број 11 | Београд, новембар 1926. | Година VI.

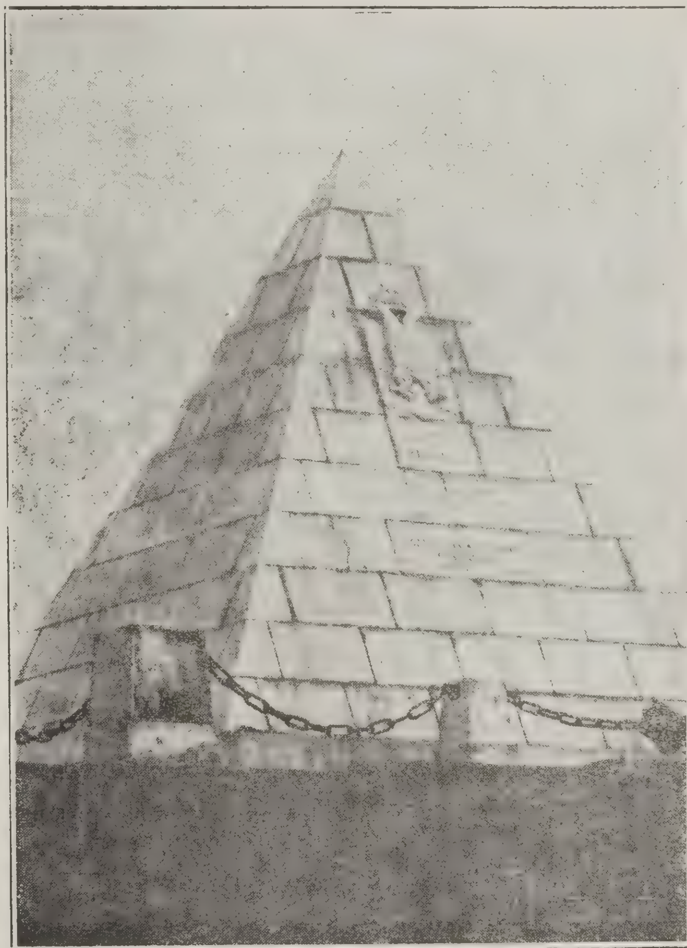

СПОМЕНИК У ДОБРУЦИ.

ДОБРУЏА (1916—1926.).

У 1916. години, пре равно десет година, узела је учешћа у борбама у Добруџи Прва Српска Добровољачка дивизија, формирана од поданика бивше Аустро-Угарске, заробљеника руске војске, Срба, Хрвата и Словенаца.

Појава ове дивизије, јављање добровољаца из руског заробљеништва, пада у најтрагичније доба рата. Русија, тај колос који је представљао кичму Антанте, претрпела је у 1915. години огроман пораз. После сјајних успеха против Немачке и Аустрије, руска војска примила је у тој години на себе, код Горлица, први громовити ударац немачке песнице. Развучена на огромном фронту, без довољно артилерије, нарочито тешке, у највећој оскудици и у осталом наоружању, скоро без муниције, — руска војска морала се повлачити, напуштајући своја освојења у Галицији, Буковини и Источној Пруској, и остављајући непријатељу у руке целу своју Пољску. Пред таквом, тако јасном катастрофом уздрхтао је цео цивилизовани свет.

Србија, пак, примила је те године на себе огроман притисак Немаца, Аустријанаца и Бугара; обухваћена са три стране, упућена на Јадранско море само преко непроходне и негостољубиве Албаније, српска војска доживела је своју Голготу, незапамћену у историји света.

И баш у то доба, када су две словенске државе примиле на себе такав удар да је опорављење изгледало немогуће, када је сваком мисленом човеку изгледало да је победа централних сила несумњива, — јавља се величанствен, спонтан покрет добровољаца у Русији.

Требало је имати силну веру у успех, требало је веровати у Васкрс и умрлих нада, па се у тако трагичном добу јавити за добровољца, јавити се да се гине и бори под најтежим околностима, кад се у исто време могло одмарати у руском заробљеништву.

Овај бриљантан покрет водила је југословенска националистичка омладина, која је потом чинила официрски кор I српске добровољачке дивизије. Занешена својим идеалима, она је и на делу показала да поступа по чврстом убеђењу и савести, јер је јуначки гинула на челу својих војника-добровољаца. ,,Само ју је наш неупоредиви сељак, земљорадник, могао да надмаши''.

У почетку нико није могао да схвати замах тога добровољачког покрета. Ако се и рачунало да ће добровољаца бити доста, ипак се није замишљало да ће се од њих моћи да формира читава дивизија. Због тога је српска влада била принуђена да са Крфа пошље у Русију 77 официра ради формирања добровољачких јединица. Као резултат тога рада појавила се Прва Српска Добровољачка Дивизија, која је потом узела учешћа у борбама у Добруџи.

Ова дивизија није заиста могла представљати ону реалну силу која ће на теразијама рата претегнути у корист права; ма колико величанствена да је била по својој борбеној вредности, ипак у милионима антантних војника није могла значити много. Али је ипак појава њена изазвала несумњиве користи. Пре свега, показала је целом свету, у првом реду бившој Аустрији, да аустро-угарски Јужни Словени хоће да буду слободни, што је морало изазвати и унутрашње потресе у Аустрији; уједно с тим она је српској влади, у њеној тези за уједињење Јужних Словена у једну државу, послужила као велики адут. Затим, њена појава морала је дати великог моралног подстрека српским борцима, који су се после Голготе у Албанији опорављали на Крфу. Најзад, својим дивним подвизима у Добруџи, ова дивизија показала је толику борбену вредност, да је непријатељ у Добруџи морао рачунати са њом као са најјачим фактором.

Пре свога поласка за Добруџу, дивизија је имала две смотре.

Прву је одржао 8. маја ђенерал Брусилов, командант руског југозападног фронта. У своме говору добровољцима, он је нагласио да је на нашој страни и бројна и материјална надмоћност. ,,То ћете скоро видети''. И то су добровољци збиља ускоро видели, кад је крајем маја почела чувена Брусиловљева офанзива, која је дала Русима стотине хиљада заробљеника.

Другу смотру одржао је 10. маја руски цар, Никола II. Добровољци су доживели срећу да после парадног марша приме у кару својих пукова Цара Николу, који је дошао без икакве пратње, и рекао: ,,Срећан сам што у вама видим део оне

храбре српске војске, чијој се храбрости диви цео свет".

Транспортована у Добруџу са бројним стањем од 509 официра и 16.059 војника (и 49 официра и 1893 војника Руса-артилераца), прва српска добровољачка дивизија предузела је 22. августа 1916. године наступни марш од Меџидије ка Добричу, који су Бугари већ били заузели, а 24. августа дошла је у додир са непријатељем.

25. августа дивизија се борила на десном крилу савезничких (руско-румунских) трупа. Снажним налетом, нарочито 1. пука, она је овога дана својим дејством у бок непријатељске Добричке групе постигла знатан успех и створила код непријатеља кризу, која се 26. августа имала развити у потпун успех. Међутим, како се борба на нашој страни водила без јединства у раду, и због тога што су три румунске дивизије претрпеле код Туртукаја пораз, напустиле га, и дале Бугарима око 28.000 заробљеника, наша група морала се по ла-ити.

31. августа—1. септембра непријатељ је напао дивизију на положају Девеџикјој—Хаџикјој. Код села Текедереси дивизија је нападом, нарочито сјајним налетом 2. пука, опет створила кризу код непријатеља, укочила рад његових дреју дивизија и спасла 9. румунску дивизију од коначног пораза. Али је, опет по наређењу, отпочела повлачење („због опште ситуације").

На положају код села Кокарџе, у току ноћи 4.—5. септембра, 2. пук уз помоћ 2. батаљона 1. пука одбио је ноћни напад Софијске бригаде, али се дивизија, тучена врло снажном артилериском ватром, морала 5. септембра повући са положаја. У току 6. и 7. септембра („у данима своје највеће славе", — по речима историчара Добруџанских операција) дивизија је одсудно потукла непријатеља, повратила свој ранији положај, код села Кокарџе, и опет (по речима бугарског ђенерала Тошева) створила код непријатеља такву кризу, да је он морао за читав месец обуставити активна дејства.

У току 19.—23. септембра дивизија је узела учешће у офанзиви савезничких трупа, и том приликом савршено потукла и растројила турску 25. дивизију,стварајући и трећу кризу код непријатеља.

Што сви ови сјајни успеси добровољачке дивизије нису били искоришћени, није кривица до саме дивизије већ до савезничког вишег командовања.

У одбранбеним операцијама 6., 7. и 8. октобра, дивизија је примила на себе удар бугарске Зборне дивизије, али је јуначки одбила све непријатељске нападе. Међутим, како је непријатељ управио свој главни напад на Румуне, лево од дивизије, који су почели попуштати и одступати, морала је и дивизија да се повлачи, да би избегла удар у леви бок и позадину.

Повлачећи се затим корак по корак, водећи заштитничке борбе с непријатељем који се није усуђивао да свој главни напад управи на њу, дивизија се повлачила на север са осталим савезничким трупама.

14. октобра биле су завршене операције у Добруџи, и дивизија се код Исакче пребацила преко Дунава у Бесарабију.

За време ових операција дивизија је имала ове губитке: 245 официра и 7.431 војник — погинулих, рањених и несталих (50% од броја бораца пешака). Сносећи овако велике губитке, који показују да операције у Добруџи спадају међу најкрвавије операције у светском рату, и да је дивизија показала ванредну борбену способност и отпорност, она их је ипак достојно заменила и осветила. По процени, дивизија је својим оружјем нанела непријатељу око 14.800 губитака, запленивши уз то и 4 батерије, 8 митраљеза и 1540 пушака.

*

Одбор за прославу десетогодишњице бораба у Добруџи, под председништвом армиског ђенерала г. Стевана С. Хаџића, који је био командант I српске добровољачке дивизије у Добруџи, одлучио је да подигне споменик, као видни знак признања и доказ захвалности својим палим ратним друговима, који су по пољима Добруџе положили кости и пролили крв у темељ своје велике и моћне будуће отаџбине.

Прослава десетогодишњице и освећење споменика обавило се 8. септембра ове године у Меџидији.

Учесници на прослави, свега 443 лица са водом војника и војном музиком, кренули су се из Београда 4. септембра у 23 часа, бродом „Александар I". Међу учесницима били су: Представник Њ. В. Краља армиски ђенерал г. Стеван С. Хаџић; представник г. министра војске и морнарице дивизијски ђенерал г. Ми-

лош Михајловић; епископ г. Јосиф Цвијовић; представници Народне Скупштине, београдске и сарајевске општине, инвалидског и четничког удружења; 4 чешка официра као представници Чеха добруџанских бораца; породице изгинулих; дописници листова београдских, загребачких, сарајевских и љубљанских; и т. д. Масу су чинили добровољци, који су пошли да се поклоне сенима својих палих другова, и да још једном, вероватно последњи пут, виде сво е некадашње бојиште.

Вод во ника носио је заставе 1. и 3. добровољачког пука, да се и оне поклоне сенима оних који су под њима јуначки гинули.

7. септембра по подне стигао је брод у Чернаводу, своју крајњу мету. На пристаништу дочекали су брод са учесницима: румунски официрски кор, њихове трупе са заставама и музиком, као и маса света. После свечаног пријема и парадног марша румунских трупа, румунски официри вратили су посету нашима на броду.

8. септембра у јутру у два специјална воза учесници су се кренули у Меџедију, где су стигли око 9 часова, дочекани и ту од представника војних и грађанских власти. После извршеног поздрава пошла је поворка ка споменику, на челу са румунским трупама и нашим водом са заставама.

После извршеног дочека представника румунске владе, министра војног ђенерала Мирческа, отпочео је помен изгинулим, извршен од стране православних, католичких и муслиманских свештеника. Помену и освећењу споменика присуствовали су, поред наших учесника: трупе меџидиског гарнизона са ђенералом Лупеску и масом официра; православни митрополит из Констанце са свештенством; делегати многих добруџанских градова, друштва Mormintele eroilor (које се стара о војничким гробљима и ратним споменицима), црвеног крста, удружења резервних официра, друштва „српско братство" (из букурешке колоније), друштва удовица палих ратника, друштва инвалида и бивших ратника, удружења новинара, деце основних меџидиских школа са заставицама, и око 3000 остале публике.

Тужна свечаност помена завршена је откривањем и освећењем споменика. Кад је бригадни ђенерал г. Ђурађ Јосифовић повукао конопац и смакнуо са споменика заво , блиснуо је бели споменик на јасном сунцу. Породице погинулих наших ратника, тужне мајке пале су по хладном камену и дрхтавим уснама љубиле га, квасиле топлим сузама и грлиле старачким рукама, лепећи танке воштанице о хладни камен. И тај најдирљивији моменат, кад се од белине камена споменика одбише црне шамије ојађених мајки, изазвао је сузе и у најтврђем срцу. И сви смо се осетили мали, пред том неизрецивом тугом, и пред величином оних чије кости покрива камен.

После освећења споменика одржао је говор бригадни ђенерал г. Ђурађ Јосифовић, развијајући га из народне изреке: „на муци се познају јунаци". У свом дивном говору још једном је евоцирао сјајне подвиге палих добровољаца, па је затим предао споменик председнику меџидиске општине др. Ибрахиму Темо, рођеном у Струзи. Затим је у име Њ. В. Краља говорио армиски ђенерал г. Стеван Хаџић, а после су се ређали остали говорници: ђенерал Мирческу, епископ Јосиф, посланик Чолак Антић, министар Василиу, народни посланик Вујић, ђенерал Попеску, ђенерал Милош Михајловић, народни посланик Лупу, инжињер Аћимовић, мајор инвалид Лујо Ловрић, др. Рајс.

Сви говори изазвали су једну нарочиту атмосферу, величанствену и узбудљиву.

За време говора делегати су полагали венце око пирамиде. чија је основа била сва прекривена зеленилом преко 30 венаца. А наш вод одао је последњу почаст палима, опаливши два плотуна.

У исто време обављена је и још једна дирљива свечаност. Ђенерал г. Јосифовић посуо је око споменика земљу, скупљену из свих крајева наше државе. да добровољци у свом вечном покоју осете мирис и дах велике отаџбине, коју су стварали и о којој су сањали; а др. Рајс окитио је споменик цвећем које је нарочито набрао за ову свечаност на Кајмакчалану. Дирљиво је било видети чешког потпуковника Карла Фреју, старог српског добровољца, како у нарочитој урни, понетој из Чешке, купи око споменика шачицу земље да је поспе по гробу чешког незнаног јунака; хтео је да на њему буде добруџанске земље, са гробова оних чешких јунака, који су као српски добровољци оставили своје кости у Добруџи.

После говора извршено је дефиловање румунских трупа и нашег вода, па се затим пошло на закуску у касарну меџидиског гарнизона.

И кад смо се последњи пут окренули пут споменика, кад су тужне мајке хтеле још једном погледати место својих непрежаљених синова, донекле утешене што им знају гроб, око споменика почеле су ницати друге црне шамије: то су биле румунске мајке, које су на братској могили оплакивале своју децу, чије гробове, расејане у току рата по целој Румунији, нису могле оквасити сузама својим.

По свршеној закусци, на којој су одржали говоре ђенерали г. Хаџић, Мирческу и Лупеску, представник румунске штампе и председник меџидиске општине, учесници су својим специјалним возовима отишли у Костанцу, да разгледају њено чувено пристаниште и купатило.

У 22 часа пошло се на бр д. да се 9. септембра пође у отаџбину.

Одбор за подизање споменика изаслао је једну делегацију, под вођством пуковника Павла Г. Павловића, која је на гроб румунског незнаног јунака у Букурешту положила 9. септембра врло леп венац од природног цвећа, са натписом: „Добровољци Југословени своме ратном другу“.

*

Споменик изгинулим добровољцима израђен је у нашој земљи, од белог венчачког мермера. Широка у основи, висока око 7 и по метара, ова величинствена пирамида, подигнута на бетонском постољу високом око 5 метара, налази се на једном брежуљку изнад Меџидије, близу оног места где је 22. августа био бивак I српске добровољачке дивизије, са кога је она пошла на југ, у сусрет непријатељу.

На једној страни споменика, испод државног грба, пише ћирилицом: „Јунацима I српске добровољачке дивизије, палим у Добруџи у борбама од 25. августа до 12. октобра 1916. године за ослобођење и уједињење, захвална отаџбина Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца.“ На супротној страни пише латиницом: „Добрич, Кара Синан, Кокарџа, Амзача, Енџе Махале, Едилкјој“. То су места на којима се дивизи а борила.

*

Дочек учесника прославе од стране Румуна био је јединствен. Од часа ступања на румунску територију па све до поласка кућама, у Ђурђеву, Чернаводи, Меџидији, Констанци и Букурешту, пролазећи испод славолука окићених нашим заставама и са натписима на нашем језику, учесници су били сведоци не само свечаног, већ у највећој мери и срдачног, братског дочека. Румунске власти чиниле су и оно чему се нисмо могли надати, те да свечаност испадне што величанственија. Њихове трупе, које су извршиле све земљане радове око споменика, израдиле су још и шосе од железничке станице до споменика, дуг око 1800 метара.

Међутим, сав тај, иако срдачан дочек надмашило је спонтано учешће румунског народа у самој свечаности. Хиљаде њих стизале су пешке, на коњима и колима, и са севера и са југа Добруџе, да би само узеле учешћа у нашој прослави, и тако и том приликом манифестовале признање онима који падоше бранећи њихове домове, велику љубав према нама, и потврдиле да оне још гаје у себи, у души својој, онај осећај братства по оружју и муци, који нас је спајао и у рату.

И зато смо ми, учесници, понели из Румуније дивне утиске, који скоро неће ишчезнути. Остаће дуго у нама осећај захвалности и према румунским властима, и према официрима, који нас ни за час нису оставили саме већ, нам са великом љубављу служиле као вође по Добруџи; и према простосрдачном, добром румунском народу, са којим смо се раме уз раме борили по пољима Добруџе.

Нека им је свима и овом приликом срдачна хвала!

Меџидија—Београд.

Пуковник
Пав. Гр. Павловић.

Педесетогодишњица првог Српско-Турског рата 1876-1925.

О рату 1876. г. садање војничке генерације наћи ће довољно поука, које се дају из њега извући, у стручним делима и студијама колико у опште њима располажемо. Нећемо ни у колико спорити вредност тих поука које се у стратегиском и тактичком погледу могу добити. Овом је чланку други циљ: да у главним потезима поводом педесетогодишњице првог српско турског рата подвуче само и истакне значај и циљ његов.

Србији у њеном испуњењу историјске мисије која је тадањим управљачима наметана стицајем историјских, географских и др. прилика, тај је рат предстојао, он се собом указивао. Он се није могао избећи, као ни други 77—78. г. који је само природна веза, наставак овога. Није се могао ни одложити па ма како да су тадањи и доцнији критичари друкчије тврдили и мислили. Већ јаче заталасан национализам у нашем народу није могао даље да подноси, допусти како браћа у суседству трпећи вапију за помоћ. И што је било стрпљења оно је најзад попустило. Све се више после Невесињског устанка, а у вези са ранијим догађајима, нагињало рату, који би се повео у циљу ослобођења браће испод туђег јарма. У рат се ушло са великим одушевљењем истина, али и са недовољном спремом за рат, са војском милицијског система, са недовољним и слабим старешинским кадром, бројно много слабији према непријатељу који је у сваком погледу боље од нас стајао. То је све мала, вазална кнежевина Србија знала. Кнез Милан и влада су добро појимали тежак положај у коме се је земља налазила, па су ипак изабрали тај пут да се у рат има и мора угазити.

Ма како да су се испољиле све ратничке особине нашег војника, народа, слабо одевеног и наоружаног ипак су прва разочарења, прве недаће и неуспеси ратни дошли да још боље покажу сву стварност, сву озбиљност једног рата с непријатељем који је уз то располагао материјално, бројно и осталим условима који су му стављали у изглед победу. Па ипак српски народ је трпељиво, јуначки подносио и издржавао ратне тегобе. Војсковође су чиниле све што су могли. При свем слабом вишем командовању одмах у почетку рата се истакла неколико наших команданта за које се мора и при строжијем мерилу, критеријуму, какав се стекао из доцнијих наших ратова, рећи да су свом позиву потпуно одговарали и дорасли му били.

Ето тај рат, који је претпостављамо читаоцима овог листа у главним потезима бар познат, овакав како је он текао корисно ће и садањим војничким генерацијама послужити да га из њега при озбиљној студији потребне поуке могу извући. Па и ми евоцирајући читаоцима неколико успомена из те прошлости наше желимо им указати на неколико факата, неколико светлих страница.

Народ, земља налазећи се у тешким приликама уз пожртвовање, уз поднете тегобе, страхоте какав је ондашњи начин ратовања придоносио задужили су, придонели су један део заслуга за увећање своје Отаџбине. Та прошлост треба да нас учи како су и ондашње генерације волеле своју Отаџбину, како су и своје животе за њу давале. Из тог рата можемо и ми извући, запазити поред нешто очајних, тешких часова и неколико светлих, веселих момената који ће у историји наше државе увек бити да указују на путеве којима треба истинско схватање дужности према домовини све да води. И још нешто. Из тог рата, као и оног што ће се из њега развити, морала је да никне вера у нашу снагу, нашу бољу будућност. Ту треба и тражити заметак за оно што је после дошло. Сливница, ма колико се на њу указивало као на мрљу која је пала на наше оружје, она је ипак зато с друге стране указала баш на неке недостатке наше који су можда требали да се јаче виде, испоље па да се сами тргнемо, те да се на сопственим грешкама још боље научимо. И зар у историји и осталих народа нема тих тамних страница историје, и зар се њих треба стидети. Она је дошла да се још онда види у чему је требало да се Србија спрема. — А велики ратови који су нешто доцније дошли показали су сву војничку вредност нашу, за коју један добар део заслуга припада баш онима који су 1885. г. као вође били тучени *али нису за неуспех никог окривљавали већ га признавали и указивали отворено наше недостатке.*

Успешно завршени, изведени последњи пак ратови 1912—1918. г. неће и не треба

ни у колико да скрену и одведу погрешно те да се пропусти да их слободно и отворено критички проучавамо, да из њих извлачимо потребне стручне поуке. Онда ће тек прошлост за нас имати своју цену и вредност, као и значаја који заслужује. Војска развијајући се, идући својим путем у испуњењу улоге која јој припада у историјском развоју државе и Отаџбине има и даље да се усавршава. Она не сме да пренебрегава ни најмање, ни у колико ни поуке из овог рата чију успомену обележавамо нашим чланком, вођеног можда у сравнењу према садањем модерном развоју технике и наоружања оружјем која је давно отишло у заборав и са војском, старешинским кадром какве садања војна наука ако не осуђује а оно скоро искључује. Све је то, још једном поновимо, било неизбежно. Само је зато нешто друго било важније с чиме се је рачунало и нашта се много полагало. А то је био онај велики морални подстрек који нас је, Србију, руководио, који је повео да тако кажемо и угурао у рат. То треба упамтити, тај морални елеменат који ни доцније никад у ратовима који су после вођени није од свог значаја губио, који је увек врхунио и који је редовно одлучивао. Љубав према роду, према слободи, коју су им у аманет оставили старији казивала им је пут којим треба да иду. Слава нека је тим борцима из свих тих прошлих ранијих и доцнијих крвавих окршаја борби и ратова!

Ђ. Ћирић.

Metod predavanja taktike

— Nastavak —

Ovde će biti pogodno napomenuti da je radi sredjivanja, prečišćavanja i utvrdjivanja znanja vrlo potrebno posle svakog predjenog odeljka iz organizacije, formacije, postrojenja, kretanja i stanovanja davati pitomcima raznovrsne zadatke za rešavanje. Rešavanje zadataka jeste jedno od odličnih srestava da se učenici vežbaju kako u razmišljanju tako i u stilizovanju i načinu izlaganja svojih misli i zaključaka. I kao što u matematici slabo vredi napamet naučena jedna teorema ako se ona nezna primeniti u rešavanju pojedinih zadataka, isto to važi i za Taktiku. Rešavanje taktičkih zadataka ima da zaokrugli, i dopuni znanja pojedinih predjenih partija. Za žaljenje je kada se setimo učenja matematike u gimnaziji; svi lako naučimo operisati sa jednačinama, ali čim nam nastavnik da jedan problem na rešavanje niko ne ume ni da postavi jednačinu, a kamo li da reši problem. Tako nešto slično vam je i sa učenjem Taktike; na ispitima svi dobiju 8ce, 9ke i 10ke, a dajte pitomcu da diskutuje i rešava o jednoj situaciji u zadatku on se spetlja pa ni da makne. Dakle još od prve godine nižeg tečaja Vojne Akademije navikavajmo pitomce da samostalno razmišljaju, rasudjuju i izvode zaključke, a jedno od dobrih srestava za postignuće ovoga jeste r e š a v a n j e z a d a t a k a iz sviju partija taktike. Razume se po sebi da rešavanje zadataka nije glavno i jedino srestvo da se izoštrava razmišljanje i prosudjivanje kod učenika već ga treba smatrati kao odlično p o m o ć n o srestvo. Glavno je srestvo praktičan rad sa trupom na terenu, o čemu će docnije biti govora. Sada da predjemo na sledeću partiju iz taktike a to je o n a s t a v i i z v i d j a n j a i o s i g u r a v a n j a. Zaista za nastavnika koji je prožet poznavanjem principa eksperimentalne nastave, ova je partija iz taktike jedna od najodličnijih. Ovom prilikom moram napomenuti da oficiri koji su počastvovani tom dužnošću da budu nastavnici taktike, fortifikacije i t. sl. ovaj način predavanja ne smeju shvatati kao onaj kojim se vojnicima u kasarni predaje po očiglednoj nastavi, već moraju biti načisto s tim da e k s p e r i m e n t a l n a m e t o d a zahteva veštog i iskusnog nastavnika, koji će svoja predavanja imati da sondira na naučno-psihološkim osnovama izloženim u prvom delu ove rasprave. Lična sposobnost pri ovoj nastavi igra predominatnu ulogu. Da produžimo o delu izvidjanja i osiguranja. Predhodno učenici treba da budu snabdeveni vrlo dobro izradjenim taktičkim potsetnikom. Dokle Nemci i Francuzi obiluju sa najfinijim izdanjima, pogodnim za nošenje u džepu sviju vrsta potsetnika. Dotle mi smo imali pre rata potsetnik pešadiski od kapetana D. M. Dinića.

Kao i taktički potsetnik kapetana A. Nikolića i B. Dželebdžića. Posle rata imamo pešadiski potsetnik pukovnika D. M. Dinića, artileriskog potpukovnika D. Radovanovića i konjičkog pukovnika M. Vukovića, ali želeti bi bilo, da ko od gg. oficira ili glavni Djeneralštab u što skorijem vremenu izradi dobar taktički potsetnik.

Dakle jedan od pukova pešadiskih iz beogradskog garnizona bio bi angažovan i stavljen na raspoloženje nastavniku taktike, koji bi pitomce odveo na Repište, Veliki Vračar, Torlak ili dr. gde će i puk biti spreman za početak predavanja.

I odmah treba otpočeti sa službom izvidjanja i osiguranja u nastupnom maršu. Jedan bataljon bi se odredio u predhodnicu i davala bi se potrebna analiza o tome na kakvim princip ma počiva služba izvidjanja i osiguranja. Na pr. princip: jačine i sastava, mesto i daljina bataljona u predhodnici, rejon osiguranja, cilj, postupak, održavanje veze i t. d. Pre svega mi smo načisto s time da je taktika kao nauka i veština proizvod nagomilanog ratnog iskustva i da ona nije proizvod mašte jednog pisca. Zbog toga, kada nastavnik na terenu bude obrazložavao i dokazivao potrebu principa kojih se treba pridržavati pri osiguranju, bez ikakvog ustezanja može uputiti pitomce da otvore potsetnik i vide kakav je teorni zaključak izveden u potsetniku. Dakle prvo primer, pa onda pravilo. Današnji najmoderniji lekari koji hoće savesno da prepišu recept bolesniku nose knjigu u džepu, i u prisustvu bolesnika gledaju u nju za to, da bi tačno prepisali potrebne medikamente za lečenje pacijenta. Za nas je to malo smešno, ali ta se praksa sve više i više primenjuje. Mi ne dajemo mnogo za tu veštinu nastavničku što oni prethodno nauče lekciju napamet, pa je posle na usmenom času ponove ili kako mi to obično kažemo, preslišaju se pred slušaocima. Mi zahtevamo pouzdano znanje od nastavnika i sigurnu metodu kojom će od pitomaca stvoriti gipke i elastične umove, a ne fonografske ploče, koje će recitovati profesorove reči. Za postignuće pak ovog uspeha jedino je pogodna eksperimentalna nastava.

Nu, da nebi ovo naše izlaganje ostavilo utisak nekog teoretskog fraziranja iznećemo kao primer praktičnog predavanja jednog od principa u službi osiguranja, odnosno izvidjanja, na pr: princip mesta i daljine prethodnice u nastupnom maršu.

Izvedeni puk neka je recimo postrojen u marševoj koloni (dvojnih redova) na drumu Beograd—Mladenovac—Kragujevac i to u visini Torlaka sa zadatkom da izvidi stanje jedne neprijateljske kolone koja se privremeno zaustavila oko Topole. Kao prv. čas predavanja izbegli smo da komplikujemo izdavanje zadataka po uobičajenoj formi izlažući prvo opštu situaciju kod neprijatelja i kod naše vojske, zatim posebnu pretpostavku i onda zadatak i cilj sa detaljnom ulogom puka saobrazno postojećoj situaciji U samom početku ovo je izlišno i ne treba zbunjivati mozak pitomca kao što je to radjeno sa nama na praktičnom kursu pri rešavanju zadataka. U toku dvomesečnog putovanja na kraju četvrte godine ja sam kao pitomac dobio na rešavanje svega jedan zadatak i kao kroz maglu sećam se da je postojalo i rešavanje taktičkih zadataka. Dakle., od jedne najva nije nastave učinjeno je, da se ona tretira kao poslednja klapna na flauti. Ovo je zaista žalosno. No produžimo da objasnimo pitomcima princip mesta i daljine predhodnice. Ako bi bataljon, odredjen za predhodnicu, bio isturen u visini Avale, onda u slučaju neprijateljskog napada, ovaj bataljon suviše isturen napred mogao bi biti potučen ne saznavši pravo stanje neprijatelja, i nemogući da dobije blagovremeno pojačanje, on ne samo što bi se uzalud žtrvovao, nego bi i glavninu (ostala 3 bataljona) doveo u opasnost ne izvršivši svoju osnovnu dužnost: saznanje stanja kod neprijatelja. Ako bi pak bataljon u prethodnici bio isturen nekoliko desetina metara onda opet nebi mogao izvršiti svoju dužnost jer bi u slučaju neprijateljevog nailaska bila iznenadjena glavnina i izložena opasnosti, nemajući vremena da se razvije za borbu i orijentiše o pravom stanju stvari. Predhodnici je osnovna dužnost da stvori vremena glavnini za razvoj u borbu, a njojzi je taj zadatak nemoguće ispuniti ako je izbačena i suviše blizu ispred svoje glavnine. Prema tome zaključak je sledeći: prethodnica ne sme biti ni suviše daleko, ni suviše blizu svoje glavnine, već ima da bude na takvoj daljini, kojom će s jedne strane obezbediti glavninu od iznenadnog prepada neprijateljevog, a s druge strane stvoriti joj borbom vremena da se razvije za doček neprijatelja, potpuno obaveštena o situaciji. A i koliko će tačnije biti odredjena ta daljina i od čega to zavisi? Nastaje dalje analiziranje zadatka, odnosno predavanja o principu daljine i mesta prethodnice.

Pre svega objasniće nastavnik da ta daljina zavisi:

1.) Od daljine neprijatelja, t. j. što je neprijatelj dalji manja je opasnost za glavninu, i prethodnica može biti izbačena nešto dalje unapred, a ukoliko je neprijatelj bliži, prethodnica mora biti bliža glavnini.

2.) Ova daljina zavisi od karaktera zemljišta, jer u koliko je zemljište otvorenije u unliko prethodnica može biti dalje izbačena unapred, a naprotiv u koliko je zemljište pokrivenije i ispresecano u toliko prethodnica mora biti bliža i t. d.

3.) Daljina prethodnice od glavnine zavisi od veličine glavnine. Što je naša glavnina veća i prethodnica se pored povećanja svoje jačine izbacuje više napred i obratno i t. d.

Iz izloženog rasmatranja nastavnik bi pred grupom pitomaca izveo odredjen i jasan zaključak, koji bi se u glavnom sastojao u sledećem: Pošto je neprijatelj kod Topole t. j. relativno još daleko, bataljon u prethodnici isturiće se nešto više u napred, no kako je odavde (kota 324) u pravcu ka neprijatelju zemljište pred nama prilično pokriveno i ispresecano, ova daljina isturanja prethodnice mo a se u nekoliko smanjiti i najzad kako je puk (glavnina) mala jedinica, to prethodnica mora biti bliže nego li kod vel.kih jedinica, te prema tome kao što vidite, u ovom danom slučaju bataljon odredjen u prethodnici izaćiće u visinu gde ono d um savija kroz šumu, upozorujući pitomce da teren sravne sa kartom, koju svaki pitomac treba da ima u razmeri 1:75.000.

No gde će komandant zadržati bataljon? Ovom bi se prilikom objasnilo, da se prethodnica zaustavlja na takvom mestu koje nudi preglednost, a ne u nekom potoku odakle se ništa ne vidi; za tim na mestu gde može primiti borbu, koja nudi povoljan ishod i t. d. Ana iza bi se izvodila uporedo sa praktičnim radom. Pitomci bi se služili snabdevenim potsetnikom, i mi smo uvereni da bi ovaj način predavanja razbio onu maglu i haos koji postoji u glavama pitomaca pri čistom mnemoničkom učenju iz tabaka.

Čitaocima je sada nesumnjivo jasno, da se veličina uma jednog čoveka ne sastoji u bro u napamet naučenih tudjih knjiga, već u produkciji i kvalitetu koje jedna inteligencija sama stvara Zadatak nastave i jeste u tome, da nam stvori što veći broj pravih inteligencija sposobnih za kvalitativnu umnu stvaralačku produktivnost. Verujem da bi se primenom eksperimentalne nastave u ovome pravcu mnogo uspelo. Amerikanci, Englezi, Nemci, a u vo nim školama i Francuzi, poodavno su tu metodu prigrlili, koja im je u celokup nom državnom sistemu donela zlatne plodove. Hteli ne hteli, i mi jednoga dana mo amo doći do te istine, ali u koliko se pre shvati jedna istina, progres ide bržim tempom. Zato ne begajmo od istine, već joj smelo pođimo u susret.

Na s ičan način rasmatrali bi se i ostali principi službe izviđanja i osiguranja. Dodirne tačke i nijanse u razlici između izviđanja i osiguranja slušaoci bi lako uv deli. Kad bi se izvršilo predavanje o prethodnici, prešlo bi se n nastavu o p bočnici, zaštitnici, i postepeno bi se ulazilo u sve detalje razn h slučajeva i primera. Po svršetku službe izviđanja i osiguranja u kretanju, došao bi red da se predaje o obezbeđivanju trupa za vreme odmora, prenoći ta, logorovanja, bivakovanja i kantonovanja, tj. na službu predstraža. Ovdi nemamo ničega novog dodati, sem što bi najveću pažnju trebalo posvetiti bojnim pretstražama s obzirom na iskustvo naših ratova od 1912. god. do 1919. god. Prilikom predavanja o izviđanju naroč tu pažnju trebalo bi pokloniti o ulozi avijatike u izviđanju. Ovaj rat dao nam je bezbroj dokaza o važnosti, značaju i ulozi aeroplana u izviđačkoj službi. Jedan sposoban oficir iz vazduhoplovne komande imao bi da primi na sebe tu dužnost, pošto oficiri ostalih rodova oružja i struka, ma kako spremni bili, nisu u stanju da težište i suštinu upotrebe avijacije tako precizno izlože kao avijatički oficir. Nesumnjivo bi korisno bilo, da se svaki pitomac 2—3 puta proveze aeroplanom u cilju osećanja v. ine i boljeg razumevanja avijatičke službe. Najzad letenje na aeroplanu je odlično srestvo radi razvijanja hrabrosti, koja je osobina veoma potrebna u životu svakoga čoveka, a tim više za mladiće koji su posvetili svoj vek vojničkom pozivu.

Beograd.

Djordje L. Blagojević,
major u penziji — invalid.

Примедбе на привремена пешадијске егзецирна правила књиге II.

1. — По моме мишљењу није требало назвати овај упут „пешад. егзерцирно“ правило књига II, већ „упут за вођење пешадиске борбе“ или „начела за вођење пешадиске борбе“.

2. — По моме мишљењу одредба тач. 11 је више слобода рада, а не иницијатива. (Види одредбу тач. 10 и 18 привремене ратне службе).

3. — По моме мишљењу маневар пешадије је комбинација живе снаге, земљишта, покрета, времена и ватре а не само оно, што се у тач. 15 вели.

4. — Реч „несме“ у првом реду тач. 19 треба заменити са „не треба“.

5. — Последњу реченицу у тач. 25. треба допунити са: у уређењу положаја и осматрању.

6. — Према својој важности, одредба 2. става, тач. 30 треба да уђе у засебну тачку.

7. — По моме мишљењу боље је одредбу тач. 31 заменити са: свака борба има три оделите фазе: *спрему, решење и довршетак-гоњење* (Види тач. 106. овог упута).

8. — Одредбе тач. 32. и 33. требало је ставити у једну тачку, јер оне обадве чине нераздвојну целину.

9. — Пасуси у тач. 34. треба да иду следећим редом: 2. пасус треба да је први; 3. пасус треба да је други а 1. пасус треба да је трећи.

10. — Одредбе тач. 62., 63. и 64 требале су да уђу у једну тачку.

11. — Реч „употребљива“ у тач. 66. треба заменити речју „непотпуна“.

12. — Категорисање пешадиске ватре у тач. 116. нема никакве важности, већ само повећава обим правила. Принципиелно пешадија гађа кад види циљ, који је у сфери њеног јаког ватреног дејства..

13. — По ледњу реченицу 2. става, тач. 14о. допунити „и при борбеном гоњењу“.

14. — По моме мишљењу смисао — поступак 3. реченице у тач. 155. је погрешан јер ће се стрелци и њихови стрељачки заклони много боље видети и тачније гађати од непријатеља, ако се поставе на предњем нагибу. У почетку операција 1916. год. Бугари су свуда поседи предње нагибе, али их је наша артилериска ватра натерала те су после 10—15 дана отишли чак иза гребена.

15. — Реч „клисура“ у 2. реду тач. 156. треба да одпадне, јер су то објекти огромних размера, већином су каменитог створа и више могу бити од штете него од користи, ако пешадија ма у каквом циљу заузима њихово дно ради заклањања.

16. — У 1. реченици тач. 175. стоји да уздужна ватра продужава брисани простор, што је по моме мишљењу погрешно тврђење. Брисани простор, за извесну висину циља, на истом земљишту и при истој путањи зрна, остаје увек исти, па макар се у ком правцу гађало. Боље је рећи: да уздужна ватра има јаче материјално и морално дејство, јер се једним метком може врло често убити два до три непријатељска војника, због чега исту треба користити кад год се може.

17. — У тач. 206. помињу се некакви препади по упаду у браниочев положај. Како су препади тајне акције мањих оделења војске дању или ноћу противу непријатеља који није довољно опрезан, то ће ови наћи врло ретко места у средини или на крају вођене борбе.

18. — Тач. 212. треба допунити: да везу треба одржавати и са директно потчињеним старешинама.

19. — Одредба тач. 220. препоручује да пешадија у зони успешне артилериске ватре наступа и колоном двојних и простих редова. По моме тврдом уверењу, мишљењу и искуству из рата, не сме се дању пешадија видети у колони двојних редова ни на маршу а камо ли на бојишту и то у сфери дејства непријатељске артилериске ватре. Једна граната која би ударила у чело колоне двојних редова једне чете, распрштала би целу чету, док кад би ово исто зрно најнесретније пало у једноврсни и стрељачки строј чете или у колону по један не би у најсретнијем случају могло убити више од 3—4 војника, нити произвести моралну депресију код војника и старешина као у првом случају.

20. — Према одредби тач. 222. значи да се пешадија начелно развија за борбу при нападу на даљини 1200—1500 мет., међутим, начело, ово мора бити раније,, јер би се трпили огромни губитци од непријатељске артилер. и митраљеске ватре, као и са авијона.

21. — По својој важности 2 став., тач. 222. треба да уђе у засебну тачку.

22. — Боље је рећи: I борбени ред има до извршења јуриша неколико таласа или линија „стрељачких стројева" а не „степена", како се то у тач. 224. вели.

23. — Одредба 3 става, тач. 224. није потпуна и треба је допунити са: „почесне резерве ојачавају стрељачки строј у циљу попуњавања празнина, јаче ударне снаге и извршења покрета унапред".

24. — Тач. 227 је нејасна и на пракси тешко извршљива, јер ако су фланкирна оруђа позади за 40—50 мет. и не могу гађати преко глава борбене линије испред себе, онда не може бити речи о њиховој фланкирној ватри кроз шупљине, а ако су оруђа у самој првој линији онда могу и без шупљина фланкирно дејствовати

25. — Заповести у тач. 277. треба додати: „одредити заштиту од авиjона, казати знак за метање маске, место куда упућивати заробљенике, начин јављања линије до које су допрли најистакнутији делови и ко ће заступити старешину дотичне јединице ако буде рањен или погине". Најзад треба овом приликом увек и сатове сравнити.

26. — Тач.286. погрешно износи деобу и распоред мањих пешадиских јединица за борбу, називајући њихов први борбени ред стрељачким стројем, а други борбени ред резервом. Пошто ово, привремено егзерцирно правило књига I, као и све наше тактике, па и привремена ратна служба деле пешадију за борбу на два борбена реда, то је погрешно идентификовати борбени ред и стрељачки строј, баш и код најмање пешадиске јединице, јер се на извесном земљишту и на извесној даљини од непријатеља сви делови чак и једног пешадиског пука могу наћи у стрељачким стројевима, па ипак остају називи I и II борбени ред.

27. — У одредби тач. 287. требало је предвидети кад исчезавају патроле које су ради извиђања и осигурања I борбеног реда истурене, као што је то учињено у тач. 212.

28. — Из тач. 296. види се да правило препоручује одбрану од непријатељских авиона тек у фази решења; међутим требало је ово много раније учинити.

29. — По моме мишљењу, одредба о моменту отварања пешад. ватре, изнета у последњој реченици тач. 299. је погрешно схватање. Отварање ватре на непријатеља опредељује: даљина до циља, видљивост и важност циља и даљина терања оружја.

30. — У тач. 302. помињу се „танке колоне" који израз није у нашој војсци одомаћен. Требало је рећи: „у узаним колонама" или „танким стројевима".

31. — Одредба тач. 305. није у потпуној сагласности са одредбом 3. става, тач. 227. егзерцирног правила, књигаI, јер док у тач. 227. провејава гледиште да десетар има отићи први на нови ватрени положај при извршењу скока, или најдоцније кад половина војника из десетине ово учини, дотле се из тач. 305. види да десетар упућује своју десетину на нови положај т. ј. линију, а он се за истом креће на потребном одстојању.

32. — Примена одредбе тач. 312. донела би у рату више штете него користи. Јуриш се у рату чешће пута предузима у духу тач. 506. прив. егзерц. правила I део и одредбе 2. става, тач. 1028. привремене ратне службе, а не у духу тач. 312.

33. — Одредбе тач. 312. и 313. негирају се у великој мери одредбом тач. 314. која је по моме мишљењу у рату најпримењљивија, нарочито ако су ниже старешине задахнуте жељом за победом.

34. — Средина одредбе тач. 317. није у сагласности са одредбом тач. 19. и 20. Најзад за извршење јуриша несме бити најважније мерило интензивност ватре наше артилерије, већ стање код непријатеља. При овоме најважнијем моменту борбе треба имати у виду да пешадија не може дего остати на јуришном одстојању, већ ћ у већини прилика кренути напред, или поврнути назад.

35. — Одредба тач. 324. није прецизна. Заштиту бока и крила врше начелно одређене јединице и оруђа, а не позадњи делови и тешка пешадиска оруђа.

36. — Одредба последње реченице тач. 333 је пуста жеља, и може само важити за најодважнија јуришна оделења. Што се пак тиче линије или положаја на којима ће се зауставити први борбени ред пешадије, који у дневном јуришу није успео, може се начелно рећи: да ће тај положај бити први најсигурнији земљишни заклон, јер ово одступање није добровољно већ принудно и у сфери најјаче непријатељске пешадиске ватре, па за исто важе начела као и за свако принудно одступање са положаја.

37. — Тач. 335 треба да иде на своје место у одељак о ноћној борби.

38. — Одредбе о борбеном гонењу од тач. 337 до 345 треба у већини прилика заменити одредбом 2 става, тач. 339 и одредбама тач. 1135 и 1136 привремене ратне службе, јер би се у противном трупе које су заузеле положај у гонењу потпуно растројиле.

39. — У 1. реченици тач. 347 додати: утврђивање и изненађење (види тач. 348).

40. — Одредба тач. 363, о истакнутим ослоним тачкама, није у сагласности са до сада усвојеним појмом о овоме. Тачке испред главног одбранбеног положаја, које треба поседати ради извиђања и заустављања нападача, а које су у сфери јаког дејства сопствене артилерије зову се предње тачке или предположај (види 3. став. тач. 418 ов. правила).

41. — Одредба тач. 364 о прихватним положајима није у сагласности са мишљењем изнетим у књизи „Наша Тактика" на стр. 242, које је гледиште и по моме мишљењу правилније.

42. — Тврђење у 2. половини 1. става, тач. 381 је противно стварности, изузев ако се сматра да артилериске старешине не знају искористити ватрену моћ својих оруђа. Ако браниочева пешадија не буде натерана од нападачеве артилерије да несигурно и нетачно гађа, онда ће напад у врло ретко прилика успети, а из досадањег ратног искуства имамо обратне доказе (види тач. 489).

43. — У првом реду тач. 417 употребљен је нов назив „борбени део предњих трупа", који ваљда замењује „први борбени ред" или „први талас". Поред овога и одредба ове тачке требала је раније да дође, као и одредбе тач. 418, 419 и 421.

44. — Одредба тач. 423 неће у примени бити корисна, јер ако нападач застане на јуришном одстојању треба га још за видела обасути што јачом бомбашком и бочном ватром из аутоматских оруђа, а не постављати ова за ноћно дејство. (Види тач. 671).

45. — Последња реченица у 1. ставу тач. 426 била би граматички јаснија кад би гласила: „удар који бранилац врши живом снагом противу нападача зове се противнапад — испад и повратни напад".

46. — Тач. 434 препоручује да се план за повраћање — преузимање положаја прави раније. По моме мишљењу ово је погрешно схватање и за већину случајева излишно. План за повраћање-преузимање положаја или његових делова који су изгубљени прави се у моменту кад се ово догоди, с додатком да одлука мора бити брза, као што се из тач. 435 види.

47. — Тач. 443 пуна је непотребних објашњења и опширности, што само чини правило већим.

48. — Одредба тач. 451 није никакво начело, ни поука.

49. — Начело изражено 1. реченицом, 2. става, тач. 453 важи само за добровољно благовремено одступање (види тач. 1149 ратне службе).

50. — У опште одељак прекид борбе-одступање није поучно и прегледно изнет. Требало је класифицирати одступање на: *благовремено и принудно:* изнети поступак старешина и трупа код благовременог, па онда код принудног одступања.

51. — Одредбу тач. 458 треба допунити: „да се заустављање непријатељског надирања мора често пута извршити по цену највећих жртава".

52. — Налазим да је у тач. 485 требало изнети: „чиме артилерија може пешадију помоћи, а не чиме је не може помоћи".

53. — У одељку о узајамном раду пешадије са сопственом авијатиком (тач. 511—520) требало је истаћи дејство авијатике при гоњењу и одступању и изложити све начине одржавања везе између пешадије и авијатике.

54. — Одредба 2. става, тач. 539 није у потпуној сагласности са одредбом 2. става, тач. 541 и целом тач. 542. По моме мишљењу биће у већини прилика кориснијe применити поступак предвиђен у тач. 541 и 542.

55. — Наслов „борбе у нарочитим приликама" на стр. 260 боље је заменити насловом „борбе око разних земљишних објеката".

56. — У почетку тач. 581 вели се: да села прeстављају природне ослоне тачке. По моме мишљењу насељења места у савременој борби не престављају ни јаке, ни ослоне тачке и кадгод је могуће треба борбу у њима избегавати, што нарочито вреди за браниоца (види тач. 597 и 598).

57. — Одредбе тач. 583, 584, 585 и 586 су сасвим неодређена и доста магловита начела, што само чини да правило буде веће и теже за учење.

58. — Одредба тач. 589 није ни мало поучно начело, нарочито ако ивица села не преставља јачи положај и ако у близини испред села постоји јак положај.

59. — У 2. ставу, тач. 594 помиње се уређење неких зграда за одбрану. Не верујем да ће се сада наћи зграде које би могле послужити за дуже-времени отпор, нити би препоручио да се пешадија увлачи у зграде ради вођења борбе.

60.— Одредба тач. 596 је врло развучено начело. Место резерве диктује облик земљишта, димензије села, величина јединице која село брани и удалење резерве од 1. борбеног реда као и њена улога, а не оно, што се у тач. 596 вели.

61. — Одредба тач. 602 није у целини тачна. Наступање кроз шуму не може се изводити у скоковима, већ се борбени редови крећу смотрено и у погнутом ставу као ноћу. Кад се већ у шуми води борба, онда не може бити речи о неким истакнутим стрељачким оделењима — јачим патролама, већ најистакнутија борбена линија — талас има вид гушћег стрељачког строја са мањим растојањем између јединица и јачом заштитом крила и бокова.

62. — Прва половина тач. 603 противречи другој.

63. — Одредба тач. 604 важи само ако шума није брањена, или бранилац побегне из ње пре јуриша. У осталом овако мале шуме биће готово увек оборене од нападачеве артилерије.

64. — Тач. 605 препоручује да се тешки митраљези и топови 37мм у шуми возе и носе на товарној стоци. По моме мишљењу ово је врло погрешно гледиште, јер баш за време борбе у шуми треба имати и топ и тешки митраљез спремније и готовије за борбу, а то ће бити ако су они у рукама својих послужиоца. Најзад врло су ретке шуме кроз које могу ићи двоколица ма како малих димензија, а тако исто ни товарна стока се не може провести увек правцима, којима могу поједини људи наступати.

65. — Одредба тач. 612 важи само за шуме мањих димензија, јер ако је шума пространства 3—4 квадратна километра, онда не може бити резерва ван шуме, јер би била сувише удаљена.

66. — У одељку о борби, око и у шуми није изнето нешто врло важно а то је: „просецање нових и обележавање постојећих стаза, употреба ракетли за обележавање места сопствених борбених линија“.

67. — Тач. 625 и 626 требале су доћи после тачке 627 и 632 т. ј. тач. 625 треба да је тач. 627, тач. 626 треба да је тачка 628, тач. 627 треба да је тачка 625, тач. 628 треба да је тач. 629, тач. 629 треба да је тач. 630 треба да је тач. 631, тач. 631 треба да је тач. 632 и 632 треба да је тач. 626.

68. — У тач. 647 вели се, да ноћна предузећа заснивају свој успех првенствено на изненађењу. Ово није потпуно тачно, јер ноћна предузећа заснивају још више свој успех на познавању земљишта и непријатељског положаја од стране свију, који ће у ноћној борби узети учешћа, на прецизно издатим заповестима и тајности рада.

69. — Одредба тач. 655 противна је стварности у рату и до сада усвојеним и употребљаваним називима „борбени редови“ и „резерва“ а не „ешелони“, који се израз примењује код кретања. Ноћни борбени распоред пешадије несме имати велику дубину, према чему отпада термин „ешелон“.

70. — Који је то ешелон, што се помиње у 2. ставу, тач. 656? Изгледа да је „извиђачки“, што је такођер нов назив, и ако у нашој војсци постоји одомаћен назив „патролни низ“.

71. — У првом ставу, тач. 655 помињу се некаква три ешелона а у 2. ставу, тач. 658 вели се да резерва иде за 1. ешелоном и то на 100 до 200 метара. Па шта су и где су онда она остала два ешалона, који се помињу у тач. 655?

72. — Одредба 1. става, тач. 660 је неизвршљива, у колико се односи на команданта колоне, а за већину прилика била би и врло штетна. Зар ако бранилац покаже тренутно циљ на 40—50 м, 1. борбени ред да га не обаспе одмах ватром, већ да чека на заповест команданта батаљона — колоне?

73. — По моме мишљењу и одредба 2. става, тач. 660 такођер је погрешан поступак. Кад бранилац отвори ватру треба прилећи и погнутим ставом или чак и милењем продужити наступање, јер би брзо кретање сасвим открило напад, а из пушака и аутоматских оруђа може се и за 30 секунада покосити густ стрељачки строј, који би се кретао у стојећем ставу. Најзад да ли се јуришна оделења обучавају у духу одредбе ове тачке, или овако како ја мислим?

74. — Које су то трупе II. борбеног реда, што се помињу у 3. ставу тач. 662,

кад у тач, 655 овај борбени ред није поменут?

75. — Друга половина одредбе тач. 668 скопчана је ноћу с великим ризиком и треба овако начело одбацити, изузев ако је удешена замка или клопка непријатељу напуштањем какве изоловане тачке чим се његово приближивање осети, а ракетлом д знак аутоматском оруђу да дејствује.

75. — Одредба 1. става тач. 669 није корисно начело. Кад се ноћу очекује непријатељски напад, онда је боље да се на главној борбеној линији — у самим стрељачким рововима нал. и најмање половина снаге пешадије, јер је војник много сигурнији ноћу за одбранбену борбу, кад је се већ налазио на свом месту у рову, него кад ноћу дође из позадине, па ма са које даљине то било.

76. — Друга половина тач. 683 доста је замршена и помешала је борбу и кретање. Састав извиђачких оделења у планинској војни који предвиђа тач. 683 на стр. 310 је по моме мишљењу врло погрешно начело, нарочито кад је реч о извиђању пред борбу. Извиђање у планинама пред борбу врше оделења издржљивих, одважних и вештих пешака под командом једног официра или подофицира снабдевени пушкомитраљезом и средствима за јављање (сигнални барјачићи, ракетле, хелиограф, телефон). Ради сигурније везе са својом јединицом и бржег јављања извиђачко оделење несме се удаљити више од 4—5 км. и на узвишенијим тачкама свога правца кретања оставља по 2 војника као релеје. Само на овакав начин може се брзо и сигурно сазнати има ли непријатеља на 5—6 км испред или не.

77. — Одредба тач. 686 биће на пракси тешко извршљива. Боље ће бити да се сви пукови наше војске који гарнизонирају у планинским пределима вежбају у кретању и вођењу борбе у планинама, а они који гарнизонирају у равницама да шаљу сваке године извесан број војника, подофицира и официра на једномесечни или двомесечни курс у планинске пукове, на који ће начин сваки пук имати алпинце, а не да их за време рата позајмљује од других пукова.

78. — У тач. 714 тврди се да се у планинским пределима не може наћи у ближој позадини положај за одбрану, ако се први изгуби, већ да се мора далеко одступити.

Принцип жилаве, одсудне и упорне одбране главног одбранбеног положаја важи за борбе на сваком земљишту, али кад је реч о томе у којим приликама може бранилац брже и сигурније организовати одбрану на позадњем положају, онда је, по моме мишљењу, ово лакше и изводљивије у планинама, јер таквих положаја у већини прилика има, а поред овог нападач не може у планинском земљишту вршити гоњење као на маневарском терену, јер је у планинама дејство коњице, борних кола и оклопних аутомобила искључено, а авијатике ограничено.

79. — Пошто се за вежбу предвиђену тач. 717 неће у рату дати честа прилика, то се овакве вежбе могу вршити примерно и на најмањим речицама, па чак и на обележеној реци на широј просторији прикупљања трупа, које имају вршити прелаз какве велике реке.

80. — Гледиште у тач. 720, да ноћ са јаком месечином искључује прелаз преко реке, није по моме мишљењу исправно; напротив, сасвим мрачне ноћи веома отежавају па и сасвим искључују прелаз реке под борбом.

81. — На кога се команданта односи рад предвиђен тач. 735?

82. — Нисам сагласан са поступком који се препоручује у 3. ставу, тач. 736, нарочито што се тиче товарне стоке аутоматских оруђа и бојне коморе, изузев кад се утврди да непријатељ нагло одступа. Наша сопствена артилериска запрега пребачена прерано на л. обалу реке Саве у автгусту 1914. год. створила је панику, чије су последице биле страдање Тимочке дивизије I. позива код карауле Чеврнтије.

83. — Одредбу уметнуте реченице „у колико то дозволи покривеност земљишта" у 2. ставу, тач. 744 треба прецртати, јер без обзира на створ сопствене обале, треба на истој израдити фортификациске објекте и за осматрање и за борбу. Најзад овој тачци треба додати поступак: да кадгод је могуће треба и на супротну обалу пребацити своје органе за извиђање, којима обезбедити повратак чамцима или понтонима.

Према свему напред изнетом о правилу се може рећи следеће:

1. Правило није срећено ни прегледно, што га чини тешким за учење;

2. Многа изнета начела у правилу у опреци су са признатим начелима стеченим у минулим ратовима;

3. У правило су унети неки нови називи, којих се и само правило после не придр-

жава, већ остаје при одомаћеним називима у нашој војсци.

4. На штету лакшег и бржег савлађивања упута од стране читалаца, поједина су начела претерана опширно па и недовољно јасно изнета.

5. У правилу су изнете неке ствари које и не преставља ју борбена начела, као на пр. одељак од тач. 108—109.

6. Правило је претерано великог обима и врло тешко савладљив упут, те је мало веровати да ће се са истим моћи да упознају подофицири и млађи официри у скором времену и

7. Није у потпуној сагласности са одредбама за истоветне радње, изнетим у привременом пешад. егзецирном правилу књига I.

30 августа 1926. г.

Дебар.

Пешад. Пуковник
Милета З. Здравковић.
Командант Вардар. П. Бриг.

Задатак из тактике (Секција Брод 1:200.000)

ОПШТА ПРЕТПОСТАВКА.

Гонећи непрекидно непријатељске делове истакнуте на десну обалу реке *Саве*, у долини реке *Босне* и *Укрине*, Јужна Армија успела је да до ноћи 30. децембра овлада целом десном обалом *Саве* и да предњим деловима главне снаге избије на фронт: *Босански Шамац—Брод—Дубочац* а коњицом деснокрилне колоне (1. Јуж. дивизија), која је оперисала преко *Градачца* ка *Орашју*, да избије на одсек *Орашје*-с *Домаљевци*-с *Требница*.

Непријатељски делови по прелазу на леву обалу *Саве* успели су да за собом униште сва превозна средства и да поседну леву обалу реке пред целим фронтом Јужне Армије. Главна снага непријатељска према последњим податцима, прикупља се и организује на јужним падинама *Ђелпланине* на фронту од *Плетернице* до с *Микановца*. Извесни непријатељски делови опажени су на југу од *Винковаца*.

ПОСЕБНА ПРЕТПОСТАВКА.

У циљу даљих операција на север Јужна Армија предузеће 31. децембра и 1. и 2. јануара нужне припреме и груписање за прелаз на леву обалу тако, да 3. јануара зором пређе *Саву* код *Босанског Брода* и Шамца. 1. Јужна дивизија избиће што пре на одсек с *Домаљевци*-с *Орашје* (закључно) и, демонстрирајући на овом одсеку у току дана 2. јануара, привући пажњу непријатеља у том правцу. Пред зору 3. јануара дивизија ће и сама на своме одсеку прећи на леву обалу *Саве* по прелазу се задржати и јаче утврдити очекујући прелаз главне снаге, а потом, оперишући даље у правцу левог крила непријатељских трупа код с *Микановца*, потпомоћи надирање главне снаге у правцу *Ђакова*. Према *Винковцима* обратити јачу пажњу. Оделење армиског мостовог трена ставља се на расположење команданту дивизије 31. децембра у *Градачцу*.

НАПОМЕНА.

1) 1. Јужна дивизија има у свом саставу три пешадиске и једну артилериску бригаду са осталим одговарајућим деловима;

2) Састав арт. бригаде је следећи: 1. арт. пук има 3 пољска дивизиона а 2. пук 1 брдски и 2 хаубичка;

3) Сем тога дивизији је још придодато 1 батерија 150 мм хаубица, 2 батерие 104 мм дугачких топова, 1 рефлект. оделење, 1 оделење оклопних аутомобила (4 кола), 1 оделење армиског мостовог трена, 1 аеропланска ескадрила од 6 апарата и једно оделење камиона од 50 кола;

4) Снабдевање дивизије из магацина у Градачцу.

ЗАДАТАК.

I.

1) Показати како се замишља распоред дивизије у моменту избијања њене коњице на *Саву;*

2) Проценити ситуацију у том моменту;

3) Показати план рада команданта дивизије у циљу даљег приближавања дивизије додељеном одсеку; и

4) Издати потребне заповести; и

5) Изложити распоред дивизије по избијању на десну обалу *Саве*.

II.

1) Оценити ситуацију и показати даљи план рада команданта дивизије према добивеној заповести;

2) Изложити све потребне мере и поступак дивизије у циљу припреме за прелаз; и

3) Издати потребне заповести.

III.

1) Изложити детаљно рад дивизије и појединих њених делова при прелазу преко реке;

2) Под претпоставком успешно извршеног прелаза показати распоред дивизије по извршеном прелазу на леву обалу;

3) Проценити ситуацију и изложити план рада команданта дивизије у циљу даљих операција према *Микановцима;* и

4) Издати потребне заповести.

РЕШЕЊЕ.

1) РАСПОРЕД 1. ЈУЖ. ДИВИЗИЈЕ ПРИ ИЗБИЈАЊУ ЊЕНЕ КОЊИЦЕ НА САВУ 30. XII.

Према претпоставци 1. Јужна дивизија у саставу Јужне Армије 30. децембра учествује у њеном наступању ка северу. Дотле по свој прилици она је била у другој линији општег армиског распореда или на каквом посебном правцу. Када је пак Јужна Армија у току свога наступања ка северу била у висини *Брчког*, 1. јужна дивизија је вероватно добила задатак: да као десна колона Јужне Армије наступа преко *Градачца* ка с. *Орашју* и, штитећи бок и позадину армије са овога правца, тежи да по могућству овлада и прелазима преко *Саве* код овога места.

Сходно добивеном задатку и 1. југ. дивизија наступала је у току 31. децембра вероватно овако:

1) *Коњички ескадрон* ојачан оклопним аутомобилима наступа правцем *Градачац*-с. *Човић Поље*-с. *Матић*-с *Орашје* са задатком да, гонећи у стопу непријатеља, покуша да се дочепа прелаза код *Орашја*.

2) *Лева колона:* 1. пеш. бригада, 1 пољски и 1 хаубички дивизион, 1 чета пионир, део дивиз. телеграф. оделења и одговарајући део трупе коморе наступа правцем *Градачац*-с. *Чардак*-с. *Обудовац*-с. *Бок*-с. *Доња Махала;*

3) *Десна колона:* 2. и 3. пешад. бригада, артилер. бригада (без 2 дивизиона), 1 батерија 150 мм хаубица, 2 батерије 104 мм дуг. топова, пионирски батаљон (без 1 чете), телеграфско оделење, рефлекторско оделење и болнич. чета наступа правцем *Градачац*-к. 89-с. *Орашје;*

4) *Колонски возови:* за десном колоном ешелонирани на путу *Градачац—Грачаница*.

Наступајући овако у току 30. децембра у моменту када је њена коњица избијала на *Саву* 1. јуж. дивизија могла је се налазити у оваквом распореду:

1) *Коњички ескадрон* код к. 87 са предњим деловима на самој обали;

2) *Лева колона:*

а) Претходница: 1. пеш. пук (без 2 батаљона), 1 пољ. батерија, чета пионира — избила је челом на линију с. *Спижаци*-с. *Рајноци;*

б) Главнини део секције телеграф. оделења, 2 батаљона 1. пеш. пука, пољски дивизион (без 1 батерије), 2. пеш. пук, 1 хаубички дивизион — челом код с. *Обудовца*.

3) *Дѐсна колона*

а) Претходница 3. пешад. пук, брдски дивизион, чета пионира, део секције телегр. оделења — челом код с. *Пионицѐ:*

б) Главнина 4. пеш. пук, 1. и 2. артил. пук (без 1 пољ. и 1 хаубич. дивизиона), 3. пешад. бригада (5. и 6. пеш. пук) 1 батерија 150 мм хаубица, 2 батер. 104 мм дуг. топова, пионирски батаљон (без 2 чете), рефлекторско оделење и болничка чета — челом код раскрснице јужно од к. 89;

в) Колонски возови

Борни део I. ст. колонске коморе код Старог Села;

Трупна комора код Кучевине (к. 214);

I. степен колонске коморе код к. 288 (јужно од *Градачца*);

II. степен колонске коморе код с. *Прњавора*.

Ауто оделење у Градачцу;

Аеропланска ескадрила на своме дотадашњем месту.

2) ПРОЦЕНА СИТУАЦИЈЕ.

Нашав се са својом дивизијом у напред изложеном распореду, у моменту када од своје коњице добија извештај

о њеном избијању на *Саву* и пребацивању непријатеља, командант 1. јужне дивизије цени ситуацију овако:

Присуство и отпор непријатељских делова на јужној обали *Саве* могло је бити последица двојаке намере непријатеља: Наиме, непријатељ је могао намеравати да истурањем и отпором ових делова на јужну обалу *Саве* само створи себи потребно време или је, можда, намеравао да реку *Саву* и посредно-активно брани. У сваком случају и једна и друга намера имале би за крајњи циљ да му обезбеде иницијативу у потребном моменту.

Међутим слабост ових делова и напуштање јужне обале *Саве* показују да су непријатељу недостајала средства да те своје намере и оствари. Ово је могло наступити било због тога што он уопште располаже снагама које су бројно слабије од Јужне Армије, било пак да те снаге нису још у таквој ситуацији да могу да изразе своју праву моћ. Свакако, на основу овога, може се закључити да је у овоме погледу тренутно преимућство на страни Јужне армије.

Благодарећи, дакле, овој околности Јужна Армија је и била у могућности да, по искујући пред собом стално истурене непријатељске делове, на крају дана 30. XII овлада јужном обалом *Саве*. Овај успех, и ако не још пресудан, поставља је у згодан положај за продужење даљих операција а уз то свакако ће повољно дејствовати и на саме трупе.

Непријатељ пак, изгубивши јужну обалу *Саве*, постигао је ипак да борбом својих истурених делова бар у неколико успори наступање Јужних трупа ка *Сави*. И ако је при том успео да ове снаге благовремено пребаци на другу обалу *Саве* и на тај начин избегне њихово уништење, ипак губитак јужне обале преставља за њега један неуспех који ће свакако имати утицаја и на даље држање његових трупа. Стога, и у овоме погледу, он ће се налазити у горем положају од Јужне Армије.

Па ипак његова ситуација и ако тренутно неповољна није и сасвим очајна. Благодарећи осуству тешњег додира и спором наступању Јужне Армије он је успео не само да своје истурене деве пребаци преко *Саве* већ и да за њима уништи и сва превозна средства. На тај начин он између себе и Јужних трупа поставља једну озбиљну препреку, која, добро поседнута и добро брањена, у стању је да му пружи време које му је тако потребно.

У колико је ова околност повољна по непријатеља у толико је она неугоднија по Јужну Армију која ће при даљим операцијама имати да рачуна са савлађивањем ове препреке. Ипак њена надмоћност као и добар дух трупа нуде јој повољне изгледе и при овој, иначе врло тешкој операцији само ако је она предузме благовремено и не дозволи непријатељу време које му је потребно за прикупљање а које он до сада својим средствима није био успео да осигура.

3) ПЛАН КОМАНДАНТА ДИВИЗИЈЕ ЗА ДАЉЕ ПОДИЛАЖЕЊЕ.

Ценећи као што је изложено општу ситуацију, а имајући у виду и ону у којој се његова дивизија тренутно налази, командант 1. јужне дивизије има да се одлучи о своме даљем раду. Пред њим су у овом погледу две могућности:

1) Да обзиром на ситуацију пред фронтом његове дивизије прекине за данас сваки даљи покрет и заноћи на месту где је се затекао остављајући само коњицу напред за осматрање *Саве:* сутра пак, 31. децембра, да продужи даљи покрет ка *Сави:* и

2) Да, пошто само мало одмори трупе, још ис е ноћи продужи покрет ради избијања на *Саву*

Одлука његова по овоме заснива се како на процени ситуације и намера непријатељских тако и на вероватним даљим намерама команданта Јужне Армије и стању 1. дивизије.

Што се тиче саме ситуације и намера непријатељских очигледно је, да се напуштање јужне обале *Саве* од стране непријатеља може сматрати као доказ његовог, бар привременог, одрицања од сваке иницијативе. Овај закључак налази потврде и у чињеници да је непријатељ за собом уништио и сва превозна средства што свакако не би учинио ако би у догледном времену рачунао са каквом офанзивном акцијом према јужној обали. С друге пак стране поседања непосредне десне обале реке указује на његову намеру, да прелаз преко ове брани и тиме добије у времену очекујући несумњиво од тога повољно дејство у смислу измене досадашњег односа снага.

Из свега овога дакле може закључити: да ће држање непријатеља бар у

прво време бити дефанзивно. С те стране дакле ништа не би захтевало продужење покрета дивизије још у току те и:те ноћи.-

Што се тиче даљих намера команданта Јужне армије, сем онога што му је одзнато из досадашњег рада, командант 1. дивизије нема у рукама ништа позитивно. Заповест која би га могла оријентисати у овоме смислу, обзиром на ситуацију, не може очекивати никако пре пола ноћи. Према томе, значи, има да се по овом питању самостално одлучује.

Имајући у виду оно што је ре ено под 2) у процени опште ситуације као и значај елемента време за обе стране, он закључује: да је прелаз Јужне Армије на северну обалу *Саве* у изгледу за најкраће могуће време.

Полазећи од тога закључка, и испитујући користи и незгоде које нуди свако од два раније поменута решења, он налази:

1) Прекидање покрета ради одмора и преноћишта имало би као неминовну последицу да се његово продужење изврши по дану 31. децембра. Ово би пак, обзиром на теренску ситуацију и непријатељско ваздушно извиђање, било врло незгодно. Прво стога што би тиме могао непријатељу открити и своју снагу и своје намере а затим и стога што би трупе у току покрета могле бити изложене и непосредним нападима из ваздуха. Одложити пак због овога покрет за ноћ 31. XII.1. I значило би ништа мање него изгубити цео један дан који би се иначе у оваквој ситуацији дао и много корисније употребити.

2) Продужење покрета у току исте ноћи, поред тога што би тиме тајност самог покрета била потпуно огарантована, не би много изнурило ни саме трупе јер остатак марша не прелази преко 15 км. Међутим, тим малим напором, уштедио би се цео један дан што у оваквој ситуацији свакако не може бити безначајно.

Најзад, налази, да ако су трупе дневним маршем и биле заморене, ипак овај вишак у напрезању не може бити од штетних последица, јер ће оне после тога имати бар 2—3 дана за одмор колико је у осталом најамње потре¨но за извршење потребних припрема за прелаз преко *Саве*.

На основу свега овога он се и одлучује: Да са дивизијом продужи покрет још у току исте ноћи с тим, да се главном снагом задржи на линији с. *Матић*-с. *Бок*. *Оштра Лука* истурајући и потребне снаге на саму обалу реке за њено осматрање. До момента када ће те снаге избити на *Саву* на њој остаје и осматра је коњички ескадрон који се за тим повлачи код с. *Видовиће*.

Покрет наставити у 20 часова.

4.) *Заповест*. — За остварење горње одлуке командант дивизије издао би следећу заповест:

I. ДИВИЗИЈА
ОБр.
30. децембра 192....
к. 89.

ЗАПОВЕСТ

(*Секција БРОД* 1 : 200.000 *издање Географског Института*).

У току наступања 30. децембра Јужна Армија је избила предњим деловима на десну обалу *Саве* којом је и овладала.

Пред фронтом 1. дивизије повлачећи се стално непријатељ је успео да се пребаци на леву обалу *Саве* уништавајући за собом и сва превозна средства. По извршеном пребацивању непријатељски делови поселили су леву обалу реке.

Наша коњица избила је на *Саву* на фронт с. *Орашје*-с. *Домаљевци*-с. *Требница*.

1. дивизија продужиће покрет у циљу избијања на *Саву и заноћиће главн м снагом на линији с. Матић*-с. *Бок*-с. *Оштра лука*.

Наређујем

1) Лева колона заноћиће главном снагом на линији с. *Бок-*. *Оштра Лука* истурајући потребне снаге за осматрање *Саве* на одсеку с. *Доња Махала* (искључно) *Домаљевци* (закључно);

2) Десна колона заноћиће главном снагом у реону с. *Матић* истурајући потребне снаге за осматрање *Саве* на одсеку с. *Орашје*-с. *Доња Махала* (закључно);

3) 3. пешадиска бригада заноћиће у с. *Обудовцу*, а батерија 150 мм хаубица, 2 батерије 104 мм дуг. топова и рефлектор. оделење у с. *Човић Пољe* где ће бити на моме расположењу.

4) Коњички ескадрон до доласка одређених делова за поседање десне обале остаје на своме месту и осматра прелазе на Сави. По избијању колона на *Саву* коњич. ескадрон повлачи се заједно са оклопним аутомобилима код села *Видовице* где остаје на моме расположењу.

5) Предузети мере да се сваки покушај непријатељског прелаза на десну обалу реке најенергичније сузбије.

6) Борни део I. степена кол. коморе доћи ће код раскрснице јужно од к. 89 (зап. од с. *Крепишће*):

7) Трупна комора прикупиће се код села *Туткалишта*.

8) I. степен колонске коморе заноћиће у *Старом Селу*.

9) II. степен колонске коморе заноћиће у *Градачцу*.

10) Ручно слагалиште доћи ће код к. 89

11) Штаб дивизије заноћиће у с. *Бок* куда ће доћи и пионирски батаљон и дивизиско телеграфско оделење.

Командант див. ђенерал
Н. Н.

Напомена Укупна заповест изложена је овде само ради целине док би она стварно оваква могла бити издата тек по избијању на *Саву*. За само продужење покрета командант дивизије издао би колонама и осталим деловима кратке посебне заповести на блоку.

5) РАСПОРЕД 1. ДИВИЗИЈЕ ПО ИЗБИЈАЊУ НА САВУ.

Продужујући покрет по напред изложеној заповести 1. дивизија по избијању на Саву нашла би се у следећем распореду:

1) *Десна колона*

а) Претходница: 3. пешадиски пук (без два батаљона) — по избијању на *Саву* заузима предстражарски распоред на одсеку с. *Орашје*-с. *Доња Махала* (за кључно);

б) Главнина: задржава се на преноћишту у реону с. *Матић*.

2) *Лева колона*

а) Претходница: 1. пеш. пук (без два батаљона) ојачана и са остала два батаљона истог пука заузима предстражарски распоред на одсеку с. *Доња Махала*-с. Домаљевци закључно.

б) Главнина: задржава се на преноћишту у с. *Оштра Лука*.

3) 3. пеш. бригада; тешке батерије и рефлекторско оделење у с. *Обудовцу* и *Човић Пољѐ:*

4) Коњички ескадрон са оклоп. аутомобилима у с. *Видовице*.

5) Остали делови по дивиз, заповести од 30. XII.

(Наставиће се).

Ђ. П. Б.

Једна реч подофицирима

„Сунце туђег неба неће вас боље грејат, но што ово грије".

Последњих година запажен је био бројно доста велики годишњи излазак подофицира из восјке. Оправданих и стварних разлога за напуштање започете каријере у војсци било је само у врло малом броју случајева, где су то изискивале породичне прилике појединаца. Иначе у маси, сви су ти случајеви били израз погрешног уверења, да се за живот лакше стиче и зарађује у другим професијама и по приватним службама.

Напуштање војничких редова од стране таквих подофицира било је дело као последица извесне заразе, коју су преносили појединци већ решени, из ма којих разлога, да излазе из војске. Својим младим и лаковерним друговима такви су причали читаве бајке о лепом, лаком брзом и срећном животу у грађанству. Са кајањем, које је врло брзо наилазило, чим се изашло из војске, настале су све тешкоће мучнога и напорнога живота. У врло много прилика те су тегобе толико велике да сте од млада и једра човека за неколико месеци имали изнурене и животом већ заморене људе.

И тек онда, у тако искуством стеченом уверењу, видело се јасно како је подофицирима законом одлично осигурана будућност. Тако отвореним очима било је тек сада јасно колико су слудовали, када су следовали тренутном нагону или савету кога заиста неискреног и рђавог друга; Место чина и положа а у војсци са којим је скопчано лепо третирање од стране старешина, релативно лака служба и одлична награда, све што се у грађанству зарадило није било довољно да подмири ни најпрешније потребе човека. Сви приходи једва су достизали да се плати стан храна и одело. Па и то каква бедна храна и то после оне дивне хране по подофицирским менажама,

Поређење између пређашњег и садашњег стања и положаја у друштву наметало се. Пред грубом стварношћу живота отвориле се очи и оних најзатуцанијих, којима је изглешдало ;да ће лакше и боље живети ма где другде, само ван војске. Дошао је у влажан и бедан стан у ко зна каквом ћумезу, место оног здравог и удобног у касарни. Место лепог и увек добро пробраног одела, рубља и обуће што га држава тако издашно даје својим подофицирима, дошле су крпе и траље које је требало плаћати крваво стеченом зарадом. Место да буде слушан и услуживан од својих војника, такав човек је сад морао трчати и дворити другога. Док му је као подофициру цела плата са додатцима служила као џепарац и за одвајање на штедњу, садања зарада врло често није достизала ни за све најпрече потребе, те се морало прибегавати трошењу сопствене уштеде, или помоћи породице, или у задуживању. О каквом одвајању пара на страну ради уштеде ни помена.

Сурова стварност расхладила је врло брзо и оне појединце, који су тако тврдо веровали, даће им боље и лакше бити ван војске. Реакција се морала јавити брзо и она се тако и јавља. Велики је број тако неразумно изашлих подофицира из војске, који сада моле инспекције да их понова приме. Пристају да служе ма у којем крају лепе Домовине наше, само да их приме и врате у кадар, па ма то било далеко од места где имају породицу или родбину.

А за то су време, док су оне провели ван војске, млађи другови измакли у напред и прескочили их у рангу. Млађи су већ постали наредници, има их другова који су, после озбиљног спремања, већ положили испите за чин официра. Живот тече својим током и немилосрдно гази све што је слабо, неодлучно и неотпорно. Познато нам је да је и наша Пешадијска Инспекција претрпана таквим молбама за повратак подофицира у активу. Излази се, за сад у сусрет само молбама оних најбољих по ранијој служби и где за њих такво мишљење да њихов пређашњи Командант пука. Па и за њих је према закону и постојећем наређењу, прописана форма и начин повратка у војску, што захтева времена. Често и по неколико месеци, кад се необавештени и неупућени не обрате молбом одмах право где треба.

Циљ је ових редака да нашим подофицирима укажемо на зло, које би и њих снашло, ако би ко од њих неразумно пошао трагом ових, који се тако горко кају са причињење лудости изласком из војске. За бољу илустрацију овде ће им се изнети три жива примера:

Наредник 6. чете 9. пеш. пука Божидар Ж. Милутиновић имао је нешто од уштеде своје плате нешто од продате очевине, око 100.000 динара. По изласку из војске отворио је малу продавницу ситница, да после непуних годину дана ликвидира штетом скоро целе те суме. Молио је за повратак у кадар но он му није дозвољен, јер није имао најбоље оцене. Сада је општински писарица у свом родном селу.

Поднаредник митраљеске чете 9. пеш. пука Драгомир Н. Угљешић поверовао је причањима наредника Милутиновића да за њих у грађанству просто тече мед и млеко и само њих чека да их они поберу. Ступио је на занат. После два месеца у њему се није могао више познати онај здрави и једри човек, какав је изгледао и био у иунформи. Трећег месеца е напустио занат и дошао да буде у хотелу портир. Зла судбина га довела да тако служи баш у месту где му гарнизонује и пук. Видео сам га изможденог и исцеђеног од посла и хрђаве хране. Упитан како му је, засузио је и рекао ми је како ће молити да се врати у војску. Но болест га је оборила у постељу а немилосрдни хотелиер отпустио, те је отишао на село — дома. Бог зна да ли је жив јоште......

Поднаредник 9. пеш. пука Едуард Зорко изашао је из војске крајем прошле године. За повод наводио је породичне разлоге, док се у ствари и он повео био изгледима на бољи и лакши живот у грађанству. После непуних 6 месеци таквога живота, разочаран и уморан њиме, он моли инспекцију да га понова прими у кадар. Као посве ваљаном и одличном подофициру дата му је препорука за повратак, који ће вероватно и добити. Следећих неколико дословно изнетих редака из његовог писма казују најречитије колико је тежак био његов живот у грађанству.

„Ја сам био у служби код исте фирме; поред тога сам хонорарно радио код позоришта; да би боље излазио са платом радио сам и код фирме Ерман и Архар али узалуд, стан и храна, одело -- све ме је више коштало а потпоре од никога -- немогуће, дефицит не могу да кријем. Одлучио сам да се вратим у војску... У грађанству сам задобио много школе... А подофицири нека добро упамте, ако их имаде што за излазак, да у грађанству има доста добро школованих људи са факултетском наобразбом,

који чекају места по пар година -- а плата скромна. Ја сам имао срећу (да место брзо добијем), али кез икога овде да ми мало помаже, то је још теже. Срећа је да говорим пар језика, што ме једино спасава у животу."

На завршетку да дамо још и један савет нашим подофицирима. Ако се коме од њих, ма из којих било разлога учини да би боље и лакше пролазио у животу ако изађе из војске, нека ипак најпре изађе на рапорт свима старешинама до Команданта пука и нека им потпуно отвори срце своје. Нека им најискреније изложи све што му тешко пада и како мисли да ће му лакше бити ван војске. У свом старешини наћи ће, као у старијем брату или родитељу, најискренији савет и најбољу поуку. Тако ће му бити уштеђене тегобе и мучан живот, који га иначе неминовно чекају. Двојица мојих одличних подофицира тако су били мени открили своје срце, и данас су срећни и задовољни службом коју најсавесније врше. —

Пожаревац. Пуковник,
Ђорђе Р. Аранђеловић

Коњица и велосипедисте

У погледу коњице и велосипедиста десиле су се делимице после рата различите промене. Нарочито је коњица била узрок разних претресања као: о роду војске, њеном задатку, употреби, подизању и спреми.

Погрешан суд, да је коњица након Светског Рата изгубила своју важност, могао је само тако настати, што су „Централне Силе" поводом своје економске кризе биле приморане да коњицу великим делом разјашу и тако се одреку сарадње већих коњичких тела код многих опсежних офанзива. Тиме пак, непотребност коњице још нипошто није била оправдана, и где се она још налазила (на Истоку 1914., у Србији 1914., у Литванији и Румунској) дала је одличне резултате. Антантине државе до свршетка рата располагале су великим коњичким телима, која су при слому фронта, како у Француској тако и у Венецији, на Балкану и у Палестини, за заузимање ослобођених зона била корисно употребљена. У Руско-Пољском рату 1920. године имала је коњица поново велику и пресудну улогу.

Једна је велика промена на сваки начин за коњицу наступила у томе што су њени начини борбе коњаника противу коњаника и борба сабљом, без двојбе отишли у позадину.

Нова коњичка правила (Француска, Швајцарска) рачунају са борбом између двају јахаћих противника са начином „коњаник противу коњаника" само у мањим обимима, највише до ескадрона. То је већ стога наглашено, што ће једно веће коњичко тело моћи несрављиво успешније одбити непријатељски напад са својим митраљезима, него ли сабљом на коњу.

Друга је велика промена запажена у томе, што је пешачка борба постала главни начин борбе за коњицу.

Код велосипедиста се слична питања не намећу. Велосипедска се одељења сматрају као потпуна пешадија и од ње се разликују само начином извођења борбе и брзином кретања. Карактеристику велосипедиста рат није могао изменити.

Карактеристика коњице, као самосталног рода војске, оснивала се у борби на коњу. Коњ се сматрао у првом реду као борбено, а тек у другом као преносно средство. Док је за велосипедисте могло увек важити само друго гледиште. Они су стога неоспорно пешадија на велосипедима, па ма колико разних задатака имали они самостално да изврше.

Стари спор, да ли је и данас коњица само јашућа пешадија, остаје обична препирка. Појам о коњици као самосталном роду војске чврст је. За њега не говори само још и данас могућа успешна употреба коњичке борбе, већ и важност старих искустава и предања, која код коњице много више уназад захватају но код пешадије.

Однос коњице и велосипедиста према пешадији показује се у следећим чињеницама:

* Овај чланак је прештампан због своје интересантности из „Militärwissenschaftliche und Technische Mitteilungen Wien.„ — Писац је Ђ-штабни капетан аустријске војске др. Оскар Пегеле.

Коњица и велосипедисти у стању су да пређу велике просторе врло брзо и тиме удаљеног непријатеља брзо да обаспу ватром. Они могу, у току кретања на коњу или велосипеду, одступну борбу да издрже дуже од пешадије, те ће им стога бити поверавани задаци са даљим захватом. Запреке су: коњици — превише брдовито земљиште и у већој мери, велосипедистима — помањкање цеста и ружно време, те имају поље дејства ограниченије од пешадије. Употреба ноћу тако исто је нарочито отежана. На послетку су јахачи и велосипедисти за време пешачке борбе везани за своје коње и велосипеде, на које, као једине вође, морају ипак обраћати пажњу.

Земљиште, као и доба дана и године утичу много на борбену вредност коња и велосипеда. Управо тај утицај их у првом реду разликује од пешадије, те се према њему равна могућност употребе, која је од тога зависна.

Важније је од тога, да пешадија, коњица и велосипедисти имају у појединим моментима исти, пешадиски начин борбе. Поводом последњег рата, мора важити као главни основ: да, како коњица, тако и велосипедисти буду подједнако добро извежбани у пешачкој борби, као и сама пешадија.

Главна одлика њихове употребе је покретна борба. Дужност старешина у пешачкој борби иста је као и код пешадије и митраљеских чета, пошто успешна покретна борба, представља за мале, самосталне јединици најтежи облик борбе. Налази ли се послуга већ у борбеном положају позади митраљеза, онда треба задатак извршити исто тако добро, ма како се митраљези носили (на коњу, велосипеду или ауту).

Задатци коњице и велосипедиста, које највише вреди споменути јесу:

Извиђање: Коњица и велосипедисти нису никако услед појаве ваздухопловства постали излишни. Истина, кад је лепо време, даљно извиђање може бити поверено авијатици, али ипак блиска извиђања, проналазак непријатеља насилним извиђањем и заробљавање, задржавање непријатељских предњих снага непрекидним додиром може се вршити само на земљи.

Нарочити борбени задаци јесу: опкољавање, заобилажење, гоњење, осигурање одступања, осигурање далеких простора и привремено заузимање тешко нападних делова фронта (мочваре, речне обале) за пешадију.

Одбрана од ваздушних напада: У маршу, на споредним путевима са стране главних колона, образују по одсецима одбрану од ваздушних напада.

Посаде: У заузетим пределима.

За везе и извештајну службу: код команада и трупа, додељују се нарочити ордонанси и гласници на коњу или велосипеду; делови коњичких и велосипедских одељења само изузетно.

Код додељивања коњичких и велосипедских одељења треба обраћати пажњу, да борбена моћ њихових тактичких јединица увек буде једнака пешадијским, како по бројном стању тако и по наоружању. У покретној борби су ширине фронта за тактичке јединице знатно шире него у рововској, те код утурања коњице и велосипедиста треба рачунати на проширење фронта, при истовременом смањивању бројног стања бораца.

Од старешина се захтева здраво расуђивање: у коју ће сврху коњица и велосипедисти бити утурени, какви ће им у појединим моментима бити задаци и у које се време имају сакупљати. Ово сакупљање, макар и на кратко време, омогућава увек потребно попуњавање преносним средствима и тиме одржава борбену моћ на висини.

Пре свега, за употребу велосипедиста морају путеви, односно цесте, бити унапред предвиђени, јер ће се они само тада моћи потпуно искористити, а да непотребним и далеким маршевима не истроше своју борбену моћ.

Тактичке јединице треба да су тако устројене, да оне својим бројним стањем одговарају становитим пешадиским јединицама: једна коњичка дивизија (3 пука — 6 дивизиона) са 24 ескадрона — пешадиском пуку од 12 чета; један велосипедски батаљон—једном пешадиском полубатаљону (значи, уопште, половину мање од равних пешадиских јединица). Таква организација знатно олакшава више командовање.

Савремено организоване војске састављају коњицу и велосипедска одељења у заједничке одреде, а са њима још и коњичку и моторну артилерију, аутомобилска митраљеска одељења, пионире и одељења за одржавање везе (такође на коњу, велосипеду или аутомобилу). Само потпомагањем ових помоћних струка моћи

ће коњица и велосипедисти потпуно вршити своје задатке. Командовање овако мешовито здруженим телима знатно је отежано.

„Лака" одељења, којих је језгра коњица, могу сама да формирају и већа тела, као „Самосталне лаке дивизије" или могу бити придодата пешадиским дивизијама, но у мањим одељењима.

Најважнији резултати ових разматрања треба да руководе начин обуке, која је за сва одељења иста без обзира на величину њихову.

Два су главна циља за која се коњица и велосипедисти обучавају, а то су: потпуно савлађивање свих пешачких борбених напора и искоришћење коња и велосипеда до крајњих граница. Код коњице долази још и борба на коњу између мањих одељења.

Јасно је, да ови циљеви обуке премашују оне предратне. Остаје непромењено: код коњице — тешко тимарење и нега коња, што одузима много времена, а код велосипедиста — стручњачко одржавање у исправности велосипеда, мотоцикла и аутомобила; код једног и другог обука у јахању и вожењу.

Особина употребе захтева од свих коњаника и велосипедиста више тактичко разумевање, савлађивање напора, брзо одлучивање, добро ориентисање на терену и самосталан рад у осамљеним (самосталним) улогама, које ће се чешће дешавати.

Ревносно гајење спорта на коњу, велосипеду, мотоциклу и аутомобилу усавршава спрему — способност.

Насупрот свима новим борбеним средствима — ваздушним флотама, тенковима, ратној хемији — у будућем рату опет ће борбу на суву одлучивати човек противу човека. На основу тога, коњица и велосипедисте учвршћују, ма и по цену неких промена, своје старо место у војсци.

Војска се мора нарочито интересовати за образовање коњице и велосипедиста. Предвиђена борба — осматрање и осигурање границе, застор и задржавајућа борба док се не изврши прикупљање извесних трупа, брзо заузимање важних насеља, вршење опсежних рушења (уништавања) помоћу додељених осталих стручних одељења — тражи управо та „лака" борбена одељења, која не само да морају бити добро извежбана, већ и у већем броју заступљена.

Превео с немачког
Виктор А. Драженовић
наредник

Pojašimo naše konje

Pod gornjim naslovom izašao je u svesci za april članak potpukovnika g. Relje Brabeka, opravdano izazvat opadanjem veštine jahanja u rodu vojske koji treba da bude njen pravi rasadnik.

Međutim, konjički oficiri ipak jašu; možda suviše malo van službe, ali dovoljno na ovoj da bi svoje konje i sebe održali u „Formi" ako su ih jedanput dresirali. A za temeljnu obuku u jahanju sebe samih i svojih konja, imaju svoju školu, u koju se svake godine upućuje, na izvesno vreme, veći broj konjičkih oficira; oslobođeni sviju drugih dužnosti u svojim jedinicama, za vreme 6 mesečnog ili 9 mesečnog kursa u toj školi, oni su u mogućnosti, da svu pažnju posvete samo jahanju, koje im se ovde predaje metodično, kao veština, od strane nastavnika potpuno kvalifikovanih za taj posao, čiji autoritet dolazi kao funkcija njihovog visokog jahačkog renomea.

I pri svem tom, opravdano je uzbuđenje koje pokazuje konjanik potpukovnik g. Brabek, posmatrajući stanje veštine jahanja u našoj konjici i opravdani njegovi drugarski prekori upućeni konjičkim oficirima.

A pređimo sad na drugi „jahači rod" vojske i pogledajmo kako stoji veština jahanja u našoj artileriji.

Taj rod vojske, razvivši se jako posle rata, ostao je tako reći bez jahačih konja, podelivši ih na veliki broj novo-formiranih jedinica, gde su svi zbog oskudice u teglećoj stoci, upotrebljeni za vuču. Tako je stvaranje ljubavi ka jahanju kod vojnika artileraca onemogućeno. U opšte od artilerca vojnika se više ne traži da bude oduševljen jahač, što najzad možda nije ni potrebno, i što se u ostalom, nemože ni postići.

Ali oficir artilerac ne nalazi se pod istim okolnostima kao i njegov rekrut.

On ima, ili treba da ima, svoja dva konja, kao i njegov drug konjanik. Isto tako u maršovanju, u izviđanju, on vrši službu na konju, kao i konjanik, samo što će ovaj poslednji još po nekad i u trećoj takt. radnji, borbi, učestvovati na svome konju, što će se tobdžiji do duše ređe dešavati, i ako neće biti isključeno, n. pr. pri promeni položaja, i pri obilasku potčinjenih jedinica.

Prema tome, jahanje je deo profesionalne obuke artilerijskog oficira, i dobar art. oficir, potpuno sposoban za svoje dužnosti u trupi, treba da poznaje podjednako i svoje oruđe i svog konja.

Posmatrano i kao sport, jahanje po svojim osobinama neosporno priliči oficiru, zbog čega bi ga svi oficiri trebali upražnjavati i voleti kao svoj profesionalni sport.

Pri svem tom sadašnje stanje veštine jahanja u našoj artileriji, govoreći en general, jeste umereno rečeno, nezadovoljavajuće.

Sem dosta velikog broja pojedinaca, koji se u poznavanju, upražnavanju i zahtevanju pravilnog i smelog jahanja takmiče sa drugovima konjanicima, velika većina ne shvaća i ne ceni jahanje kao veštinu, pa sledstveno o jahanju kao veštini nema ni pojma.

Jednom prilikom, jedan nastavnik jahanja u konjičkoj školi prekorio je jednog od svojih mladih slušaoca, koji je ružno i nemarno sedeo na konju, rečima: „Jašeš kao artileriski oficir".

Iz toga se vidi koliko su umanjili ugled svom rodu oružja pojedini njegovi predstavnici, kojima je više stalo do korzoa i do kafane nego li do toga kako će danas-sutra pred građanima izgledati na svom nedresiranom konju.

Kolikogod da konjički oficiri ne mare za jahačke utakmice u slobodnom vremenu, kao preskakanje prepona, priređivanje lovačkih i daljnih jahanja, i tome slično, oni su ipak u tome daleko odmakli od svojih drugova artileraca: u ponekom bar od konjičkih pukova priređuju se lovačka jahanja, a „Konkuripik", do duše u suženom smislu reči, ulazi uvek u program pukovske slave. Kod artileriskih pukova međutim, nije mi poznato da je i jedan komandant ma i jedanput naredio nedeljom pre podne, u jesen po svršenoj obuci, da ga njegovi oficiri na sopstvenim konjima prate preko „brda i dolina" (usevi su tada dignuti), u jednom zdravom ,veselom i bujno lovačkom jahanju u kome bi komandant cenio jahačke sposobnosti, drugarstvo oficirsku disciplinovanost fizičku i moralnu svežinu svojih oficira, kao i kvalitet njihovih konja.

Niti mi je poznato da je koji artireliski puk o svojoj slavi priredio, kakav konkuripik, na koji bi, zbog malog broja oficira u art. puku, mogli biti pozvati i ostali oficiri iz garnizona.

Artileriski pukovi, bar u našem garnizonu, nemaju ni svog manježa, kako običnog tako ni sa preponama, tako da je čak i nepravedno danas zahtevati od artileriskog oficira da ima dobro dresiranog konja.

Ovo daje povoda onima koji su iz tromosti, naklonjenosti prema drugim uživanjima, ili drugog kog razloga, indiferenti prema jahanju, da s dosta osnova kažu kako je nemoguće dresirati svoje konje, kad je oficir opterećen službom, posao nikad ne dovršen i uvek hitan, a ni manježa nema.

Šta više, ovo može da izgleda kao da se od art. oficira više i ne traži da bude dobar jahač, da nije onih svake godine ponavljanih primedaba Inspektora Artilerije, starih artileriskih oficira, koji se svake godine prilikom obilaska čude toj nemarnosti svojih mlađih prema jahanju i konju.

Kao zaključak dosadanjeg izlaganja, vidi se da je veština jahanja u artileriji kao jahačem rodu vojske jako zanemarena što se ogleda kako u nemanju sredstava za gajenje te veštine — dobrih konja i dobrih manježa, — tako i u nedovoljnoj brizi za jahanje od strane i starijih i mlađih art. oficira.

Ako se stane na gledište da je ovakvo stanje nedostojno ugleda i glasa kojeg inače uživa naša artilerija, moraju se bezuslovno preduzeti jače mere da se odklone uzroci.

Koje će se mere izabrati, i kako primeniti stvar je onih koji se brinu za unapređenje artilerije kao roda vojske u opšte, i za moralno, znanstveno i fizičko vaspitanje njenih oficira.

Najjednostavnije, dakle i najizvodljivije, bilo bi izgleda nam:

1.) Pretpostavljene starešine u našoj artileriji da obrate najveću pažnju na način jahanja, i dresuru konja svojih potčinjenih.

Ko nema svoga konja, dužan je da isto tako dresira državnog konja koga inače upotrebljava.

2.) Da se od strane Komandanata pukova moralno potpomognu mladi oficiri u izgrađivanju u krugu kasarne manježa sa pre-

ponama, kao što je to činjeno od strane pojedinih komandanata.

3.) Da se za artileriske oficire otvore ekvitacioni kursevi, gde će se po jedan vodnik iz art. puka upućivati radi temeljne obuke u jahanju, i dresure svojih konja. (Na mesto osnivanja ovakvog zasebnog centra za obuku u jahanju art. oficira, isti bi se rezultat mogao možda s manje troškova postići upućivanjem ovog broja oficira u konjičku školu).

Najzad neka nam bude dopušteno da napomenemo sledeće:

Cilj ovog članka nije, da pokrene diskusiju po ovom pitanju, jer o ovakoj jasnoj jednoj potrebi ne treba mnogo raspravljati i zapremati mesta u jednom voj. časopisu.

Isto tako sporedno je da li je pisac ovog članka kao mlad oficir bio kompetentan za ovo ili ne.

Glavno je naprotiv, da je stanje veštine jahanja kod artileriskih oficira nedostojno ugleda ovih, i da je želja baš nas najmlađih, kojima se najviše prebacuje indiferentnost da se ovome nađe leka.

Od svojih starešina kao i uvek tražimo i očekujemo moralnu pomoć, i želimo, da nam sa najviših instancija naše artilerije kažu u što skorijem roku, sugestivno i naređujući: Artilerci, pojašimo naše konje!

Niš.

Artileriski potporučnik
Boško P. Todorović.

ФЕЉТОН

Адмирал Гепрат

Ратни су догађаји с временом прохујали, рика топовска у прошлост заглунула, но ратно пријатељство држи се на успомени. Па нас се сећа адмирал Гепрат и пише у Фигару о српском хероизму. Новине су нам о томе споменуле и кроз мисли нас Гепрату побудиле. Тако се пријатељи у мисли сусретамо и ко и увек срдачно осетисмо.

Адмирал Гепрат још мисли о Србима, још он осећа наш српски народ. Ал' је и слика Гепрата међ' Србима жив-живцит спомен очинских доброчинства. Још живи у грудима албанских трубадура, који су испевали албанску епопеју.

Ал' све пролази, губи се, заборавља и као да ишчезава захвалност на доброте. Но то је привид јер дела вечитују. Српски је народ скроман за хвале ал' брат од срца. За добро, пријатеље и крв је проливао а главу залагао. Она том не говори но делом доказује. А кад се чича — Гепрат спомиње срце се усхићава и лице озарава. У том је Србин и човек и Словенин.

С уста на уста Гепрат се препричава, и удивљава србинска поколење са племенитим срцем Француске.

Наочиг као витез, добротан као благ-дан, виђ'о се чича — Гепрат почешће међ' Србима. Ко да га још гледамо на челу кавалкаде где језди кроз Бизерту на хату берберскоме. Војници прелазимо и чичу поздрављамо. Адмирал свој отпоздрав с поштом одаје, ко војводама, ко већим и над собом, изнад фрацуског седога адмирала, од чег' се скромност румени, постиђује, а занос славе с почасти узбуђује.

Болни пристижу на опоравак у Африку а прездравели крећу јатима. Чича све дочекује, прихваћа и испраћа. А кад се од обале галије отискују музика интонира и химну и марсељезу,

Адмирал Гепрат.

док сва Бизерта „Срећан пут“! маше. Адмирал Гепрат витешки, марцијалан, ко садруг држи поздрав соколима што одлећу.

О, здраво, здраво, врла старино онда и увек док српско племе живи, и док Француска на част нацији светој слободи народа служи. Нека се твоје име честито на век и међу нама кроз спомен разблистава. Нек' ти је част и хвала а слава Француској, и до виђења у домовини захвалне Србадије наш чича, што скорије.

Vive la Françe!*)

М. С. Јовановић

Осама

Сипи... шум несносне кише
Прожет дивљачи криком...!
У мисли пред твојим ликом
Замишљен стојим. Све више

Боли срце, што јаче сад
У груди трепери, бије.
Тужи, ал само крије
И сумњу и бол и јад!

Сред ове ноћи суморне
У бесциљном путу своме,
Поворке дивљачи уморне.

Жалосно кричу, а то ме
Тек растужи јаче,
И душу расплаче!

У Велесу. Инжињерски п.поручник,
Живојин Ст. Стефановић

КЊИЖЕВНОСТ.

Моравска дивизија II позива у рату 1912—1913. године

Од Ђенерала Љубомира М. Марића

Ова студија ђенерала г. Марића, која излази у „Ратнику“, која је свакако предмет интересовања свих читалаца, а која ће такође послужити и као драгоцен прилог за будућег историчара ових наших ратова изазваће вероватно ближе заинтересовање, који су у тој дивизији учествовали, да кажу и да се осврну на излагања пишчева. У том смислу како видимо баш једна последња свеска „Ратника“ донела је чланак ђенерала г. Дамјановића.

Ја се овде желим, јер ми признајем то даје повода, задржати само на једној нетачности која се као омашка провукла и која мислим у интересу историјске истине не треба да остане некорегирана. У свесци „Ратника“ за март ове године на стр. 47 а у одељку *Стање трупа моравске дивизије* II *позива пред почетак рата* стоји од речи до речи ово: „Наши неуспеси на Сливници, и ако нису били тако страшни, имали су врло осетног утицаја на психу нашег командног елемента. Мало који од официра, који је иоле био упознат са Сливничким догађајима, није се осећао лагодно кад би се повела реч о нашем сукобу са Бугарима. Многи су им придавали велики значај као храбрим, извежбаним и добро дисциплинованим војницима. Њиховим старешинама признавана је велика спрема и извежбаност и најзад веровало се да су бугарски војници у опште, па и трупе, врло умешне, способне за маневрисање и за сва могућа лукавства“.

Ово би можда све било потпуно у важности овако како је ђенерал г. Марић у подвученим изразима изнео и истакао, и наша би психа заиста таква била и после Сливнице остала да није било првог балканског рата, да није било свега што се у току 1912. год. десило а поглавито на

*) Ко од цењених читаоца жели више да зна о адмиралу Гепрат-у, уредништво му скреће пажњу на лепу књигу „*Уздаси из Туђине*“ (слике из живота наших војника у Бизерти), коју је 1921. године написао пуковник (сада Ђенерал) г. Емило Белић. а која је штампана у Штампарији Супек — Јовановић и Богданов, Житна пијаца 22 — Нови Сад.

Вардарском војишту и да нисмо у току операција иначе видели и лично посматрали како се баш та иста бугарска војска у окршајима, сукобила с Турцима држи и бори. Али ми смо, бар учесници у опсади Једрена могли њих изближе да посматрамо и ценимо. Не порећи им ни храброст, ни издржљивост, ни фанатичност, дакле све особине које у ствари има њихов војник, ипак нисмо били у тој мери, бар официрски командни елеменат фрапирани, сугерирани нашим Сливничким поразом те да нисмо могли створити нешто своје *измењено* мишљење о њима.

Није то могло бити, јер наша војска увидевши, уверивши се о својој личној вредности, а поглавито упознавши Бугаре у операцијама на њиховом, Тракијском војишту колико они војнички значе (јер наше су се дивизије с њима заједно бориле око Једрена) ослободила се је оног осећаја, те сугестије која је нама а поглавито ранијим генерацијама нашим владала.

Писац се ових редова опомиње да смо надајући се, будући до душе на опрези од Бугара, знајући њихово лукавство, ипак своје одушевљење нисмо губили створено на основу наших личних показаних резултата. А то није била мала ствар коју би требало пренебрегнути у сукобу ако би до њега између нас и Бугара дошло. То је код нас официра и војника као одушевљење било, а и код позваних команданата и Врховне Команде извесно као сазнање и уверење о правој вредности и способности наше војске. То пак, задржимо се на њему, наведено одушевљење свакако није долазило из другог каквог разлога до из тог: што смо Бугаре, и официре и војнике, умели да ценимо колико вреде, ни прецењујући их нити пак потцењујући.

Оволико смо сматрали за потребно у допуну као исправку чланка г. Ђенерала Марића изнети не, желећи да се горња нетачност провлачи. Ђ. Ћ.

Наша нова пушка, Маузер М. 24.

Добили смо на приказ нову књигу нашег сарадника пешад. капетана I. класе Бранка Т. Вуђана *„Наша нова пушка, Маузер* М. 24. (са сликама у тексту). Сарајево, — Државна Штампарија.

Обраћамо пажњу нашим читаоцима који имају потребе, на ову лепу и систематски сређену књигу.

Вести из гарнизона

БИЛЕЋ

Кроз кратко време биће отворена II. подофицирска школа у Билећу, који са овим постаје нов гарнизон у Херцеговини.

Господин Министар Војске и Морнарице удостојио је својом посетом два пута Билећ, поклањајући велику пажњу и интересовање да се зграде што пре оспособе, како би школа на време отпочела свој рад.

Вредни командант школе изводи пуном паром многобројне послове око оправке великог броја зграда које припадају логору у новом Билећу.

Будући на висоравни од 470 м. над морем и окружен са свију страна планинама, Билећ спада у најздравија и најефтинија места Херцеговине, те је за иоле начете груди пра̂во сенаториско лечилиште, а при том врло јефтино за живот, јер обилује свима животним намирницама.

Са извора реке Требишнице добија здраву и хладну воду водоводним инсталацијама. Иначе сопствено електрично осветљење за све војно-државне зграде а што је најглавније сваки официр који у Билећ буде премештен добиће према броју чланова своје породице здрав и удобан стан. Сав логор је пошумљен те има изглед великог и лепог парка. Зиме нису тако оштре, а лето је врло умерено. За сваку је похвалу идеја да је изабран Билећ за подофицирску школу налазећи се између Херцеговине и Црне Горе. Ова школа ће привући колико Херцеговце толико и Црногорце и дати најздравији а при том врло дисциплинован елеменат војсци, те ће војска од ове школе имати врло велике и несумњиве користи.

Околина има богатог лова и риболова, те ће љубитељи ових спортова наћи пријатне разоноде.

Предвиђена изградња железничке пруге од Требиња води преко Билећа за Ник-

шић, те ће кроз коју годину Билећ бити везан железницом, од које је сада удаљен само 28. км. (од Требиња). Аутомобили, којих има доста у овим местима, прелазе ову раздаљину по врло добром првокласном друму за три четврти сата.

У блиској будућности има изгледа да ће Билећ бити везан преко Гацког, Фоче и Горажде код Устипраче за пругу Сарајево—Вишеград те га чека још лепша будућност.

Препоручујемо овај гарнизон свима онимадруговима, који желе да се материјално и физички опораве и да скромно живе ван велико-варошке галаме и прашине.

Некролози

† Потпуковник Јован Југовић.

Уз учешће огромне масе света испраћено је у Београду 29. септембра ове године тело покојнога Југовића, који је погинуо у прагу приликом авионске несреће заједно са ваздухопловним поручником Еугеном Његованом.

Пред железничком станицом у Београду опростио се је од покојног команданта, његов друг мајор г. Томић, пред Министарством Војске и Морнарице ппуковник г. Ђорђе Глишић, на теразијама у име резервних официра ппоручник г. Микић а пред Вазнесенском црквом ваздухопловни мајор г. Станимир Живковић.

Он је рекао:

„Опраштајући се с тобом последњи пут хоћу хоћ у кратким потезима да изнесем твој живот и рад.

Ваздухопловни ппуковник Јован Југовић командант 1. ваздухопловног пука рођен је овде у Београду 28. јула 1886 године. у угледној трговачкој породици. Основну школу и гимназију свршио је овде у Београду, а по свршетку шест разреда гимназије ступа у Војну Академију 1. октобра 1903. год. са 36 класом. После 4 година проведених у Војној Академији произведен је у чин инжињерског ппоручника 27. августа 1907. године.

Као млад официр одушевљен, пун полета за рад, јавља се као поручник за авијацију и упућен је био одмах у Француску за изучавање пилотаже.

Ппуковник Југовић, имао је ту ретку част да буде у првој партији наших авијатичара и да по свршетку авијатичких студија у Француској узме видног учешћа у балканским ратовима, прво као пилот код кадра, а потом 1913 год. као командир балонске чете код Пирота.

У 1914 и 1915 год. био је стално командир балканског оделења где смо га често сретали у Мачви 1914 год. и овде у непосредној околини Београда на фронту Гроцка—Остружница у 1915

По реорганизацији наше војске на Крфу био је стално на служби у аеропланској ескадри.

По нашем уједињењу командовао је ваздухопловном командом и са тог положаја ступио је на вишу школу Војне Академије са 23. класом коју је 1923 год. завршио.

По свршетку више школе одређен је за команданта 1. ваздухопловног пука где је на томе положају остао све до своје јуначке смрти.

Наша млада авијација губи у ппуковнику Југовићу једног свога најстаријег ветерана, врло искусног и доброг команданта са пуно такта и воље за рад.

Наши и онако редки редови авијатичара проређени су овим за нас великим ин енакнадним губитком.

Судбина је хтела да ппуковник Југовић погине после неколико тренутака од момента када је од стране братске нам чехословачке авијације примио државни знак чешких авијатичара који за авијатичаре значи одликовање и част.

Он није имао ту ретку срећу, да као шеф наше делегације обиђе и врати посету авијатичарима суседним нам држава, већ је после прве етапе нашао јуначку смрт. Где је он стао, његови храбри официри и ако утучени болом за својим командантом продужили су пут на освајању ваздуха, угледајући се на свога дојучерашњег команданта.

Ви госпођо, који сте изгубили сина немојте плакати и жалити за њим и ако вам је као мајци тешко, ја осећам ваш бол, али утешите се тиме, да је ваш син положио свој млади живот на олтар отаџбине, на олтар наше младе авијације за освајање неба и ваздуха, а авијација данас тражи велике, скупе и младе животе да би могла напредовати и ићи смело и неустрашиво напред ради постигнућа свога циља.

Ја ти се као своме бившем наставнику, командату као и своме пријатељу клањам и нека ти је лака ова српска земља коју си жарко љубио и за коју си свој живот положио.

Слава ти!“

† Поручник Еуген Његован.

29. септембра у з часа сахрањен је поручник Еуген Његован, који је приликом авионске несреће 20. септембра ове године у Прагу погинуо заједно са потпуковником Јованом Југовићем, командантом првог Ваздухопловног пука. Моеже се рећи, да је скоро цео Нови Сад, дошао да испрати поручника Његована.

Тачно у 3 часа почело је у католичкој цркви опело. Опелу су присуствовали ђенерал г. Иван Павловић, заменик команданта армије, ђенерал г. Живан Митровић, са официрским кором и делегатима чехословачке авијације капетаном г. Индриком Маршелеком и поручником г. Карлом Чехаржем. Било је око 30 венаца које су на одар положили Министар Војни, ђенерал г. Душан Трифуновић, наша морнарица чехословачка авијација и велики број пријатеља и поштовалаца покојникових. Официри новосадског и петроварадинског гарнизона у место венаца на одар погинулих другова потпуковника Југовића Јована и Његована уписали су их за чланове добротворе

Аеро-Клуба са прилогом од по 1000 динара. Ковчег са телом Његована покривен је државном заставом.

На гробљу после кратког помена опростили су се са погинулим Његованом војни свештеник г. Рант, затим потпуковник г. Живорад Петровић командант ваздухопловне стручне школе мајор г. Савић, затим капетан г. Осиар Умек. Г. Умек се опростио са поручником Његованом у име другова пилота са једним дирљивим говором. Моменат спуштања тела покојника Његована поздрављен је паљбом из пушака.

† Коњички ппуковник Радисав Делић.

На најсвечанији начин извршена је сахрана пуковника Радисава Делића, команданта 1. коњичког пука Краљеве Гарде, 29. септембра ове године.

Опело је извршено у Вознесенској цркви. Пред црквом је одржао говор коњички мајор г. Миодрак К. Селаковић. Пошто је изложио целу каријеру свог команданта, г. Селаковић је изразио жељу своју и својих другова да пођу његовим стопама и да проду же рад како га је он започео. „Мој команданте, рапортирај и поздрави наше старе, кажи да их нисмо заборавили и да их се сећамо ми и ратни другови и да их подмладак помиње. Збогом!“, завршио је г. Селаковић.

Затим је спровод кренуо. Напред су ношени венци: Краља, Министра Унутрашњих Дела, Команданта Краљеве Гарде, Команданта Коњичке бригаде, официра коњичких пукова Гарде, пешадијског и артиљеријског пука и фанфаре Краљеве Гарде.

За погребом је ишла породица, командант Гарде генерал г. П. Живковић, Министар Унутрашњих Дела г. Б. Максимовић и други.

Лака ти српска земља!

Слава ти храбри Коњаниче!

† Велимир Ж. Милованчевић.

Нашу победоносну војску задесио је један озбиљан губитак. Наш прослављени официрски кор лишен је једног одличног члана, а Отаџбина је остала без једнога од оних који беху творци његових данашњих граница.

Заклопио је за навек своје уморне очи један редак друг из крвавих дана наше најскорије прошлости. Његов племенити дух винуо се у небеске регионе да потражи часно друштво оних неимара који за славу Отаџбине давно већ бораве вечни сан.

Нестало је још једног незамењљивог борца из најславније ратничке генерације Србинове; нестало је још једног од оних који у минулим ратовима беху стална авангарда наших победоносних трупа; нестало је још једног из проређене фаланге оних који својом смелом акцијом у Српској Маћедонији још пре 25 година навестише целом нашем народу зору слободе. — Нестало је вишегодишњег четника, активног пешадиског капетана I класе *Велимира Милованчевића.*

Рођен у Тополи шумадијској, где гуслари у дуге зимске вечери плету венце Карађорђу и његовим устаницима и где су стално свеже успомене на њихова велика дела, капетан Милованчевић је, напојен звуцима тих чудотворних гусала, још као дете заволео четовање и отиснуо се на наш класични југ, чим је до пушке дорастао. На том послу затекао га је и први ослободилачки рат 1912. године.

У сва три минула рата учествовао је као водник и командир чете у четничком одреду војводе Вука. Храбар и прибран, личним примером је предводио своје људе у многобројним окршајима. Посматрајући његово држање, људи су ишли за њим као опчињени.

Све чинове у војсци добио је на бојном пољу, а поред чинова стекао је и многобројне похвале и признања, тако да је с правом сматран за једног од најхрабријих и најзаслужнијих официра своје генерације.

Његове витешке груди красила су многобројна висока одличја, али и многи ожиљци од крвавих рана, што је све несумњив доказ да је часно искупио своју дужност према земљи у најтежим данима њене бурне прошлости.

Толико истицање није могло остати без последица. Капетан Милованчевић је још у току последњег рата навукао на себе једну тешку болест, која га је ево најзад и срушила.

Одјек војничког плотуна са „Тркалишта“, праћен величанственим звуцима Бетховеновог марша, натераће данас сузе на очи многобројним његовим пријатељима, како у војсци тако и у грађанству. Сви ће они најискреније ожалити што у животу никад више неће срести симпатичну појаву капетана Милованчевића.

У име оних који су га увек топло волели, у име предратних четника, ја му кличем:

Слава ти наш добри *Вељо.* —

26. септембра 1926. год.

у Београду.

И. Ж. Трифуновић-Бирчанин

Новости и белешке

ФРАНЦУСКА

Губитци у официрима у Мароку. — Председник министраства Пенлеве саопштио је пре неколико дана у скупштинском финансијском одбору, да од почетка операција у Мароку у 1925. години губитак у официрима износи 39 мртвих. Мислимо, да тужну истину можемо констатовати на тај начин што данас објављујемо имена 103 официра свију чинова, који су у Мароку пали.

Појачања за Сирију. — Осим два коњичка пука, која су транспортована из Марока у Сирију, припремају се још осам батаљона пешадије, од њих три из Марока, да се крену за Сирију. Целокупна јачина француских бојних снага у Сирији повећава се са овим на 30 батаљона пешадије и пет коњичких пукова.

Губитци у Сирији. — За првих шест месеци 1925. године, имали су Французи у Сирији 39 мртвих, а од 1 јула до 1. октобра 585 мртвих. По службеном саопштењу број мртвих од 1920. год. у Сирији износи 6000 људи.

Оделење за хемијску индрустрију. — Под управом министра за трговину, индустрију и саобраћај образовано је једно оделење земаљске одбране за хемијску индустрију, да испитује средства за израду и одржавање хемијских продуката потребних за рат и да прилагоди потребе рата моћи земље.

Позив ђенерала Сараја. — Министраски савет решио је, да позове ђенерала Сараја из Сирије, на реферисање. Заступаће га ђенерал Дипор, док на то место не буде назначен један цивилни комесар. Њега је влада опуномоћила, да пред скупштинским одбором за спољну политику изложи ситуацију у Сирији а нарочито о гађању Дамаска.

Француске Армије у Великом рату. — Као што је већ објавило француско министарство војске, следећа свеска званичне историје Великога рата није се појавила по реду, већ се појавила X свеска, која садржи готово искључиво таблице са саставом великих јединица за битку (Ordres des botailes). Израдило је историјско оделење а издао главни Ђенералштаб (који је у саставу министарства војске). Десета свеска састоји се из два дела од којих сваки има по 1000 страна велике четвртине. Део први садржи састав француске и савезничке Врховне Команде, армиских група, армија и корпуса. Осим тога у овом се делу налази и списак свих места, која се у свесци помињу, једна таблица скраћених речи у свесци и мали преглед деобе ваздушних снага. У истом делу свеске налазе се састави најважнијих, за извесну циљ, здружених организација, тврђава и утврђених места. Укупно, овде се налазе податци за 10 армија, за групе резервних и територијалних трупа, а 40 армијских корпуса, за коњицу и колонијалне групе.

Део други обухвата саставе од 179 пешадиских (и колонијалних) дивизија и 10 коњичких дивизија. Податци обухватају све најважније периоде, доба и доживљаје сваке трупе за време Великог Рата. За целокупну студију званичне историје у издању француског ђенералштаба, појављена десета свеска је од врло велике вредности. Цена јој је 205 француских франака. Париз.

Подела фронта у Мароку. — Сад је целокупан фронт подељен на: западни фронт од Лукаса до Лебена са ђенералом Прином у Фецу као командантом и ђенералом Херголом за одсек Уецан и ђенералом Билотом за одсек сектор северно од Феца; и на источни фронт од Лебена до алжирске границе, са ђенералом Мареном као командантом. Сваки гарнизон поседа сад најмање један батаљон који ће се распоредити на додељени му одсек и чврсто и стално држати везу са суседним трупама. Као главне резервне ослоне тачке јесу Лин Аjда, Фец, Уецан, Таза и Мекнес.

Марш. Петен са својим штабом оставио је Мароко.

Техерански аеропламски лет. — Ескадрила од четири аероплана која је хтела да лети из Париза ка Техерану у четири станице, била је ометена рђавим временом још пре него што је дошла до прве станице и због тога се морала спустити на земљу на разним местима.

Директиве за наставу контигента са службом од 18 месеци. — Начела за наставу отпуштена су и она се примењује у трупама од месеца новембра Првенствена важност трупне наставе у свакодневном животу у гарнизону; јака централизација, те да се смање општи трошкови, да се умање напори старешина и да им остане времена за њихове потребе; сваког војника држати у истој јединици, под командом једног истог старешине, за све време његове службе у кадру. Нема ништа да се каже против начела тако оправданих. Све ће зависити од начина, како се буду примењивала. Надајући се да постигну добре резултате, одређујући у свакој јединици две органске подјединице са задатком да приме неизменичне рекруте. „Могућа су три система:

1. У трупи, чије су све јединице грунисане у једном гарнизону, систем ће се моћи употребити у ешелону батаљон или дивизион:

2. У негруписаној трупи и у онима где је систем непримењљив у ешелону батаљон или дивизион, он се може примењивати у унутрашњости батаљона или дивизиона;

3. У заштитним трупама, где је примена у унутрашњости батаљона незгодна, моћи ће се употребити метод у унутрашњости чете.

„По пријему рекрута у једну јединицу, стари војници и капитуланти (то су они на поновном року) прикупиће се у неку другу јединицу. Јединице, које не изводе наставу ни рекрута, ни старих војника, смањиће се по броју старешина.

„Ситуација двеју јединица које неизменично примају рекруте биће дакле оваква:

а) у мају:

Прва јединица: прима рекруте;

Друга једница има војнике у другом семестру службе;

Друга јединица: има војнике у трећем семестру службе;

б) у новембру:

Прва јединица: има војнике у другом семестру службе;

Прва јединица: има војнике у трећем семестру службе;

Друга јединица: прима рекруте.

Такав је систем одређен, који ће од сад регулисати живот францукских трупа, са модалитетима разне примене према роду војске, бројном стању сваке јединице и подели гарнизона. Биће незгода административне природе, јер ће у будуће

батаљон и дивизион бити административне јединице, а то су до сада биле: чета, батерија и ескадрон. Главна је ствар у настави да одреди; службу у гарнизону (односно утврђеном месту), наставу подофицира, курсеве и школе оцицира, часове: доручка, ручка и вечере и т. л. Може се рећи, да ће све зависити од енергије са којом ће старешина приступити извршењу ових директива, чија инспирација изгледа одлична.

Стална утврђења. Бурже претреса у „Журнал де Деба" један чланак ђенерала Роберта Нормана који је надавно изашао у „Реви де монд" о сталном утврђењу. Овај чланак посматра само улогу сталних утврђења у последњим борбама, али износи гледишта и за будућност. Бурже разлаже ово гледиште, да се стално утврђење и у будуће неће по некад обилазити, где се тиче ојачања природних војних тачака. Сви знаци показују, да више него икада морамо рачунати са нападом целог или делимичног рајхсвера, који овај заснива на својој надмоћи, која излази из суштине позивне (стајаће) војске, предузет са Шупа (заштитном полицијом — Schutzpolizei) као прихватом и оквиром за општу мобилизацију народа. Ако се претпостави, да је потребно десет година за изградњу утврђеног система, долази се баш на критични рок 1935., којега ће се с једне стране очистити Рајнска линија, а с друге стране почиње да опада годишњи контигенат рекрута. Имамо још времена, али не сувише много — од 1918. год. није се ништа више десило. Ваздушна флота не мења у овој ствари ништа. Док постоје сувоземне трупе вештина утврђивања играће важну улогу при саставу и извођењу ратних планова.

Догађаји у Сирији. — Министарство спољних послова саопштава о догађајима у Сирији, да су две банде могле продрети у предграђе Дамаска, али да су европски квартови могли бити заштићени помоћу артилериске ватре. Французи су имали 15 мртвих и 35 рањених. Веза са Хаифом прекинута је због порушеног железничког моста.

Министарство војске демантовало је једном нотом вест, да је за Сирију тражено 50.000 војника. Шта више успело је добровољачком корпусу становништва и француским трупама, да побуњенике држе у шаху у околини Хермон планине и да спрече нови напад на Дамаск.

Вођа Друза Ел Адраш склопио је савез са поглавицом Хеџаса, Ибн ес Саудом. Јављају, да је 15.000 добро наоружаних Арапа већ на путу ка Дамаску. Међутим су Французи искрцали појачања у Сирији, тако да у најкраћем року треба рачунати са почетком нових ратних операција. Французи су почели одсудну акцију у области Дамаска, те да угуше устанак Друза. На место Дамаска објављен је и изабран Алепо као престоница Сирије, те да се олакша савлађивање устанка. Французи се спуштају из Дамаска у три покретне самосталне бригаде. При нападу устаника на фабрику електрицитета у Дамаску, први стрељачки строј онеспособљен је за борбу помоћу бодљивкаве жице напуњене електрицитетом.

Светски рекорд у ваздухопловству. — Пилот Босутро постигао је нови светски рекорд за трајање и висину при оптерећењу са четири тоне, док је он достигао висину од 5000 метара и остао у ваздуху два часа и 19 минута. Досадањи рекорд американца Хариса изнео је 1363 метара а за време лета од 1 часа 47 минута. Аероплан Босутра има ширину од 35 метара и снабдевен је са 4 мотора од по 500 коњских снага.

Мале измене поморског програма. Министар морнарице изјавио је, да не може помоћи тежње, да се смањи број подморница, и да ће ускоро поднети предлог, по коме ће се смањити поморско оружање за једну трећину на тај начин, што ће се програм предвиђен за две године продужити на три године. Маринска управа наредила је, да се од 7 подморница, које су одобрене у јулу, изграде 2 у Лоријану, 2 у Бресту и три у приватним бродоградилиштима. Све подморнице образују М класу, биће тешке 1500 тона и преставља̀ће развитак типа „Редутабле".

РУСИЈА

Смрт Фрунзеа. — Народни комесар за војску и морнарицу и председник Врховног Војног и револуционог Совјета Михаел Васиљевић Фрунзе умро је у Москви 31. октомбра. Као његов последник одређен је за народног комесара за војску и морнарицу Клеменс Ворошилов, досадашњи командант Московског војног округа.

Маневри. — Обавили су се на простору око Минска и у Украјини; на њима је требало да учествује 500.000 војника. Покојни Фрунзе био је руковалац маневра. Коњичким вежбањима руководио је Будјени.

Унапређење војних питомаца. — За официре је унапређено 6000 војних питомаца. Од свих ових питомаца су 47 од сто комунисте, 29 од сто припада комунистичким омладинским организацијама а 24 од сто су ван партије. Приликом унапређења, Фрунзе је изјавио да се црвена војска ослања на два стуба: радништво и сељаштво; да су официри ове класе боље извежбани од својих предходника, само да им се мора олакшати живот.

Чеке трупа. — Оне треба у појединим земљама да изврше бољшевички преврат, а има их: у Немачкој 20.000; у Француској 16.000; Енглеској 12000; Пољској 14.000; Аустрији 1200, Мађарској 2300 Кини 18.000, Америци 8.000 и растурено око 20000 Ове људе наоружава и плаћа Русија, у коме је циљу у 1925. стајало на расположењу пола милијарде рубаља.

Пешадијски пратећи топови. — Русија уводи два система пешадиских пратећих топова: систем Розенберг (тежак 180 кгр. транспортују се по два топа на једним колима запрегнутим са два коња) и систем Маклен (тежак 336 кгр., крећу га два коња помоћу једног предњака). Обадва имају штитове, дебеле 6—8 мм и у борби носе се у руци.

Личне промене у војсци. — За генералног инспектора црвене војске одређен је Сергије Камењев досадањи начелник главног ђенералштаба, а за начелника главног ђенералштаба одређен је Тухачевски, досадањи командант западног војног округа.

Совјетска влада решила је, да пошаље војне изасланике у Берлин, Варшаву, Парис и Атину. За ова места предвиђани су виши официри црвене војске као и ранији војни изасланици. При посланству у Берлину сад је наименован Љуњев (у рангу дивизијског ђенерала).

Општа војна обавеза. — Московска „Известија" донела су крупним словима декрет средишног извршног гомитета и савета народних комесара совјетског савеза о обавезној војној дужности. Овај опширни закон, који се дели на 19 глава, ступио је на снагу 1. октобра 1925. и обухвата све

грађане совјетског савеза у старости од 19. до 40. године. На основу овог новог закона војни комесаријат имаће да оцени све грађане односно њихове војне обавезе и да образује оделења ландвера. У руској војсци треба правити разлику између стајаће војске и територијалних оделења. Рок службе одређен је на пет година. Служба у стајаћој војски траје према роду војске у сувоземној војсци и морнарици две до четири године, док се у остало доба до истека пет година обављују вежбања, која не трају више од два месеца. У територијалним одељењима са промењљивим бројним стањем служе позвани у току пет година свега не дуже од осам до дванаест месеци, док су они у остало време између појединих вежбања код својих кућа. Цела војна обавеза дели се на четири одсека: прво припремно доба: сви младићи пролетерског порекла од 19. године имају у току две године да издрже по једну једномесечну војну вежбу Затим иде друго: права војна служба у стајаћој војсци или у територијалним оделењима (позивање у 21 години); треће: обавеза у резерви, прва категорија до 34. године, и четврто: резерва друге категорије до 40. године. Од највећег је интереса то, што је и сад као и до сад права војна служба ограничена на „радничке елементе“, дакле сељаке и раднике, док се „нераднички елеменат“ у миру помоћу плаћања одређених пореза разрешују војне службе (сад се израђује о томе нарочити закон), а у рату, напротив, употребиће се у позадини војске. Жене из радничког становништва, могу у миру ступити у војску само као добровољци, а у рату ће се позвати и за нарочите службе. Али од највеће важности је одредба о праву на једногодишњу добровољну службу абсолвената средњих школа. Совјетски савез учинио је са овом одредбом први корак ка признању интелектуалаца. Као основна мисао закона о војној обавези означава се с руске стране највећи рад при најмањем одстрањењу народне снаге од њеног рада.

Војна Академија. — Њу су посећивали у 1925. год. 164 кандидата. По положају било је : 5 радника, 25 сељака, 36 радничких и сељачких синова, 60 од њих имали су средњешколско а 100 народно школско образовање. Народни комесар за народно просвећивање израдио је заједно са управником војне академије једа закон, по коме се у грађанским школама организује настава за војне стручњаке.

Официри „црвене војне школе“ — Пошто су отпуштени стари ђенерали царистичке војске, то слободне положаје у војсци заузимају сад млади официри „Црвене војне школе“. Пре свега, ове промене односе се на западни фронт и далеки исток.

Јачина ваздухопловства. — О руском ваздухопловству „Тајмс“ јавља: целокупан број летелица износи 1000. Од тог броја има 650 извиђачких, 300 борбених и 50 бомбашких летелица. Састављене су у 98 ескадрила од по 12 летелица. Од особља има 800 пилота и 450 осматрача. Хидроплана има за сад 12 ескадрила са округло 60 справа на Источном мору, 100 летелица на Црном мору и 20 у Владивостоку.

Ратна морнарица. — Особље руске морнарице састоји се из 45.000 људи, недостаје јој ваљаних морнарских официра. Флота Источног мора састоји се по „Тану“ из 2 линијска брода, 1 оклопне крстарице, 1 мале крстарице, 8 разарача 6 торпедњаче и 22 подморнице.

Царистички официри преводе се у резервне официре. — Војни револуциони савет Совјетске Русије издао је наређење (крајем децембра 1925.) да се сви официри раније царистичке војске имају регистровати. Регистровање ће трајати осам недеља. Потом ће сви пређашњи официри бити наименовани за резервне официре црвене војске.

Појачање црвене војске и флоте. — Конференција комунистичке странке у Москви решила је, да појача црвену војску и ратну морнарицу, пошто је председник Риков у великом говору изложио садашњу јачину капиталистичких војсака, и да су једине земље са независном спољном политиком само још Енглеска и Русија.

Раднички и одбрамбени савет решио је, да се прикупља материјал за изградњу и модернизовање ратне индустрије. Овај задатак дат је комесару Троцком.

Веза са Кином. — Да се појача веза са Кином намерава Совјестка влада да организује ваздушну везу од Верехно Удинско у Јужном Сибиру преко Урге, престонице Монголске, у Пекинг. Трајање лета износило би 16 часова. Кина ће пројекту симпатично изаћи на сусрет.

Пуковник, *Милош Ђ. Станковић.*

(Наставиће се у идућем броју).

ЛИЧНЕ ВЕСТИ

11. августа нагло се разболео питомац каплар 1. оделења I године Милоје К. Димитријевић од кочења врата и после кратке али тешке болести умро у месној Окружној Болници и сахрањен на Зајечарском гробљу 31. јула у 18. часова.

Пред ковчегом несретног друга одржао је говор питомац каплар 1. одељења Вој. Академије Јован И. Пишкин и опро тио се у име Класе — *Лака му земља!*

ИСПРАВКА

У октобарској свесци поткрала се једна штампарска грешка на стр. 29., где треба да стоји: „Дивизиски Ђенерал Милорад Ристић“, место: „Дивизиски Ђенерал Драгутин Ристић.“

Војни весник -- Vojni vjesnik

Месечни часопис за војску и књижевност

Vojaški vestnik

Mesečni časopis za vojsku i književnost

РЕДАКЦИЈА, АДМИНИСТРАЦИЈА И ПОШТА
Београд, Поштански фах 279.

ПРЕТПЛАТА:
Годишње . . . Дин. 60·—
За пола године . „ 30·—
ЗА ИНОСТРАНСТВО:
Годишње . . . Дин. 80·—

ОГЛАСИ:
Цела страна . . . . . . Дин. 200·—
пола стране . . . . . . „ 100·—
четврт стране . . . . . „ 50·—
осмина стране . . . . „ 25·—
Војним писцима 25 од сто попуста за књижевне огласе

Број 12. Београд, децембар 1926. Година VI.

ВОЈНИЧКА ЗАКЛЕТВА

*Питомци!**)

Овога тренутка ви сте положили заклетву и пред Богом и пред људима, да ћете испунити своју војничку дужност.

Тек од овога тренутка ви сте прави војници.

Пред лицем својих свештеника, а на знамење своје вере: Свето Јеванђеље, Частан Крст, Коран, — ви сте свечано обећали своме Богу и својим старешинама, да ћете бити:

свом Краљу верни и одани;
својим старешинама — послушни;
да ћете Отаџбину јуначки бранити; и да своју заставу никада нећете оставити.

Као знатно старији војник од вас, признајем вам, питомци, да сте се овом заклетвом примили једне не лаке дужности; али вам морам рећи и то, да сте се примили дужности, од које нема ни *лепше ни часније*.

У вашем будућем војничком животу чекају вас дани, када ћете бити изложени великом замору; камен ће вам бити постеља, а небо — покривач. Очекују вас тренутци, када ћете у киши од зажарених танади само по цену свога живота моћи извршити своју дужност. Али, питомци: *„На муци се познају јунаци!“*

И када сте се већ драговољно одали томе позиву, морате бити спремни и за те тегобе, а увек у уверењу *да је баш стога часно служити у војсци, и да нема веће славе ни части, но за Отаџбину и умрети.*

И стога, питомци, у целоме своме будућем животу, не заборавите на данашњи дан ваше заклетве.

Не заборавите, да сте данас призвали за сведоке и највећу светињу своје вере, свога Бога, који све види, који зна и наша најскривенија и најтајнија осећања; и који ће се вашој савести јавити онда, када му на самртном часу своју душу будете упућивали.

Не заборавите да ћете у свима приликама имати пред собом и своје старешине, који су вам били земаљски сведоци при полагању заклетве.

Не заборавите, најзад, и ову Заставу, која треба да вам буде симбол слоге, љубави, братства и народног јединства, као и свију идеала, који воде ка пожртвовању за Краља и Отаџбину.

Када пак куцне час, нађите се сви сложно под овом светињом, те да се ваша Отаџбина може на вас ослонити као на сигурну одбрану од свакога непријатеља.

Будите увек спремни, да под овом светом заставом пођете у бој за одбрану наше најдраже тековине — наше велике, славне, и уједињене Отаџбине — Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Задахнути таквим идејама, будите увек чврсти у искреном и братском загрљају, а својим младим и јуначким срцима будите спремни, да пођете у бој на позив нашег Врховног Команданта, коме сви заједнички ускликнимо:

„Да живи узвишена личност Његовог Величанства Краља Александра I“.

Живио, Живио, Живио!

24. oktobra 1926. год.
у Београду.

Почасни Ађутант Њ. В. Краља
Дивизиски Ђенерал,
Љубомир Покорни

---

*) Говор упућен 54 класи Војне Академије.

Наш Његово Величанство
Краљ АЛЕКСАНДАР I КАРАЂОРЂЕВИЋ
Врховни Заповедник све земаљске и поморске војне силе
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца
(рођен 17. децембра 1888. године на Цетињу)

Наше ново пешадиско егзерцирно правило.

Поглед на I. одељак — ЈЕДИНАЧНА ОБУКА.

Овај одељак је доста велики, обухвата 76 страна и подељен је у главном на два дела: одељак под „А“ обухвата *стројну обуку*, а одељак под „В“ *борбену обуку*.

Да разгледамо сваки овај одељак по на особ.

Одељак под „А“ — стројна обука има V пододељака и то:

I. пододељак износи обуку рекрута без пушке и са пушком;

II. пододељак садржи обуку са пушкомитраљезом;

III. пододељак садржи обуку са ручним бомбама;

IV. пододељак садржи обуку са маском;

V. пододељак говори о скидању капе и поздрављању.

Изгледа ми да је оваква подела на 5 пододељака сувишна, јер што је изнето у V. пододељку могло је да се унесе у I. пододељак. — Међутим нема ни једног пододељка, који говори о радњама са карабином. — Како ми у пешадији имамо војника наоружаних и са карабином требало је правилом прописати радње и за карабин.

Сада ћемо разгледати I. пододељак стројне обуке.

Стројна јединачна обука је врло добро обрађена, изузевши неке ситнице и једино би се могло дискутовати о формалној страни овог пододељка. — Тако на пр: у овом пододељку говори се о радњама без оружја само о ставу *„мирно“ „На Месту Вољно“ „Вољно“* и затим се одмах у тач. 7. прелази на радње са оружјем. И нехотично се намеће питање: да ли је ново правило сматрало да са регрутима треба радити без оружја само став *„Мирно“* и одмах им затим дати пушку и прећи на радње с пушком? — Познато ми је да има старешина, који заступају и то гледиште, да рекруту треба дати пушку одмах првога дана обуке. — Не могу да се слажем са таквим гледиштем, јер ми не изгледа педагошки оправдано. — И ми војници, морамо се у обуци и настави придржавати педагошких начела и поштовати принципе методике.

Педагогија и методика захтевају од сваког наставника, па био он у капуту или у униформи, да се у настави придржава начела постепености. — То начело пак захтева да се у настави иде од лакшег ка тежем и од простог ка сложеном. — Питам наставнике: да ли се може рећи да смо се придржавали овога педагошког принципа ако рекруту дамо пушку првога дана обуке и одмах почнемо са радњама пушком а нисмо пре тога прешли све радње без пушке. —

Погледајмо шта раде наши учитељи у основним школама са ученицима које уче писању. — Јесте ли видели да је икоји учитељ дао своме ђаку одмах перо и мастило? — Не, то неће ни један учитељ урадити! Зар ми војници изводећи наставу код својих војника нисмо наставници, зар за нас војничке наставнике не важе педагошка начела?

На основу принципа постепености у настави потребно је да се са рекрутима прво пређу основне радње без пушке као: став; кретање; окретање; поздрављање и т. д. и тек када се ове радње пређу без пушке, онда им тек дати пушку и радити те исте радње са пушком. — У противном увек ће се погрешити и услед тога ће се са обуком баш имати много више тешкоћа и никад она не може бити онако добро изведена као када би се радило поштујући принцип постепености у настави. —

Наставници морају бити начисто са тим, да се у настави не могу правити скокови.

С тога сам мишљења, да је наше ново правило у своме реду излагања требало да изложи прво радње без пушке: став, окретање и поздрављање и т. д. и тек по том да пређе на радње са пушком. — Такав ред излагања онемогућио би сваку полемику о томе да ли рекруту треба дати одмах пушку још првога дана или са њим изводити прво обуку без пушке и пушку му дати тек у другој или трећој недељи наставе. — Овом својом формалном страном овај пододељак оставио је и даље да се то питање у разним јединицама разно тумачи.

За сада оволико о формалној страни овога пододељка а сада да разгледамо и поједине његове тачке:

Тач. 5. вели: *„на команду на месту вољно“* војник задржава *једну* ногу на месту где је била и заузима повољан став. Тада може *дотерати неисправности на себи и спреми и одморити се.*

Са овом тачком не слажем се у потпуности, јер не треба оставити да војник задржи коју било ногу на месту где је била, већ је боље да на команду: „на месту вољно“ задржи увек само десну ногу на

месту где је и била, а леву да олабави и заузме лежернији став. —

Исто се тако не може дозволити да војник на команду *„на месту вољно“* заузима *„повољан став“*. — Како се може дозволити војнику да у строју заузима повољан став на команду: *„на месту вољно“* — Команда „на месту вољно“ није зато намењена да војник заузима неки нарочити „повољан став“.

Не могу да се сложим ни са дозволом ове тачке да војник у строју може дотеривати неисправности на себи и спреми за време команде на месту вољно. Ова команда не даје се зато, већ да се војник одмори неки секунд и да у томе времену само поправи равнање и потиљак када је у строју.

Не слажем се у потпуности ни са тач. 6. која гласи: *„на команду вољно“* војник *„пошто поздрави старешину, може отићи са места на коме је дотле био и радити шта хоће“*. —

Како се може тражити од рекрута да поздрави било са пушком било без пушке, када томе још није обучаван; јер тачка која говори о начину поздрављања много је доцније у правилу; а и да није доцније; поздрављање са пушком сложенија је радња и не може се одмах прелазити већ доцније. — Не налазим да је нека потреба да се ова тачка овако стилизује и уноси ово у јединачну обуку. —

Сем тога, налазим да није требало ни стилизовати *„ради шта хоће“* јер се то може разно тумачити а војнику се несме никад дозволити да ради шта хоће и како хоће. — Стога је требало само ставити да се може удаљити са свога места и тиме је све довољно речено. —

Наше ново правило по угледу на стара правила предвиђа у својој тач. 20. само две врсте корака: обични корак и трчећи корак. — Међутим од увек је било па и данас је тако да трупа има 4 врсте корака. — Поред обичног и трчећег корака трупа разликује још *„вољни корак“* и нарочити корак приликом парада. — Стога сам мишљења да је у правило требало унети све четири врсте корака и прописати их. — По моме мишљењу нарочито је од важности да се пропише „вољни корак“, јер наш сеоски свет, нешто због својих тешких радова а нешто што га у селу нико не упућује, има врло рђав став, обично погурен и са раменима напред извученим и ако му се још не пропише став у кретању вољним кораком он ће одмах на команду „вољним кораком“ заузети онај став који је имао у селу.

Што се пак тиче четвртог корака *„парадног“* ми га стварно у правилу имамо и онда је и у јединачној обуци требало прописати све за парадни корак. — Парадни корак не употребљава се стварно само приликом парадног марша, већ и онда кад војник или трупа пролази поред старешине и врши поздрављање. — Стога сматрам да не би ништа погрешило да је правило прописало 4 врсте корака, јер стварно у трупи постоје све 4 врсте корака. —

У тач. 21. вели се *„при кретању трчећим кораком и трком држи левом руком ножницу и њоме слободно маше“*. — Ово није потребно, нити се може овако извести, јер наша ножница је кратка а висак још краћи, те према томе нема никакве потребе да се ножница придржава а још мање да се може махати том руком када се ухвати за ножницу. —

Последњи пасус тач. 22. на стр. 26. није требао да дође у овај одељак, већ је то требало да се стави у десетичну обуку, јер за време јединачне обуке не изводи се вежба са оделењима па према томе не може ни бити говора о кретању у ногу и промени корака. —

У тач. 27. и 28. команда је непотпуна и требало је додати још: *„трком“* а не само: *„марш марш“*. —

Тач. 38. непотпуна је, јер се прописује ни како се војник окреће на означену страну ни колико. — Окретање у кретању може се извршити на више начина али најбоље је да се тај обрт врши на стопалама обеју ногу а обрт вршити за $^1/_2$ или $^1/_4$круга, према томе да ли се жели извршити окретање на десну (леву) страну или само полудесно (полулево). —

Услед ове непотпуности ове тачке код нас се данас разно врши окретање у кретању. — Има пукова где се то окретање у кретању врши на једној нози. — Правило не сме да дозволи ова лутања, већ тачно да пропишу сваку радњу. —

Тач. 40. на стр. 31. вели: *Ако пушка није пуна, одмах чим овај став заузме, војник је пуни без команде“*, а ако је укочена одмах чим овај став заузме палцем и кажипрстом десне руке *одкочи пушку“*. — Међутим о пуњењу се говори много доцније, тек у тач. 46. — Сем тога са овом тачком не могу да се сложим ни због тога, што сматрам да у јединачној обуци не треба да се везују ове две радње: узимање на готовс и пуњење или одкочивање,

већ треба сваку радњу за себе изводити и под командом засебном. —

Тач. 46. и 47. не припадају у опште пешадиском егзерцирном правилу, већ настави за гађање. —

Тач. 48. говорећи о паљбама зашла је у област наставе за гађање. — Није требало да се упушта у оно што прописује настава за гађање. — Према томе пешадиским егзерцирним правилима није требало прописивати како се врши нишањење и окидање јер је то компентенција наставе за гађање, која ће то боље објаснити. —

Тач. 84. која говори о поздрављању непотпуна је. — У њој је требало ставити да војник прво заузме став „мирно“ и потом тек прописати начин поздрављања.—

Тач. 87. вели „кад се приближи на десет корака *заузима боље држање*“. — Из овога се може тумачити да војник само кад прилази старешини треба да заузме неко *„боље држање“* а иначе може ићи како било. — Не слажем се са оваквом редакцијом ове тачке јер иста није у војничком духу.

Тач. 88. говори о поздрављању у строју. Како је у овом целом одељку реч само о јединачној обуци, то ова одредба није требала да уђе у овај одељак. —

Исто то важи и за тачку 89. јер и она не припада јединачној обуци. —

Оволико о јединачној стројној обуци а сада да пређемо на јединачну борбену обуку.

Б. *БОРБЕНА ОБУКА.*

Овај одељак о борбеној обуци има три своја пододељка. — Први пододељак говори о обуци војника, као стрелца у борби, у бојној патроли, као осматрача бојног поља и као одржача везе. — Други пододељак говори у употреби пионирског алата, а трећи о употреби маске против загушљивих гасова.

Најважнији је овај први пододељак и с тога ће мо се мало задржати код њега.

Овај одељак истакао је јасно и маркантно вредност и важност јединачне борбене одлуке и овој обуци и посветио довољно простора у правилу. — Овај одељак који говори о јединачној борбеној обуци начелно говорећи врло је добар; гледишта и одредбе су правилне и савршене; једина му мана што је прилично непотпун. Поред непотпуности овај одељак има још један недостатак, а то је што није добро сређен и што није заступљен један бољи, јаснији и кориснији ред излагања. —

Примера ради загледајмо део на страни 67. под насловом *„Обука стрелца“*. — У тач. 94. изложено је, ма да непотпуно, чему треба обучавати војнике у јединачној обуци. — Онда је требало одмах у следећим тачкама то расчланити и објаснити како ће се то постићи, — Међутим правило то врши само у неколико и то без икаквог реда и система. — Ево примера за то: тач. 96. говори о обуци у напдду; у тач. 97. говори се већ о одбрани ма да још све није изнето о нападу и напдним радњама; у тач. 99. говори се сада поново о нападу; тач. 105. говори о заједничком раду 2—3 стрелца а тач. 106. враћа се поново на падад и т. д. — Као што рекох овај део рађен је без плана, без реда и без система. —

Поред изложенога овај борбени одељак новога правила и поред све своје опширности ипак је као што напред напоменух доста непотпун. — На пр.: у одељку који говори о обуци стрелца почевши са тач. 94. па даље износи се само поступак и рад стрелца у пешадијској ватри. — Међутим нигде се не говори о раду стрелца када непријатељ дејствује гасним зрнима. — Затим нигде се не говори о поступку стрелца при припреми јуриша, при кретању на јуриш затим при упаду у браоничев положај о савлађивању препречних средстава. —

Познато је да су изненађења играла велику улогу у прошлом великом рату, видели смо, да су се велики непријатељи такмичили ко ће коме да приреди што више изненађења и да их повољно искористи. — Па ипак зато наше ново правило није нашло за потребно да у овом делу проговори коју реч о изненађењу, нити пак да регулише поступак стрелца при појави непријатељске коњице, непријатељских аероплана, непријатељских борних кола. —

Наше ново правило у овом одељењу такође ништа не говори, о поступку и раду стрелца у помрчини, у природној и вештачкој магли, у снегу, у освитку зоре, у сумраку. — Ништа не говори ни о поступку стрелца када се нађе у рефлекторској светлости, или у осветљењу светљивих ракетли. — Сви ови случајеви захтевају нарочиту приправност, готовост и присебност, која се може постићи само чешћим вежбама а то све треба почети још у јединачној борбеној обуци. —

Неби било на одмет да је и наше правило по угледу на немачко правило изнело какав треба да буде поступак стрел-

ца и у опште сваког војника када буде стицајем несретних прилика заробљен. — Шта он у том случају сме говорити а што несме, какве податке сме давати непријатељу а какве несме. — Ово је баш нарочито потребно за нас Словене, јер смо ми веома говорљиви. — Имао сам прилике да чујем и дознам од бугарских војника, па и од официра многе детаље а често и цео битачни распоред целе војске. — Међутим од немачког војника често нисмо били у могућности да дознамо која му је јединица лево од њега а која десно. — За све то треба поред кућевног и друштвеног васпитања још и војничког васпитања, које мора почети још првог дана јединачне борбене обуке. С тога с правом и велим, да је ново правило требало о томе да поведе рачуна па и томе да дâ мало просторије у јединачној борбеној обуци. —

У опште речено овај одељак о јединачној борбеној обуци тако је израђен, да се у њему врло тешко могу снаћи млађи официри, а подофицири баш ни мало. — Онај који не зна шта је то јединачна борбена обука и како се она изводи из правила не може такође ништа ни сазнати ни научити. — Овај део може користити само онај, ко већ познаје јединачну борбену обуку. — Мишљења сам, да правила треба радити тако, да могу добро послужити и најмлађим официрима и подофицирима и управо бити за њих једна врста уџбеника. —

Нека ми је дозвољено, да овом приликом напоменем како је у немачком правилу за обуку пешадије (Ausbildungsvorschtift für die Infanterie. Heft II). јединична борбена обука изнешена у потпуности само на 13 страници и то једним лепим природним редом; све су радње приказане тако јасно, да и онај ко никада није знао шта је то борба када овај одељак пажљиво прочита у могућности је одмах све да схвати и научи. — Немачко правило заиста може послужити њиховим официрима и подофицирима као добар уџбеник.

Суботица.

Пешадиски Пуковник,
Д. М. Лукић
командант 34. п. пука.

O D G O V O R

na anketu „Vojnog Vesnika“, broj 4. strana 28, za 1926. godinu.

1. — Puškomitraljez je orudje rata. Kad se u 1915. godini osetilo da je mitraljez dosta teško orudje, koje nije u stanju da svuda prati pokret pešadije u napadu, i da joj olakša i omogući pokret, došlo se na misao da se pronadje od njega lakše orudje. Tako su postali puško - mitraljezi i laki mitraljezi.

Puškomitraljez predstavlja automatsko orudje koje je zbog svoje lakoće sposobno da svuda prati pešadiju; dakle lakoća čini dobru stranu orudja. Medjutim, ta lakoća čini i njegovu rdjavu stranu, jer u njoj leži i njegova netačnost u stvarnoj borbi, koju pri rezultatima gadjanja na strelištima često zaboravljaju. Kako se vojnik koji ga nosi dosta zamara pri kretanju sa lakšim od njega strelcima, jer je orudje dosta teško, to se tačnost orudja još više smanjuje.

Iz ovih razloga moje je mišljenje da puškomitraljeze, ovakve kakvi su sada, treba izbaciti iz naoružanja pešadije, pa ih zameniti lakim mitraljezima.

2. — Laki mitraljez „Švarcloze“, u poredjenju sa puškomitraljezom, predstavlja teže, stabilnije, a time i tačnije orudje. On bi mogao potpuno da zameni puškomitraljez, bez uštrba po efikasnost vatre čete. Medjutim, kako je i on dosta lak, te zbog toga i nedovoljno tačan, mišljenja sam da bi mu trebalo dati teže postolje, čime bi on dobio veću stabilnost i tačnost. Ako bi se celokupnom orudju dala težina od 20, pa i 25 kgr., mnogo bi se dobilo u njegovoj tačnosti.

Moglo bi se primetiti da bi orudje tolike težine bilo nespretnije za nošenje, a time i kočilo pokret pešadije; ali ako se ima na umu da su manevarske vojne u 1912.-13.-14 i 15. godini izvodjene samo uz sadejstvo teških mitraljeza, koji su, ma kako teški bili, ipak uspešno pratili svoju pešadiju i potpomagali je u pokretu, onda bi laki mitraljez, koji bi bio dva puta lakši od njih, mogao svoju ulogu da potpuno uspešno izvede.

3. — Organizacija francuske pešadiske čete

sa njenom podelom na potpuno jednake borbene grupe, medju koje su podeljena sva raznovrsna orudja čete, nije za preporuku uopšte. Takvom podelom učinjene su ove velike pogreške:

a. — Pre svega, njome je celokupno naoružanje čete predato u ruke desetaru (vrlo retko aktivnom već mahom rezervnom podoficiru, najčešće kaplaru,a u dosta prilika i redovu). Komandiru i vodnicima, dakle oficirima, izbijeno je na taj način iz ruku iskorišćenje elementa vatre, i dato je manje stručnim i sposobnim licima da cene i prosudjuju i vreme i mesto i metu za otvaranje vatre. To su Francuzi učinili zato što smatraju da je pokret moguć samo ako se neposredno i blisko potpomaže. Izgubili su iz vida da borbeni front čete iznosi 200—300 metara, i da na tome ograničenom prostoru lako može jedno lice da rukuje vatrom i vrši njenu podelu i koncentraciju prema potrebama cele čete, a ne svakog pojedinog dela njenog. Ovakvom organizacijom starešina može samo na jedan način da utiče na borbu: pojačavanjem I ešelona borbenim grupama II ešelona, a kad ih sve utroši, ostaje mu samo da skrsti ruke.

b. — Ovakvom organizacijom učinjena je pešadija tromom, jer strelci u svom pokretu moraju da vode računa i o prenošenju automatskog orudja.

c. — Razbacivanjem orudja po celoj četi ravnomerno, onemogućena je uspešna koncentracija vatre na mestima koja predstavljaju težište borbe.

d. — Francuska organizacija čete nije jasno odelila element pokreta od elementa vatre. Stavljati ih ujedno, znači oslabiti ih u njihovoj funkciji, paralizovati dejstvo jednog i drugog, onemogućiti kombinaciju njihovu, uništiti manevar čete, a time i samog starešinu. Element vatre treba odvojiti od elementa pokreta, jer će se samo tako postići maksimum njegovog dejstva; nezavisan od pokreta, ne krećući se uza svaki skok pešaka, on će sa redjom promenom mesta dati i jače dejstvo.

4. — Jedina korisna organizacija čete bila bi ova: tri voda strelaca od po 4—5 desetina po 10 vojnika, četvrti vod sačinjavala bi sva automatska orudja čete (8—10 puškomitreljeza ili 4 laka mitraljeza). Desetina veća od 10 vojnika bila bi glomazna za komandovanje i rukovanje, naročito u napadu. Na ovaj način komandir bi stvarno komandovao četom i manevrovao vatrom i pokretom, imao bi, dakle, da misli, rasudjuje i odlučuje, a ne samo da očajava I ešelon.

Podela vatrenog i udarnog dela u vodu, kako su to uradili Nemci, bolja je nego francuska, ali i ona umanjuje značaj komandira i njegovu ulogu predaje u ruke vodnicima, licima ipak manje sposobnim od njega. Zato se ni ona ne bi mogla usvojiti.

5. — Ručna bomba predstavlja vrlo dobro sredstvo bliske borbe, i u materijalnom i u moralnom pogledu. Kao defanzivna, ona je vrlo dobro odbranbeno, kao ofanzivna-napadno sredstvo. Naoružati njome samo izvestan broj lica (kod Francuza samo jedan vojnik na celu borbenu grupu), znači omalovažiti to sredstvo i ostati bez njega u najkritičnijem momentu, ako taj vojnik bude ranjen ili pogine. Efikasno dejstvo od nje može se očekivati ako se ona upotrebi u masi, dakle, ako je njome naoružan svaki strelac.

6. — Puščane bombe zadržane su u naoružanju i posle rata; pri tome se nije vodilo računa: kakvu korist mogu one dati u manevarskoj vojni? Specijalno sredstvo rovovske vojne, sa malim dometom i apsolutnom netačnošću, one se ne mogu primeniti i u manevarskoj vojni, pogotovo ne u napadu.

Zato je moje mišljenje da ih treba izbaciti iz naoružanja čete u mirno doba. Ako u ratu i dodje do rovovske vojne, puščane bombe mogu se opet upotrebiti, verovatno usavršenije i sa jačim dejstvom; kako je obuka sa njima vrlo prosta i iziskuje relativno malo vremena, to nije ni potrebno uvlačiti ih i u mirnodopsko naoružanje.

Beograd

Pešad. pukovnik
Pav. Gr. Pavlović

ПРИВЕЗАНИ БАЛОНИ КАО ОСМАТРАЧНИЦЕ.

Балони долазе у ред старијих техничких средстава пронађених и створених од спортиста, а потом убрзо су нашли и примену у војсци.

Постанак и развој њихов изнео је поручник (сада пуковник) г. Душан Лукић у својој књизи „Ваздушне лађе", а наша војска је ове привезане балоне набавила

пре рата, сместила у магацин Војне Академије где су остали без употребе за сво време Балканског и Бугарског рата.

Као и све друге новине и ова је дата Инжињерији да изучи и примени ово средство у рату. Како се први пут износе из магацина после 3—4 године — где су се искварили и застарели по типу — и употребљени су у Аустр. рату у северним, равним крајевима Србије. Оступање је њих (2) уништило и на Солунском Фронту наша Армија није имала балона — а нису јој ни били потребни на планинском војишту.

После рата понова су набављени и сада се чувају у Петроварадину.

Већина од нас официра није упозната са овим средствима за извиђање, из простог разлога што их нису видели из близа, а нико о њима не пише те већина мисли да је ово техничко средство — као застарело—бачено у магацин Војног Музеја. Многи се официр збуни кад му се у постављеном задатку појави балон и незна шта ће са њим, јер му незна својство па ни примену.

Ми ћемо у свом чланку изнети тактичку употребу и то гледиште Француза, који су их од почетка употребљавали, усавршавали и бројно повећавали.

Балон последњег типа „М." највише употребљаван био је облика кобасице дужине 25 метара и кубатура му је износила 930 м. Пуњен је водоником као лакшим гасом од ваздуха и могао је да подигне 1 извиђача са прибором на 1800 м. а два извиђача до 1500 м. Омот му је израђен од јаке импрегниране тканине. На крајевима има додатак „џеп" и „крила" што сачињава једну везану запремину, која се кроз „отвор", пуни ваздухом и тада узима свој облик, који не дозвољава балону да мења свој правац и клађење у страну. На горњој страни балона налази се вентил (супап), којим рукује извиђач и може по вољи испуштати гас у случају потребе. Око целог балона налази се појас — јак, — на коме су конопци за маневар на земљи и за везу са корпом и колима (мотовило—чекрк) на задњем крају проводник за атмосферски електрицитет.

У самој корпи поред извиђача налази се падобран (амрел од свиле 90 м. са отвором у средини) митраљез, блок са кваддрираном секцијом и бусолом. Телефон је удешен тако да говорница стоји извиђачу на грудима, а слушалице су стално на ушима. Над корпом налази се ектрично звонце за узбуну и њиме се даје знак извиђачу само кад прети опасност и треба да скочи из корпе.

Вентил (супап) служи извиђачу да брже испушта гас из балона у случају да је челичан конопац, који везује балон са мотовилом (чекрком) прекинут било од јаког ветра или непријатељске артилерије. Овим испуштањем извиђач може бирати где ће да се спусти са балоном те да избегне да га ветар не однесе у непријатељске редове или какву мочвару, језеро, море и том слично.

Водоник којим се балон пуни запаљив је те преставља највећу опасност по извиђача, јер га непријатељски аероплани са специјалним запаљивим зрнима могу лако упалити. За овај случај извиђач скаче — а мотовило, које је монтирано на колима — аутомобилу — одвлачи запаљени балон на другу страну, како неби у паду налетео на извиђача. Ова незгода уклоњена је тиме што се балони пуне племенитим гасом Хелиумом, који је лакши од водоника и није запаљив а мали отвори од метка на балону неће много шкодити за његову даљу употребу.

Мотовило (чекрк) се налази на задњем делу аутомобила са засебним својим мотором, који га покреће: — одмотава и намотава. Мотор ради независно од аутомобилског мотора те може једновремено да ради т. ј. и онда кад је аутомобил у покрету. Овај мотор даје могућности да се балон можеспустити за 3—400м. у 1 минути.

Подизање балона може се вршити на већој даљини од фронта — непријатељ. артилерије и када балон узме потребну висину приближава се фронту. Аутомобил на месту (просторији) извиђања или се поставља у склониште или маневрује по (пољани) земљишту те маневром избегава ударе топовских зрна. Место извиђања осигурава се већим бројем митраљеза 9—11 или против аеропланским топовима од напада из ваздуха. За време покрета митраљези су пласирани на аутомобилу, са кога могу дејствовати. Извиђач као и митраљези за одбрану несмеју имати запаљива зрна већ само светлећа и пробојна („трасан и перфаос"). Ради брзе промене сектора чете су са творницом водоника на аутомобилима.

Пуњење балона врши се на фронту било непосредно у творници водоника било из „туба" (челичних флаша) у којима је згуснут водоник. После сваког дужег рада допуњава се $^1/_{10}$ запремине за овај тип са 100 м^3 за 1 сат пуни се 80 м^3 но ово се време може скратити намештањем једне

цеви са више славина и свака стоји са једном „тубом“.

Бивак балона бира се тако да је ван домета пољске артилерије и у заклону од ветра и да се у земљишту могу побити јачи кочеви а да му не подизали вода.

Користи од балона као осматрачнице можемо очекивати на равници и брежуљкастом земљишту, чија апсолутна висина не прелази 1800 м, — моћ пењања балона — јер ће се у том случају балон спустити (код Талијана на Алпима).

Потреба на равном земљишту где нема природних осматрачница врло је велика, јер се не може осматрати нити рад наших трупа, нити покрети и распореди непријатеља. Сви смо ми осетили ову потребу у Мачви, а Французи на целом свом фронту. Из ових разлога Французи су конструисали корпе са мотором и елисом, која се окретала око вертикалне осе у хоризонталном правцу и на тај начин подизала извиђача у вис. Но ово средство у брзо је избачено као непрактично због лупе мотора и кад мотор стане због дефекта, пропадала је цела конструкција са извиђачем. Затим да не би остали без честих осматрачница конструисали су направу посве просту типа „змаја“ каквог деца пуштају по ветру и овај се змај подизао само по јаком ветру. Но и ако је врло просто средство и на први поглед изгледало врло опасно, ипак је давао добре резултате и врло мали проценат несретних случајева.

Кад расмотримо наше граничне фронтове видимо да ће балони имати свуда примену сем западне границе, вероватно нарочито ће се потреба појавити на северном фронту, на коме нема никаквих природних осматрачница, а једна па и најмања шума пред нашим фронтом маскираће врло велике просторије, на којима непријатељ може да врши своје маневре и фортификациске радове.

Можда ће се запитати: кад имамо аероплане да балони неће бити потребни? Тога ради преимућство је балона: пошто је он сталан и са једне стајне тачке може да осматра непрекидно свој предтерен, док аероплан не може дуго остати (3—4 часа) и његова му брзина не дозвољава да се дуже задржи над једном тачком. Друго му је преимућство у томе што је лакше одржавати непосредну везу балона са земљом и обратно. Ова особина је учинила да је један велики број артилериских реглажа извршено са балона.

На балону мања је опасност, јер је проценат несретних случајева услед нефункционисања или отказа материјала мањи, него код аероплана, који су узроци врло чести несретних случајева. И последње преимућство је то што је са балона лакша оријентација и природнија панорама него са аероплана.

Сви ови разлози доказују да балонима треба и морамо посветити већу пажњу и са њима упознати наш официрски кор, а надлежним да унапреде и ову грану ваздухопловства на достојну висину и раде на њиховом усавршавању.

ПОДЕЛА

Балоне једнѐ Дивизије делимо на пешадијске и артилериске као и аероплане. Пешадиски балон треба да има знак на корпи за разлику од артилериских из разлога да пешадија одмах види да је њен балон у ваздуху и да јој он даје знаке ракетлом, светлећом бомбом или жалузином.

Артилериски балон — за реглажу — мора се са својом артилеријом увек везати са телефоном жичним или бежичним но уговорене знаке може давати и артилерији нпр. гусенице — бараж (тражи пешадија) или 5 зелени повећај одстојања.

Оба балона дужна су да сва опажања код непријатеља достављају непосредно или преко авијатичког центра под ким су — команданту дивизије.

Из ових разлога командиру балонске чете у заповести треба тачно означити: *границе одсека своје дивизије; час када балон има да отпочне свој рад, постепене објекте које ће дивизија у пападу заузимати* и *распоред пукова* па и батаљона у борбеним редовима, те да би их овај унео у извиђачев панорамски снимак.

Формација балонских чета треба да је удешена тако да може сав свој материјал натоварити на што мањи број возова и да одговара услову што веће покретљивости т. ј. да пребацивање са фронта где престаје потреба за ову врсту осматрачница, — на фронт где је неминовна његова употреба. Да би се и људство возовима могло покретати треба да је број најнужнијих око 130 војника. Једна балонска чета треба да има један балон нов увек у резерви (упакован).

Сада размотримо како фраццузи у своме „Упуту о раду балонске чете“ искоришћавају балоне.

УПУТ О РАДУ БАЛОНСКЕ ЧЕТЕ.

Тактичка употреба балона.

Балон је једна осматрачница у ваздушном простору релативно непокретљива (с обзирон на авијон) што јој даје надмоћност у непрекидном извиђању и брзом и директном одашиљању извештаја.

Да би могли потпуно искористити балон, важно је видети: који су најбољи услови искоришћавања осматрачнице ове врсте; изложити тачно каква се услуга може од ње изискивати; и најзад организацију чете и рад у њој.

Ове три тачке гледишта о употреби балона разматраћемо овде понаособ.

УСЛОВИ ИСКОРИШЋАВАЊА.

Да се добију што боље користи од балона као осматрачнице зависи од две чињенице:

1. Квалитет — вредност — извиђања.
2. Потпуно познавање и дословно извршење извесних правила о употреби материјала од стране водног официра, који рукује маневром.

а.) Извиђач. — Кандидати се бирају према њиховим способностима: физичка отпорност, оштрина вида, способности у оријентацији и процени остојања. Исто тако гледа се на њихову интелигенцију, искључују се сви кандидати са недовољним моралним особинама (енергија, храброст, савесност).

За време курса у специјалној школи, кандидати добијају специјалну наставу-технике и практике. Испитивањима, графичким радовима и вежбама из корпе може се ценити њихов успех и способност да буду оцењени као извиђачи, али се представља да се после извесног времена рада на фронту под контролом командира јединице, буду утврђени за извиђаче.

Опрезност, које се имају приликом формације и избора извиђача — допуштају — налажу да се они цене као персонал елите, чије особине потврђује поверење што им је потребно дати.

в.) Услови употребе.

Утицај атмосферских прилика на маневар балона.

Ветар. — Његовој сили и углу под којим удара на балон, балон даје известан отпор ветру. Као последица ових сила опажа се затезање кабла, које у толико веће у колико је ветар јачи (500 кгр. за ветар од 10 м. у секунди; 1100 кгр. за ветар од 20 м. у сек. за балон типа „Jol). Примећује се да је затезање кабла при чекрку — мање но што је у тачци где је везан балон. Разлика затезања равна је тежини дужине кабла од корпе до земље.

Усвојене границе су ове:

У обичним прилимама — 700 кгр. мерено при земљи (за балон „Jol“ са брзином од 16 м.)

Изузетно (у случају напада) 350 кгр. (за балон „Jol“ са брзином од 18 м.)

Код балона „Jol“ почев од 16 м. на секунду, у — корпи се производи такав потрес да извиђање постаје врло тешко.

Код балона М„“ посматрање са погледом могуће је до 18 м.

Дугуљасти балони трпе много од дејства ветра, који их још стално и покрећу. Конопци о које виси корпа трљају у своме лежишту на балону одакле произлази брзо гибање. Једном пењању једнога дана за време од 12 или 14 сати по ветру потребује брижљиво и врло тачно прегледање конопаца па чак и неке од њих и заменити, што изискује да се балон увек прегледа и поправи између два пењања, која дуже трају а по јачем ветру. — Ово прегледање траје 8—10 часова.

Средства којима се мери и по којима се унапред може предвиђати ветар.

Ради мерење ветра балонска чета располаже:

1. Танзиометар — справа којом се мери затезање кабла из чега се рачунским путем налази брзина ветра. Принцип срачунавања почива у тачном познавању односа између познате брзине ветра и одговарајућег му затезања. Пошто је познат овај однос, може се за јаче ветрове применити правило увећавања (сразмерна пропорционалност) затезања у односу на паралелограм сила.
2. Анемометар — справа, која показује брзину ветра, мерећи једну количину ветра који пролази кроз њу а за извесно одређено време. — Све се ово постиже аутоматски.
3. Сондаже — Испитивање вазудха. На пуштеним малим балонима у ваздух визира се теодолитом, а потом срачунава брзина ветра на сваки 100 м. до 3000 м. Употребом геодетског стола и алкидаде (врста гледаче) мери се 6—800 м.

Сем овога што се у чети ради — армија треба да има једну метереолошку станицу, која врши све радове, који се односе на атмосферске прилике и чија је дужност: да јавља све промене атмосферске, које су опасне по ваздушне справе.

Предвиђање времена. Четни официри треба да знају какво ће бити време базирајући на:

Изглед неба, облик и боју облака.

Читање линија барометара (споро падање наговештава промену времена, нагло спуштање: веома јак ветар, пљусак и вихор).

Испитивањем више сондажа извршених једно за другим долази се до интересантних закључака у односу на ветар. Ту се може приметно осетити смисао ротације ветра и брзина падања слојева ветра.

Магла (брим) ако је ретка не спречава извиђање. И ако она чини један слаб застор над површином земље извиђач, који је на довољној висини, може кроз тај застор да гледа — (услед угла његовом оку заклања земљу мања дебљина овог застора).

Но ако је магла високо у ваздуху — (ваздушна магла) магла која прати облаке буре, корисно је држати балон на слабој висини.

И најзад ако је магла подједнако распрострањена у ваздуху извиђање је немогуће.

Балон треба увек држати спреман да може искористити и најмању ведрину, која се појави.

Облаци. — У опште они су на већим висинама (преко 1000 м.) и не сметају извиђању са балона.

Киша. — оптерећује балон више од 100 кгр. што спречава да се балон диже на довољној висини. По киши је извиђање немогуће.

Олуја — може да проузрокује палење балона елетрицитетом чак и слабог интензитета. Палење може произаћи, запаљивањем водоника при излазу из супапе или непосредним паљењем балона (штофа) варницом која се производи између облака и балона.

Атмосферски елекрицитет опажен је од стране послуге мотовила, која осећа потрес доводећи кабл у везу са земљом и од извиђача, који је у корпи, пошто примећује јаче пуцкарање телефонских слушалица. И чим ово пуцкарање постане јаче и чешће, треба балон свући на земљу.

Да би се балон заштитио, треба довести у везу са земљом мотовило средством телеф. кабла*) а на каблу балона и на вентилу додати један свежањ жице на чијем би се слободном крају произвела варница.

*) За време покрета са балоном ова веза вуче се по земљи.

УТИЦАЈ ГАЂАЊА НЕПРИЈАТЕЉА НА МАНЕВАР БАЛОНА.

Ако непријатељ успе да гађењем балон упали или испразни постигао је један морални успех. И због тога треба извршит све корисне припреме да би се ово избегло.

Непријатељ гађа, било шрапнелом на балон, који је у ваздуху или на своме лежишту, било разорним зрнима послугу и материјал.

Немачки специјални топови за гађање балона добри су како за разорно гађање тако и шрапнелом; оруђа од 10. 13, 13.86 (аустр.) и 15 дугачки.

Пуним разорним зрнима. — Ово гађање изискује реглажу на објекат ,који се налази на земљи. Могућност успеха овог гађања смањује се ако се балон не потставља на зону, коју ови специјални топови могу да гађају и постављајући мотовило испод балона, који је у ваздуху да буде усамљено, дефило вано, укопано и маскирано. Ради тога припре миће се заклон, потом покрити га гранама оближњих врзина или платном зеленим или шареним (мрко, жуто, зелено, црно, црвено) на ливадама или терену сличном.

Треба забранити, у колико је то могуће, свако застајање кола, отворено сакупљање у групе људства; а на просторији око мотовила у полупречнику 800 м. Послуга за маневар балона, да се заклони у шуми или у припремљене ровове.

И најзад, када је јачина ветра веома мала, да би се избегло да балон служи као репер одвија се што више кабл да прави трбух и тада ће се балон удаљити око 4—500 м. од управног положаја над мотовилом и приметно ће променити положај под утицајем лакшег вртлога.

Шрапнелом. — Шрапнели управљени на балон не могу га погодити ако се он налази на висини, која надмашује све путање специјалних топова. *Балон на 7 км. позади линије и на 800 м. висине сматра се да је ван домашаја.* Зрна 15 см. даљометног топа на овој даљини од линије достижу балон подигнут на 1200 м.

Даљина балона од линија. — Кад имамо балон на једном сектору треба тежити да буде што ближе линијама како би што боље испунио своју улогу осматрачнице. Но напротив потребно је заклонити га и у колико је могуће удаљити га, да избегне тучену зону непријатељске артилерије, јер престаје бити користан, а нарочито водити рачуна кад је на земљи да га сама дањина штити од непријатељске артилерије. Искуство нам казује да су положаји

батерија на разној даљини од редова пешачких што зависи од калибра и тактичке ситуације тога момента.

На већ устаљеном фронту где је донекле равнотежа између артилерије постављена и положај непријатељских батерија је такав да се балон у ваздуху, а на већој висини може приближити на 6 к. од линија, а да га шрапнел у већини случајева не може потревити.

С друге стране, иако оруђа (изузев 15 см. гађајући пуним зрнима не пребацују 10 км. у позадини наших линија, рад са балоном на земљи (пуњење и логоровање) може се вршити после овог одстајања не ризикујући да буде уништен или исквaрен. Ако су линије ровова увучене или испупчене услови његовог приближавања мењају се према датом положају. Ако је тактичка ситуација нестална и прекид равнотеже покварен је офанзивом, — онога који је предузео, — артилерија његовог противника је у одступању на задње положаје и труди се да својим баражом задржи наступање пешадије. Извиђачи у ваздуху користе ову згодну околност да се приближе. Но ипак гађање на просторије у позадини даљометним оруђима не приморава знатну промену у остојању тачке за маневар балоном на земњи.

Висина и простор доброг видокруга.

На отвореном терену добро се види са узвишене осматрачнице ако визирни зраци падају са углом већим 1-10 т. ј. висина осматраачке тачке равна је 1-10 даљине од подножја њеног до тачке коју гледамо.

Балон на висини 1300 м. и постављен на 6, 5, км. од непријатељских линија, види најбоље терен између ове линије и паралеле повучене на одстајању од 13 км. рачунајући од пројекције балона т. ј. под нагибом од 1-5 — 1-10. Овај се терен врло добро види и може се рећи да се по обичном времену види врло лепо појас који се простире од непријатељских линија па у његовој позадини 6—7 км. Ова дубина зоне доброг видокруга увећаће се узимањем веће висине.

С тога балон треба да се диже на што могуће већој висини, сем кад налажу атмотсфрске прилике да се држи на слабој висини. Но на сваки начин да његова висина буде бар преко 700 м. како неби на ближој висини био тучен шрапнелима.

Примедба треба водити рачуна о томе да балон типа Н. подиже једног извиђача на великој висини, али са два извиђача инструментима и апаратима не достиже увек ни 1000 м. па ни са 900 м- (изузев по великој врућини.(

Напад аероплана. — непријатељски аероплани нападају балоне бомбардовањем гађањем из митраљеза или запаљивим ракетлама.

Бомбардовање се врши само са велике висине, с тога непретставља скоро никакову опасност.

Пуцање и пуштање ракетла врше аероплани пикирајући на балоне нарочито када су облаци ниски, изоловани и скоро непокретни што допушта да прођу неопажени.

Служба осматрача је да објави правац доласка непријатељског аероплана како би митраљези дејствовали на исти у моменту кад он пикира на балон.

И извиђач на балону је наоружан.

На пад аероплана може се комбиновати са гађањем непријатељске артилерије. Ово се врши због тога да би запалио балон у моменту када је свучен при земљи.

У овом случају, балон треба спустити и помакнути, али има ту незгоду што ће моментано искидати телефонске везе са батеријама и командантима.

Служба која се може очекивати од балона.

Задатак балона је служба осматрање бојишта и осматрање гађања.

А. Осматрање војишта.

Терен, трупе и возови. — Пошто је извиђач на балону непрекидно на истој тачци, то он упозна терен тако да може јавити сваку промену учињену код непријатеља у својим одранбеним организацијама као и све покрете трупа, жељезнице и других возова, који нису заклоњени.

Непосредна телефонска веза са земљом допушта да може одмах и директно известити команданта о покретима, јачини и њиховом правцу.

Активност непријатељске артилерије.— Један извежбани извиђач, чији сектор не прелази 30- може да врши осматрање дејства непријатељске артилерије врло тачно. Сва непријатељска гађања могу бити откривена по блеску или диму. Извиђач на балону, кад примети батерију која гађа, пази да је једновремено запази тачку коју иста гађа.

Од извежбаног извиђача добиће се тачна и потпуна извешћа о дејству непријатељске артилерије овог облика.

„Непријатељска батерија (координате) од Н оруђа, калибра.... гађа на тај... положај."

Нарочита извешћа у току акције. У току једне акције (одбр. или напада) извиђач на

балону који већ добро познаје свој сектор може дати команданту веома тачне податке о покрету трупа непријатељских и савезничких.

Положај и покрет ових трупа јавља било непосредним посматрањем, ако то природа терена дозвољава и повољне атмосверске прилике, било по запаженим уговореним знацима, — Руђеров ланац 1* или ракетле чије значење мора добро да познаје. Улога овога значајна је и веома му је олакшана пошто зна час и распоред јуриша и т. д.

Објављивање баражног гађања. Битни услов за успех гађања баражом је брзина извршена :чему балон може бити користан следујући наредбама Команданта, било дајући знак за узбуну батеријама или преносећи наредбу за извршење овог гађања средством видних знакова од свију страна. (дању, сигналном ватром ;ноћу, знацима рефлектора).

С друге стране, осматрања са балона могу дати корисне податке Команданту и артилерији о припремама за јуриш од стране непријатеља (непр. знаци: тражећи повећање гађања, повећање гађања непријатељског после јаке припреме, знаци савезничке пешадије, који траже бараж).

У неким приликама кад ови последњи знаци нису примећени од извиђача са земље, а где, је потребна што брже учешће-интервенција, извиђач са балона може дати по сопственој иницијативи, знак за баражно гађање.

В. Осматрање гађања.

Извиђачи са балона могу да изврше реглаже гађања на један успели и тачан начин а на зони доброг видокруга т. ј. на 6—7 км. у непријатељ. позадину од првих линија, Услед његове релативне непокретљивости, могу врло лако осматрати гађања метак по метак и потом предизети гађање за потпуно уништење циља. Они врше контролну, на плутоне прецизирајући разне (ударне) тачке плотуна по реду којим се гађа.

Комбинући употребу два балона чије су корпе везане телеф. линијом могу се извршити осматрања обострана,

Треба применити да у начелу балон треба употребити за гађање ради уништења (tire de de molition) док аероплан за прецизно гађање (tire precision), исто тако и балон се може употребити за гађање потпуног уништења.

*) Белганска Ватра са пламеном разне боје траје 1—2)1

У случају кад се има већи број балона сваки од њих никада не треба да буде сувише удаљен у страну од батерије, чије метке осматра и тежи се у опште да даје поправке метака према линији „Батерија, циљ.“ Дакле батерија не води рачуна о правцу „Балон циљ“, пошто је та линија промељива, јер: мотовило може се померити и по слабом ветру када се одвија и прави трбух услед чега и балон знатно мења своје место и правац.

Улога и рад балонске чете на једном сектору.

1. За време припреме. — Припремање једне офанзиве изискује већи број осматачница у ваздуху на означеном сектору. Пре свега треба се старати да се на привуче пажња непријатеља и исто тако постарати се да је свака од чета спремна за рад (пуњење балона, припрема и маскирање логора) но препоручљиво је да остане уобичајени број балона у ваздуху на томе сектору.

Поједине чете маневришу једна за другом било дању или ноћу журећи да заузму своје одређено место.

Кад Командант сматра да је потребно наређује дизање нових балона у ваздух једно времено или постепено.

Дивизиски балони врше осматрање гађања за своју дивизију (пољску и хаубицу). Они врше у опште осматрање сектора, а понаособ фронт дивизије и зону дејства дивизиске артиљерије.

Балони придодати тешкој даљометној артилерији осматрају тучење непријатељских батерија или гађањем демолирним ради уништења пронађених батерија по њиховим амплaсманима и друге линије, а избегавајући гађање пољске артилерије и хаубице. Оно исто тако осматрају сектор у опште, а понаособ зону акције Т. Д. А. (тешке дивизиске артилер.) којој су придодати.

Неки балони могу бити непосредно под армијом да осматрају даље у позадину (возове, трупе, бало не и т. д.).

2. За време напада. — За време напада дивизиски балони осматрају непријатељску артилерију, која се појављује и извештавају одмах о истој дивизиску артилелерију (и тешку). Прате покрете пешадије и јављају команданту ситуацију наших линија а евентуално и скупљање и покрете непријатеља, чак шта више они врше осматрање гађања на другу линију, а према захтеву.

Балони Т. Д. А. воде рачуна специјално осматрањем непријатељским батеријама,

које су у акцији и ако има места гађању контра батерији.

3. Наступање. — Балони наступају у скоковима у вези са пешадијом а одржавајући телефонске везе.

У случају гоњења, сем ако заповест другаче не гласи, свака балонска чета креће са јединицом с којом има везе, — дивизиске прате своје дивизије, а Т. Д. А. наступају или остају са својом артилеријом.

Организације телефонске везе. — Да би служба балона функционисала како треба неопходно је потребно да има сталну везу са артилеријом и командантом.

Телефонске везе постављају се по овим условима.

Извиђач са балона да је везан непосредно са батеријом која гађа.

Разговор између извиђача и командира батерије не сме се прекинути ни једног момента за време вршења реглаже.

Према овим условима телефонске линије се подижу овако:

1. Једна једина линија везује корпу са колима (канцеларијом) или телефонским земуницама (линија одређена ради преношења заповести за маневар везује телефонска кола непосредно са мотовилом).

2. Дупла линија везује телефонска кола или земуницу са секторском централом „Аеро". (жице за реглаже и жица за разговор).

3. Двојне линије везују централу са штабовима разних артилерија (див. Т. А.) Просте линије везују централу са штабом армије и штабом Команд. артилерије секторске. У неким армијама централе аеро замењене су са великим централама, која везује све мање централе. Ове централе чине једну општу мрежу одржавајући везу између Команданта артилерије и аеронаутике. У овој централи балонска чета има две линије резервисане, од којих је једна за везу са свима артилеријама, а друга за везу са командантом. Тежи се у колико је могуће да сваки балон буде везан бар са две централе.

4. Двојне линије предвиђене су у мрежи за гађање артилерије ради везе сваке батерије са дивизионима и дивизионе са пуком артилерије.

5. Двојном линијом везана је сама централа аеро са централом „Аеро" оближњег сектора (комбинације реглаже и узајамне измене извешћа о осматрању.)

Двојна линија има циљ, да има увек једну линију слободну која везује непосредно корпу са групом артилерије. Ова се линија зове реглашка. Друга линија незвана за разговор служи ради достављања извешћа од стране извиђања команданту или артилерији не прекидајући реглажу. (нове батерије, покрет трупа, возови и т. д.)

Балонска чета подиже засебну мрежу линија, која садржи:

1. Специјалну мрежу која везује телефонска кола или земуницу са неким дивизионима (контра батерија, Т. А. (В. Ф. Г. Р. и т. д.)

2. Помоћну мрежу, која везује кола или земуницу телефонску непосредно са јединицама, које раде са балоном, а састављена је од линија простих.

Ове линије олакшавају службу централе аеро и отклањају изненадан прекид комуникације на главној мрежи. Оне су устројене користећи у колико је могуће више инсталације, које већ постоје.

Начелно треба везати четну централу непосредном везом са командантом Т. А. Док крајње линије пољског артилериског пука, пошто су изложене честом квару препоручљиво је везати централу четну са посредством дивизиона. У овом случају одржавање и осигуравање линија врши артилерија између дивизиона и група.

Балонске чете су дужне да саме подижу линије за везу са својим колима или земуницама као и своју специјалну мрежу и помоћну. Све остале линије подиже телеграф. оделења армије или артилерија.

Птуј. По француском

Мил. Стаменковић

инжињ. потпуковник

РЕШАВАЊЕ ТАКТИЧКОГ ЗАДАТКА.

(П. Б.)

1) *ПРОЦЕНА СИРУАЦИЈЕ.*

Обзиром на оно што је речено у I. делу 31. децембра затиче 1. јужну дивизију у распоред који је такође већ изложен. У току овога дана, вероватно још пре подне а свакако пре мрака, командант

дивизије добија и армиску заповест са подбројним подацима о ситуацији и намерама Јужне Армије, као и оним, који се односе на задатак и улогу 1. дивизије у предстојећим операцијама. Ценећи на основу тих нових података општу ситуацију, он налази:

Благодарећи брзини дејства Јужне Армије и слабости непријатељ. снага на јужној обали *Саве* непријатељ до овога момента није био у стању да заврши прикупљање својих трупа. Иначе, да је у томе успео, свакако не би из својих руку испуштао јужну обалу Саве која би му у свако доба могла дати могућност лаког преузимања иницијативе. Према томе, сада се са још више сигурности може закључити, да је бројна надмогућност још увек на страни Јужне Армије.

Да се пак, с друге стране, овај однос снага може временом — кад непријатељ заврши своје прикупљање — изменити на штету Јужне Армије, јасно је. Отуда излази да време ради за непријатеља те је добитак у томе правцу за њега врло значајан. Схватајући тако значај времена непријатељи теже да га добију што више, па тиме треба и објаснити како раније истурање извесних делова на јужну обалу Саве, тако и сада поседање њене леве обале.

Према свему томе и сви досадашњи успеси Јужне Армије остали би неискоришћени ако би се она ограничила само на држање десне обале Саве. Несумњиво је да река Сава на овом делу, и по својим димензијама и по своме карактеру, преставља једну озбиљну препреку чије би форсирање и иначе било тешко а сада у толико пре што се није успело да овлада ниједним прелазом и што је непријатељу остављено довољно времена да уништи сав превозни материјал. Али је исто тако несумњиво и то, да, ако јужна армија у опште жели да садашњу неповољну ситуацију код непријатеља искористи, она мора у што краћем року да савлада ову препреку и потражи одсудно решење на северној обали јер ће иначе сваки доцнији покушај наилазити на све веће тешкоће.

На основу оваквог расматрања несумњиво је и командант Јужне Армије донео одлуку, да са армијом пређе Саву 3, јануара стављајући при томе 1. ју. дивизији у задатак: да тај прелаз прво потпомогне једном демонстрацијом а затим га и обезбеди стварним прелазом.

Податке за закључак о начину и карактеру сврха рада командант 1. дивизије налази у армијској заповести.

На први поглед њему је јасно да су овом заповешћу дивизији поверена два задатка и да је врло тешко једновремено и успешно оба извршити јер се по природи својој донекле искључују. Наиме, успешна демонстрација у стању је да знатно отежа, а можда и сасвим доведе у питање завршење правог прелаза. Међутим, према армијској заповести, армија при прелазу своје главне снаге рачуна са користима од сваке од поменутих акција које су намењене 1. дивизији.

Пре свега да би демонстрација како је пројектована могла бити од користи по армију она мора бити успешна т. ј. она мора бити тако изведена, да присили непријатеља да један део својих снага привуче на овај правац тако, да оне више не могу бити благовремено употребљене на месту где армија буде вршила главни прелаз. Да се ово постигне, потребно је на првом месту, да место на коме ова демонстрација буде вршена буде што више удаљено од места прелаза главне снаге, а затим, да она буде извршена на такав начин, да створи код непријатеља утисак једне сасвим озбиљне акције. Поред осталог, за то би било потребно, да она буде изведена са довољно снаге и на месту које би одговарало и стварном прелазу.

Обзиром на ово каомандант увиђа да избор места за извршење ове акције (нарочито кад повољних места за прелаз нема више на броју као што је то овде случај) може бити у стању да сасвим компромитује стварни прелаз који се дан доцније има извршити јер ће бити немогуће остварити изненађење — један од главних услова за успех ове операције. Исто тако јасно му је, да се при овој акцији има рачунати и са губитцима који су неизбежни а од којих ће бити осетљиви нарочито они у пловном материјалну.

Па ипак, и поред свега тога, обзиром на ситуацију и армиску заповест оба се задатка морају извршити јер се од сваког од њих очекују и посебни резултати са којима се и рачуна. Тако: демонстрација 1. јуж. дивизије треба да олакша извршење главног прелаза а њен стварни прелаз (помоћни у односу на армију) треба да послужи као обезбеђење главног, што такође није без значаја кад се има у виду појава извесних непријатељских делова у реону Винковаца као и могућност да се они појаве на боку снага пребачених код *Шапца*.

Дошав, овако, до закључка о неопходности извршења оба добивена задатка, командант дивизије прелази на испити-

вање услова под којима се они имају извршити.

Одсек који је додељен дивизији, од с. *Орашја* до с. *Домаљевца* закључно, износи у правој линији око 10 км. На целој дужини просечна ширина реке износи 180-200 м. при малој води. У јесен, пак, и при топљењу снега, она се разлива и достиже и до 1000 м. На целој овој дужини обале су ниске и без нарочитог командовања. За заштиту од поплава скоро свуда су подигнути насипи који могу згодно да послуже како за помагање тако и за одбрану прелаза те је и корист од њих више на страни браниоца него ли нападача коме, поред осталог, отежавају и приступ ка обали. Са јужне стране, према средини одсека од прилике, утиче у *Саву* река *Брезница* која може корисно да послужи нападачу за скривено спуштање превозних средстава. Што се тиче облика, *Саве а* на овој дужини прави три лакта, од којих су два окренута према северу а само један на југу.

Лако је увидети да су прва два т. ј. део од с. *Домаљевца* до коте 85, и од коте 87 до лакта према с. *Жупањи*, незгодна за прелаз због свога облика који чини да могу бити стављени под јаку унакрсну ватру те због тога и испадају из сваке комбинације. Остаје, дакле, само део од коте 85 до коте 87 и део од с. *Жупање* до с. *Орашја*.

Део од коте 85 до коте 87 преставља дно једнога џепа образованог од два лакта који се од с. *Штитара* пружа на југ у дубину око 4 км. Ширина овога џепа променљива је; док му је отвор код *Штитара* широк свега 1.5 км., дотле му је дно широко око 4 км. У то дно, које образује *Сава* према његовом источном делу утиче река *Брезница*, што представља, као што је то већ напоменуто, повољну околност за прелаз. На самом отвору овога џепа налази се с. *Штитари* које би, у вези са насипом подигнутим за одбрану, могло јако да отежа дебушовање из овога џепа после извршеног прелаза. Но, ако би једном успео да савлада овај отпор код *Штитара*, нападач не би наишао на нов све док река *Бераве* која би му, удаљена једва око 5 км. од Штитара, могла згодно да послужи за образовање мостобрана. Сем тога село *Штитари* је добрим путем у вези са путем с. *Жупања* — с. *Винковци* на који би 1. дивизија по потреби могла лако да се пребаци за дејство било према *Винковцима* било према с. *Микановци*.

Даље, успешан прелаз на овоме месту потпуно би обезбедио прелаз главне снаге код *Шамца*, јер би се 1. дивизија могла поставити у повољан положај према снагама које би са правца *Винковци* могле бити упућене према боку армије која се једним делом пребацује и код *Босанског Шамца*.

Прелаз би исто тако био олакшан повољним условима за прилаз и комуницирање јер дуж целога дна овога џепа у непосредној близини обале иде добар друм; на источном делу овога џепа налазе се села *Доња Махала*, *Толиса* и *Угљари* која би у многоме припомогла да се осигура тајност припрема; најзад, благодарећи облику џепа, и само извршење прелаза могло би бити помагано са јужне обале *Саве* снажном концентричном ватром.

Други део, од с. *Жупање* до с. *Орашја*, преставља један благо повијени лакат на чијем је самом прелому код *Орашја* раније био мост. Са јужне стране, према мосту, налази се с. *Орашје* које је готово спојено са с. *Доња Махала* што би дозволило скривен прилаз реци и тајност припрема. Са позадином је у вези добрим путем који је раније преко моста избијао на пут *Брчко—Винковци*. Са северне стране, на крајевима овога лакта, налазе се села *Жупања* и *Бошњаци* а између њих, дуж реке, подигнут је насип за заштиту од поплаве. Мало уређена и добро брањена ова два села била би у стању да још на првом кораку при прелазу *Саве* задрже и прикују нападача. Но, једном заузета, могла би да послуже као згодан ослонац за даље дејство према северу. Нападач пак, по изавршеном прелазу на другу обалу, самим тим нашао би се већ и на правцу свога дејства.

Али, поред свих ових добрих страна које су побројане, ово место има и својих незгода, од којих су најзначајније ове: пре свега извршење прелаза не може бити онако добро потпомогнуто ватром са јужне обале како је то код оног првог места, а сем тога и по успешном прелазу на десну обалу нападач на своме десном боку има простране шуме које чине да је тај бок јако изложен и несигуран.

На основу оваквог расматрања а упоређујући добивене резултате, командант 1. дивизије увиђа: да је и у тактичком и у техничком погледу преимућство на страни оног првог места јер оно нуди више сигурности и угодности целој операцији. Наслањајући се на оваку процену он при-

ступа сада избору места како за демонстрацију тако и за стварни прелаз.

Узевши у обзир оно, што је раније речено о начину на који треба да буде извршена демонстрација, изашло би: да би за њу најповољније било оно место код *Штитара*. Али, пошто ће после ове демонстрације дивизија имати да изврши и стварни прелаз, он би у овом случају могао бити компромитован ранијом акцијом на истом месту пошто би непријатељ био на опрези. Из тога разлога, дакле, требало би за демонстрацију узети друго место. Сем тога и успех демонстрације биће у толико већи у колико непријатељске снаге буду даље одвучене од места главног прелаза. А то ће се пак пре постићи ако она буде извршена код *Орашја*. Из овога разлога командант 1. дивизије и одлучио би: да демонстрацију и изврши код овога места.

Што се тиче места стварног прелаза, његов би избор пао на оно код с. *Штитара*. Како се при томе, и поред угодности које оно нуди, мора рачунати и са тешкоћама које су са оваквим избором скопчане, то комадант дивизије тражи могућности за њихово отклањање.

Највећа незгода на коју ће се наићи биће несумњиво савлађивање отпора код с. *Штитара* и изложеност десног бока при даљем наступању ка реци *Берави*. Да се ове незгоде отклоне или бар умање једино је средство једновремено дејство и преко *Штитара* и преко *Орашја*. Сем тога дејство одговарајуће снаге преко *Орашја* знатно би умањило и ослабило или чак и сасвим излишним учинило сваки отпор код *Штитара* а једновремено са тиме осигуравало и десни бок дивизије. Значи, дакле, да прелаз главне снаге дивизије код *Штитара* треба да буде праћен једном помоћном акцијом од *Орашја*. Ово је пак у толико лакше остварити, што се на овом месту има извршити и демонстрација на рачун армије. Према томе, команднт 1. дивизије одлучује да ове две акције споји. Акцији од 2. јануара поставља за циљ овлађивање селима *Жупањом* и *Бошњацима*. Снаге одређене за ово, утврдивши се добро и држећи ова села, имале би да 3. јануара једновремено са прелазом код *Штитара* дејствује према северу у циљу потпомагања главног прелаза. На случај да акција од 2. јануара не донесе жељене резултате, она би се за тај дан ограничила само на насилно рекогносцирање, с тим, да 3. јануара са истим циљем буде обновљена једновремено са оном код с. *Штитара*.

После успешног прелаза дебушајући једновремено од *Штитара* и *Орашја* дивизија би тежила да избије на реку *Бераву* и сев. ивицу забрана *Кусаре* где би се утврдила и сачекала прелаз главне снаге од *Шамца* који би на овај начин штитила са правца од *Винковаца*.

Према свему досада изложеном одлука команданта 1. дивизије могла би се формулисати овако:

1. — Да у циљу извршења добивеног задатка 3. јануара пређе *Саву* у две колоне: код *Штитара* и код *Орашја*;

2. — Да споредној колони, код *Орашја*, стави у задатак: да 2. јануара, демонстирајући на овом правцу за рачун армије, створи и повољне услове за извршење стварног прелаза дивизије.

За остварење горње одлуке командант 1. јуж. дивизије извршио би овако поделу снага:

а) *Споредна колона*. — Ова колона има пред собом два задатка од којих сваки условљава респективну снагу. С друге пак стране, и поред очигледне потребе да она буде довољне јачине, не сме се изгубити из вида да је цела њена акција само помоћног—подређеног значаја у односу на ону, која се има извршити код *Штитара* те се при подели снаге не сме ићи толико далеко, да се и сувише ослабе снаге на главном правцу. У тежњи да ова два услова измири, командант 1. јужне дивизије налази, да ће јачина од 1 пеш. бригаде бити довољна за ову колону. Сем тога придаје јој и 1 чету пионира и део секције телефонског оделења. Ова снага, потпомогнута са јужне обале довољном артилеријом, биће у стању да задовољи потребе оба задатка.

б) *Главна колона*. — Обзиром на јачину споредне колоне као и снагу за заштиту прелаза, он одређује њену јачину на 3 пука пешадије, пионирски батаљон (без 1 чете) и део секције телеграфских оделења.

в) 4. пешад. пук, који поседа обалу *Саве*, по успешно извршеном прелазу прикупља се и по прелазу *Саве* образује дивизиску резерву.

г) *Артилерија*. — За потпомагање десне колоне код *Орашја* формира се једна (десна) група од 1 пољског и 1 хаубичког дивизиона која ће се поставити на простору с. *Доња Махала* — с. *Угљари* — с. *Видовице*.

За потпомагање главног прелаза формира се лева група од 2 пољска, 1 хаубич-

ког дивизиона и три тешке батерије. Она ће се пласирати на простору с. *Домаљевац*— с. *Букова Греда* — с. *Угљари* — с. *Доња Махала*.

Пратећи артилерију образоваће брдски дивизион, који у моменту прелаза има бити прикупљен код с. *Толисе*.

д) *Рефлекторско оделење.* Сем 2 оруђа која ће бити код помоћне колоне, остатак одељења потпомагаће рад при главном прелазу.

ђ) *Мостови материјал.* — 1. дивизија сем сопственог моставног трена располаже и са једним одељењем армиског мостовог трена. Укупна количина материјала таман би била довољна за извршење прелаза на једном месту при чему се и за време подизања моста са превожењем не би морало прекидати. Међутим, то је немогуће остварити, јер се прелаз мора извршити — а као што је већ речено на два места. Према томе, изгледа, да би најцелисходнија подела овога материјала била: ако би споредној — помоћној колони био дат дивиз. мостови трен, док би армиско оделење било употребљено на главном прелазу. Овака подела има за последицу, да би код главне колоне мостови материјал, одређен за подизање моста, имао бити употребљен и за превожење што ће свакако отежати и успорити подизање моста.

2. *Припреме за извршење прелаза.* — Припреме за извршење прелаза по плану који је раније изложен, обухватиле би у главном: ужи избор места за прелаз и подизање моста; одређивање часа преласка и рад на формирање колона.

а) *Избор места за прелаз.* — Према ономе што је у процени ситуације речено о особинама појединих делова дивизиског одсека, изашло би, да би на делу намењеном за извршење главног прелаза исти могао бити извршен на два места: на лакту према селу *Домаљевцу* или на другом лакту према селу *Толиси.* Ако се ова два места упореде, доћи се се до закључка, да је ово друго много погодније. Разлози су за то: што се баш на овоме месту у *Саву* улива река *Брезница* којом се понтони могу лако и згодно спустити до *Саве;* што је прилаз угоднији и прикривенији и најзад, што може бити боље потпомогнут ватром са јужне обале. Према овоме, а на основу детаљног рекогносцирања извршеног на терену, командант дивизије донео би одлуку: да се превожење изврши код ушћа *Брезнице* у *Саву* а мост подигне источно од овога места, на лакту према селу *Толиси*.

б) *Час прелаза.* — Начелно, командант дивизије одлучује: да, на случај да демонстрација 2. јануара не успе, 3. јануара изврши у зору једновремено прелаз обема колонама. Сам почетак прелаза одређује обзиром на потребе главне колоне.

Рачунајући јачину мостова заштите код главне колоне 2 батаљона, а имајући за њено пребацивање на расположењу 36 понтона, он налази: да ће се ова моћи пребацити у три ешелона. Ако се за сваки ешелон рачуна као време потребно за превожење и повратак понтона 30 минути, онда би пребацивање целе мостове заштите могло бити извршено за 1.30 часова. Дакле, са подизањем моста могло би се почети тек на $1\frac{1}{2}$ час после почетка превожења. Како само време за подизање моста ни у ком случају не може бити дуже од 2 часа, то, да би мост могао бити завршен до зоре, потребно би било да се са превожењем започне на $3\frac{1}{2}$ часа пре зоре. Како у ово доба свиће тек у 6 часова, то је довољно ако превожење отпочне у $2\frac{1}{2}$ часа.

в) *Формирање колоне за прелаз.* — Обзиром на раније изложени план рада и одређени час за почетак прелаза, излази: да је потребно да формирање колона буде завршено до времена одређеног за почетак прелаза. Извршење овога командант дивизије заснива на следећем плану:

1) Делови истурени за осматрање *Саве* још у току ноћи 30-31 децембра остају и даље на својим местима. Њихови делови из резерве (одсечне резерве) послужиће обема колонама за заштиту пребацивања ради чега имају посести овострану обалу код места одређених за прелаз 3. јануара у 2.15 часова. По извршеном прелазу ови се делови прикупљају и они са десног одсека на расположењу су конанданта десне колоне, док пук са левог одсека (4 пук) има да се прикупи и пошто пређе Саву преко моста на зачељу лево колоне образује код *Штитара* дивизиску резерву;

2) Оба мостова трена имају бити у за клону у близини места прелаза још 1. јануара до поноћи; и то: дивиз. мостови трен на јуж. страни *Орашја* а армиски у заклону код шуме западно од с. *Толисе* (југ. од к. 87);

3) За извршење главног прелаза на дан 3. јануара Десна колона поступаће према ситуацији у којој се буде налазила т. ј. према томе да ли је њена демострација од 2. јануара донела жељене резултате или не. Ово, пак, ниуколико неће реметити план створен за 3. јануар.

Лева колона прикупеће се на простору с. *Кострич* — с. *Толиса* тако, да делови одређени и за мостову заштиту буду на месту укрцавања 3. јануара у 2½ часа када ће исто и отпочети.

По извршеном пребацивању ових делова отпочеће подизање моста, али ће материјал потребан за ово бити повлачен по мери напредовања радова на подизању моста тако, да се превожење не прекида потпуно све до завршетка моста. Чим мост буде завршен, Лева колона почиње пребацивање преко њега. За првим пребаченим пуком прелази преко моста брдски дивизион и ставља се на расположење команданту колоне. Тога ради овај дивизион има бити 3. јануара у 4 часа прикупљен код *Толисе* очекујући наређење за прелазак. После другог пешачког пука преко моста прелази један пољски дивизион а затим и остатак колоне.

Тек пошто лева колона избије на реку *Бераву* прећи ће и други пољски дивизион а за њим и бојна комора јединица леве колоне. Коњички ескадрон, који има бити прикупљен код с. *Угљара* 3. јануара у 5. часа, прећи ће *Саву* на мосту за бојном комором јединица Леве колоне.

Тек тада почиње прикупљање посаде левог одсека која је дотле штитила прелаз и ова пошто се прикупи, прелази преко моста и код с. *Штитара* образује дивизиску резерву.

2. артилериски пук (2 хауб. дивизиона) прећи ће по нарочитом наређењу.

4). Што се тиче позадњих установа, борни део I. степена колонске коморе прићи ће до к. 87 јуж. од *Орашја*, а трупна комора у с. *Бок*. Остале установе остају на досадашњим местима до даљег наређења.

По извршеном прелазу пионирски батаљон (сем једне чете која остаје код моста) прикупља се код Орашја и помоћу дивизиског мостовог трена и материјала који се на месту нађе приступа поправци моста код тога места бар за пешачки саобраћај. По извршеном задатку улази у састав дивизиске резерве код с. *Штитара*.

Батерија 150 мм. и батерије 104 мм. остају на јужној обали све док им се прелаз не омогући.

За прво време исхрана ће се осигурати на тај начин што ће ручно слагалиште прећи у с. *Доњу Махалу*. Дотур потреба из Градачца вршиће се камионима.

Аеропланска ескадрила остаје до даљег наређења на досадашњем месту стим, да се по прелазу дивизије предвиђа њено померање у Градачац.

5). *Заповест*. — За извршење прелаза по напред изложеном плану командант дивизије издаје следећу заповест:

1. Јужна Дивизија
ОБр......
1. јануара 192...
10 час.
с. Бок.

З А П О В Е С Т

(Секција Брод размера 1 : 200.000 издање Геогр. Института).

Према последњим податцима непријатељ пребачен на леву обалу *Саве* прикупља се главном снагом на јуж. падинама *Ђелпланине* а на фронту од *Плетернице* до с. *Микиноваца*. Предњим деловима непријатељ држи поседнуту непосредну леву обалу реке док су извесни његови делови запажени и у реону *Винковаца*.

Јужна армија прећи ће *Саву* 3. јануара у циљу даљих операција према северу. У циљу обезбеђења и потпомагања прелаза главне снаге код *Шамца* и *Брода* 1 дивизија прећи ће *Саву* 3. јануара у 2½ часа јутра

Н А Р Е Ђ У Ј Е М:

1) ДЕСНА КОЛОНА
Кдант бриг. ђенерал Н Н
1. пешад. бригада
1 чета пионира
дивиз. мостови трен
део секц. телегр. оделења
Свега: 8 батаљона

1) *Десна колона* извршиће још 2. јануара у 3 часа јутра прелаз код *Орашја* помоћу дивизиског мостовог трена, који ће се налазити на јужној ивици села и који ће она у покрету узети са собом.

По извршеном прелазу што пре овладати селима *Жупањом* и *Бошњацима*, која ће одмах утврдити и осигурати а сваки непријатељски покушај противу њих најенергичније сузбити.

3. јануара, држећи ова села, десна ће колона дејством у правцу *Градишта* потпомоћи прелаз главне колоне код с. *Штитара* штитећи једновремено и њен десни бок

Нарочиту пажњу обратити на безбедност свога деснога бока извиђањем у том правцу.

2) *Лева Колона*
Кдант бриг. ђенерал Н Н
4. пешад. пук (2. бригаде)
3. пеш. бригада

Оделење армиског мост. трена
део секц. телегр. оделења
Свега: 12 батаљона

2) *Лева Колона* извршиће прелаз преко *Саве* код ушћа реке *Бреснице* 3. Јануара у $2\frac{1}{2}$ часа а помоћу оделења армиског мостовог трена које ће у то време бити спремно на ушћу р. *Бреснице*.

Чим се изврши пребацивање мостова заштите приступити подизању моста на лакту према с. *Толиси* али превожење не прекидати но га продужити и даље до год сав материјал не буде повучен за подизање моста.

Чим се изврши пребацивање довољне снаге, овладати с. *Штитари* где се утврдити и осигурати дебушовање колоне у циљу даљег надирања ка р. *Берави*.

При томе надирању тежити: да се избије што пре на *Бераву* тражећи десно везу са Десном колоном која ће дејствовати према *Градишту*. По избијању на ову линију добро се утврдити и очекивати даља наређења.

3) *Дивизиска Резерва*

Кдант бриг. ђенерал Н Н
3. пешадиски пук
пионерски батаљон (без 1 чете)
Свега: 5 батаљона

а) 4. пешадиски пук штитиће пребацивање Леве колоне. По зевршеном пребацивању Леве колоне преко *Саве* отпочети прикупљање и прећи *Саву* преко моста образујући у *Штитару* дивиз. резерву;

б) Пионерски батаљон. — По извршеном пребацивању колона прикупља се код *Орашја* где са дивиз. мостовим треном и маретијалом који се на месту буде нашао приступа поправци моста код овога места. Тежити да се мост што пре успособи бар за пешачки саобраћај. По извршеном задатку батаљон одлази у с. *Штитар* и улази у састав резерве.

1 чета овог батаљона остаје до даљег наређења код моста према *Штитару*.

4) *Коњички ескадрон*

Кдир капетан Н Н
ескадрон дивиз. коњице

4) *Коњички Ескадрон* прикупиће се 3. јануара до 4 часа код с. *Угљара* и прећи *Саву* преко понтонског Моста код р. *Брезнице* позади бојне коморе леве колоне.

По прелазу извијђати од *Градишта* на север, у правцу *Винковаца* и с. *Микановца*. Лево тржити везу са деловима Јуж. Армије који прелазе *Саву* код *Шамца*.

5) *Артилерија*

А) Лева Група
Кдант бр. ђенерал Н Н
1. арт. пук (без 1 дивизиона)
1 хаубички дивибион
1 батерија 150 мм хаубица
2 батерије 104 мм дуг топова
Свега: 32 топа и 16 хаубица
Б) Десна Група
Кднт пуковник Н Н
1 пољски дивизион
1 хаубички дивизион
Свега: 12 топова и 12 хаубица
В) Пратећа Артилерија
Кднт ппуковник Н Н
1 брдски дивизион
Свега: 12 топова

а) *Лева група:* поставиће се на простору с. *Домаљевци*—с. *Букова Греда*—с. *Угљари* са задатком, да потпомогне прелаз Леве колоне. Омогућити концетрацију ватре свију оруђа на фронт *Бабина Греда* линија: *Градиште—Жупања*.

б) *Десна Група:* поставиће се на простору с. *Д. Махала*—с. *Угљари*—с. *Видовице* са задатком да потпомогне прелаз Десне колоне. Омогућити концентрацију ватре на фронт с. *Жупања*—с. *Бошњаци*.

в) *Пратећа Артилерија*. — Брдски дивизион 2. артилериског пука прикупиће се 3. јануара до $3\frac{1}{2}$ часа код с. *Толисе* очекујући да за првим пешачким пуком пређе *Саву* преко понтонског моста и стави се на расположење кданта колоне.

Обе групе имају бити готове са пласирањем и припремом 1. јануара до подне.

Прелаз артилерије на леву обалу *Саве* извршиће се овим редом:

1. пољски дивизион прелази преко моста за другим пешачким пуком;

2. пољски дивизион прелази преко моста тек пошто лева колона избије на реку *Бераву*.

Прелаз хаубичких батерија наредиће се накнадно.

6) Од бојних комора јединица прећи ће за 2. пољ. дивизионом на леву обалу само товарна комора. Остатак ће се задржати и даље на десној обали.

7) Завојиште у с. *Угљари*
8) Пољска болница код *Пионице*
9) Аеропланска ескадрила дејствоваће по специјалном наређењу остављајући ми увек на расположењу по један апарат за везу.

10) Оклопни аутомобили остају до даљег наређења на досадашњем месту.

11) Ауто колона придаје се ручном сла-

галишту ради довлачења потреба из *Градачца*.

12) Борни део I. степена колонске коморе код к. 89

13) Трупна комора, I. и II. степен колонске коморе остају на досадашњим местима.

14) Везу са штабом дивизије у прво време одржавати хелиографима а чим подизање моста буде завршено осигурати и телефонску. Дивизиска хелиографска станица биће у с. Угљарима на цркви.

15) Штаб дивизије остаје у с. *Боку*. Ја ћу бити на осматрачници у Угљарима куда ми слати и извештаје.

Командант дивиз. ђенерал
Н Н

Достављено:

Кданту леве и десне колоне
„ „ и „ групе
„ брдског дивизиона
„ 3. пеш. бригаде
„ пионерског батаљона
„ бор. дела I. и II. степ. к. к.
Кдиру коњ. ескадрона
„ аероплан. ескадриле
„ рефлект. оделења
„ дивиз. и арм. мост. трена
„ одел. оклоп. аутомобила
„ ауто колоне

Напомена:

Обзиром на природу саме операције која се предузима, овој би заповести требала да предходи једна опширнија инструкција, која би до детаља регулисала начин извршења. Међутим, ситуација која је предмет овога задатка и расположиво време искључују сваку могућност за издавање овакве једне писмене инструкције. Место ње командант дивизије би свакако у току 1. јануара усмено претресао све детаље извршења на једној конференцији са командантима.

III.

1) *Рад Дивизије При Прелазу Преко Саве.*

Обзиром на изложени план и заповест за прелаз 1. дивизије преко *Саве*, рад појединих њених делова при извршењу текао би од прилике овако:

Оба мостова трена у току ноћи 1.-2. јануара прилазе одређеним им тачкама, и то: дивизиски југ. од с. *Орашја* а армиски зап. од с. *Толисе* (у шуми код к. 87).

У току 2. јануара десна колона демонстрира код *Орашја* са циљем који је већ изложен и у плану и у заповести. На случај да њена акција успе, сам рад 3. јануара био би знатно упрошћен и олакшан; нарочито би било олакшано овлађивање с. *Штитари*. У том случају, 3. јануара једновремено са почетком пребацивања Леве колоне Десна би колона отпочела енергично дејство у правцу *Градишта* са задатком да олакша дебушовање леве колоне код *Штитара*.

У случају пак, да акција од 2. јануара не успе и сведе се само на насилно рекогносцирање, 3. јануара у зору отпочело би једовремено пребацивање обеју колона. Задатак десне колоне при томе био би исти као и 2. јануара.

Према томе дејства би се у току 3. јануара овако развијала:

У 2 часа трупе одређене за заштиту прелаза код обеју колона (одсечне резерве јединица одређених за осматрање *Саве*) поседају јужну обалу.

Лева Колона.

У $2\frac{1}{2}$ часа моства заштита (2 батаљона) почиње укрцавање у понтоне на ушћу реке *Брезнице*. До тога времена понтони имају бити спуштени од њихог заклона до њеног ушћа у *Саву*. Остатак колоне прикупља се на простру с. *Тоиса—Костреч* и очекује ред за превожење, односно довршетак моста. Артилерија и рефлектори спремни су за дејство али исто отпочињу тек кад наступи потреба.

До 4 часа биће завршено са превожењем мостове заштите те ће се отпочети са подизањем моста. Са почетком рада на подизању моста неће се прекидати превожење, већ ће се оно и даље наставити а понтони ће се повлачити постепено, по мери напредовања послова око подизања моста. На овај начин може се очекивати да ће до свршетка моста — око 6 часова — бити пребачен још један батаљон.

Прво пребачени делови мостове заштите чим су се утврдили на левој обали, по мери пристизања осталих ешелона, отпочињу надирање ка с. *Штитарима* у тежњи, да њиме што пре овладају. Артилерија, рефлектори и делови одређени за заштиту прелаза помажу их у овој акцији тако, да се при успешном развоју операције може очекивати, да они већ око 6 часова избију на линију с. *Штитар*—пут: *Жупања—Градиште* и добију непосредну везу са десном колоном.

До тога времена (6 часова) треба да буду завршени и радови на подизању моста преко кога би одмах почело са прелажењем остатка колоне овим редом:

4. батаљон 4. пука
брдски дивизион
5. пешад. пук

1. пољски дивизион
6. пеш. пук
2. пољски дивизион
бојна комора пребачених јединица
коњички ескадрон

Чим би челни пук са брдским дивизионом успео да овлада *Штитарима*, да се утврди на тој линији и дође у везу са десном колоном приступило би се одма проширењу овог првог непосредног мостобрана продирањем на север — ка реци *Берани*. Рачунајући да се пребацивање колоне редом, како је то већ изложено, за врши до 11 часова, може се очекивати, да се на *Бераву* избије око подне.

По избијању на ову линију приступило би се одмах што солиднијем утврђивању ове линије, извиђајући што даље пред собом и одржавајући тесну везу лево, са снагама које прелазе код *Шамца*, а десно са десном колоном. У току 3. јануара није вероватно да би се ишло даље од ове линије ако би отпор непријатеља био иоле озбиљнији. Највише, ако би се успело, да се поједини истакнути делови избаце на линију с. *Градиште*—сев. ивица забрана *Банов Дол* до пута *Бабина Греда—Кладовац* где би се вероватно одржавала веза са главним снагама Јужне Армије.

Тек по избијању леве колоне на ову линију отпочело би пребацивање хаубичких дивизиона на леву обалу и прикупљање заштите прелаза (4. пеш. пук који је осматрао *Саву*). 4. пук, који је био пред левом колоном, прикупио би се и пребацио у току по подне а потом би код с. *Штитара* образовао дивизиску резерву.

Тешке батерије (104 и 150 мм) остале би и даље на десној обали док им поправком моста неби био омогућен прелаз.

Десна Колона.

На случај да акција од 2. јануара не успе, она почиње прелаз једновремено са левом колоном.

Пребацивши потребну снагу за поседање напосредне леве обале, она продужава превожење средством дивизиског мостовног трена. Чим буде пребачено довољно снаге (бар 2 батаљона) предузима акцију за овлађивање селима *Жупања* и *Бошњаци*. Обзиром на моћ превожења расположивих средстава, ово се не може очекивати пре 6 часова. У акцији за овлађивање овим селима помаже је Десна артилериска група а и неангажоване батерије Леве групе које буду могле дејствовати у овом правцу.

Чим буде овладала овим селима утврђује их што јаче и, наслањајући се на њих, дејствује ка *Градишту* у циљу потпомагања Леве колоне.

Чим Лева колона овлада с. *Штитари* и продужи наступање ка *Берави* Десна јој колона коопереши тежећи да што пре избије на северну ивицу забрана *Кусаре* осигуравајући при томе свој десни бок према *Орашју*. У току дана она ће избити вероватно до линје *Градиште—Густа Греда* (к. 84).

Њена артилерија пребацује се преко моста код р. *Брезнице* за коњичким ескадроном. Пребацивање почиње са пољским дивизионом кад десна колона буде избила на јужну ивицу забрана *Кусаре*. Хаубички дивизион прећи ће за хаубичким дивизионом леве колоне.

На тај начин при повољном развоју операције, 1. дивизија би у току 3. јануара могла допрети до линије *Густа Греда—Градиште*—р. *Берава —Ножице*.

2) *Процена Ситуације.*

Успевши у прелазу преко *Саве* 1. дивизија налази се на крају дана 3. јануара у следећем распореду:

а) Десна колона на линији *Густа Греда* с. *Градиште;*

б) Лева колона на линији с. *Градиште—Ножица;*

в) Дивизиска резерва код с. *Штитара;*

г) Тешка артилерија на десној обали;

д) Остале установе према заповести од 1. јануара.

Ситуацију тога момента командант дивизије цени овако:

Слаб отпор који је непријатељ показао при обрани *Саве* показује да у овој акцији није учествовала главна његова снага већ само слабији, предњи делови. Значи, да непријатељ ни у овај акцији није тражио пресудност, већ је и овога пута тежио само да добије у времену. Како су околности за активно дејство при прелазу Јужних трупа биле доста повољне и како оне доцноје могу да буду само горе, може се закључити, да непријатељ није био у могућности да ову ситуацију искористи т. ј. да још није готов са груписањем својих снага.

Благодарећи томе, дакле, Јужне трупе успеле су да форсирају *Саву* и да доста чврсто стану на њену леву обалу, ма да још нису потпуно изашле из кризе која је неизбежан пратилац оваквих операција у почетку њиховог развоја. Положај Јужних трупа још увек је деликатан јер пред собом има недирнуту главну снагу непријатеља а за собом *Саву* са свега једним понтон. мостом. Потпуну сигурност и посед леве обале могле би огарантовати тек

овлађивањем гребеном *Ђел—Планине,* на коме се сада непријатељска главна снага групише.

Намера непријатеља вероватно је, да се још за неко време држи дефанзивно, користећи за то једно згодну природну линију која му, донекле, може да надокнади бројну слабост и омогући да заврши своје груписање.

Због тога, исти они разлози који су раније налагали Јужним трупама што скорије прелаз преко *Саве*, диктују и сада овлађивањем гребеном *Ђел—Планине*.

Јачина и природа ове линије чине те и командант Јужне Армије, одлучивши се за даље наступање, бира за правац главне снаге *Ђаково*. Главну акцију комбинује и штити са акцијом 1. јуж. дивизије, којој ставља у задатак: да наступањем према левом непријатељском крилу ка *Микановцима* потпомогне наступање главне снаге штитећи је у исто време са правца *Винковци*.

Према томе, и улога 1. дивизије двојака је: прво, она претставља маневарсско крило Јужне Армије које има да кооперише глав. снази, а затим, као крилна јединица у армиском распореду, има задатак да штити њен десни бок од *Винковаца*.

За извршење добивеног задатка командант дивизије саставља следећи план рада:

Непријатељ, чије се лево крило свршава негде око с. *Микановци*, одлучио је свакако да брани линију коју поседа. Појава, пак, његових снага код *Винковаца* може се двојако тумачити. Или му је био циљ да продужавајући своје лево крило затвори и овај правац и тиме заштити бок и позадину свога распореда (дакле дефензивна улога) или, пак, намерава да ове снаге офанзивно употреби дејствујући у бок и позадину снага, које би по прелазу *Саве* надирале даље на север.

Прва могућност налаже да се тачно утврди место и распоред тих снага, јер 1. дивизија има задатак да дејствује у правцу левог крила непријатеља; друга пак могућност налаже 1. дивизији, да она изврши тако груписање снага, да буде у могућности да сваки непријатељски покушај парира.

Према томе командант дивизије одлучује: да за циљ сутрашњег наступања узме линију с. *Микановци*—с. *Иванково* но са таквим груписањем да може против стати сваком непријатељском маневру од *Винковаца*.

У томе циљу он дели снагу овако:

а) Лева колона: 1 пешад. бригада, 1 пољски, 1 хаубички дивизион, део секције телеграф. одељења — наступа се правцем: *Вертлак—Ножица— Штиковци— Перковци—Микановци;*

б) Десна колона: 2 пешад. бригаде, артилер. бригада (без 2 дивизиона), пионирски батаљон, телеграф. оделење, болничка чета — наступа правцем: *Градиште—Церна— Ратковци—Иванково;*

в) Коњички ескадрон креће се пред десном колоном и извиђа у правцу *Винковаца, Иванкова и Микановаца.*

Позадње установе дивизије остају и данас на десној обали само прилазе ближе:

Борни део I. степена колонске коморе долази код к. 87 јуж. од *Орашја*.

Трупна комора код с. *Толисе*.

I. степен колонске коморе код *Пионице*.

II. степен колонске коморе код *Д. Жабара*.

Ручно слагалиште у с. *Толиси*.

Ауто оделење код слагалишта.

Оклопни аутомобили остају на досадашњем месту.;

Аеропланска ескадрила прећи ће у *Градачац*.

3) *Заповест*. — Сходно изложеном плану за рад по нзвршеном прелазу командант дивизије издаје следећу заповест:

1. јужна дивизија
О Бр.......
3. јануара 192...
18 ч
с. *Бок*

Заповест

(Секција *Брод* 1:200.000 издање Географског института)

Слабији непријатељски делови, који су бранили прелаз преко *Саве*, одбачени су на север. . Главна непријатаљска снага групише се на јужним огранцима *Ђел—Планине* са извесним деловима у реону *Винковаца*.

Јужна армија у току 4. јануара продужава даље наступање на север са главном снагом у правцу *Ђакова*.

1. јужна дивизија потпомаже акцију главне снаге наступањем у правцу непријатељског левог крила — на линију *Микановци—Иванково*.

Наређујем:

1) *Коњица*

Кдир капетан Н Н
Дивиз. коњички ескадрон

1. *Коњица*. — 4. јануара у $5\frac{1}{2}$ часова полази правцем *Градиште—Церкна—Ратковци—Иванково*.

Реон извиђања лево: *Ножица—Микановци;* десно: *Густа Греда— Роковци— Ново Село.*

Наричиту пажњу обратити на правац од *Винковаца;* јавити се из *Роковца.*

2) *Лева Колона*

Кдант бриг. ђенерал Н Н
1. пешадиска бригада
1 пољски дивизион
1 хаубички дивизион
1 брдска батерија
Део секције тел. оделења
Свега: 8 батаљона и 28 топова

2) *Лева Колона.* — Полази 4. јануара у 6 чаaова правцем *Вертлак — Ножица— Штиковци—Перковци—Микановци.*

Реон извиђања и обезбеђења десно: до линије *Јасбине* (к 91)—*Пријановци—Вођанци* на којој одржавати везу се десном колоном; лево: до линије *Бабина Греда— Гундинци—Ђурђинци* на којој тражити везу са јужном армијом.

3) *Десна Колона*

а) *Предходница*

Кдант пуковник Н Н
1. пешадиски пук
Брдски дивизион (без једне батерије)
Део секције тел. оделења
Свега: 4 батаљ. и 8 топова

а) *Претходница.* — Полази 4, јануара у 6 часова од *Пољице* правцем: *Градиште— Ратковци—Иванково.*

Реон извиђања и обезбеђења десно: до линије *Медена Млака—Андријевци—Јармина;* лево: *Јасбине—Пријановци—Вођанци* на којој одржавати везу са левом колоном.

б) *Главнина*

Кдант бриг. ђенерал Н Н
Штаб дивизије
Телегр. оделење
2. пешадиски пук (без 1 бат.)
1. артилер. пук (без 1 див.)
2. пешад. бригада (3. и 4. пук)
2. артилер. пук (без 2 див.)
пионирски батаљон
билничка чета
Свега: 11 батаљ. и 36 топова

б) *Главнина.* — Полази 4. јануара у 8 часова од Градишта правцем *Градиште— Ретковци—Иванково.*

в) *Десна побочница*

Кдант мајор Н Н
1. батаљон 2. пешад. пука
Свега: 1 батаљон

в) *Десна побочница.* — Полази 4. јануара у 7½ часова из Градишта правцем *Медена Млака— Роковци*—к. 81—*Иванково.*

г) *Заштитница*

Кдир капетан Н Н
1 чета из 2. бригаде

г) *Заштитница.* — Кретање се на 500 м за главнином.

4) Аеропланска ескадрила извиђа по специјалном наређењу.

5) Трупна комора прикупиће се јужно од с. *Толисе.*

6) Борни део I. степена колонске коморе доћи ће код к. 87 југ од *Орашја.*

7) I. степен колонске коморе доћи ће код *Пионице.*

8) II. степен колонске коморе доћи ће код *Д. Жабара.*

9) Ручно слагалиште преместиће се у с. *Толису.*

10) Аутоколона код ручног слагалишта за дотур хране из *Градачца.*

11) Тешке батерије и оклопни аутомобили остају и данас на југ. обали *Саве.*

12) За прелазак возова на леву обалу *Саве* следоваће накнадно наређење.

13) Ја ћу бити код десне колоне.

Командант дивиз. ђенерал
Н Н

Достављено:

....

(Свршетак.)

ХЕВИСАЈДОВ СЛОЈ.

Од кад се могу да савладају бежичним путем раздаљине од много стотина километара на земљи, постоји питање, како и којим путем доспевају излучена треперења до пријемника. Ово питање није још нико једнообразно решио, те ћемо с тога на овоме месту расмотрити још нека нова решења тога проблема у њиховим основним цртама.

Најкраћи пут, по коме се електрични таласи могу распростирати је, према општем праволиниском простирању електро-

магнетних таласа, права линија која спаја предајник, за кратка растојања; јер код већих даљина ставља кривина земљине кугле препреку распростирању наведених таласа.

Прво тумачење за то, да таласи следе земљиној кривини, а не да се расипају праволиниски на све стране, води порекло од физичара A. Sommerfeld-a. По његовој теорији таласи се распростиру по земљиној површини, а у исто време бивају везани за земљу услед више или мање добре способности провођења земљиног тла, односно морске воде. Састав земљиного тла у електричном погледу, дакле нарочито способност провођења и диелектрична констаhта, има утицаја на склоп и просторно гашење (умањавање) таласног тока. Sommerfeld разлаже талас у просторни талас, који би само постојао, ако земља неби вршила никакав утицај и површински талас, који би за свој облик имао да благодари искључиво земљиној способности провођења; али ова подела је учињена само ради простијег представљања, јер стварно постоји само један једини талас, који се шири делом кроз ваздух, а делом кроз земљу. Смањивање таласног тока са одстојањем пропорционално је од $1/p$ до $1/p^2$ (где је p отпор таласном току).

Али ова теорија не објашњава тако звани „Фединг" ефекат (ефекат исчезнућа), „млитавост" (слабљење) или оно често и изненадно попуштање у јачини примљеног звука по дану, што јасно показује, да врло битно утичу поједини случајеви у атмосфери на распростирање таласа. Ради тога створена је теорија, која је додуше у ствари само хипотеза, јер служи заиста само за објашњење посматраних појава, али се ипак показала као теорно исправна. Ова нова теорија састоји се из два дела и то, из теорије Oliver-a Haviside-a*) о објашњењу ноћнога дејства и теорије Dr. William-a Henry Eccles-*), која објашњава примање при дневној светлости.

Хевисајдова теорија сматрана је до сада као врло оштроумна знанствена ствар са гледишта просечних радиоаматера, док се ова теорија у самој ствари даје врло лако разумети. Хевисајд претпоставља, да на висини од око 70 километара над земљином површином почиње слој, који има исту способност проводљивости као један одређени раствор сумпорне киселине у води. Овај слој проводљиве атмосфере прозван је њему у част „Хевисајдов слој". Ако дакле ток таласа удари у овај слој по мраку, биће одбијен као на свакоме другом проводнику, те ће доспети на пријемну станицу без великих губитака. Ту се може претпоставити, да је доња граница Хевисајдова слоја готово једнообразна и образује концентричну површину око земље, услед чега ће одбијање бити правилно, те ће губитци при одбијању испасти у толико мањи, у колико управније зрак пада на слој; последње се објашњава тиме, што проводљиви слој не почиње намах, већ идући на горе бива све гушћи и гушћи. На послетку потребно је приметити, да је одбијање електричних таласа, као и одбијање свакога другога таласа, независно од таласне дужине.

Чиме је проузрокована способност проводљивости Хевисајдовога слоја не зна се још. Могуће је да концентрисани азот, чије је присуство доказано у спектру поларне светлости, овде игра неку улогу. (Хевисајдов слој спада у подручје поларне светлости). Исто тако исправно би се могло замислити, да је сунчева емисија (излучење) електрона тако јака, да нашу највишу атмосферу снабдева јаким негативним локалним пуњењем, што не изгледа немогуће, ако се помисли, да у усијаном металном кончићу наше катодне лампе (електронске цеви) влада температура од око 2400°, а температура сунца цени се од прилике на 6000°, међу тим повећање емисије једнога усијанога тела изван-редно брзо расте са повишењем температуре. Може бити да се даје објаснити присутност Хевисајдовога слоја још и другим претпоставкама, које ће све ипак још за неко време остати само размишљања, док се једном потпуно не докаже постојање овога слоја.

Као што је напред споменуто, Хевисајдов слој ступа у потпуно дејство тек ноћу. Дању разређени ваздушни слојеви, који леже испод Хевисајдовога слоја, бивају јонизирани помоћу ултравиолетових зракова сунчане светлости т. ј. ваздушни молекили бивају разлагани у позитивно и негативно напуњене делиће (јоне), те ради тога добивају, премда слабу, способност провођења. Јонозација атмосфере није равномерно јака, већ расте са повећањем висине, јер с једне стране прогутају горњи слојеви гасова прожети сунчаним зрацима један део ултравиолетових зракова и одузимају тиме могућност ниже налазећим се слојевима, да се исто тако јако јонизирају, а с друге стране један гас се тим лакше може јонизирати, у колико је ређи,

*) Обојица су чувени енглески физичари.

пошто ће се умањити поновно формирање јона у неутралне молекиле. Најдоњи густи слој атмосфере је врло слабо јонизиран, идући на горе лагано се повећава јонизација, што је и доказано пењањима са балоном, а тек на висини од око 30 километара почиње слој, који се може добро јонизирати; овај слој има дебљину од прилике 40 километара (види слику).

На јонизацији овога средњега слоја атмосфере оснива се Dr Eccles-ова теорија, којом се тумачи дејство дневне светлости. По изласку сунца утискује се она (јонозирана атмосфера) као вео између Хевисајдовога слоја и земље и ускраћује тако радио-таласима приступ ка горњем добро провидљивом слоју. Таласи продиру једним делом у слој и бивају делимично одбијени, што је скопчано са сразмерно великим губитцима енергије. Наиме, зракови са кратким таласима биће у неколико у губитку према зраковима са дугачким таласима, јер они (зракови са кратким таласима) продиру дубље у слој т. зв. средње атмосфере и тиме губе више енергије. Ради тога је употреба већих таласних дужина пробитачна при дану, пошто ће ови бити готово одмах преломљени и скренути ка пријемнику. Кратак талас губио би при пролазу нижих слојева јонизиране атмосфере.

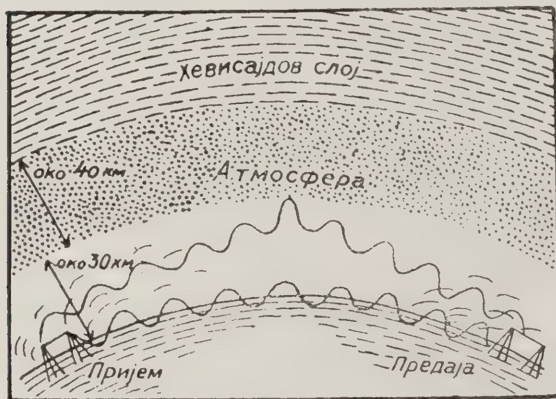

Средња атмосфера не поседује тако сразмерно раздељену способност проводљивости, као на пример она, која се претпоставља код Хевисајдовога слоја. Јер по изласку сунца бива ваздушни слој доведен у трајно колебање, пошто ће образовани јони бити покретани под утицајем земљиног магнетног поља и то, позитивни јони на горе, а негативни на доле. Услед на тај начин проузрокованих нехомогености а можда такође и због других атмосферских догађаја у средњој атмосфери, логично да ће бити увеличано пригушивање (гашење) радио-зракова и смањен домет предајне станице.

Други разлог за „наступање млитавости“ (слабљење) сигнала могао би се потражити у присутности водене паре, која се таложи, ради чега упали радио-зраци услед увеличане диелектричне константе слоја бивају ломљени знатно јаче. На тај начин биће ови зраци одвођени на горе, те ради тога сигнал под нарочито неповољним приликама у опште више неби се могао примити.

Према горњим објашњењима ниже ћемо укратко обухватити све до сада речено и изнети у циљу допуне обема теоријама.

Ноћу се радио-таласи распростиру у простору између земље и Хевисајдовога слоја, од којега бивају одбијени са релативно малим пригушивањем (гашењем) и то подједнако добро без обзира на њихову фреквенцију. Дању на против узима на себе функцију Хевисајдовога слоја средња атмосфера јонизирана сунчевом светлошћу коју функцију, она пак врло хрђаво испуњава, пошто проузрокује веће губитке пригушивањем, чија се величина осим тога мења са фреквенцијом. Дакле код пријемника се срећу увек две таласне струје и то: она која је одбијена на горњим слојевима атмосфере и она таласна струја која тече дуж земљиног тла (види слику). Обе ове струје састављају се у једну резултирајућу струју, на коју пријемник реагира. Са положајем пријемне станице може се мењати јачина примљених сигнала, већ према томе, дали су оба интерферирајућа таласа за дотично место у истој фази или нису. Узмимо, да постоји за извесну пријемну станицу једнакост фаза, тада би се могла јачина звука такође умањити тиме, ако наступи померање атмосферских слојева који причињавају сметње; услед овога претрпи и један од таласа померање фазе, те наступи дејство фединга. Исто дејство могло би се постићи вештачким путем тиме, што се фреквенција предајника стално мења те се тада такође запажа појачање и слабљење јачине звука код пријемника.

Последњи експеримент даје нам при позитивном исходу у исти мах доказа, да стварно постоје у горњој атмосфери проводљиви слојеви, као што то и теорија претпоставља.

Противно обема наведеним теоријама дао је Dr Lee de Forest објашњење, које треба да обори мишљење о ефекту дневне светлости. Он тумачи прираштај јачине сигнала ноћу пре ломљењем таласа о

горње слојеве него умањавањем апсорбције. Ово пак стоји у противности са теоријом јонизације D-r Eccles-овом.

Могуће је, да ће се теорија Хевисајдова и D-r Eccles-ова са временом објаснити, или пак, да ће се појавити нека друга теорија која ће дати боље објашњење наведеним појавама, па ће се досадања објашњења одбацити. За сада су пак ове теорије усвојене од стране већине научника светскога гласа као једино исправно од многих постојећих. Али ипак мора се оставити даљим истраживањима констатација, да ли овим теоријама треба дати преимућство над осталима, које постоје и које ће тек поникнути.

Радио-аматери могу наћи у предњем излагању довољно објашњења, зашто чују радио-концерте ноћу боље него дању, а то нам је био и главни циљ, који смо хтели постићи предњим чланком.

По немачком извору

Београд Инжињерски пуковник,

Ђ. Јорговић

ФЕЉТОН

Из мога ратног дневника.

НАРЕДНИК АВРАМ.

Објављена је мобилизација за турски рат 1912. год. Резервисте, који су позвани на двомесечну вежбу имају остати и даље у касарни.

Настаде нова формација пука. Од три батаљона има да се формира још један — четврти. Где ли ће ме бацити, јер нас у овој чети где сам сада, поред једног активног, има још три резервна потпоручника, који су дошли на двомесечну вежбу. И то се брзо сврши. Формиран је четврти батаљон и ја сам му придодат за водника IV. вода у првој чети. На Становљанском пољу нађем четни штаб и преставих се своме новом командиру Вељку Ш., доскорашњем ађутанту пука. Диван човек и јединствен друг.

Поред њега, у великом и свом искрпљеном,, шатору стајаше, један плав, пун и висок наредник; човек својих тридесетих година, и ако га је његова пуноћа одавала много старијим. Командир ми пружи руку и пошто је пријатељски стиште, показа ми на наредника рекавши: „Наш четни наредник Аврам".

Наредник стаде мирно, због пуноће доста незграпно сави руку у лакту и пошто принесе шаку капи на поздрав, рече одлучно и озбиљно: „Господине потпоручниче, ја сам наредник Аврам Варкашевић°.

Становљанско поље код Крагујевца, изгледало ми је и у многоме ме је потсећало на она велика прикупљања разних социалистичких организација° „на зборно место" из свих крајева Београда, пред полазак на мајски уранак, који сам као дечко некада посматрао. Само су овде недостајале оне табле са разним натписима, али је посао и без тога ишао више него одлично.

„Јел, бре, ди је прва чета четвртог батаљона? запита некакав Рудничанин, једног већ мобилисаног резервисту.

„— Еве је овде —" и показа руком на наш шатор, пред којим смо стајали ја и Аврам.

Рудничанин ми приђе и пружи један списак са пет до шест имена и викну једној групи сељака: „Радојице, одите овамо, еве је наша чета".

Општински суд упућује своје обвезнике за нашу чету. Механички пружих списак и спроводни акт Авраму. Он се загледа у њега, поче га превртати и викну на спроводника:

„Па где си ти до сада? Ти си имао да се јавиш својој чети јутрос у 6 сати, а ево сад је већ десет?"

„**Па,** господине наредниче, нисмо знали, много народа, па нисмо могли одмах да разаберемо ди ни је чета".

„Е? како би ти мајчин сине, нашао где је Козјак планина а не можеш да нађеш своју чету?!" одговара му наредник Аврам и као за себе додаје, улазећи командиру под шатор: Море, научићу ја тебе, чекај само".

„Станите ту и чекајте на прозив" рече Аврам им кад из шатора изађе.

„Распуштен је овај наш народ, покквариле га тстранке, Господине потпоручниче".

„Шта ћеш, Авраме, —" незнадох у први тренутак шта да му одговорим.

Командир Вељко је радио сам у шатору. Примао спискове, уводио имена обвезника у прозивник, формирао своју прву чету и батаљони штаб и сам отправљао сву другу администрацију. Наредник му је помагао у толико, што је ишао и примао оружје и одело из магацина. Нас три водна официра, сва три резервисте, долазили смо с времена на време и опет би се изгубили у варош, да себе спремамо. Није шала, рат је.

„Сутра у јутру у 5 сати полази наш пук, Господине потпоручниче. Видите с командиром да ли ћете да ноћите овде у логору или у вароши". саопшти ми наредбу наредник Аврам.

Незнам да ли је провиђење слало свој жучни излив на нас тога јутра или су се прикупиле сузе матера за својом децом да их испрате, јер их можда више никада видети неће; спустио се страховит пљусак. Пук је постројен у кару. Пала је команда „Пук мирно". Долази пуковски штаб на коњима. Чује се команда „Капе скини" и с једног малог „пописног" коња, високи и крупни поп Божа викну из баса: „Благословен Бог наш . . . . ." и дижући позлаћен крст у руци, поче нас благосиљати. „Покрис" крену ме команда из сна, те брзо натукох капу на главу.

Идем поред свог четвртог вода и шљапкам по блату. Наредник Аврам водник је III вода. Онако гојазан, једва корача испред мене по раскаљаном и мокром путу. По кад што га стигнем; заостане.

„Ама нећеш ти мени, гецо, дуго; научићу ја тебе памети, па нећеш ти мени кроз варош да пролазиш тако безобразан" гунђао је Аврам.

Шта је то било Авраме?"

Безобразни су ко стенице, господине потпоручниче", објашњавао ми је Аврам — „Сад лепо се попела ено она жена онде и храбри их и говори им да треба Косово јуначки да освете, а један из вода Г. потпоручник Љубе каже: море, боље би било да си ти нама дала коју ракију да попијемо а то ми је и Наја код куће наручила. Не знам га ко је, али ухватићу ја њега довече. — Пресешће му . . . . . . он мисли само на мијану његову . . . . . Е, покварена народа, људи Божји . . . . . вајка се Аврам.

На првоме преноћишту пожали ми се рано ујутру једна сељанка, да су јој војници узели једну баквицу пуну ракије и моли ме да је пронађем. Рекох то Авраму. „То је четврта чета, Господин потпоручниче. Јесеничани су то. Украшће Бога с небеса. Стеване, викну свог посилног — подај овој жени ону баквицу што сам је синоћ донео . . . . . . Ето ти, узми је, па други пут немој да тргујеш са војском, јер то су ти браћа . .

— Ама, дај ми само баквицу, џаба ти ракија" прекиде га сељанка.

Из овога закључих, да се Аврамова власт не распростире само на нашу — прву — чету него чак и на четврту. Почех да се више интересујем наредником. Од командира сазнах да је био дуго апсанџија у војном крагујевачком затвору и да је био страх и трепет за апсенике. Да је неписмен — или врло мало писмен. С тога је положаја дошао у нашу чету.

Не знам зашто, али ми се није свиђало ово његово раније занимање. Али то му није ништа сметало, да он буде одличан четни наредник.

Свако јутро прилазио је командиру и рапортирао: Господине капетане, стање чете редовно је . . . па било то да смо на маршу, у логору или ма где.

Нас три водна официра нисмо се растајали од свога командира, кога из милоште (а с његовим допуштањем) прозвасмо „Чика Веља". Аврам, и ако је био водник, није се отимао о то друштво, јер је знао да је он подофицир. Додуше, њему је, изгледа, и лепше било тамо с „четним ћатом" Ломовићем.

Нигде дрвцета да нема, за Аврама мора бити ватре; нигде сламе, Аврам спава на сламњачи. Нико нема чиме да се заложи, код Аврама има ракије, прасећа глава и сира увек.

Прешли смо границу а тиме смо обавили и „прво огњено крштење". Упознали смо се још боље. Знали смо где ћемо кога наћи за време борбе. Аврам је био увек на своме месту. Мало му је незгодно било, што је онако крупан чинио „велику мету" али ипак није изостајао.

Гурали смо долином Лаба, па на Приштину, преко Косова, за Дуље и Зборце Хан, а одатле право у — Призрен. И мени паде у део та ретка част, да прођем кроз варош са свима значарима четним, те да Српству објавимо слободу Душановог Призрена. Дирљива је то слика била. Варош искићена заставицама, на брзу руку импровизираним затим ћилимовима, простртим по балконима и преко прозора, на којима стајаху људи и жене; крстећи се, ридаху од радости.

Мој батаљон био је распоређен на предстражу, за осигурање вароши, а моја чета остаје да кантонује у великој згради Уђумата, пошто је наш командант батаљона, стари чича Новак, наименован за команданта места.

Захватила нас је глад. Одвојени од трупа никако не добијамо храну. Варош је такође остала без хлеба, те је најстрожије било забрањено војницима да траже хлеб од мештана.

Доласком у Призрен наредник Аврам се беше у велико прославио строгошћу, те и ако се ко од војника превари да затражи од мештана хлеб, одмах је ту имао да изрекне пресуду — наредник Аврам.

Дисциплина се морала одржати по сваку цену јер ми нисмо завојевачка, већ ослободилачка војска.

Долази цела трећа Армија у Призрен — рекоше нам једног дана. То је за нас значило што и крај градовању. Доћиће све пекарске колоне, па профијант колоне и биће свега и свачега. Прво што сам помислио, сетио се нашег љубазног и гостопримљивог (сада већ покојног) Шантрића, бив. турског судије, који је нас официре често позивао себи у госте, те смо тако глад утолили; сад ће се он грешник спасти својих гладних гостију.

Аврам је „ухтавио везу" с неким дућанџијама, Србима и Турцима, те се често осећао мирис куваних јела из његове собе.

Он нас је уверавао да Турци нису рђави људи "Ама прави Турци" наглашавао би. Само, треба човек да уме с њима. Он их добро зна, још из Сјенице — његовог места рођења — одакле је он побегао, али не од зулума турског, већ од зулума потурчењака.

По себи се разуме, да смо му веровали од речи до речи и радо га чак слушали кад нам је причао поједине мрачне сличице о зулумима, које је у своме детињству преживео. „Па ви незнате, господо, шта је за нас Србија? . . . . То, то је . . . то је сунце што и дању и ноћу сја . . . . . мучио се да нам објасни.

Неоспорно је био врло честит и ваљан човек а при томе и добар војник. Зато смо га уважавали.

Једном у четној „заповести и наредби" прочитах: „Приметио сам да дежурни четни официр не присуствује делењу ручка војницима . . . . .

Подесило се било, да сам баш ја био дежуран, те брже у подне потрчах у четну кујну, да пробам јело и да наредим деобу истог.

Пред казаном, из кога се пушило врело јело, постројили су се војници по двојица. — Поред кувара и дежурног подофицира — који води рачуна о „расходу" стоји наредник Аврам са сабљом о бедрима.

Војници, у највећем реду и тишини, прилазе једном кувару, најпре да приме чорбу а затим другоме за парче меса. Овај, што дели месо, захвати великом решеткастом кашиком неколико парчића меса и онда их дели.

„Шта га гледаш ко је . . . сипај редом парче које ти дође на ред . . . . Само још једном погледај у очи, па ће те . . . . као мачку „викао је Аврам.

Моје му присуство — као дежурног официра — ни најмање није сметало и ако ми је његово присуство било прилично нелагодно због оваквог његовог понашања.

Не приметих му ништа, решен, да то учиним после, на само. Али се прибрах убрзо, јер видех да је наредник у праву. Кувар је својим преснијим пријатељима давао бољу парчад и то тако очигледно, да се није устручавао да врати сво захваћено месо и да потражи боље парче.

Кувар не диже више главу, већ је погрбљен делио месо и даље. Али је опет бирао некако парчад — то сам добро уочио. Хтедох рећи Авраму, кад ми ово што иде расветли целу ствар.

Шта га гледаш у чарапу, џукело једна!" дрекнуо је наредник" „Сменућу ја тебе . . . нећеш ти мени да делиш месо по симпатијама . . . . . чекај само".

„Како, Авраме?!" упитах изненађен.

„Па познаје он своје сељаке по чарапама, господин потпоручниче, знам ја гегулу добро".

И није се преварио ни за длаку.

Било је то новембра месеца. У то доба Призрен је пре личио на какав велики војнички логор, него ли на какву варош. Војници, свих родова оружја и свију доба старости и узраста.

Чим је Армијски Штаб дошао, нас преместише у нову касарну, која се налази на самом улазу у варош идући од Суве Реке.

У једној соби с лица спавали смо нас три водника с командиром а одмах до нас, била је соба четне канцеларије, где је спавао Аврам са својим писаром Ломићем. Преградни зид био је врло танак те смо могли лепо чути кад Аврам саслушава каквог војника, како диктира Ломићу:

„Пресави табак на пола . . . љуцки немој тако аљкаво, јер ако те . . . . ти ћеш да запамтиш . . . . то иде официрима, тако видиш, а не комордијама.

Почни за један прст од средине у десни врх: Рађено . . . . у канцеларији. . . . народне војске . . . . Сад пиши на леву половину за три прст од врха . . . . Ама какве линије, магарче . . . одмери три прста па пиши . . . . и тако је диктирао као да се он саслушава.

Једног јутра, пре него што је дошао на јутарњи рапорт командиру, уђе његов посилни Стеван у нашу собу и смешећи се рече ми, да је молио наредник Аврам да дођем код њега. Знао сам, а и по осмеху посилног закључих да није посреди нека службена ствар, јер ме као старијег, Аврам не би звао. Зато пожурих у суседну собу.

У дну собе седео је Аврам и закопчавао цокуле. Чим ме је видео, скочио је са столице и поздравио ме. Био је потпуно одевен. Пређице на цокулама дотера му у ред његов посилни.

У први мах не приметих једног високог, као бор правог, каплара артиљерца, те ми Аврам рече, показујући на њега, који је стајао као свећа у ставу мирно одмах иза врата:

„И то ми је старешина неки . . . . .

Каплар бојажљиво ми климну главом у знак поздрава и одмах окрете фронт ка нареднику, очигледно из неког нарочитог поштовања према његовој особи.

„Ајде, ти српски војниче, да ми полако, искрено и поштено испричаш, што си дошао код мене. Али пази, ако слажеш, држи се добро. —"

И каплар поче своју причу са: Господине нареднике . . . . За то време посилни и четни ћата стоје иза Аврама мирно, увек готови, да на његов само један покрет, изврше сваку његову заповест.

Каплар застаде при тим првим речима, учини један покрет главом као да је хтео пљувачку да прогута и онда исприча:

Како се с братом својим није видео има већ петнаест дана — још кад је границу прешао — па су се синоћ нашли у једној механи. „Сели смо ка људи да попијемо коју и тако смо се напили". Каплар обори очи земљи а Аврам — више за себе рече: „Даље, даље српски војниче, као људи сте се напили . . . . еј, српска војско! . . . . . Кад се с братом растао, приметио је, да му је понестало дувана те је пошао у правцу „Покривене чаршије" да га набави. Све су радње биле скоро затворене, само један Турчин, стар човек, још је држао дућан отворен.

Пошто га је питао пошто је ока дувана: „прохте ми се, онако пијаном, да простите, Господине нареднике, да седнем у онај дуван што га је наслагао у излог и онда . . . . . пијана глава . . . . . "

„Аха . . . . па, онда . . . . . прекиде га Аврам . . . . видиш лепо си се сетио . . . . . стар човек а ти јунак. Е, мајчин сине ! . . . . . ."

Турчин је излетео из радње и почео да виче, али за несрећу капларову, наишао је туда начелник армијског штаба, коме се Турчин и пожалио.

„Господин Начелник" га је упитао за име и наредио му да овде дође и нађе наредника Аврама и јави се „на рапорт!" Зато, господине нареднике, што сам се напио".

„И ја дођо до вас, господине нареднике . . . . . . оно није да нисам заслужио . . . . . пијан човек . . . . да простите, господине нареднике . . . . као да за себе резонује каплар.

„Па шта је после било?" пита Аврам, као сваки неумитни судија, који је већ казну одредио.

„Не знам, господине нареднике . . . . Само знам да је Господин начелник Армијског Штаба остао код турчина у дућан".

„Остао, ја шта, да плати штету српског војника . . . . . . Дај добош, посилни . . . . А ти си се направио кабадахија као да је ово турско . . . . Није, није, јуначе . . . . Србија је ово све чак тамо иза оних планина (и ту показа руком у правцу Раба и Коритника) . . . . А како се зове тај „Господин Начелник Армијског Штаба, српски војниче?"

„Не знам, господине нареднике, нисам разабрао".

„А, ха . . . ниси разабрао! а знао си да се напијеш . . .

„А знаш ли, српски војниче, како ти се зове Командант Армије?"

„Господине Нареднике, он се зове Ђенерал г. Божа Јанковић".

„Видиш . . . . добро знаш . . . пијана главо . . . „у кочиће", да те научим мало памети".

— Разумем, Господине Нареднике" одговара каплар из става „мирно".

„Видиш, српски војниче, Њ. В. Краљ, кад је улазио у Скопље, пре неки дан, био је гладан . . .

— Разумем, господине нареднике — одговори каплар са стегнутим зубима.

— Господин Ђенерал Божа Јанковић, командант III. Армије, када је ушао у Урошевац, био је гладан . . . . . .

— Разумем, господине нареднике"

. . . . Па, српски војниче, и ја, твој наредник Аврам, када сам ушао у Призрен био сам гладан . . . . .

— Видиш, јуначе српски . . . . ми смо гладовали кад смо у ове наше славне градове улазили, а ти си стигао и да се напијеш . . . . .

„Разумем, господине нареднике" одговарао је каплар кроз плач.

— Видиш, јуначе српски, ти си доживео Косово да осветиш . . . . Еј, Косово Српско . . . . Пет стотина година оно те је чекало, српски јуначе, да ти дођеш . . . . . Али не тако, као што си ти дошао пијан, магарче један . . . .

— Нећу више никада, господине нареднике, да се опијем . . . .

— Добро, добро, верујем ти. Иди сад, па други пут пази.

— Разумем, господине наредниче — прописно поздрави и несигурним кораком оде, рекао бих чак задовољан.

Осетих потребу да нешто речем Авраму, али шта? И пре него што би му ма шта рекао, он ме први ослови:

— Молим Вас, господине потпоручниче, да се он напије?! . . . . Па зар он да нас брука овде код наших људи, код наших Срба . . . . А они гледају у њега — Српског војника, као у Бога . . . . . а он, ето . . . . . наждрао се . . . . .

Дај ми Стеване, сабљу да идем Командиру. . . . задржа ме џукела . . . . . .

* * *

На вратницама наше проширене Отаџбине, на Кајмакчалану, коју су лешевима својим зидали наши знани и незнани хероји, положио је живот свој и Аврам као поручник.

Скопље.

Драгољуб Н. Ђурковић

КЊИЖЕВНОСТ.

ДВЕ РАСПРАВЕ ИЗ ИСТОРИЈОГРАФИЈЕ

Наш одлични сарадник д-р Јован Бл. Јовановић за последњих неколико месеци написао је четири расправе које третирају проблем историјографије. У нашем листу изишла је расправа „Ратна вештина и њена историја", у „Покрету" „Културна историја и њени проблеми" а у „Архиву за правне и друштвене науке" две расправе „Држава као предмет историје" и „Историја и Социологија". Све ове расправе чине целину, јер износе шта је задатак историје, како се развијала историјографија који су главни правци у њој, која су спорна питања. Д-р Јовановић је одличан и даровит ученик славног историчара *Ханса Делбрика*, професора берлинског универзитета, чувеног у свету са своје „Историје ратне вештине". Ми ћемо проговорити неколико речи о двема расправама, које изиђоше у „Архиву" јер су од интереса и са војничке тачке гледишта, нарочито расправа „Држава као предмет историје". У њој д-р Јовановић разлаже како је држава одувек била главни предмет историске науке, и зато се историја поглавито бави спољном политиком и ратовима, и ако обраћа пажњу и на унутрашњу политику и појаве духовног и економног карактера. Највећи историчар модерног доба *Леополд Ранке* схватио је државу као борбену организацију, па је отуда тесна веза између војног и државног уређења, између политике и стратегије. Ко хоће да има јасан поглед на државни живот, тај мора бити свесан ове тесне везе, и за то је велика заслуга д-ра Јовановића, што је први код нас овако јасно и убедљиво изложио ове ствари, јер оне подједнако интересују научника, државника, војсковођу,. Не мање је важна и интересантна расправа „Историја и Социологија" у којој је изнео кратко али збивено и јасно развитак Социологије и њен утицај на историју. Социологија је потребна историчару сваке врсте, бавио се он специално политичком, економном, философском или ратном историјом. Један супериоран дух као што је д-р Ј. Бл. Јовановић, који потпуно влада предметом, био је у стању да овај огроман материјал концизно сажме и да га јасно и прегледно изложи.

Обе последње расправе одштампане су и засебно се могу добити у књижари С. Б. Цвијановића. *Ј. Л.*

Артилериски пуковник Војин Максимовић: *Битка на Брегалници* 17.-25. јуна 1913. године. Државна штампарија Краљевине С.Х.С. Београд 1926. године. Цена 10.— динара.

Садржај :

I *Део.* Војно-политичке претече битке (узрок рата Србије са Бугарском).

Обострани распоред снага пред битком.

Бугарски нападни план.

Српски операцијски план.

II *Део. Ток битке на Брегалници* по данима код III и I Српске Армије.

На Бугарској страни: Штипска група IV Армије. Губитци и трофеји.

Значај наше победе на Брегалници.

Војни Весник је имао ту особиту част да први публикује 1925. г. почетак овога дела, које је написао писац, познат као врли прегаоц и истраживалац ратне историје и вештине, чији је и професор Више Школе Војне Академије, а наш уважени сарадник.

Радо и топло приказујемо и препоручујемо ово историско дело, које је иначе извод из предавања на Вишој Школи Војне Академије о *Баяканском рату* 1913.

године, а које је од интереса како официра и подофицира свих родова војске, тако и свих ратника — учасника овог рата.

Писац је излагао на терену значај и ток ове битке ове године чехословачким официрима свршеним слушаоцима Ратне Академије. Д.

С француског, бригадни ђенерал Жив. Ј. Ранковић: *Грчко-бугарски рат* 1913. *год.* Сарајево 1926. — Штампарија „Босанска Пошта".

Приказујући ову брошуру нашег цењеног сарадника, ми скрећемо пажњу наших читалаца на исту, јер је Грчко-Бугарски рат 1913. год. у тесној вези са Српско-Бугарским Ратом 1913. год., јер су Срби и Грци били савезници, којима су при крају рата пришли и Румуни, то ће им бити од интереса да проуче и ову књижицу ради што бољег схваћања и разјашњења Балканског рата 1913. год. D.

† Војвода РАДОМ ИРПУТНИК*)

Војвода Путник рођен је у Крагујевцу 12. јануара 1847. године. По свршеном 5. разреду гимназије 22. октобра 1861. год. ступио је у артилеријску школу (сада В. Академија) са VI класом ове школе. За артилеријског потпоручника, по свршеној школи унапређен је 17. новембра 1866. год.; за мајора 17. децембра 1876. год.; за генерала 15. јуна 1903. год. и за војводу (по Кумановској битци) 12. октобра 1912. год.

Умро је у Ници 4. маја 1917. године.*) Војвода Путник је најмаркантнија војничка фигура.

Време у коме је живео и радио, функције које је вршио на челу наше војске у најважнијим и најсудбоноснијим догађајима нашег народа и државе, као и резултати које је постигао, донели су му несумњиву славу *великог војводе*.

Од мајског преврата 1903. године он је до Балканских ратова, као Начелник Гл. Ђенералштаба и Министар Војни спремио ђенералштаб и војску, која је под његовим руководством у Балканском и Европском Рату задивила свет.

Успешним руковањем оружане силе био је један од најглавнијих сарадника руковаоца наше државне политике у остварењу нашег државног програма.

Академик, ђенерал,
Ж. Павловић.

---

*) Посмртни остаци војводини су пренети из Нице у Београд и на најсвечанији начин, као знак признања Отаџбине као једном од најзаслужнијих сахрањени на Београдском гробљу 7.-XI.1926. год.

Опроштај Министра Војске и Морнарице

Приликом сахране посмртних остатака Војводе Путника.

„Драги војводо!

У име Војске и Морнарице долазим да ти се последњи пут поклоним и да ти последње збогом кажем. Испраћајући те до вечне куће, Војска одужује свој дуг за успехе и твоја велика дела и заслуге за Краља, Отаџбину и Војску, којима си предано служио и за које си живот уложио. Био си војвода велики, и као човек и као војник, и као војсковођа. Био си пример честитости, верности, поштења и светлог карактера. Био си, војводо, пример војничке спреме, радиности, истрајности, енергије и одлучности. Колика је вредност твоје врлине и високе твоје спреме, види се по томе, што те је Врховни Командант још у миру почаствовао највећим положајима у војсци, на којима си се ти увек одликовао примерном спремом и савесношћу. Три пута си био Министар Војни и на тим положајима, ти си девет последњих година спремао нашу војску за велике догађаје. Ти си нашу војску са таквом енергијом и са таквом увиђавношћу спремао за велике догађаје да ће то остати као светао пример, како се војска спрема за рат. У томе времену спремања, којим си ти управљао радили су од генерала па до потпоручника сви и по утврђеном плану, а за високи идеал ослобођења и уједињења целога народа. Радило се у свима правцима на организовању војске, на научном спремању, на проучавању земљишта и свега где год се радило осећао се твој дух, твоје организаторске способности и твоја првокласна и солидна спрема. И после деветогодишњег рада војска је, одлично опремљена, 1912. г. могла загазити у рат.

Ти си војводо, сјајно извршио велики задатак, који ти је поверио Врховни Командант и државна управа и нека ти је за то вечна хвала. У ратовима 1912, 1913, 1914. и 1915. г. Врховни Командант ставио те је на челу врховног штаба, чиме је указао твојој спреми и твојим способностима војсковође највећу почаст. Изабрао те је за место пуно части и славе, али пуно одговорности, али ти си сјајно оправдао то поверење Врховнога Команданта и целе Војске, јер су тада настале славне године наших ратова 1912. 1913. и 1914. године, битка за битком сјајно су добивене и рат за ратом успешно је завршаван, војске се прослављља и стиче глас једне од најбољих војсака, народ се славом покрива и бива поштован у целом свету. Тада бива ослобођен и знатан део поробљене браће. И ти си, војводо, сјајно положио испит у рату. Све наде, полагане у тебе од Врховног Команданта ти си оправдао и као видно признање за то, Он те производи и одликује као првог војводу. Историја ће велики војводо, најбоље рећи заслуге које си стекао за војску, и заслуге за ослобођење и уједињење. Она ће ти дати једно од најистакнутијих места и поставиће те у ред највећих војсковођа.

Испраћајући те у име Војске и Морнарице испуњен неограниченим поштовањем и дубоко се клањајући твојој сени, уз поздрав Војске и Морнарице, кличем „Слава великом и неумрлом Војводи! и Вечан ти помен!“

7.-XI-1926.
Београд.

Некролог

ВЕЛИБОР ДРАГАШЕВИЋ
Коњички пуковник и уредник „Војничког Гласника“

Уредништво „Војничког Гласника“ задесио је тежак удар: изгубио је свога уредника и сарадника. Пуковник Велибор Драгашевић отишао је Богу на истину.

После кратког боловања умро је 31. августа ове године, у 4 сата у јутру.

Погреб је био 2. септембра и на њему је учествовао, поред многих другова и пријатеља пок. Драгашевића, и велики број официра београдског гарнизона. Г. Министра Војске и Морнарице заступао је помоћник Министров ђенерал г. Милош Михајловић. На погребу су учествовали и сви чланови редакционога одбора и администрације „Војничког Гласника“ и „Војног Весника“

Опело је извршено у Вазнесенској цркви. У цркви се опростио с покојником његов друг из времена његова деловања у неослобођеним крајевима, господин Сава Рабреновић, свештеник и професор.

Пред црквом се опростио у име редакционог одбора „Војничког Гласника“ г. Милан А. Костић, професор Војне Академије.

Уз учешће породице, другова и пријатеља сахрањено је тело Велибора Драгашевића на Новом Гробљу у Породичну гробницу Драгашевића.

Од стране Војног Весника:
Вечан помен и слава му!

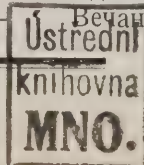

12 Bilder / R